This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

600096484.

DIVI THOMÆ AQUINATIS

IN

OMNES D. PAULI EPISTOLAS

COMMENTARIA.

PARISIIS,
APUD LAGNY, FRATRES, BIBLIOP.,
VIA DICTA GARANCIÈRE.

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EX ORDINE PRÆDICATORUM

DOCTORIS ANGELICI

IN OMNES

D. PAULI APOSTOLI EPISTOLAS

COMMENTARIA.

EDITIO NOVA,

SEDULO RECOGNITA ET MENDIS EXPURGATA.

TOMUS II.

LEODII,

SUMPTIBUS ET TYPIS H. DESSAIN,

CANCELL. EPISC. TYPOGRAPHI.

MDCCCLVII.

101. b. 12.

BIBLIOTHECA BODLEIANA

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

SUPER SECUNDAM EPISTOLAM

S. PAULI APÒSTOLI AD CORINTHIOS.

PROLOGUS S. THOMÆ.

Ministri Dei nostri dicetur vobis. (*Is.* 16.) In his verbis congrue tangitur materia hujus 2 epistolæ ad Corinthios. Nam in prima epistola agit Apostolus de ipsis sacramentis, sed in hac secunda agit de ministris ipsorum sacramentorum, tam bonis, quam malis. Ratio autem hanc epistolam scribendi fuit, quod Corinthii post prædicationem ejus admiserant pseudo-apostolos, quos Apostolo præferebant. Propter hoc scribit eis hanc epistolam, in qua commendat Apostolos, et ostendit verorum Apostolorum dignitatem; ostendit etiam et vituperat falsorum apostolorum falsitatem, commendat autem verorum Apostolorum dignitatem, ex hoc, quod sunt ministri Dei. Ministri (inquit) Dei dicetur vobis, sc. Apostolis, qui quidem dicuntur ministri quantum ad tria. Primo quantum ad dispensationem sacramentorum. (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo, ut ministros, etc.* Christus enim institutor est sacramentorum, sed Apostoli et eorum successores ea dispensant, et ideo subditur in prædicta auctoritate, et dispensatores ministeriorum Dei. Secundo quantum ad gubernationem, sc. inquantum gubernant populum Dei. (*Sap.* 6.) *Cum essetis ministri, non recte judicastis, etc.* Deus enim gubernat omnia per prudentiam. Unde quicumque aliquid gubernat dicitur minister Dei. Tertio quantum ad humanæ salutis operationem, inquantum, sc. eorum ministerio et prædicatione, homines ad salutem conversi sunt: cujus salutis solus Deus est auctor, quia ipse est qui venit salvum facere quod perierat: Apostoli vero ministri. (1 *Cor.* 3.) *Quid ergo est Apollo? Quid Paulus? ministri ejus, cui credidistis, etc.*

CAPUT I.

More suo salutem dicens, gratiam precatur, et pacem.

1. *Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater: Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaïa:*
2. *Gratia vobis, et pax a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.*

De istis ergo ministris tractat hic Apostolus, ostendens in hac epistola eorum dignitatem etiam scribens Corinthiis. In qua quædam præmittit. Primo salutationem. Secundo prosequitur epistolam, ibi : *Benedictus Deus, etc.* In salutatione autem tria ponit. Primo enim describit personas salutantes. Secundo personas salutatas, ibi : *Ecclesiæ quæ est, etc.* Tertio bona optata, ibi : *Gratia vobis, etc.* Circa primum primo describitur persona salutans principalis, quia Paulus. Secundo persona adjuncta, quia Timotheus. Persona salutans describitur ab humilitate, quia Paulus (qui latine dicitur modicus) iste est ille modicus, de quo (*Is.* 60.) *Minimus erit in mille, etc.* Vel a doctrina, quia Paulus dicitur os tubæ. Ista est illa tuba de qua (*Zach.* 9.) *Dominus in tuba canet, etc.* Et competit quod dicitur (*Is.* 58.) *Quasi tuba exalta vocem tuam, etc.* A dignitatis auctoritate, quia Apostolus, etc. Ubi tria ponuntur. Primo quod sit legatus. Unde dicitur Apostolus, id est, principaliter missus. Soli enim duodecim Apostoli electi missi sunt a Christo, (*Luc.* 9.) *Elegit duodecim quos et Apostolos, etc.* Alii autem discipuli non missi sunt principaliter sed secundario. Et inde est quod Apostolis succedunt Episcopi qui habent specialem curam gregis Domini. Alii autem sacerdotes succedunt septuaginta duobus discipulis qui gerunt vices commissas sibi ab Episcopis. Est ergo ejus dignitas, quia Apostolus (*1 Cor.* 9.) *Si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum, etc.* (*Gal.* 2.) *Qui operatus est Petro, etc.* Sed quare vocat se hic Apostolum, dicens : Paulus Apostolus, cum in epist. ad Romanos scribit se servum? Ratio hujus est, quia Romanos reprehendit de dissensione et superbia, quæ est mater dissensionis, quia inter superbos semper jurgia sunt. Unde ut eos revocet a dissensione, inducit eos ad humilitatem vocando se servum. Corinthii vero erant pertinaces et rebelles, et ideo ut reprimat eorum proterviam, usus est hic nomine dignitatis, dicens se Apostolum. Secundo ponitur cujus sit legatus, quia Jesu Christi. (*Infra* 5.) *Pro Christo legatione fungimur.* Tertio ponitur modus quo adeptus est legationem, quia non injecit se ut pseudo-Apost. (*Jer.* 23.) *Non mittebam eos et ipsi currebant.* Non est datus populo ex divino furore, juxta illud (*Job.* 34.) *Qui facit regnare hypocritam, etc.* (*Os.* 12.) *Dabo tibi regem, sed in furore meo.* Est adeptus Apostolatum ex voluntate Dei et beneplacito. (*Act.* 9.) *Vas electionis est mihi iste.* Et ideo dicit per voluntatem Dei. Persona autem adjuncta est Timotheus. Unde dicit : *Et Timotheus frater.* Frater inquam, propter fidem. (*Matth.* 23.) *Omnes vos fratres estis, etc.* Et propter dignitatem, quia Episcopus : et unde est quod Papa vocat

omnes Episcopos fratres. Connumerat autem sibi Timotheum, quia cum ipse transisset per eos, sicut dixit in 1 epist. ult. cap. possent credere quod malitiose retulisset Apostolo ea, de quibus ipse scribit ad eos.

Consequenter ponuntur personæ salutatæ, et primo principales; secundo adjunctæ principalibus, in hoc quod dicit: *Ecclesiæ Dei*, quæ est totus populus fidelis tam clerici quam laici. (1 *Tim.* 3.) *Ut scias quomodo oporteat te conversari.* – *Quæ est Corinthi*, quia Corinthus erat metropolis Achaïæ. Sed adjunctæ personæ sunt omnes sancti, qui sunt unius Spiritus Sancti gratia renati. (1 *Cor.* 6.) *Sed abluti estis, sed sanctificati, etc.* – *Qui sunt in Achaïa*, cujus Metropolis est Corinthus. Istis autem personis salutatis optat Apostolus bona. Unde dicit: *Gratia vobis, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsa bona. Secundo ipsorum auctorem, ibi: *A Deo Patre, etc.* Ponit autem ista duo extrema bona, ut in eis intelligantur media. Primum enim bonum est gratia quæ est principium omnium bonorum. Nam ante gratiam nihil est nisi diminutum in nobis. Ultimum autem omnium bonorum est pax, quia pax est generalis finis mentis. Nam qualitercumque pax accipiatur, habet rationem finis et in gloria æterna, et in regimine, et in conversatione finis est pax. (*Ps.* 147.) *Qui posuit fines tuos pacem.* Quis autem sit auctor horum bonorum ostendit, subdens: *A Deo Patre, etc.* Et hæc duo possunt dupliciter distingui, quia cum dicit a Deo Patre, potest intelligi pro tota trinitate. Nam licet persona patris dicatur pater Christi per naturam, tamen tota trinitas est pater noster per creationem et gubernationem. (*Is.* 63.) *Et nunc Domine pater noster es tu.* (*Jer.* 3.) *Patrem vocabis me.* A Deo ergo patre nostro, id est, a tota trinitate proveniunt bona. (*Matth.* 7.) *Si vos cum sitis mali, etc.* Sed si Deus pater noster accipiatur pro tota trinitate, quare additur persona filii, cum dicit: *Et Domino Jesu Christo*, numquid est alia persona a trinitate?

Dicendum quod additur non propter aliam personam, sed propter aliam naturam, sc. humanitatis assumptæ a filio in personam divinam: quam quidem trinitati connumerat, quia omnia bona proveniunt nobis a trinitate per incarnationem Christi. Et primo gratia. (*Joan.* 1.) *Gratia et veritas, etc.* Secundo pax. (*Ephes.* 2.) *Ipse est pax nostra, etc.* Item cum dicit: A Deo patre nostro, potest intelligi persona patris solum, et licet tota trinitas sit pater noster, ut dictum est, tamen persona patris est pater noster per appropriationem, et sic hoc quod dicit: *Et Domino Jesu Christo*, intelligitur de persona filii. De persona autem Spiritus Sancti non fit hic mentio, quia sicut dicit August. Cum sit nexus patris et filii, ubicumque ponitur persona patris, et persona filii, intelligitur persona Spiritus Sancti.

LECTIO 2.

Gratias agit Deo Patri, cujus munere consolantur tristes, et a malis oppressi.

3. *Benedictus Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum et Deus totius consolationis.*
4. *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt per exhortationem, qua exhortamur, et ipsi a Deo:*
5. *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.*

Hic incipit epistola in qua Apostolus duo facit. Primo enim excusat se de eo quod non iverat ad eos sicut promiserat. Secundo prosequitur intentionem suam cap. 3. ibi: *Incipimus iterum, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit excusationem de mora. Secundo moræ assignat causam, secundo cap. ibi: *Statui autem, etc.* Circa primum duo facit. Primo enim reddit eos benevolos. Secundo excusationem ponit, ibi: *Et hac confidentia, etc.* Circa primum duo facit. Primo captat eorum benevolentiam recitando quædam in generali. Secundo quædam in speciali, ibi: *Non enim, etc.* Benevolentiam autem eorum captat Apostolus ostendendo, quod quidquid facit, totum facit ad eorum utilitatem. Et circa hoc duo facit. Primo præmittit utilitatem quæ ex ipso aliis provenit. Secundo rationem eorum assignat, ibi: *Quoniam sicut abundant, etc.* Circa primum tria facit. Primo enim ponitur gratiarum actio. Secundo actionis gratiarum modus, ibi: *Qui consolatur, etc.* Tertio causa, ibi: *Ut possimus et ipsi consolari.* Agit ergo gratias toti trinitati, a qua provenit omne bonum. Et ideo dicit: *Benedictus Deus*, id est, tota trinitas. Item persona patris, cum dicit: *Et Pater Domini nostri Jesu Christi*, per quem sc. Christum pater nobis omnia donavit. Sed sciendum quod nos benedicimus Deum, et Deus benedicit nobis, sed aliter et aliter. Nam dicere Dei, est facere. (*Ps.* 150.) *Dixit et facta sunt.* Unde benedicere Dei est bonum facere, et bonum infundere, et sic habet rationem causalitatis, et (*Gen.* 1 *et* 22.) *Benedicens benedicam tibi, etc.*

Dicere autem nostrum non est causale, sed recognoscitivum seu expressivum. Unde benedicere nostrum, idem est, quod bonum recognoscere. Cum ergo gratias agimus Deo, benedicimus sibi, id est, recognoscimus eum bonum, et datorem omnium bonorum. (*Tob.* 12.) *Benedicite Deum cœli, etc.* (*Dan.* 3.) *Benedicite omnia opera, etc.* Recte ergo gratias agit patri, quia misericors est. Unde dicit: *Pater misericordiarum.* Et quia consolator. Unde dicit: *Et Deus totius consolationis.* Et agit gratias de duobus, quibus homines maxime indigent. Primo enim indigent, ut auferantur ab eis mala, et hoc facit misericordia, quæ aufert miseriam: et misereri est proprium patri. (*Ps.* 102.) *Quomodo miseretur pater filiorum, etc.* Secundo indigent ut sustententur in malis quæ adveniunt. Et illud est proprie consolari, quia nisi homo haberet aliquid in quo quiesceret cor ejus, quando superveniunt mala, non subsisteret. Tunc ergo aliquis consolatur aliquem, quando affert ei aliquod refrigerium, in quo quiescat in malis. Et licet in aliquibus malis homo possit in aliquo consolari

et quiescere, et sustentari, tamen solus Deus est, qui nos consolatur in omnibus malis, et ideo dicit: *Deus totius consolationis*, quia si peccas, consolatur te Deus, quia ipse misericors est. Si affligeris, consolatur te, vel eruendo ab afflictione per potentiam suam, vel judicando per justitiam. Si laboras, consolatur te remunerando. (*Gen.* 15.) *Ego merces tua, etc.* Et ideo dicitur (*Matth.* 5.) *Beati qui lugent, etc.* Materiam autem gratiarum actionis subdit, dicens: *Qui consolatur, etc.* quasi dicat: Ideo benedictus, quia *consolatur nos in omni tribulatione*, (*Infra* 7.) *Qui consolatur, etc.* Causam autem hujus ponit cum dicit: *Ut possimus et ipsi consolari.* Ubi notandum est, quod in donis divinis est ordo. Ad hoc enim Deus dat aliquibus specialia dona, ut ipsi effundant illa in utilitatem aliorum. Non enim dat lumen soli, ut sibi soli luceat, sed ut toti mundo. Unde vult quod de omnibus bonis nostris, sive sint divitiæ, sive potentia, sive scientia, sive sapientia, accrescat aliqua utilitas aliis, (*1 Pet.* 4.) *Unusquisque gratiam quam accepit, etc.*

Hoc est ergo quod Apostolus dicit: *Consolatur nos in omni tribulatione.* Sed quare? non ut solum nobis hoc sit ad bonum, sed etiam ut aliis prosit. Unde dicit: *Ut possimus et ipsi consolari eos, etc.* Possumus enim consolari alios per exemplum consolationis nostræ. Qui enim non est consolatus, nescit consolari. (*Eccl.* 34.) *Qui non est tentatus, qualia scit quæ sunt in omni*, id est, in qualibet pressura. (*Is.* 61.) *Spiritus Domini misit me, etc. ut consolarer omnes lugentes.* (*Eccl.* 48.) *Consolatus est lugentes, etc.* Possumus, dico, consolari per exhortationem ad tolerantiam passionum, promittendo præmia æterna, quia sc. exhortamur vos per scripturas et internas inspirationes, ut patienter sustineamus, et alios exhortemur exemplo nostro, et per ipsas scripturas. (*1 Cor.* 11.) *Ego enim accepi a Domino, etc.* (*Is.* 21.) *Quæ audivi a Domino, etc.* Posita utilitate quæ ex Apostolis aliis provenit dictorum, consequenter rationem assignat, dicens: *Quoniam sicut abundant, etc.* Et quia duo dixerat, sc. quod Deus consolatur nos in omni tribulatione, et quod possimus et ipsi, etc. hic rationem horum duorum exponit; et primo ostendit quomodo Deus consolatur nos in omni tribulatione. Secundo quomodo consolatio nostra convertitur in consolationem aliorum, ibi: *Sive autem tribulamur, etc.* Dicit ergo: recte dico quod consolatur nos in omni tribulatione nostra, *Quia secundum quod abundant passiones Christi in nobis, etc.* dicit Christi, id est, inchoatæ a Christo. (*Ezech.* 9.) *A sanctuario meo incipite.* In Christo enim inceperunt passiones pro peccatis nostris, quia ipse peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. (*1 Pet.* 2.) Deinde per Apostolos, qui dicebant: *Mortificamur tota die. Ps.* 43. *etc.* Deinde per martyres qui secti sunt, tentati sunt *etc.* (*Hebr.* 11.) Ultimo ipsi peccatores pro suis peccatis patienter iram Domini portabunt, quia peccaverunt ei. Vel passiones Christi, id est, quas sustinemus propter Christum. (*Act.* 5.) *Ibant Apostoli gaudentes, etc.* Et (*Ps.* 43.) *Propter te mortificamur, etc.* Sicut, inquam, hujusmodi *passiones abundant*, sic *abundat per Christum consolatio nostra.* (*Ps.* 93.) *Secundum multitudinem dolorum, etc.*

LECTIO 5.

Apostolorum passiones, in Corinthiorum bonum cedere dicit, quorum tolerantiam, ut exemplar, eis proponit.

6. *Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum quas et nos patimur.*
7. *Ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis.*
8. *Non enim volumus ignorare vos fratres de tribulatione nostra quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere.*
9. *Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos.*
10. *Qui de tantis periculis nos eripuit et eruit, in quem speramus, quoniam et adhuc eripiet,*
11. *Adjuvantibus vobis in oratione pro nobis: ut ex multarum personis facierum, ejus quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.*

Postquam Apostolus ostendit quod Deus consolatur servos suos in tribulationibus, sc. ministros fidei et prædicatores; hic consequenter manifestat, quod eorum consolatio cedit ad bonum aliorum. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat qualiter eorum consolatio sit ad aliorum utilitatem et salutem. Secundo ordinem hujus consolationis et salutis insinuat, ibi: *Quæ operatur tolerantiam, etc.*

Circa primum advertendum est, quod tria dicit Apostolus se recepisse. Tribulationem, cum dicit: In omni tribulatione nostra. Consolationem, cum dicit: Qui consolatur nos. Exhortationem, cum subdit: *Ut possimus et ipsi, etc.* Accipiendo ergo hæc tria passive, dicimus, quod Apostoli consolantur, tribulantur, et exhortantur. Unde et tria ostendit Apostolus cedere ad consolationem aliorum, et hoc in quodam ordine. Et primo eorum tribulationem, cum dicit: *Sive*, inquit, *tribulamur, etc.* Quasi dicat: Vere quidquid recipimus est in bonum vestrum. Quia sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, quia sc. nostro exemplo monet vos Deus ad passionum tolerantiam, unde provenit vobis salus æterna. Unde (1 *Mach.* 6) legitur, quod ostenderunt elephantis sanguinem uvæ, et mororum, ut acuerent eos ad bellum. Quod fit, quando tepidis et pigris adhibentur passiones sanctorum in exemplum. Secundo ostendit, quod eorum consolatio in aliorum utilitatem cedit, cum dicit: *Sive consolamur.* Quasi dicat: ipsa nostra consolatio qua nos spe præmii consolamur, est ad consolationem vestram, inquantum exemplo nostro vos etiam eamdem spem præmii habentes, gaudetis. Tertio ostendit quod eorum exhortatio passiva est ad bonum aliorum, dicens: *Sive exhortamur*, per interiam inspirationem vel per flagella, hoc est pro vestra exhortatione, sc. ut vos ad majora animemini, et salutem speretis. Unde dicitur (2 *Mach. ult.*) quod exhortati sermonibus Judæ, etc. *Adjuvantibus autem vobis, etc.*

Hujus autem consolationis et salutis ordinem insinuat, cum subdit: *Quæ operantur tolerantiam, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo ostendit patientiam habitam in adversis. Secundo manifestat fructum, qui ex patientia provenit, ibi: *Ut spes firma, etc.* Dicit ergo: Dico quod hæc ad vestram salutem cedunt, quæ salus est vobis in hoc, inquantum exemplo nostri estis fortes ad tolerantiam passionum, et ut patienter sustineatis passiones quas et nos patimur. (*Luc.* 21.) *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* (*Jac.* 5.) *Exemplum accipite fratres mei, etc.* Ex qua quidem patientia provenit vobis fructus, quia ex hoc spes nostra firma est pro vobis, quod vos efficiamini hæredes vitæ æternæ. (*Rom.* 5.) *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero spem.* Gregorius: Tanto spes in Deum solidior surgit, quanto quis graviora pro nomine ejus pertulerit. Nam ex passionibus quas sustinent sancti Dei pro Christo, consurgit eis spes vitæ æternæ. Et causa spei hujus est, quia sumus scientes, quia sicut estis socii nostri in passionibus, eritis socii et consolationis, id est, vitæ æternæ. (2 *Tim.* 2.) *Fidelis sermo, nam si commortui sumus et convivemus, etc.* (1 *Pet.* 4.) *Communicantes Christi passionibus gaudete, etc.*

Consequenter cum dicit: *Non enim volumus vos*, captat eorum benevolentiam recitando quædam in speciali. Et circa hoc tria facit. Primo enim describit persecutionem quam passus est in Asia. Secundo specialem ei consolationem collatam, ibi: *Qui de tantis.* Tertio subdit consolationis causam, ibi: *Nam gloria, etc.* Dicit ergo primum: non solum ea quæ dicta sunt de tribulationibus in generali, bonum est vos scire, sed non volumus vos ignorare, quia scire est utile vobis inquantum exemplo nostri patientiores estis. Nolumus, inquam, vos ignorare de tribulatione nostra, etc. (*Thren.* 3.) *Recordare paupertatis meæ, etc.* Hæc est illa persecutio, de qua legitur (*Act.* 9.) quæ facta est Apostolo ab Asiano quodam argentario concitante plebem contra eum, quam quidem Apostolus exaggerat a tribus. Ex loco, quia in Asia, et hoc est quod dicit: Quæ sc. tribulatio facta est in Asia, id est, apud Ephesum, quæ est in Asia, ubi debuisset magis honorari et consolari. Ex acerbitate, quia supra consuetudinem humanarum passionum, et ideo dicit: Quoniam supra modum sumus, etc. Item supra posse, et ideo dicit supra virtutem. Sed contra (1 *Cor.* 10.) *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra, etc.*

Respondeo: dicendum, quod pati supra virtutem potest intelligi dupliciter. Vel supra virtutem naturalem, et de hac loquitur hic, supra quam Deus aliquando permittit sanctos tentari. Vel supra virtutem gratiæ, et de hac intelligitur illud (1 *Cor.* 10.) *Fidelis Deus, etc.* supra quam non permittit aliquem Deus tentari. Et quod Apostolus loquatur hic de virtute naturali, ostendit consequenter cum dicit: *Ita ut tæderet nos vivere.* Constat enim quod inter alia vivere magis desideratur. Quando ergo est tanta persecutio, ut et ipsa vita reddatur tædiosa, manifestum est, quod est supra virtutem naturæ. Et hoc est quod dicit: *Ita ut, etc.* quasi dicat: Sic erat gravis persecutio, ut vita esset nobis tædiosa. (*Job.* 10.) *Tædet animam meam vitæ meæ.* Contra (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate fratres mei, etc.* Respondeo: dicendum, quod tribulatio potest considerari dupliciter. Vel secundum se, et sic est tædiosa, vel in comparatione ad finem, et sic est ju-

cunda inquantum propter Deum, et spem vitæ æternæ sustinetur. Et non solum erat nobis tædiosa vita, sed eramus certi de morte. Unde dicit: Sed ipsi in nobis responsum mortis, id est, certitudinem mortis habuimus, quasi dicat: Opinio mea dictabat mihi hoc, quod deberem mori. Vel aliter, responsum mortis, id est, ipsa ratio diceret et eligeret mori propter tædium vitæ. Exaggerat etiam tribulationem ex causa. Unde dicit: *Ut non simus in nobis, etc.* sc. ut reprimatur humana superbia. (*Jer.* 16.) *Domine fortitudo mea et robur, etc.* Sed in omnibus confidamus de Deo. (*Jer.* 17.) *Benedictus qui confidit in Domino, etc.* Et ideo dicit: *Sed in Deo qui suscitat, etc.* (*1 Reg.* 2.) *Dominus mortificat et vivificat.* Sed quia Dominus non derelinquit sperantes in se, ideo subdit Apostolus consolationem ei factam a Domino, dicens: *Qui de tantis periculis, etc.* Et circa hoc tria facit.

Primo describit consolationem præsentem contra mala præterita. Secundo consolationem futuram. Tertio causam spei. Dicit ergo: Consolati sumus a Deo qui eripuit nos in præterito de tantis periculis, et eruit in præsenti, quia non cessat liberare. (*Is.* 43.) *Cum transieris per aquas, etc.* In quem speramus quoniam eripiet, et adjecit in futuro. (*Eccl.* 2.) *Qui timetis Dominum sperate in illum.* Hujus autem spei causam nobis præbent orationes vestræ. Unde dicit: *Adjuvantibus vobis nos in orationibus*, quas pro nobis facitis. (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre, etc.* (*Rom.* 15.) *Obsecro vos fratres per Dominum Jesum Christum, et per charitatem Sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus vestris, etc.* Quæ quidem orationes necessariæ sunt, quia Deus multa bona confert uni ad preces multorum, cujus ratio est, quia Deus de bonis quæ confert, vult exhiberi sibi gratias, et quod multi ex hoc teneantur ad gratiarum actiones: hoc autem fit quando ex eo quod dat uni ad preces multorum, obligat sibi omnes, ad quorum preces confert bonum aliquod, ut sic non solum ille cui confert, sed etiam ipsi rogantes, gratias referant Deo. Et hoc est quod dicit: *Ut ex multarum personis.* Et dicit ex multarum facierum vel quantum ad ætatem, vel quantum ad conditionem, vel quantum ad diversitatem gentium vel morum. *Ejus quæ in nobis est donationis*, id est, pro illa donatione, sc. fidei quæ in nobis est. Per multos agantur gratiæ Deo pro nobis. (*Eph.* 5.) *Gratias agentes Deo et Patri.* Vel aliter: ut ex multarum personis facierum, id est, conditionum personis. Dico ejus donationis quæ est in nobis, id est, quæ habent idem donum, sc. fidei vel charitatis, id est, ex multis personis illorum qui sunt in fide Christi. *Agantur, etc.* Et sic secundum hanc expositionem per diversas facies intelliguntur diversæ virtutes, ut facies unius dicatur illa virtus in qua præeminet: sicut facies Job, patientia; facies David, humilitas, et sic de aliis.

LECTIO 4.

Spes auxilii divini est causa consolationis in adversis, quæ ex conscientiæ testimonio provenit.

12. *Nam gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate cordis, et in sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed*

in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo, abundantius autem ad vos.

13. *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legistis et cognovistis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis,*

14. *Sicut et cognovistis nos ex parte, quia gloria vestra sumus, sicut et vos nostra in die Domini nostri Jesu Christi.*

Posita consolatione Apostolo a Deo facta post persecutionem, hic consequenter consolationis causam assignat, quæ est de spe divini auxilii. Et circa hoc duo facit. Primo proponit causam spei. Secundo adducit ad hoc testimonium eorum quibus scribit, ibi: *Non enim alia, etc.* Dicit ergo: Dico quod speramus adhuc eripi a Domino et consolari. *Nam gloria, etc.* quasi dicat, causa hujus est bona conscientia nostra. Spes enim est expectatio futurorum ex gratia et meritis proveniens. Unde et circa hoc tria facit. Primo ostendit gloriam quam habet de testimonio puræ conscientiæ. Secundo causam hujus gloriæ insinuat, ibi: *Quod in simplicitate.* Tertio manifestat unde proveniat hæc causa, ibi: *Et non in sapientia carnali.* Dicit ergo: Ideo spero et confido de Deo, *quia gloria nostra,* id est, glorior ex testimonio et puritate *conscientiæ nostræ,* ex quibus secure potest confidere de Deo. (*1 Joan.* 3.) *Si cor nostrum nos reprehenderit, etc.* (*Rom.* 8.) *Ipse spiritus testimonium, etc.*

Notandum autem quod conscientiæ testimonium verum est, quia non decipit. Multi enim exterius videntur boni, qui in conscientia sua non sunt boni. Et semper durat. Sed non dicit conscientiæ aliorum, sed nostræ, quia semper homo plus debet stare testimonio conscientiæ suæ de se, quam testimonio aliorum, quod non faciunt illi qui reputant se bonos ex hoc, quod alii sunt mali, non ex hoc quod ipsi in veritate boni sint. Et illi qui gloriantur de bonitate alicujus boni viri qui eis aliqua affinitate conjungitur. Causam autem hujus gloriæ insinuat, dicens, quod in simplicitate, etc. quæ consistit in duobus. In duobus enim consistit puritas conscientiæ, ut sc. quæ facit sint bona, et quod intentio facientis sit recta, et ista dicit Apostolus de se. Primo quod habet intentionem rectam ad Deum in operibus suis, et ideo dicit: *Quod in simplicitate,* id est, in rectitudine intentionis. (*Sap.* 1.) *In simplicitate cordis, etc.* (*Prov.* 11.) *Simplicitas justorum, etc.* Secundo quod ea quæ facit sunt bona, et ideo dicit: *Et sinceritate operationis.* (*Phil.* 1.) *Ut sitis sinceri et sine offensa.* Unde autem proveniat hujus gloriæ causa, manifestat subdens: *Sed non in sapientia carnis.*

Hoc potest dupliciter legi. Primo ut referatur ad hoc quod immediate præcedit, sc. Dei. Et tunc est insinuativum, unde veniat ei sinceritas et simplicitas, quasi dicat: Multi antiqui fuerunt sapientes in sapientia terrena, sicut philosophi. Et multi Judæi pure vixerunt confidentes in justitia legis, sed nos non in sapientia carnali, quæ secundum naturas rerum, vel desideria carnis est, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo. (*Rom.* 8.) *Prudentia carnis mors est, etc.* (*1 Cor.* 2.) *Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, etc.* (*1 Cor.* 15.) *Gratia Dei sum id quod sum.* Vel etiam secundum hunc modum. *Non in sapientia, etc.* id est, quasi innixus humanæ sapientiæ, sed gratiæ Dei. (*Prov.* 3.) *Ne innitaris prudentiæ tuæ.* Alio modo potest exponi, ut hoc quod dicit: *In simplicitate, etc.* referatur ad puritatem

vitæ; hoc vero quod dicit: *Non in sapientia, etc.* referatur ad veritatem doctrinæ, quasi dicat: sicut vita nostra est in simplicitate et sinceritate Dei, sic doctrina non est in sapientia carnali, sed in gratia Dei. Sed tamen duæ primæ magis valent. Et licet sic bene conversati simus in mundo isto, tamen abundantius quantum ad vos, quia sc. ab aliis Ecclesiis receperat sumptus, ab eis non. (*Infra* 11.) *Alias Ecclesias expoliavi.* Et ratio hujus potest esse, quia avari erant. Unde ne contristaret eos, noluit ab eis recipere sumptus.

Consequenter hujus sanctæ suæ conversationis testimonium eorum invocat, dicens: *Non enim alia, etc.* quasi dicat: Hæc quæ scribimus vobis, non sunt vobis incognita, quia jam legistis ea in prima epistola, et cognovistis per experientiam operum. (2 *Joan.* 2.) *Non mandatum novum.* Et licet non perfecte cognoveritis, quia comparastis vobis pseudo-Apostolos, spero tamen quod usque in finem, sc. vitæ cognoscetis, sc. perfecte, sicut usque modo cognovistis nos ex parte. Cujus ratio est, quia cum quis videt aliquem aliquid bene incipere, debet sperare quod semper bene proficiat. Et quare, quia qui cœpit in vobis opus bonum, etc. ut dicitur (*Phil.* 1.) *Et cognoscetis, quia nos sumus gloria vestra*, id est, per nos debetis consequi gloriam æternam, ad quam homo pervenit per fidem Christi, quam prædicamus vobis. (*Prov.* 17.) *Gloria filiorum sunt patres eorum.* Ita dico sumus gloria vestra, sicut et *vos gloria nostra estis*, quia per vos a nobis instructos habere speramus præmium æternæ gloriæ. (1 *Thess.* 2.) *Quæ est spes nostra aut corona gloriæ nostræ, nonne vos?* Et hæc gloria erit nobis ex vobis, *in die Domini nostri Jesu Christi*, id est, in die judicii, qui dicitur Christi, quia tunc faciet voluntatem suam cum peccatoribus puniendo eos, qui in hoc mundo fecerunt voluntatem suam, contra Christi Domini voluntatem peccando. (*Ps.* 74.) *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo, etc.* (*Apoc.* 20.) *Libri aperti sunt, etc.*

LECTIO 5.

De adventu ad eos maxime sese excusat, dicens, non debere ab eis levitatis nota signari.

15. *Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis,*

16. *Et per vos transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam.*

17. *Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, est et non?*

18. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo, est et non, sed est in illo, est.*

19. *Dei enim filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est per me, et Sylvanum, et Timotheum, non fuit in illo est et non, sed est in illo fuit.*

20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo est, ideo et per ipsum Amen Deo ad gloriam vestram.*

21. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus,*

22. *Qui et signavit nos, et dedit pignus spiritus in cordibus nostris.*

23. *Ego autem testem Deum invoco in*

animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum : non quia dominamur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri. Nam fide statis.

Apostolus captata benevolentia Corinthiorum, consequenter excusationem suam addit, et circa hoc tria facit. Primo enim ponit intentum. Secundo sub quæstione accusationem contra eum ab eis factam exponit, ibi : *Cum ergo hoc, etc.* Tertio excusat se, ibi : *Fidelis autem Deus.* Circa primum sciendum est quod Apostolus in prima epistola (quam nos non habemus) missa ab eo Corinthiis, vel per nuntium promiserat eis quod primo iret ad eos antequam iret in Macedoniam, et per eos iret in Macedoniam, et iterum inde rediret in Achaïam, in qua est Corinthus, et de Achaia in Judæam, postmodum in secunda epistola, quam nos habemus primam, scribit eis quod primo iret in Macedoniam, et postmodum iret in Corinthum. Quia ergo videtur secundum hoc contrarium primæ promissioni, Apostolus excusat se modo de hoc, ponens primo ipsam promissionem primo factam, et ideo dicit: *Et hac confidentia*, quasi dicat : Vos scitis puritatem et sinceritatem meam, et estis testes mei, et gloria mea, ideo in hac confidentia, id est, in hoc confisus, quia per alterutrum glorificari speramus, volui primo venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis, quia secunda visitatio et confirmatio in fide, dicitur secunda gratia respectu conversionis, quam primo habuerunt ministerio et prædicatione ipsius, et per vos transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam. Iste est ordo primæ promissionis, sed in præcedenti epistola est ordo contrarius, sicut dictum est.

Consequenter hujus mutationis accusationem, qua accusabant eum Corinthii, ponit sub quæstione, dicens : *Cum ergo hoc voluissem, etc.* Duo imponebant ei ex hoc, levitatem, quia mutaverat propositum. (*Eccl.* 27.) *Stultus ut luna mutatur.* Et carnalitatem, quia visum erat eis, quod ex aliquo carnali et humano affectu hoc fecisset. Unde hæc duo tangit, et primo levitatem, unde dicit : *Numquid levitate usus sum*, si non feci quod aliquando volui? Absit. (*Esth.* 16.) *Nec putare debetis si diversa jubeamus ex animi levitate venire.* (*Ps.* 34.) *In populo gravi, etc.* Secundo tangit carnalitatem cum dicit : *Aut numquid ea quæ cogito*, facienda vel dimittenda, *secundum carnem cogito*, id est, secundum aliquem carnalem affectum; *Ut sit apud me, est, et non*, id est, affirmatio et negatio. (*Infra* 10.) *Arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus.* (*Jac.* 1.) *Vir duplex animo, etc.* Exposita eorum accusatione, consequenter excusat se, dicens : *Fidelis autem Deus, etc.* et circa hoc duo facit. Primo insinuat se non fuisse mentitum. Secundo ostendit modum quomodo non fuit mentitus, ibi: *Qui autem confirmat, etc.* Quod autem non fuerit mentitus, excusat se dupliciter, sc. ex consuetudine, et ex causa. Ex consuetudine quidem, quia non debet credi quod aliquis de facili mentiatur, qui numquam inventus est mendax, et secundum hanc expositionem fidelis Deus, etc. accipitur in vi juramenti, quasi testis sit mihi Deus, sermo meus, sc. prædicationis, qui fuit apud vos, non est in illo, est et non, id est, non est in illo falsitas. (*Deut.* 32.) *Deus fidelis et absque ulla, etc.* Si autem sumatur fidelis Deus, etc. pro veritate divinæ promissionis, tunc est sensus : Fidelis est Deus, id est, servat pro-

missa sua. Promiserat autem mittere ad vos prædicatores veritatis. (*Jer.* 3.) *Dabo vobis pastores juxta cor, etc.* Et ideo cum sim missus ab eo, sermo noster qui fuit, etc. sicut supra. Ex causa excusat se cum dicit: Dei enim filius. Et hoc dupliciter, sc. motiva et efficiente, ibi: *Qui autem confirmat, etc.* Causa autem motiva ad non mentiendum est, quia qui assumit aliquod officium, naturaliter movetur ad ea quæ congruunt illi officio, et non ad contraria. Sed constat quod officium apostolicum est prædicare veritatem. Non ergo movetur ad contrarium veritatis, quod est mentiri.

Et circa hoc tria facit. Primo probat veritatem dicti sui per dictum Christi. Secundo veritatem Christi per dictum Dei, ibi: *Quotquot autem, etc.* Tertio concludit suum propositum, ibi: *Ideo et per ipsum, etc.* Dicit ergo primo: dico quod dicta nostra debent reputari vera, et vera sunt, quia prædicavimus Christum in quo non fuit aliqua falsitas. Et hoc est quod dicit: Dei enim filius Christus qui est prædicatus per nos in vobis: *Per me*, sc. principaliter. *Et Sylvanum*, secundario. Iste est Sylas de quo habetur (*Act.* 18.) et Timotheum, de quo supra. Isti enim duo fuerunt cum Apostolo, quando primo convertit eos. *In illo*, sc. filio Dei, *non fuit, est et non*, id est, falsitas, vel non fecit quod non convenit. *Sed fuit in illo est*, id est, veritas, nam verum et ens convertuntur. (*Joan.* 14.) *Ego sum via, veritas et vita.* Sed quia posset videri dubium hoc quod dicit, quod in Christo non fuit falsitas, ideo statim hoc probat subdens: *Quotquot autem, etc.* et probat hoc modo. Constat quod in illo quod est manifestativum divinæ veritatis non potest esse falsitas, filius Dei venit ad manifestandum divinam veritatem in promissionibus a Deo factis complendis per ipsum, ergo in ipso non est falsitas. Et hoc est quod dicit: *Non est in filio Dei, est et non*, sed est, quia quotquot promissiones Dei, sc. sunt factæ hominibus in illo, id est, in Christo, est, id est, in Christo verificantur et complentur. (*Rom.* 15.) *Dico Jesum Christum ministrum fuisse, etc.* Ad confirmandas, etc. Ex his ergo concludit, quod postquam dicta sua vera sunt, quia prædicat filium Dei, in quo est veritas; ideo et per ipsum, sc. Christum dicimus. *Amen*, Deo, id est, verum. (*Apoc.* 1.) *Hæc dicit, amen testis fidelis, etc.* (*Is.* 6.) *Qui benedictus est in terra, benedicetur in Deo amen, etc.* Et istam veritatem dicimus Deo, id est, ad honorem Dei, sc. manifestantes ejus veritatem et gloriam nostram, quia gloria nostra est conversio vestra, vel gloria nostra, quia gloria nostra est ostendere et prædicare verbum Dei.

Consequenter cum dicit: *Qui autem confirmat nos, etc.* probat Apostolus quod non est mentitus per causam efficientem, licet enim homo ex libero arbitrio possit uti lingua sua ad verum vel ad falsum loquendum, nihilominus tamen Deus potest confirmare hominem sic in vero, ut non nisi vera loquatur. Si ergo Deus aliquem confirmaret in vero, manifestum est quod non diceret falsum, sed Deus confirmat nos in veritate, ergo, etc. Et ideo dicit quod Deus est qui confirmat vos nobiscum in Christo, id est, in vera prædicatione Christi, quasi dicat: si Christus esset extra nos, possemus mentiri, sed ex quo est nobiscum et nos sumus in Christo, non mentimur. (*Ps.* 74.) *Ego confirmavi columnas ejus, etc.* Sumus ergo in Christo dupliciter, sc. per gratiam et per gloriam. Per gratiam quidem sumus inquantum uncti sumus Spiritus Sancti gratia, et

effecti sumus membra Christi et uncti sibi, qua etiam gratia Christus unctus est secundum quod homo. (*Ps.* 44.) *Unxit te Deus, etc.* Et ex plenitudine istius unctionis redundavit in omnes suos, sicut unguentum in capite, sc. Christo, quod descendit, etc. Et ideo dicit quod *unxit nos Deus*, unxit, inquam, in reges et sacerdotes. (*Apoc.* 5.) *Fecisti nos Deo, etc.* (1 *Petr.* 2.) *Vos autem genus electum, etc.* Unionem autem quæ est per gloriam, non habemus in re, sed in spe certa, inquantum habemus firmam spem vitæ æternæ. Et habemus duplicem certitudinem spei hujus unionis consequendæ. Una est per signum, alia per pignus. Per signum evidens, quia fidei. Unde dicit: signavit nos signo fidei Christi. Item signum crucis. (*Ezech.* 9.) *Signa thau*, id est, signum crucis. (*Apoc.* 7.) *Quoadusque signemus servos Dei nostri, etc.* Et hoc per Spiritum Sanctum. (*Rom.* 8.) *Si quis spiritum Christi non habet, etc.* Et ideo speciale et certum signum est vitæ æternæ consequendæ configurari Christo. (*Cant.* 8.) *Pone me ut signaculum, etc.* Vel signavit signo vitæ; per pignus vero maximum, quia Spiritus Sancti, et ideo dicit: Dedit pignus spiritus in cordibus nostris. De quo certum est quod nullus potest eum accipere a nobis. Sed nota in pignore duo sunt consideranda, sc. quod faciat spem habendæ rei, et quod valeat tantum, quantum valet res vel plus, et hæc duo sunt in Spiritu Sancto, quia si consideremus substantiam Spiritus Sancti, sic valet tantum Spiritus Sanctus quantum vita æterna, quæ est ipse Deus, quia sc. valet quantum omnes tres personæ. Si vero consideretur modus habendi, sic facit spem, et non possessionem vitæ æternæ, quia nondum perfecte habemus ipsum in vita ista. Et ideo non perfecte beati sumus, nisi quando perfecte habebimus in patria. (*Ephes.* 5.) *Signati estis spiritu.*

Consequenter cum dicit: *Ego autem testem, etc.* excusat se de eo quod non venit: et hoc per juramentum quod majus est. Et circa hoc tria facit. Primo ponit suam excusationem. Secundo respondet tacitæ quæstioni, ibi: *Non quia dominamur.* Tertio exponit quod dicit, ibi: *Nam fide statis.* Excusat se autem per juramentum duplex. Unum attestationis, cum dicit: *Ego autem testem Deum invoco.* Aliud execrationis cum dicit: *In animam meam*, id est, contra animam meam. (*Rom.* 1.) *Testis est mihi Deus, etc.* Testem, inquam, invoco Deum: quia *non veni ultra*, id est, post primam vicem, vel postquam discessi a vobis, et hoc feci, *Parcens vobis*, sc. quia ipse sciebat eos incorrigibiles. Unde si ivisset tunc, aut punivisset, et sic forte recessissent totaliter a fide; aut non punivisset, et sic dedisset occasionem magis peccandi. Sed quia aliquis posset dicere, quare dicis: *Parcens vobis.* Numquid Dominus noster es? Ideo consequenter hoc removet, dicens: *Non dico, quia dominamur fidei vestræ, sed adjutor, etc.* quasi dicat, non dico hoc, ut Dominus, sed ut coadjutor. (1 *Petr.* 5.) *Non enim dominantes in cleris, etc.* Adjutor, inquam, gaudii vestri, vel emendationis vestræ. Quare autem dicat, fidei vestræ, exponit consequenter, dicens: *Nam fide statis*, id est, statis in gratia ista Christi per fidem.

CAPUT II.

Cur venisse ad eos distulerit, causam dicit, quam fuisse affirmat, ne eos tristitia afficeret.

1. *Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.*
2. *i enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?*
3. *Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est.*
4. *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis.*

Apostolus supra posuit excusationem in generali de mora eundi ad Corinthios, hic vero insinuat causam tantæ moræ, et quomodo eis pepercit. Circa hoc autem duo facit. Primo enim insinuat unam causam dilationis fuisse, ne in adventu suo tristitiam inferret eis. Secundo ostendit aliam causam fuisse, ne fructus quem apud alios sperabat, et inceperat facere, impediretur, ibi: *Cum venissem autem, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit causam dilationis esse in communi, ne tristitiam inferret. Secundo loquitur in speciali de quodam, qui eum contristaverat, ibi: *Si quis autem contristavit me.* Circa primum tria facit. Primo assignat rationem quare venire distulit. Secundo causam dicti assignat: *Si enim ego contristatus, etc.* Tertio manifestat quæ dixit, ibi: *Nam ex multa tribulatione.* Dicit ergo: dixi quod non veni ad vos parcens vobis, in hoc sc. quia nolui vos contristari, ideo *statui*, id est, firmiter disposui, *hoc ipsum apud me*, quod proposui, cum aliam epistolam misi. (*Eccl.* 7.) *Ante omnia verbum verum, etc.* — *Ne iterum*, id est, alia vice, *in tristitia venirem ad vos*, id est, vos contristem. Et ratio quare noluit eos contristare, est illa qua Dominus noluit jejunare discipulos suos, sc. ad hoc, ut amore et non timore afficerentur ad Christum, et jungerentur sibi. Voluit enim eos Dominus firmare et nutrire in fide, in omni dulcedine et desiderio cordis, et sic firmari ex amore ne de facili avellerentur propter tribulationes, quia aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem. (*Cant.* 8.) Similiter Apostolus non vult eos propter hoc contristare. Rationem hujus dicti, sc. quod non vult eos contristare, assignat cum dicit: *Si enim ego contristo, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo assignat causam quare noluit eos contristare. Secundo manifestat quare hoc significet eis, ibi: *Et hoc ipsum scripsi.*

Dicit ergo: ratio quare nolui in tristitia venire, est, quia tristitia vestra redundat in tristitiam meam, et de consolatione vestra gaudeo, et solum vos consolamini me, cum sum apud vos: unde si venirem et contristarem vos, ego ex tristitia vestra tristarer, et sic nullus esset qui lætificaret me inter vos, qui contristamini ex me, quia contristatus non de facili alium consolatur. (*Prov.* 10.) *Filius sapiens,*

etc. (*Prov.* 29.) *Vir qui amat sapientiam, etc.* Vel aliter, est duplex tristitia. Una secundum mundum; alia secundum Deum, quæ pœnitentiam in salutem operatur. Apostolus non loquitur de prima, sed de secunda. Et dicit ex hoc ipso, ego consolabor si contristo vos, id est, si increpando reduco ad pœnitentiam; sed si venirem, et viderem vos non pœnitere de peccatis, tunc nullam consolationem haberem, quia nullus contristatur et pœnitet ex me, id est, mea correctione et increpatione.

Causa autem quare hoc scribo vobis, est, ut ita disponatis vos, quod quando venero, non habeam tristitiam, de eo, quod viderim vos incorrectos: super tristitiam quam habui, quando audivi vos peccasse. Et circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem. Secundo spem de impletione admonitionis ostendit, ibi: *Confidens in omnibus vobis, etc.* Admonitio est ista. Ideo *scripsi vobis hoc*, sc. quod tristor de peccato vestro commisso. (2 *Petr.* 2.) *Iniquis operibus animam justi cruciabant, etc.* Ut paretis et disponatis vos corrigendo, ut cum venero ad vos, non habeam tristitiam de peccatis; de quibus sc. vobis oportuerat me gaudere, id est, debebam lætari, et congratulari, sc. de præsentia vestra. (*Luc.* 15.) *Gaudium est angelis Dei, etc.* Qualem autem spem habeat de impletione suæ admonitionis, subdit dicens: Confidens de omnibus vobis, etc. quasi dicat: hanc fiduciam habeo de vobis taliter disponi vos, ut cum venero, omnes detis mihi materiam gaudii, et hoc debetis libenter facere, quia gaudium meum, etc. id est, cedit ad gaudium vestrum, vel est propter gaudium vestrum, quod habetis de recuperatione gratiæ. (1 *Tim.* 2.) *Quod est gaudium meum, etc.* (*Rom.* 12.) *Gaudere cum gaudentibus, etc.* Sed quia posset aliquis dubitare de hoc, quod dicit: ne cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, et quærere quam tristitiam habuit de eis, ideo consequenter hoc exponit, dicens: Nam ex multa tribulatione, etc. Et circa hoc duo facit. Primo manifestat tristitiam jamdudum habitam. Secundo respondet cuidam tacitæ quæstioni, ibi: *Non ut contristemini, etc.* Dicit ergo primo: quia haberem tristitiam si non invenirem vos correctos super tristitiam quam habui quando peccastis, et oportuit me contristare vos redarguendo dure. *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi* primam epistolam, *per multas lacrymas*, quas fudi pro vobis jam mortuis per peccatum. (*Jer.* 9.) *Quis dabit capiti meo aquas, etc.* (*Eccl.* 22.) *Confusio est patri de filio indisciplinato.* (*Is.* 52.) *Justus perit, et non est qui recogitet, etc.*

Sciendum est autem quod duo ponit ad exaggerationem tristitiæ, tribulationem sc. et angustiam, quia unum additum alteri aggravat tristitiam. Nam aliquando quis tribulatur, sed sine angustia, tunc sc. quando aliqua adversitate quasi acutissimo tribulo pungitur, et tamen videt sibi patere vias evadendi, quia si non pateat, tribulationi angustia jungitur. Dicit ergo: Ex multa tribulatione qua pungebar de facto, et malo vestri, et angustia cordis, quia non videbam unde de facili posset poni remedium. *Scripsi, etc.* (*Ps.* 118.) *Tribulatio et angustia invenerunt me.* Sed quia possent dicere: o Apostole, etiam hæc scribis nobis ut tristemur, et ideo hoc removet, dicens: *Non ut contristemini*, sc. scribo vobis illa, sed ut sciatis quam charitatem habeam in vobis. Duo enim sunt signa dilectionis, sc. quod gaudeat quis de bono alterius, et tristetur de malo

ejus, et hæc ego habeo ad vos. (*Infra* 5.) *Charitas Christi urget nos.* – *Abundantius*, quam credatis, vel abundantius quam ad alios.

LECTIO 2.

Vult erga fornicatorem et contristantem eos misericordia uti, licet ejus culpam, et pœnam exaggeret.

5. *Si quis autem contristavit me, non me contristavit; sed ex parte, ut non onerem omnes vos.*
6. *Sufficit illi qui ejusmodi est objurgatio hæc quæ fit a pluribus:*
7. *Ita ut e contrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est.*
8. *Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in illum charitatem.*
9. *Ideo enim et scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.*
10. *Cui autem aliquid donastis, et ego. Nam et ego quod donavi (si quid donavi) propter vos in persona Christi.*
11. *Ut non circumveniamur a Satana. Non enim ignoramus cogitationes ejus.*

Postquam Apostolus insinuavit causam dilationis, ne sc. tristitiam inferret, et de ejus contristatione tractavit, hic consequenter tractat de contristante. Et circa hoc tria facit. Primo enim exaggerat culpam contristantis. Secundo pœnam ejus pro culpa inflicta, ibi: *Sufficit illi, etc.* Tertio hortatur eos habere misericordiam ad contristantem, ibi: *Ita ut e contrario, etc.* Dicit ergo primo: Scripsi vobis per multas lacrymas, quas fudi propter tristitiam conceptam, et propter pœnam infligendam peccanti. Sed, *si quis contristavit me*, ille sc. fornicarius, enormis, de quo dicitur (*1 Cor.* 5.) *Omnino auditur inter vos fornicatio, etc.* Iste, inquam, et si contristavit, *Non contristavit me, sed ex parte*, id est, non contristavit me, sc. solum, sed vos et nos. Non omnes, *sed ex parte.* Et hoc dico: *non ut onerem vos omnes*, id est, ut vobis hoc onus omnibus non imponam derisorie loquendo, quasi dicat, non ita estis boni et diligitis me, quod pro tristitia mea et pro peccato fratris omnes doleatis. Vel ut non onerem omnes vos, non tantum illos qui non doluerunt de peccato. Vel aliter dicendum et melius: *Non me contristavit, sed ex parte, etc.*

Sciendum est enim quod aliquis aliquando tristatur totaliter, et aliquando non totaliter. Totaliter quidem tristatur quis, quando præ tristitia absorbetur a dolore; et hæc tristitia est quæ mortem operatur, ut dicitur (*Infra* 7.) Quæ quidem, secundum Philosophum, non cadit in sapientem. Non totaliter autem tristatur quis quando licet ex aliquo modo quod patitur seu videt fieri, tristatur, tamen ex aliis causis bonis gaudet, et ista tristitia est secundum Deum, et cadit in sapientem. Quia ergo Apostolus dicit se contristatum, ne credatur totaliter a tristitia absorptus, quod non est sapientis, dicit se contristatum ex parte, quasi non totaliter. Et secundum hoc legitur sic: *Contristavit me*, sc. fornicarius propter peccatum suum: sed non me contristavit totaliter, quia licet in ipso propter peccatum habuerim tristitiam, tamen in vobis propter multa bona quæ facitis, et in ipso propter pœnitentiam quam fecit, habeo gaudium. Et dico ex parte: *Ut non onerem omnes vos*, id

est, ut non imponam vobis hoc onus, quod sc. contristaveritis me. Sed ne isti propter tristitiam Apostoli adhuc vellent eum magis punire, ostendit eis pœnam sufficientem fuisse, dicens: *Sufficit illi qui ejusmodi est*, quod sc. contristavit me tam graviter peccando, objurgatio quæ fit a pluribus, id est, tam manifesta et publica correctio, quæ fuit, quod separatus fuit ab omni communione, id est, excommunicatus ab Ecclesia et traditus satanæ, ut habetur (*1 Cor.* 5.) Est ergo sufficiens hæc pœna propter dictas causas. Vel potest dici sufficiens, non quantum ad Dei judicium, sed quantum expediebat tempori et personæ. Melius enim est sic servare lenitatis spiritum in corrigendo, ut per pœnitentiam correctionis fructus sequatur, quam si durius corrigatur, et desperet peccans, et majoribus peccatis immergatur. Et ideo dicitur (*Eccl.* 21.) *Objurgatio et injuriæ annullabunt substantiam.* Quia ergo pœna sufficiens fuit, et pœnitentiam egit; ideo consequenter inducit eos ad miserendum, dicens: Ita ut e contrario magis, etc. Ubi tria facit. Primo mandat, ut ei sc. peccanti, parcant. Secundo hujus rationem assignat, ibi: *Ne forte, etc.* Tertio inducit eos ad observantiam hujus monitionis, ibi: *Propter quod, etc.* Dicit ergo primo: dico quod sufficiens pœna est illi, et intantum, ut velim ut e contrario magis donetis, id est, remittatis. (*Luc.* 6.) *Dimittite et dimittetur vobis.* (*Eph.* 4.) *Donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis.* Et non solum donetis, sed quod plus est, consolemini: et hoc proponendo sibi exempla peccantium, qui restituti sunt ad statum gratiæ, sicut dicitur de David, Petro, Paulo, et Magdalena, et per verba Dei: (*Ezech.* 18.) *Nolo mortem peccatoris, etc.* (*1 Thess. ult.*) *Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, etc.* Rationem autem hujus admonitionis subdit: *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est.* Aliquis enim propter peccatum et pœnam peccati, aliquando sic mergitur tristitia, quod absorbetur, dum nullum habet consolatorem, et hoc est malum, quia non sequitur ex hoc pœnitentiæ fructus, qui speratur, sc. correctio; sed potius desperans tradit se omnibus peccatis sicut Caïn, cum dixit: Major est iniquitas, etc. (*Gen.* 4 *et Ephes.* 4.) *Qui desperantes tradiderunt se, etc.* Et propter hoc dicitur (*2 Reg.* 2.) quod periculosa res est desperatio. Et ideo dicebat David in (*Ps.* 61.) *Neque absorbeat me profundum, etc.* Et ideo ne hoc contingat, dicit: Consolamini, ut sc. cesset a peccato. (*Is.* 27.) *Hic est omnis fructus ut auferatur peccatum.*

Contra Apostolus non solum per rationem, sed ex aliis causis inducit eos ad hoc, cum dicit: Propter quod obsecro, etc. Et inducit eos a tribus modis. Primo precibus, dicens: Propter quod sc. ne absorbeatur, *obsecro*, qui possum præcipere. (*Philem.*) *Multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi, etc.* Contrarium faciunt mali prælati. (*Ezech.* 34.) *Cum austeritate imperabatis eis, etc.—Ut confirmetis in illum charitatem.* Quod fit si ostenditis charitatem vestram ad eum, et non abominamini eum propter peccata, nec contemnitis, sed propter consolationem vestram facitis eum habere odio peccatum suum, et diligere justitiam. (*Luc.* 22.) *Et tu conversus confirma fratres tuos, etc.* Secundo inducit eos præcepto, dicens: *Ideo enim scripsi hoc*, sc. *ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Et dicit in omnibus, sc. sive in his quæ placent vobis, sive in his quæ displicent. Primo enim man-

daverat eis quod excommunicarent eum, et sic fecerunt mandatum Apostoli : nunc vero secundo mandat eis quod parcant. Et ideo dicit : *An in omnibus obedientes sitis*. Tertio ex commemoratione beneficii, cum dicit : *Cui autem aliquid donastis, etc.* quasi dicat : Vos debetis hoc facere, quia etiam ego feci. Sic enim vos remisistis alicui et rogastis me, quod ego remitterem, et ego remisi. Et hoc est quod dicit : Cui autem aliquid donastis vos, et ego sc. donavi. Et hoc patet. *Nam et ego quod donavi, etc.* ubi quatuor tanguntur ad hujusmodi donationem seu remissionem necessaria.

Primum est discretio, ut sc. non passim et temere remittatur. Et ideo dicit : Si quid sc. in debito modo. (*Prov.* 4.) *Palpebræ tuæ præcedant, etc.* Secundum est finis, quia non propter amorem vel odium debet fieri, sed propter utilitatem aliquam Ecclesiæ vel aliquorum. Et ideo dicit : *Propter vos.* Tertium est auctoritas, quia non debet fieri auctoritate propria, sed Christi, qui remittit peccata auctoritate, alii vero quibus commissum est, ministerio, et sicut membra Christi. Et ideo dicit : *In persona Christi*, sc. non mea auctoritate. Et tamen quodcumque remittitur, Christus remittit. (*Joan.* 20.) *Quorum remiseritis peccata, etc.* Quartum est necessitas, unde dicit : *Ut non circumveniamur a satana.* Diabolus enim multos decepit, quosdam sc. trahendo ad peccatorum perpetrationem, quosdam vero ad nimiam rigiditatem contra peccantes, ut si non potest eos habere per perpetrationem facinorum, saltem perdat quos jam habet per prælatorum austeritatem, qui eos non misericorditer corrigentes in desperationem inducunt, et sic hos perdit, et illos diaboli laqueus includit. (*Eccl.* 7.) *Noli esse nimis justus.* (1 *Pet.* 5.) *Adversarius vester diabolus, etc.* Et hoc continget nobis, si non remittamus peccantibus. Ei ideo ut non circumveniamur a satana, ego donavi, si quid donavi. *Non enim ignoramus cogitationes ejus*, sc. satanæ ; verum est in generali, sed in speciali nullus potest scire ejus cogitationes, nisi solus Deus. (*Job.* 41.) *Quis revelavit faciem indumenti ejus, etc.*

LECTIO 3.

Aliam dilationis causam assignat, quæ fuit evangelii prædicatio apud Troadem, a quo evangelio pseudo excludit.

12. *Cum venissem autem Troadem propter evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino :*

13. *Non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum, sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam.*

14. *Deo autem gratias qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco :*

15. *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt.*

16. *Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus ?*

17. *Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur.*

Posita prima causa suæ dilationis, ne sc. cum tristitia iret ad eos, hic

ponit causam secundam quæ est ex fructu quem alicubi faciebat. Et circa hoc duo facit. Primo ponit sui itineris processum. Secundo ipsius processus effectum, ibi : *Deo autem gratias, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit impedimentum fructificandi, quod habuit in Troade. Secundo subjungit processum suum in Macedoniam, ibi : *Sed vale faciens, etc.* Dicit ergo : *Cum venissem Troadem propter evangelium*, id est, ad prædicandum Christum. (*Joan.* 15.) *Posui vos ut eatis, etc.*—*Et ostium mihi apertum esset*, id est, mentes hominum paratæ et dispositæ essent ad recipiendum prædicationis verba et Christum. (1 *Cor.* 16.) *Ostium mihi apertum est, etc.* (*Apoc.* 3.) *Ecce sto ad ostium, etc.* Sed non in quocumque imo in Domino, quia ipsa præparatio mentis humanæ est ex virtute divina. Nam licet facilitas qua mentes præparantur, sit causa conversionis, tamen ipsius facilitatis et præparationis causa est Deus. (*Thren. ult.*) *Converte nos Domine ad te et convertemur.* Cum, inquam, ita esset apertum mihi ostium in Domino, *non habui requiem spiritui meo*, id est, non potui facere quod spiritus meus volebat, id est, dictabat. Tunc enim dicitur habere spiritus requiem, quando efficit quod vult, sicut tunc dicitur caro requiescere, quando habet quod concupiscit. (*Luc.* 12.) *Anima mea, habes multa bona, etc.* Apostolus non dicit : Non habui requiem carni meæ vel corpori, sed spiritui meo, id est, voluntati meæ spirituali, quæ est, ut Christum firmem in cordibus hominum. Et impediebar, quia videbam corda parata et disposita, et non poteram prædicare. Sed quare non habuit requiem spiritui suo, subdit : *Eo quod non inveni Titum fratrem meum*, id est, propter absentiam Titi, et hoc duplici de causa.

Una causa est, quod licet Apostolus sciret omnes linguas, ita ut diceret : Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor, tamen magis expeditus et edoctus erat in lingua hebræa, quam in græca. Titus autem magis in græca. Et ideo volebat eum habere præsentem, ut prædicaret in Troade. Et quia erat absens, nam Corinthii detinuerant eum, dicit : *Non habui requiem spiritui meo*; sed quia dona Dei non sunt imperfecta et donum linguarum fuit specialiter Apostolis collatum ad prædicandum per totum mundum : (*Ps.* 18.) *In omnem terram exivit sonus eorum, etc.* Et ideo alia causa est melior, quæ est, quia Apostolo imminebant in Troade multa facienda. Nam ex una parte imminebat ei prædicare his, qui parati erant recipere Christum per fidem, ex alia parte imminebat ei resistere adversariis qui impediebant, et ideo quia ipse non poterat solus ista facere, angustiabatur de absentia Titi, qui institisset prædicationi et conversioni bonorum, et Apostolus restitisset adversariis. Et specialiter etiam hoc scribit eis, ut innuat, quod non solum prima causa dilationis suæ fuit ex eis, sed etiam secunda. Nam ipse propter duritiam et dissensionem eorum detinuerat tanto tempore Titum, et ideo dicit : *Eo quod non inveni Titum fratrem*, vel in Christo, vel coadjutorem. (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre, etc.* Et quia non inveni Titum in Troade, non remansi ibi : *Sed valefaciens eis*, qui erant conversi, et in quibus ostium apertum erat, *profectus sum in Macedoniam*, ubi credebam eum invenire. Causa autem essendi in Macedonia legitur *Act.* 26, ubi dicitur quod vir Macedo, etc.

Consequenter cum dicit : *Gratias autem Deo, etc.* ponit profectum sui processus, et circa hoc duo facit. Primo

enim describit ordinem sui processus. Secundo excludit ab isto processu pseudo-apostolos, ibi : *Ad hoc quis tam idoneus, etc.* Circa primum duo facit. Primo insinuat profectum quem faciebat. Secundo exponit quoddam quod dixerat, ibi : *Christi bonus odor, etc.* Circa primum sciendum quod Apostolus profectum et fructum quem faciebat, non attribuit sibi, neque propriæ virtuti, sed Deo. (1 *Cor.* 15.) *Abundantius omnibus laboravi non ego, sed gratia, etc.* et ideo dicit: Gratias autem Deo, sc. ago. (1 *Thess.* 5.) *In omnibus gratias agite.* (*Ephes.* 5.) *Gratias agentes, etc.* — *Qui semper triumphat nos in Christo Jesu*, id est, triumphare nos facit in prædicatione Christi contra adversarios.

Ubi sciendum est quod prædicatores veritatis duo debent facere, sc. exhortari in doctrina sacra, et contradicentem devincere; et hoc dupliciter, disputatione hæreticos, patientia vero persecutores. Unde per ordinem, ista tangit hic Apostolus, et ideo dicit : *Qui triumphat nos*, quantum ad contradicentes. (*Rom.* 8.) *In his omnibus superamus.* Et (1 *Mach.* 2.) *Non in fortitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo, etc.* — *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco*, quantum ad exhortationem sacræ doctrinæ. Sed odorem notitiæ suæ exponit Glossa, id est, filium suum, sed melius est ut hoc dicatur ad differentiam notitiæ de Deo, quam faciunt aliæ scientiæ, et quam facit fides. Nam notitia de Deo quæ habetur per alias scientias, illuminat intellectum solum, ostendens quod Deus est causa prima, quod est unus et sapiens, etc. Sed notitia de Deo quæ habetur per fidem, et illuminat intellectum, et delectat affectum, quia non solum dicit quod Deus est prima causa, sed quod est salvator noster, quod est redemptor, et quod diligit nos, quod est incarnatus pro nobis, quæ omnia affectum inflammant. Et ideo dicendum quod odorem notitiæ suæ, id est, notitiam suæ suavitatis, credenti per nos in omni loco manifestat, quia iste odor longe lateque diffunditur. (*Eccl.* 24.) *Ego quasi vitis fructificavi, etc.* (*Gen.* 27.) *Ecce odor filii, etc.* Quia vero aliqui possent dicere, quid est odor Dei in omni loco? nam multa loca sunt in quibus non recipitur prædicatio nostra, ideo Apostolus exponit, dicens : Non curo, quia, sive recipiant prædicationem, sive non, tamen notitia Dei manifestatur ubique per nos, *quia sumus bonus odor Christi Deo*, id est, ad honorem Dei, et loquitur ad similitudinem legis, ubi dicitur quod sacrificium fiat in odorem suavitatis suavissimum Deo, quasi dicat : Nos sumus holocaustum quod offertur Deo in odorem suavitatis. Et tam, *in his qui salvi fiunt*, ut sc. non pereant, quod est eis a Deo, quam in his qui pereunt, quod est eis ex seipsis. Unde (*Oseæ* 13.) *Perditio tua Israel ex te, etc.* Sed estne odor bonis et malis eodem modo? Non, sed : *Aliis quidem est odor mortis in mortem*, id est, invidiæ et malitiæ occasionaliter ducentis eos in mortem æternam, illis, sc. qui invidebant bonæ famæ Apostoli, et impugnabant prædicationem Christi, et conversionem fidelium. (*Luc.* 2.) *Positus est hic in ruinam, et in resurrectionem, etc.* — *Aliis autem odor vitæ*, dilectionis et bonæ opinionis ducentis eos *in vitam* æternam, sc. illis qui gaudent et convertuntur ad prædicationem Apostoli. (1 *Cor.* 1.) *Verbum crucis pereuntibus, etc.* His autem qui salvi, etc. Sic ergo ex odore Apostoli boni vivunt, mali moriuntur, sicut legitur quod ad odorem vinearum florentium moriuntur serpentes. Consequenter

cum dicit : *Sed ad hæc quis tam idoneus*, *etc.* excludit ab isto profectu pseudo-apostolos, dicens : Quis illorum pseudo-apostolorum est tam idoneus ad ista sc. quæ nos Apostoli veri facimus ? quasi dicat : Nullus. (*Ps.* 138.) *Nimis honorati sunt amici tui Deus.* Sed contra (*Prov.* 27.) *Laudet te alienus*, *etc.* Ad hoc respondet Gregorius super Ezech. quod sancti duplici ex causa seipsos laudant, et non propter gloriam suam et vanitatem.

Prima causa est, ut non desperent in tribulationibus, sicut Job, quando amici nitebantur eum ad desperationem inducere, reduxit ad memoriam sua bona quæ fecerat, ut confortatus non desperaret. Unde dicebat : Pepigi fœdus cum oculis meis, etc. Legitur etiam de quodam sancto patre, quod quando tentabatur de desperatione, reducebat ad memoriam bona quæ fecerat, ut confortaretur ; quando tentabatur de superbia, reducebat ad memoriam mala, ut humiliaretur. Secunda causa est propter utilitatem, ut sc. haberetur in majori fama, et citius crederetur doctrinæ suæ. Et propter hanc causam hic Apostolus laudat se. Nam Corinthii præferebant sibi pseudo-apostolos et condemnabant eum, et ideo non sic obediebant sibi. Ut ergo non vilipenderent eum, sed obedirent sibi, præfert se eis et laudat se, et dicit : *Sed ad hæc quis tam idoneus*, sicut nos, non speudo-apostoli, quia licet ipsi prædicent, tamen adulterant verbum Dei, quod nos non facimus. Unde dicit : *Non sumus sicut plurimi*, sc. speudo-apostoli, *adulterantes verbum Dei*, admiscendo contraria, sicut hæretici, qui licet confiteantur Christum, tamen non dicunt eum esse verum Deum; sic faciunt pseudo-apostoli, qui dicunt cum evangelio debere observari legalia.

Item: *Non adulterantes verbum Dei*, id est, prædicantes, vel propter quæstum, vel propter favorem laudis. Sic enim mulieres adulteræ dicuntur quando recipiunt semen ex alio viro, ad propagationem prolis. In prædicatione autem semen nihil aliud est quam finis seu intentio tua, vel favor gloriæ propriæ. Si ergo finis tuus est quæstus, si intentio tua est favor gloriæ propriæ, adulteras verbum Dei. Hoc faciebant pseudo-apostoli, qui propter quæstum prædicabant. (*Infra* 4.) *Neque adulterantes verbum Dei*, *etc.* Apostoli autem prædicabant neque propter quæstum, neque gloriam propriam, sed propter laudem Dei, et salutem proximi. Et ideo subjungit : *Sed ex sinceritate*, id est, sincera intentione, non pro quæstu et sine admixtione corruptionis. (*Supra* 1.) *Ex sinceritate*, *etc.* Ponit autem triplicem rationem hujus sinceritatis. Prima ratio sumitur ex dignitate mittentis. Nuntium enim veritatis decet vera loqui. Et ideo dicit: *Ex Deo*, id est, illa sinceritate quæ est digna nuntiatio Dei. (1 *Pet.* 4.) *Si quis loquitur quasi sermones Dei*. Secunda sumitur ex auctoritate præsidentis cui astat. Ideo dicit: *Coram Deo*, coram quo ex sinceritate loqui debemus. (3 *Reg.* 17.) *Vivit Dominus in cujus* conspectu sto, *etc.* Tertia sumitur ex dignitate materiæ de qua loquitur. Nam prædicatio Apostolorum est de Christo : et ideo debet esse sincera, sicut et ipse Deus et Christus. Et ideo dicit : In Christo solum, non de legalibus, ut pseudo-apostoli faciunt. (1 *Cor.* 2.) *Neque existimavi me scire aliquid* inter vos nisi *Christum et hunc crucifixum.*

CAPUT III.

Non egere commendatione vel aura hominum, sicut pseudo-apostoli, dicit, quia verus minister evangelii, iis minime indiget.

1. *Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut numquid egemus (sicut quidam) commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?*
2. *Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur et legitur ab omnibus hominibus:*
3. *Manifestati quod epistola estis Christi ministrata a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.*
4. *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum:*
5. *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.*

Postquam Apostolus suam excusationem posuit, in qua benevolentiam captavit auditorum, hic consequenter prosequitur suam intentionem, sc. tractans de ministris novi testamenti. Et circa hoc duo facit. Primo enim commendat dignitatem bonorum ministrorum. Secundo vero exaggerat malitiam malorum ministrorum, et hoc a 10. cap. et deinceps. Circa primum duo facit. Primo enim commendat ministerium novi testamenti. Secundo commendat usum hujus ministerii in aliis, exhortando eos ad hoc, ibi: 6 cap. *Adjuvantes autem, etc.* Circa primum commendat hujusmodi ministerium novi testamenti ex tribus. Primo ex dignitate in isto capite. Secundo ex usu, cap. 4, ibi: *Ideo habentes, etc.* Tertio ex præmio, cap. 5, ibi: *Scimus autem quoniam si, etc.* Circa primum duo facit. Primo removet quamdam objectionem. Secundo commendat ministros novi testamenti, ibi: *Qui et idoneos nos fecit, etc.*

Circa primum sciendum est, quod Apostolus intendit commendare ministros novi testamenti quorum ipse erat unus. Et ideo ne Corinthii objicerent sibi, quod in hoc vellet commendare seipsum, statim excludit, dicens: *Incipimus iterum nosmetipsos, etc.* Ubi duo facit. Primo movet quæstionem. Secundo respondet, ibi: sc. aut numquid egemus, etc. Quæstio sua talis est. Dico quod non sumus adulterantes verbum Dei, sicut pseudo, sed ex sinceritate, sicut ex Deo. Sed numquid hoc dicendo, *Incipimus iterum nos commendare*, id est, dicimus ista, ut velimus nostram gloriam quærere et non Dei? Et dicit iterum, quia in epistola prima commendaverat se satis, cum dicit: Ut sapiens architectus, etc. Non ergo hoc dicimus, ut quæramus gloriam nostram, sed Dei. (*Prov.* 24.) *Laudet te alienus, etc.* Huic autem quæstioni respondet, cum dicit: *Aut numquid egemus, etc.* Et ostendit, quod non libenter commendat se. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod non indiget commendatione hominum. Secundo quod neque etiam hoc requirit ipse ab eis, ibi: *Fiduciam autem talem, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod non indiget commendatione eorum ad gloriam propriam. Secundo hujus causam assignat, ibi: *Epistola nostra vos estis, etc.* Dicit ergo: dico quod non incipimus commendare nosmetipsos, quia

non indigemus commendatione. Et hoc est, quod dicit: *Aut numquid egemus nos*, veri ministri, *sicut quidam*, sc. pseudo, *commendatitiis epistolis*, id est, laudibus missis, *ad vos*, ab aliis, *aut ex nobis*, aliis missis. Sed contra (*Col.* 4) dicitur: Marcus consobrinus Barnabæ de quo accepistis mandatum, etc. Etiam legati Papæ semper portant litteras commendatitias. Non est ergo malum.

Respondeo: dicendum, quod accipere litteras hujusmodi a personis famosis, ut solum per illas commendentur et honorentur, quousque ipsi ex bonis operibus suis veniant in notitiam; hoc non est malum, hoc faciunt legati Papæ. Apostolus vero ita jam erat notus et commendatus apud istos per opera sua, quod non indigebat litteris commendatitiis. Et ideo statim causam hujus assignans, subdit: *Epistola nostra vos estis*. Quasi dicat: ego habeo bonas litteras, non indigeo aliis. Et ideo circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quæ sit ista littera quam habet. Secundo exponit hoc idem, ibi: *Manifestati etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit, quæ sit illa littera. Secundo ostendit eam esse sufficientem ad commendationem propriam, ibi: *Scripta, etc.* Dicit ergo sic: epistola nostra vos estis, id est, epistola per quam manifestatur dignitas nostra, qua nos commendamur, ita ut epistolis aliis non indigeamus. (*Supra* 2.) *Gloria nostra vos estis.* (*Gal.* 4.) *Filioli mei quos iterum parturio, etc.* Sed hæc epistola estne sufficiens? Ita, quia scripta, etc. Ubi duo tangit, sufficientiam litterarum hujusmodi causantia. Unum est, quod intelligatur et sciatur ab eo pro quo mittitur, alias adhuc quæreret, nisi sciret se eam habere. Et quantum ad hoc, dicit: *Scripta in cordibus nostris*, quia semper vos habemus in memoria, habentes de vobis specialem curam. (*Phil.* 1.) *Eo quod habeam vos, etc.*

Secundum est, quod ille cui mittitur, legat et sciat eam; alias non curaret, de commendatione ejus. Et quantum ad hoc, dicit: *Quæ scitur et legitur ab omnibus hominibus.* Scitur, inquam, qui per nos instituti estis et conversi. Legitur autem, quia exemplo nostri etiam alii imitantur vos. (*Habac.* 2.) *Scribe visum et explana eum super tabulas, ut percurrat, qui legerit eum.* Quomodo autem scitur hæc epistola, exponit, dicens: *Manifestati, etc.* Et circa hoc tria facit. Primo exponit cujus sit hæc littera. Secundo quomodo sit scripta, et tertio in quo. Cujus autem sit, sic ostendit, quia Christi. Et ideo dicit: *Manifestati quoniam estis Christi*, id est, a Christo informati et inducti, sc. principaliter et auctoritative. (*Matth.* 23.) *Unus est magister vester.* Sed a nobis secundario et instrumentaliter. Et ideo dicit: Ministrata a nobis. (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo, etc.* (1 *Cor.* 3.) *Quid igitur Cephas, etc.* Quomodo autem sit scripta, ostendit, quia, *non atramento*, id est, non admixta erroribus, sicut pseudo-apost. non mutabilis et imperfecta, sicut vetus lex, quæ neminem ad perfectum adduxit. (*Hebr.* 7.) Nam atramentum nigrum est, per quod intelligitur error, et debile, per quod intelligitur mutabilitas. Non, inquam, atramento est scripta, *Sed spiritu Dei vivi*, id est, Spiritu Sancto quo vivitis, et quo docente instructi estis. (*Ephes.* 1.) *In quo signati estis.* Ubi autem sit scripta insinuat, subdens: *Non in tabulis lapideis*, sicut lex vetus, ut excludat duritiem, quasi dicat: Non in lapideis cordibus habentibus duritiem, sicut Judæi. (*Act.* 7.) *Dura service, etc.* — *Sed in tabu-*

lis cordis carnalibus, id est, in cordibus latis ex charitate, et carnalibus, id est, mollibus ex affectu implendi et intelligendi. (*Ezech.* 36.) *Auferam a vobis cor lapideum, etc.* — *Fiduciam autem talem, etc.* Apostolus supra excusavit se, quod non quærebat gloriam suam, quia non indigebat ea; hic vero probat, quia ipse non quærit gloriam propriam, imo omnia bona, quæ facit non attribuit sibi, sed Deo.

Et circa hoc duo facit. Primo enim attribuit omnia bona, quæ habet et facit Deo. Secundo causam hujus assignat, ibi: *Non quod sufficientes, etc.* Dicit ergo primo: dico quod non egemus epistolis commendatitiis, et quod vos estis epistola nostra ministrata a nobis. Nec etiam quærimus gloriam nostram, sed Christi: et, *Fiduciam talem*, id est, dicendi talia, *habemus ad Deum*, id est, referimus in Deum. Vel fiduciam tendentem in Deum, ex cujus viribus hoc dico, quia ipse in me operatur, quam quidem fiduciam habemus per Christum, per quem accessum habemus ad patrem, ut dicitur (*Rom.* 5.) *Qui univit nos Deo.* (*Jer.* 17.) *Benedictus vir, etc.* Et quia unitus Deo per Christum habeo hanc fiduciam. (*Ps.* 11.) *Fiducialiter agam, etc.* Causa autem hujus fiduciæ est, quia quidquid ego facio, etiam ipsum principium operis Deo attribuo. Et ideo dicit: *Non quod simus sufficientes cogitare*, saltem non dicere, vel implere. Nam in quolibet processu operis, primo est assensus, qui fit cogitando, deinde collatio per verbum, et postmodum impletio per opus; unde fit, ut sic nec cogitare quis a se habeat, sed a Deo; non est dubium, quod non solum perfectio operis boni est a Deo, sed etiam inchoatio. (*Phil.* 1.) *Qui cœpit in vobis opus bonum, etc.* Et hoc est contra Pelagianos dicentes, quod inchoatio boni operis est ex nobis, sed perfectio est a Deo. (*Is.* 26.) *Omnia opera nostra, etc.* Sed ex hoc ne videatur tollere libertatem arbitrii, dicit: *A nobis, quasi ex nobis*, quasi dicat: Possum quidem aliquid facere, quod est liberi arbitrii; sed hoc, quod facio, non est ex me, sed a Deo qui hoc ipsum posse confert, ut sic et libertatem hominis defendat, cum dicit: *A nobis*, id est, a nostra parte, et divinam gratiam commendat, cum dicit: *Quasi ex nobis*, sc. procedat, sed a Deo.

Hoc etiam Philosophus vult, quod numquam homo per liberum arbitrium potest quoddam bonum facere sine adjutorio Dei. Et ratio sua est, quia in his, quæ facimus, quærendum est illud, propter quod facimus. Non est autem procedere in infinitum, sed est devenire ad aliquid primum, puta, ad consilium. Sic ergo bonum facio, quia consilium mihi inest ad hoc, et hoc est a Deo. Unde dicit: quod consilium boni est ab aliquo, quod est supra hominem, movens eum ad bene operandum. Et hoc est Deus, qui et homines movet, et omnia quæ agunt ad actiones suas, sed aliter et aliter. Cum enim hujusmodi motus sit quoddam receptum in moto, oportet quod hoc fiat secundum modum suæ naturæ, id est, rei motæ. Et ideo omnia movet secundum suas naturas, ea ergo quorum natura est, ut sint liberæ voluntatis, dominium suarum actionum habentia, movet libere ad operationes suas, sicut creaturas rationales et intellectuales. Alia autem non libere, sed secundum modum suæ naturæ: licet autem non simus sufficientes cogitare aliquid a nobis, tamquam ex nobis, tamen habemus aliquam sufficientiam, qua, sc. bonum possumus velle et credere incipiamus, et hoc a Deo est. (1 *Cor.* 4.) *Quid habes, quod non accepisti?*

LECTIO 2.

Ministros novi testamenti commendat, cujus ministerium veteris testamenti ministerio præfertur.

6. *Qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti: non littera sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat.*
7. *Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur:*
8. *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?*
9. *Nam si ministratio damnationis in gloria est: multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria.*
10. *Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.*
11. *Si enim quod evacuatur per gloriam est, multo magis, quod manet, in gloria est.*

Commendato ministerio novi testamenti, hic consequenter commendat ministros ejus. Et primo ponit duo, quæ respondent verbis præmissis. Præmiserat enim donum a Deo acceptum, cum dixit: *Sufficientia nostra, etc.* Et fiduciam ex dono conceptam, cum dixit: *Fiduciam talem, etc.* Primo ergo determinat ea quæ pertinent ad donum perceptum. Secundo ea, quæ ad fiduciam conceptam, ibi: *Habentes igitur talem, etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit donum a Deo susceptum; sc. ministerium novi testamenti. Secundo describit novum testamentum, ibi: *Non littera, sed spiritu.* Tertio ex dignitate novi testamenti, ostendit dignitatem ministrorum ejus, ibi: *Si ministratio, etc.* Dicit ergo: dico quod sufficientia nostra ex Deo est, *Qui et fecit nos idoneos ministros novi testamenti.* (*Is.* 61.) *Ministri Dei nostri dicetur vobis.* Et in hoc tenemus locum angelorum. (*Ps.* 103.) *Qui facit angelos, etc.* Sed non solum fecit nos ministros, sed idoneos. Deus enim cuilibet rei dat ea per quæ possit consequi perfectionem suæ naturæ. Unde quia Deus constituit ministros novi testamenti, dedit et eis idoneitatem ad hoc officium exercendum, nisi sit impedimentum ex parte recipientium. (*Supra* 2.) Et ad hæc quis tam idoneus, sc. sicut Apostoli a Deo instituti? Hoc autem novum testamentum quid sit describit, subdens: *Non littera, etc.* Et describit ipsum quantum ad duo, sc. quantum ad illud in quo consistit, et quantum ad causam propter quam datum est, ibi: *Littera enim occidit, etc.*

Circa primum sciendum est, quod Apostolus loquitur profunde: dicitur enim (*Jer.* 31.) *Feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris.* Et post: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum superscribam eam, etc. Vetus ergo testamentum scribitur in libro, postmodum sanguinem aspergendo, ut dicitur (*Hebr.* 9.) *Accepit sanguinem et aspersit librum, etc. dicens: Hic est sanguis,* etc. Et sic patet, quod vetus lex est testamentum litteræ; sed novum testamentum est testamentum Spiritus Sancti, quo charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, ut dicitur (*Rom.* 5.) Et sic dum Spiritus Sanctus fecit in nobis charitatem, quæ est plenitu-

do legis, est testamentum novum, *non littera*, id est, per litteram scribendum, *sed spiritu*, id est, per spiritum qui vivificat. (*Rom.* 8.) *Lex spiritus vitæ*, id est, vivificantis. Causa autem quare datum sit novum testamentum, per spiritum, subditur: quia *littera occidit* occasionaliter. Nam littera legis dat solam cognitionem peccati. (*Rom.* 3.) *Per legem autem cognitio peccati.* Ex hoc autem, quod cognosco peccatum, solum duo sequuntur. Nam lex dum per eam cognoscitur, non reprimit concupiscentiam: sed magis occasionaliter auget, inquantum concupiscentia ferventius fertur in rem prohibitam. Unde hujusmodi cognitio nondum destructa causa concupiscentiæ occidit, hinc vero addit prævaricationem. Nam gravius est peccare contra legem scriptam et naturalem simul, quam contra legem naturalem solum. (*Rom.* 7.) *Occasione accepta, non data, peccatum, etc.* Licet autem occasionaliter occidat, inquantum sc. auget concupiscentiam, et addit prævaricationem, non tamen est mala lex vetus, quia ad minus prohibet mala. Est tamen imperfecta, inquantum non removet causam. Est ergo lex sine spiritu interius imprimens legem in corde, occasio mortis. Et ideo necessarium fuit dare legem spiritus, qui charitatem in corde faciens, vivificet. (*Joan.* 6.) *Spiritus est qui vivificat.*

Consequenter ex his ostendit dignitatem sui ministerii. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod ministerium novi testamenti præfertur ministerio veteris testamenti. Secundo quod non solum præfertur, sed quod ministerium veteris testamenti, quasi nihil habet de gloria in comparatione ad novum, ibi: *Nam nec glorificatum, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod ministerium novi testamenti præfertur veteri. Secundo rationem hujus assignat, ibi: *Nam si ministratio, etc.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus argumentatur ex hoc quod habetur (*Exod.* 24.) Ubi littera nostra habet, quod Moyses habebat faciem cornutam, ita quod non possent, etc. Alia littera habet faciem splendidam, quod melius dicitur: non enim intelligendum est eum habuisse cornua ad litteram, sicut quidam eum pingunt, sed dicitur cornuta propter radios, qui videbantur esse quasi quædam cornua. Arguitur autem ex hoc sic. Et primo per unum simile, et est locus a minori. Constat enim quod si aliquid quod minus est, habet aliquid de gloria, quod multo magis illud quod est majus. Sed vetus testamentum est minus, quam novum; cum ergo illud fuerit in gloria, ita ut non possent, etc. videtur quod multo magis novum est in gloria. Quod autem vetus testamentum minus sit novo, probat tripliciter.

Primo quantum ad effectum, quia illud est testamentum mortis, istud vitæ, ut dictum est. Et quantum ad hoc, dicit: quod si ministratio mortis, id est, vetus, quæ est occasio mortis; et hoc respondet ei quo dicitur: *Littera occidit, etc.* Secundo quantum ad modum tradendi, quia vetus fuit tradita litteris in tabulis lapideis; nova vero fuit impressa spiritu in cordibus carnalibus, et hoc innuit, cum dicit: *Litteris deformata*, id est, perfecte formata, *In lapidibus*, id est, in tabulis lapideis. Et hoc ei respondet, quo dicitur: *Non littera, sed spiritu, etc.* Tertio quantum ad perfectionem, quia gloria veteris testamenti sine fiducia est, quia neminem ad perfectum adduxit lex. In novo vero est gloria cum spe melioris gloriæ, sc. sempiternæ.

(*Is.* 51.) *Salus mea in sempiternum erit.* Et hoc innuit, cum dicit: Quæ evacuatur. (*Gal.* 5.) *Quod si circumcidamini, Christus nihil, etc.* Conclusio ponitur, cum dicit: *Quomodo non magis,* quod planum est.

Horum autem rationem assignat consequenter, cum dicit: *Nam si ministratio, etc.* Et est ratio sua talis: gloria magis debetur justitiæ, quam damnationi, sed ministerium novi testamenti est ministerium justitiæ, quia justificat interius vivificando. Ministerium autem veteris testamenti, est ministerium damnationis occasionaliter, supra eodem: *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* Cum ergo ministratio damnationis, id est, ministratio veteris testamenti, quæ occasionaliter est causa damnationis, ut dictum est, est in gloria, quæ apparuit in facie Moysi; constat quod multo magis abundat in gloria, id est, dat abundantem gloriam ministris ejus ministerium justitiæ, id est, novi testamenti, per quod datur spiritus, per quem est justitia et consummatio virtutum. (*Prov.* 3.) *Sapientes gloriam possidebunt.* Consueverunt hoc in loco fieri quæstiones de comparatione Moysi et Pauli; sed si recte considerentur verba Apostoli, non sunt necessariæ; quia hic non fit comparatio personæ ad personam, sed ministerii ad ministerium. Sed quia possent pseudo-apostoli dicere, quod licet majus ministerium sit novi testamenti quam ministerium veteris testamenti: non tamen est multo majus, et ideo bonum est, quod illi ministerio, et isti intendamus, quod et faciebant, quia simul servabant legalia cum Evangelio.

Ideo hic consequenter Apostolus hoc improbat, cum dicit: *Nam nec glorificatum, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quod ministerium novi testamenti absque aliqua comparatione excedit ministerium veteris. Secundo causam hujus assignat, ibi: *Si enim quod evacuatur, etc.* Dicit ergo: dixi, quod ministerium justitiæ abundat in gloria, et intantum quod gloria veteris ministerii non est dicenda gloria; quia nec glorificatum, etc. quod dupliciter exponitur. Primo modo sic: *Quia nec, etc.* id est, illa gloria nihil est in comparatione ad istam novi testamenti, quia illa gloria non est omnibus ministris collata, sed solum Moysi, et non claruit in toto Moyse, sed in parte, id est, in facie solum particulariter. Et ideo: *Nec glorificatum est,* id est, nec glorificari debet, *propter excellentem gloriam,* id est, comparatione excellentis gloriæ novi testamenti, quæ abundat gratia, ut per eam purificati homines possent videre non gloriam hominis, sed Dei. Secundo modo, ut punctetur sic: nec glorificatum est, quod claruit; quasi dicat: Nam in hac parte, id est, in respectu hujus naturæ particularis, qui sumus servi, non est glorificatum, id est, non gloriosum illud, quod claruit in veteri testamento; et hoc propter excellentem gloriam, quæ est in novo, quia illa est gloria Dei patris. Hujus autem causam assignat consequenter, cum dicit: *Si enim quod evacuatur, etc.* Et est ratio sua talis. Illud quod datur, ut transeat, nihil est in respectu ad illud quod datur, ut semper maneat. Si ergo testamentum vetus, quod evacuatur, tollitur: (1 *Cor.* 13.) *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est, etc.* Per gloriam enim Moysi ministratum saltem per particularem gloriam constat quod testamentum novum manet, quia hic inchoatur et perficitur in patria. (*Luc.* 21.) *Cœlum et terra transibunt,*

verba autem mea non transibunt. — *Erit multo magis in gloria* æterna, in qua perficietur. Erit, inquam, nobis qui sumus ejus ministri.

LECTIO 3.

Ex multa spe ac multa fiducia in Deo, hujusmodi se fungi ministerio dicit, affirmans, majorem fiduciam in nova lege reperiri, quam in veteri.

12. *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur:*
13. *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur:*
14. *Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum diem, idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum (quod in Christo evacuatur),*
15. *Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.*
16. *Cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur velamen.*
17. *Dominus autem, spiritus est. Ubi autem spiritus Domini, ibi libertas.*
18. *Nos vero omnes, revelata facie, gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini spiritu.*

Positis his, quæ pertinent ad commendationem doni percepti a Deo, hic consequenter ponit ea, quæ pertinent ad commendationem fiduciæ de ipso dono conceptæ. Circa hoc autem duo facit. Primo ponit fiduciam ex dono conceptam. Secundo vero comparat fiduciam veteris et novi testamenti, ibi: *Et non sicut Moyses.* Dicit ergo primo: *Habentes igitur talem spem*, ex hoc sc. quod nobis dictum est, sc. videndi gloriam Dei. (*Rom.* 8.) *Spe enim salvi facti sumus.* — *Multa fiducia utimur*, id est, confidenter operamur ea, quæ pertinent ad usum hujus ministerii ex quo crescit nobis spes. (*Prov.* 28.) *Justus quasi leo confidens absque terrore erit.* (*Jer.* 17.) *Benedictus vir qui confidit in Domino.* Consequenter sicut prætulit donum dono, ita præfert fiduciam novi testamenti fiduciæ veteris testamenti, cum dicit: *Et non sicut Moyses, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo proponit factum in veteri testamento. Secundo exponit, ibi: *Quod evacuatur, etc.* Factum autem, quod proponit legitur (*Exod.* 24.) ubi dicitur, quod Moyses quando loquebatur ad populum, velabat faciem suam, quia propter claritatem vultus ejus non poterant respicere in eum filii Israel. Et ideo dicit: *Et non sicut Moyses, etc.* quasi dicat: Dico quod utimur multa fiducia, et tanta, quod non accidit nobis sicut Moyses faciebat eis, sc. non revelando faciem suam populo, quia nondum venerat tempus revelandi claritatem veritatis. Habemus ergo nos fiduciam absque velamine.

Consequenter exponit hoc, quod dixerat de velamine, dicens: *Quod evacuatur, etc.* Velamen enim illud erat obscuritas figurarum, quæ per Christum evacuata est. Et circa hoc tria facit. Primo enim ponit evacuationem hujus velaminis. Secundo quomodo hæc evacuatio habet locum in Judæis, ibi: *Sed obtusi, etc.* Tertio quomodo hæc evacuatio habet locum in ministris novi testamenti, ibi: *Nos vero revelata, etc.* Dicit ergo, quod *Moyses ponebat velamen*, sc. figuræ, *super faciem suam, quod* sc. velamen, *evacua-*

tur, id est, tollitur per Christum sc. implendo in veritate, quod Moyses tradidit in figura: quia omnia in figura contingebant illis; sic enim Christus per mortem suam removit velamen de occisione agni paschalis. Et ideo statim cum emisit spiritum, velum templi scissum est. Item in mittendo Spiritum Sanctum in corda credentium, ut intelligerent spiritualiter, quod Judæi carnaliter intelligunt. Et hoc velamen removit cum aperuit eis sensum, ut intelligerent scripturas. (*Luc. ult.*) Qualem autem effectum habeat in Judæis hæc evacuatio ostendit, dicens : *Sed obtusi, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod remotum ab illis non fuit in statu infidelitatis. Secundo ostendit, quod removebitur in eorum conversione, ibi : *Cum autem conversus fuerit, etc.*

Circa primum duo facit. Primo ostendit rationem quare hæc evacuatio non habet locum in Judæis. Secundo ex hoc ostendit eos adhuc habere velamen, ibi: *Sed usque in hodiernum diem, etc.* Dicit ergo, quod evacuatur in his, qui credunt, sed non quantum ad Judæos infideles, et ratio hujus est, quia obtusi sunt sensus eorum, id est, ratio eorum hebes est, et sensus eorum imbecilles et obtusi sunt nec possunt videre claritatem divini luminis, id est, divinæ veritatis absque velamine figurarum. Et hujus ratio est, quia claudunt oculos, ut non videant, quia velum templi scissum est. Et ideo est ex eorum culpa infidelitas, non ex defectu veritatis, quia remoto velamine omnibus aperientibus oculos mentis per fidem clarissime veritas manifestatur. (*Rom.* 11.) *Cæcitas ex parte contigit in Israel.* (*Joan.* 9.) *In judicium veni in hunc mundum, etc.* Sic enim prophetaverat (*Is.* 6.) *Excæca cor populi hujus, etc.* Et vere intantum obtusi sunt sensus eorum, ut veritatem nobis manifestatam usque in hodiernum diem non intelligant. Sed idipsum velamen, quod erat in veteri testamento, antequam velum templi scissum esset in lectione veteris testamenti, quia non aliter intelligunt illud, quam ante, quia adhuc innituntur figuris, ut veritatem non revelent, id est, non intelligant: sic velamen Dei non figuram, sed veritatem credunt, quod sc. evacuatur quantum ad fideles, et quantum in se est omnibus per Christum, id est, in fide Christi, sed in eis non manet, quia non credunt venisse Christum.

Consequenter cum dicit: *Sed usque in hodiernum diem, etc.* ostendit quomodo adhuc apud Judæos est velamen quantum ad infideles, licet remotum sit per Christum. Circa quod sciendum est, quod velamen dicitur apponi alicui dupliciter. Aut quia apponitur rei visæ ne possit videri. Aut quia apponitur videnti ne videat, sed Judæis in veteri lege utroque modo appositum erat velamen. Nam et corda eorum excæcata erant, ne cognoscerent veritatem propter eorum duritiem, et vetus testamentum nondum completum erat, quia nondum veritas venerat. Unde in signum hujus velamen erat in facie Moysi, et non in faciebus eorum, sed veniente Christo, velamen remotum est a facie Moysi, id est, a veteri testamento, quia jam impletum est, sed tamen non est remotum a cordibus eorum. Et hoc est quod dicit: *Sed usque in hodiernum diem*, quasi dicat: Amotum est a fidelibus veteris testamenti velamen. Sed adhuc cum legitur Moyses, id est, cum exponitur eis vetus testamentum: (*Act.* 15.) *Moyses a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus, qui eum prædicent in synagogis, etc.* velamen, id est, cæcitas, est positum super cor eorum.

(*Rom.* 11.) *Cæcitas ex parte contigit, etc.*

Quando autem et quomodo removetur ab eis illud velamen, ostendit consequenter, cum dicit: *Cum autem conversus, etc.* Et primo describit modum removendi hoc velamen. Secundo rationem hujus reddit, ibi: *Dominus autem spiritus, etc.* Dicit ergo, quod illud velamen adhuc est in eis, sed non quod vetus testamentum sit velatum, sed quia corda eorum velata sunt. Et ideo ad hoc, ut removeatur, nihil restat, nisi quod convertantur, et hoc est, quod dicit: *Cum autem conversus fuerit*, sc. aliquis eorum ad Deum per fidem in Christum, ex ipsa conversione *auferetur velamen.* (*Is.* 10.) *Reliquiæ convertentur, etc.* Et hoc idem habetur (*Rom.* 11.) Et nota, quod cum ageret de cæcitate, loquitur in plurali. Unde dicit: Super corda eorum; cum vero loquitur de conversione, loquitur in singulari, dicens: *Cum autem conversus*, ut ostendat eorum facilitatem ad malum, et difficultatem ad bonum, quasi pauci convertantur.

Ratio autem quare convertantur, et velamen removeatur, hoc modo est, quia Deus vult. Posset enim dicere, quod velamen illud appositum est ex præcepto Domini, et ideo non potest removeri. Sed Apostolus ostendit, quod non solum potest removeri, imo quia removetur per eum, qui est Dominus; et hoc est, quod dicit: *Dominus enim etc.* Quod potest dupliciter legi. Uno modo, ut spiritus teneatur ex parte subjecti, ut dicatur spiritus, id est, Spiritus Sanctus, sc. qui est auctor legis, est Dominus, id est, operatur ex proprio libertatis arbitrio. (*Joan.* 3.) *Spiritus ubi vult spirat.* (1 *Cor.* 12.) *Dividens singulis prout vult.* — *Ubi autem spiritus Domini, ibi libertas*, quasi dicat: Quia spiritus est Dominus, potest dare libertatem, ut possimus libere uti scriptura veteris testamenti absque velamine. Et ideo, qui non habent Spiritum Sanctum, non possunt libere uti. (*Gal.* 5.) *Vos in libertatem vocati estis.* (1 *Pet.* 2.) *Quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem.* Alio modo, ut per Dominum intelligatur Christus, et tunc legitur sic: *Dominus*, id est, Christus, *est spiritualis*, id est, spiritus potestatis, et ideo, *ubi est spiritus Domini*, id est, lex Christi spiritualiter intellecta non scripta litteris, sed per fidem cordibus impressa, *ibi* est *libertas*, ab omni impedimento velaminis.

Sciendum autem, quod occasione istorum verborum sc. ubi spiritus Domini, ibi libertas; et illorum sc. justo lex non est posita, aliqui erronee dixerunt, quod viri spirituales non obligantur præceptis legis divinæ; sed hoc est falsum, nam præcepta Dei sunt regula voluntatis humanæ. Nullus autem homo est, nec etiam angelus cujus voluntatem non oporteat regulari et dirigi lege divina. Unde impossibile est aliquem hominem præceptis Dei non subdi. Hoc autem quod dicitur: justo lex non est posita, exponitur, id est, propter justos, qui interiori habitu moventur ad ea, quæ lex Dei præcipit, lex non est posita: sed propter injustos, non quin etiam justi ad eam teneantur. Et similiter, ubi spiritus Domini ibi libertas intelligitur: quia liber est, qui est causa sui: servus autem est causa Domini; quicumque ergo agit ex seipso, libere agit, qui vero ex alio motus, non agit libere. Ille ergo, qui vitat mala, non quia mala, sed propter mandatum Domini, non est liber, sed qui vitat mala, quia mala, est liber. Hoc autem facit Spiritus Sanctus, qui mentem interius perficit per bonum habitum, ut sic ex amore

caveat, ac si præciperet lex divina, et ideo dicitur liber, non quin subdatur legi divinæ, sed quia ex bono habitu inclinatur ad hoc faciendum, quod lex divina ordinat.

Deinde cum dicit: *Nos vero omnes, etc.* ostendit quomodo Christi fideles sunt omnino liberi ab hoc velamine. Dicit ergo: Dico quod ab illis aufertur velamen hoc, cum aliquis conversus fuerit sicut nos, non aliquis, sed omnes, qui sumus Christi fideles. (*Luc.* 8.) *Vobis datum est, etc.* Revelata facie non habentes velamen supra cor, sicut illi: et intelligitur per faciem, cor, seu mens, quia sicut per faciem videt quis corporaliter, ita per mentem spiritualiter. (*Ps.* 118.) *Revela oculos meos, etc.* Gloriam Domini non Moysi: gloria enim significat claritatem, ut dicit Augustinus. Judæi autem videbant quamdam gloriam in facie Moysi ex hoc, quod locutus est cum Deo; sed hæc gloria est imperfecta, quia non est claritas ex qua ipse Deus est gloriosus; et hoc est cognoscere ipsum Deum: vel gloriam Domini, id est, filium Dei. (*Prov.* 10.) *Gloria Patris, Filius sapiens, etc.* Speculantes non sumitur hic a specula, sed a speculo, id est, ipsum Deum gloriosum cognoscentes per speculum rationis, in qua est quædam imago ipsius; et hunc speculamur quando homo ex consideratione sui ipsius assurgit in cognitionem aliquam de Deo, et transformatur. Cum enim omnis cognitio sit per assimilationem cognoscentis ad cognitum, oportet quod qui vident aliquo modo transformentur in Deum. Et siquidem perfecte vident, perfecte transformentur, sicut beati in patria per fruitionis unionem. (1 *Joan.* 3.) *Cum autem apparuerit, etc.* Si vero imperfecte, imperfecte, sicut hic per fidem. (1 *Cor.* 13.) *Videmus nunc per speculum in ænigmate,* et ideo dicit: *In eamdem imaginem,* id est, sicut videmus. Transformamur, inquam, *a claritate in claritatem,* in quo distinguit triplicem gradum cognitionis in discipulis Christi. Primus est a claritate cognitionis naturalis in claritatem cognitionis fidei. Secundus est a claritate cognitionis veteris testamenti in claritatem cognitionis gratiæ novi testamenti. Tertius est a claritate cognitionis naturalis et veteris et novi testamenti in claritatem visionis æternæ. (*Infra* 4.) *Licet is, qui foris est, etc.* Sed unde est hoc? Non ex littera legis, sed *Tanquam a spiritu Domini.* (*Rom.* 8.) *Quicumque spiritu Dei aguntur.* (*Ps.* 142.) *Spiritus tuus bonus deducet, etc.*

CAPUT IV.

Ministerii usus ponitur, et quo ad agenda, et quo ad mala vitanda.

1. *Ideo habentes hanc administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus:*

2. *Sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.*

Ostensa dignitate ministerii novi testamenti, hic consequenter Apostolus determinat de usu ministerii. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit usum hujus ministerii, qui debet esse in agendis bonis. Secundo illum, qui debet esse in malis patienter tolerandis, ibi: *Habemus autem thesaurum, etc.* Circa primum duo facit. Pri-

mo ponit hujus ministerii usum. Secundo objectionem excludit, ibi : *Quod si, etc.* Dicit ergo : Quia igitur hujusmodi ministerium est tantæ dignitatis in se et in ministris, *ideo habentes hanc administrationem*, id est, hanc dignitatem administrandi spiritualia:(1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo, ut ministros, etc.* (*Rom.* 11.) *Quamdiu sum gentium Apostolus, ministerium, etc.* Habentes, inquam, non ex nobis, seu ex meritis nostris, sed, *juxta quod misericordiam consecuti sumus a Deo*, id est, ex misericordia Dei, quam in hoc consecuti sumus a Deo. (1 *Tim.* 1.) *Misericordiam consecutus sum, etc.*

Consequenter cum dicit : *Non deficimus, etc.* describit usum hujus ministerii, qui debet esse circa bona agenda, et hoc quantum ad duo. Primo quantum ad vitationem malorum. Secundo quantum ad operationem bonorum : *In manifestatione, etc.* Docet autem vitari mala in usu hujus ministerii, et quantum ad vitam, et quantum ad doctrinam. Sed quantum ad vitam dupliciter, sc. quantum ad operationem, et quantum ad intentionem. Nam si quis vitat mala operari et bona intentione, perfecte vitat mala. In operatione autem vitatur malum in adversitate patienter mala sustinendo, et ideo dicit: *Non deficimus*, per impatientiam. (*Gal.* 6.) *Bonum autem facientes non deficiamus.* (2 *Cor.* 1.) *Cum infirmor, tunc fortior sum et potens.* Vitatur etiam in prosperitate temperate utendo eis, quæ prospere succedunt, et ideo dicit : *Sed abdicamus occulta dedecoris*, id est, amovemus a nobis, quæ hominem turpem et dedecorosum faciunt, sc. immunda et turpia, et etiam occulta, non solum manifesta. (*Jac.* 1.) *Abjiciamus omnem immunditiam.* (*Ephes.* 5.) *Quæ in occulto ab eis fiunt turpe, etc.* In intentione autem vitatur malum vitæ, si est intentio recta, et quantum ad hoc dicit : *Non ambulantes in astutia*, id est, in astutia et simulatione et hypocrisi, quod faciunt pseudo, qui aliud prætendunt exterius, et aliud gerunt interius in corde. (*Job.* 26.) *Simulatores et callidi provocant iram Dei.* In doctrina autem vitatur malum quando verbum Domini debito modo proponitur, et quantum ad hoc, dicit : *Non adulterantes verbum.* Quod dupliciter exponitur, ut patet (*Supra* 2.) Et primo non permiscentes doctrinæ Christi, falsam doctrinam, quod faciebant pseudo, dicentes legalia debere servari cum evangelio. Secundo non prædicantes propter lucrum, vel gloriam propriam. Et istorum primus est lupus, secundus mercenarius. Sed qui vera prædicat et propter gloriam Dei, est pastor. Unde Augustinus : Pastor est amandus, lupus vitandus, sed mercenarius ad tempus tolerandus. Sed quia non sufficit ad perfectam justitiam solum vitare mala, sed requiritur operatio bona, ideo consequenter subjungit de operatione bonorum in ipso usu hujus ministerii. Et ponitur triplex bonum, quod facit contra triplex malum.

Primum bonum contra malum doctrinæ. Secundum contra malum operationis. Tertium contra malum intentionis. Contra malum doctrinæ, quod debet vitari, facit bonum manifestæ veritatis. Et quantum ad hoc dicit: *In manifestatione veritatis.* Quasi dicat : non deficimus, sed vitantes mala ambulamus et proficimus in manifestatione veritatis, id est, veritatem puram manifestamus. (*Joan.* 19.) *Ad hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati.* (*Eccl.* 24.) *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Contra malum operationis faciunt bona opera, et quantum ad hoc dicit: *Commendantes nos,*

etc. Et hoc non facimus, dicendo de nobis bona, quia non de facili creditur ei, qui seipsum commendat, sed operando bona; quia talia opera facimus, ut ex ipsis operibus reddamus nosmetipsos commendabiles, *Ad omnem conscientiam hominum.* (1 *Petr.* 2.) *Conversationem vestram inter Gentes, etc.* Contra malum intentionis facimus bonum, reddendo nos commendabiles, non solum ad omnem conscientiam hominum, sed etiam coram Deo, qui intuetur corda. (*Infra* 10.) *Non enim, qui seipsum commendat, ille probatus est, etc.* (*Rom.* 12.) *Providentes bona, non solum coram, etc.* Et secundum Augustinum in Gloss. Apostolus implet in hoc mandatum Domini, (*Matth.* 5.) *Sic luceat, etc.* Item, 6. *Attendite ne justitiam, etc.* Primum in hoc, quod dicit: *Commendantes nos, etc.* Secundum vero in hoc, quod dicit: *Coram Deo.* (*Rom.* 2.) *Non enim, qui in manifesto, etc.* Vel potest totum hoc magis secundum continuationem litteræ legi, sic, ut dicatur, ideo habentes hanc administrationem, juxta quod, etc. Non deficimus, supple a bene operando, sed abdicamus, etc. Et iterum, in manifestatione veritatis, servato tamen eodem modo exponendi, sicut in prima lectura.

LECTIO 2.

Si occultetur evangelium quibusdam, hoc non esse ex defectu evangelii dicit, sed ex mentis excæcatione, qua eos hujus seculi Deus affecit.

3. *Quod si etiam opertum est evangelium nostrum, in his qui pereunt, est opertum.*
4. *In quibus Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.*
5. *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum: nos autem servos vestros per Jesum.*
6. *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu.*

Hic consequenter Apostolus respondet cuidam tacitæ objectioni. Posset enim dici sibi ab aliquo, tu dicis, quod non deficis in manifestatione veritatis Christi, sed hoc non videtur, quia multi contradicunt tibi. Huic ergo quæstioni respondet. Et circa hoc duo facit. Primo enim respondet quæstioni prædictæ. Secundo excludit quoddam dubium, quod videtur ex responsione sua sequi, ibi: *Non enim nosmetipsos, etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quibus occultatur veritas Christi. Secundo occultationis causam assignat, ibi: *In quibus Deus hujus seculi.* Tertio ostendit, quod hoc non est ex defectu veritatis evangelii, ut occultetur, ibi: *Ut non fulgeat, etc.* Dicit ergo: dixi quod non deficimus in manifestatione, *quod*, id est, sed, si evangelium nostrum, quod sc. nos prædicamus, *Est opertum*, id est, occultum, non est opertum omnibus, sed illis tantum, *qui pereunt*, sc. præbendo impedimentum ne eis manifestetur. (1 *Cor.* 1.) *Verbum crucis pereuntibus stultitia est, etc.* Causa ergo hujus occultationis est, non ex parte evangelii, sed propter eorum culpam et malitiam. Et hoc est, quod subdit: *In quibus*

Deus hujus seculi, etc. Et hoc potest exponi tribus modis.

Primo modo sic. Deus hujus sæculi, id est, Deus qui est Dominus hujus sæculi, et omnium rerum creatione et natura, juxta illud (*Ps.* 23.) *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum.* — *Excœcavit mentem infidelium*, non inducendo malitiam, sed merito, imo demerito præcedentium peccatorum subtrahendo gratiam. (*Is.* 6.) *Excœca cor populi hujus, etc.* Unde et præcedentia peccata insinuat, cum dicit: *Infidelium*, quasi infidelitas eorum fuerit causa hujus excæcationis. Secundo modo sic: *Deus hujus seculi*, id est, diabolus, qui dicitur deus hujus seculi, id est, secularitér viventium, non creatione, sed imitatione, qua seculares eum imitantur. (*Sap.* 2.) *Imitantur eum, qui sunt, etc.* Et hic excæcat suggerendo, trahendo, et inclinando ad peccata. Et sic quando jam sunt in peccatis, operiuntur in tenebris peccatorum ne videant. (*Ephes.* 4.) *Tenebris obscuratum habentes intellectum, etc.* Tertio modo sic: Deus habet rationem ultimi finis, et complementum desideriorum totius creaturæ. Unde quidquid aliquis sibi pro fine ultimo constituit in quo ejus desiderium quiescit, potest dici Deus illius. Unde cum habes pro fine delicias, tunc deliciæ dicuntur Deus tuus. Similiter etiam si voluptates carnis, vel honores. Et tunc exponitur sic: Deus hujus seculi, id est, illud quod homines secularitér viventes sibi pro fine constituunt, ut puta, voluptates, vel divitiæ et hujusmodi. Et sic Deus excæcat mentes inquantum impedit ne homines lumen gratiæ hic, et gloriæ in futuro videre possint. (*Ps.* 57.) Supercecidit ignis sc. concupiscentiæ, ut non viderent solem. Sic ergo excæcatio infidelium non est ex parte evangelii, sed ex culpa infidelium. Et ideo subdit: *Ut non fulgeat, etc.* Ubi sciendum est, quod Deus pater est fons totius luminis. (1 *Joan.* 1.) *Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt, etc.* Ex hoc autem fontanoso lumine derivatur imago hujus luminis; sc. filius verbum Dei. (*Hebr.* 1.) *Qui cum sit splendor, etc.* Hic ergo splendor gloriæ, imago fontanosæ lucis, carnem nostram accepit, et multa gloriosa et divina in hoc mundo opera fecit.

Declaratio igitur hujus lucis est evangelium, unde et evangelium dicitur notitia claritatis Christi, quæ quidem notitia virtutem habet illuminativam. (*Sap.* 6.) *Clara est et quæ numquam marcescit sapientia, etc.* Et quidem quantum est de se in omnibus refulget, et omnes illuminat, sed illi qui præbent impedimentum, non illuminantur, et hoc est, quod dicit. Ideo *excœcavit mentes infidelium*, ut sc. non effulgeat in eis sc. in mentibus infidelium, licet in se effulgens sit illuminatio evangelii illuminantis, quod quidem est illuminans, quia est gloria Christi, id est, claritas. (*Joan.* 1.) *Vidimus gloriam, etc.* Quæ quidem gloria provenit Christo ex eo, quod *est imago Dei.* (*Col.* 2.) *Qui est imago invisibilis Dei.* Nota secundum Gloss. quod Christus perfectissima imago Dei est. Nam ad hoc quod aliquid perfecte sit imago alicujus tria requiruntur, et hæc tria perfecte sunt in Christo. Primum est similitudo. Secundum est origo. Tertium est perfecta æqualitas. Si enim inter imaginem, et eum cujus est imago esset dissimilitudo, et unum non oriretur ex alio, similiter etiam si non sit æqualitas perfecta, quæ est secundum eamdem naturam, non esset ibi perfecta ratio imaginis. Nam similitudo regis in denario, non perfecte dicitur imago regis, quia deest ibi

æqualitas secundum eamdem naturam; sed similitudo regis in filio dicitur perfecta imago regis, quia sunt ibi illa tria, quæ dicta sunt. Cum ergo ista tria sint in Christo filio Dei, quia sc. est similis patri, oritur a patre, et æqualis est patri, maxime et perfecte dicitur imago Dei.

Consequenter cum dicit: *Non enim nosmetipsos, etc.* removet Apostolus quoddam dubium. Posset enim aliquis contra prædicta dicere Apostolo. Supra dixisti, evangelium vestrum esse opertum, modo dicis evangelium Christi illuminare; si ergo detur, quod evangelium Christi sit illuminans, non potest hinc sequi, quod opertum sit evangelium vestrum. Et ideo ad hoc removendum, duo facit. Primo ostendit, quod idem est evangelium suum et Christi. Secundo ostendit unde sit quod evangelium suum sit illuminativum, ibi: *Quoniam Deus qui dixit, etc.* Dicit ergo primo: Dico quod manifestatio claritatis Christi, est evangelium Christi et nostrum. Nostrum quidem tamquam per nos prædicatum; Christi vero, tamquam in ipso evangelio prædicati. Et hoc est, quod non prædicamus nosmetipsos, id est, non commendamus nos, nec ad nos, id est, ad laudem, vel lucrum nostrum convertimus prædicationem nostram, sed ad Christum totum referimus et laudem ejus. (*1 Cor. 1.*) *Nos autem prædicamus Christum, etc.* (*Ps. 72.*) *Ut annuntiem omnes prædicationes tuas*, non meas *in portis, etc.* Sed Jesum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum. Quasi dicat: Jesum prædicamus, ut Dominum, nos autem servos. Et hujus ratio est, quia principaliter quærimus laudem Christi, et non nostram. Nam servus est, qui est propter utilitatem Domini. Et inde est, quod minister ecclesiæ, qui non quærit honorem Dei, et utilitatem subditorum, non dicitur verus rector, sed tyrannus. Nam quicumque bene regit, debet esse sicut servus quærens honorem, et utilitatem subditorum. (*Gen. 25.*) *Major serviet minori.* (*1 Cor. 9.*) *Cum essem liber, omnium vestrum me servum feci.*

Consequenter cum dicit: *Quoniam Deus qui dixit, etc.* ostendit unde evangelium suum habet virtutem illuminativam. Ubi nota ordinem procedendi servatum ab Apostolo, qui talis est. Nos aliquando, sc. antequam conversi essemus ad Christum, eramus tenebrosi sicut et vos, et alii in quibus non fulget claritas gloriæ Christi. Nunc vero postquam Christus vocavit nos per gratiam suam ad se, tenebræ istæ remotæ sunt a vobis, et jam fulget in nobis virtus gloriæ claritatis Christi, et intantum refulget in nobis, quod non solum illuminamur ad hoc, quod videre possimus, sed etiam, quod alios illuminemus. Ex spirituali ergo gratia et abundanti refulgentia claritatis gloriæ Christi in nos, habet evangelium nostrum virtutem illuminativam, et hoc est, quod dicit: Dico quod ideo illuminat evangelium nostrum, quoniam, *Deus, qui dixit*, id est, præcepto solo fecit, *Lucem splendescere*, quod fuit in separatione elementorum, quando chaos tenebrosum illuminavit per lucem quam fecit. (*Gen. 1.*) *Dixit, fiat lux.* (*Eccl. 24.*) *Ego feci, ut in cœlis oriretur lux, etc.* Iste, inquam, Deus illuxit in cordibus, id est, in mentibus nostris prius tenebrosis per absentiam luminis gratiæ et obscuritatem peccati. (*Luc. 1.*) *Illuminare his qui in tenebris, etc.* — *Illuxit*, inquam, non solum ut nos illuminaremur, sed: *ad illuminationem*, id est, ut et alios illuminemus. (*Ephes. 3.*) *Mihi omnium sanctorum minimo*

data est, etc. (*Matth.* 5.) *Vos estis lux, etc.* Ad illuminationem dico, *Scientiæ*, id est, ut faciamus alios scire. Dico: *claritatis Dei*, id est, claræ divinæ visionis. *In facie Jesu Christi.* Gloss. id est, per Jesum Christum, qui est facies patris, quia sine ipso non cognoscitur pater; sed melius dicitur sic: Ad illuminationem sanctæ claritatis Dei, quæ quidem claritas fulget in facie Christi Jesu, id est, ut per ipsam gloriam et claritatem cognoscatur Christus Jesus, quasi dicat, in summa, ad hoc Deus illuxit nobis ad illuminationem, ut ex hoc Jesus Christus cognoscatur et prædicetur in Gentibus.

LECTIO 3.

Ostendit evangelii ministros expositos tribulationibus, sed non derelictos.

7. *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus: ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis.*
8. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur. Aporiamur, sed non destituimur.*
9. *Persecutionem patimur, sed non derelinquimur. Hum liamur, sed non confundimur. Dejicimur, sed non perimus.*
10. *Semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.*

Supra tractavit de usu ministerii novi testamenti quantum ad bona agenda; hic consequenter tractat de usu ejus quantum ad tolerantiam malorum. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit tolerantiam malorum, quæ patiebantur. Secundo vero hoc manifestat, ibi: *Semper enim nos, qui vivimus, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit causam quare tribulationibus exponantur a Deo. Secundo ostendit, quod in istis tribulationibus patienter se habeant, ibi: *In omnibus tribulationem patimur, etc.* Tertio vero rationem hujus patientiæ assignat, ibi: *Semper mortificationem Jesu, etc.* Dicit ergo: Deus illuxit mentibus nostris ad illuminationem aliorum, quæ quidem lux est maximus thesaurus. (*Sap.* 7.) *Infinitus enim thesaurus, etc.* (*Is.* 33.) *Divitiæ salutis sapientia, etc.* Istum autem maximum thesaurum non habemus in pretioso loco, sed in re vili et fictili: et ratio hujus est, ut sc. Deo efficacia ejus tribuatur. Et hoc est, quod dicit: *Habemus thesaurum istum*, id est, lucem illam qua alios illuminamus, *In vasis fictilibus*, id est, in corpore fragili et vili. (*Ps.* 102.) *Ipse cognovit figmentum nostrum.* (*Jer.* 18.) *Sicut lutum in manu figuli, sic et vos in manu, etc.* (*Is.* 64.) *Et nunc Domine pater noster es tu, nos vero lutum.* Ideo, *habemus in vasis fictilibus, ut sublimitas*, istius lucis, *sit virtutis Dei*, id est, Deo attribuatur, *et non ex nobis* credatur esse. Nam si essemus divites, si potentes, si nobiles secundum carnem, quidquid magnum faceremus, non Deo, sed nobis ipsis attribueretur. Nunc vero quia pauperes et contemptibiles sumus, hujusmodi sublimitas Deo, et non nobis attribuitur. Et ideo vult nos Deus contemptui haberi, et tribulationibus exponi. (*Deut.* 32.) *Ne dicerent: manus nostra excelsa, etc.* Et (1 *Cor.* 1.) *Ut non glorietur omnis caro, etc.* (*Sap.* 12.) *Misisti antecessores tuos ne dicerent, etc.*

Consequenter cum dicit: *In omnibus tribulationem patimur, etc.* os-

tendit eorum patientiam in iis, quæ patiuntur. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit mala, quæ patiuntur in generali. Secundo enumerat ea in speciali, ibi: *Aporiamur, sed non destituimur, etc.* Dicit ergo: Vere habemus hunc thesaurum in vasis fictilibus; quia, *In omnibus tribulationem patimur*, quasi dicat: Nullus modus tribulandi deest nobis. (*Act.* 14.) *Per multas tribulationes, etc.* Nec mirum, quia ut dicitur (*Luc. ult.*) *Oportuit Christum pati, et sic intrare, etc.* Et licet sic tribulemur, non tamen angustiamur. Et loquitur ad similitudinem viatoris, qui quando non patet ei via, qua exeat de aliquo arcto loco, angustiatur, quasi dicat: Homines, qui solum in mundo confidunt, angustiantur, si undique a mundo tribulantur, quia non patet eis via remedii, cum non sperent nisi de mundo. Sed nos licet tribulemur in mundo, quia tamen confidimus de Deo et speramus in Christo, patet nobis via evasionis et auxilii a Deo, et ideo non angustiamur.

Consequenter cum dicit: *Aporiamur etc.* enumerat tribulationes in speciali. Sunt autem quatuor in quibus homines consueverunt tribulari, et in istis tribulati sunt Apostoli, sc. in rebus exterioribus, in quietudine status, in læsione famæ, et in afflictione proprii corporis. Quantum ergo ad primum dicit: *Aporiamur*, id est, depauperamur. Aporos enim Græce, Latine dicitur pauper, quasi dicat; Adeo pauperes sumus, ut necessaria desint. (1 *Cor.* 4.) *Usque in hanc horam esurimus, etc.* – *Sed non destituimur* a Deo, qui est thesaurus noster. Divitiæ enim non quæruntur propter se, sed propter sufficientiam vitæ. Unde homines, qui sine Dei auxilio et spe sunt, si careant divitiis, destituuntur; sed qui solum de Deo confidunt et sperant, quantumcumque aporiantur, non destituuntur. (*Infra* 6.) *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.* Sed nec sufficit, imo cum hoc inquietamur, *persecutionem patimur*, sc. de loco ad locum. (*Matth.* 14.) *Persequentur vos.* – *Sed non derelinquimur* a Deo, quin præbeat auxilium. (*Hebr. ult.*) *Non te deseram, etc.* (*Ps.* 9.) *Sperent in te, qui noverunt te, etc.* Sed et cum hoc lædimur in fama, quia *humiliamur*, id est, contemnimur, et pro nihilo reputamur. (*Joan.* 16.) *Venit hora, ut omnis, qui interficit vos, etc.* (*Matth.* 5.) *Beati eritis cum vos oderint, etc.* Sed quia quando quis contemnitur, et causa contemptus subest, ille qui contemnitur, consuevit confundi; quando vero causa non subest, non confunditur, et istis non suberat causa contemptus, ideo dicit: *Non confundimur.* Quasi dicat: Quia non subest causa, non curamus. (*Ps.* 30.) *In te Domine speravi, non confundar, etc.* Sed quasi hæc pauca sint, addit ad tribulationis exaggerationem, dicens: Dejicimur ad mortis pericula, sed non perimus, id est, a bono non cessamus, vel non perimus: quia Deus sustentat nos. (*Job.* 11.) *Cum te consumptum putaveris, etc.* (1 *Cor.* 4.) *Tamquam purgamenta hujus mundi, etc.* (*Ps.* 43.) *Æstimati sumus sicut oves, etc.*

Consequenter cum dicit: *Semper mortificationem, etc.* subdit rationem hujus patientiæ. Circa quod sciendum est, quod in Christo talis fuit processus. Nam a principio suæ conceptionis carnem habens passibilem, et passus mortuus fuit, sed tamen interius vivebat spirituali vita. Post resurrectionem vero, illa spiritualis et gloriosa vita usque ad corpus derivata est, et factum est ipsum corpus gloriosum et immortale, quia Christus resurgens ex

mortuis, jam non moritur, etc. Unde ex hoc accipitur duplex status in corpore Christi, sc. mortis et gloriæ. Et ideo dicit: Quod ideo pericula mortis et passiones patienter sustinemus, ut perveniamus ad gloriosam vitam. Et hoc est, quod dicit: Ita *sustinemus semper*, id est, in omnibus, et ubique, *Mortificationem Jesu*, id est, propter Jesum, vel ad similitudinem mortis Jesu. (*Gal. ult.*) *Stigmata Domini Jesu, etc.* quia propter veritatem, passi sumus, sicut et Jesus, in corpore nostro non solum in mente. (*Ps.* 43.) *Propter te mortificamur tota die. – Ut vita Jesu*, id est, vita gratiæ quam Jesus dat; vel vita gloriæ ad quam Jesus per passiones pervenit. (*Luc.* 24.) *Nonne oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam*, id est, manifeste appareat etiam inimicis. Dicit ergo in futura, sc. resurrectione, vel etiam nunc vita gratiæ, *In corporibus nostris*, non solum in animabus. (*Judic.* 7.) *Fractis lagunculis apparuerunt lucernæ.* Et idcirco dicit Ambrosius: Non timebat mori propter resurrectionem promissam. Circumferentes, id est, ubique portantes et sustinentes, quia quocumque eamus, patimur, et non cædimus. Et hoc ideo, ut vita Jesu, quæ latet nunc in corde nostro, in corporibus nostris manifestetur, quando, sc. reformabit corpus humilitatis nostræ, etc. (*Phil.* 3, *Col.* 3.) *Mortui estis et vita vestra, etc.* (2 *Tim.* 2.) *Si commortui sumus et convivemus.*

LECTIO 4.

Spes gloriæ manifestatur, quam habent ministri evangelii, quæ est ex resurrectione Christi.

11. *Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.*
12. *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.*
13. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum; et nos credimus, propter quod et loquimur.*
14. *Scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit, et constituet vobiscum.*
15. *Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.*

Posita patientia Apostolorum in malis, et causa patientiæ ostensa, hic Apostolus consequenter manifestat ea, et primo manifestat id, quod dixit de spe gloriæ. Secundo vero id, quod dixit de sua patientia, ibi: *Propter quod non deficimus, etc.* Circa primum duo facit. Primo manifestat spem gloriæ quam habet. Secundo ostendit unde hæc spes sibi proveniat, ibi: *Habentes autem eundem, etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo mortificationem Jesu in corpore suo portet. Secundo vero manifestat quomodo portet vitam Jesu, ibi: *Ut et vita, etc.* Tertio manifestat quid ex hoc sibi et aliis proveniat, ibi: *Ergo mors, etc.* Dicit ergo primo: Dico quod portamus mortificationem in corporibus nostris, non quod moriamur, sed quia nos, *Qui vivimus*, corporali vita vel virtutibus, semper *tradimur in mortem*, vel in pericula mortis. Et hoc quidem, *propter Jesum.* (*Ps.* 43.) *Æsti-*

mati sumus sicut oves, etc. Qualiter autem vitam Jesu portemus in corpore exponit subdens: ita sc. ut vita Jesu immortalis et impassibilis manifestetur in carne nostra nunc mortali, ita ut caro nostra mortalis recipiat immortalitatem in resurrectione. (1 *Cor.* 14.) *Oportet autem mortale hoc induere, etc.* Sed ex hoc quid proveniat, subdit, dicens: *Ergo mors operatur*, id est, exercet dominium suum in nos. *Vita autem*, sc. præsens, operatur *in vobis*, quia estis in prosperitate, juxta illud (1 *Cor.* 4.) *Nos stulti, etc.* Ut mors operetur in nobis magnum bonum sc. consecutionem vitæ spiritualis. (*Ps.* 115.) *Pretiosa est in conspectu Domini mors sanctorum ejus, etc.* Sed vita terrena quam amatis, operatur in vobis magnum malum, sc. mortem æternam. (*Prov.* 10.) *Opus justi ad vitam, etc.* (*Joan.* 12.) *Qui amat animam suam in hoc mundo, etc.* Vel aliter. Duo fuerunt in Christo, mors corporalis et vita spiritualis. Dicit itaque: *Ergo mors, etc.* quasi dicat: in nobis non solum vita spiritualis operatur, inquantum imitamur spiritualiter, sed etiam mors operatur, id est, propter spem resurrectionis, et propter amorem Christi, vestigia mortis Christi in nobis apparent, inquantum passionibus mortis exponimur. (*Ps.* 43.) *Propter te mortificamur tota die;* sed in vobis operatur solum vita Christi, per quam vitam fides plantatur in vobis et vita spiritualis. Unde autem proveniat Apostolo hæc spes certitudinis, subdit, dicens: *Habentes autem, etc.* Et circa hoc duo facit.

Primo ponit causam certitudinis. Secundo concludit ipsam certitudinem, ibi: *Scientes quoniam qui, etc.* Causa autem hujus certitudinis est spiritus, infundens fidem in cordibus eorum. Unde primo ponit causam hanc. Secundo vero manifestat eam per exemplum, ibi: *Sicut scriptum est, etc.* Dicit ergo, ex hoc speramus et non deficimus, quia sumus *Habentes eumdem spiritum fidei*, quem antiqui habuerunt, quia licet tempora mutata sint, spiritus tamen et fides non est mutata, nisi quod illi credebant Christum venturum et passurum, nos autem credimus ipsum venisse et passum fuisse. Et hic spiritus, est Spiritus Sanctus qui est spiritus fidei. (1 *Cor.* 12.) *Hæc autem omnia operatur unus atque idem spiritus, etc.* Et ibidem, *alteri fides in eodem spiritu.* Hunc ergo spiritum habentes, quem antiqui habuerunt, facimus eadem, quæ illi, et credimus. Illi autem quid fecerint, dicit (*Ps.* 115.) *Credidi*, sc. Deo et perfecte. Et hoc omnes antiqui fecerunt. (*Hebr.* 11.) *Hi omnes testimonio fidei, etc.* Propter quod, sc. credidi, locutus sum, id est, confessus sum fidem. (*Rom.* 10.) *Corde creditur ad justitiam, etc.* Quod etiam nos facimus, quia propter hoc, quod credimus, loquimur, et confitemur fidem, et prædicamus. (*Act.* 4.) Non enim possumus, quæ vidimus, et audivimus non loqui. Spiritus ergo Sanctus est causa hujus certitudinis.

Ultimo ergo concludit conclusionem intentam, sc. ipsam certitudinem. Et primo de salute propria. Secundo de salute aliorum, ibi: *Et constituet vobiscum, etc.* Dicit ergo: *Scientes*, id est, certam scientiam habentes, *Quoniam qui suscitavit Jesum*, id est, Deus pater, vel tota trinitas, *Et nos cum Jesu suscitabit*, ut sc. sumamus eamdem gloriam cum Jesu, quia cum simus membra ejus, debemus esse cum capite. (*Joan.* 12.) *Volo, pater, ut ubi ego sum, illic sit et minister meus, etc.* (*Rom.* 8.) *Qui suscitavit Dominum Jesum a mortuis, suscitabit, etc.* Et non

solum sum certus de salute nostra, sed etiam de vestra; quia constituet nos vobiscum, id est, simul erimus; quia sicut nos sumus membra Christi, ita et vos per nos. (*1 Thess. 4.*) *Et sic semper cum Domino erimus.* (*Matth. 24.*) *Ubicumque fuerit corpus, etc.* Et ideo dicit vobiscum, ut animet eos ad bonum, inquantum ostendit eos non esse inferiores, sed pares. Et bene hoc possum certe dicere, quia omnia sunt propter utilitatem vestram. Nam omnia, quæ sustinemus, omnes gratiæ, quas recipimus a Deo sunt, *propter vos*, sc. instruendos nostro exemplo. Et hoc ideo: *Ut gratia abundans a nobis, in vos abundet per multos in gloriam Dei*, id est, multi agant gratias Deo super beneficio tanto. (*Ephes. 5.*) *Gratias agentes Deo et patri, etc.*

LECTIO 5.

Bonorum ministrorum patientia ponitur, et ejusdem remuneratio, et causa.

16. *Propter quod non deficimus: Sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem.*

17. *Id enim, quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

18. *Non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt.*

Posita patientia quam Apostoli habebant in tribulationibus, et præmio quod expectabant manifestato; hic consequenter agit de patientiæ causa et patientiæ modo, seu ratione. Et circa hoc tria facit. Primo enim insinuat sanctorum patientiam. Secundo patientiæ causam, ibi: *Non contemplantibus nobis, etc.* Tertio patientiæ remunerationem, ibi: *Id enim, etc.* Circa primum intendit ostendere, quod sanctorum patientia est invincibilis. Et hoc est, quod dicit: *Propter quod*, sc. quia sumus scientes, quod qui suscitavit Jesum a mortuis, suscitabit nos et constituet vobiscum. Ideo, *non deficimus*, sc. in tribulationibus, id est, non deducimur ad hoc, quod non possimus propter Christum amplius ferre et sustinere. Nam deficere idem est, quod ferre non posse. (*Jer. 20.*) *Defeci, ferre non sustinui.* Causa autem quare non deficimus est, quia licet quantum ad aliquid deficiamus, sc. quantum ad exteriorem hominem, tamen quantum ad aliquid semper renovamur, sc. quantum ad interiorem hominem. Et hoc est, quod dicit: *Sed licet is qui foris est, etc.* Ubi sciendum est, quod occasione istorum verborum hæreticus Tertullianus nomine, dixit quod anima rationalis, quæ est in hominis corpore, habet corpoream figuram et membra corporea, sicut et corpus habet, et hoc dicitur homo interior; corpus vero cum sensibus suis dicitur homo exterior. Quod quidem falsum est. Unde ad intellectum hujus verbi, sciendum est, quod etiam secundum Philosophum in Ethic. et secundum consuetudinem loquendi, unumquodque dicitur esse illud, quod est principalius in ipso, puta, quia in civitate principalius est potestas et concilium, id quod facit potestas et concilium dicitur tota civitas facere.

Principalius autem in homine potest aliquid judicari, et secundum verita-

tem et secundum apparentiam, secundum veritatem quidem principalius in homine est ipsa mens. Unde secundum judicium spiritualium virorum mens dicitur homo interior: secundum apparentiam vero principalius in homine est corpus exterius cum sensibus suis, unde secundum judicium illorum qui tantum corporalia et sensibilia considerant et terrena sapiunt, quorum Deus venter est, corpus cum sensibus dicitur homo exterior. Et ideo secundum hunc modum loquitur hic Apostolus, dicens: *Licet homo noster*, sc. corpus cum natura sensitiva, *corrumpatur*, in tribulationibus, jejuniis et abstinentiis et vigiliis. (*Rom.* 6.) *Vetus homo noster simul, etc.* (*Habac.* 3.) *Ingrediatur putredo, etc.* tamen is homo, *qui intus est*, sc. mens, seu ratio munita spe futuri præmii, et firmata munimine fidei, *renovatur*. Quod sic intelligendum est. Vetustas enim est via ad corruptionem. (*Hebr.* 8.) *Quod antiquatur et senescit, etc.* Natura autem humana fuit in integritate condita, et si in illa integritate permansisset semper esset nova: sed per peccatum incepit corrumpi, quo fit, quod quidquid consecutum est, sicut ignorantia, difficultas ad bonum, et pronitas ad malum, pœnalitas, et alia hujusmodi, totum pertinet ad vetustatem.

Cum ergo natura humana hujusmodi peccatum sequentia deponit, tunc dicitur renovari. Quæ quidem depositio hic incipit in sanctis, sed perfecte consummabitur in patria. Hic enim deponitur vetustas culpæ, nam spiritus deponit vetustatem peccati et subjicitur novitati justitiæ. Hic intellectus deponit errores et assumit novitatem veritatis; et secundum hoc, is, qui intus est homo, sc. anima, renovatur. (*Ephes.* 4.) *Renovamini spiritu mentis vestræ*. Sed in patria tolletur etiam vetustas pœnæ. Unde ibi erit consummata renovatio. (*Ps.* 102.) *Renovabitur ut aquilæ, etc.* Sed quia sancti quotidie proficiunt in puritate conscientiæ et in cognitione divinorum, ideo dicit: *De die in diem.* (*Ps.* 84.) *Ascensiones in corde suo.* Sic ergo patientia est invincibilis, quia renovatur de die in diem. Tertium principale, sc. hujus patientiæ causa, est recogitatio præmii, quæ est efficacissima, quia secundum Gregor. recogitatio præmii, diminuit vim flagelli. Et hoc est, quod dicit: *Id enim quod, etc.* Quasi dicat: Nihil sunt tribulationes quas hic patimur, si respiciatur ad gloriam, quam ex eis consequimur. Unde comparat statum sanctorum, qui sunt in vita ista ad statum eorum, qui sunt in patria, et ponit quinque in utroque statu correspondentia sibi invicem. Nam primo status istius vitæ in sanctis est status, quantum in se est parvus, et quasi imperceptibilis. Unde dicit: Id, id est, minimum. (*Is.* 54.) *Ad punctum, in modico dereliqui te.* Item transitorium. Unde dicit: In præsenti, id est, in vita ista, quæ est in afflictionibus, et ærumnis. (*Job.* 7.) *Militia est, vita hominis, etc.* Item temporis brevitas. Unde dicit: *Momentaneum.* (*Is.* 54.) *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, etc.* Nam totum tempus hujus vitæ comparatum ad æternitatem, non est nisi momentaneum. Item est levis, unde dicit: *Leve.* Nam licet (*Supra* 1.) dicatur: Gravati sumus supra modum, quia sc. grave est corpori, tamen spiritui charitate ferventi levissimum est. August. Omnia gravia et immania facilia et prope nulla facit amor. Item est pœnosus, et ideo dicit: *Tribulationis.* (*Mich.* 7.) *Iram Domini portabo, etc.* Sed quantum ad statum beatitudinis ponit quin-

que, quia contra hoc, quod dicit: Id, ponit supra modum, id est, supra mensuram. (*Rom.* 8.) *Existimo, quod non sunt condignæ passiones, etc.* Sed contra (*Matth.* 16.) *Reddet unicuique juxta opera sua.* Non ergo supra mensuram.

Respondeo: dicendum est, quod *ly* sed, non designat æqualitatem quantitatis, ut sc. quantum quis meruit, tantum præmietur, sed designat æqualitatem proportionis, ut sc. qui plus meruit, plus præmii accipiat. Item contra id quod dicit: *In præsenti*, ponit, *in sublimitate*, id est, in statu sublimi absque perturbatione. (*Is.* 58.) *Sustollam te super altitudinem nubium, etc.* Contra id quod dicit: momentaneum, ponit æternum. (*Is.* 35.) *Lætitia sempiterna super capita eorum, etc.* Contra id quod dicit: leve, ponit pondus. Et dicit *pondus* propter duo. Pondus enim inclinat, et trahit ad motum suum, quæ subsunt sibi. Sic gloria æterna erit tanta, quod totum hominem faciet gloriosum, et in anima et in corpore; nihil erit in homine, quod non sequatur impetum gloriæ. Vel dicitur *pondus*, propter pretiositatem. Nam pretiosa solum ponderari consueverunt. Contra hoc, quod dicit, tribulationis, ponit, *gloriæ* vel hoc, quod dicit, gloriæ, potest esse commune ad alia quatuor, quæ de statu patriæ dicuntur. Hoc vero, quod dicit: *Tribulationis*, ad quatuor quæ de statu præsentis vitæ dicti sunt. *Operatur supra id*, sc. quod tribulationes patimur, nam hæc sunt causa et meritum, quare Deus istam gloriam nobis conferat. Est ergo sanctorum patientia invincibilis, eorum remuneratio ineffabilis; sed remunerationis eorum recompensatio recta et delectabilis. Unde dicit: *Non contemplantibus nobis, etc.* quasi dicat: licet hæc, quæ speramus sint futura, et interim corpus nostrum corrumpatur, nihilominus tamen renovamur, quia non attendimus ad ista temporalia, sed ad cœlestia. Et hoc est, quod dicit: *Operatur in nobis pondus gloriæ*, nobis dico: *Non contemplantibus*, id est, non attendentibus ad *ea quæ videntur*, id est, ad terrena; sed ad ea, quæ non videntur, sc. cœlestia. (*Phil.* 3.) *Quæ retro sunt obliviscens, etc.* (1 *Cor.* 2.) *Oculus non vidit, etc.* Et quare cœlestia contemplamur? quia *ea quæ videntur*, id est, terrena, *sunt temporalia*, et transitoria. *Ea autem, quæ non videntur*, sc. cœlestia, *sunt æterna.* (*Is.* 49.) *Salus autem mea in sempiternum erit.*

CAPUT V.

Præmium expectatum ponitur, expectantiumque desiderium exprimitur.

1. *Scimus autem, quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, sed æternam in cœlis.*

2. *Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes.*

3. *Si tamen vestiti et non nudi inveniamur.*

4. *Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur, quod mortale est, a vita.*

Postquam Apostolus commendavit

ministerium novi testamenti, et quantum ad dignitatem, et quantum ad usum; consequenter hic commendat illud quantum ad præmium, licet de præmio, quantum ad aliquid aliqualiter et incomplete supra tractavit: hic tamen de hoc complete tractat. Circa quod tria facit. Primo enim agit de præmio. Secundo vero de præparatione et præmii susceptione, ibi: *Et ideo contendimus sive, etc.* Tertio vero de causa utriusque sc. præparationis et præmii, quod expectatur, ibi: *Omnia autem ex Deo, qui reconciliavit, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit præmium, quod expectatur. Secundo exprimit desiderium præmii expectati, ibi: *Nam in hoc ingemiscimus, etc.* Sed quia præmium, quod expectatur est inæstimabile, sc. gloriæ cœlestis, et ideo dicit: *Scimus quoniam, etc.* quasi dicat secundum Gloss. Vere operatur in nobis pondus gloriæ, quia in corporibus erit hæc gloria, non tantum in animabus. Enim, id est, quia *scimus*, id est, certi sumus, quia jam habemus in spe, *Quoniam si terrestris domus nostra*, id est, corpus. Homo enim ut dictum est, dicitur mens, cum sit principalius in homine; quæ quidem mens se habet ad corpus, sicut homo ad domum. Sicut enim destructa domo non destruitur homo eam inhabitans, sed manet, sic destructo corpore, non destruitur mens seu anima rationalis, sed manet.

Corpus ergo terrestre dicitur domus *habitationis*, id est, in qua habitamus. (*Job. 4.*) *Qui habitant domos luteas, etc.* - *Dissolvatur*, id est, destruatur. *Scimus*, inquam, *quod habemus ædificationem*, id est, ædificium, *ex Deo*, id est, paratum a Deo. Ædificium, dico, domum *non manufactam*, id est, non opere hominis, nec opere naturæ, sed corpus incorruptibile, quod assumemus; quod quidem non est manufactum, quia incorruptibilitas in corporibus nostris provenit solum ex operatione divina. (*Phil. 3.*) *Reformabit corpus humilitatis nostræ, etc.* - *Domum æternam*, id est, domum ab æterno præparatam. (*Is. 33.*) *Tabernaculum quod nequaquam destruetur in cœlis.* (*Matth. 5.*) *Merces vestra copiosa est in cœlis.* Hanc autem commutationem, ut, sc. pro terrestri domo habeant cœlestem, desiderabat Job, dicens 14. *Cunctis diebus quibus nunc milito:* expositio est secundum Gloss. Sed tamen non est secundum intellectum Apostolicum, nec præcedentibus, nec sequentibus concordat. Nam ipse cum habeat unam materiam continuam de qua loquitur, non interponit aliam. Et ideo videamus quid intendat Apostolus dicere.

Sciendum est autem, quod Apostolus vult hic ostendere, quod sancti rationabiliter sustinent tribulationes, ex quibus vita præsens corrumpitur, quia ex hoc statim perveniunt ad gloriam, non ad gloriosum corpus, ut dicitur in Glossa. Et ideo dicit: Ideo sustinuimus enim, id est, quia scimus, id est, pro certo habemus, *Quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis*, id est, corpus dissolvatur, id est, corrumpatur per mortem, habemus statim non in spe, sed in re, meliorem domum, sc. ædificationem, *domum non manufactam*, id est, gloriam cœlestem, non corpus gloriosum. De hac autem domo dicitur (*Joan. 14.*) *In domo patris mei mansiones multæ, etc.* Quæ quidem est ex Deo non manufacta, quia gloria æterna est ipse Deus. (*Ps. 30.*) *Esto mihi in Deum protectorem et in domum, etc.* Et *æternam* ad litteram, quia ipse Deus est æternus. *In cœlis*, id est, in excelsis, quia statim corrupto corpore, anima sancta conse-

quitur hanc gloriam non in spe, sed in re. Nam, et antequam corpus dissolvatur, habemus hanc domum in spe. Sic ergo præmium sanctorum est admirabile et desiderabile, quia gloria cœlestis est; ideo consequenter subjungit desiderium sanctorum ad ipsum præmium, dicens: *Nam in hoc ingemiscimus, etc.* Ubi tria facit. Primo exprimit desiderium gratiæ ad præmium ipsum. Secundo ostendit, quod desiderium gratiæ retardatur ex desiderio naturæ, ibi: *Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, etc.* Tertio ostendit quomodo desiderium gratiæ vincit desiderium naturæ, ibi: *Audentes igitur, etc.* Sed desiderium gratiæ est cum fervore. Nam in hoc ingemiscimus, etc. quasi dicat: Hæc est vera probatio, quod habemus domum non manufactam, quia si desiderium naturæ non est frustra, multo minus desiderium gratiæ frustra est.

Cum igitur nos habeamus ferventissimum desiderium gratiæ de gloria cœlesti, impossibile est, quod sit frustra, et hoc est, quod dicit: *Ingemiscimus*, id est, ingemendo desideramus, in hoc, sc. animæ desiderio retardati. (*Ps.* 119.) *Heu mihi, quia incolatus meus, etc.* In hoc enim quod cupientes sumus, id est, cupimus superindui habitationem nostram, id est, fruitionem gloriæ. *Quæ de cœlo est*, id est, cœlestis, quæ dicitur habitatio, quia in ipsa gloria sancti habitant sicut in suo consolatorio. (*Matth.* 25.) *Intra in gaudium Domini tui.* Per hoc autem, quod dicit: *Superindui*, dat intelligere, quod illa domus cœlestis de qua supra dixerat, non est aliquid ab homine separatum, sed aliquid homini inhærens. Non enim dicitur homo induere domum, sed vestimentum, domum autem dicitur aliquis inhabitare. Hæc ergo duo conjungit, dicens: Superindui habitationem, per quod ostendit, quod illud desiderium est aliquid inhærens, quia induitur, et aliquid continens et excedens, quia inhabitatur. Sed quia non simpliciter dixit: Indui, sed superindui, rationem sui dicti subdit, dicens: *Si tamen vestiti et non nudi inveniamur*, quasi dicat: Si anima indueretur habitatione cœlesti, quod non exueretur habitatione terrena, id est, non corrumperetur corpus nostrum per mortem, sed cœlestis adeptio illius habitationis esset superinduitio. Sed quia oportet, quod evacuetur habitatione terrena, ad hoc, quod induatur cœlesti, non potest dici superinduitio, sed induitio simplex. Et ideo dicit: *Si tamen vestiti et non nudi inveniamur*, quasi dicat: Superindueremur quidem si inveniremur induti, et non nudi. Nudus enim non dicitur superindui, sed indui tantum. Gloss. vero aliter exponit de vestimento spirituali, dicens: Cupimus superindui, quod utique fiet, tamen hac conditione, si nos inveniamur vestiti, sc. virtutibus et non nudi, sc. virtutibus. De istis vestibus dicitur (*Col.* 3.) *Induite vos sicut electi Dei, etc.* quasi dicat: Nullus ad illam gloriam perveniet, nisi habeat virtutes; quæ quidem expositio non videtur concordare intentioni Apostoli. Sic ergo desiderium gratiæ fervet ad præmium, sed tamen retardatur a desiderio naturæ, quod ostendit cum dicat: *Nam dum sumus in tabernaculo isto, etc.* Ubi primo ponit conditionem desiderii naturalis. Secundo ostendit, quod etiam hic status desiderii naturalis est a Deo, ibi: *Qui autem efficit nos, etc.*

Conditio autem desiderii est naturalis retardans desiderium gratiæ, quia vellemus inveniri vestiti et non nudi, id est, ita vellemus, quod anima perveniret ad gloriam, quod corpus non

corrumperetur per mortem. Cujus ratio est, quia naturale desiderium inest animæ esse unitam corpori, alias mors non esset pœnalis, et hoc est, quod dicit: *Nam nos qui sumus in hoc tabernaculo*, id est, qui habitamus in isto mortali corpore. (2 *Pet.* 1.) *Scio quod velox sit depositio tabernaculi mei.* — *Ingemiscimus*, id est, intus in corde, non solum extra in voce gemimus. (*Is.* 59.) Ut columbæ meditantes gememus, quia durum est cogitare mortem, et tamen gravati, quasi aliquo existente contra desiderium nostrum, eo quod non possumus pervenire ad gloriam, nisi deponamus corpus, quod est ita contra naturale desiderium, ut dicit Augustinus, quod nec ipsa senectus a Petro timorem mortis auferre potuit. Et ideo dicit: *Eo quod nolumus spoliari*, sc. tabernaculo terreno, *sed supervestiri*, gloria super cœlesti. Vel secundum Gloss. corpore glorioso. Sed quia posset videri indecens, quod corpus ex una parte esset corruptibile ex sui natura, si non fuisset ante dissolutum, et ex parte gloriæ esset gloriosum, subdit modum quomodo fieri vellet, dicens: *Ut absorbeatur, quod mortale est, etc.* quasi dicat: Non sic supervestiri volumus, quod corpus remaneat mortale, sed ita quod gloria auferat ex toto corruptionem corporis absque corporali dissolutione. Et ideo dicit: *Absorbeatur, quod mortale est*, id est, ipsa corruptio corporis, *a vita*, sc. gloriæ. (1 *Cor.* 15.) *Absorpta est mors in victoria, etc.*

LECTIO 2.

Desiderii supernaturalis causam non a natura, sed a Deo esse describit.

5. *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus spiritus.*
6. *Audentes igitur semper, et scientes, quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino.*
7. *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem.*
8. *Audemus autem et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum.*
9. *Et ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes placere illi.*
10. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi: ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum.*

Hic ostendit auctorem supernaturalis desiderii de habitatione cœlesti. Causa enim naturalis desiderii quod nolumus expoliari est, quia sc. anima naturaliter unitur corpori et e converso. Sed hoc, quod cœlestem inhabitationem superindui cupiamus non est ex natura, sed ex Deo. Et ideo dicit: *Qui autem efficit nos in hoc, etc.* quasi dicat: Volumus superinduere cœlestem habitationem, ita tamen, quod non spoliemur terrena, et tamen hoc ipsum, quod volumus sic supervestiri, efficit in nobis Deus. (*Phil.* 2.) *Deus est, qui operatur in nobis, etc.* Cujus ratio est, quia quamlibet naturam consequitur appetitus conveniens fini suæ naturæ, sicut grave naturaliter tendit deorsum et appetit ibi quiescere. Si autem sit appetitus alicujus rei supra naturam suam, illa res non movetur ad illum finem naturaliter, sed ab alio quod est supra naturam suam. Constat autem, quod perfrui cœlesti gloria et videre Deum per essentiam, licet sit rationalis creaturæ, est tamen supra naturam ipsius, non ergo movetur rationalis creatura ad hoc desiderandum

a natura, sed ab ipso Deo, qui in hoc ipsum efficit nos, etc. Sed quomodo hoc efficit subdit, dicens: *Qui dedit pignus, etc.*

Circa quod sciendum est, quod Deus efficit in nobis naturalia desideria et supernaturalia. Naturalia quidem quando dat nobis spiritum naturalem convenientem naturæ humanæ. (*Gen.* 1.) *Inspiravit in faciem ejus, etc.* Supernaturalia vero dat quando infundit in nobis supernaturalem spiritum, sc. Spiritum Sanctum. Et ideo dicit: *Dedit nobis pignus spiritus*, id est, Spiritum Sanctum causantem in nobis certitudinem hujus rei qua desideramus impleri. (*Ephes.* 1.) *Signati estis Spiritu promissionis Sancto, etc.* Dicit autem pignus, quia pignus debet tantum valere, quantum valet res pro qua ponitur, sed in hoc differt a re pro qua ponitur, quia pleniori jure possidetur res, quando jam habetur quam pignus; quia res possidetur, ut quid suum, pignus vero servatur et tenetur quasi pro certitudine rei habendæ. Ita est de Spiritu Sancto, quia Spiritus Sanctus tantum valet quantum gloria cœlestis, sed differt in modo habendi, quia nunc habemus eum quasi ad certitudinem consequendi illam gloriam. In patria vero habebimus, ut rem jam nostram, et a nobis possessam. Tunc enim habebimus perfecte, modo imperfecte. Sic ergo retardatur desiderium gratiæ, a desiderio naturæ. Sed numquid impeditur? Non, sed desiderium gratiæ vincit. Et hoc est, quod dicit: *Audentes igitur, etc.* quasi dicat: Duo desideria sunt in sanctis. Unum quo desiderant cœlestem habitationem, aliud quo nolunt expoliari. Et si hæc duo essent compossibilia, non essent contraria, et unum non retardaretur ab alio. Sed Apostolus ostendit ea esse incompossibilia, et quod oportet, quod unum vincat alterum. Unde circa hoc tria facit. Primo enim ostendit incompossibilitatem dictorum desideriorum. Secundo interponit quamdam probationem, ibi: *Per fidem enim, etc.* Tertio ostendit, quod horum vincat, ibi: *Audemus autem, etc.* Incompossibilitatem ostendit cum dicit: *Audentes igitur, etc.*

Audere, proprie est immiscere se in pericula mortis, et non cedere propter timorem. Licet autem sancti naturaliter timeant mortem, tamen audent ad pericula mortis, et non cedunt timore mortis. (*Prov.* 28.) *Justus quasi leo confidens.* (*Eccl.* 48.) *In diebus suis non pertimuit principem.* — *Et scientes* sc. sumus hoc, quod confirmat in nobis audaciam, ut pro Christo mori non timeamus, quoniam, *Dum sumus in hoc corpore mortali peregrinamur*, id est, elongamur, *a Deo.* (*Ps.* 119.) *Heu mihi, quia incolatus, etc.* Peregrinamur, inquam, quia sumus extra patriam nostram, qui Deus est, alias non diceremur peregrinari ab eo. Et hoc non est ex natura nostra, sed ex ejus gratia. Quod autem peregrinamur a Domino probat, cum dicit: *Per fidem enim ambulamus*, id est, procedimus in vita ista per fidem, *et non per speciem*, id est, non per perfectam visionem. Fidei enim verbum, est sicut lucerna a qua illuminamur ad ambulandum in vita ista. (*Ps.* 118.) *Lucerna pedibus meis verbum, etc.* In patria autem non erit hujusmodi lucerna, quia ipsa claritas Dei, id est, ipse Deus illuminabit illam. Et ideo tunc per speciem, id est, per essentiam videbimus eum. Dicit autem: *Per fidem ambulamus*, quia fides est de non visis. Est enim fides substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium. (*Hebr.* 11.) Quamdiu autem anima corpori mortali unitur, non videt Deum

per essentiam. (*Exod.* 33.) *Non videbit me homo, etc.* Unde inquantum assentimus, credendo his, quæ non videmus, dicimur ambulare per fidem et non per speciem. Sic ergo patet duorum desideriorum incompossibilitas : quia non possumus cum hoc corpore superindui cœlestem habitationem, et probatio hujus, quia per fidem ambulamus.

Sequitur consequenter victoria unius desiderii de duobus, sc. desiderium gratiæ, cum dicit : *Audemus, etc.* Et debet resumi, scientes supra positum, quia littera suspensiva est, ut dicatur sic: Hoc, inquam, scientes, quia dum sumus in hoc corpore, etc. *Audemus et bonam voluntatem, etc.* Duo dicit, quorum unum importat repugnantiam, quam habet in volendo, quæ fit per timorem mortis. Ubi enim est timor, non est audacia. Nam ex appetitu naturæ surgit timor mortis, ex appetitu gratiæ surgit audacia. Ideo dicit : Audemus. Aliud importat imperfectionem animi in desiderando, quia nisi bene desideraretur, non vinceretur timor mortis, cum sit valde naturalis. Et ideo non solum oportet audere, sed bonam voluntatem habere, id est, cum gaudio velle. Licet enim secundum philosophum, in actu fortitudinis non requiratur gaudium ad perfectionem virtutis sicut in aliis virtutibus, sed solum non tristari, tamen quia fortitudo sanctorum perfectior est, non solum non tristantur in periculis mortis, sed etiam gaudent. (*Phil.* 1.) *Habens desiderium dissolvi, etc.* Sed quid audemus ? *Magis peregrinari a corpore,* id est, removeri a corpore, per corporis dissolutionem, quod est contra desiderium naturæ, *et præsentes esse ad Dominum,* id est, ambulare per speciem, quod est desiderium gratiæ. Hoc desiderabat (*Ps.* 41) qui dicebat: *Sitivit anima mea ad Deum, etc.* Et nota, quod hic concludit eadem duo, quæ proposuit in principio. (*Supra* 2) sc. quod si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod idem est, quod hic dicit peregrinari a corpore, et quod habemus habitationem in cœlis non manufactam, et hoc quod idem est præsentes esse ad Deum. Confutatur per hæc verba error dicentium animas sanctorum decedentium non statim post mortem deduci ad visionem Dei et ejus præsentiam, sed morari in quibusdam mansionibus usque ad diem judicii. Nam frustra sancti auderent et desiderarent peregrinari a corpore, si separati a corpore non essent præsentes ad Deum.

Et ideo dicendum est, quod sancti statim post mortem vident Deum per essentiam, et sunt in cœlesti mansione. Sic ergo patet, quod præmium, quod sancti expectant est inæstimabile. Sequitur de præparatione ad præmium, quæ fit per pugnam contra tentationes et per exercitium bonorum operum, et hoc est, quod dicit : *Ideo contendimus, etc.* Præparantur autem sancti ad hoc præmium tripliciter, sc. placendo Deo. Secundo proficiendo proximo, ibi: *Scientes autem timorem Dei.* Tertio abdicando a se carnales affectus, ibi : *Itaque nos, etc.* Deo autem placent resistendo malis, et ideo dicit: *Ideo*, quia sc. totum desiderium nostrum est, quod simus præsentes Deo, *contendimus,* id est, cum conatu nitimur seu studemus cum pugna et lucta contra tentationes diaboli, carnis et mundi. (*Luc.* 13.) *Contendite intrare per angustam portam, etc.* — *Placere illi*, sc. Deo ad quem desideramus esse præsentes, et hoc sive absentes, sive præsentes illi sumus: quia nisi studeamus ei placere in vita ista dum sumus absentes non poterimus ei placere, nec esse ei

præsentes in alia vita. (*Sap.* 4.) *Placens Deo factus dilectus, etc.*

Consequenter cum dicit: *Omnes enim nos manifestari, etc.* subdit causam quare sancti contendunt placere Deo, quæ quidem causa sumitur ex consideratione futuri judicii, ubi nos omnes manifestari oportet. Ponit autem Apostolus quinque conditiones futuri judicii. Primo enim ponit ipsius universalitatem, quia nullus excipietur ab illo judicio. Et ideo dicit: *Omnes nos*, id est, omnes homines bonos et malos, magnos et parvos. (*Rom.* 14.) *Omnes stabimus ante tribunal Christi.* (*Apoc.* 20.) *Vidi mortuos pusillos et magnos stantes in conspectu agni, etc.* Sed contra hoc objicitur dupliciter. Primo, quia videtur quod infideles non venient ad judicium, nam qui non credit jam judicatus est, ut dicitur (*Joan.* 3.) Secundo quia quidam erunt, ibi ut judices. (*Matth.* 19.) *Sedebitis super sedes, etc.* Non ergo omnes erunt ante tribunal, ut judicentur. Responsio: dicendum quod in judicio duo erunt, sc. prolatio sententiæ, et discussio meritorum, et quantum ad hoc non omnes judicabuntur, quia illi qui totaliter abrenuntiaverunt satanæ et pompis ejus, et per omnia adhæserunt Christo, non discutientur, quia jam dii sunt. Illi vero, qui in nullo adhæserunt Christo, nec per fidem, nec per opera, similiter non indigent discussione, quia nihil habent cum Christo; sed illi qui cum Christo aliquid habent, sc. fidem, et in aliquo recesserunt a Christo, sc. per mala opera et prava desideria, discutientur de his, quæ contra Christum commiserunt. Unde quantum ad hoc, soli Christiani peccatores manifestabuntur ante tribunal Christi. Item erit in judicio prolatio sententiæ, et quantum ad hoc omnes manifestabuntur. Sed de pueris non videtur, quia dicitur, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sed pueri nihil gesserunt in corpore, ergo, etc. Sed hoc solvit Gloss. quia non judicabuntur pro his, quæ ipsi gesserunt per se, sed de his quæ gesserunt per alios, dum per eos crediderunt, vel non crediderunt, baptizati vel non baptizati fuerunt. Vel damnabuntur, pro peccato primi parentis.

Secundo vero ponit judicii certitudinem. In judicio hominum multi decipi possunt, dum quidam judicantur mali, qui tamen sunt boni, et e converso. Et hujus ratio est, quia non manifestantur corda, sed in illo judicio perfectissima certitudo erit, quia erit ibi manifestatio cordium. Unde dicit: *Manifestari.* (1 *Cor.* 4.) *Nolite ante tempus judicare, etc.* Tertio ponit judicii necessitatem, quia nec per interpositam personam nec per contumaciam poterit quis effugere judicium illud. Unde dicit: *Oportet*, id est, necessarium est. (*Job.* 19.) *Scitote esse judicium.* (*Eccl. ult.*) *Cuncta quæ fiunt adducet Deus, etc.* Quarto ponit judicis auctoritatem. Unde dicit: *Ante tribunal Christi*, ut sc. veniat ad judicandum homines in eadem forma, in qua judicatus est ab hominibus, ut existens in forma humana videatur a bonis et malis. Mali enim non possunt videre gloriam Dei. (*Joan.* 5.) *Potestatem dedit ei judicium facere, etc.* Tribunal autem dicit judiciariam potestatem, et sumptum est ab antiqua consuetudine Romanorum, qui elegerunt tres tribunos plebis, ad quorum officium pertinebat dijudicare excessus consulum et senatorum, et loca istorum vocabantur tribunalia. Quinto ponit judicis æquitatem, quia secundum merita propria, erunt præmia, vel pœnæ. Unde dicit: *Ut referat unusquisque, etc.* (*Rom.* 2.) *Reddet unicui-*

que secundum opera sua. Et dicit: *Corporis*, non solum pro his quæ fecit motu corporis, sed pro his quæ mente gessit, alias infideles non punirentur. Et ideo cum dicit: *Corporis*, intelligendum est, id est, pro his, quæ gessit dum vixit in corpore.

LECTIO 3.

De Corinthiorum salute se sollicitum dicit, quia charitas Christi eum urget.

11. *Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse.*

12. *Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, et non in corde.*

13. *Sive enim mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis.*

14. *Charitas enim Christi urget nos æstimantes hoc: quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.*

15. *Et pro omnibus mortuus est Christus, ut et qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit.*

Ostenso qualiter sancti se præparant ad præmium æternæ gloriæ placendo Deo: hic ostendit consequenter quomodo præparant se ad hoc proficiendo proximo. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit sollicitudinem suam quam habet de salute proximorum. Secundo vero hujus sollicitudinis causam assignat, ibi: *Charitas Christi, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit curam quam habet de salute proximorum persuadendo eis. Secundo excludit quamdam falsam suspicionem, ibi: *Non iterum nos, etc.* Tertio ostendit, quod etiam in modo docendi proximorum utilitatem intendat, ibi: *Sive enim mente, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit studium suum de utilitate proximorum. Secundo manifestat hoc, ibi: *Deo autem, etc.* Dicit ergo: Dico quod oportet nos manifestari ante tribunal, etc. Et hæc consideratio inducit homines ad timendum judicium. Et ideo dicit: *Scientes ergo timorem Domini*, id est, quam pure et caste timendus sit Dominus Jesus Christus, *suademus hominibus*, ut timeant et credant. (*Job.* 23.) *Considerans cum timore sollicitor.* (*Jer.* 10.) *Quis non timebit te, o rex gentium?* (*Is.* 8.) *Dominum exercituum ipsum sanctificate, etc.* Sed quia aliquis posset dicere, quod non ex conscientia bona, sed ex commodo suo suadebat hominibus. Et ideo manifestat hoc esse falsum duplici testimonio, sc. Dei. Unde dicit: *Deo autem manifesti sumus*, quod sc. ex timore Dei loquimur. Deus enim videt intentionem cordis nostri. (*Jer.* 17.) *Pravum est cor hominis et inscrutabile, et quis cognoscet illud? Ego Dominus, etc.* (*Joan.* 2.) *Ipse sciebat, etc.* Item testimonio conscientiarum ipsorum. Unde dicit: *Spero autem in conscientiis vestris, etc.* Et vere spero, quia sic me exhibui, ut vos scire possitis nos esse probatos, et firmiter hoc tenere, et si non confiteamini ore: (*Supra* 4.) *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam, etc.*

Consequenter, quia possent credere, quod hoc dixerit Apostolus ad commendationem propriam, removet hanc suspicionem falsam, dicens: *Non iterum*

nos commendamus vobis, id est, non dicimus hoc ad commendationem nostram, ut quasi iterum velimus nos commendare: supra enim 3 et etiam (1 *Cor.* 3.) aliqua dixerat ad commendationem suam. Et ideo dicit: *Iterum.* (*Infra* 10.) *Non enim qui seipsum commendat, etc.* Sed hoc dicimus propter utilitatem vestram, quasi dicat: *Damus vobis occasionem gloriandi*, id est, materiam gloriandi. Pseudo-apostoli enim per elationem gloriabantur, dicentes se fuisse doctos ab Apostolis, qui fuerunt a Domino, sc. a Petro et Jacobo, qui erant columnæ fidei, detrahentes in hoc Apostolo, quasi non fuerit cum Domino Jesu, et volentes ejus doctrinam destruere. Ut ergo et Corinthii haberent in quo gloriarentur contra ipsos pseudo-apostolos, sc. de gratia Apostolo data, ut eos et refellant, et non seducantur ab eis, ideo dicit hoc. Unde subdit: *Ut habeatis ad eos*, id est, contra eos, vel ad eos reprimendos quid possitis dicere. Ad eos dico: *Qui in facie gloriantur*, et non in corde. Quod tripliciter exponitur sic: *In facie gloriantur*, id est, exterioribus observantiis legalibus, quia ad litteram docebant servare legalia. Et in corde, id est, in virtute Christi, quæ est in corde, quia in spiritualibus sicut Apostolus, qui in virtute crucis Christi dicebat: Mihi autem absit gloriari, etc. Item in facie gloriabantur, id est, in conspectu hominum, sicut hypocritæ faciunt, et non in corde, id est, in testimonio conscientiæ, sicut Apostolus. Unde dicit: Gloria nostra hæc est, etc. Vel in facie gloriantur, quia aliqua prætendebant exterius, quæ tamen non ita sentiebant interius in corde, sc. quod dicebant se doctos ab Apostolis, et sequerentur eorum doctrinam, quam tamen nitebantur destruere. Patet ergo qualiter Apostolus in docendo proximorum salutem procurabat.

Sequitur videre quomodo ipsorum salutem procurabat etiam in modo docendi. Unde dicit: *Sive enim mente, etc.* quod exponitur dupliciter, uno modo sic, ut Apostolus dicat se excedere, quando loquitur eis commendando se sobrium esse, quando loquitur de commendatione propria, secundum hoc dicit: Quocumque modo doceamus, vel est honor Dei, vel utilitas proximi, quia si excedimus mente, id est, commendamus nos Deo, sc. est, id est, ad honorem Dei, vel de servando judicio Dei, sive sobrii sumus, id est, non alta dicamus de nobis. Hoc est vobis, id est, ad utilitatem vestram. Sed aliter et est magis litteralis sensus: Dico quod *Damus vobis occasionem gloriandi* pro nobis, quia nos in omnibus, quæ facimus, et etiam in modo faciendi intendimus bonum vestrum. Unde sciendum, quod Apostoli sunt medii inter Deum et populum. (*Deut.* 5.) *Ego sequester medius fui, etc.* Oportebat ergo, quod haurirent a Deo, quod effunderent populo. Et ideo necessarium erat, quod quandoque elevarent se per contemplationem in Deum ad percipiendum cœlestia, quandoque conformarent se populo ad tradendum, quæ a Deo perceperant, et hoc totum in eorum utilitatem cedebat. Et ideo dicit: *Sive enim excedimus mente*, id est, elevamur ad hoc, quod percipiamus dona gratiarum, et hoc, *ut Deo*, sc. uniamur, quod fit per excessum rerum temporalium. (*Ps.* 115.) *Ego dixi in excessu meo.* Dionys. Est enim extasim faciens divinus amor, etc. *Sive sobrii simus*, id est, commensuremus nos vobis tradendo divina præcepta. Hoc est vobis, id est, ad utilitatem vestram. Sobrietas enim idem est, quod commensuratio. Bria enim

in Græco idem quod mensura. Hæc sobrietas non opponitur ebrietati, quæ est de vino, quæ ad bella trahit in terra, sed opponitur ebrietati, quæ est a Spiritu Sancto, quæ rapit hominem ad divina, de qua dicitur (*Cant.* 5.) *Bibite amici, et inebriamini charissimi.* Nam illa sc. sobrietas est propter utilitatem proximi, sed hæc ebrietas est propter amorem Dei. Hujusmodi autem descensus signatus est per descensum angelorum per scalam quam vidit Jacob. (*Gen.* 28. et *Joan.* 1.) *Videbitis cœlum apertum, etc.*

Consequenter cum dicit: *Charitas autem Christi, etc.* subjungit Apostolus causam præmissæ sollicitudinis, quæ quidem est charitas Christi. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit se urgeri a charitate Christi ad procurandam salutem proximorum. Secundo ostendit unde provocetur charitas Christi in ipso, ibi: *Æstimantes hoc, etc.* Dicit ergo: Dico quod sive excedimus Deo, sive sobrii simus vobis est ad utilitatem vestram. Et hujus causa est, quia *Charitas Christi urget nos*, ad hoc. Et dicit: *Urget*, quia urgere idem est, quod stimulare, quasi dicat: Charitas Christi quasi stimulus stimulat nos ad faciendum ea, quæ charitas imperat, ut sc. procuremus salutem proximorum. Hic est effectus charitatis. (*Rom.* 8.) *Qui spiritu Dei aguntur*, id est, agitantur, etc. (*Cant.* 8.) *Lampades ejus, ut lampades ignis, etc.* Unde autem proveniat iste stimulus charitatis, ostendit consequenter, subdens: *Æstimantes hoc, quoniam si unus, etc.* Et primo assignat rationem hujus. Secundo exponit, ibi: *Et pro omnibus mortuus est, etc.* Dicit ergo: Dico quod omnia pro vobis facimus, quia *urget nos charitas Christi*, quia æstimamus, quod si unus, sc. Christus pro omnibus mortuus est, quod etiam nos ita vivamus, id est, ad utilitatem vestram, quod etiam nobis mortui simus, id est, nihil curemus de nobis, sed de Christo, et de his quæ Christi sunt. Et hoc est quod dicit: *Si unus.* (*Rom.* 5.) *Commendat Deus suam charitatem in nobis, etc.* (1 *Petr.* 2.) *Christus passus est pro nobis, etc.* Quod ergo infertur: *Ergo omnes mortui sunt*, exponitur tribus modis. Primo ut dicatur: *Omnes mortui sunt*, morte peccati in Adam.

Non enim esset necessarium, quod Christus pro omnibus moreretur, nisi omnes mortui fuissent morte peccati in Adam. (1 *Cor.* 15.) *Sicut in Adam omnes, etc.* Secundo ut dicatur: *Omnes mortui sunt*, sc. veteri vitæ. Christus enim mortuus est ad delenda peccata. Ergo omnes debent mori veteri vitæ, sc. peccati, et vivere vita justitiæ. (*Rom.* 6.) *Quod enim mortuus est peccato, etc.* ita et vos æstimate vos mortuos esse, etc. Tertio et magis litteraliter: Ergo mortui sunt omnes, id est, ita debet se quilibet reputare, ac si esset mortuus sibi ipsi. (*Col.* 3.) *Mortui estis, etc.* Et hunc modum exponit consequenter cum dicit: Et pro omnibus mortuus est Christus. (1 *Joan.* 2.) *Mortuus est, ut vivamus Christo.* Unde subdit: *Ut et qui vivit*, sc. vita naturali, *jam non sibi vivat*, id est, non propter seipsum et propter bonum suum tantum, *sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit*, sc. Christo, id est, totam vitam suam ordinet ad servitium et honorem Christi. (*Gal.* 2.) *Vivo ego, jam non ego, etc.* (*Eccl.* 29.) *Gratiam fidejussoris tui ne obliviscaris, etc.* Et horum ratio est, quia unusquisque operans sumit regulam operis sui a fine. Unde si Christus est finis vitæ nostræ, vitam nostram debemus regulare, non secundum voluntatem nostram, sed secundum volun-

tatem Christi. Sic enim et Christus dicebat (*Joan.* 6.) *Descendi de cœlo, non ut facerem voluntatem meam, etc.* Nota autem, quod duo dicit, sc. quod mortuus est Christus, et quod resurrexit pro nobis : ubi duo exiguntur a nobis. Quia enim mortuus est pro nobis, et nos debemus mori nobis ipsis, id est, pro ipso abnegare nos ipsos. Unde dicebat (*Luc.* 9.) *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, etc.* Quod idem est ac si diceret, moriantur sibi ipsis. Quia vero Christus resurrexit pro nobis, et nos debemus ita mori peccato, et veteri vitæ, et nobis ipsis, quod tamen resurgamus ad novam vitam Christi. (*Rom.* 6.) *Quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam patris, ita et nos in novitate, etc.* Et propter hoc Dominus non dixit solum, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, sed addidit, et sequatur me, sc. in novitate vitæ proficiendo in virtutibus. (*Ps.* 83.) *Ibunt de virtute in virtutem, etc.*

LECTIO 4.

Præparatio ad gloriam ponitur per carnalium affectuum abdicationem.

16. *Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem. Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus.*

17. *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.*

Posito quomodo sancti præparant se ad susceptionem gloriæ cœlestis placendo Deo, et proficiendo proximo, hic consequenter ostendit quomodo præparant se ad hoc idem abdicando a se carnalem affectum. Et circa hoc tria facit. Primo ponit abdicationem carnalis affectus. Secundo excludit instantiam, ibi : *Et si cognovimus, etc.* Tertio concludit intentum, ibi : *Si qua ergo in Christo, etc.* Dicit ergo primo : Ex quo ergo a Deo certi sumus de gloria æterna, ita quod *nos ex hoc neminem*, secundum carnem, *novimus*. Ubi nota, quod secundum carnem est quædam determinatio, et potest dupliciter exponi, secundum quod dupliciter constructio fieri potest. Uno modo, ut *ly, secundum carnem*, construatur cum hoc accusativo neminem, et sic exponit Gloss: Neminem secundum carnem id est, carnaliter viventem approbamus. Ex quo enim quilibet debet mori, non approbamus eum, qui carnaliter vivit. Et hoc modo accipitur caro (*Rom.* 8.) *Vos autem in carne non estis, etc.*

Alio modo, neminem secundum carnem, id est, secundum carnales legis observantias viventem, novimus, id est, approbamus. Et hoc modo accipitur caro (*Phil.* 3.) *Qui confidunt in carne*, id est, in carnalibus legis observantiis, etc. Tertio, *Neminem secundum carnem*, id est, secundum carnis corruptionem, *novimus*, id est, reputamus. Licet enim fideles adhuc carnem corruptibilem gerant, tamen in spe jam habent corpus incorruptibile. Unde non reputant se secundum quod modo carnem corruptibilem habent, sed secundum quod habituri sunt corpus incorruptibile. Hoc modo accipitur caro (1 *Cor.* 15.) *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Alio modo potest construi, ut *ly, secundum carnem*, construatur cum hoc verbo, novimus. Et sic est sensus : Dico quod ex quo non debemus nobis vivere, sed ei qui pro nobis mortuus est ; itaque

nos ex hoc neminem secundum carnem novimus, id est, non sequimur in aliquo carnalem affectum, nec aliquem hoc modo reputamus. Et hoc modo accipitur illud (*Deut.* 33.) *Qui dixerit patri suo et matri nescio vos, etc.* Et sic *ly*, *secundum carnem*, refertur ad cognoscentem, sed in prima expositione referebatur ad cognitum. Quia vero aliquis posset dare instantiam de Christo, quod saltem cognovisset eum secundum carnem. Ideo consequenter hoc removet, dicens: *Quod si cognovimus, etc.* Circa hoc sciendum est, quod Manichæus adducebat verba ista pro se in fulcimentum sui erroris. Ipse enim dicebat Christum non habuisse verum corpus, nec fuisse ex semine David natum. Et sic Augustinus dicit in lib. contra Faustum: Si quis contra eum allegaret verbum Apostoli ad (*Rom.* 1.) *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*, et illud (1 *Tim.* 3.) *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, etc.* et (2 *Tim.* 2.) *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, etc.* Respondebat, quod Apostolus aliquando fuerat hujus opinionis, sc. quod fuisset ex semine David, et quod verum corpus habuisset, sed postea hanc opinionem mutavit et correxit se hic. Unde dicebat: *Et si cognovimus secundum carnem Christum*, id est, si fuerimus aliquando hujus opinionis, quod Christus habuisset veram carnem, *sed nunc jam non novimus*, id est, modo mutavimus illam opinionem et non credimus ita.

Quod quidem dupliciter improbat Augustinus. Primo quia de eo, quod falso putamus, nullus dicit, novimus, sed opinamur. Cum ergo Apostolus utatur hic hoc verbo, cognovimus, videtur quod non aliquando falso putaverit. Secundo quia supra Apostolus dicit: Neminem novimus secundum carnem. Si ergo verum esset quod dicit Manichæus, Apostolus nullum cognosceret habere verum corpus, quod est falsum. Est ergo falsum quod Manichæus dicit. Et ideo aliter exponendum secundum veritatem et dupliciter. Uno modo, ut sumatur hic caro pro corruptione carnis. (1 *Cor.* 15.) *Caro et sanguis, etc.* Et tunc est sensus: *Et si cognovimus aliquando Christum secundum carnem*, id est, habere eum carnem corruptibilem ante passionem, *sed nunc jam non novimus*, sc. eum habere carnem incorruptibilem, quia (*Rom.* 6.) dicitur: *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, etc.*

Alio modo secundum Gloss. ut *ly*: *Si aliquando secundum carnem Christum cognovimus*, referatur ad statum Pauli ante conversionem ad Christum. Quod vero sequitur: *Sed nunc jam non novimus*, referatur ad statum ejus post conversionem. Et sic est sensus: Et ego et alii Judæi infideles aliquando, id est, ante conversionem meam, cognovimus Christum secundum carnem, id est, secundum quod carnaliter opinati sumus de Christo, sc. eum esse tantum hominem, et quod venit tantum ad carnales observantias legis, *sed jam*, id est, postquam conversus sum, *non novimus*, id est, hæc opinio cessavit, immo credo, quod sit verus Deus, et quod non sit colendus per carnales observantias. Unde dicebat (*Gal.* 5.) *Si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit.* Potest et aliter exponi, ut hoc quod dicit: *Et si cognovimus, etc.* dicat Apostolus in persona omnium Apostolorum Christi, et sic videtur respondere ultimæ expositioni hujus, quod dicitur: *Neminem cognovimus.* Unde sciendum est, quod Augustinus expo-

nens illud (*Joan.* 16.) *Expedit vobis, ut ego vadam.* Ubi ratio Domini ad hoc subditur: Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos, dicit, quod hoc ideo erat, quia discipuli carnaliter amantes Christum afficiebantur ad ipsum, sicut carnalis homo ad carnalem amicum, et sic non poterant elevari ad spiritualem dilectionem, quæ etiam pro absente multa facit pati. Ut ergo radicaretur in eis affectus spiritualis, qui est a Spiritu Sancto, et cessaret carnalis, dixit eis Dominus: Pax vobis, etc. Hoc ergo Apostolus in persona omnium discipulorum commemorans, dixit: Et si cognovimus, id est, si adhæsimus Christo aliquando, sc. quando nobiscum erat præsentia corporali secundum carnem, id est, secundum carnalem affectum, sed jam non novimus, id est, jam iste affectus cessavit a nobis per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.

Consequenter cum dicit: *Si qua igitur in Christo, etc.* ex præmissis concludit quemdam effectum esse consecutum, sc. novitatis in mundo, et ideo dicit: *Si qua igitur*, id est, si aliqua *in Christo*, id est, in fide Christi, vel per Christum, *nova creatura est facta.* (*Gal.* 5.) *In Christo Jesu neque præputium, neque circumcisio, etc.* Ubi notandum quod innovatio per gratiam dicitur creatura. Creatio enim est motus ex nihilo ad esse. Est autem duplex esse, sc. esse naturæ et esse gratiæ. Prima creatio facta fuit quando creaturæ ex nihilo productæ sunt a Deo in esse naturæ, et tunc creatura erat nova, sed tamen per peccatum inveterata est. (*Thren.* 3.) *Vetustam fecit pellem meam, etc.* Oportuit ergo esse novam creationem, per quam producerentur in esse gratiæ, quæ quidem creatio est ex nihilo, quia qui gratia carent, nihil sunt. (1 *Cor.* 13.) *Si noverim mysteria omnia, etc. charitatem autem non habeam, etc.* (*Job.* 18.) *Habitent in tabernaculo illius socii ejus, qui non est*, id est, peccati. Augustinus dicit: peccatum enim nihil est, et nihili fiunt homines cum peccant. Et sic patet, quod infusio gratiæ est quædam creatio. Si ergo aliqua creatura facta est nova per ipsum, vetera transierunt ei. Hoc quidem sumptum est (*Lev.* 26.) ubi dicitur: *Novis supervenientibus vetera projicietis.* Ex quo sic argumentatur: Si omnia nova facta sunt, et secundum legem novis supervenientibus vetera sunt projicienda, ergo si qua creatura est, *Vetera transierunt ei*, id est, transire debent ab eo; vetera autem quæ transire debent sunt legalia. (*Rom.* 7.) *Serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ.* Item errores gentilium. (*Is.* 26.) *Vetus error abiit.* Item corruptiones peccati. (*Rom.* 6.) *Vetus homo noster, etc.* Quibus quidem in nobis transeuntibus, virtutes contrariæ his vitiis debent in nobis innovari. (*Apoc.* 21.) Et dixit, qui sedebat in throno: *Ecce nova facio omnia.*

LECTIO 5.

Omnia a Deo proficisci describit, et ejus beneficio fieri, ideo Christi legatione Apostolos fungi oportet.

18. *Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum: et dedit nobis ministerium reconciliationis.*
19. *Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, et posuit in nobis verbum reconciliationis.*
20. *Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.*
21. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit; ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*

Postquam Apostolus in superioribus tractavit de præmio sanctorum, et de præparatione ad susceptionem ejus, hic consequenter agit de causa utriusque. Et circa hoc tria facit. Quia primo ostendit auctorem omnium prædictorum esse Deum. Secundo commemorat beneficium a Christo collatum, ibi: *Qui reconciliavit, etc.* Tertio beneficii usum, ibi: *Pro Christo ergo legatione.* Dicit ergo: Dixi quod intendimus salutem proximorum, et vetera transierunt, sed hæc omnia sunt nobis ex Deo patre, vel ex Deo auctore. (*Rom.* 11.) *Ex ipso, et in ipso, et per ipsum sunt omnia.* (*Jac.* 1.) *Omne datum optimum, etc.* Sequitur beneficium susceptum a Deo, ibi: *qui reconciliavit, etc.* Ubi primo ponit ipsum beneficium collatum. Secundo exponit, ibi: *Quoniam quidem Deus, etc.* Commemorat autem duplex beneficium per Christum collatum. Unum commune, aliud speciale. Commune quidem toti mundo, sc. reconciliationis ad Deum, et hoc est quod dicit: Qui sc. Deus pater, *reconciliavit*, id est, pacificavit, *nos sibi*, et hoc, *per Christum*, id est, per incarnatum verbum. Homines enim erant inimici Dei propter peccatum, Christus autem hanc inimicitiam abstulit de medio satisfaciens pro peccato. Et fecit concordiam. (*Col.* 1.) *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis, etc.* Et ideo dicit per Christum. (*Rom.* 5.) *Reconciliati sumus Deo per mortem, etc.* Speciale autem beneficium est Apostolis collatum, sc. quod ipsi sint ministri hujus reconciliationis. Unde dicit: *Et dedit nobis*, Apostolis, Vicariis Christi, *ministerium*, hujus *reconciliationis*: (*Supra* 3.) *Ministros nos elegit, etc.* (*Ps.* 71.) *Suscipiant montes*, id est, Apostoli, pacem populo, sc. a Domino.

Consequenter cum dicit: *Quoniam, etc.* exponit quæ dixit: Primo primum. Secundo secundum, ibi: *Posuit in nobis, etc.* Dicit ergo: Dico quod Deus reconciliavit nos sibi, et hoc modo: Inimicitiæ enim inter Deum et hominem erant propter peccatum, ut dictum est, secundum illud (*Is.* 59.) *Peccata vestra diviserunt, etc.* Destructo ergo peccato per mortem Christi, inimicitiæ jam solutæ sunt. Et hoc est quod dicit: *Quoniam quidem Deus erat in Christo*, per unitatem essentiæ. (*Joan.* 14.) *Ego in patre, et pater in me est.* Vel Deus erat in Christo per Christum *mundum sibi reconcilians.* (*Rom.* 5.) *Reconciliati sumus Deo, etc.*

Et hoc, *Non reputans illis delicta ipsorum*, id est, non habens in memoria illorum delicta tam actualia, quam originalia ad puniendum, pro quibus Christus plene satisfecit. Et secundum hoc dicitur nos reconciliasse sibi, inquantum non imputat delicta nostra nobis. (*Ps.* 31.) *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum.*

Consequenter cum dicit: *Et posuit in nobis, etc.* exponit secundum, sc. de beneficio Apostolis collato, quasi dicat: Hoc modo dedit nobis ministerium reconciliationis, *Quia posuit in nobis verbum reconciliationis*, id est, dedit virtutem, et inspiravit in cordibus nostris: ut annuntiemus mundo hanc reconciliationem esse factam per Christum. Et hoc faciendo inducimus homines, ut conforment se Christo per baptismum. (*Jer.* 1.) *Ecce dedi verba mea, etc.*

Consequenter cum dicit: *Pro Christo ergo legatione, etc.* ostendit usum beneficii. Et primo quantum ad secundum beneficium collatum Apostolis. Secundo quantum ad primum collatum omnibus, ibi: *Obsecramus pro Christo, etc.* Dicit ergo: Ex quo Deus posuit verbum reconciliationis, debemus eo uti. Et hoc est ergo, quod *fungimur legatione pro Christo*, id est, sumus legati Christi. (*Ephes.* 6.) *Pro quo legatione fungimur in catena ista, etc.* Et idoneitas ad hanc legationem est nobis ex virtute Dei, quæ est in me. Et ideo dicit: Tamquam Deo exhortante per nos, quia Deus, qui in nobis loquitur, dat nobis idoneitatem ad hanc legationem. (*Matth.* 10.) *Non vos estis, qui loquimini, etc.* (*Infra* 13.) *An experimentum quæritis ejus, qui in me, etc.*

Consequenter cum dicit: *Obsecramus, etc.* subdit quantum ad usum primi beneficii. Et primo inducit ad usum. Secundo ostendit unde adsit nobis facilitas ad ipsum usum, ibi: *Eum qui non, etc.* Dicit ergo: Ex quo Deus fecit reconciliationem, et nos sumus legati Dei in hoc, *Obsecramus, etc.* Blande alloquitur cum posset imperare. (2 *Tim. ult.*) *Argue, obsecra, increpa, etc.* Ad Philem. Potestatem habens imperandi, etc. Obsecramus, inquam, pro Christo, id est, propter amorem Christi, *reconciliamini Deo.* Videtur autem hoc esse contrarium ei quod dicit: quod Deus reconciliavit nos sibi. Si ergo ipse reconciliavit, quid necesse est, ut nos reconciliemur, jam enim reconciliati sumus. Ad hoc dicendum, quod Deus reconciliavit nos sibi, ut causa efficiens, sc. ex parte sua; sed ut sit nobis meritoria, oportet etiam quod fiat reconciliatio ex parte nostra. Et hoc quidem in baptismo et in pœnitentia, et tunc cessamus a peccatis. Unde autem adsit nobis hujusmodi facultas reconciliandi Deo, ostendit ex hoc, sc. quod dedit nobis potestatem juste vivendi, qua possumus abstinere a peccatis, et hoc faciendo reconciliamur Deo. Et ideo dicit: *Eum qui non, etc.* Quasi dicat: bene potestis reconciliari, quia Deus, sc. pater, *eum*, sc. Christum, *Qui non noverat peccatum.* – (1 *Petr.* 2.) *Qui peccatum non fecit, etc.* (*Joan.* 8.) *Quis ex vobis arguet me, etc.* – *Pro nobis fecit peccatum.* Quod tripliciter exponitur.

Uno modo, quia consuetudo veteris legis est, ut sacrificium pro peccato peccatum nominetur. (*Oseæ* 4.) Peccata populi mei comedent, id est, oblata pro peccato. Tunc est sensus. Fecit peccatum, id est, hostiam, vel sacrificium pro peccato. Alio modo, quia peccatum aliquando sumitur pro similitudine peccati, vel pro pœna peccati. (*Rom.* 8.) *Misit Deus filium suum in similitudinem peccati, etc.* id est, de similitudine peccati damnavit peccatum.

Et tunc est sensus: *Fecit peccatum*, id est, fecit eum assumere carnem mortalem et passibilem. Tertio modo, quia aliquando dicitur hoc esse hoc, vel illud, non quia sit; sed quia opinantur homines ita esse. Et tunc est sensus. *Fecit peccatum*, id est, fecit eum reputari peccatorem. (*Is.* 53.) *Cum iniquis reputatus est.* Et hoc quidem fecit. *Ut nos efficeremur justitia*, id est, ut nos qui peccatores sumus, efficeremur non solum justi, imo ipsa justitia, id est, justificaremur a Deo, vel justitia, quia non solum nos justificavit, sed etiam voluit, quod per nos alii justificarentur. Justitia dico Dei, non nostra. Et in Christo, id est, per Christum; vel aliter, ut ipse Christus dicatur justitia. Et tunc est sensus, ut nos efficeremur justitia, id est, ut inhæreremus Christo per amorem et fidem, quia Christus est ipsa justitia. Dicit autem, *Dei*, ut excludat justitiam hominis, quæ est, qua homo confidit de propriis meritis. (*Rom.* 10.) *Ignorantes Dei justitiam, etc.* In ipso sc. Christo, id est, per Christum, quia ipse factus est nobis justitia. (1. *Cor.* 1.)

CAPUT VI.

Ministros Christi tum ad intrinsecas, cum ad extrinsecas hortatur virtutes, ne Apostolatus ministerium ludibrio daretur gentilibus, sed quibuslibet essent omnium exemplar virtutum, sicut dispensatores decet ministeriorum Dei.

1. *Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.*
2. *Ait enim, tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.*
3. *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.*
4. *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis.*
5. *In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis.*

Supra Apostolus commendavit ministerium Apostolatus: hic consequenter ipsum ministerium sibi commissum ad utilitatem subditorum exequitur. Et circa hoc duo facit. Primo hortatur eos in generali ad omnia, quæ communiter sunt necessaria ad bonam vitam. Secundo hortatur eos de quodam speciali suffragio, fiendo sanctis in Jerusalem, et hoc 8. cap. ibi: *Notum autem vobis facimus fratres, etc.* Circa primum autem duo facit. Primo hortatur eos ad bona præsentia. Secundo commendat eos de bonis in præterito factis, et hoc 7. cap. ibi: *Has igitur habentes promissiones, etc.* Circa primum tria facit. Primo hortatur in generali, quod gratia Dei non utantur in vanum. Secundo ostendit gratiam Dei eis esse collatam, ibi: *Ait enim: tempore accepto, etc.* Tertio docet eos in speciali modum utendi dicta gratia, ibi: *Nemini dantes ullam offensionem, etc.* Dicit ergo primo. Ex quo facultas adest nobis ad bene operandum, et hæc est gratia Dei, nos autem ad hoc pro Christo legatione fungimur. Ideo, *adjuvantes*, nos, sc. prædicationibus, exemplis et exhortationibus. (*Prov.* 18.) *Frater qui adjuvatur a fratre, etc.* Vel, *adjuvantes*, sc. Deum. (1 *Cor.* 3.) *Adjutores Dei sumus.* Sed contra (*Is.* 40)

Quis adjuvit spiritum Domini, etc. Non ergo bene dicitur, adjuvantes Deum.

Responsio : quod juvare Deum potest intelligi, vel ei vires ministrare ad aliquid agendum, et sic nullus juvat Deum, nec juvare potest. Vel ejus mandatum exequi, et sic sancti homines Deum juvare dicuntur exequendo ejus mandata. Nos, inquam, sic juvantes, *hortamur vos.* (*Rom.* 12.) *Qui exhortatur, etc.* Hoc sc. exhortamur: *Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis,* quasi dicat: Ne receptio gratiæ sit vobis inutilis et vacua. Quod tunc contingit, quando ex perceptione gratiæ quis non sentit fructum. Qui quidem duplex est, sc. remissio peccatorum. (*Is.* 27.) *Hic est omnis fructus, etc.* Et ut homo juste vivendo perveniat ad gloriam cœlestem. (*Rom.* 6.) *Habetis fructum vestrum.* Quicumque ergo gratia percepta non utitur ad vitandum peccata, et consequendum vitam æternam, hic gratiam Dei in vanum recipit. (*Phil.* 2.) *Non in vacuum cucurri, etc.* Et ne aliquis dubitaret de perceptione hujus gratiæ a Deo, ideo consequenter Apostolus probat eos jam recepisse gratiam hanc, vel paratam habere ad recipiendum, dicens: *Ait enim, tempore, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo inducit auctoritatem prophetæ. Secundo inductam adaptat ad propositum, ibi: *Ecce nunc tempus, etc.* Dicit ergo primo: Dico quod paretis vos ad fructuose percipiendum gratiam, quæ vobis est collata, vel parata. Ait enim Dominus per (*Is.* 49.) *Tempore accepto, etc.*

Circa quod sciendum est, quod Dominus dicitur facere nobis gratiam, vel exaudiendo nos in petitionibus nostris, vel juvando in operationibus nostris, sed exaudit, ut percipiamus quod petimus. (*Jac.* 1.) *Si quis indiget sapientia, postulet, etc.* Adjuvat, ut perficiamus, quod operamur. (*Ps.* 93.) *Nisi quia Dominus adjuvit me, etc.* Et hæc duplex est gratia, præveniens, sc. et cooperans, vel subsequens, quæ quidem necessaria est nobis ad obtinendum. Et primo gratiam præventiem quam optare debemus, ut simus accepti a Deo. (*Ps.* 31.) *Pro hac orabit ad te omnis sanctus.* Et quantum ad hoc, dicit: *In tempore accepto,* id est, acceptionis et gratificationis, hoc enim tempore accepto fit, quod gratis fit. (*Rom.* 4.) *Beatitudinem hominis cui Deus accepto fert justitiam, etc.* - *Exaudivi te,* id est, acceptavi te. Vel, *tempore accepto,* id est, in tempore gratiæ. Et hoc modo gratia præveniens dicitur illa, per quam liberamur a peccatis. Gratia vero subsequens dicitur, per quam virtutes nobis ex perseverantia in bono conferuntur. Secundo necessaria est nobis gratia cooperans et hanc petebat. Psalm. 22. *Et misericordia ejus subsequatur me, etc.* Et quantum ad hoc, dicit: *In die salutis adjuvi te.* Tempus enim ante Christum non fuit dies, sed nox. (*Rom.* 13.) *Nox præcessit, etc.* Sed tempus Christi dicitur dies, et non solum dies, sed dies salutis. Ante enim non erat salus, quia nullus ad finem salutis perveniebat, sc. ad visionem Dei, sed modo, quando jam nata est salus in mundo, homines salutem sequuntur. (*Matth.* 1.) *Vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim salvum faciet populum, etc.* (1 *Petr.* 4.) *Operamini vestram salutem.* Et hoc fit auxilio gratiæ cooperantis, qua per nostra opera pervenimus ad vitam æternam. (*Phil.* 2.) *Deus est qui operatur, etc.*

Consequenter auctoritatem inductam adaptat ad propositum, dicens: *Ecce nunc, etc.* quasi dicat: Hæc quæ dixit Dominus de tempore gratiæ per prophetam, implentur modo, quia *ecce*

nunc tempus acceptabile, id est, gratificationis, per quam exaudimur a Deo, quia jam venit plenitudo temporis, sc. incarnationis Christi. (*Gal.* 4.) Et hoc quantum ad primam partem auctoritatis. (*Ps.* 64.) *Tempus beneplaciti Deus.* — *Ecce nunc dies salutis*, in quo sc. adjuti gratia cooperante possumus operari ad consequendum salutem æternam. (*Joan.* 6.) *Me oportet operari, etc.* (*Gal.* 6.) *Dum tempus habemus, etc.*

Consequenter cum dicit: *Nemini dantes, etc.* docet modum utendi gratia eis collata. Et primo in generali; qualiter sc. in vacuum non recipiatur. Secundo in speciali, ibi: *In multa patientia, etc.* Dicit ergo: Sic utendum est gratia, ut *dantes nemini ullam offensionem.* Nam gratia ad duo datur, sc. ad vitandum mala, et ad operandum bona. Et ideo duo docet, ut sc. vitemus mala, et quantum ad hoc, dicit: *Nemini dantes, etc.* Quod potest dupliciter exponi. Uno modo, ut referatur ad Apostolos, quasi dicat: Nos adjuvantes vos exhortamur. Nos, dico, nemini ullam dantes offensionem, quia si per malam vitam aliquos offenderemus, vituperaretur ministerium nostrum, et contemneretur prædicatio nostra. (*Rom.* 2.) *Nomen Dei per vos blasphematur.* Gregorius: Cujus vita despicitur restat, ut ejus prædicatio contemnatur. Unde publicus et famosus peccator cavere debet sibi ne prædicet, alias peccat. (*Ps.* 49.) *Peccatori autem dixit Deus, etc.* Alio modo, ut referatur ad subditos, quasi dicat: Hortamur vos ne in vacuum, etc. Vos dico, *Nemini dantes ullam, etc.* id est, non facientes aliquid unde alii scandalizentur. (1 *Cor.* 10.) *Sine offensione estote, etc.* (*Rom.* 14.) *Non ponatis offendiculum, etc.* et ratio hujus est, *ut non vituperetur, etc.* id est, ita irreprehensibiliter vos habeatis, ut *ministerium nostrum*, id est, Apostolatus noster non vituperetur. Quando enim subditi male se habent, vituperium est prælatis. (1 *Petr.* 2.) *Conversationem vestram inter gentes, etc.* Vel, *Ut non vituperetur* commune *ministerium*, quo ad vos et nos, qui sumus ministri Dei. Nos, dico, sumus ministri Dei ad exequendum voluntatem ejus in nobis, et in aliis. Sed vos ad exequendum voluntatem ejus in vobis tantum. (*Is.* 61.) *Vos sacerdotes Domini vocabimini, etc.*

Consequenter cum dicit: *Sed in omnibus exhibeamus, etc.* docet eos modum utendi percepta gratia quantum ad bona operanda. Dicit ergo: nemini demus ullam offensionem, *sed exhibeamus nos*, et vos opere, et sermone in omnibus, quæ ad virtutes pertinent tales, quales debent esse ministri Dei, ut sc. conformemur nos Deo faciendo ejus voluntatem. (*Eccl.* 10.) *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus.* (1 *Cor.* 5.) *Sic nos existimet homo, ut ministros, etc.*

Consequenter cum dicit: *In multa patientia, etc.* ostendit in speciali quomodo nos debemus exhibere sicut Dei ministros in usu gratiæ collatæ. Et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad exteriorem operationem. Secundo quantum ad majorem devotionem, ibi: *Os nostrum patet, etc.* Tertio quantum ad infidelium vitationem, ibi: *Nolite jugum ducere, etc.* Circa primum tria facit, secundum tria in quibus consistit operatio exterior. Primo enim consistit in sufferentia malorum. Et quantum ad hoc, dicit: *In multa patientia, etc.* Secundo in operatione bonorum, et quantum ad hoc, dicit: *In castitate, etc.* Tertio in mutua cooperatione bonorum ad mala, et quantum ad hoc, dicit: *Per arma justitiæ, etc.* Est ergo necessaria in malis sustinendis virtus

patientiæ. Unde dicit: *In multa patientia, etc.* Ubi tria facit. Primo inducit ad patientiam. Et hoc, quia in (*Ps.* 91) legitur: *Bene patientes erunt, ut annuntient.* Et quantum ad hoc, dicit: *In multa patientia.* (*Prov.* 19.) *Doctrina viri per patientiam noscitur.* (*Luc.* 21.) *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Dicit in multa, id est, propter multas tribulationes quæ occurrunt. Secundo ostendit materiam patientiæ in generali, et hoc dupliciter, sc. in superventione malorum. Unde dicit: *In tribulationibus.* (*Rom.* 12.) *In tribulatione patientes.* (*Act.* 14.) *Per multas tribulationes, etc.* Et in defectu necessariorum. Unde dicit: *In necessitatibus*, sc. eorum, quæ sunt necessaria ad vitam. (*Ps.* 24.) *De necessitatibus, etc.* Tertio ostendit materiam patientiæ in speciali. Et primo in his, quæ pertinent ad tribulationes, quæ sunt voluntariæ, et hoc quantum ad tribulationes, quæ pertinent ad animam, et sic dicit: *In angustiis*, sc. cordis, quando sc. sic arctatur adversis, ut non pateat via evadendi. (*Hebr.* 11.) *Angustiati, afflicti, etc.* Item inquantum ad tribulationes, quæ sunt in corpore, et sic dicit: *In plagis*, sc. illatis ab aliis. *Et carceribus.* (*Act.* 16.) *Cum multas plagas ei intulissent, etc.* (*Infra.* 11.) *In carceribus abundantius, in plagis supra modum, etc. in seditionibus*, sc. totius populi commoti. (*Act.* 19.) *Periclitamur argui seditionis hodiernæ, etc.* Secundo in his, quæ pertinent ad necessitates. Necessitas autem aliquando est voluntaria. Et sic dicit: *In laboribus*, propria manu operando apud Corinthios, quia avari erant, ne eos gravaret sumptibus. Et apud Thessalon. quia erant otiosi, ut daret exemplum exercitii. (*Act.* 11.) *Ad ea quæ mihi opus erant, etc.* – *In vigiliis*, propter prædicationes. (*Infra* 11.) *In vigiliis, in jejuniis* aliquando voluntariis, aliquando involuntariis propter penuriam. (1 *Cor.* 9.) *Castigo corpus meum, etc.* Sed contra est quod dicitur (*Matt.* 11.) *Jugum meum suave est.* Hic vero dicitur in tribulationibus multis, etc. Non ergo suave, sed gravissimum. Respondeo: hæc sunt in seipsis aspera, sed propter amorem et interiorem fervorem spiritus dulcorantur. Unde Augustinus: Omnia grandia et immania, facilia et prope nulla facit amor.

LECTIO 2.

Præparat Corinthios ad ea, quæ pertinent ad perfectionem virtutum tum cordis, tum oris, tum operis.

6. *In castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu Sancto, in charitate non ficta.*
7. *In verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ a dextris et a sinistris:*
8. *Per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductores et veraces, sicut qui ignoti, et cognoti.*
9. *Quasi morientes, et ecce vivimus, ut castigati, et non mortificati.*
10. *Quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes, tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.*

Positis his, quæ pertinent ad tolerantiam malorum, ponit consequenter ea, quæ pertinent ad observantiam bo-

norum. Bonitas autem operis consistit in tribus. In perfectione virtutum, et hoc pertinet ad cor. In veritate locutionis, et hoc pertinet ad os. In virtute operis, et hoc pertinet ad opus.

Primo ergo ostendit Apostolus qualiter se habeant in his, quæ pertinent ad perfectionem virtutum, quæ consistunt in corde. Secundo in his, quæ ad virtutem oris, ibi: *In verbo veritatis.* Tertio in his, quæ pertinent ad perfectionem operis, ibi: *In virtute Dei.* Circa primum ponit quatuor virtutes. Et primo virtutem castitatis, quæ maximum locum tenet in virtute temperantiæ, et quantum ad hoc, dicit: *In castitate*, sc. mentis et corporis. Ubi notandum est, quod immediate post multos labores, vigilias et jejunia, subdit de castitate, quia qui vult habere virtutem castitatis, necesse habet laboribus dari, vigiliis insistere, et macerari jejuniis. (*1 Cor.* 9.) *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, etc.* (*Hebr.* 12.) *Pacem sequimini, etc.* Si autem quæratur, quare non facit mentionem de aliis virtutibus, nisi solum de temperantia.

Dicendum est, quod sic facit, sed implicite, quia hoc quod dicit: In multa patientia, in tribulationibus, etc. pertinet ad virtutem fortitudinis, hoc vero quod dicit, per arma justitiæ, pertinet ad virtutem justitiæ. Secundo ponit virtutem scientiæ. Unde dicit: *In scientia.* Et siquidem scientia referatur ad scientiam, qua aliquis scit bene conversari in medio nationis pravæ et perversæ, sic refertur ad virtutem prudentiæ. Si vero scientia referatur ad certitudinem, qua fideles certi sunt de his, quæ pertinent ad cognitionem Dei, sic pertinet ad virtutem fidei. Et utraque necessaria est Christianis, quia sine scientia primo modo, sive secundo modo accepta homines de facili ruunt in peccata. (*Is.* 5.) *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam.* (*Jer.* 3.) *Dabo vobis pastores juxta cor meum.* Tertio ponit virtutem spei. Unde dicit: *In longanimitate*, quæ pertinet ad perfectionem spei. Nihil autem aliud est longanimis, quam qui arduum aliquod ex spe semper ac diu dilatum patienter expectat, et hoc a Spiritu Sancto. (*Gal.* 5.) *Fructus autem spiritus, charitas, etc. longanimitas, etc.* (*Col.* 1.) *In omni patientia et longanimitate.* Quarto ponit virtutem charitatis. Charitas autem duo habet, sc. effectum exteriorem et interiorem. Sed in effectu exteriori, habet suavitatem ad proximum. Non enim convenit, quod aliquis non sit suavis ad eos quos diligit. Et ideo dicit: *In suavitate*, id est, dulci conversatione ad proximos, ut sc. blandi simus, (*Prov.* 12.) *Qui suavis est, vivit in moderationibus, etc.* (*Eccl.* 6.) *Verbum dulce multiplicat amicos, etc.* Sed non in suavitate mundi, sed in ea quæ causatur ex amore Dei, sc. ex Spiritu Sancto, et ideo dicit: *In Spiritu Sancto*, id est, quam Spiritus Sanctus causat in nobis. (*Sap.* 12.) *O quam bonus et suavis, etc.* In effectu autem interiori habet veritatem absque fictione, ut sc. non prætendat exterius contrarium ejus, quod habet interius. Et ideo dicit: *In charitate non ficta.* (*1 Joan.* 3.) *Non diligamus verbo neque lingua, sed, etc.* (*Col.* 3.) *Super omnia charitatem habentes.* Et hujus ratio est quia ut dicitur (*Sap.* 1.) *Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet fictum.*

Consequenter ostendit quomodo se habeant in his, quæ pertinent ad veritatem oris, ut sc. sint veraces. Et ideo dicit: *In verbo veritatis*, sc. vera loquendo et prædicando. Quomodo autem se habeant in perfectione operis, subdit, dicens: *In virtute Dei*, id est,

non in operibus nostris confidamus, sed solum in virtute Dei, et non in propria. (1 *Cor.* 4.) *Regnum Dei non est in sermone, etc.*

Consequenter cum dicit: *Per arma justitiæ*, etc. ostendit qualiter se habeant in operatione bonorum et malorum, inter bona et mala, prospera et adversa, et hoc pertinet ad virtutem justitiæ. Et primo ostendit hoc in generali. Secundo exponit in speciali. Dicit ergo primo, quod exhibeamus nos sicut Dei ministros in multa patientia. Et quod plus est, *Per arma justitiæ*. Ubi sciendum est, quod justitia ordinat, et facit hominem tenere locum suum, *a dextris*, id est, in prosperis: ut sc. non elevetur, et *a sinistris*, id est, in adversis, ut sc. non dejiciatur. (*Phil.* 4.) *Ubique et in omnibus, etc. scio abundare, etc.* consequenter hoc exponit per partes prosperorum et adversorum, dicens: *Per gloriam, etc.* Ubi sciendum est, quod in rebus temporalibus prosperitas, vel adversitas in tribus consistit. In superbia vitæ, in concupiscentia carnis, in concupiscentia oculorum; juxta illud (*Joan.* 2.) *Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, etc.* Et hæc prosequitur ordine suo, quia primo dicit quomodo se habeant in adversis et prosperis, quæ pertinent ad superbiam vitæ, dicens: *Per gloriam, etc.* Secundo quomodo se habeant in his, quæ pertinent ad concupiscentiam carnis, ibi: *Quasi morientes, etc.* Tertio quomodo se habeant in his, quæ pertinent ad concupiscentiam oculorum, ibi: *Sicut egentes, etc.* Sunt autem duo, quæ ad superbiam pertinent, sc. sublimitas status, et operum. Et ideo dicit: *Per gloriam*, id est, per statum excellentiæ, quasi dicat, exhibeamus nos Dei ministros, sc. per Dei gloriam, id est, in prosperitate. (*Is.* 23.) *Dominus exercituum cogitavit, etc.* Et quod Apostoli gloriosi appareant, patet (*Act.* 14.) quod Paulus et Barnabas credebantur esse dii. *Et ignobilitatem*, quæ est in sinistris, quasi dicat, nec in gloria elevemur, nec si contemptibiles sumus, dejiciamur. (1 *Cor.* 1.) *Ignobilia hujus mundi elegit Deus, etc.* Quantum ad famam operum dicit: *Per infamiam et bonam famam.* Ubi sciendum est, quod sicut Gregor. dicit: Homo non debet ex se dare causam infamiæ suæ, sed potius debet procurare bonam famam, juxta illud (*Eccl.* 41.) *Curam habe de bono nomine*, et hoc propter alios, quia oportet nos bonum testimonium habere ad eos, qui foris sunt. (1 *Tim.* 3.) Si vero contingat aliquem incurrere in infamiam injuste, non debet esse ita pusillanimis, ut propter hoc derelinquat justitiam. Si vero sit in bona fama apud infideles, non debet tamen superbire, sed debet inter utrumque medio modo incedere.

Consequenter exponit ista duo quæ posuit. Et primo quam infamiam habuerunt, et ostendit quod magnam, quia, *ut seductores, etc.* quasi dicat: A quibusdam habemur ut seductores, a quibusdam vero habemur ut veraces. Nec mirum, quia etiam de Christo alii dixerunt, quia bonus est, alii vero quod non, sed seducit turbas, ut dicitur (*Joan.* 7.) Secundo ostendit quomodo fuerunt gloriosi et ignobiles, quia sicut igniti et cogniti, id est, approbati a bonis, et incogniti, id est, despecti a malis. (1 *Cor.* 4.) *Tamquam purgamenta, etc.*

Consequenter prosequitur ea, quæ pertinent ad concupiscentiam carnis. Et ponit tria quæ concupiscit caro. Primo enim concupiscit longam vitam, et quantum ad hoc, dicit: *Quasi morientes*, id est, licet exponamur peri-

culis mortis. (*Infra* 11.) *In mortibus frequenter, etc.* tamen, *ecce vivimus*, virtute et fide. Et ideo (*Habac.* 2.) *Justus ex fide vivit.* (*Ps.* 117.) *Non moriar, sed vivam, etc.* Secundo concupiscit incolumitatem et quietem. Et quantum ad hoc, dicit: *Ut castigati et non mortificati*, quasi dicat, licet diversis flagellis castigemur a Domino, non tamen tradit nos morti. (*Ps.* 11.) *Castigans castigavit me Dominus, etc.* (2 *Tim.* 3.) *Omnes qui pie volunt, etc.* Tertio concupiscit gaudium et jucunditatem, et quantum ad hoc, dicit: *Quasi tristes, semper autem gaudentes*; quia licet in exterioribus, et quæ ad carnem sunt patiamur tristitiam, et amaritudinem, interius tamen continuum gaudium habemus, quod crescit in nobis ex consolationibus Spiritus Sancti, et spe remunerationis æternæ. (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate, etc.* (*Joan.* 16.) *Tristitia vestra vertetur in gaudium, etc.*

Consequenter prosequitur de his, quæ pertinent ad concupiscentiam oculorum. Et circa hoc ponit duo, quorum unum est in comparatione ad alios; et secundum hoc prosperum in divitiis, est quod homo abundet, ita quod possit aliis ministrare de divitiis suis. Sinistrum autem in hoc est, quod homo sit ita pauper, quod oporteat eum ab aliis mendicare. Et ideo dicit, quod in his temporalibus sumus, *sicut egentes*, id est, ab aliis accipientes, sed tamen quantum ad spiritualia, sumus *multos locupletantes*, et non dicit omnes, *quia non sunt* omnes locupletari parati. (*Prov.* 13.) *Est quasi pauper cum in multis divitiis sit.* Secundum est in comparatione ad seipsos, et secundum hoc prosperum in divitiis est multa possidere, sinistrum autem, ut nihil penitus habeat. Et quantum ad hoc, dicit, quod in exterioribus sunt, *tamquam nihil habentes*, sc. in temporalibus, quia omnia dimiserunt propter Christum. (*Matth.* 19.) *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, etc.* Sed interius et spiritualibus, *omnia possidentes*, sc. per interiorem magnitudinem cordis. Et hoc ideo est, quia ipsi vivebant non sibi, sed Christo. Et ideo omnia quæ sunt Christi, reputabant ut sua. Unde cum Christo omnia sint subjecta, omnia possidebant, et omnia tendebant in eorum gloriam. (*Jos.* 1.) *Et omnem locum quem calcaverit pes vester, vobis tradam.* Nota autem circa præmissa, quod Apostolus utitur in præmissis miro modo loquendi. Nam ipse quasi semper ponit unum contra unum, et temporale contra spirituale, sed tamen in temporalibus semper addit quandam conditionem, puta, ut, sicut, quasi, tamquam, sed in opposito spirituali, nihil addit. Cujus ratio est: quia temporalia sive sint mala, sive bona, sive transmutabilia et apparentia, habent tamen similitudinem, vel boni, vel mali. Et ideo dicit: Ut seductores, et quasi ignoti, quia non erant in rei veritate sic, sed in opinione hominum, et si erant transitoria, erant bona aut mala. Bona autem spiritualia existentia sunt et vera, et ideo non addit eis conditionem aliquam.

LECTIO 3.

Instruit Corinthios de usu gratiæ, semetipsum exemplar ponens, eosque Dei vivi templum appellans.

11. *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.*

12. *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.*

13. *Eamdem autem habentes remunerationem (tamquam filiis dico) dilatamini et vos.*

14. *Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?*

15 *Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fidelis cum infideli?*

16. *Quis autem consensus templo Dei cum idolis? vos enim estis templum Dei vivi: sicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus.*

17. *Propter quod exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus: et immundum ne tetigeritis.*

18. *Et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias dicit, Dominus omnipotens.*

Postquam Apostolus docuerat usum gratiæ collatæ quantum ad bonas operationes exteriores, hic consequenter instruit eos circa usum prædictum quantum ad interiorem devotionem, quæ consistit in lætitia cordis, quæ latitudinem cordis causat. Et circa hoc tria facit. Primo enim exhibet se eis in exemplum latitudinis. Secundo ostendit, quod ab ipso non habent contrarium exemplum, nec possunt accipere, ibi: *Non angustiamini in nobis, etc.* Tertio exhortatur eos ad cordis latitudinem, ibi: *Eamdem autem habentes, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit signum latitudinis cordis. Secundo ponit ipsam latitudinem cordis quam habebat Apostolus, ibi: *Cor nostrum dilatatum est, etc.* Signum autem latitudinis est os latum, quia os immediate adhæret cordi. Unde quæ per os exprimimus, sunt expressa signa conceptionum cordis. (*Matth.* 12.) *Ex abundantia cordis os loquitur.* Et hoc est, quod dicit: *Os nostrum patet ad vos.* Os enim clausum est aliquando, tunc sc. quando ea quæ sunt in corde non patent exterius, sed apertum et patens est, quando ea quæ in corde sunt, manifestantur. (*Job.* 3.) *Post hæc aperuit, etc.* (*Matth.* 5.) *Aperiens os suum, etc.* Et ne hoc videatur pertinere ad vitium vanitatis, quia manifestat se, subdit rationem dicens: *Ad vos,* id est, propter utilitatem vestram manifestamus vobis secreta cordis nostri. (1 *Cor.* 10.) *Non quærens quod mihi utile sit, etc.* Causa autem hujus dilatationis procedit ex dilatatione et latitudine cordis. Et ideo dicit: *Cor nostrum dilatatum est, etc.* (*Prov.* 11.) *Exaltatio oculorum dilatatio est cordis.* Cor autem aliquando est strictum, tunc sc. quando comprimitur et concluditur in modico, sicut cum quis non curat nisi de terrenis, et contemnit cœlestia non valens ea intellectu capere. Aliquando autem est latum, tunc sc. quando quis magna appetit et desiderat, et talis erat Apostolus, qui non reputans ea quæ videntur, desiderabat cœlestia. Et ideo dicit: *Cor nostrum dilatatum est,* id est, ampliatum ad magna appetenda.

Consequenter ostendit quod non habent ab Apostolo contrarium exemplum dicens: *Non angustiamini, etc.* quasi dicat; ex quo ostendimus vobis latitudinem cordis nostri, non habetis a nobis exemplum, nec causam unde angustiamini. Sed si hoc facitis, tunc quidem angustiamini, sed non in nobis, imo ex visceribus vestris, id est, ex vobis. Ubi sciendum est quod angustiari idem est quod includi in aliquo, unde non patet alius aditus evadendi. Isti autem erant seducti adeo a pseudo, quod non credebant posse salutem consequi, nisi in observantiis legalibus. Et ideo efficiebantur servi cum essent liberi secundum fidem Christi. Unde angustiatio hujus servitutis non proveniebat eis ab Apostolo, sed ex visceribus eorum, id est, ex duritia cordium ipsorum. (*Luc.* 23.) *Nolite flere, etc.*

Consequenter hortatur eos ad latitudinem cordis, dicens: *Eamdem autem habentes, etc.* quasi dicat: Si aliquando decepti a pseudo angustiati estis, non omnino remaneatis in angustiatione. Imo studeatis habere latum cor sicut nos habemus, quia eamdem habebitis remunerationem quam nos habemus. Et ideo dicit: *Eamdem remunerationem habentes*, sc. sicut et nos. (*Supra* 1.) *Sicut estis socii passionum, etc.* Tanquam filiis, non inimicis, dico vobis, vel tanquam filiis Dei, quasi dicat: *Eamdem remunerationem habentes*, quam filii Dei, sc. hæredes vitæ æternæ. (*Rom.* 8.) *Si filii et hæredes.* — *Eamdem*, inquam, *habentes remunerationem, dilatamini et vos*, id est, habeatis cor magnum et liberum libertate spiritus quæ est in fide Christi, et non coangustiamini in servitute observantiæ legalis.

Consequenter cum dicit: *Nolite jugum ducere, etc.* docet eos usum collatæ gratiæ quantum ad infidelium vitationem. Et circa hoc duo facit. Primo ponitur Apostoli exhortatio. Secundo exhortationis ratio, ibi: *Quæ enim participatio, etc.* Tertio rationem hujus auctoritate confirmat, ibi: *Vos enim estis templum Dei, etc.* Dicit ergo: *Nolite jugum ducere, etc.* Ubi est sciendum quod jugum dicitur omne illud quod ligat plures ad aliquid faciendum. Unde quia aliquando aliqui conveniunt ad faciendum aliquid boni quod est ex Deo, et aliqui ad faciendum aliquid mali quod est ex diabolo; ideo dicitur jugum Dei et jugum diaboli. Jugum quidem Dei est ipsa charitas, quæ ligat hominem ad serviendum Deo. (*Matth.* 10.) *Tollite jugum meum, etc.* Jugum vero diaboli est ipsa iniquitas, quæ ligat ad malum et ad male faciendum. (*Is.* 9.) *Jugum oneris ejus.* Hoc ergo dicit: *Nolite jugum ducere*, id est, nolite communicare in operibus infidelitatis cum infidelibus. Et hoc propter duo. Primo quia aliqui erant inter eos, qui reputabantur sapientiores, non abstinentes ab idolotitis, et ex hoc scandalizabant inferiores. Alii autem erant qui communicabant cum Judæis in traditionibus seniorum. Unde Apostolus hortatur eos cum dicit: *Nolite, etc.* ut non communicent cum Judæis in traditionibus legis, neque cum gentibus in cultu idolorum. Utrique enim infideles sunt. Rationem autem hujus assignat dicens: *Quæ enim participatio, etc.* Quæ sumitur ex distinctione duplici. Una distinctio est, quantum ad causam, sed alia est quantum ad statum. Distinctio quantum ad causam duplex est, sc. quantum ad causam habitualem, et quantum ad causam efficientem.

Causa autem habitualis est duplex. Una quantum ad effectum, et hoc est quod dicit: *Quæ enim participatio justitiæ, etc.* quasi dicat: Non debetis

jugum ducere cum infidelibus, quia alius habitus est in vobis, alius in illis. In vobis quidem est habitus justitiæ, in illis vero est habitus iniquitatis. Maxima autem justitia est reddere Deo quod suum est, et hoc est colere ipsum. Unde cum vos colatis Deum, est in vobis habitus justitiæ; summa autem iniquitas est auferre Deo quod suum est, et dare diabolo. (*Is.* 1.) *Iniqui sunt cœtus vestri.* (*Jer.* 23.) *Quid paleis ad triticum?* Alia causa habitualis est quantum ad intellectum, et hæc distinctio est, quia fideles sunt illuminati lumine fidei, sed infideles sunt in tenebris errorum. Et quantum ad hoc, dicit: *Aut quæ societas luci ad tenebras?* quasi dicat: Non est conveniens quod eis communicetis, quia non est aliqua societas conveniens, quia vos estis lux per scientiam fidei. (*Ephes.* 5.) *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, etc.* Illi vero tenebræ sunt per ignorantiam. (*Prov.* 4.) *Via impiorum tenebrosa, etc.* Unde Dominus a principio divisit lucem a tenebris, ut dicitur (*Gen.* 1.) Quantum vero ad causam efficientem, dicit: *Quæ autem conventio Christi ad Belial?* quasi dicat: Vos estis servi Christi, et membra ejus. (1 *Cor.* 12.) *Vos estis corpus Christi*; illi autem sunt membra diaboli. Et dicitur diabolus Belial absque jugo, quia noluit subjici jugo Dei. (*Jer.* 2.) *A sæculo fregisti, etc.* Quod autem non possit esse conventio Christi ad Belial, patet ex verbis Christi. (*Joan.* 14.) *Venit princeps mundi hujus, etc.* Et etiam ex verbis diaboli. (*Matth.* 8.) *Quid nobis et tibi Jesu, etc.* Alia distinctio est quantum ad statum fidei, et hoc quantum ad duo, sc. quantum ad statum fidei, et secundum hoc, dicit: *Aut quæ pars est fidelis, etc.* quasi dicat: Non eadem est pars utriusque, quia pars fidelis est ipse Deus, quem habet præmium, et ut finem suæ beatitudinis. (*Ps.* 15.) *Dominus pars hæreditatis meæ, etc.* Sed pars infidelis sunt bona terrena. (*Sap.* 2.) *Hæc est sors nostra, etc.* (*Matth.* 24.) *Dividet eum et partem, etc.* Item quantum ad statum gratiæ, et secundum hoc dicit: Quis autem consensus, etc. quasi dicat: Non est aliqua convenientia templo Dei et idolis. Unde vos estis templum Dei per gratiam. (1 *Cor.* 3.) *Templum Dei, etc.* et 6. *Nescitis quoniam membra vestra templum sunt, etc.* Non debetis ergo communicare cum infidelibus qui sunt templa idolorum. Sed notandum quod Dominus prohibet per Ezechielem, quod in templo Dei non colantur idola. (*Ezech.* 26.) Multo ergo magis prohibentur homines, quorum animæ sunt templum Dei, ne violent illa per participationem idolorum. (1 *Cor.* 3.) *Si quis templum Dei violaverit, etc.*

Consequenter cum dicit: *Vos enim estis, etc.* confirmat rationem propositam per auctoritatem. Et circa hoc duo facit. Primo enim confirmat quod induxit ratione admonitionis. Secundo vero confirmat ipsam admonitionem, ibi: *Propter quod exite, etc.* Circa primum duo facit. Primo resumit quod probare intendit. Secundo vero inducit auctoritatem ad propositum, ibi: *Sicut dicit Dominus, etc.* Dicit ergo: Recte dico quod non est consensus templo Dei cum idolis, id est, non debetis cum eis participare, quia vos estis templum Dei vivi, et non mortui sicut idololatræ. Ad hoc probandum adducit auctoritatem probans hoc ipsum per usum templi: usus enim templi est, ut Deus habitet in eo. Nam templum est locus Dei ad inhabitandum sibi consecratus. (*Ps.* 10.) *Dominus in templo sancto suo, etc.* Quæ quidem auctoritas sumitur ex (*Levit.*

26) quæ talis est: *Ponam tabernaculum meum in medio vestri, etc.* In qua auctoritate quatuor tangit quantum ad hunc usum pertinet.

Primum pertinet ad gratiam operationum, quod est Deum esse in aliquo per gratiam. Et hoc est quod dicit: *Inhabitabo in eis*, sc. in sanctis per gratiam excolens eos: licet autem Deus in omnibus rebus dicatur esse per præsentiam, potentiam et essentiam, non tamen dicitur in eis inhabitare, sed in solis sanctis per gratiam. Cujus ratio est, quia Deus est in omnibus rebus per suam actionem inquantum conjungit se eis, ut dans esse, et conservans in esse. In sanctis autem est per ipsorum sanctorum operationem qua attingunt ad Deum, et quodammodo comprehendunt ipsum, quæ est diligere et cognoscere. Nam diligens et cognoscens dicitur in se habere cognita et dilecta. Secundum pertinet ad gratiam cooperantem, quo sc. proficiunt sancti auxilio Dei, et quantum ad hoc, dicit: *Inambulabo in eis*, id est, promovebo eos de virtute in virtutem. Nam hic profectus sine gratia Dei esse non potest. (1 *Cor.* 15.) *Gratia Dei sum id quod sum.* Nam sicut gratia operans facit nos esse aliquid in esse justitiæ, ita et gratia cooperans facit nos in ipso esse proficere. Tertium pertinet ad Dei beneficium, et hoc vel protectionis per providentiam, et hoc tangit, dicens: *Ego ero illorum Deus*, id est, providentia mea protegam eos. (*Ps.* 143.) *Beatus populus cujus Dominus, etc.* Vel beneficium remunerationis, ut sic dicatur: Ero illorum Deus, id est, dabo eis meipsum in mercedem. (*Gen.* 15.) *Ego ero merces tua, etc.* Et (*Hebr.* 11.) *Non confunditur Deus eorum vocari Deus.* Quartum pertinet ad debitum cultum et servitium sanctorum, et quantum ad hoc, dicit: Et ipsi erunt mihi in populum, id est, me colent, et mihi obedient, ut mei, et non alterius. (*Ps.* 94 et 99.) *Nos autem populus ejus, et oves, etc.* Vel possunt ad præsentiam corporalem referri, et tunc exponitur sic: Quoniam inhabitabo in illis per carnis assumptionem. (*Joan.* 1.) *Verbum caro factum est, etc.* Et ambulabo inter illos corporaliter cum eis conversando. (*Bar.* 3.) *Post hæc in terris visus est, etc.* Et ero illorum Deus per gloriam. (*Deut.* 4.) *Non est alia natio tam grandis, etc.* Et ipsi erunt mihi populus, id est, per fidem me colent.

Consequenter cum dicit: *Propter quod exite, etc.* confirmat ipsam admonitionem per aliam auctoritatem. Et circa hoc duo facit. Primo confirmat admonitionem per auctoritatem. Secundo ostendit præmium promissum servantibus monitionem, ibi: *Ego recipiam vos, etc.* Dicit ergo: *Propter quod*, id est, quia estis templum Dei, *exite de medio eorum.* Et sumitur de (*Is.* 52.) *Recedite, recedite inde, et pollutum nolite tangere.* Ubi tria dicit: Exite, separamini, et immundum nolite tangere, quia tripliciter debemus nos habere ad infideles. Primo ut exeamus ab eis relinquendo peccata. (*Zach.* 2.) *O, o, fugite de terra Aquilonis, etc.* Sed Donatistæ dicunt quod debemus corporaliter deserere malam societatem, quod non est verum. Unde quod Apostolus dicit, intelligendum est de separatione spirituali. Et ideo sic exponit: Exite spiritualiter non sequendo vitam eorum. (*Cant.* 2.) *Sicut lilium inter spinas, etc.* Et hoc ideo, ut vitemus ipsas peccatorum occasiones ab eis datas. Et ideo dicit: *Separamini*, id est, longe ab eorum consensu sitis. (*Matth.* 10.) *Veni enim separare, etc.* (*Num.* 16.) *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, etc.* Tertio

ut arguamus eos cum male agunt. Et ideo dicit : *Immundum ne tetigeritis*, sc. consentientes eis in malis. (*Rom.* 1.) *Non solum qui faciunt ea, sed et qui consentiunt, etc.* (*Ephes.* 5.) *Nolite communicare operibus infructuosis.* Et hoc, quia qui tangit picem, etc. (*Eccl.* 13.) Præmium autem repromissum servantibus monitionem, est duplex, sc. divina familiaritas, et divina adoptio. Divina familiaritas, quia ego recipiam vos, quasi dicat : Secure exeatis, quia ego recipiam vos in meos. (*Ps.* 26.) *Quoniam pater meus et mater mea, etc.* (*Ps.* 64.) *Beatus quem elegisti, etc.* (*Is.* 42.) *Ecce servus meus, etc.* Sed divina adoptio, quia adoptat nos in filios, quia dicit : Et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios. (*Rom.* 8.) *Non accepistis, etc.* Et dicit filios quantum ad perfectos, et filias quantum ad imperfectos, et hoc sumitur ex (2 *Reg.* 7.) ubi dicitur de Salomone : *Ego ero ei in patrem, etc.*

CAPUT VII.

De præteritis bonis eos laudans, hortatur ad munditiam spiritus.

1. *Has igitur habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.*
2. *Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.*
3. *Non ad condemnationem vestram dico. Prædiximus enim quod in cordibus nostris estis ad commoriendum, et ad convivendum.*

Monuit Apostolus Corinthios, qualiter se in futuro debeant habere. Hic commendat eos de bonis præteritis. Sed ut fiat quædam continuatio præteritorum ad futura, primo concludit admonitionem ; secundo vero commendat eos, ibi : *Multa mihi fiducia, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit admonitionem. Secundo inducit exemplum sui ipsius ad admonitionem servandam, ibi : *Capite nos, etc.* Tertio ponit admonentis intentionem, ibi : *Non ad condemnationem vestram, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit motivum ad observantiam admonitionis, et hoc est promissio eis facta. Et ideo dicit : *Has igitur habentes promissiones, charissimi*, sc. quod Deus habitet in nobis, et recipiat nos, etc. Secundo ponit admonitionem, cum dicit : *Mundemus, etc.* Et hoc ideo, quia promissiones istæ non dantur nisi mundis, et ideo : *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus*, id est, carnalium et spiritualium vitiorum. (*Is.* 52.) *Mundamini qui fertis vasa Domini, etc.* Ubi sciendum est, quod omne peccatum quod consummatur in delectatione carnis est carnale ; illud vero quod consummatur in delectatione spiritus, est spirituale. Et inde est quod peccata carnalia si considerentur quantum ad sui consummationem sunt duo tantum, sc. gula et luxuria, cætera vero peccata sunt spiritualia. Si vero considerentur quantum ad sui originem, sic omnia peccata possunt dici carnalia, quia omnia ex conceptione carnis originem habent, et hoc modo loquitur ad (*Gal.* 5.) *Manifesta sunt autem opera carnis, etc.* Tertio ponit modum implendi admonitionem, ibi : *Perficientes, etc.*

Posset enim aliquis dicere : Numquid

non sumus mundati in baptismo? Et ideo addit: *Perficientes sanctificationem*, id est, perficimus emundationem inchoatam in baptismo. Sanctus enim idem est quod mundus. (*Levit.* 11 et 19.) *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, etc.* Perficiamus, inquam, quia philosophi conati sunt perficere, et non potuerunt, quia non potuerunt omnia peccata vitare: quantumcumque enim aliqua peccata vitarent et exercerent actus virtutum, adhuc tamen remanebat in eis peccatum infidelitatis. Et ideo in vero cultu Dei solum perficitur emundatio, et hoc est quod dicit: *In timore*, id est, in cultu *Dei*. (*Eccl.* 25.) *Timor Domini, etc.* Sed contra (*Col.* 3.) *Super omnia charitatem habentes, quæ est vinculum perfectionis.* Non igitur perficitur sanctificatio in timore Dei, sed in charitate Dei. Respondeo: Dicendum est, quod hic loquitur de timore filiali, qui est charitatis effectus, et non de servili, qui contrariatur charitati. Dicit autem in timore, ut doceat nos habere affectum ad Deum, cum quadam reverentia et sollicitudine. Amor enim causat securitatem, quæ quandoque negligentiam parit, sed qui timet, semper est sollicitus.

Consequenter cum dicit: *Capite nos, etc.* in exemplum se præbet, quasi diceret: Accipite nos in exemplum. (1 *Cor.* 11.) *Imitatores mei estote, etc.* Ego enim mihi cavi ab immunditia per sanctificationem, quia neminem læsi. Ubi notandum quod tripliciter potest aliquis lædere proximum, et nullo istorum modorum læsit aliquem. Primo in persona, et quantum ad hoc, dicit: *Neminem læsimus*, sc. in persona sicut faciunt mali domini. (*Mich.* 3.) *Violenter tollitis pellem eorum, etc.* Secundo quantum ad famam, inducendo eos, vel exemplo, vel persuasionibus ad malum, et quantum ad hoc dicit: *Neminem corrupimus.* (1 *Cor.* 15.) *Corrumpunt bonos mores.* Tertio quantum ad subtractionem bonorum, et quantum ad hoc dicit: *Neminem circumvenimus*, id est, in bonis fraudavimus. (1 *Thess.* 4.) *Ne quis circumveniat, etc.*

Consequenter cum dicit: *Non ad condemnationem vestram, etc.* aperit suam intentionem, quasi dicat: Non dico hoc condemnando vos, sed ut emendemini. Mala enim præterita propter duo consueverunt commemorari. Aliquando ad condemnationem, et hoc quando non est ultra spes correctionis. Aliquando autem ad emendationem, ut sc. corrigatur, et hoc modo loquitur hic: *Non ad condemnationem vestram, etc.* (1 *Cor.* 4.) *Hæc ad utilitatem vestram dico, etc.* Et ratio hujus est, quia gaudeo de bono vestro, prædixi enim quod vos estis, etc. (*Supra* 3.) *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris.* (*Phil.* 1.) *Eo quod habeam vos, etc.* Estis, inquam, *in cordibus nostris*, sc. *ad commoriendum et ad convivendum.* Quod potest intelligi de morte culpæ, et de morte naturali. De morte culpæ, ut non intelligatur quod nos simus parati ad commoriendum vobiscum, id est, quando vos peccatis nos volumus peccare, sed quod mortem culpæ vestram, eo dolore accipimus quo nostram. (2 *Cor.* 11.) *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* (1 *Cor.* 15.) *Quotidie morior, etc.* — *Et ad convivendum*, quia ita gaudeo de bona vita vestra in gratia, sicut et de nostra. De morte vero naturali, ut intelligatur: *Ad commoriendum*, id est, paratus sum mori pro vobis. (*Infra* 12.) *Libentius impendar, et superimpendar, etc.* et *ad convivendum*, id est, ut desiderem vos esse socios in vita æterna. (1 *Tim.* 2.) *Si commortui sumus, et convivemus.*

LECTIO 2.

Laudat Corinthios de operibus bonis, ponens suam ipsius in Macedonia persecutionem, in qua sibi non defuit consolatio.

4. *Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis; repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.*
5. *Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugnæ, intus timores.*
6. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus, in adventu Titi.*
7. *Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione in qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem.*
8. *Quoniam etsi contristavi vos in epistola, non me pœnitet. Et si pœniteret videns, quod epistola illa (et si ad horam) vos contristavit,*
9. *Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam.*

Apostolus posuit supra admonitionem ex præmissis conclusam. Hic subdit suam commendationem. Et circa hoc duo facit. Primo ponit eorum commendationem. Secundo ipsam exponit, ibi: *Nam et cum venissem, etc.* Commendationem autem ipsorum ponit ostendendo affectum suum, qui consurgit ex bonis operibus quæ Corinthii faciebant. Consuevit enim quadruplex effectus in cordibus diligentium consurgere ex bonis quæ dilecti operantur, et hos quatuor se Apostolus concepisse de eis ostendit. Et primo affectum fiduciæ. Unde dicit: *Multa mihi fiducia est apud vos*, inquantum, sc. confido, quod qui bene cœpistis, semper proficietis in melius. Unde ex bonis auditis, de vobis spero majora in futurum. (*Phil.* 1.) *Confido de vobis, quod qui cœpit in vobis opus bonum, etc.* (*Hebr.* 6.) *Confidimus de vobis, charissimi, etc.* Et hæc fiducia bona est et salubris. (*Hebr.* 10.) *Nolite amittere fiduciam, etc.* Secundo ex hoc concipit affectum gloriationis. Ex quo enim quis bona amici sicut sua diligit, consequens est, ut de bonis amici sicut de propriis glorietur. Et hoc specialiter, quoniam ipse est causa illorum bonorum, sicut magister est causa doctrinæ discipuli. Et ideo dicit: *Multa mihi gloriatio pro vobis est, etc.* (*Prov.* 10.) *Gloria patris filius sapiens.* Tertio ex prædictis concipit affectum consolationis, quando is qui lætatur et gloriatur de bonis suis vel amici, habet remedium contra tristitias.

Consolatio enim est remedium contra tristitias. Naturale autem est quod semper delectatio et gaudium tristitiæ opponitur. Et secundum Philosophum, omnis delectatio debilitat, vel totaliter tollit tristitiam. Si delectatio sit contraria justitiæ, totaliter absorbet tristitiam, si autem non sit contraria, debilitat et diminuit eam. Et inde est quod quando quis est in tristitia, quandocumque nuntiantur sibi aliqua læta, diminuitur tristitia. Et ideo, quia audit læta de Corinthiis, dicit: *Repletus sum consolatione*, audita, sc. correctione vestra. (*Sup.* 1.) *Sicut abundant Christi passiones, etc.* (*Phil.* 2.) *Si qua consolatio, etc. Implete gaudium meum, etc.* Quarto consurgit ex prædictis affectus exuperantis gaudii: licet enim ex aliquibus delectationibus diminua-

tur tristitia, non tamen totaliter tollitur, nisi gaudium sit magnum. Quamvis autem Apostolus multas tribulationes sustineret, quia tamen multum gaudebat de bonis Corinthiorum, ideo non solum non absorbebatur tristitia totaliter, sed etiam superabundabat gaudio. Et ideo dicit: *Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*, id est, gaudium meum superat omnem tribulationem, quæ erat in animo meo. (*1 Thess.* 2.) *Quæ est enim spes nostra, aut gaudium, etc.* (*Rom.* 12.) *In tribulatione patientes.*

Consequenter cum dicit: *Nam cum venissem, etc.* exponit suam commendationem. Duo autem dixerat, sc. se accepisse gaudium, et habuisse tribulationem. Primo ergo manifestat suam tribulationem. Secundo vero suam consolationem, ibi: *Sed qui consolatur, etc.* Tribulationem autem aggravat ex duobus, sc. ex subtractione remedii, et ex tribulationis multiplicitate. Ex subtractione remedii, cum dicit: *Nam et cum venissem, etc.* quasi dicat: Vere tribulationem habeo, quia in nullo consolor. Nam cum venissem Macedoniam, *nullam requiem habuit caro nostra*: hic facit mentionem de persecutione quam passus est in Macedonia, quando liberavit ancillam Pytonissam, ut legitur (*Act.* 16.) Dicit autem: *Nullam requiem habuit caro nostra*, et non dicit, spiritus noster, quia sancti semper habent pacem spiritus, cum etiam in adversis anima quæ in corpore patitur spe futuri præmii quiescat, quamquam multa sustineat affectui carnis contraria. Ex multiplicitate vero tribulationum aggravat, cum dicit: *Omnem tribulationem passi sumus*, id est, omne genus tribulationis secundum corpus, et secundum animam. (*Sup.* 4.) *In omnibus tribulationem patimur, etc.* (*Joan.* 16.) *In mundo pressuram, etc.* Et quod omnem tribulationem passus fuerit, exponit consequenter, cum dicit: *Foris pugnæ, intus timores. Foris*, id est, extra meipsum, *pugnæ*, persecutionum, sed tamen *intus*, id est, in corde est timor de malo, timens persecutionem in futuro. (*Deut.* 32.) *Foris vastabit eos gladius, etc.* Sed contra. (*Prov.* 28.) *Justus quasi leo confidens absque terrore erit.* Respondeo: est sine timore quantum ad spiritum, non tamen quantum ad carnem. Vel *foris*, id est, extra Ecclesiam, *pugnæ* illatæ ab infidelibus, sed *intus timores*, ne sc. illi qui intra Ecclesiam sunt, excidant a fide propter persecutores. Vel foris, id est, in manifesto, pugnæ quibus impugnantur a manifestis inimicis. Intus timores, qui injiciuntur nobis ab illis, qui dicunt se amicos, et non sunt; quia ut dicit Boetius de cons. Nulla pestis efficacior ad nocendum, quam familiaris inimicus. (*Matth.* 10.) *Inimici hominis domestici ejus.*

Consequenter cum dicit: *Sed qui consolatur, etc.* ponit materiam suæ consolationis quam extollit ex duobus, sc. grata præsentia Titi, et ex consolatione Titi, ibi: *Non solum autem, etc.* Dicit ergo: licet hic graviter afflicti fuerimus, sed qui, sc. Deus, *consolatur humiles, consolatus est, etc.* cujus præsentia utpote mihi gratissima est, et in adjutorium, (*Supra* 1.) *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* Dicit autem qui consolatur humiles, quia superbos non consolatur, sed eis resistit, ut dicitur (*Jac.* 4. *et* 1 *Petr.* 5.) Consolatur autem humiles dando eis gratiam, quæ est consolatio Spiritus Sancti. (*Is.* 61.) *Ut consolarer omnes lugentes, etc.* — *Non solum autem, etc.* Hic ponitur alia materia consolationis Apostoli, sc. consolatio Titi. Et materia hujus consolationis

est duplex. Prima emendatio Corinthiorum, quam habuerunt in præsentia Titi. Secunda est devotio Corinthiorum, quam ostendit ad Titum, ibi: *In consolatione autem vestra, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit consolationem de pœnitentia Corinthiorum. Secundo exponit quædam quæ dixit, ibi : *Contristati enim estis, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit consolationem Titi. Secundo materiam consolationis, ibi : *Referens nobis, etc.* Tertio effectum consolationis in mente Apostoli, ibi: *Ita ut magis gauderem, etc.* Dicit ergo: Non solum consolatur nos Deus in adventu Titi, sed etiam in consolatione qua ipse Titus consolatus est de vobis et in vobis. Et hujus consolationis materia est, quia ipse Titus consolatus est referens nobis vestrum desiderium, etc. Ubi tria ponit laudabilia propter tria reprehensibilia quæ fuerunt in eis. Fuerunt enim pigri ad bonum, et contra hoc dicit: *Referens nobis vestrum desiderium*, de proficiendo in melius. Item erant proni ad malum, et contra hoc dicit : *Vestrum fletum*, sc. de peccatis commissis. (*Jer.* 5.) *Luctum unigeniti fac, etc.* Item erant faciles deceptioni pseudorum, et contra hoc dicit : *Vestram æmulationem*, contra pseudos habitam pro amore mei. Nam ante æmulabamini contra me pro eis.

Consequenter cum dicit : *Ita ut magis, etc.* ponit affectum conceptum ex consolatione Titi, qui quidem affectus est gaudium. Unde circa hoc tria facit. Primo ponit conceptum gaudium. Secundo ostendit suæ æstimationis imitationem. Tertio subdit rationem gaudii. Dicit ergo : intantum gavisus sum de his quæ Titus retulit mihi, ita *ut magis gauderem* de hoc, quam de tribulatione mea doluerim. Nam spiritualia præferenda sunt temporalibus. Vel ut magis gauderem de hoc quod contristavi vos, quam doluerim olim ; peccaverant enim faciendo fornicationem, et Apostolus increpaverat eos, ut patet in prima Epistola, 5, et 6. Tum autem incertus erat Apostolus, quem eventum deberet habere illa tristitia, bonum sc. an malum. Et ideo dubitans pœnituit: sed videns postmodum quod bonum inde provenerat, gaudebat, ideo dicit: *Quoniam etsi contristavi*, vos increpando in prima epistola, non me pœnitet modo, quia correcti estis : etsi olim pœniteret, quando sc. eram incertus, utrum tristitia induceret vos ad correctionem, vel desperationem, videns quod epistola illa, etsi ad horam vos contristavit, nunc gaudeo, quia estis conversi. Et rationem gaudii assignat, quia non gaudeo de hoc, quia *contristati estis* ; sed de effectu, sc. de correctione, quia sc. *contristati estis* non ad desperationem, sed *ad pœnitentiam*, sicut medicus non gaudet de amaritudine medicinæ, sed de effectu, sc. de sanitate. (*Supra* 6.) *Quasi tristes, semper autem gaudentes,*

LECTIO 3.

Cur de tristitia Corinthiorum gaudeat Paulus, rationem assignat, hujusmodique tristitiam ex suo effectu commendat.

9. *Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis.*
10. *Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: seculi autem tristitia, mortem operatur.*
11. *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*

Posita consolatione Apostoli et Titi de tristitia Corinthiorum, eo quod fuerit ad pœnitentiam, et non ad desperationem; hic consequenter hujus consolationis ratio assignatur, eorum tristitiam commendando. Et circa hoc duo facit. Primo enim commendat eorum tristitiam. Secundo ex hoc concludit propositum, ibi: *Et si scripsi vobis, etc.* Commendat autem Corinthiorum tristitiam ex duobus. Primo ex causa, secundo ex effectu, ibi: *Quæ enim tristitia est, etc.* Causa autem ex qua commendatur eorum tristitia, hæc est, quia est secundum Deum, et ideo dicit: Licet ad horam contristaverim vos per epistolam, tamen nunc gaudeo, id est, quia contristati estis secundum Deum. Ubi sciendum est, quod tristitia est gaudium, et communiter omnis affectio ex amore causatur. Tristatur enim quis, quia caret eo quod amat. Qualis autem est amor, talis est tristitia ex amore causata. Est autem duplex amor. Unus quo diligitur Deus, et ex hoc causatur tristitia, quæ est secundum Deum. Alius amor quo amatur seculum, et ex hoc causatur tristitia seculi. Amor quo diligimus Deum, facit nos libenter servire Deo, sollicite quærere honorem Dei, et vacare Deo dulciter. Et quia peccando impedimur a servitio Dei, et ideo ei non vacamus, nec ejus honorem quærimus, ideo amor Dei causat tristitiam de peccato, et hæc est tristitia secundum Deum, quæ quidem tristitia non fuit nobis ad malum, nec detrimentum, sed potius ad fructum et meritum. Et ideo dicit: *Ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis*, quia non solum bona et grata quæ vobis impendimus, vobis prosunt; sed etiam hoc ipsum quod vos corrigimus et contristamus. (*Hebr.* 12.) *Omnis disciplina in præsenti, etc.*

Consequenter cum dicit: *Quæ enim tristitia, etc.* commendat eorum tristitiam ex effectu, qui quidem est præmium vitæ æternæ. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit effectum in generali. Secundo experimentum specialiter in eis consecutum, ibi: *Ecce enim hoc ipsum, etc.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit effectum tristitiæ, quæ est secundum Deum. Secundo ponit effectum tristitiæ, quæ est secundum mundum, ibi: *Seculi autem, etc.* Dicit ergo primo: Dico quod tristitia nostra non fuit vobis detrimentum. *Enim*, id est, quia, *tristitia, quæ est secundum Deum, operatur pœnitentiam*; pœnitentiam autem dico *in salutem stabilem*, id est, sempiternam, quæ est salus stabilis, et

est beatorum, de qua (*Is.* 49.) *Salus autem mea in sempiternum erit.* Et hanc operatur pœnitentia. (*Matth.* 3.) *Agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Et dicit stabilem, ut excludat salutem temporalem, quæ est transitoria, et communis ipsis hominibus et jumentis, de qua in (*Ps.* 36.) *Homines et jumenta salvabis Domine, etc.* Sed contra hoc quod dicit, quod tristitia, quæ est secundum Deum, pœnitentiam operatur, videtur esse, quia ipsa tristitia secundum Deum est pœnitentia.

Pœnitere enim est tristari de malo, et secundum Deum. Non ergo operatur pœnitentiam. Respondeo: Dicendum est, quod pœnitentia habet tres partes, quarum pars prima est tristitia, sc. dolor et compunctio de peccatis. Aliæ duæ sunt confessio, et satisfactio. Cum ergo dicit, quod tristitia operatur pœnitentiam, intelligendum est, quod compunctio, seu dolor de peccato operetur in nobis pœnitentiam, id est, alias partes pœnitentiæ, sc. confessionem et satisfactionem. Vel dicendum est, quod tristitia secundum Deum est communior quam pœnitentia, quia pœnitentia est de proprio peccato, sed tristatur quis secundum Deum, et de peccatis propriis, et de alienis. Sic ergo effectus tristitiæ, quæ est secundum Deum, est salus æterna, effectus vero tristitiæ quæ est secundum mundum, est mors. Quia enim qui diligit seculum, inimicus Dei constituitur, ut dicitur (*Jac.* 4.) *Ideo ex amore seculi mors causatur.* Tristatur enim secundum seculum quis, non quia peccans Deum offendit, sed deprehensus in peccato, punitur de eo, et detegitur. Et hæc tristitia est vitanda in peccatis. (*Eccl.* 30.) *Tristitiam longe fac a te, etc.*

Consequenter manifestat effectum prædictum per experimentum sumptum in ipsis cum dicit: *Ecce enim hoc ipsum, etc.* quasi dicat: Vere salutem stabilem, quia experimento patet quod in nobis multa quæ ad salutem ducunt, operatur. Ponit autem sex ad hoc pertinentia, quorum unum est generale, sc. sollicitudo; quando enim homo est in lætitia, de facili committit aliquas negligentias; sed quando est tristis et in timore, sollicitatur, et ideo dicit: Ecce enim, sc. in vobis experti estis hoc ipsum, sc. secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem ad vitandum mala, et ad faciendum bona. (*Mich.* 6.) *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, etc.* Et infra, *sollicitum, etc.* Alia vero sunt specialia, quorum quædam pertinent ad effectum interiorem, quædam ad actum exteriorem. Eorum vero quæ pertinent ad effectum exteriorem, quædam sunt ad peccati remotionem, quædam vero ad boni adeptionem. Nam verus pœnitens debet recedere a malo, et facere bonum. Quantum autem ad remotionem mali, ponit tria. Primum est, ut desistat facere malum. Et quantum ad hoc, dicit: *Sed defensionem*, contra alios qui nos ad malum inducunt. (4 *Petr.* 5.) *Cui resistite fortes in fide.* Vel secundum Gloss. ut contra pseudo-apostolos me defendatis. (*Ephes. ult.*) *Accipite armaturam Dei, etc.* Secundum est quod homo indignetur contra se pro peccatis quæ fecit, et quantum ad hoc, dicit: *Sed indignationem.* Indignatio autem sui operatur tristitiam secundum Deum. (*Is.* 63.) *Indignatio mea auxiliata est mihi.* Tertium est, quod sit in continuo timore de futuro, ut caveat, et quantum ad hoc, dicit: *Sed timorem*, de recidivo, ne sc. in futuro similiter contingat. (*Eccl.* 25.) *Timor Domini omnia, etc.*

Quantum autem ad hanc boni adeptionem, duo ponit. Primo desiderium, quo ad bonum afficitur, et quantum ad hoc, dicit: *Sed desiderium*, quo bonum facere affectetis. (*Prov.* 11.) *Desiderium justorum omne bonum.* Secundo æmulationem bonam, qua bonos imitari conatur, et quantum ad hoc, dicit: *Sed æmulationem*, ut sc. me et alios bonos imitemini. (1 *Cor.* 14.) *Sectamini charitatem, æmulamini charismata meliora.* Eorum vero quæ pertinent ad exteriorem actum duo ponit. Primum est ut vindicent in seipsis quod peccaverunt, et hoc utile est. Cum enim omne malum necessarium sit puniri, vel ab homine, vel a Deo, si hoc non punit, melius est, quod homo malum in se puniat quod fecit, quam quod Deus: quia ut dicitur (*Hebr.* 10.) *Horrendum est incidere in manus Dei, etc.* Et quantum ad hoc, dicit: *Sed vindictam*, id est, quia peccantes punitis, et etiam vos ipsos. (1 *Cor.* 9.) *Castigo corpus meum, etc.* (*Is.* 26.) *Justitiam non fecimus, etc.* Secundum est quod totaliter abstineat a malo. Et ideo dicit: *In omnibus exhibuistis*, duce, sc. fide, *incontaminatos esse negotio*, sc. christiano. (*Supra* 5.) *In omnibus exhibeamus, etc.* (*Eph.* 1.) *Elegit nos ante mundi constitutionem, ut essemus sancti.* (*Ps.* 100.) *Ambulans in via immaculata, etc.* Vel negotio, de quo sc. correcti estis, puta, de favore quem dedistis fornicatori: sed postmodum puniendo et condemnando ipsum ostendistis vos in hoc incontaminatos esse.

LECTIO 4.

Intentio Pauli erga Corinthios ostenditur, qui gaudet de eorum correctione.

12. *Igitur et si scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis,*
13. *Coram Deo, ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis.*
14. *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus, sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita et gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est,*
15. *Et viscera ejus abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore et tremore excepistis illum.*
16. *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.*

Hic assignata ratione quare gaudet Apostolus de ipsorum tristitia, consequenter inducit conclusionem suam, in qua duo facit. Primo enim ostendit intentionem suam quam habuit in scribendo. Secundo manifestat gaudium quod habuit de ipsorum correctione, ibi: *Ideo consolati, etc.* Dicit ergo primo: Ex quo incontaminati estis, igitur apparet quod et si scripsi vobis per epistolam increpando, non scripsi, *Propter eum tantum qui fecit injuriam*, incestu maculando cubile patris sui, ut dicitur (1 *Cor.* 5.) *Nec propter eum tantum qui passus est*, sc. propter patrem, quasi non propter zelum vindictæ solum, *sed* hoc feci, *ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam pro vobis habemus*, id est, ut sciretis quam solliciti simus pro vobis, et hoc dico *Coram Deo*, ut sit juramentum, id est, Deo teste. Vel ad manifestan-

dam coram vobis Deo, sc. de omnibus sollicitudinem nostram. (*Col.* 2.) *Volo vos scire quam sollicitudinem, etc.* Vel aliter: Non scripsi tantum propter eum qui fecit injuriam, ut sc. corrigeretur. Vel propter eum qui passus est, ut placaretur, sed ad manifestandam, etc. ut sc. vos qui indignati fuistis pro contumelia et pœna inflicta fornicatori reconciliaremini Deo.

Consequenter concludit gaudium quod habuit de eorum correctione, cum dicit: *Ideo et consolati sumus, etc.* quasi dicat: Quia hoc consecutus sum ex eo, quod scripsi, sc. quod estis correcti, ideo consolati sumus, id est, consolationem accepimus. Gaudium enim hominis est cum consequitur, quod cum desiderio intendit. (*Supra* 1.) *Abundantius autem, etc.*

Consequenter cum dicit: *In consolatione autem, etc.* ponit secundam causam suæ consolationis, quæ sumitur ex devotione quam ostenderunt ad Titum. Et circa hoc tria facit. Primo ponit gaudium suum de gaudio Titi conceptum. Secundo gaudii rationem assignat, ibi: *Et si quid apud illum, etc.* Tertio materiam gaudii Titi assignat, ibi: *Reminiscentis omnium vestrum, etc.* Dicit ergo primo: *Gavisi sumus*, de correctione vestra; autem, id est, sed, in consolatione nostra abundantius magis gavisi sumus, quam turbati fuerimus de tribulatione, *super gaudio Titi.* Vel magis gavisi sumus, id est, magis gaudium attulit consolationi nostræ gaudium Titi, et hoc, quia refectus est spiritus ejus. Tunc enim reficitur animus prælati, quando subditi ejus sunt obedientes ei, et eum revorentur. Ad Philem. Refice viscera, etc. Refectus, inquam, *ab omnibus vobis*, quia omnes vel correcti estis, vel est spes correctionis. Rationem autem hujus gaudii assignat quantum ad duo. Unum est ex parte Apostoli, quia sc. ipse inventus est verax. Nam Apostolus commendaverat Corinthios Tito antequam iret ad eos. Quia vero nunc ita invenit Titus, sicut Apostolus dixit, gaudet Apostolus verba sua vera fuisse, et hoc est quod dicit: *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum*, commendando vos. Dicit autem gloriatus sum, quia gloria Apostoli erat bonum illorum; *non sum confusus*, id est, non erubesco me falsa dixisse. Quando enim aliquis invenitur mendax, confunditur. (*Eccl.* 37.) *Ante omnia sermo verax, etc.* — *Sed sicut omnia in veritate vobis locutus sum*, id est, sicut prædicavi vobis veritatem, *ita gloriatio nostra quæ fuit ad Titum de vobis, veritas facta est*, id est, inventa est vera.

Alia ratio est ex parte Corinthiorum. Nam amici desiderant, ut illi quos diligunt, ab omnibus diligantur. Quia ergo Titus diligebat Corinthios propter eorum devotionem, ideo de hoc Apostolus gaudebat. Et ideo dicit Apostolus: *Et viscera ejus, etc.* quasi dicat: Non solum gaudeo, quia inventus sum verax, sed etiam quia viscera ejus, id est, viscerosa charitas ejus, et nimius amor abundantius, quam antea in vobis esset, ex quo vidit profectum vestrum. Vel abundantius quam in aliis. (*Ephes.* 6.) *Induite vos sicut electi Dei, etc.* Materiam autem gaudii manifestat ex duobus, sc. ex obedientia et reverentia. Ex obedientia quidem cum dicit: *Reminiscentis omnium vestrum obedientiam*, qua obedienter sibi obtemperastis. In quo etiam et laudavit vos. (1 *Reg.* 15.) *Melior est obedientia, etc.* (*Eccl.* 3.) *Filii sapientiæ Ecclesia justorum.* Ex reverentia autem cum dicit: *Quomodo cum timore*, sc. filiali, non servili, cum timore animi et tremore corporis excepistis eum. (*Gal.* 4.)

Testimonium enim vobis, etc. Et quia ita habuistis vos ad eum, gavisus sum, quia verax inventus sum, et ipse diligit vos. Unde, *gaudeo quod in omnibus confido in vobis.* Non solum in bona voluntate, sed etiam in bonis operibus in futuro, quod bene vos habeatis. (*Hebr.* 6.) *Confidimus de vobis meliora et viciniora saluti.*

CAPUT VIII.

Exemplo Macedonum impellere nititur Corinthios ad eleemosynas dandas sanctis, qui erant in Jerusalem.

1. *Notam autem vobis facimus fratres gratiam Dei, quæ data est in ecclesiis Macedoniæ,*
2. *Et quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum.*
3. *Quia secundum virtutem, (testimonium illis reddo) et supra virtutem voluntarii fuerunt,*
4. *Cum multa exhortatione obsecrantes nos, gratiam et communicationem ministerii, quod fit in sanctos.*
5. *Et non sicut speravimus, sed semetipsos dederunt, primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei:*
6. *Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita et perficiat in vobis etiam gratiam istam.*
7. *Sed sicut in omnibus abundatis fide et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, insuper et charitate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis.*
8. *Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans.*

Posita jam exhortatione ad bonum in generali, hic consequenter exhortatur eos ad quoddam bonum particulare, sc. ad largitionem collectarum pro sanctis qui erant in Jerusalem. Nam sicut (*Act.* 15) dicitur, et Apostolus tangit ad (*Gal.* 2) Apostoli imposuerunt Paulo et Barnabæ, ut proponerent verbum salutis gentibus, exhortando eos ad subveniendum sanctis, qui erant in Jerusalem, qui venditis omnibus, et positis ad pedes Apostolorum in maxima erant paupertate, et ad hoc inducit eos ad præsens. Ubi duo facit. Primo inducit eos ad dandum. Secundo monet ad modum dandi, ut sc. cito et abundanter dent, et hoc cap. 9. ibi: *Nam de ministerio, etc.* Circa primum duo facit. Primo tractat de collectis dandis. Secundo de ministris per quos hujusmodi collectæ fiant, ibi: *Gratias autem Deo qui dedit, etc.* Circa primum duo facit. Primo inducit eos ad dandum. Secundo excludit excusationem, ibi: *Si enim voluntas prompta est, etc.* Inducit autem eos ad dandum tripliciter. Primo exemplo aliorum qui dederunt. Secundo exemplo Christi, ibi: *Scitis enim gratiam Domini nostri, etc.* Tertio ex ipsorum propria utilitate, ibi: *Hoc enim vobis utile, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit exemplum. Secundo ostendit se permotum ab hoc exemplo, ibi: *Ita ut rogaremus Titum, etc.* Tertio monet ut ipsi hoc exemplum sequantur, ibi: *Sed sicut in omnibus abundatis, etc.*

Circa primum sciendum est quod Apostolus ad hoc, ut Corinthii liberaliter tribuant, proponit eis Macedones

in exemplum. Et commendat eos quantum ad duo, sc. quantum ad patientiam in adversis. Secundo quantum ad liberalitatem in donis, ibi : *Et altissima paupertas, etc.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus inducit eos ad eleemosynas, ut merita ipsorum crescant, et ideo in illo tempore hoc fecit, quando possunt mereri, sc. tempore gratiæ, tunc enim eleemosynæ meritoriæ sunt. Et hoc est quod dicit : *Notam vobis facimus gratiam*, id est, gratuitum donum Dei, sc. eleemosynarum largitionem, et dicit hoc esse gratiam, quia quidquid boni facimus, est ex gratia Dei, *quæ* quidem gratia non *est data* istis, sed *mihi*, inquantum sc. ex mea procuratione, et sollicitudine, et monitione, Macedones ad hoc moti sunt. (*Ephes.* 3.) *Mihi autem omnium sanctorum minimo, etc.*— *Data est*, inquam, *mihi in Ecclesiis Macedoniæ*, id est, apud fideles Macedoniæ, quæ quidem gratia est quantum ad duo, sc. quantum ad patientiam, quia in multo experimento, etc. Ubi ponit conditiones patientiæ perfectæ.

Una est quod homo sit constans, ita quod nec timore tribulationis dejiciatur, sed nec etiam in ipso tribulationis experimento. Et ideo dicit quod *In multo experimento tribulationis*, sc. constantes fuerunt. Alia est quod in ipsis tribulationibus gaudeat, sicut legitur de B. Laurentio, et quantum ad hoc, dicit : Abundantia gaudii ipsorum, sc. Macedonum fuit. (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate, etc.* (*Rom.* 13.) *In tribulatione gaudentes, etc.* Vel in multo experimento tribulationis, non quam ipsi passi fuerunt, sed quam viderunt pati in Macedonia, abundantia gaudii ipsorum fuit. Item secundo gratia est quantum ad liberalitatem in eleemosynis. Et quantum ad hoc dicit : *Et altissima, etc.* Ubi duo facit. Primo ponit eorum liberalitatem. Secundo exponit quod dixerat, ibi : *Quia secundum virtutem, etc.* Dicit ergo primo : Non solum fuerunt patientes in tribulationibus, sc. Macedones, sed etiam fuerunt liberales, quia *altissima*, id est, maxima, *paupertas eorum*, vel nobilissima secundum Gloss. facit paupertatem altam elevatio spiritus supra res temporales et contemptus earum. Et sic istorum paupertas altissima erat, quia non habebant divitias, et contemnebant eas. (*Jac.* 5.) *Nonne Deus elegit pauperes in mundo, etc.* Hæc, inquam, paupertas abundavit, id est, crevit in divitiis copiose dando. Sed hæc expositio Gloss. non videtur esse secundum intentionem Apostoli, et ideo aliter dicendum est. Altissima paupertas, etc. Ubi sciendum est, quod homo ex duabus causis habet promptum animum ad dandum satis, sc. ex abundantia divitiarum, sicut divites, vel ex contemptu divitiarum, et sic idem facit in paupere contemptus, quod facit in divite abundantia, et ideo dicit, altissima paupertas sic supra abundavit, id est, effectum abundantiæ fecit in divitias simplicitatis eorum, quia cor eorum erat solum ad Deum, et ex hoc provenit contemptus divitiarum. (*Prov.* 10.) *Simplicitas justorum, etc.*

Consequenter cum dicit : *Quia secundum virtutem, etc.* exponit quod dixit commendando ipsorum liberalitatem quantum ad tria, sc. quantum ad quantitatem dati, quantum ad voluntatem dandi, et quantum ad ordinem dationis. Quantum ad quantitatem dati, quia dederunt supra virtutem, et ideo dicit : Vere abundavit in divitias, quia ego reddo illis testimonium quod fuerunt voluntarii ad dandum secundum virtutem rerum suarum, et supra virtutem, quia intantum

dederunt quod post egnerunt. Vel dicendum est et melius, quod est virtus interior animi, et virtus exterior, sc. facultas rerum temporalium. Virtus interior est promptitudo animi ad dandum, et ideo dicit: *Testimonium illis reddo*, quod fuerunt voluntarii ad dandum secundum virtutem animi interiorem, et supra virtutem exteriorem, sc. divitiarum. (*Tob. 4.*) *Si multum tibi fuerit, etc.* Contra: quicunque dat supra virtutem, dat immoderate; non ergo ex hoc est dignus laude. Respondeo: Dicendum est, quod virtus in dando potest considerari dupliciter, sc. simpliciter seu absolute, et secundum proportionem aliorum. Quando ergo dat plus quam alii suæ proportionis, non peccat; sed si simpliciter dat supra virtutem, tunc immoderate dat. Sic ergo commendat eorum liberalitatem quantum ad quantitatem dati.

Commendat autem eam quantum ad voluntatem dandi, cum dicit: *Quia voluntarii fuerunt.* (*Exod. 25.*) *Ab omni qui ultroneus offert.* In hoc autem fuerunt voluntarii, quia *rogaverunt nos cum multa exhortatione, obsecrantes* id est, rogantes, quasi dicat: Non solum rogaverunt, sed etiam per rationes nos induxerunt, ut habeant gratiam et communicationem ministerii, etc. id est, ut liceret eis dare sua pauperibus sanctis, qui sunt in Jerusalem, non reputantes se facere gratiam nobis, sed quod eis gratia fiat. (*Hebr. ult.*) *Beneficentiæ autem et communionis, etc.* Commendat etiam eorum liberalitatem quantum ad ordinem dandi, quia non solum sua dederunt, sed primo seipsos, quia talis debet esse ordo in dando, ut primo homo sit acceptus Deo, quia nisi homo sit Deo gratus, non sunt accepta munera ejus. (*Gen. 4.*) *Respexit Dominus ad Abel*, sc. primo, et ad munera ejus consequenter. (*Eccl. 30.*) *Miserere animæ tuæ, etc.* et ideo dicit: *Non sicut speravimus*, quasi dicat: Vere voluntarii fuerunt, quia non sicut speravimus, id est, non ea intentione qua putabamus, ut sc. darent pro culpis redimendis, sed semetipsos dederunt primum Domino emendando vitam suam, et deinde nobis obediendo per omnia per voluntatem Dei, quæ est, ut subdantur homines vicariis suis. (*Hebr. ult.*) *Obedite præpositis vestris, etc.* Glossa dicit quod non aliter erat ab eis recipiendum, nisi sc. prius seipsos dedissent Deo, ergo videtur quod non sint recipiendæ eleemosynæ a peccatoribus. Sed dicendum est, quod non est ab eis recipiendum, quando dant ea intentione, ut foveantur in peccatis. Sic ergo posito exemplo Macedonum, ostendit se consequenter permotum esse hoc exemplo, cum dicit: *Ita ut rogaremus Titum*, quasi diceret: Intantum nos permoti fuimus hoc exemplo de liberalitate Macedonum, ut sc. *rogaremus Titum, ut etiam vos sitis participes ipsius gratiæ*, ut sc. Titus, quemadmodum cœpit vos monere ad benefaciendum, postquam vidit vos correctos, et inducere vos ad communionem, ita perficiat in vobis, et spiritualiter gratiam istam de largitione eleemosynarum, ut non desit vobis. (*Phil. 2.*) *Qui cœpit in vobis, etc.*

Consequenter admonet eos, ut hoc exemplo ipsi inducantur, cum dicit: *Sed sicut in omnibus, etc.* Ubi duo dicit. Primo monet, ut ipsi exemplo Macedonum sint prompti ad eleemosynas faciendum. Secundo quamdam suspicionem aufert, ibi: *Et non quasi imperans dico, etc.* Dicit ergo: *Sed sicut in omnibus, etc.* quasi dicat: Sicut vos superatis Macedones in omnibus aliis gratiis, ita debetis eos superare etiam in ista, sc. eleemosynis faciendis. Et hoc est quod dicit: Sicut in omnibus

aliis abundatis. Et primo in his quæ pertinent ad intellectum, et quantum ad hoc dicit: In fide qua creditur, et sermone quo confitemur. (*Rom.* 10.) *Corde creditur ad justitiam*, quantum ad fidem; *ore autem confessio fit ad salutem*, quantum ad sermonem. Et in scientia scripturarum. (*1 Cor.* 1.) *In omnibus divites facti estis, etc.* Secundo in his quæ pertinent ad opus, et quantum ad hoc, dicit: *Et in omni sollicitudine*, sc. bene operandi. (*Rom.* 12.) *Sollicitudine non pigri.* Tertio in his quæ pertinent ad effectum, et quantum ad hoc, dicit: *In charitate vestra* spirituali habita in nos superabundantius. (*Col.* 4.) *Super omnia charitatem habentes, etc.* Sicut, inquam, in omnibus istis abundatis, ita sc. rogavi Titum, ut in hac gratia, sc. eleemosynarum abundetis. Et quia posset haberi suspicio, quod quasi ex imperio mandaret, ut darent eleemosynas. Contra quod est quod dicitur (*Exech.* 34.) *Vos autem cum austeritate, etc.* Et ideo contra removet, dicens: Non quasi imperans dico, hoc est quod rogavi Titum, vel quod ego ipse hoc dico vobis, id est, non feci quasi imperans. (*1 Petr. ult.*) *Non ut dominantes in cleris.* Sed dico hoc comprobans, id est, volens comprobare per aliorum sollicitudinem, sc. Macedonum, *vestræ charitatis ingenium.* Ubi sciendum est, quod ingenium bonum sumitur, non solum pro aptitudine ad sciendum faciliter, sed etiam ad bene operandum. Cujus ratio est, quia ad hoc quod aliquis bene operetur, exigitur scientia dirigens. Et ideo sicut in addiscendo dicitur boni ingenii esse, qui cito capit verba magistri, ita in operando boni ingenii dicitur, qui exemplo aliorum cito movetur ad bene operandum, et ideo dicit Apostolus: *Comprobans*, id est, probare volens, *bonum ingenium vestrum*, id est, quam promptam voluntatem habeatis ad dandum moti exemplo Macedonum. (*1 Cor.* 4.) *Non ut confundam vos hæc scribo.*

LECTIO 2.

Exemplo servatoris Christi ad largiendas eleemosynas Corinthios ipsos inducit, ex eorum utilitate, et voluntate ipsorum jam cœpta, ostendens, eleemosynam, danti magis, quam accipienti perutilem.

9. *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia, vos divites essetis.*
10. *Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno priore.*
11. *Nunc vero et facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi ex eo quod habetis.*
12. *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet.*
13. *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate.*
14. *In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia, vestræ inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas sicut scriptum est.*
15. *Qui multum habuit, non abundavit, et qui modicum, non minoravit.*

Hic inducit Corinthios ad dandum eleemosynas exemplo Christi, dicens: Volo comprobare ingenium vestrum

bonum ad dandum, sc. pauperibus, et hoc facere debetis exemplo Christi, enim, id est, quia scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, quam quidem humano generi contulit. (*Joan.* 1.) *Gratia et veritas per Jesum Christum, etc.* Et hæc dicitur gratia, quia quidquid filius Dei pœnalitatum nostrarum assumpsit, totum gratiæ est imputandum, quia nec præventus alicujus bonitate, nec alicujus virtute coactus, nec inductus sua necessitate. Est autem gratia ista, quoniam propter nos *Egenus factus est.* Et dicit, *Egenus*, quod plus est quam pauper. Nam egenus dicitur ille, qui non solum parum habet, sed qui indiget seu eget. Pauper vero ille qui parum habet. Ad significandum ergo majorem paupertatem dicitur egenus factus est, sc. in temporalibus. (*Luc.* 9.) *Filius hominis non habet, etc.* (*Thren.* 3.) *Recordare paupertatis, etc.* Est autem factus egenus, non ex necessitate, sed ex voluntate, quia gratia ista jam non esset gratia, et ideo dicit: *Cum dives esset*, sc. in bonis spiritualibus. (*Rom.* 10.) *Idem Deus dives in omnes, etc.* (*Prov.* 8.) *Mecum sunt divitiæ, etc.* Dicit autem esset, non fuisset, ne videretur Christus amisisse divitias spirituales, cum assumpsit paupertatem. Sic enim assumpsit hanc paupertatem quod illas inæstimabiles divitias non amisit. (*Ps.* 48.) *Simul in unum dives et pauper.* Dives in spiritualibus, pauper in temporalibus. Causam autem quare voluit fieri egenus, subdit, cum dicit: *Ut illius inopia divites essemus*, id est, ut illius paupertate in temporalibus, *vos essetis divites*, in spiritualibus. Et hoc est propter duo, sc. propter exemplum et propter sacramentum. Propter exemplum quidem, quia si Christus dilexit paupertatem, et nos exemplo suo debemus diligere eam. Diligendo autem paupertatem in temporalibus, efficimur divites in spiritualibus. (*Jac.* 2.) *Nonne Deus elegit pauperes in mundo, divites in fide, etc.* et ideo dicit: *Ut illius inopia, etc.* Propter sacramentum autem, quia omnia quæ Christus egit vel sustinuit, fuit propter nos. Unde sicut per hoc quod sustinuit mortem, liberati sumus a morte æterna, et restituti vitæ, ita per hoc quod sustinuit inopiam in temporalibus, liberati sumus ab inopia in spiritualibus, et facti divites in spiritualibus. (1 *Cor.* 1.) *Divites facti estis in illo in omni scientia, etc.*

Consequenter cum dicit: *Consilium in hoc do, etc.* inducit eos ad dandum ex parte eorum. Et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsorum utilitatem, quæ ex hoc provenit. Secundo ostendit quod, hoc etiam ab ipsis volitum est, sc. ut darent eleemosynas, ibi: *Qui non solum, etc.* Dicit ergo: considerans hoc beneficium, consilium vobis do, id est, hortor vos ad hoc, sc. ad dandum eleemosynas, sc. non solum propter utilitatem sanctorum, qui sunt in Jerusalem, sed et propter utilitatem vestram. (*Prov.* 27.) *Boni amici consiliis anima dulcoratur, etc.* Et hoc, quia utile est vobis. Bonum enim pietatis, plus est utile facienti, quam illi cui fit; quia faciens reportat inde commodum spirituale, recipiens vero temporale, et sicut spirituale præferri debet temporali, sic in operibus pietatis, utilitas dantis, præfertur utilitati accipientis. (1 *Tim.* 4.) *Pietas ad omnia valet.*

Hoc autem non solum eis est utile, sed etiam ipsi hoc voluerunt, et ideo dicit: *Qui non solum, etc.* Ubi tria facit. Primo commemorat bonum principium in eis. Secundo hortatur eos ad debitum finem, ibi: *Nunc vero et facto, etc.* Tertio exponit quoddam quod di-

xerat, ibi: *Si enim voluntas, etc.* Dicit ergo: Vere debetis libenter dare eleemosynas, quia non solum est vobis utile, sed etiam hoc ipsum velle sponte cœpistis, sc. dare eleemosynas a priori anno, quo, sc. veni ad vos. Vel a *priori anno*, id est, præcedenti, quasi dicat: plus est velle, quam facere, juxta illud (*Eccl.* 18.) *Verbum melius est quam datum, etc.* Et ideo debetis esse prompti ad dandum. Et quia estis prompti ad dandum, ideo nunc quod habuistis in animo perficite facto, alioquin illa voluntas esset frustra. (1 *Joan.* 4.) *Non diligamus verbo neque lingua, etc.* (*Phil.* 1.) *Qui cœpit in vobis, etc.* Et hujus ratio est, ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, id est, discretio voluntatis secundum Gloss. prompta est, ita sit prompta discretio perficiendi. Vel aliter ut animus sumatur pro voluntate. Et tunc dicitur: Quemadmodum prompti fuistis ad volendum, ita prompti ad perficiendum, et hoc ex eo quod habetis, id est, secundum facultatem vestram.

Consequenter exponit hoc quod dicit: Ex eo quod habetis dicens: *Si enim, etc.* quasi dicat: Dico quod debetis esse prompti ad dandum, et in hoc non intendo vos gravare, ut sc. detis supra facultates vestras, quia forte voluntas prompta ad hoc inducit vos, sed in hoc opus non potest imitari voluntatem, et ideo dicit: *Ex eo quod habetis.* Enim, pro quia, si voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est. Et hujus ratio est, quia voluntas acceptatur in perfectione operationis; opus autem non perficitur, nisi ex eo quod habetur, et ideo dicit secundum quod habet, accepta est. (*Tob.* 4.) *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, etc.*

Consequenter cum dicit: *Non enim ut aliis, etc.* removet suspicionem quandam. Possent enim dicere isti: Si damus eleemosynas pauperibus sanctis, qui sunt in Jerusalem, ipsi otiosi vivent, et nos damna patiemur, et sic efficiemur miseri. Ideo Apostolus primo hanc suspicionem excludit. Secundo suam intentionem manifestat. Tertio vero confirmat per auctoritatem, et removet suspicionem, cum dicit: *Non enim ut aliis, etc.* quasi dicat: Non enim ita moneo vos eleemosynas dare, ut aliis sit refrigerium, dum otiose viverent de eleemosynis vestris, vobis autem sit tribulatio, id est, paupertas, quia vos affligeremini. Sed numquid peccant illi qui dant omnia aliis, et ipsi postea paupertate affliguntur? Et videtur quod sic per hæc verba Apostoli.

Respondeo: dicendum est secundum Gloss. quod melius esset totum dare pauperibus, et affligi pro Christo. Illud autem quod dicit hic, condescendendo fecit, quia infirmi erant, et forte deficerent, si egestate premerentur. Intentionem suam manifestat, cum dicit: *Sed ex æqualitate, etc.* quasi dicat: Non intendo tribulationem vestram, sed quandam æqualitatem, ut sc. vestra abundantia, etc. Quod potest exponi tripliciter. Primo de æqualitate quantitatis. Secundo de æqualitate proportionis. Tertio de æqualitate voluntatis. De æqualitate quantitatis, quia isti sc. Corinthii abundabant in temporalibus, et deficiebant in spiritualibus, sancti vero qui erant in Jerusalem abundabant in spiritualibus, et deficiebant in temporalibus. Vult ergo ut fiat inter eos æqualitas quantitatis, ut sc. illi qui abundant in temporalibus, dent medietatem omnium illis, qui deficiunt in eis, et isti dent medietatem spiritualium eis, ut sic sint æqualiter divites. Et ideo hoc potius dicit, ut sc. *Ex æqualitate quantitatis*, id est, dimidia parte bonorum vestrorum in præ-

senti tempore, quod breve est, vestra abundantia terrenorum, *suppleat illorum inopiam*, qui deseruerunt omnia mundi, et ut illorum abundantia sc. in spiritualibus, sit supplementum vestræ inopiæ in spiritualibus, id est, ut sitis participes vitæ æternæ. (*Luc.* 16.) *Facite vobis amicos, etc.* (*Eccl.* 14.) *In divisione sortis da, et accipe*; da temporalia et accipe spiritualia. De æqualitate autem proportionis exponitur sic, et melius. Vos Corinthii habetis abundantiam temporalium, sancti qui sunt in Jerusalem abundantiam spiritualium. Volo ergo ex quadam æqualitate, non quæ sit secundum quantitatem, sed secundum proportionem: ut sc. sicut illi sustentantur eleemosynis vestris, ita vos ditemini precibus illorum apud Deum. Sicut enim illi non ita ditantur de bonis vestris temporalibus, sicut vos estis divites, ita nec vos bonis illorum spiritualibus ditemini sicut illi. Et ideo dicit: *Sed ex æqualitate, etc.* prædicta vestra abundantia terrenorum, *illorum* sc. sanctorum, *inopiam*, in temporalibus, *suppleat*, ut et illorum abundantia in spiritualibus, etc. (1. *Cor.* 9.) *Si nos vobis spiritualia seminavimus, etc.* De æqualitate autem voluntatis exponitur sic, *Sed ex æqualitate, etc.* id est, volo quod sit in vobis æqualitas voluntatis, ut sc. sicut illi habent voluntatem communicandi vobis ea in quibus abundant, ita vos habeatis voluntatem communicandi illis ea in quibus abundatis.

Consequenter confirmat hoc per auctoritatem. Unde dicit: *Sicut scriptum est*, sc. (*Ex.* 16.) *Qui multum*, sc. collegerat de manna, id est, qui amplius habuit quam Gomor, *non abundavit*, id est, non habuit ultra sufficientiam suam, *Et qui modicum non minoravit*, id est, non defecit ei, quia omnes æqualiter abundabant, ut dicitur (*Ex.* 16.) Et sic nec qui plus collegerat plus habuit, nec qui minus paraverat reperit minus.

LECTIO 3.

Laudantur ministri, per quos fiebant collectæ, et commendantur Corinthiis.

16. *Gratias autem ago Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi.*
17. *Quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum sollicitior esset, sua voluntate, profectus est ad vos.*
18. *Misimus autem cum illo fratrem nostrum, cujus laus est in evangelio per omnes ecclesias.*
19. *Non solum autem, sed et ordinatus est ab ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam quæ ministratur a nobis ad Domini gloriam, et destinatam voluntatem nostram.*
20. *Devitantes hoc ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur a nobis in Domini gloriam.*
21. *Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.*
22. *Misimus autem cum illis, et fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse: nunc autem multo sollicitiorem, confidentia multa in vos.*
23. *Sive pro Tito qui est socius meus, et in vobis adjutor; sive fratres nostri Apostoli ecclesiarum, gloriæ Christi.*
24. *Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ, et nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in faciem ecclesiarum.*

Postquam tractavit de collectis dan-

dis, hic consequenter tractat de ministris per quos collectæ fiant. Et circa hoc duo facit. Primo nominat eos. Secundo recommendat eos Corinthiis, ibi: *Ostensionem ergo quæ est, etc.* Circa primum tria facit. Primo enim nominat Titum, secundo Barnabam, ibi: *Misimus etiam cum illo fratrem, etc.* Tertio Apollo, ibi: *Misimus autem cum illis, etc.* Circa Titum duo commendat, sc. ejus sollicitudinem et sollicitudinis signum, ibi: *Quoniam exhortationem, etc.* Dicit ergo primo: Dixi supra quod rogavi Titum ut perficeret gratiam istam de eleemosynis colligendis, quod imminet sollicitudini meæ ex ordinatione Apostolorum, de quo inveni etiam ipsum sollicitum. Et ideo, *Ago gratias Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem*, quam ego habeo, *pro vobis*, exhortandis et promovendis ad opera misericordiæ, *in corde Titi*; quia ipse etiam sollicitus est, sicut et ego ut perficiat in vobis hanc gratiam. (*Hebr.* 6.) *Cupimus unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem, etc.* (*Rom.* 12.) *Qui præest in sollicitudine.* Signum autem hujus sollicitudinis est: quia quando rogavi eum, ipse consensit exhortationi meæ. Et ideo dicit: *Quoniam exhortationem quidem suscepit.* Et quia prosecutus est quod petii. Unde dicit: Sed cum sollicitior esset sua voluntate quam mea exhortatione, profectus est ad vos; qui tamen primo recusabat venire propter peccata vestra. (*Rom.* 12.) *Sollicitudine non pigri.*

Consequenter cum dicit: *Misimus autem, etc.* tractat de secundo ministro. Et circa hoc duo facit. Primo commendat ipsum. Secundo subdit rationem quare mittit tam solemnes nuntios, ibi: *Devitantes, etc.* Frater iste secundum quosdam est Lucas, vel secundum alios Barnabas, quem quidem commendat ex tribus, sc. ex fama, quia laus ejus, sc. Lucæ, est in evangelio ab eo scripto per omnes ecclesias, quia est approbatum per apostolos. Vel cujus laus, sc. Barnabæ, est in evangelio prædicato ab ipso per omnes ecclesias: quia Judæis et Gentibus. Unde dicitur de Barnaba (*Act.* 10) quod erat vir bonus plenus fide et Spiritu Sancto. Item commendat ipsum ex societate sua, quia non solum est famosus, sed et ordinatus est ab ecclesiis Judææ comes peregrinationis meæ, id est, prædicationis meæ, qua ut peregrini mundum circuimus. (*Supra* 5.) *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Deo, etc.* Et hoc est verum de Luca, quia ipse fuit unus de 72 discipulis et socius Pauli. De Barnaba similiter, quia per Spiritum Sanctum dicitur (*Act.* 13.) *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus, etc.* Et factus est comes in hanc gratiam, sc. collectionis eleemosynarum. Vel in hanc gratiam, sc. prædicationis de quà dicitur (*Ephes.* 3.) *Mihi autem omnium sanctorum minimo, etc.* Item commendat eum ex officio, quia est minister gratiæ quæ ministratur a nobis. (*I Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo.* (*Supra* 3.) *Qui et idoneos nos, etc.* Ministratur autem gratia ista ad Domini gloriam, ut sc. Dominus noster glorificetur, sc. de eleemosynis factis, de conversione plurimorum populorum prædicationis nostræ, quia ut dicitur (*Prov.* 14.) *In multitudine populi, etc.* Item ministratur, ut voluntas nostra impleatur, quia nos hoc volumus fieri. Et ideo dicit: Et voluntatem nostram destinatam, id est, prædestinatam a Deo qui prædestinavit ab æterno nos talem voluntatem habere.

Consequenter cum dicit: *Devitantes, etc.* assignat causam quare mittat tam solemnes nuntios. Et primo hujus ra-

tionem assignat. Secundo probat, ibi : *Providemus ergo, etc.* Dicit ergo : Causa quare tam solemnes nuntios mittimus, est ista, ut sciatis negotium hujusmodi inesse cordi nostro. Et ideo dicit: *Devitantes hoc*, sc. *Ne quis etc.* quasi dicat, ut vitemus vituperium quod posset mihi impingi ab aliquibus; vel negligentiæ, si non mitterem strenuos ; vel fraudis, si non mitterem securos. Et isti strenui erant et prompti, et securi, quia dati ab ecclesiis, et electi per Spiritum Sanctum. (*Supra* 6.) *Nemini dantes ullam offensionem, etc.* Dicit autem in hac plenitudine, sc. eleemosynarum vel conversionis gentium. (1 *Petr.* 4.) *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum, etc.* Et hoc probat dicens : *Providemus enim, etc.* quasi dicat : Bene dico devitantes, quia providemus, id est, providere debemus bona, id est, ut opera nostra bona sint non solum coram Deo ut ei placeamus, sed etiam coram hominibus, ut sc. eis bona videantur. Et hoc facit sollicite procurando et bonos imitando. (*Rom.* 12.) *Adhærentes bono, etc.*

Consequenter cum dicit: *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, etc.* tractat de tertio nuntio, sc. de Apollo. Ubi duo facit. Primo, quia commendat eum de sollicitudine, cum dicit : *Quem*, sc. Apollo, *probavimus*, sæpe sollicitum esse de salute vestra ; nunc autem multo sollicitiorem. Nam sicut supra apparet Apollo fuit primus, qui post Apostolum prædicavit apud Corinthum. (1 *Cor.* 3.) *Ego plantavi, Apollo rigavit.* Hic autem turbatus de peccato ipsorum recessit, et sollicitudinem quam ante pro ipsis habebat, postposuit. Nunc vero audita conversione eorum factus est de salute ipsorum sollicitior, quam antea esset. (*Eph.* 4.) *Solliciti servare unitatem spiritus, etc.* (*Rom.* 12.) *Qui præest in sollicitudine, etc.* Secundo subdit causam sollicitudinis quam assumpsit, quia Apollo confidit de vobis ex his quæ Titus dixit de vobis commendans vos. Unde dicit : *Multa confidentia in vobis*, sive pro Tito qui est socius meus: et quia libenter venit in societatem Titi, et Lucæ seu Barnabæ; et quia ad hoc inductus fuit ab Apostolis ecclesiarum, quæ sunt in Judæa. Et ideo dicit : Sive fratres nostri Apostoli ecclesiarum Judææ, sc. induxerunt eum ad sollicitudinem habendam pro vobis, quæ quidem ecclesiæ, *sunt gloriæ Christi*, id est, ad gloriam Christi.

Consequenter cum dicit : *Ostensionem ergo quæ est, etc.* recommendat istos nuntios Corinthiis dicens : Quia tales misimus ad vos, ergo, *Ostensionem, etc.* id est, ostendatis opere, quod charitatem habetis ad eos, et quod vere commendavi vos, et quod ego vere gloriatus sim de vobis *In faciem ecclesiarum*, ad quas perveni, et quibus prædicavi. Vel *in faciem omnium ecclesiarum*, quia quod facitis eis innotescet omnibus ecclesiis,

CAPUT IX.

Hortantur Corinthii ad liberaliter, ac abunde, sed maxime ad hilariter eleemosynas tribuendas.

1. *Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti, est mihi scribere vobis.*
2. *Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones, quoniam et Achaïa parata est ab anno præterito, et vestra æmulatio provocavit plurimos.*
3. *Misimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte, ut (quemadmodum dixi), parati sitis:*
4. *Ne cum venerint Macedones mecum, et invenerint vos imparatos, erubescamus nos, (ut non dicamus vos) in hac substantia.*
5. *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut perveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem non quasi avaritiam.*
6. *Hoc autem dico: Qui parce seminat, parce et metet, et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet.*
7. *Unusquisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus.*

Supra Apostolus induxit Corinthios ad dandum eleemosynas sanctis qui sunt in Jerusalem, hic vero inducit eos quantum ad modum dandi, ut sc. hilariter et abundanter dent. Unde ad hoc quod bene darent, misit tam solemnes nuntios. Circa hoc autem duo facit. Primo excludit opinatam causam de missione nuntiorum. Secundo vero astruit veram, ibi: *Misimus autem fratres, etc.* Circa primum tria facit. Primo excludit suspicionem. Secundo ad hoc causam assignat, ibi: *Scio enim promptum, etc.* Tertio causam probat, ibi: *Pro quo de vobis, etc.* Quantum ad primum, quia posset aliquis dicere Apostolo, tu mones nos quod bene recipiamus nuntios quos mittis. Sed quare non potius mones quod bene largiamur eleemosynas? Et ideo hoc removens dicit: Non est necessarium quod hoc moneam, *nam*, id est, quia, *de ministerio quod fit in sanctos ex abundanti est*, id est, superfluum est, *mihi scribere vobis*, et hujus causa est, quia *scio promptum animum vestrum*, ad subveniendum eis. (*Ps.* 107.) *Paratum cor meum Deus, etc.* Quod autem sit promptus animus vester, probo ex duobus. Primo ex gloriatione nostra de vobis. Nam nisi scirem vos esse promptos ad hoc, non fuissem gloriatus de vobis apud alios. Et ideo dicit: *Pro quo*, sc. promptitudine animi vestri. (*Supra* 1.) *Gloria nostra, etc.* Et (*Supra* 7.) *Multa mihi fiducia, etc.* — *Glorior apud Macedones*, de hoc sc. quoniam et Achaïa in qua Corinthus metropolis est, parata est ab anno præterito ad largiendum. Secundo ex effectu, quia vos provocastis exemplo vestro multos ad hoc. Et ideo dicit: *Et vestra æmulatio*, id est, amor et studium imitandi vos provocavit plurimos, quia enim audierunt vos bene correctos proficere, provocantur plurimi, sc. ad proficiendum. (*Prov.* 27.) *Ferrum ferro acuitur, etc.* (*Gal.* 4.) *Bonum autem æmulamini, etc.* (1 *Cor.* 12.) *Æmulamini charismata, etc.*

Consequenter cum dicit: *Misimus autem fratres, etc.* ponit veram cau-

sam quare miserit tam solemnes nuntios. Et primo ponit in generali. Secundo in speciali, ibi : *Ut quemadmodum dixi, etc.* Circa primum duo facit. Primo assignat veram causam, dicens : Causa autem quare istos misi, est non quod credam vos nolle subvenire pauperibus, sed ut ne quod gloriamur de vobis, id est, ne gloria nostra quam habemus de vobis, evacuetur, si sc. deficeretis. (1 *Cor.* 9.) *Bonum est mihi mori, etc.* Evacuetur, inquam, in hac parte, quia bene constat mihi quod in aliis virtutibus, et bonis non evacuabitis gloriam meam. Secundo cum dicit : *Ut quemadmodum, etc.* hortatur eos ad debitum modum dandi. Et primo hortatur, ut dent prompte. Secundo ut dent abundanter, ibi : *Necessarium ergo, etc.* Tertio ut dent hilariter, ibi : *Unusquisque prout destinavit, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit modum dandi. Secundo rationem assignat, ibi : *Ne cum venero, etc.* Modus dandi est, ut sc. prompte detur. Et ideo dicit : Ideo misi ministros, ut sitis parati ad dandum, quemadmodum dixi, sc. exemplo Macedonum. (*Matth.* 25.) *Quæ paratæ erant, etc.* (*Prov.* 3.) *Ne dicas amico tuo vade, et revertere, et cras dabo tibi, etc.* Ratio autem hujus est, ne cum venerint mecum, sc. ad vos Macedones, *et invenerint vos imparatos, erubescamus nos,* quasi dicat : Vobis erit confusio si promisistis, et non solvistis. Sed esto quod sustineatis, et non curetis de confusione vestra, ad minus caveatis erubescentiæ nostræ, qui dicimus vos esse paratos.

Consequenter cum dicit : *Necessarium ergo, etc.* hortatur eos quod dent abundanter. Et circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem. Secundo admonitionis rationem assignat, ibi : *Hoc autem dico, etc.* Dicit ergo : Ne ergo evacuetur gloria nostra, et vos non erubescatis, necessarium existimavi rogare fratres, sc. Lucam, Titum et Apollo ut perveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc, sc. eleemosynam, quæ dicitur benedictio, quia est causa æternæ benedictionis. Nam per actionem dandi, homo benedicitur a Deo. (*Ps.* 23.) *Hic accipiet benedictionem a Domino, etc.* Et ab hominibus. (*Eccl.* 13.) *Splendidum in panibus, etc.* (*Prov.* 22.) *Qui pronus est ad misericordiam, etc.* Et dicit hanc benedictionem paratam esse quasi benedictionem, id est, abundanter, et non quasi avaritiam, id est, parce. Ratio autem quare debeant abundanter dare, est, quia ego dico, quod *qui parce seminat*, id est, qui parum dat in mundo isto, *parce et metet*, id est, parum recipiet in alio sæculo. Et dicit seminat, quia semina nostra sunt quidquid boni fecerimus. Et iterum, quia parum seminatur, non multum colligetur. (*Gal.* 5.) *Quæ seminaverit homo hæc et metet*, sed multiplicata. — *Et qui seminat in benedictionibus*, id est, abundanter, *metet et de benedictionibus*, sc. Dei largam retributionem. Sed numquid non metent omnes abundanter ? Dicendum est sic, quantum ad quantitatem præmii, quia omnes affluent, et nullus ibi parce metet. Sed dicit abundanter quasi ad proportionem et bene seminantium. (1 *Cor.* 15.) *Stella a stella differt.* Abundanter omnes quantum ad præmium substantiale, sed parce in comparatione ad præmium accidentale, in quo est sanctorum differentia. (*Supra* 8.) *Qui multum non abundavit, et qui modicum non minoravit.* (*Exod.* 16.) Quia aliquando aliquis parce dat, et cum magna charitate et abundanter metet.

Consequenter cum dicit : *Unusquisque enim, etc.* hortatur eos, ut dent hilariter et gaudenter. Et circa hoc duo

facit. Primo enim monet eos ad gaudenter dandum. Secundo rationem assignat, ibi: *Hilarem enim datorem, etc.* Dicit ergo: Dico quod paretis illud quod vultis dare quasi benedictionem, id est, abundanter, et dignum benedictione, non quasi avaritiam, id est, non parce. Et hoc dicit, quia illud quod sponte fit, non potest avare fieri. Et ideo subdit: *Unusquisque enim, etc.* quasi non avare, quia unusquisque, sc. vestrum, det eleemosynas *prout destinavit*, id est, prædeliberavit, *in corde suo*, sc. secum conferens. *Non ex tristitia, etc.* quasi dicat: Unusquisque voluntarie det, non coacte. Ponit autem duo opposita voluntario, sc. tristitiam et necessitatem. Voluntarium enim tollitur per violentum. Est autem duplex violentum, sc. simplex et mixtum. Simplex quando absolute quis cogitur ad aliquid contra voluntatem suam faciendum. Ad removendum ergo illud violentum, dicit: *Non ex necessitate*, quod fieret si darent coacti mandato Apostoli, quasi dicat: Non cogat vos ad dandum mandatum nostrum, sed moveat vos ad hoc prompta voluntas vestra. (*Exod.* 35.) *Omnis voluntarius, etc.* Violentum mixtum est quando quis non absolute cogitur ad faciendum aliquid contra voluntatem suam, sed secundum quid, sc. quod nisi faciat incurrit majus damnum, sicut si non projiciantur merces in mari, navis submergitur. Et ideo aliquo modo fit sponte et aliquo modo violenter, inquantum sc. coguntur timore majoris damni. Ut ergo hoc removeat, dixit: *Non ex tristitia*, id est, non ita quod sit violentum mixtum, quasi dicat: Non ex timore confusionis, ne, sc. erubescatis, sed ex gaudio quod concepistis propter amorem quem habetis ad sanctos. (*Ps.* 53.) *Voluntarie sacrificabo tibi, etc.*

Consequenter cum dicit: *Hilarem enim datorem, etc.* rationem assignat, et est talis. Omnis remunerator remunerat ea quæ sunt remuneratione digna, hæc autem sunt solum actus virtutum: in actibus autem virtutum duo sunt, sc. species actus, et modus agendi qui est ex parte agentis. Unde nisi in actu virtutis utrumque istorum concurrat, non dicitur actus ille simpliciter virtuosus, sicut non dicitur perfecte justus secundum virtutem qui operatur opera justitiæ, nisi delectabiliter et cum gaudio operetur. Et licet apud homines qui non vident nisi ea quæ patent, sufficiat quod quis operetur actum virtutis secundum ipsam speciem actus, puta, actum justitiæ, tamen apud Deum, qui intuetur cor, non sufficit quod solum operetur actum virtutis secundum speciem, nisi etiam secundum debitum modum operetur, sc. delectabiliter et cum gaudio. Et ideo non datorem tantum, sed *hilarem datorem diligit Deus*, id est, approbat et remunerat, et non tristem, et remurmurantem. (*Ps.* 99.) *Servite Domino in lætitia.* (*Eccl.* 35.) *In omni dato hilarem, etc.* (*Rom.* 12.) *Qui miseretur in hilaritate, etc.*

LECTIO 2.

Rationem reddit, cur ita fieri debeant eleemosynæ, hilariter, sc. cum prompto animo, et abundanter.

8. *Potens est enim Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum,*
9. *Sicut scriptum est: Dispersit dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi.*
10. *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit. Et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ,*
11. *Ut in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.*
12. *Quoniam ministerium hujus officii, non solum supplet ea, quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino,*
13. *Per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in evangelio Christi, et simplicitate communicationis vestræ in illos, et in omnes:*
14. *Et in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.*
15. *Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus.*

Hic rationem trium modorum assignat. Et circa hoc duo facit. Primo assignat rationem sumptam ex parte ipsorum. Secundo rationem sumptam ex parte Dei, ibi: *Et in omnibus locupletati, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit rationem. Secundo ipsam confirmat, ibi: *Sicut scriptum est, etc.* Ratio est talis. Quicumque dat aliquid quod multiplicatur sibi, debet prompte, abundanter et hilariter dare, sicut videmus, quod homines abundanter, et prompte, et cum gaudio seminant semen, quia multiplicatum illud recolligunt. Cum ergo eleemosynæ multiplicentur dantibus, debetis illas prompte, gaudenter et abundanter facere. Et quod multiplicentur patet, quia *Deus potens est omnem gratiam, etc.* quasi dicat: Non timeatis dare ne indigentia gravati pœniteat aliquando vos dedisse, quia *potens est Deus facere abundare omnem gratiam* Spiritus Sancti, qua sc. semper gaudeatis de bono opere quod fecistis. Et ideo dicit: *Abundetis in omne opus bonum*, id est, abundantem affectum habeatis ad dandum eleemosynam, sicut habetis ad alia opera virtutum, et tamen habeatis plenam sufficientiam bonorum exteriorum. Et ideo dicit: *Semper omnem sufficientiam habentes*, id est, vos reputantes habere. (*Jac.* 1.) *Qui dat omnibus affluenter, etc.* (1 *Tim.* 6.) *Habentes alimenta, etc.* De ista sufficientia dicitur: (*Infra* 12.) *Sufficit tibi gratia mea, etc.* De multiplicatione vero dicitur (*Is.* 30.) *Dabitur pluvia semini tuo.* (*Matth.* 19.) *Omnis qui reliquerit, etc. centuplum accipiet, etc.*

Consequenter cum dicit: *Sicut scriptum est, etc.* probat positam rationem dupliciter, sc. auctoritate et experimento, ibi: *Qui autem administrat, etc.* probat autem auctoritate, dicens: Recte debet vos movere prædicta ratio, quia *sicut scriptum est, etc.* Sed Gloss. in alio sensu adducit hanc auctoritatem, quam sit intentio Apostoli. Nam Gloss. sic adducit: Dico quod

abundetis *in omne opus bonum*, sc. largitione eleemosynarum, quia scriptum est : *Dispersit dedit pauperibus*. Sed Apostolus videtur hoc velle referre ad illud, quod dicit abundare facere omnem gratiam. Et hoc, quia ille qui dispersit dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum. (*Eccl.* 12.) *Bene fac justo, et invenies retributionem, etc.* In auctoritate autem proposita notatur quibus sit dandum, quia pauperibus, id est, indigentibus, etc. (*Luc.* 14.) *Cum facis prandium, etc.* Quomodo dandum, quia dispersit, quia non totum uni, sed divisim multis. (1 *Cor.* 13.) *Si distribuero, etc.* (*Is.* 58.) *Frange esurienti panem, etc.* — *Justitia ejus*, id est, virtus justitiæ, *manet in æternum*, quia ex quo dat, augetur voluntas ad dandum, vel justitia ejus, id est, merces justitiæ ejus manet in æternum. (*Prov.* 11.) *Seminanti justitiam merces fidelis, etc.* Experimento autem confirmat rationem prædictam, dicens : *Qui autem administrat, etc.* quasi dicat : Experti estis, quia hoc ipsum quod datis in eleemosynas, habetis a Deo. Et ideo debetis libenter dare amore Dei. (1 *Par. ult.*) *Tua sunt omnia quæ de manu, etc.* Et insinuat tria circa hoc.

Primum est quod aliquis posset dicere : Si nos damus modo, quod habemus, deficient nobis necessaria ad quotidianum victum. Et hoc removet, quia non solum *semen ministrat seminanti, sed panem*, id est, necessaria vitæ, *præstabit ad manducandum*. (*Ps.* 45.) *Qui dat escam omni carni*. Secundum est, quia posses dicere quod si multum daremus, deficient nobis quæ habemus ad dandum iterum. Et hoc Apostolus removet dicens, quod non deficiet, sed *multiplicabit semen vestrum*, unde, sc. plures eleemosynas facitis. Tertium est, quia posset aliquis dicere, quod si modo damus deficiet nobis voluntas ad dandum, et pœnitebit nos dedisse, et sic totum amittemus. Et hoc removet, dicens : *Et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ*, id est, intantum augebit facultatem, et voluntatem dandi eleemosynas, ex quibus procedit justitia vestra, quod semper parati et prompti eritis ad dandum eleemosynas, et quod fruges maximæ erunt in comparatione ad parvum semen. (*Prov.* 3.) *De primitiis frugum tuarum da pauperibus*. (*Lev.* 25.) *Dabo benedictionem, etc.* (1 *Tim.* 4.) *Pietas ad omnia valet.*

Deinde cum dicit : *Ut in omnibus locupletati, etc.* assignat rationem, quare prompte, abundanter et hilariter dare debeant ex parte ipsorum dantium, hic assignat rationem ex parte ipsius Dei pro quo dare debent. Et primo assignat rationem. Secundo manifestat eam, ibi : *Quoniam ministerium hujus officii, etc.* In ratione autem assignanda tria considerantur, quorum primum est ipsorum locupletatio, quod respondet præmissis. Dixerat enim supra, multiplicabit semen vestrum et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ, et hoc primo resumit, dicens : Et ut in omnibus locupletati, id est, tam in corporalibus, quam in spiritualibus bonis. (1 *Cor.* 1.) *Divites facti estis, etc.* Sed ne aliquis crederet, quod finis ponendus sit in abundantia divitiarum temporalium, aut quod divitias spirituales aliquis otiose absque usu possidere deberet, refert hoc primum ad aliud secundum dicens : Abundetis in omnem, id est, perfectam simplicitatem, id est, largitatem simplici animo factam, ut largitio procedat ex divitiis temporalibus, simplicitas autem ex spiritualibus. (*Prov.* 10.) *Simplicitas justorum, etc.* Sed et hoc ipsum ad alium finem referendum est, sc. ad

Deum. Et ideo tertio subdit, quæ sc. largitio simplex, operatur per nos, id est, mediantibus nobis gratiarum actionem Deo. (*1 Thess.* 5.) *In omnibus gratias agite, etc.*

Deinde cum dicit: *Quoniam ministerium, etc.* manifestat rationem supra positam, sc. quomodo eorum largitio operetur gratiarum actionem Deo. Et primo hoc ostendit. Secundo ponit gratiarum actionis materiam, ibi: *Glorificantes Deum, etc.* Tertio ipse prorumpit in gratiarum actionem, ibi: *Gratias Deo, etc.* Dicit ergo: Dico quod largitio vestra operatur gratiarum actiones Deo, quia ministerium hujus officii vestri quo subvenitis sanctis, multa bona habet, quia non solum supplet ea quæ desunt sanctis, quantum ad temporalia. (*Supra* 8.) *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat, etc.* Non solum ergo hoc bonum sequitur inde, sed etiam quod ipsi orant pro vobis et agunt gratias Deo, probantes et approbantes ministrationem vestram. Et hoc est quod dicit, sed etiam *abundat*, id est, excrescit, *in actione gratiarum*, quæ fit per multos, non solum perfectos, sed per alios fideles pauperes, qui inde agunt gratias Deo in Domino, qui eos ad hoc movet, videntes et probantes ministerium vestrum. (*Supra* 1.) *Ut ex multarum personis facierum, etc.* Hujus quidem gratiarum actionis materia est propter tria.

Primo propter eorum fidem quam acceperunt, et ideo dicit: *Dico quod abundat in gratiarum actione. Glorificantes*, sc. fideles, *Deum in obedientia confessionis vestræ*, id est, de confessione fidei vestræ, quam confitemini et creditis in Christum. (*Matth.* 5.) *Sic luceat lux vestra, etc.* (*Prov.* 21.) *Vir obediens loquetur victorias.* Secundo propter eorum largitionem. Et ideo dicit: Glorificantes et *in simplicitate communicationis vestræ*, id est, pro largitione vestra in illos, sc. sanctos pauperes, et in omnes, sc. fideles qui indigent, simplici, et puro animo facta. (*Gal.* 6.) *Communicet is qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat, etc.* Et iterum operemur bonum ad omnes, etc. Tertio propter hoc quod ipsi viri sancti habent a Deo, ut pro eis agant gratias Deo. Et ideo dicit: *Glorificantes etiam Deum in ipsorum obsecratione pro vobis*, id est, glorificant Deum de hoc, quod ipsi viri sancti obsecrant pro nobis: ipsorum dico desiderantium vos videre in æterna beatitudine, et hoc propter eminentem gratiam Dei in vobis. Ex his ergo Apostolus prorumpit in gratiarum actionem Deo, dicens: *Gratias, etc.* id est, quia tot bona inde proveniunt de ministerio vestro, ego *ago gratias Deo, etc.* sc. charitatis, quæ maxime videtur vigere in vobis qui subvenitis etiam illis qui sic agunt gratias Deo, et orant pro vobis. Et hoc donum est inenarrabile: quia non potest dici, quantum utile sit, quia oculus non vidit, nec auris audivit, etc.

CAPUT X.

Obsecrat Paulus et rogat Corinthios, ne credant inter eos humiliter sese habere ex dejectione animi, quoniam non carnaliter militat.

1. *Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.*
2. *Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam: qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus.*
3. *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.*
4. *Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt: sed potentia Deo ad destructionem munitionum consilia destruentes.*
5. *Et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.*
6. *Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.*

Postquam tractavit de bonis ministris Christi, et fidei, consequenter Apostolus invehitur contra falsos ministros et pseudo-prophetas. Et primo invehitur contra eos. Secundo vero contra illos, qui decepti ab eis adhærebant eis, in 13 cap. ibi: *Ecce tertio, etc.* Circa primum duo facit. Primo excusat se de eis quæ imponuntur sibi per rationem. Secundo vero per facti evidentiam, ibi: *Quæ autem secundum faciem sunt, etc.* Circa primum duo facit. Primo recusat se excusare per experimentum, cum tamen posset. Secundo vero excusat per rationem, ibi: *Qui arbitrantur, etc.* Circa primum tria facit. Primo præmittit obsecrationem. Secundo interponit illud quod imponitur sibi a pseudo, ibi: *Qui in faciem quidem, etc.* Tertio recusat experimentum, ibi: *Rogo autem.* Dicit ergo: *Ipse autem ego Paulus*, qui vos et alios ad eleemosynas exhortor, ego, inquam, ipse, *Obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi.* De mansuetudine Christi habetur (*Matth.* 11.) *Discite a me quia mitis sum, etc.* De modestia: (*Sap.* 1.) *Omnia in numero, pondere, et mensura disposuisti, etc.* Modestia enim nihil aliud est quam modum servare in agendis. Facit autem specialiter hic mentionem de mansuetudine et modestia Christi, quia pseudo et Corinthii specialiter imponebant Paulo, quod cum esset præsens apud eos conversaretur humiliter, et cum esset absens scriberet eis valde dure. Et ideo posuit illa duo quæ Christus habuit, ut sciant quod Apostolus hæc etiam ostendit et servavit exemplo Christi. Et ideo consequenter interponit vitium sibi impositum, dicens: *Ego ipse Paulus*, id est, vere humilis, quia Paulus humilis et quietus interpretatur. (1 *Cor.* 15.) *Ego sum minimus, etc.* Unde ego ipse, id est, vere Paulus (*Ps.* 101.) *Tu quidem ipse es.* (*Eccl.* 19.) *Est qui nequiter humiliat se, etc.* Et (*Jac.* 3.) *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia, etc.* - *Ego*, inquam, *obsecro*, qui in facie, id est, exterius ut dicitis, humilis sum *inter vos*, id est, humiliter conversatus, cum sum vobis præsens, *absens autem*, id est, cum sum absens a vobis, quando sc. non.

timeo lædi ab aliquo vestrum, *confido in vobis*, id est, confidenter ago aspere vobis per epistolam scribens. (*Prov.* 28.) *Justus quasi leo confidens, etc.*

Consequenter cum dicit: *Rogo autem, etc.* recusat sumere experimentum; isti enim credebant quod Apostolus ex timore ductus conversaretur humiliter inter eos, et ideo dicit: Vos ita creditis, sed ego *rogo vos*, qui et ipse obsecro, ut velitis experiri utrum ego si necesse sit, faciam in præsentia, quomodo facio in absentia. Et ideo dicit: *Ne præsens*, id est, cum fuero apud vos, *audeam* facere in vobis si necesse sit, *per eam confidentiam*, id est, ita confidenter, sicut *existimor* a vobis, *audere*, id est, audacter et confidenter agere, *in quosdam*, incorrectos dure reprehendendo, per litteras etiam corrigendo. (*Job.* 31.) *Exaltat audacter, etc.*

Deinde excusat se per rationem, dicens: *Qui arbitrantur, etc.* quasi dicat: Et licet nolim experimento me excusare propter vos; tamen ratio in promptu est ad excusandum me sufficienter. Circa hoc ergo tria facit. Primo ponit causam, quare imponunt ei quod dictum est. Secundo destruit causam illam. Tertio confirmat per rationem. Causa autem quare hoc sibi imponitur, sc. quod præsens sit humilis, absens autem severus et austerus, est: quia isti arbitrabantur Apostolum *secundum carnem ambulare*. Et quia unusquisque secundum regulam operis operatur, finis autem habet rationem regulæ, ideo quilibet dirigit opus suum ad finem quem intendit. Qui ergo ponunt finem suum in bonis carnalibus, dicuntur ambulare secundum carnem. Et inde est quod ita regulant opera sua, ut consequantur ea quæ sunt carnis, quæ quidem quia possunt subtrahi ab hominibus: ideo homines qui in carnalia tendunt, blande se habent ad homines et humiliter. Et ideo quia credebant Apostolum ambulare secundum carnem: ideo credebant quod propter hoc humiliter conversatus sit inter eos. Sed hæc ratio nulla est et vana, et ideo destruit eam, dicens: *In carne enim, etc.* quasi dicat: quod nos sumus in carne non possumus negare, quia (*Rom.* 8.) dicitur: *Debitores sumus non carni, etc.* sed quod nos regulemur secundum carnem ponendo in bonis carnalibus finem, sive intentionem nostram, hoc est falsum, quia *non secundum carnem militamus*, id est, vitam nostram quæ est quædam militia, ut dicitur (*Job.* 7.) non regulamus secundum carnem. Et quod non militemus secundum carnem probat, cum dicit: *Nam arma nostra, etc.* Et primo ex militaribus armis sicut unusquisque pugnator habet arma accommoda militiæ et pugnæ suæ. Sed constat quod arma eorum, qui pugnant secundum carnem seu militant, sunt divitiæ, voluptates, honores, et potentiæ mundanæ, et temporales; cum ergo arma nostra non sint hujusmodi, quia arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo, id est, secundum Deum vel ad honorem Dei: ergo nos non militamus secundum carnem. Secundo vero cum dicit: *Ad destructionem, etc.* ponit virtutem armorum spiritualium, quorum quidem virtus patet ex triplici effectu eorum.

Primus effectus est quod per ipsa arma confunduntur rebelles. Et quantum ad hoc dicit: *Ad destructionem munitionum*, quasi dicat: Bene sunt potentia Deo ut destruant rebelles, infra (*Tit.* 1.) *Ut sit potens exhortari, etc.* (*Jer.* 1.) *Ut evellas et destruas, etc.* Muniunt autem se aliqui contra Deum dupliciter. Aliqui astutis con-

siliis, sicut sunt tyranni, qui machinantur pravis consiliis suis destruere quæ Dei sunt, ut ipsi tyrannizent. Et quantum ad hoc dicit, *Consilia destruentes*, sc. tyrannorum. (*Job.* 5.) *Qui apprehendit sapientes, etc.* Aliqui vero per superbiam vel altitudinem ingenii proprii. Et quantum ad hoc dicit: *Et omnem altitudinem*, sc. suæ superbiæ. (*Rom.* 11.) *Non alta sapientes, etc.* id est, superba. Sive profunditatem intellectus tam legisperitorum, quam philosophorum. (*Rom.* 8.) *Neque altitudo, neque profundum.* (*Is.* 5.) *Væ qui sapientes estis in oculis vestris.* Altitudinem, dico, extollentem se, *adversus scientiam Dei*, sc. fidem, quæ est scientia Dei, quia quæ de Deo dicuntur impugnant, sc. partum virginis, et alia Dei mirabilia. (*Is.* 11.) *Repleta est terra scientia Dei.* (*Apoc.* 2.) *Quam dicunt altitudinem satanæ.* (*Apoc.* 2.) *Qui non cognoverunt altitudinem satanæ.* (*Rom.* 11.) *Noli altum sapere, sed time.*

Secundus effectus est conversio infidelium ad fidem. Et quantum ad hoc dicit: *Et in captivitatem redigentes, etc.* quod quidem fit quando id quod homo scit totum supponit ministerio Christi et fidei. (*Ps.* 149.) *Ad alligandos reges eorum in compedibus, etc.* (*Eccl.* 6.) *Injice pedem tuum in compedes illius*, id est, in documenta fidei, etc.

Tertius effectus est correctio peccantium. Et quantum ad hoc dicit: *Et in promptu habentes*, id est, promptum et liberum animum habentes ad puniendum omnem inobedientiam. (*Ps.* 149.) *Gladii ancipites in manibus, etc.* Et hoc erit cum impleta fuerit vestra obedientia, id est, cum vos perfecte obedientes eritis, quia si vos velitis obedire non erit nobis locus puniendi inobedientiam aliorum et vestram. Vel tunc ulciscemur vos de obedientia quando impleta fuerit inobedientia vestra, id est, quando destruetur inobedientia vestra, contraria enim contrariis curantur.

LECTIO 2.

Suæ excusationis judicium auditoribus committit, dicitque non debere pseudo sibi præferri.

7. *Quæ secundum faciem sunt videte. Si quis confidit sibi, Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut et ipse Christi est, ita et nos.*

8. *Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, et non in destructionem vestram; non erubescam.*

9. *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas.*

10. *Quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graves sunt, et fortes: præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis.*

11. *Hoc cogitet qui ejusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et præsentes in facto.*

12. *Non enim audemus inserere aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant: sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis.*

Supra excusavit se Apostolus per rationem, hic excusat se per facti evidentiam. Et circa hoc duo facit. Primo

enim committit auditoribus judicium suæ excusationis. Secundo prosequitur suam causam, ibi: *Si quis confidit, etc.* Dicit ergo primo: Licet appareat per rationem falsum esse quod imponunt mihi pseudo, tamen si aliqui sint inter vos qui ratione non vincantur et noluerint rationi acquiescere, saltem videte, id est, considerate ea quæ sunt secundum faciem, id est, in manifesto apparent de me evidenter. Committit autem eis judicium causæ suæ, ad ostendendam securitatem cordis sui. (*Job.* 6.) *Respondete obsecro absque contradictione.* Sed contra (*Joan* 7.) *Nolite secundum faciem judicare.* Non ergo bene dicitur hic: Quæ secundum faciem sunt videte. Respondeo: dicendum est quod ibi accipitur secundum faciem pro his quæ exterius apparent in homine, sc. pro sola veritatis apparentia, secundum quæ non debet homo judicare, quia aliquando contrarium latet in corde. Unde dicitur (*Matth.* 7.) *Veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus, etc.* Hic verò accipitur secundum faciem pro ipsa veritate evangelica et facti evidentia secundum quam potest fieri judicium. Glossa aliter exponit, sc. secundum faciem, id est, pseudo videte, id est, attendite. Quasi dicat: Considerate facta eorum, quia impossibile est quin inter multa bona quæ prætendunt, non faciant aliqua ex quibus poteritis cognoscere intentionem ipsorum pravam. (*Matth.* 7.) *Ex fructibus eorum, etc.*

Consequenter cum dicit: *Si quis autem confidit, etc.* prosequitur causam suam. Contingit autem quod aliquis movetur contra aliquem deceptus auctoritate alicujus qui se magnum facit. Et sic Corinthii commoti erant contra Apostolum decepti a pseudo, qui se dicebant majoris auctoritatis, quam Paulus, quia venerant a Judæa, et quia erant primo conversi. Et ideo Apostolus duo facit. Primo evacuat auctoritatem illorum pseudorum. Secundo prosequitur causam suam, ibi: *Ut autem non existimer, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod pseudo non sint sibi præferendi. Secundo quod ipse est præferendus eis, ibi: *Nam et si amplius, etc.* Dicit ergo: Hoc, inquam, secundum faciem videte. Quod si quis de pseudo confidit, *se Christi esse,* propter aliquod magnum quod fecerit, vel propter aliquod donum spirituale quod a Christo receperit, hoc cogitet apud se, id est, consideret diligenter in corde suo: quia sicut *ipse Christi est, ita et nos,* quasi dicat: Quidquid invenitur in eis, totum invenitur in nobis, unde debeamus dici et esse Christi. (*1 Cor.* 7.) *Puto quod et ego spiritum Christi habeam.* (*Rom.* 8.) *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Non solum autem nos sumus Christi sicut et ipsi, sed multo plus possumus gloriari quod sumus Christi quam ipsi. Et hoc est quod dicit: *Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam,* sc. potestatem, *Dedit nobis Dominus.* (*Act.* 9.) *Vas electionis est mihi iste.* (*Gal.* 2.) *Qui operatus est Petro, etc.* Dedit, inquam, mihi potestatem hanc specialem ad convertendum Gentes, *in ædificationem*, sc. ecclesiæ. *Et non in destructionem,* sicut faciunt pseudo abutentes potestate eis data in contrarium ad quod data est. Nam licet potestas detur in ædificationem ecclesiæ in fide et charitate, isti tamen quærunt gloriam suam et non Christi, et ideo destruunt. Et hoc faciebant prædicando observari legalia et faciendo quæstum. Si ergo amplius glorior de hac potestate quam habeo et in qua gloriam Christi quæro et non meam, *non erubescam*, sc. de

hujusmodi commendatione mea, quia non facio ad ostendendum me, sed causa necessitatis, sc. ut ostendens auctoritatem meam esse magnam, et pseudo nullam, non decipiamini ab eis de cætero. Ubi nota quod secundum Gregorium, duabus de causis potest aliquis se commendare absque peccato, sc. quando aliquis provocatur opprobriis et conculcatur; et hoc ut non desperet videns se conculcari, et ut confutet adversarios. Sic Job commendavit se multum, sicut patet 27 cap. unde dicit: Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea, etc. Item quando aliquis prædicans veritatem, et alius adversarius veritatis contradicit sibi et impedit manifestationem veritatis, tunc hujusmodi prædicator debet se commendare et ostendere auctoritatem suam ut confutet illum, et ut trahat auditores ad veritatem. Et hoc facit Apostolus in multis locis et hic etiam.

Consequenter cum dicit: *Ut autem non existimer, etc.* prosequitur causam suam ex facti evidentia. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit falsum esse, quod sibi imponitur. Secundo rationem dicti assignat, ibi: *Non enim audemus, etc.* Tertio exponit rationem ipsam, ibi: *Nos autem non, etc.* Circa primum sciendum est, quod sicut dictum est, imponebatur Apostolo quod in præsentia esset humilis propter timorem vel propter gratiam et favorem captandum, et in absentia dure scriberet eis. Et ideo dicit Apostolus quod non est ita, sed si bene volunt considerare quæ apparent, ita invenient eum facto qualem habuerunt scripto, et hoc possunt experiri si volunt. Et hoc est quod dicit: *Ut autem non existimer*, a pseudo seu a vobis tamquam *terrere vos*, vel timorem vobis incutere per epistolas nostras quas vobis mittimus, quem quidem timorem non incutiebam vobis in præsentia. Et hoc ideo est, quoniam ipsi, sc. pseudo, inquiunt, *Epistolæ*, sc. *Pauli, graves sunt*, id est, dure et graviter punientes, *et fortes*, id est, absque timore: *Sed præsentia non talis*, imo infirma, id est, debilis et humilis; quod respondet ei quod dicit, fortes, et sermo, sc. prædicatio sua et collocutio, et exhortatio contemptibilis, quod respondet ei quod dicitur, graves. *Sed qui est hujusmodi*, id est, qui talia dicit, *De nobis cogitet*, id est, sciat certe, quia quales sumus, etc. id est, tales erimus præsentes cum venimus ad vos, quales sumus per epistolas absentes si necesse fuerit. Causam autem quare Apostolus se habuit humiliter ad eos, manifestat Apostolus (1 *Cor.* 2.) *Et ego fratres cum timore multo et tremore, etc.* quod faciebat, quia non erant firmi in fide. Et voluit eos per dulcedinem suæ conversationis firmare. Quare autem locutus fuerit sibi plana et prædicaverit eis non subtilia, insinuat (1 *Cor.* 3.) dicens: *Tamquam parvulis in Christo lac potum dedi vobis, etc.* Nondum enim erant capaces altioris doctrinæ.

Consequenter cum dicit: *Non enim audemus, etc.* ostendit rationem dicti sui, dicens: Dico quod non sumus similes pseudo, nec etiam est verum quod imponitur nobis, quia ego non dico alia quam facere est necesse. Et ideo dicit: *Non enim audemus nos inserere*, id est, dicere nos esse unum ex eis, *Aut comparare*, id est, similem facere quibusdam, sc. pseudo, qui seipsos vobis tantum commendant, et tamen ab aliis et a factis suis non commendantur, contra illud (*Prov.* 27.) *Laudet te alienus, et non os tuum, etc.* — *Sed ipsi in nobis, etc.* id est, secundum ea quæ sunt in nobis commen-

suramus facta nostra et dicta, quasi dicat: Illa dicimus de nobis quæ sunt proportionata nobis, id est, commensurata factis nostris. (*Gal. ult.*) *Unusquisque opus suum probet, etc.* Sed contra 4 dicitur: *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam, etc.* Ergo non bene dixit. Respondeo: Dicendum est, quod aliud est commendare seipsum ad conscientiam, et aliud ad aures. Nam ad conscientias hominum commendamus nos ipsos cum bene agimus, et hoc est bonum. Ad aures autem commendamus nosmetipsos verbis tantum, et hoc est malum. Primo modo commendant se justi et Apostolus. Secundo modo pseudo et hypocritæ.

LECTIO 3.

Si gloriatur Paulus, ostendit se non excedere in sui gloriatione mensuram.

13. *Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus mensuram pertingendi usque ad vos.*
14. *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos. Usque ad vos enim pervenimus in evangelio Christi:*
15. *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus, spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantia,*
16. *Etiam in illa quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula, in his quæ præparata sunt gloriari.*
17. *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.*
18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.*

Supra Apostolus ostendit rationem eorum quæ dixerat, hic consequenter ipsam rationem manifestat. Dixerat enim quod commensurabat se sibi, et non excedebat mensuram suam. Potest autem aliquis in gloriando et commendando se excedere dupliciter. Primo quantum ad id de quo gloriatur, puta si quis gloriatur de eo quod non habet. Secundo quantum ad id in quo gloriatur, puta, si quis habens aliquid ex alio, gloriatur in ipso tanquam a se haberet. Et ideo Apostolus ostendit quod neutro istorum modorum excedit mensuram gloriando vel laudando se. Et primo quantum ad primum. Secundo quantum ad secundum, ibi: *Qui autem gloriatur, etc.* Circa primum duo facit. Primo probat quod non excedit mensuram suam quantum ad gloriam de præteritis. Secundo quantum ad gloriam de futuris, ibi: *Spem autem habentes, etc.* Circa primum tria facit. Primo proponit intentum. Secundo propositum probat, ibi: *Non enim quasi non, etc.* Tertio concludit, ibi: *Nec in immensum gloriantes, etc.* Dicit ergo primo: Dico quod metimur et comparamus nosmetipsos nobis, facientes sc. secundum quod officium nostrum exigit. Hoc autem nos agentes non in immensum gloriamur, id est, non excedimus mensuram nostram exercendo potestatem nostram et commendando nos. (*Lev.* 19.) *Nolite facere iniquum, etc.* Sed gloriamur *secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus.* Glossa hoc exponit de mensura prælationis Apostoli, et dicit, secundum mensuram, id est, secundum mensuratum mihi a Deo populum, cujus ego

sum prælatus et regula ad dirigendum. Sed hoc idem potest universalius accipi, ut mensura regulæ dicatur quantitas gratiæ. Et tunc est sensus : Sed gloriamur *secundum mensuram qua mensus est nobis Deus*, id est, secundum quantitatem gratiæ quam dedit nobis Deus. (*Ephes.* 4.) *Unicuique data est gratia, etc.* Quæ quidem gratia est nobis regula, ne extollamur, et deviemus a Deo. Qua mensus est nobis Deus, quia quidquid boni facimus in evangelizando et in conversatione vestra et aliorum, totum est ex Deo mihi in vobis et aliis concessum. (1 *Cor.* 3.) *Ego plantavi, Apollo rigavit, etc.* Mensuram dico, *pertingendi usque ad vos*, quia vos estis sub mensura gratiæ mihi datæ, per quam conversi estis ad Christum et obeditis evangelio. Hoc est ergo quod proponit, sc. quod non excedit mensuram suam gloriando se quod sit eorum prælatus et quod per eum conversi sunt. Et quod ita sit, sc. quod pertingat usque ad eos, probat consequenter cum dicit : *Non enim quasi non pertingentes, etc.* quasi dicat : Vere gloriamur, non enim superextendimus nos in gratia vel gloria, vel in potestate nostra quasi non simus pertingentes usque ad vos potestate nostra et ministerio. Nam usque ad vos pervenimus in evangelio Christi, id est, in prædicatione evangelii Christi. (1 *Cor.* 4.) *In Christo Jesu per evangelium ego vos genui, etc.* et (*Supra* 9.) *Nonne opus meum vos estis, etc.* (*Gal.* 2.) *Qui operatus est Petro in apostolatum, etc.* Et ideo concludit dicens : Igitur cum glorior de vobis, non glorior in immensum. Unde dicit : *Non in immensum gloriantes, etc.* ubi alius fundamentum fidei posuisset.

Consequenter cum dicit : *Spem autem habentes, etc.* ostendit quod non excedit mensuram suam quantum ad gloriam de futuro. Sciendum est autem, quod prædicator potest habere duplex argumentum gloriæ de prædicatione sua. Unum est ut conversi ad prædicationem suam proficiant in melius. Aliud ut per ipsos conversos alii convertantur, quia ut dicitur (*Exod.* 36.) *Cortina cortinam trahit, etc.* Et (*Apoc. ult.*) *Qui audit, dicat veni.* Nam quando quis videt alios converti, facilius convertitur. Et quantum ad ista duo, Apostolus sperat augeri gloriam suam de Corinthiis primo, sc. de profectu eorum in melius. Et ideo dicit : Dico quod nec in immensum gloriamur de conversione vestra per nos causata olim. Sed adhuc habentes sc. sumus spem magnificari in futuro, id est, augeri gloriam nostram, *crescentis fidei vestræ in vobis*, id est, de fide vestra crescente et proficiente in melius per bona opera. (1 *Pet.* 2.) *Lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem, etc.* Et iterum secundo speramus magnificari in conversione aliorum per vos. Et ideo dicit : *In abundantia, etc.* id est, in abundantia prædicationis, non solum in vobis, sed etiam in illa loca quæ ultra vos sunt, et hoc secundum regulam nostram, id est, secundum quod injunctum est nobis a Christo, non solum evangelizare vobis, sed omnibus gentibus. (*Marc. ult.*) *Euntes in mundum universum, etc.* Nec tamen sumus habentes spem in aliena regula, id est, non speramus gloriari, nec gloriamur in aliqua aliena regula. Quasi dicat : Non in illis quæ præparata sunt ab aliis, id est, quos alii duxerunt ad fidem, sed faciam fructum in illis, in quibus ab aliis non est prædicatum. (*Rom.* 15.) *Prædicavi evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus.* Contra est quod Petrus prædicavit Romæ antequam prædicaret ibi Paulus. Respondeo : Dicendum est,

quod non dicit hoc, recusans prædicare ubi alius prædicasset, sed dicit quod intendit prædicare etiam ubi non prædicasset aliquis.

Consequenter cum dicit : *Qui autem gloriatur, etc.* ostendit quod non excedit mensuram suam quantum ad id in quo gloriatur, dicens : Quia si ego glorior in eo, in quo gloriandum est, non excedo. Cum autem gloriandum sit in Deo, *qui gloriatur, in Domino glorietur.* (*Jer.* 9.) *In hoc glorietur qui gloriatur, etc.* Potest autem hoc exponi tripliciter. Uno modo in Domino glorietur, ut *ly*, Domino, denotet objectum gloriandi, quasi dicat : Ex hoc glorietur quod habet Dominum amando et cognoscendo. (*Jer.* 9.) *In hoc glorietur, etc.* Alio modo glorietur in Domino, id est, secundum Deum, et hoc modo gloriatur qui gloriatur de his quæ Dei sunt, et non de malis, sicut ille de quo dicitur in (*Ps.* 51.) *Quid gloriáris in malitia?* Alio modo in Domino glorietur, id est, ut gloriam suam reputet se habere a Deo, totum quod cecidit ad gloriam suam referens in Deum. (1 *Cor.* 4.) *Quid habes quod non accepisti. Si autem accepisti, etc.* Et sic accipitur hic cum dicitur : *Qui gloriatur in Domino glorietur*, quasi dicat : Glorior de prædictis, sed non quasi hoc a me habeam, sed a Deo. Et hoc etiam est mensura vestra, quia totum bonum vestrum habet ortum a nobis. Et vere in Domino debemus gloriari, non nobis imputare gloriam nostram, sed Deo. Nam non est *probatus*, id est, comprobatus a Deo, vel hominibus ille, *qui seipsum commendat.* (*Prov.* 27.) *Laudet te, etc.* Sed ille, *quem Deus commendat*, id est, commendabilem facit bonis operibus et miraculis. Nam Deus est causa totius boni operis per homines facti.

CAPUT XI.

Rogat suam insipientiam sufferri in sui ipsius commendatione, quia ex zelo ad eos provenit omnis ejus gloriatio.

1. *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed et supportate me.*
2. *Æmulor enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo.*
3. *Timeo autem ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri et excidant a simplicitate, quæ est in Christo Jesu.*

Postquam Apostolus excusavit se de his quæ falso imponebantur sibi a pseudo., hic consequenter ut confutet eos, sc. pseudo et reddat auctoritatem suam honorabilem, commendat se Corinthiis. Circa hoc autem duo facit. Primo rationem suæ commendationis assignat. Secundo ponit suam commendationem, ibi : *In quo quis audet, etc.* Circa primum tria facit. Primo petit ut ejus insipientia supportetur. Secundo subdit necessitatem suæ commendationis, ut non insipiens videatur, ibi : *Æmulor enim vos, etc.* Tertio innuit quod dato quod sit insipiens, supportare debent, ibi : *Iterum dico ne quis, etc.* Circa primum duo facit. Primo præmittit suum desiderium, ut petitio sua facilius exaudiatur. Secundo ponit suam petitionem, ibi : *Sed et supportate me.* Desiderium autem Apostoli est, ut Corinthii sustineant Apo-

stolum commendantem se. Et ideo per adverbium optandi incipit, dicens: *Utinam sustineretis, etc.*

Circa quod sciendum est, quod præcepta moralia sunt de agendis, quæ cum sint particularia et variabilia, non possunt determinari una communi ratione et regula indefinite, sed oportet quandoque præter regulam communem aliquid facere in aliquo casu emergente. Quando autem hoc modo fit aliquid præter communem regulam, sapientes qui causam hujus considerant non turbantur, nec reputant insipienter factum esse. Indiscreti vero et minus sapientes non considerantes ex qua causa hoc ita fiat, turbantur, et reputant stulte factum fore, sicut patet, quia præceptum morale est, non occides. Aliquando tamen necesse est malos occidere. Et quando hoc fit, sapientes commendant vel non reputant male factum. Stulti autem et hæretici damnant, dicentes hoc esse malefactum. Quia ergo communis lex moralis est quod homo non commendet se ipsum, secundum quod dicitur (*Prov.* 27.) *Laudet te alienus, etc.* potest fieri in aliquo casu præter hanc communem regulam ut homo commendet se, et audabiliter hoc facit, et tamen indiscreti hoc reputant insipientiam. Unde cum immineret casus, quo Apostolus deberet se commendare, hortatur eos ad hoc quod istud non reputent ei ad insipientiam, dicens: *Utinam sustineretis*, sc. patienter, *modicum insipientiæ meæ*, supportando me. Et dicit modicum, quia si commendaret se sine causa, esset maxima insipientia. Et iterum si commendaret se ex causa omnino urgente, tunc nihil esset ibi insipientiæ. Sed quia commendat se, licet ex causa non tamen omnino urgente, cum alio modo posset confutare pseudo, et quia commendat se multum, videtur ibi esse aliquid insipientiæ, et hoc est quod dicit: *Modicum insipientiæ meæ.* (*Infra* 12.) *Factus sum insipiens, etc.* Et licet sic sim insipiens, tamen supportate me. Et hoc debent facere, quia subditi debent supportare prælatos, et e converso. (*Gal.* 6.) *Alter alterius onera, etc.* (*Ephes.* 4.) *Supportantes invicem in charitate.* Necessitatem autem commendationis ostendit, dicens: *Æmulor, etc.* Et circa hoc tria facit. Primo ostendit hujusmodi commendationem provenire ex zelo, ut excludat insipientiam. Secundo dicit hunc zelum non esse inordinatum, ut vitet indiscretionem, ibi: *Timeo autem, etc.* Tertio excludit eorum excusationem, ibi: *Nam si is qui venit, etc.*

Circa primum duo facit. Primo ponit zelum quem habet ad eos sanctum, quia Dei. Secundo ostendit causam hujus zeli, quia incumbebat sibi ex officio, ibi: *Despondi vos, etc.* Est ergo zelus sanctus, quia *æmulor vos*, id est, diligo vos ferventer, *Dei æmulatione*, id est, ad honorem Dei, non meum. Circa quod nota, quod æmulatio prout est idem quod zelus, non aliud est, quam quidem motus animi bonus vel malus tendentis in statum proximi, et importat fervorem amoris. Et ideo consuevit sic definiri, zelus est amor intensus non patiens consortium in amato. Et si quidem non patiatur consortium in aliquo bono, puta, vitii vel alicujus imperfectionis, sed singulariter illud solus vult habere, tunc zelus est bonus et æmulatio bona, de qua dicitur (1 *Cor.* 12.) *Æmulamini charismata, etc.* (*Gal.* 4.) *Æmulamini bonum in bono, etc.* (3 *Reg.* 17.) *Zelo zelatus, etc.* (*Ps.* 68.) *Zelus domus tuæ, etc.* Si vero non patiatur consortium in aliqua excellentia vel in aliqua prosperitate mundi, quia aliquis singulariter vult eam sibi, tunc zelus est malus et æmu-

latio mala. Hoc autem bono zelo seu æmulatione aliquando quis æmulatur alios pro se, sicut vir zelatur pro uxore sua, quam sibi soli vult servari. Aliquando vero zelatur aliquis pro alio sicut eunuchus zelatur uxorem domini sui ut custodiat eam sibi. Sic Apostolus populum suum, quem videbat paratum ad præcipitium, et cum sponso Christo velle prostitui diabolo, æmulabatur, ne Christus sponsus verus in eis aliquod diaboli consortium pateretur. Et ideo dicit: Dei æmulatione, quasi dicat: Non pro me, sed Christo, qui est sponsus. (*Joan.* 3.) *Qui habet sponsam, sponsus est.* (3 *Reg.* 19.) *Zelo zelatus sum pro Domino, etc.* Unde autem Apostolo incumbebat hujusmodi æmulatio ostendit, dicens: *Despondi enim vos, etc.* quasi diceret: Merito vos æmulor Dei æmulatione, quia ego sum paranymphus hujus matrimonii, quod est inter vos et Christum, quia ego despondi vos, id est, feci sponsalia, quæ sunt per fidem et charitatem. (*Oseæ* 2.) *Sponsabo te mihi, etc.* Et ideo pertinet ad me custodire vos. Quicumque ergo convertit populum ad fidem et ad justitiam, despondet eum Christo. Despondi, inquam, non multis, quia quæ multis adhæret, polluitur. (*Jer.* 3.) *Tu autem polluta es, etc.* Sed uni Christo sc. viro perfecto virtutis plenitudine. (*Zach.* 6.) *Oriens nomen ejus.* (*Jer.* 31.) *Novum faciet Dominus super terram, etc.* Et dicitur Christus vir unus, quia singularis, et quantum ad modum conceptionis, et quantum ad modum nascendi, et quantum ad gratiæ plenitudinem. (*Eccl.* 7.) *Unum de mille, etc.* Isti, inquam, viro despondi vos exhibere virginem.

Nota quod a plurali ad singulare descendit, dicens: *Desponsavi vos*, in plurali, *et exhibere virginem*, in singulari, volens ostendere quod ex omnibus fidelibus fit unum corpus et una ecclesia, quæ debet esse virgo in omnibus membris suis. Et ideo dicit: *Virginem castam.* In omnibus enim accipitur virginitas pro integritate corporis, castitas pro integritate mentis. Nam aliquando aliqua est virgo corpore, quæ non est casta mente. Sic ecclesia exhibet se Christo virginem, quando perseverat in fide, et infra sacramenta absque corruptione alicujus idololatriæ, et infidelitatis. (*Ezech.* 16.) *Ad omne caput viæ ædificasti signum, etc.* Castam exhibet se quando existens infra sacramenta et in fide Christi, exhibet puritatem corporis et operis. (*Ephes.* 5.) *Ut exhiberet sibi gloriosam ecclesiam non habentem maculam neque rugam, etc.*

Sed quia Corinthii possent dicere, non necesse est quod custodias nos, et zelus tuus non est rationabilis, quia nos bene servabimus nosmetipsos. Ideo consequenter causam hujus zeli ostendit, dicens: *Timeo autem, etc.* Ubi sciendum est quod in paradiso fuit conjugium Adam et Evæ. Sed Eva corrupta fuit per serpentem non violenter, sed astute inquantum promisit falsum et suasit iniquum. Falsum quidem, cum dicit: Eritis sicut dii et nequaquam moriemini: cum tamen ex hoc ipsi incurrerint necessitatem mortis; iniquum vero ut transgrederentur et præterirent mandatum Dei. Et secundum hanc similitudinem Apostolus loquens, dicit ecclesiam esse sicut Evam, quam diabolus aliquando persecutus est manifeste per tyrannos et potestates, et tunc sicut leo rugiens circuit, quærens quem devoret, ut dicitur (1 *Petr.* 5.) Aliquando molestat ecclesiam latenter per hæreticos qui promittunt veritatem et similant se bonos, et tunc sicut serpens seducit astutia sua promittendo falsa. Et ideo dicit: *Timeo*

ne sicut serpens Evam seduxit a paradiso eam ejiciens *astutia sua*, promittendo falsa. (1 *Tim.* 2.) *Adam non est seductus, sed mulier.*— *Ita*, sc. per similes deceptiones hæreticorum, *corrumpantur sensus vestri*. Et dicit sensus vestri, quia sicut in matrimonio carnali cavet sponsus ne conjux corrumpatur carnaliter, ita Apostolus in hac matrimonio spirituali timet ne corrumpantur spiritualiter sensus cordis. (1 *Cor.* 13.) *Corrumpunt bonos mores, etc.* Vel sensus spirituales, de quibus (*Sap.* 1.) *Sentite de Domino, etc.* (1 *Cor.* 14.) *Nolite pueri effici sensibus.* — *Et excidant a simplicitate, quæ est in Christo Jesu.* Simplex enim est illud quod compositione caret. Pseudo ergo componebant unam sectam ex Judaismo et Evangelio, mandantes simul cum evangelio servari legalia. Illi ergo excidunt a simplicitate Christi, qui seducti a pseudo simul cum Evangelio servant legalia, et hoc timebat Apostolus de Corinthiis. (*Eccl.* 2.) *Væ peccatori ingredienti terram duabus viis.* Et e contra (*Prov.* 11.) *Simplicitas justorum dirigit eos.*

LECTIO 2.

Licet insipienter ageret, non minus debent eum gloriantem sufferre Corinthii.

4. *Nam si is qui venit alium Christum prædicat quem non prædicavimus: aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis: aut aliud evangelium quod non recepistis, recte pateremini.*
5. *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis apostolis.*
6. *Nam et si imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum vobis.*
7. *Aut numquid peccatum feci me ipsum humilians, ut vos exaltemini? quoniam gratis evangelium Dei evangelizavi vobis.*
8. *Alias ecclesias expoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum.*

Posito zelo quem ad Corinthios habebat Apostolus et ostenso zelum esse rationabilem: hic consequenter removet eorum excusationem. Et circa hoc duo facit. Primo proponit eorum excusationem. Secundo vero removet eam, ibi: *Existimo enim me, etc.* Circa primum sciendum est quod Corinthii possent suspicari quod ideo zelum haberet de eis, quia timeat ne dimittant doctrinam suam propter doctrinam pseudo; unde possent dicere: constat quod minus bona sunt dimittenda propter magis bona. Ergo si pseudo meliora doceant, non debes turbari, si acquiescimus eis. Et ideo hanc excusationem ponit ostendendo quod nihil majus quam Apostolus docent et prædicant. Nam Apostolus tria prædicavit eis, et docuit eos. Primo quod essent Christi. (*Supra* 1.) *Non enim prædicavimus nosmetipsos, sed Christum Jesum.* Secundo quod haberent spiritum Christi. (*Rom.* 8.) *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Tertio ut reciperent evangelium Christi. (*Rom.* 1.) *Non enim erubesco evangelium, etc.* Si ergo pseudo meliora vobis prædicarent et vos docerent, recte faceretis et excusabiles essetis; sed hoc non faciunt. Et hoc est quod dicit: *Nam et si is qui, etc.* quasi dicat: Timeo ne pseudo qui venit ad vos non missus, sed ex se sicut fur et latro. (*Joan* 10.) *Quotquot venerunt fures*

sunt et latrones. (*Jer.* 23.) *Non mittebam eos et ipsi currebant.* (*Rom.* 10.) *Quomodo prædicabunt nisi, etc.* Si, inquam, talis prædicator prædicat vobis, *alium Christum*, sc. excellentiorem quam illum quem nos prædicavimus, quod non potest esse, quia ut dicitur (1 *Cor.* 8.) *Unus Dominus noster Jesus Christus per quem omnia, etc.* Et hoc quantum ad primum. *Aut alium spiritum*, sc. meliorem, *accepistis*, sc. per talem, quam accepistis, sc. per nos, id est, ministerio nostro, quod non potest esse, quia ut dicitur (1 *Cor.* 12.) *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus, etc.* Et hoc quantum ad secundum. Aut prædicat vobis *aliud evangelium*, id est, aliam prædicationem vel doctrinam, quam per nos, *non recepistis.* (*Gal.* 1.) *Miror quod sic tam cito transferimini, etc.* Si, inquam, alia et meliora facerent vobis recte *pateremini*, id est, faceretis excusando vos. Et quia non potest eis aliud evangelium, id est, melius tradi: ideo Apostolus excommunicat Galatas si aliud evangelium recipiant. (*Gal.* 1.) *Si quis aliud vobis evangelizaverit, etc.*

Consequenter cum dicit: *Existimo, etc.* removet hanc excusationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ipse non minus fecit eis quam alii. Secundo quod plus, ibi: *Aut numquid, etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quod nihil minus fecit facto quam alii Apostoli. Secundo innuit quod non defuit ei facultas ad hoc faciendum, ibi: *Nam et si imperitus sermone, etc.* Tertio ostendit evidentiam utriusque, ibi: *In omnibus autem, etc.* Dicit ergo: Recte pateremini vos seduci ab eis si melius prædicarent vobis, sed hoc non est verum. Enim, id est, quia existimo me nihil minus fecisse in his a magnis Apostolis, id est, quam Petrus et Joannes; quos isti habebant magnos. Et comparat se magnis Apostolis, tum quia Paulus videbatur et reputabatur ab eis minor quam illi, eo quod illi fuerunt cum Jesu et Paulus non, tum etiam quia pseudo dicebant se missos ab eis, et ideo ostendendo se parem magnis Apostolis istorum errorem removet et pseudo confutat. Et non solum nihil minus fecit, sed plus. (1 *Cor.* 15.) *Plus omnibus laboravi.* Et ne forte dicerent ei: Unde tibi est facultas ad hoc faciendum cum sis imperitæ linguæ. Ostendit quod ei facultas affuit ex magnitudine scientiæ, dicens: Licet sim imperitus sermone, tamen non sum imperitus scientia. (2 *Petr. ult.*) *Sicut et charissimus frater noster Paulus, secundum sapientiam, etc.* Sed hoc sciendum est, quod pseudo quærentes gloriam propriam et lucra sectantes nitebantur attrahere populum per ornata et subtilia et exquisita verba, non attendentes nisi solum aures permulcere. Apostolus vero, quia non quærebat utilitatem propriam, sed solum dilatationem fidei Christi et profectum ejus, ita proponebat verbum fidei, ut omnes possent capere, conformans se conditioni audientium et capacitati. Unde quia isti in principio non erant capaces altæ doctrinæ, proposuit eis fidem, non in subtilitate sermonis, sed eo modo quo capere possent, sc. plane et aperte. Et ideo isti dicebant eum esse imperitum sermone. (1 *Cor.* 1.) *Non in sapientia verbi, etc.* Et propter hoc dicit Apostolus, licet sim imperitus sermone, ut vobis videtur, hoc non fuit ex defectu scientiæ, sed propter vos ex quadam dispensatione, quia tamquam parvulis in Christo lac potum dedi vobis, etc. Vel dicendum ad litteram quod Apostolus fuit Balbus et ex hoc pseudo deridebant eum. Et ideo dicit: *Et si imperitus sermone*, id est,

impeditæ linguæ non tamen sum *imperitus scientia.* (*Exod.* 4.) *Impeditioris et tardioris linguæ sum.* Quod autem nihil minus fecerim a magnis apostolis, evidenter apparet per ea quæ feci vobis. Et ideo dicit: *In omnibus prædictis manifestatus sum in vobis.* Qui experti estis quæ per me fiunt. (*I Cor.* 9.) *Signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino.* Et (*Infra* 12.) *Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos, etc.*

Consequenter cum dicit: *Aut numquid peccatum, etc.* ostendit quod plus fecit quam omnes alii, et hoc quia prædicavit sine sumptibus. Circa hoc duo facit. Primo ponit factum. Secundo causam facti assignat, ibi: *Quare? quia non diligo vos? etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit factum quantum ad præteritum. Secundo quantum ad futurum, ibi: *Et in omnibus, etc.* Factum autem præteritum ostendit dupliciter. Primo in generali. Secundo in speciali, ibi: *Quoniam gratis, etc.* Dicit ergo: Recte dico quod nihil minus feci ab illis, nisi forte hoc reputetis male et minus factum, quia diminui de auctoritate mea non accipiens sumptus a vobis; sed si hoc esset malum, minus fecissem. Et ideo ostendit quod non est malum. Et hoc est quod dicit: Aut numquid peccatum feci, id est, numquid peccavi humilians meipsum et diminuens de auctoritate mea? Quasi dicat, non. (*Eccl.* 3.) *Quanto major es, etc.* (*I Cor.* 9.) *Cum essem liber, etc.* (*Matth.* 18.) *Qui humiliaverit se, etc.* Ratio autem humiliationis meæ est, non propter lucrum proprium, sed propter promotionem vestram. Unde dicit: *Ut vos exaltemini*, id est, in fide confirmemini. Corinthii autem avari erant, et ideo si a principio accepisset sumptus, forte destitissent a fide. Item pseudo prædicabant propter quæstum. Ut ergo Corinthii reciperent Apostolum et pseudo auferret occasionem quæstus, gratis prædicavit eis sine sumptibus propriis. Hoc autem quod dixerat in generali, manifestat in speciali, ibi: *Quoniam gratis, etc.* Et facit duo. Primo ostendit quomodo sine sumptibus prædicavit eis in primo adventu ad eos. Secundo ostendit quod idem fecit in mora quam apud eos contraxit, ibi: *Et cum essem, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit, sc. humiliationem, dicens: *In hoc humilians meipsum.* Quoniam evangelizavi vobis gratis, id est, sine sumptu, non autem sine mercede; quia hoc non est laudis; licet enim omnes possent capere sumptus personæ ab eis quibus proponunt verbum Dei, nullus tamen prædicare debet pro mercede et quæstu. Secundo, quia possent dicere isti: Unde ergo accepisti sumptus? Respondet quod ab aliis ecclesiis, dicens: Ecclesias alias expoliavi accipiens ab eis stipendium ad ministerium vestrum. Ex hoc convincit eos quod non possint dicere Apostolo quod non liceret ei accipere ab eis. Si enim accipitur ab aliis, ad servitium eorum, multo magis liceret ei accipere ab ipsis. Ex hoc etiam apparet quod legatus papæ visitans unam partem legationis potest accipere stipendia. Et quod Dominus Papa pro necessitate unius patriæ, potest accipere subsidium ab aliis partibus mundi. Ratio est, quia ecclesia est sicut unum corpus. Videmus autem in corpore naturali quod natura, quando deficit virtus in uno membro, subministrat humores et virtutem accipiens ab aliis membris.

LECTIO 3.

Nulli se onerosum fuisse dicit, etsi apud eos permanserit. Nam a Macedonibus sumptus accepit.

9. *Et cum essem apud vos, et egerem: nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres qui venerant a Macedonia, et in omnibus sine onere me vobis servavi, et servabo.*
10. *Est veritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaïæ.*
11. *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit.*
12. *Quod autem facio et faciam ut amputem occasionem eorum qui volunt occasionem: ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos.*
13. *Nam ejusmodi pseudo-apostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi.*
14. *Et non mirum. Ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis.*
15. *Non est ergo magnum si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum.*

Ostenso quod quando primo eis prædicavit in ipso adventu, evangelizavit eis gratis: hic ostendit quod nec etiam contrahendo moram apud eos, accepit ab eis sumptus. Et primo hoc ostendit. Secundo vero respondet cuidam tacitæ quæstioni, ibi: *Nam quod mihi, etc.* Dicit ergo: Non solum quando primo veni ad vos non accepi a vobis sumptus; sed etiam cum essem apud vos diu et etiam egerem, ut ostendat quod non dimisit eis sumptus propter divitias. *Nulli onerosus fui*, aliquid ab aliquo accipiendo. In quo apparet causa quare dimisit: quia Corinthii propter avaritiam eis innatam, reputabant sibi onus ministrare sumptus. (1 *Cor.* 9.) *Non sumus usi hac potestate, sed omnia sustinemus, etc.* Sed possent isti dicere: Unde ergo habuisti necessaria? Et ideo respondet dicens quod ab aliis ecclesiis; ideo sc. nihil accepi, quia illud quod mihi deerat, sc. a pretio quod lucrabatur nocte laborando manibus suis apud Aquilam et Priscam. Erat enim scenofactoriæ artis, per quam lucrabatur sibi necessaria. (*Act.* 2.) *Ad ea quæ mihi opus erant, etc.* Illud ergo quod deerat non dedistis vos, sed suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia, sc. Philippenses, qui erant valde liberales. Unde de hoc in epistola ad Philippenses commendat eos. (*Phil.* 4.) *Nulla ecclesia communicavit mihi in ratione dati et accepti, nisi vos.* Sed Corinthii erant avari.

Consequenter cum dicit: *Et in omnibus sine onere, etc.* ostendit quomodo se habebit in hoc ad eos in futurum, dicens, quod etiam sine onere vult se habere ad eos. Et circa hoc duo facit. Primo ponit suam rationem communem. Secundo confirmat eam, ibi: *Est veritas Christi, etc.* Dicit ergo: non solum feci hoc, sc. quod gratis vobis evangelizavi et nulli onerosus fui, sed etiam in omnibus servabo me vobis sine onere, sicut usque modo servavi non dure reprehendendo, non severe corrigendo, nec vestra accipiendo. (*Act.* 20.) *Argentum et aurum et vestem nullius concupivi.* (*Num.* 16.) *Tu scis quod nec asellum quidem acceperim ab eis,* dicit Moyses ad Dominum. Samuel dicit (1 *Reg.* 12.) *Loquimini de me si oppressi, etc.* Et quod ita factu-

rus sit, confirmat ex duobus. Primo ex eo qui loquitur in ipso, sc. Christo, qui est veritas, a qua non potest esse falsum. Et ideo dicit: Est veritas Christi in me, etc. quasi dicat: Hoc quod dixi verum est, quia veritas Christi loquitur in me, etc. Hoc. (*Infra ult.*) *An experimentum quæritis ejus qui in me, etc.* Vel hoc potest accipi per modum jurantis. Quasi dicat: Deus qui est veritas et est in me scrutans corda, sit mihi testis, quod ita servabo me. (*Rom.* 1.) *Testis est mihi Deus, etc.* Secundo ex eo quod non intendit minuere gloriam suam, sed augere. Apostolus enim attribuebat sibi apud Christum ad magnam gloriam, quod ipse solus inter Apostolos sine sumptu prædicabat Corinthiis. Et ideo dicit: *Ideo servabo me sine onere.* Quoniam non infringetur, id est, non minuetur in me hæc gloria, quod sc. gratis prædico vobis, et quod a licitis abstineo, propter salutem vestram, quæ quidem est gloria Christi; quia ipse glorificatur per hoc in me, vel quia ego hanc gloriam habeo specialiter apud Christum; quæ quidem refringeretur in regionibus Achaïæ, ubi Cor. erat metropolis, si recepisset ab eis, quia avari erant; habitabant enim in maritimis, et erant intenti mercationibus, et tales consueverunt esse avari. (1 *Cor.* 9.) *Bonum est mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet.*

Consequenter cum dicit: *Quare? quia non, etc.* ponit causam quare non accepit sumptus ab eis. Et circa hoc duo facit. Primo excludit falsam causam. Secundo astruit veram, ibi: *Quod autem facio, etc.* Circa primum sciendum est, quod pseudo imponebant Apostolo, quod ideo non recipiebat a Corinthiis sumptus, quia non diligebat eos, et quia non intendebat eis benefacere et servire. Dicit ergo: quare? sc. hoc facio, quia non diligo vos? id est, pro odio quod habeo ad vos, sicut dicunt pseudo, Deus scit quod diligo vos et quod non pro odio hoc facio. (*Joan. ult.*) *Domine, tu scis, quia amo te.* Sic ergo exclusa causa falsa sequitur vera, ibi: *Quod autem facio, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo ponit veram causam. Secundo rationem hujus assignat, ibi: *Nam ejusmodi pseudo, etc.* Circa primum sciendum est, quod pseudo, ut dictum est, quærebant lucra et gloriam propriam. Et ideo, ut in reverentia haberentur, nitebantur exterius sequi vestigia Apostoli, vel etiam si potuissent excellere ipsum. Dicit ergo Apostolus: *Si ergo volunt me imitari, in hoc imitentur,* ut nihil accipiant. Et quia sciebat, quod pseudo prædicabant, ut acciperent, et per consequens, quod non prædicarent si deficeret eis lucrum: dicit, quod facio, ideo facio et faciam hoc non propter odium, sed ut amputem occasionem eorum, sc. pseudo qui volunt, supple, meo exemplo, habere occasionem accipiendi vestra.

Sciebat enim secundum Ambrosium quod si non acciperent non diu prædicarent. E contrario dicitur (*Prov.* 6.) *Da occasionem sapienti, etc.* Et hoc, *ut tales inveniantur,* sc. pseudo, *sicut et nos,* sc. non accipientes pecunias, sicut et nos non accipimus. In quo quidem ipsi gloriantur, sc. quod imitantur nos, et ego nolo si perfecte volunt nos imitari, quod accipiant. (1 *Cor.* 7.) *Volo omnes homines esse sicut me,* sc. non accipientes. *Ut in quo, etc.* Hoc legitur tripliciter: Uno modo sic, ut inveniantur tales, supple sicut et nos, non accipiendo sicut et nos, non accipimus, et per consequens a prædicatione cessando. *In quo,* sc. esse tales sicut et nos gloriantur; conten-

debant enim esse similes veris Apostolis. Secundo modo sic, ut in eo in quo gloriantur sc. accipiendo, quia hoc solum quærebant, inveniantur sicut et nos, id est, similes nobis, cessando sc. et desistendo ab acceptione, ut nobis assimilentur. Tertio modo sic: *Ut in eo in quo gloriamur*, sc. in non accipiendo: dicunt enim se nihil accipere, inveniantur sicut et nos, id est, non meliores nobis, ne sc. possint se in hoc nobis præferre. Nam ejusmodi, hoc continuatur tripliciter. Primo modo sic, ita gloriantur et contendunt, non sicut nos. *Nam ejusmodi, etc.* Secundo modo sic, et vere desistant accipere, *ut nobis assimilentur. Nam ejusmodi, etc.* Tertio modo sic: Ita in non accipiendo gloriantur, ut nobis similes videantur. Posita autem vera causa probat eam consequenter, dicens: *Nam ejusmodi, etc.* ostendens quomodo student assimilari Apostolos. Et circa hoc tria facit. Primo ponit causam. Secundo probat eam, ibi: *Sed non mirum.* Tertio consequenter ostendit differentiam pseudo ad veros Apostolos, ibi: *Quorum finis, etc.* Dicit ergo: Recte dico, quod hoc facio, ut amputem eis occasionem accipiendi. Nam ejusmodi pseudo-apostoli sunt operarii, sc. falsi. (*Phil.* 3.) *Videte canes, videte malos operarios, etc.* — *Subdoli*, id est, callidi et vulpini sub specie religionis decipientes. (*Ezech.* 13.) *Quasi vulpes in desertis, etc. Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas, etc.* (*Cant.* 2.) et (*Matth.* 7.) *Veniunt ad vos in vestimentis ovium, etc.* Et hoc est quod dicit: *Transfigurantes se in Apostolos Christi*, id est exterius portantes signa bonorum Apost. (2 *Tim.* 3.) *Habentes quidem speciem pietatis, etc.* Et hoc probat, quia sicut veri Apostoli mittuntur a Deo et informantur ab ipso, sic *Satanas transformat se in angelum lucis*, qui est dux et incentor eorum, ostendens se esse, vel angelum Dei, vel aliquando Christum. Non est ergo mirum neque magnum si ministri ejus, sc. pseudo, transformant se in ministros justitiæ, id est, simulant se esse justos. (*Eccl.* 10.) *Secundum judicem populi, sic et minister ejus, etc.*

Notandum autem est, quod satanas transfigurat se aliquando visibiliter, sicut beato Martino, ut deciperet eum, et hoc modo multos decepit. Sed ad hoc valet et necessaria est discretio spirituum quam specialiter Deus contulit beato Antonio. In hoc tamen potest cognosci, quod satanas sit, quia bonus angelus in principio hortatur ad bona, et perseverat in eis, sed malus in principio quidem prætendit bona, sed postmodum volens explere desiderium suum, et quod intendit, sc. decipere, inducit et instigat ad mala. (1 *Joan.* 4.) *Omni spiritui nolite credere, etc.* Et ideo Josue cum videret angelum in campo suo dixit (*Jud.* 5.) *Noster es an adversariorum?* Aliud etiam signum est, quod bonus angelus etsi terreat in principio, tamen statim consolatur, et confortat, sicut Zachariam. (*Luc.* 1.) *Ne timeas Zacharia.* Et ad beatam virginem dixit: *Ne timeas Maria, etc.* Malus autem angelus stupefacit et desolatum dimittit. Et hoc ideo, ut stupefactum facilius decipiat et persuadeat sibi. Aliquando autem transfigurat se invisibiliter, et hoc quando ea, quæ in se mala sunt, facit apparere bona, pervertendo sensus hominis et inflammando concupiscentiam. (*Prov.* 14.) *Est via quæ videtur homini recta, etc.* Sic decepit monachum quemdam, qui cum proposuisset in animo suo numquam exire cellam, suggessit ei diabolus, quod bonum esset, quod exiret ad ecclesiam et reciperet corpus Chri-

sti. Cui suggestioni consentiens propositum mutavit vadens ad ecclesiam. Postmodum cognoscens eum fuisse diabolum gloriatus est monachus, quod non deceperat eum, quia ad bonum iverat, et tamen jam removit eum a proposito continue standi in cella. Postmodum vero iterum suggessit ei, quod pater suus esset mortuus, et dimiserat sibi multas divitias distribuendas inter pauperes, quod iret ad civitatem, ad quam cum iret numquam rediit ad cellam, et mortuus est in peccato. Unde valde difficile est, quod homo caveat sibi, et ideo recurrendum est ad adjutorium divinum. (*Job.* 41.) *Quis revelabit faciem indumenti ejus, etc.* quasi dicat: Nullus nisi Deus.

Consequenter ponit ministrorum, et malorum et bonorum differentiam, quæ consistit in hoc, quod *finis illorum*, sc. ministrorum Christi, et satanæ erunt, *secundum opera eorum*. Nam finis bonorum erit bonus, et malorum erit malus, et boni inducuntur ad bonum, et mali ad malum. (*Phil.* 3.) *Quorum finis interitus, etc.* Item boni recipient bona, et mali mala. (*Supra* 5.) *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi.*

LECTIO 4.

Arguit Corinthiorum culpam, prosequiturque suæ ipsius gloriæ commendationem.

16. *Iterum dico (ne quis me putet insipientem esse, alioquin velut insipientem accipite me, ut et ego modicum quid glorier),*
17. *Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ.*
18. *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.*
19. *Libenter enim suffertis insipientes cum sitis ipsi sapientes.*
20. *Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit.*
21. *Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.*

Supra Apostolus induxit Corinthios, ut patienter sustinerent suam commendationem, ostendens, quod hoc faciebat ex zelo quem habebat ad eos, et quia zelus ille erat rationabilis et ordinatus, hic autem consequenter ponit aliam rationem, per quam ostendit, quod dato, quod insipienter ageret, nihilominus tamen deberent eum supportare. Unde in ista ratione procedit ex suppositione stultitiæ; in hac autem parte duo facit. Primo enim proponit suam petitionem. Secundo rationem dictorum assignat, ibi: *Quod loquor, etc.* In petitione sua duo facit. Primo enim petit, quod non reputent eum insipientem, quod pertinet ad præmissam rationem. Et ideo dicit: *Iterum dico,* quod ex quo zelus meus est rationabilis et ego rationabiliter commendo me, *ne quis*, sc. vestrum, *me reputet insipientem*. Secundo petit, quod dato, quod insipienter agat, tamen supportent eum, et hoc pertinet ad rationem hanc. Et ideo dicit: *Alioquin,* id est, si non rationabiliter commendo me, et penitus velitis me ex hoc insipientem reputare, tamen accipite, id est, supportate me velut insipientem. Et dicit: Velut; quia licet ipsi reputent eum insipientem in hoc, tamen in rei veritate non est insipiens. Accipite me, inquam, velut insipientem,

ut et ego modicum quid glorier. Et dicit modicum, quia infra commendavit se de gloria, quæ est secundum carnem, quæ valde modica est. (*Job.* 25.) *Homo putredo et filius hominis vermis.* (*Eccl.* 10.) *Quid superbis terra et cinis?* Rationem autem dictorum assignat, dicens: *Quod loquor, etc.*

Dixerat autem tria. Primo quia supponit insipienter commendasse se ipsum. Secundo quod vult gloriari. Tertio quod sustineant eum. Et horum trium rationem assignat. Et primo de hoc, quod supposuit insipienter commendare se. Secundo quare vult gloriari, ibi: *Quoniam multi gloriantur, etc.* Tertio quod debeant eum supportare, ibi: *Libenter enim suffertis, etc.* Dicit ergo primo: Ratio quare debetis insipientem accipere me est, quia illud quod loquor in hac substantia gloriæ, id est, commendatione carnis, quæ a quibusdam appetitur, ac si per eam debeant subsistere, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia. Et dicit ex hypothesi, sicut illud quod supra, dixit, velut insipientem. Unde ibi posuit, velut, hic ponit, quasi. Ac si diceret: Si non rationabiliter commendarem me, tunc illud, *quod loquor*, in commendatione mea, *non est secundum Deum*, id est, secundum rationem divinæ sapientiæ. Et tunc merito acciperetis me, non secundum Deum loqui, sed insipienter. (*Supra* 10.) *Non enim, qui se ipsum commendat, ille probatus est, etc.* (*Prov.* 27.) *Laudet te alienus, etc.* Rationem autem suæ commendationis et gloriæ ostendit, subdens: *Quoniam multi gloriantur, etc.* Ubi sciendum est, quod pseudo, quia ex Judæis erant, gloriabantur secundum carnem, dicentes se esse filios Abrahæ, et ex hoc volebant haberi in reverentia a Corinthiis et auctoritate. Dicit ergo Apostolus, dato, quod sit insipientia, quod glorier secundum carnem, tamen quoniam multi, sc. pseudo, *gloriantur secundum carnem*, et ego etiam gloriabor secundum carnem. (*Prov.* 26.) *Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur.* Sed contra est, quia Seneca dicit: Summa malorum est, quod ad exemplum vivitur malorum. Et (*Exod.* 23.) *Non sequaris turbam ad faciendum malum.* Non ergo Apostolus debet gloriari secundum carnem, eo quod pseudo gloriantur.

Respondeo: Dicendum est, quod licet sit eadem materia gloriationis, non tamen est eadem intentio et idem finis, quia pseudo commendabant se propter gloriam propriam, et ut ipsi haberentur in auctoritate, et possent lucrari. Apostolus autem gloriabatur, ut verbum Dei per eum prædicatum esset majoris auctoritatis, et ponderis, et fructum faceret Christo. Rationem autem quare debeant eum supportare, subdit dicens: *Libenter enim suffertis, etc.* Et primo ponit rationem hanc, quod sc. debeant eum supportare. Possent enim dicere: Quare debemus te supportare si es insipiens? Et dicit Apostolus, quod ideo, quia cum vos ipsi sitis sapientes in oculis vestris et in vestra reputatione, *libenter suffertis*, id est, estis consueti supportare *insipientes*, pseudo sc. Secundo ostendit in quo supportent insipientes. Et ponit quinque gravia, quæ sustinebant a pseudo.

Primum est jugum servitutis. Et quantum ad hoc dicit: *Sustinetis enim si quis*, id est, aliquis pseudo, *redigit vos in servitutem*, quasi dicat: Per Christum liberati fuistis a servitute legis, quæ est in timore, et reducti estis in libertatem filiorum Dei, quæ est in charitate. (*Gal.* 4.) *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ.* Et tamen vos

sustinetis pseudo, qui ex hujusmodi libertate redigunt vos in servitutem legis, quia cogunt vos servare legalia. (*Gal.* 5.) *Nolite jugo servitutis, etc.* Multo ergo magis debetis sustinere me, qui volo vos præservare in libertatem Christi, quam pseudo, qui volunt vos reducere in servitutem legis. Secundum est grave valde, sc. quod pseudo vivunt de bonis vestris laute, nos vero non. (*Supra* 8.) *Non ut aliis sit remissio, etc.* Et ideo dicit: *Si quis devorat.* (*Matth.* 23.) *Væ qui comeditis domos viduarum, etc.* Tertium grave est deprædatio et expoliatio, quia isti ad litteram blandis verbis et prætextu pietatis accipiebant eis omnia, et quantum ad hoc dicit: *Si quis accipit,* id est, blande decipit subtrahendo vestra. (*Rom.* 16.) *Per blandos sermones seducunt corda insipientium.* Quartum grave est nimia jactantia super eos cum Corinthiorum contemptu. Ideo dicit: *Si quis extollitur,* jactando se importune. (*Eccl.* 6.) *Non te extollas in cogitatione, etc.* Quintum grave est illatio opprobriorum. Nam pseudo non solum tam gravia eis inferebant, sed super hoc addebant improperia dicentes eis injurias, et maxime de ignobilitate. Nam quia ipsi erant Judæi, et cultores unius Dei, dicebant se nobiles esse, et Corinthios ignobiles, quia non erant de semine Abrahæ, nec circumcisi, et quod de idololatris. Et quantum ad hoc dicit: *Si quis in faciem vos cædit,* id est, coram vobis infert contumelias et dicit injurias. Et hujusmodi injuriæ sunt secundum ignobilitatem, quam vobis objiciunt, vel ignominiam quam inferunt. Et tamen illos sustinetis, et nos non, quasi nos fuerimus infirmi in hac parte gloriæ, quam attribuistis eis præferendo eos nobis, præsertim cum pseudo dicant, quod ideo nos non dicimus nec facimus vobis ista, quia nos sumus infirmi in hac parte, id est, quia sumus ignobiles. (1 *Cor.* 4.) *Nos infirmi, vos fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles.*

LECTIO 5.

Adæquat se ipsum pseudo in sanguinis dignitate, et præfert se eisdem, quo ad tolerantiam passionum.

21. *In quo quis audet (in insipientia dico) audeo et ego.*
22. *Hebræi sunt, et ego. Israelitæ sunt, et ego. Semen Abrahæ sunt, et ego.*
23. *Ministri Christi sunt, et ego (ut minus sapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.*
24. *A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi.*
25. *Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui:*
26. *In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.*

Positis rationibus suæ commendationis et causis quare supportandus est, hic consequenter incipit se commendare. Et circa hoc duo facit. Primo enim adæquat se pseudo et aliis, qui commendabant se. Secundo præfert se eis, ibi: *Ut minus sapiens, etc.* Adæquat autem se Apostolus eis in gloria. Est autem gloria duplex. Una secundum carnem, quæ modica est et

contemnenda. Unde ipse dicit (*Phil.* 3.) *Sed quæ mihi fuerunt lucra arbitratus, etc.* Alia est secundum Christum, quia magna gloria est sequi Dominum. (*Eccl.* 23.) Et hæc est quærenda. (*Gal. ult.*) *Mihi absit gloriari nisi in cruce, etc.* Et ideo Apostolus adæquat se eis quantum ad utramque gloriam. Et primo quantum ad primam. Secundo quantum ad secundam, ibi: *Ministri Christi, etc.* Et primo adæquat se eis in generali, dicens: Recipiatis me insipientem, si tamen insipientia est. Ex hypothesi enim loquor, quia si quis ausus est præsumere de se, et commendare se et ego possum bene audere et commendare me in eodem, in quo ipse commendat se, quia non subest eis major causa suæ commendationis, quam mihi. Et hoc *dico in insipientia*, id est, dico, quod insipienter agam, cum tamen ipse sapienter ageret, cum hoc non faceret pro sui jactantia, sed ut pseudo humiliaret. (*Supra eodem.*) *Existimo me non minus fecisse a magnis Apostolis, etc.* Secundo cum dicit: *Hebræi sunt, etc.* adæquat se eis in speciali, ostendens per singula se parem eis esse in quibus pseudo gloriabantur. Commendatio autem istorum et gloria erat de tribus. Primo de natione et lingua, quia dicebant se Hebræos. Secundo de genere, quia dicebant se esse de genere Israel. Tertio de promissione, quia dicebant se esse participes promissionis Abrahæ, cum essent de semine ejus. Et quantum ad hæc tria adæquat se eis. Primo quantum ad nationem et linguam, dicens: *Hebræi sunt et ego*, sc. lingua et natione, quasi dicat: Ita sicut et illi. Et notandum est, quod secundum quod quidam dicunt, Hebræi dicuntur ab Abraham, quia ante eum de facili non invenitur illud nomen.

Potest tamen dici et forte melius, quod dicuntur a quodam Heber, de quo habetur (*Gen.* 11.) Vixit Sale triginta annis et genuit Heber. Et sequitur: Vixit Heber triginta tribus annis, et genuit Phalech. Et tempore ejus fuerunt divisæ linguæ, et lingua Hebræorum remansit in familia sua. Secundo adæquat se eis quantum ad genus, dicens: *Israelitæ sunt et ego*, sc. secundum ritus. Tertio quantum ad tertium, dicens: *Semen Abrahæ sunt et ego.* Et de istis tribus dicitur (*Phil.* 3.) *Si quis alius sibi confidere videtur, ego magis circumcisus octavo die.* Quantum ad tertium ex genere Israel de tribu Benjamin, quantum ad secundum Hebræus, ex Hebræis quantum ad primum. (*Rom.* 11.) *Nam ego Israelita sum ex semine Abrahæ, etc.* Sic ergo patet, quod non sum minor eis quantum ad gloriam, quæ est secundum carnem. Sed nec etiam quantum ad gloriam, quæ est secundum Christum, quia ministri Christi sunt, id est, dicunt se sic, ut decipiant vos, et ego sum minister Christi. (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, etc.* (*Supra* 3.) *Qui et nos idoneos fecit, etc.*

Consequenter cum dicit: *Ut minus sapiens, etc.* præfert se omnibus Apostolis et pseudo. Et primo quantum ad mala perpessa. Secundo quantum ad beneficia recepta, et hoc cap. 12. ibi: *Si gloriari oportet, etc.* Circa primum duo facit. Primo præfert se quantum ad mala, quæ pertulit. Secundo quantum ad modum quo mala vitavit, ibi: *Damasci præpositus.* Circa primum tria facit. Primo proponit se aliis præferendum. Secundo ostendit in quo sit præferendus, ibi: *Quia in laboribus, etc.* Tertio confirmat quædam dictorum, ibi: *Si gloriari oportet, etc.* Dicit ergo: Si videor insipiens vobis, quia commendo me, et adæquo

30. *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor.*

31. *Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior.*

32. *Damasci præpositus gentis Arethæ regis, custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet:*

33. *Et per fenestram in sporta demissus sum per murum, et sic effugi manus ejus.*

Hic consequenter enumerat mala sponte assumpta, quæ sustinentur in domibus. Et enumerat tria mala opposita tribus bonis, quæ sunt necessaria ad vitam domesticam. Primum bonum est requies somni. Secundum est sustentatio cibi. Tertium est fomentum vestis. Requiei ergo somni opponit laborem et vigilias. Quantum ad laborem, dicit: *In labore*, sc. manuum. (*Act.* 20.) *Ad ea, quæ mihi opus erant, etc.* Et ideo dicit (*Supra* 6.) In laboribus, quia ad litteram, ut dictum est supra, manu sua victum quærebat. Et (2 *Thess.* 3) *Nocte et die laborantes, etc.* Quantum ad laboris defectum dicit: *Ærumna*; quæ est defectus et languor consequens ex labore, vel ex morbo naturali. (*Ps.* 31.) *Conversus sum in ærumna, etc.* Quantum vero ad vigilias, dicit: *In vigiliis multis.* Vel in vacando prædicationibus de nocte. Vel operi manuali. (*Act.* 20) dicitur, quod protraxit sermonem usque ad mediam noctem. Sustentationi vero cibi opponit duplicem subtractionem cibi, unam quæ est ex necessitate. Unde dicit: *In fame et siti*, quia sc. ad litteram deficiebat sibi aliquando cibus et potus. (1 *Cor.* 4.) *Usque in hanc horam, etc.* Aliam quæ est ex voluntate, unde dicit: *In jejuniis multis*, sc. voluntarie assumptis, et propter exemplum bonum et propter macerationem carnis. (1 *Cor.* 9.) *Castigo corpus meum, etc.* Sed contra, (*Matth.* 6.) *Hæc omnia adjicientur vobis*, sc. temporalia. Quare ergo in fame et siti? Respondeo: dicendum est, quod quando expedit, adjiciuntur nobis, sc. temporalia, et propter utilitatem nostram, sed aliquando expedit carere eis. Fomento vero vestis opponit duo, unum ex parte naturæ. Unde dicit: *In frigore*; aliud ex parte inopiæ. Unde dicit: *Et nuditate*, sc. ostensus sum, sc. minister Christi. (1 *Cor.* 4.) *Nudi et instabiles*, etc. (*Supra* 6.) *In necessitatibus, etc.*

Consequenter cum dicit: *Præter illa, etc.* enumerat mala assumpta interiora, quæ causantur ex sollicitudine cordis pro pseudo. Bonus autem prælatus dupliciter affligitur pro subditis. Et primo sollicitudine conservationis subditorum. Secundo pro defectu ipsorum. Et istam duplicem afflictionem passus est Apostolus. Primam cum dicit: *Præter illa, quæ extrinsecus, etc.* quasi dicat: præter omnia quæ exterius patior et passus sum, angit me gravius interior afflictio, sc. sollicitudo subditorum. Et ideo dicit: *Instantia omnium ecclesiarum*, magna est, et multum gravat, quia multum sollicitat. (*Luc.* 10.) *Martha, Martha sollicita es, et turbaris erga plurima, etc.* (*Rom.* 12.) *Qui præest in sollicitudine.* Secundam afflictionem passus est pro defectu subditorum, et hoc dupliciter, sc. pro defectu spiritualium. Unde dicit: *Quis infirmatur*, sc. in fide et bono, et ego non infirmor, in corde dolens de eo, sicut de me. (1 *Cor.* 9.) *Factus sum infirmis infirmus, etc.* (*Jer.* 9.) *Quis dabit capiti meo aquam, etc.* Item pro defectu corporalium. Unde dicit: *Quis scandalizatur*, malo pœnæ, id est, quis patitur tribulationes, *et ego non uror*, igne compassionis. Iste est ignis, quem

Dominus venit mittere in terram. (*Luc.* 12.) Et attende, quod congrue utitur hoc verbo, uror; quia compassio procedit ex amore Dei et proximi, qui est ignis consumens, dum movet ad sublevandas miserias proximorum, et purgat ex affectu compassionis, et per quem nobis peccata relaxantur: charitas autem illius compassionis, operit multitudinem peccatorum. Vel aliter, aliquando enim labitur homo in peccatum ex seipso, et tunc infirmatur. Aliquando autem ex malo exemplo aliorum, et tunc scandalizatur. (*Luc.* 17 *et Matth.* 18.) *Væ homini illi per quem scandalum venit, etc.*

Deinde cum dicit: *Si gloriari oportet, etc.* confirmat quædam dictorum superius. Vel dic quod supra loquitur quantum ad mala, quæ pertulit commendabiliter; hic autem quantum ad mala, quæ vitavit prudenter. Sed quia vitare pericula, quæ surgunt propter fidem, videtur pertinere ad infirmitatem, ideo primo præmittit, quod in illis, quæ infirmitatis sunt, vult gloriari. Secundo proponit juramentum ad confirmationem dicendorum, ibi: *Deus et Pater, etc.* Tertio ostendit modum vitandi, ibi: *Damasci, etc.* Proponit ergo primo de quibus gloriatur, si debet gloriari, dicens: Si, pro quia, oportet gloriari, quæ sunt infirmitatis meæ gloriabor, quasi dicat: Alii gloriantur in genere et in aliis mundanis rebus. (*Phil.* 3.) *Gloria in confusione, etc.* Et ego etiam coactus gloriatus sum in eis. Tamen si gloriari oportet, gloriabor in infirmitatibus meis. (*Infra* 12.) *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, etc.* Secundo subdit, quod non mentitur invocans testimonium divinum per modum juramenti, ut credatur sibi, dicens: *Deus et pater, etc.* Ubi tria ponit. Unum per quod inducit ad amorem. Unde dicit, *Deus.* (*Jer.* 9.) *Quis non timebit te, etc.* Aliud per quod excitavit ad amorem. Unde dicit, *Pater.* (*Jac.* 1.) *Omne datum optimum, etc.* (*Malach.* 1.) *Si ego pater, ubi est amor meus?* Vel secundum aliam litteram, honor meus. Tertium per quod movet ad reverentiam et laudem. Unde dicit: *Qui est benedictus Deus in secula.* (*Sup.* 1.) *Benedictus Deus et pater, etc.* Iste ergo tam reverendus, tam diligendus, tam timendus scit, quod non mentior, sc. in his, quæ dixi et dicturus sum. (*Supra* 1.) *Non enim est apud nos, est, et non, etc.*

Consequenter cum dicit: *Damasci præpositus, etc.* ostendit quanta mala vitavit, et hoc in quodam particulari periculo. Ubi sciendum est, quod Apostolus primo cæpit prædicare Christum in Damasco, ubi dum pergeret Christianos capere, prostratus est, et ad fidem conversus. Et ideo Judæi ad præpositum illius civitatis, qui erat ibi pro Aretha rege confugerunt, ut Paulum caperent et occiderent. Et ideo ille faciebat custodiri nocte et die portas civitatis, ut dicitur (*Act.* 9.) Christiani autem, qui erant ibi volentes servare Paulum, eum submiserunt in sporta per murum, et sic evasit. Hunc ergo modum evadendi tangit Apostolus, dicens: Vere non mentior de hoc, quod dico etiam modo, *nam Damasci præpositus*, qui sub Aretha rege genti Damascenorum præerat, custodiri faciebat, inductus a Judæis, *civitatem Damascenorum*, ad hoc sc. *ut me comprehenderet*, et comprehensum assignaret Judæis, ne amplius prædicarem, sed ego *per fenestram submissus sum per murum, et sic effugi manus ejus*, sc. præpositi. Et hoc fuit de mandato Domini dicentis. (*Matth.* 10.) *Si vos persecuti fuerint, etc.* Sic Michol David deposuit per fenestram, ne caperetur a Saule. (1 *Reg.* 19.) Sic Rahab explo-

ratores demisit cum fune per fenestram. (*Jos.* 2.) Sed hic objicitur contra Apostolum, primo quia videtur quod non fuerit sufficienter confisus in Domino, sed fugit.

Respondeo: dicendum est, quod quamdiu adest humanum auxilium, homo non debet confugere ad auxilium divinum, quia hoc esset tentare Deum, sed debet illo uti auxilio quantum potest. Apostolo autem nondum deerat humanum auxilium. Secundo objicitur, quia (*Joan.* 10.) dicitur: *Mercenarius autem et qui non est pastor, videt lupum venientem, et fugit.* Unde videtur quod non fuerit bonus pastor. Respondeo: dicendum est, quod aliquando quæritur persona prælati tantum, aliquando cum prælato totus populus. Quando ergo quæritur prælatus solus, tunc debet committere curam alteri, et absentare se. Et sic fecit hic Paulus. Et ideo dicit Glossa quod licet fugeret, tamen fuit ei cura de ovibus, bono pastori in cœlo sedenti eas commendando, et utilitati eorum se per fugam præservando. Quando vero quæritur totus grex, tunc debet præponere utilitatem et salutem gregis saluti corporis sui. Nota autem, quod est quædam fuga humilitatis, quando quis fugit honores, sicut Christus fugit. (*Joan.* 6.) Cum vidisset quod vellent eum eligere in regem, fugit. Sic Saul cum electus fuit in regem, abscondit se domi. (1 *Reg.* 10.) Quædam vero fuga est cautelæ, quando sc. fugit pericula, ut præservetur ad majora. Sic Helias fugit propter Jezabel. (3. *Reg.* 16.) Et sic Apostolus hic fugit manus præpositi.

CAPUT XII.

Bona divinitus sibi collata enumerans, revelationes divinas magni facit.

1. *Si gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones et revelationes Domini.*
2. *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cœlum.*

Posita sua commendatione quantum ad mala perpessa, hic consequenter Apostolus commendans se, ostendit præeminentiam suæ dignitatis, quantum ad bona divinitus recepta. Prima autem gloriatio fuit de infirmitatibus. Ista vero est de bonis ejus. Unde circa hoc duo facit. Primo commendat se de bonis susceptis divinitus. Secundo excusat se de hac commendatione, quod hoc fecerit quasi coactus, ibi: *Factus sum insipiens, etc.* Circa primum duo facit. Primo extollit magnitudinem eorum, quæ sunt sibi collata a Deo. Secundo manifestat remedium infirmitatis sibi adhibitum contra periculum superbiæ, ibi: *Et ne magnitudo, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit bonum sibi divinitus collatum. Secundo ostendit quomodo se habuit in gloriando de hujusmodi bono, ibi: *Pro hujusmodi, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod hoc sit sibi collatum divinitus in generali. Secundo vero in speciali, ibi: *Scio hominem, etc.* Bonum autem Apostolo collatum divinitus, sunt revelationes sibi divinitus factæ, et de istis vult hic gloriari. Unde dicit: *Si gloriari oportet*, id est, quia gloriari oportet propter vos, tamen secundum se non expedit,

quia qui gloriatur de bono recepto, incidit in periculum amittendi quod habet. (*Eccl.* 43.) *Aperti sunt thesauri*, sc. virtutum, per gloriationem inanem, *et evanuerunt nebulæ sicut aves*. Et hoc significatur in Ezechia, (*Is.* 39.) quando ostendit thesauros domus Domini nuntiis regis Babylonis. Et licet simpliciter non expediat gloriari, tamen aliquando propter aliquam specialem causam potest homo gloriari, sicut ex præmissis manifestum est. Et ideo dicit: Quia gloriari oportet, ideo dimissis commendationibus de infirmitatibus, *veniam*, commendando me, *ad visiones et revelationes Domini*. Ubi notandum est, quod differentia est inter visionem et revelationem. Nam revelatio includit visionem, et non e contrario. Nam aliquando videntur aliqua, quorum intellectus et significatio est occulta videnti, et tunc est visio solum. Sicut fuit visio Pharaonis et Nabuchodonosor, (*Dan.* 2. *et Gen.* 41.) Sed quando cum visione habetur significatio intellectus eorum, quæ videntur, tunc est revelatio. Unde quantum ad Pharaonem et Nabuchodonosor visio de spicis et de statua, fuit solum visio; sed quantum ad Joseph et Danielem, qui significationem visorum habuerunt, fuit revelatio et prophetia. Utrumque tamen, sc. visio et revelatio quandoque quidem fit a Deo. (*Dan.* 2.) *Est Deus in cœlo revelans mysteria*. (*Oseæ* 12.) *Ego visiones multiplicavi eis*. (*Ps.* 118.) *Revela oculos meos, etc.* Quandoque vero a malo spiritu. (*Jer.* 23.) *Prophetæ prophetabant in Baal*. Apostolo autem facta est, et visio, et revelatio, quia secreta, quæ vidit, plene intellexit a Domino, non a malo spiritu. Unde dicit: Veniam autem ad visiones, et revelationes Domini. Est autem revelatio amotio velamenti. Potest autem esse duplex velamen. Unum ex parte videntis, et hoc est infidelitas, vel peccatum, vel duritia cordis, et de hoc (*Supra* 3.) *Usque in hodiernum diem velamen, etc.* Aliud ex parte rei visæ, quando sc. res spiritualis proponitur alicui sub figuris rerum sensibilium, et de hoc dicitur (*Num.* 4.) Quod sacerdotes tradebant Levitis vasa sanctuarii velata, quia sc. debiliores non possunt spiritualia capere, secundum quod in seipsis sunt. Et ideo Dominus loquebatur turbis in parabolis. (*Matth.* 13.)

Consequenter visiones et revelationes hujusmodi manifestat Apostolus in speciali loquens de se tanquam de alio. Unde dicit: *Scio hominem in Christo, etc.* Et ponit duas visiones. Prima incipit hic. Secunda vero incipit ibi: *Et scio hujusmodi hominem in Christo, etc.* Circa primam autem visionem utitur Apostolus quadam distinctione. Dicit enim sc. circa hujusmodi revelationem scire quædam, et quædam nescire. Dicit autem se scire tria, sc. videntis conditionem. Unde, *Scio hominem in Christo*. Visionis tempus quia ante annos quatuordecim, et visionis fastigium, quia *raptus usque ad tertium cœlum*. Dicit autem se nescire videntis dispositionem, quia *sive in corpore sive extra corpus, nescio*. Videamus ergo ea quæ scivit, ut per nota ad ignota facilius pervenire possimus.

Et primo videntis conditionem, quæ est laudabilis, quia in Christo, id est, conformem Christo. Sed contra. In Christo nullus est, nisi qui habet charitatem, quia (1 *Joan.* 4.) dicit: *Qui manet in charitate in Deo manet*. Ergo scivit se habere charitatem, quod est contra illud: Nescit homo utrum odio, vel amore dignus sit, etc. Respondeo: quod esse in Christo potest intelligi dupliciter. Uno modo per fidem et fidei

sacramentum, secundum illud Apostoli. (*Gal.* 3.) *Quotquot baptizati estis, Christum induistis*, sc. per fidem et fidei sacramentum. Et hoc modo scivit se Apostolus in Christo esse. Alio modo dicitur aliquis esse in Christo per charitatem, et hoc modo nullus scit se esse in Christo certitudinaliter, nisi per quædam experimenta et signa, inquantum sentit se dispositum et conjunctum in Christo: ita quod nullo modo etiam propter mortem permitteret se separari ab eo. Et hoc de se expertus erat Apostolus, cum dicebat (*Rom.* 8.) *Certus enim sum, quod neque mors, neque vita, etc. separabit nos a charitate.* Unde potuit habere hujusmodi signa, quod esset in charitate Christi.

Secundo visionis tempus, quod fuit conveniens, quia *ante annos quatuordecim*, quia quatuordecim anni transacti erant ab eo tempore quo viderat visionem usque ad tempus quo scripsit hanc epistolam. Quando enim hanc epistolam scripsit, nondum Apostolus erat positus in carcerem. Et sic videtur, quod fuit circa principium imperii Neronis, a quo post multum tempus occisus fuit. Unde si computemus annos descendentes a principio imperii Neronis usque ad quatuordecim annos, manifeste apparet, quod Apostolus habuit has visiones in principio suæ conversionis. Ipse enim conversus fuit ad Christum anno quo Christus passus est. Christus autem passus est circa finem Tyberii Cæsaris, quo mortuo successit ei Gaius imperator, qui vixit quatuor annis, post quem Nero factus est imperator. Et sic inter Tyberium et Neronem fluxerunt quatuor anni. Et sic additis duobus annis de tempore Tyberii, quia nondum mortuus erat, quando Paulus fuit conversus, et octo de tempore Neronis, quod fluxerat usque ad tempus quando scripsit hanc epistolam, relinquitur quod a tempore suæ conversionis, usque ad tempus quo hanc epistolam scripsit, fuerunt anni quatuordecim. Et ideo quidam dicunt satis probabiliter, quod Apostolus has visiones habuit in illo triduo, quo post prostrationem suam a Domino stetit neque videns, neque manducans, neque bibens. (*Act.* 9.) Commemorat autem tempus suæ conversionis Apostolus ut ostendat, quod si a tempore suæ conversionis tantum erat gratus Christo, ut talia sibi ostenderet, quanto magis post quatuordecim annos, cum profecerit, et in auctoritate apud Deum, et in virtutibus, et gratia.

Tertio videamus fastigium visionis, quod quidem est excellens, quia raptus usque ad tertium cœlum. Sed sciendum quod aliud est furari, et aliud rapi. Furari quidem proprie est, cum res alicui latenter aufertur. Unde (*Gen.* 44) dicebat Joseph: *Furtim sublatus sum.* Sed rapi proprie dicitur, quod subito et per violentiam aufertur. (*Job.* 6.) *Sicut torrens raptim*, id est, subito et rapide *transit in convallibus.* Inde est, quod prædones, qui violenter expoliant, dicuntur raptores. Sed attende, quod aliquis homo dicitur rapi ab hominibus, sicut Enoch. (*Sap.* 4.) *Raptus est, ne malitia, etc.* Aliquando rapitur anima a corpore. (*Luc.* 12.) *Stulte hac nocte animam tuam, etc.* Aliquando aliquis dicitur rapi a seipso, quando propter aliquid homo efficitur extra se ipsum, et hoc est idem quod extasis. Sed et extra se ipsum efficitur homo, et per appetitivam virtutem, et cognitivam. Per appetitivam enim virtutem homo est solum in se ipso quando curat, quæ sunt sua tantum. Efficitur vero extra se ipsum, quando non curat quæ sua sunt, sed quæ perveniunt

ad bona aliorum, et hoc facit charitas, (1 *Cor.* 13.) *Charitas non quærit quæ sua sunt.* Et de hac extasi dicit Dionysius cap. 4. de divinis nominibus: Est autem extasim faciens divinus amor non sinens amatorem sui ipsius esse, sed amatorum, sc. rerum amatarum. Secundum cognitivam vero aliquis efficitur extra se, quando aliquis extra naturalem modum hominis elevatur ad aliquid videndum, et de isto raptu loquitur hic Apostolus. Sed sciendum, quod modus naturalis humanæ cognitionis est, ut cognoscat simul per vim mentalem, quæ est intellectus, et corporalem, quæ est sensus. Et inde est, quod homo non habet in cognoscendo liberum judicium intellectus, nisi quando sensus fuerint in suo vigore bene dispositi absque aliquo ligationis impedimento; alias, cum impediuntur, etiam judicium intellectus impeditur, sicut in dormientibus patet. Tunc ergo homo efficitur extra se secundum cognitivam, quando removetur ab hac naturali dispositione cognitionis, quæ est, ut intellectus ab usu sensuum, et sensibilium rerum abstractus ad aliqua videnda moveatur. Quod quidem contingit dupliciter, uno modo per defectum virtutis, undecumque talis defectus contingat, sicut accidit in freneticis et aliis mente captis, et hæc quidem abstractio a sensibus non est elevatio hominis, sed potius depressio, quia virtus eorum debilitatur.

Alio vero modo per virtutem divinam, et tunc proprie dicitur elevatio, quia cum agens assimilet sibi patiens, abstractio quæ fit virtute divina, et est supra hominem, est aliquid altius, quam sit hominis natura. Et ideo raptus sic acceptus diffinitur sic: Raptus est ab eo, quod est secundum naturam in id quod est supra naturam, in vi superioris naturæ elevatio. In qua quidem definitione tangitur ejus genus, dum dicitur elevatio. Causa efficiens, quia vi superioris naturæ. Et duo termini motus, sc. a quo, et in quem, cum dicitur ab eo, quod est secundum naturam in id quod est supra naturam. Sic ergo patet de raptu. Sequitur de termino raptus, sc. ad quem, cum dicitur: *Usque in tertium cœlum.*

Notandum est autem, quod tertium cœlum tripliciter accipitur. Uno modo secundum ea, quæ sunt infra animam. Alio modo secundum ea, quæ sunt in anima. Tertio modo secundum ea, quæ sunt supra animam. Infra animam sunt omnia corpora, ut dicit Augustinus in libro de vera religione. Et sic possumus accipere triplex cœlum corporeum, sc. aereum, sydereum et empyreum. Et hoc modo dicitur, quod Apostolus erat raptus usque ad tertium cœlum, id est, usque ad videndum ea, quæ sunt in cœlo empyreo, non ut existeret ibi, quia sic sciret si fuisset, sive in corpore, sive extra corpus. Vel secundum Damascenum, qui non ponit cœlum empyreum, possumus dicere, quod tertium cœlum ad quod raptus est Apostolus, est supra octavam sphæram, ut sc. evidenter videret ea quæ sunt supra totam naturam corporalem. Si autem accipiamus cœlum secundum ea, quæ sunt in ipsa anima, sic cœlum debemus dicere aliquam altitudinem cognitionis, quæ excedit naturalem cognitionem humanam.

Est autem triplex visio, sc. corporalis, per quam videmus et cognoscimus corporalia, sive imaginaria, qua videmus similitudines corporum, et intellectualis, qua cognoscimus naturas rerum in seipsis. Nam proprie objectum intellectus est, quod quid est. Hujusmodi autem visiones si fiant secundum naturalem modum, puta, si vi-

deo aliquid sensibile, si imaginor aliquid prius visum, si intelligo per phantasmata, non possunt dici cœlum. Sed tunc quælibet istorum dicitur cœlum, quando est supra naturalem facultatem humanæ cognitionis, puta, si aliquid vides oculis corporalibus, supra facultatem naturæ, sic es raptus ad primum cœlum. Sicut Balthasar raptus est videns manum scribentis in pariete, ut dicitur (*Dan.* 5.) Si vero eleveris per imaginationem, vel per spiritum ad aliquid supernaturaliter cognoscendum, sic es raptus ad secundum cœlum. Sic raptus fuit Petrus, quando vidit linteum immissum de cœlo, ut dicitur (*Act.* 10.) Sed si aliquis videret ipsa intelligibilia, et naturas ipsorum non per sensibilia, nec per phantasmata, sic esset raptus usque ad tertium cœlum.

Sed sciendum est, quod rapi ad primum cœlum, est alienari a sensibus corporalibus. Unde cum nullus possit abstrahi totaliter a sensibus corporeis, manifestum est, quod nullus potest dici simpliciter raptus in primum cœlum, sed secundum quid, inquantum contingit aliquando aliquem sic esse intentum ad unum sensum, quod abstrahitur ab actu aliorum. Rapi ad secundum cœlum est, quando aliquis alienatur a sensu ad videndum quædam imaginabilia, unde tales semper consueverunt fieri in extasi. Et ideo (*Act.* 10.) Quando Petrus vidit linteum, dicitur quod factus fuit in extasi. Paulus vero dicitur raptus ad tertium cœlum, quia sic fuit alienatus a sensibus, et sublimatus ab omnibus corporalibus, ut videret intelligibilia nuda et pura eo modo quo vident angeli et anima separata, et quod plus est, etiam ipsum Deum per essentiam, ut Augustinus expresse dicit 12. super Genes. ad litteram, et in Gloss. et ad Paulin. in libr. de videndo Deum. Nec etiam est probabile, ut Moyses minister veteris testamenti ad Judæos viderit Deum, et minister novi testamenti ad gentes, et doctor gentium, hoc dono fuerit privatus. Unde dicit ipse (*Supra* 3.) *Si ministratio damnationis fuit in gloria, etc.* De Moyse autem, quod viderit Deum per essentiam, patet. Nam ipse a Domino petivit (*Exod.* 33.) *Ostende mihi faciem tuam.* Et licet tunc negatum fuerit sibi, non tamen dicitur, quod Dominus finaliter negaverit ei. Unde dicit Augustinus, quod concessum fuit ei per hoc, quod dicitur (*Num.* 12.) *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, etc. At vero non talis servus meus Moyses, etc.* Palam enim et non per ænigmata vidit Deum. Sed numquid fieri potuisset Paulo, ut non raptus videret Deum? Dicendum, quod non. Nam impossibile est, quod Deus videatur in vita ista ab homine non alienato a sensibus, quia nulla imago, nullum phantasma est sufficiens medium ad Dei essentiam ostendendam, ideo oportet quod abstrahatur, et alienetur a sensibus. Tertio modo accipiendo cœlum secundum ea, quæ sunt supra animam, et sic triplex cœlum est triplex hierarchia angelorum, et secundum hoc Apostolus raptus fuit usque ad tertium cœlum, id est, ad hoc, ut videret essentiam Dei, ita clare sicut vident eum angeli superioris et primæ hierarchiæ, qui sic vident Deum, quod immediate in ipso Deo recipiunt illuminationes, et cognoscunt divina mysteria. Et sic vidit Paulus. Si ergo sic vidit Dei essentiam sicut angeli superioris hierarchiæ, ergo bene videtur, quod Apostolus fuerit beatus, et per consequens fuerit immortalis. Respondeo, quod licet viderit Deum per essentiam, non tamen fuit beatus simpliciter, sed solum secundum quid.

Sciendum est autem, quod visio Dei per essentiam fit per lumen aliquod, sc. per lumen gloriæ de quo dicitur in (*Ps.* 35.) *In lumine tuo videbimus lumen.* Sed aliquod lumen communicatur alicui per modum passionis, alicui vero per modum formæ inhærentis, sicut lumen solis invenitur in carbunculo et in stellis, ut forma inhærens, id est, connaturalis effecta, sed in aere invenitur, ut forma transiens et non permanens, quia transit abeunte sole. Similiter et lumen gloriæ dupliciter menti infunditur. Uno modo per modum formæ connaturalis factæ et permanentis, et sic facit mentem simpliciter beatam. Et hoc modo infunditur beatis in patria, et ideo dicuntur comprehensores, et ut ita dicam visores. Alio modo contingit lumen gloriæ mentem humanam sicut quædam passio transiens, et sic mens Pauli fuit in raptu lumine gloriæ illustrata, unde etiam ipsum nomen, raptus, ostendit transeundo hoc esse factum, et ideo non fuit simpliciter glorificatus, nec habuit dotem gloriæ, cum illa claritas non fuerit effecta proprietas. Et propter hoc non fuit derivata ab anima in corpus, nec in hoc statu perpetuo permansit. Unde solum actum beati habuit in ipso raptu, sed non fuit beatus. Sic per hoc patet quid Apostolus scivit in suo raptu, sc. videntis conditionem, visionis tempus et visionis fastigium. Sequitur quid nescivit, sc. utrum esset in corpore, vel extra corpus, quod tamen dicit Deum scire. Unde dicit: *Sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit*, quod quidam intelligere voluerunt, ut raptus referatur ad corpus, dicentes Apostolum dixisse se nescire, non quidem an anima esset conjuncta corpori in illo raptu an non, sed esset raptus secundum animam et corpus simul, ut simul corporaliter portaretur in cœlum, sicut Habacuc portatus fuit. (*Dan. ult.*) An secundum animam tantum esset in visionibus Dei, ut dicitur (*Ezech.* 8.) *In visione adduxit me in terram Israel.* Et iste fuit intellectus cujusdam Judæi, quem exponit Hieronymus in prologo super Danielem, ubi dicit: Denique et Apostolum nostrum, dicit non fuisse ausum affirmare se raptum in corpore, sed dixisse sive in corpore, etc. Sed hunc intellectum Augustinus maxime improbat 2. super Genes. ad litteram, quia non conveniunt cum aliis verbis Apostoli. Apostolus enim dicit se raptum usque in tertium cœlum. Unde scivit pro certo, illud fuisse verum cœlum. Scivit ergo an illud cœlum esset corporeum an incorporeum, id est, res incorporea. Sed si fuit incorporeum, scivit quod corporaliter ibi rapi non potuit, quia in re incorporea non potest esse corpus. Si vero corporeum fuerat, scivit quod non fuit ibi anima sine corpore, quia anima conjuncta corpori non potest esse in loco ubi non est corpus, nisi cœlum incorporeum dicatur similitudo cœli corporei. Sed si sic Apostolus non dixisset se scire, quod esset *raptus in tertium cœlum*, id est, in similitudinem cœli, quia pari ratione dicere potuisset quod fuisset raptus in corpore, id est, in similitudine corporis.

Dicendum est ergo secundum Augustinum, quod divinam essentiam nullus in hac vita positus, et in hac mortali vita vivens, videre potest. Unde dicit Dominus (*Exod.* 33.) *Non videbit me homo, et vivet*, id est, non videbit me homo, nisi totaliter separetur a corpore, ita sc. quod anima ejus non insit corpori, ut forma, vel si inest ut forma, tamen mens ejus omnino in hujusmodi visione totaliter alienetur a sensibus. Et ideo dicendum est,

quod hoc, quod Apostolus dicit se nescire, utrum sc. in illa visione anima ejus fuerit totaliter separata a corpore; unde dicit: *Sive extra corpus*, vel utrum anima ejus extiterit in corpore, ut forma, tamen mens ejus fuerit a sensibus corporeis alienata. Unde dicit: *Sive in corpore*. Et hoc etiam alii concedunt.

LECTIO 2.

Enumerat quæ in secundo raptu viderit, et ponitur excellentia raptus.

3. *Et scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit),*
4. *Quoniam raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui.*
5. *Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.*
6. *Nam et si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me, aut aliquid audit ex me.*

Posito primo raptu, ponitur consequenter secundus raptus. Et duo facit. Primo ponitur raptus. Secundo raptus excellentia, ibi: *Audivit arcana, etc.* Sed notandum, quod Glossa dicit istum raptum esse alium a primo. Et si bene consideretur, bis legitur aliquid de Apostolo ad quod possunt isti duo raptus referri. Nam (*Act.* 9) legitur de eo, quod stetit tribus diebus non videns, et nihil manducans, neque bibens, et ad hoc potest referri primus raptus, ut sc. tunc fuerit raptus usque ad tertium cœlum. Sed (*Act.* 22) legitur, quod factus est in templo in stupore mentis, et ad hoc refertur iste secundus raptus. Sed hoc non videtur verisimile, quia quando in stupore mentis factus fuit, missus jam fuerat in carcerem Apostolus, sed hanc epistolam scripsit Apostolus diu ante, unde prius scripta fuit hæc epistola, quam Apostolus fuisset in stupore. Et ideo dicendum est, quod differt iste raptus a primo quantum ad id quod raptus est. Nam in primo raptus est in tertium cœlum. In secundo vero, in paradisum Dei.

Si vero aliquis tertium cœlum acciperet corporaliter secundum primam acceptionem cœlorum superius positam, vel si fuerit visio imaginaria, posset similiter dicere paradisum corporalem, ut diceretur, quod fuerit raptus in paradisum terrestrem, sed hoc est contra intentionem Augustini, secundum quem dicimus, quod fuit raptus in tertium cœlum, id est, visionem intelligibilium, secundum quod in se ipsis et in propriis naturis videntur, ut supra dictum est. Unde secundum hoc oportet non aliud intelligere per cœlum et aliud per paradisum, sed unum et idem per utrumque, sc. gloriam sanctorum, sed secundum aliud et aliud. Cœlum enim dicit altitudinem quamdam cum claritate, paradisus vero quamdam jucundam suavitatem. In sanctis autem beatis et angelis Deum videntibus, sunt excellenter hæc duo, quia est in eis excellentissima claritas, qua Deum vident, et summa suavitas qua Deo fruuntur. Et ideo dicuntur esse in cœlo quantum ad claritatem, et in paradiso quantum ad suavitatem. (*Is.* 66.) *Videbitis et gaudebitis, etc.* Fuit ergo utrumque collatum Apostolo, ut sc. sublimaretur ad illam altissimam

claritatem cognitionis, et hoc significat cum dicit : Ad tertium cœlum, et ut sentiret suavitatem divinæ dulcedinis, unde dicit in paradisum. (*Ps.* 30.) *Magna multitudo dulcedinis tuæ, etc.* (*Apoc.* 2.) *Vincenti dabo manna absconditum, etc.* Et ista dulcedo est gaudium de divina fruitione, de qua (*Matth.* 25) dicitur : *Intra in gaudium Domini tui.* Sic ergo patet terminus raptus, quia in paradisum, id est, in eam dulcedinem, qua indeficienter reficiuntur illi, qui sunt in cœlesti Jerusalem.

Sequitur consequenter ipsius raptus excellentia, quia *audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui.* Et hoc potest dupliciter exponi. Uno modo, ut *ly*, homini, construatur cum licet et loqui, et sensus est. Audivit arcana verba, id est, percepit intima cognitione secreta de Dei essentia quasi per verba, quæ sc. verba non est licitum, ut homini dicantur. Alio modo, ut *ly* : *Homini*, construatur solum cum non licet, et tunc est sensus : *Audivit verba, etc.* quæ verba *non licet homini loqui*, homini sc. imperfecto. Sciendum autem, quod secundum Augustinum Paulus est raptus ad videndum divinam essentiam, quæ quidem non potest videri per aliquam similitudinem creatam. Unde manifestum est, quod illud quod Paulus vidit de essentia divina nulla lingua humana potest dici, alias Deus non esset incomprehensibilis. Et ideo secundum primam expositionem dicendum est, audivit, id est, consideravit arcana verba, id est, magnificentiam divinitatis, quam nullus homo potest loqui ; dicit autem audivit pro vidit, quia illa consideratio fuit secundum interiorem actum animæ, in quo idem est auditus et visus, secundum quod dicitur (*Num.* 12.) *Ore ad os loquitur ei et palam, etc.* Dicitur autem illa consideratio visio, inquantum Deus videtur in hoc, et locutio inquantum homo in ipsa instruitur de divinis. Et quia hujusmodi spiritualia non sunt pandenda simplicibus et imperfectis, sed perfectis, secundum quod dicitur (1 *Cor.* 2.) *Sapientiam loquimur inter perfectos*, ideo secundo modo exponitur, quod secreta, quæ ibi audivit, non licet mihi loqui homini, id est, imperfectis, sed spiritualibus, inter quos loquimur sapientiam. (*Prov.* 25.) *Gloria Dei est celare verbum*, id est, hoc ipsum, quod necesse est celare magnalia Dei pertinet ad gloriam Dei. Psal. secundum translationem Hieronymi : *Tibi silet laus Deus*, id est, quod incomprehensibilis est verbis nostris.

Deinde cum dicit : *Pro hujusmodi gloriabor, etc.* ostendit quomodo se habet ad gloriam. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit se non gloriari de hujusmodi revelationibus. Secundo insinuat se habere aliquid præter illud unde gloriari possit, ibi : *Nam et si voluero, etc.* Tertio assignat causam, quare non gloriatur de omnibus, ibi : *Parco autem, ne quis, etc.* Circa primum sciendum est, quod hoc, quod dicit : pro hujusmodi autem gloriabor, etc. potest dupliciter legi. Uno modo, ut Apostolus ostendat se esse ipsum pro quo gloriatur, ut sc. ipse sit, qui vidit has visiones. Alio modo, ut ostendat quod alius sit, qui vidit has visiones.

Sciendum est enim, quod in homine duo possunt considerari, sc. donum Dei et humana conditio. Si ergo aliquis gloriatur in aliquo dono Dei, ut a Deo accepto, illa est bona gloria, quia sic in Domino gloriatur, ut dictum est (*Supra* 10.) Sed si gloriatur de illo dono sicut a se habito, tunc mala est gloriatio hujusmodi. (1 *Cor.* 4.) *Quid habes quod non accepisti? Si autem ac-*

cepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Dicit ergo Apostolus, secundum hoc, pro hujusmodi, sc. visionibus et donis Dei mihi collatis, gloriabor. Pro me autem non, id est, non gloriabor inde quasi a me acceperim, quia a Deo habui. Sed si pro me oportet gloriari, nihil gloriabor, *nisi in infirmitatibus meis*, id est, non habeo unde possim gloriari, nisi de infirma conditione mea. Si autem exponatur, ut ostendat alium esse, qui vidit, etsi ipse sit, tunc est sensus, ut quasi loquatur de quodam alio, dicens: *Pro hujusmodi gloriabor*, id est, pro illo homine, qui hoc vidit, et qui hæc dona recepit, gloriabor: *Sed pro me*, quasi velim manifestare me esse talem, *nihil* gloriabor, *nisi in infirmitatibus meis*, id est, de tribulationibus quas patior. Sed quia isti possent sibi dicere: O Apostole, non est mirum si non gloriaris, quia non habes unde glorieris; ideo Apostolus ostendit, quod etiam præter illas visiones habet aliquid unde possit gloriari, dicens: Licet pro hujusmodi homine glorier, et non pro me, tamen etiam bene pro me possum gloriari, nam si voluero gloriari, etc. vel pro hujusmodi tribulationibus, vel pro aliis mihi a Deo collatis, vel etiam pro infirmitatibus, non ero insipiens, id est, non insipienter agam. Et quare, veritatem enim dicam de aliis, de quibus præter dictas visiones gloriari possum. Dicit autem: *Non ero insipiens*, quia gloriabatur de his, quæ habebat. Quando enim gloriatur quis de his quæ non habet, stulte gloriatur. (*Apoc.* 3.) *Dicis quia dives sum, et nullius egeo, et nescis, etc.* Et quia gloriabatur ex causa sufficienti, ut ex prædictis est manifestum.

Consequenter autem cum dicit: *Parco autem, etc.* ostendit rationem quare non gloriatur de omnibus si potest gloriari, quæ quidem ratio est, ut eis parcat. Unde dicit: *Parco autem, etc.* quasi dicat: possem de pluribus aliis gloriari, sed parco, id est, parce glorior, vel parco vobis commendando me nolens esse onerosus vobis. Nam talia mihi Deus concessit, quæ si scireris, reputaretis me multo majorem, et hæc sunt dona gratuita multa, quæ habebat Apostolus. Ex quibus homines hujus mundi consueverunt plus commendare homines, et majores eos reputare quam ex gratum facientibus. Et ideo dicit: nolo ex gratuitis commendari. Et ideo, *parco*, id est, non glorior. Et quare: *Ne quis existimet me*, commendare, vel gloriari, *Supra id quod videt, etc.* Vel aliter, homo dupliciter cognoscitur, per conversationem et doctrinam suam, Apostolus autem nolebat aliqua de se dicere, licet posset, quæ excedebant, et vitam, et doctrinam suam. Et ideo parco autem, ne quis existimet me esse supra id, quod videt de conversatione mea exteriori: *Aut audit aliquid ex me*, id est, ex doctrina prædicationis et exhortationis, et instructionis meæ: quia forte crederent eum esse, vel immortalem, vel angelum. (*Prov.* 11.) *Vir prudens tacebit.* (*Prov.* 29.) *Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differt, etc.* Vel dicit; *Parco autem, etc.* pro detractoribus, sc. pseudo, qui dicebant eum gloriari ex elatione, et non ex causa, neque de his quæ in ipso erant. Et ideo dicit: parco autem, id est, parce glorior, ne quis pseudo existimet me excedere elationis spiritu, supra id, id est, in aliquid quod videt in me, vel audit ex me, id est, supra posse meritorium. (*Ps.* 130.) *Domine non est exaltatum cor meum, etc.* (*Eccl.* 3.) *Quanto magnus es, etc.*

LECTIO 3.

Remedium datum Paulo, ne de raptu seipsum extolleret, exprimitur, quod fuit infirmitas in carne, pro qua etsi orat, non tamen exauditur.

7. *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, qui me colaphizet.*

8. *Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me.*

9. *Et dixit mihi: sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.*

10. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum.*

Hic agit de remedio adhibito contra superbiam. Et circa hoc tria facit. Primo enim ponit remedium adhibitum. Secundo manifestat suam orationem de remedio removendo, ibi: *Propter quod ter Dominum, etc.* Tertio insinuat Domini responsionem assignantis rationem de adhibito remedio, ibi: *Et dixit mihi Dominus, etc.* Circa primum sciendum est, quod plerumque sapiens medicus procurat, et permittit supervenire infirmo minorem morbum, ut majorem curet, vel vitet, sicut ut curet spasmum, procurat febrem, hoc evidenter in se beatus Apostolus a medico animarum Domino nostro Jesu Christo factum ostendit. Christus enim velut medicus animarum summus ad curandum graves animæ morbos permittit plurimos electos suos, et magnos in morbis corporum graviter affligi, et quod plus est, ad curandum majora crimina permittit incidere in minora etiam mortalia. Inter omnia vero peccata gravius peccatum est superbia. Nam sicut charitas est radix et initium virtutum, sic superbia est radix et initium omnium vitiorum. (*Eccl.* 10. *Initium omnis peccati superbia.* Quod sic patet : charitas enim ideo dicitur radix omnium virtutum, quia conjungit Deo, qui est ultimus finis. Unde sicut finis est principium omnium operabilium, ita charitas est principium omnium virtutum. Superbia autem avertit a Deo. Superbia enim est appetitus inordinatus propriæ excellentiæ. Si enim aliquis appetit aliquam excellentiam sub Deo, si moderate quidem appetit, et propter bonum, sustineri potest. Si vero non debito ordine, potest quidem alia vitia incurrere, sc. ambitionis, avaritiæ, seu inanis gloriæ, et hujusmodi; tamen non est proprie superbia, nisi quando quis appetit excellentiam non ordinando illam ad Deum. Et ideo superbia proprie dicta separat a Deo, et est radix omnium vitiorum, et pessimum omnium, propter quod Deus resistit superbis, ut dicitur (*Jac.* 4.) Quia ergo in bonis est maxime materia hujus vitii, sc. superbiæ, quia ejus materia est bonum, permittit aliquando electos suos impediri ex aliqua sui parte, ut per infirmitatem, vel per aliquem defectum, et aliquando etiam per peccatum mortale ab hujusmodi bono, ut sic ex hac parte humilientur, quod ex illa non superbiant, et homo sic humiliatus recognoscat se suis viribus stare non posse. Unde dicitur (*Rom.* 8.) *Diligentibus Deum omnia, etc.* Non quidem ex

eorum peccato, sed ex ordinatione Dei. Quia igitur Apostolus magnam habebat superbiendi materiam, et quantum ad specialem electionem qua a Domino electus est; (*Act.* 9.) *Vas electionis est, etc.* Et quantum ad secretorum Dei cognitionem, quia hic dicit se raptum in tertium cœlum, et in paradisum, ubi audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui; et quantum ad malorum perpessionem, quia (*Supra* 11.) *In carceribus plurimis, in infirmitatibus, ter virgis cæsus sum, etc.* Et quantum ad virginalem integritatem, quia volo omnes esse sicut et ego. (1 *Cor.* 7.) Et quantum ad bonorum operationem, quia supra, plus omnibus laboravi. Et specialiter quantum ad maximam scientiam qua emicuit, quæ specialiter inflat: ideo Dominus adhibuit ei remedium, ne in superbiam extolleretur. Et hoc est, quod dicit: *Et ne magnitudo*, revelationis mihi factæ, *extollat me*, in superbiam. (*Eccl.* 6.) *Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus, etc.* (*Ps.* 87.) *Exaltatus autem humiliatus, etc.* Et dicit, ut ostendat sibi factas fuisse revelationes prædictas, *datus est mihi*, id est, ad meam utilitatem et humiliationem. (*Job.* 30.) *Elevasti me, et quasi super ventum ponens, etc.* Datus est, inquam, mihi, *stimulus*, crucians corpus meum per infirmitatem corporis, ut anima sanetur, quia ad litteram dicitur, quod fuit vehementer afflictus dolore iliaco. Vel *stimulus carnis meæ*, id est, concupiscentiæ surgentis ex carne mea, a qua multum infestabatur. (*Rom.* 7.) *Non enim, quod volo, etc.* Igitur ego ipse mente servio legi Dei, etc. Unde Augustinus dicit, quod inerant ei motus concupiscentiæ: quos tamen divina gratia refrænabat. Iste, inquam, stimulus est *angelus satanæ*, id est, angelus malignus.

Est autem angelus a Deo missus seu permissus, sed satanæ, quia satanæ intentio est, ut subvertat, Dei vero, ut humiliet et probatum reddat. Timeat peccator si Apostolus et vas electionis securus non erat. De remotione autem hujus stimuli removendi sollicitus erat Apostolus. Unde propter hoc orabat. Et hoc est quod subdit, *Propter quod ter, etc.* Ubi sciendum est, quod infirmus nesciens processum medici apponentis mordax emplastrum, rogat medicum, ut removeat, quod tamen sciens medicus causam quare faciat, sc. propter sanitatem, non exaudit eum quantum ad voluntatem petentis, magis curans de ejus utilitate. Sic Apostolus sentiens stimulum sibi gravem esse ad singularis medici confugit auxilium, ut eum removeat. Ter enim expresse et devote rogavit, ut Deus tolleret ab eo, sc. stimulum. (2 *Paral.* 20) *Cum ignoremus quid agere debeamus, etc.* Forte pluries hoc petiit, sed expresse et instanter ter eum petiit, vel ter, id est, multoties. Ternarius enim est numerus perfectus. Et vere ipse rogandus est, quia ipse vulnerat, et medetur. (*Job.* 5. *et Luc.* 22.) *Orate ne intretis in tentationem, etc.* Sequitur responsio Domini: *Et dixit mihi Dominus, etc.* Ubi duo facit. Primo ponit Domini responsionem. Secundo responsionis rationem assignat, ibi: *Nam virtus, etc.* Dicit ergo: Ego rogavi, sed Dominus dixit mihi, *sufficit tibi, etc.* quasi dicat: Non est tibi necessarium, quod infirmitas corporis recedat a te, quia non est periculosa: quia non duceris ad impatientiam, cum gratia mea confortet te; nec infirmitas concupiscentiæ, quia non protrahet te ad peccatum, quia gratia mea proteget te. (*Rom.* 3.) *Justificati gratis, etc.* Et vere sufficit gratia Dei ad mala vitanda, ad bona facienda, et ad vitam

consequendam æternam. (1 *Cor.* 15.) *Gratia Dei sum id quod sum, etc.* (*Rom.* 6.) *Gratia Dei vita æterna.* Sed contra (*Joan.* 15.) *Quidquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis, etc.* Aut ergo Paulus discrete petivit, et tunc debuit exaudiri; aut indiscrete, et tunc peccavit.

Respondeo : dicendum est, quod de una et eadem re potest homo dupliciter loqui. Uno modo secundum se, et naturam illius rei. Alio modo secundum ordinem ad aliud. Et sic contingit, quod illud quod est malum secundum se, est vitandum, secundum ordinem ad aliud est appetendum; sicut potio inquantum secundum se est amara, est vitanda; tamen qui considerat eam secundum ordinem ad sanitatem, appetit eam. Ergo et stimulus carnis secundum se est vitandus ut affligens, inquantum vero est via ad virtutem et exercitium virtutis, est appetendus. Apostolus autem quia nondum revelatum ei erat illud secretum divinæ providentiæ, ut ad utilitatem suam cederet, considerabat sibi malum quantum in se est, et ideo petierat suam amotionem, nec in eo peccavit : sed Deus, qui ordinaverat hoc ad bonum humilitatis suæ, non exaudivit eum quantum ad ejus voluntatem : quod tamen sciens, postmodum Apostolus gloriabatur cum diceret : Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, etc. Et licet non exaudierit eum quantum ad voluntatem, exaudivit tamen eum, et exaudit sanctos suos quantum ad ejus utilitatem. Unde dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum: Bonus Dominus, qui sæpe non tribuit, quod volumus, ut tribuat, quod mallemus.

Rationem autem suæ responsionis subdit consequenter, cum dicit : *Nam virtus, etc.* Mirus modus loquendi, *virtus in infirmitate perficitur.* Ignis in aqua crescit. Intelligi vero potest hoc, quod dicitur : Virtus perficitur in infirmitate dupliciter, sc. materialiter et occasionaliter. Si accipiatur materialiter, tunc est sensus : virtus in infirmitate perficitur, id est, infirmitas est materia exercendæ virtutis. Et primo humilitatis, ut supra dictum est. Secundo patientiæ. (*Jac.* 1.) *Tribulatio patientiam operatur.* Tertio temperantiæ : quia ex infirmitate debilitatur fomes, et temperatus efficitur quis. Si vero accipiatur occasionaliter, tunc virtus in infirmitate perficitur, id est, occasio perveniendi ad perfectam virtutem, quia homo sciens se infirmum magis sollicitatur ad resistendum, et ex hoc, quod magis resistit et pugnat, efficitur exercitatior, et per consequens fortior. Et ideo Levit. legitur et (*Judic.* 3.) Quod Dominus noluit destruere omnes habitatores terræ : sed aliquos reservavit, ut sc. filii Israel exercitarentur pugnando cum eis. Sic etiam Scipio nolebat destructionem civitatis Carthaginensis, ut sc. dum Romani haberent hostes exterius, non sentirent hostes interiores, contra quos durius bellum est, quam contra exteriores, ut ipse dicebat.

Consequenter ponit Apostolus effectum hujus responsionis dominicæ, dicens : *Libenter gloriabor, etc.* Ponit autem duplicem effectum. Unus est gloriationis. Unde dicit : Quia virtus mea perficitur in infirmitatibus, igitur libenter gloriabor in infirmitatibus meis, id est, mihi ad utilitatem meam datis. Et hoc, quia magis conjungitur Christo. *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce, etc.* (*Gal. ult. Eccl.* 10.) *Qui in paupertate gloriatur, etc.* Et ratio quod libenter gloriabor, *ut inhabitet in me virtus Christi,* ut sc. per infirmitates inhabitet et consummetur in me gratia Christi. (*Is.* 40.) *Qui dat*

lapso virtutem, *etc.* Alius effectus est gaudii. Unde dicit: propter quod complaceo; etc. Et circa hoc duo facit. Primo ponit hujusmodi effectum. Secundo hujus effectus rationem assignat, ibi: *Cum enim infirmor, etc.* Ponit autem effectum gaudii et materiam gaudii. Dicit ergo propter quod, quia virtus Christi habitat in me in infirmitatibus et in tribulationibus omnibus, et ideo complaceo mihi, id est, multum delector et gaudeo dictis infirmitatibus meis. (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate fratres, etc.*

Defectus autem in quibus propter gratiam Christi abundanter delectatur, enumerat. Et primo illos, qui sunt a causa interiori et hujusmodi sunt infirmitates. Et ideo dicit: *In infirmitatibus.* (*Ps.* 15.) *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt,* sc. ad gratiam. Secundo illos, qui sunt a causa exteriori. Et hos quidem quantum ad verbum, cum dicit: *In contumeliis,* sc. mihi illatis. (*Act.* 5.) *Ibant Apostoli gaudentes, etc.* Et quantum ad factum, et hoc, vel quantum ad defectum bonorum, cum dicit: *In necessitatibus*, id est, in penuriis necessariorum, et in paupertate qua premebatur. Et hoc modo accipitur necessitas, cum dicitur (*Rom.* 12.) *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Vel quantum ad experimentum malorum illatorum, et hoc quantum ad exteriora. (*Matth.* 5.) *Beati qui persecutionem*, *etc.* cum dicit: *In persecutionibus,* sc. corporis, quas de loco ad locum, et ubique experimur. Et quantum ad exteriora, dicens: *In angustiis,* id est in anxietatibus animi. (*Dan.* 13.) *Angustiæ sunt mihi undique*, *etc.* Sed materia omnium horum, quæ faciunt ad gaudium est, quia pro Christo, quasi dicat: Ideo complaceo, quia propter Christum patior. (1 *Petr.* 4.) *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, vel fur.* Et hujus gaudii rationem assignat, dicens: *Cum enim infirmor*, *etc.* quasi dicat: Merito complaceo mihi in illis, quia quando infirmor, etc. Id est quando ex his, quæ in me sunt, vel ex persecutione aliorum incido in aliquod prædictorum, adhibetur mihi auxilium divinum, per quod confirmor. (*Ps.* 93.) *Consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.* (*Joel.* 3.) *Infirmus dicat, quia ego fortis sum.* (*Supra* 4.) *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur*, *etc.* (*Exod.* 1) legitur, quod quanto plus premebantur filii Israel, tanto plus multiplicabantur.

LECTIO 4.

De sui gloriatione seipsum excusans Paulus, eam in Corinthios refundit, ac eamdem manifestando ostendit quæ fuerint bona, propter quæ ipsum commendare merito debuissent contra pseudo.

11. *Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab his, qui sunt supra modum Apostoli, tametsi nihil sum.*

12. *Signa tamen apostolatus mei facta sunt supra vos in omni patientia, in signis, et prodigiis, et virtutibus.*

13. *Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris ecclesiis, nisi quod ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam.*

Posita commendatione sua consequenter Apostolus excusat se de his quæ dixit, ostendens se coactum hoc dixisse, quæ ad gloriam suam perti-

nent. Et circa hoc duo facit. Primo imponit Corinthiis causam ejusmodi gloriationis. Secundo exponit et manifestat hanc causam, ibi : *Ego enim debui, etc.* Dicit ergo: Confiteor quod in his omnibus commendationibus meis factus sum insipiens, id est, videtur vobis, quod opus insipientis fecerim, sed hoc non ex me, nec sponte, immo coactus feci, et vestra culpa fuit, quia vos me coegistis, id est, dedistis mihi occasionem. Frequenter enim subditi cogunt prælatos aliqua facere, quæ insipienter facta esse judicari possunt, sed tamen pro loco et tempore sapienter facta sunt.

Hoc autem quod dixerat in communi, sc. quod ipsi fuerant causa suæ commendationis, exponit consequenter, cum dicit: *Ego enim debui, etc.* ubi dicit quod ipsi fuerunt causa suæ commendationis. Primo omittendo bona quæ facere debuissent. In quo exaggerat eorum ingratitudinem. Secundo committendo mala, in quo detestatur eorum malitiam, ibi : *Timeo enim, ne forte, etc.* Circa primum duo facit. Primo commemorat quid facere debuissent, ostendens causam, ibi: *Nihil enim minus, etc.* Secundo removet ipsorum excusationem, ibi : *Quid est enim quod minus, etc.* Dicit ergo :Vere vos me coegistis, quia vos debuissetis facere illud quod ego feci. Unde dicit: *Ego debui commendari a vobis,* quod non fecistis quando necesse erat, sc. quando pseudo vilipendendo me, et præferendo se reddebant vilem doctrinam et evangelium Christi a me prædicatum. Unde quia vos non commendastis me, ne deperiret fides Christi in vobis, prorupi in commendationem propriam. Sed contra (*Supra* 3) dicit : *Numquid egemus commendatitiis epistolis, etc.* Quare ergo voluit commendari ab istis ?

Respondeo : Dicendum est, quod Apostolus propter se non egebat commendationibus, sed propter alios, ut sc. dum commendaretur, doctrina sua esset in majori auctoritate, et pseudo confutarentur. Sed quia possent isti dicere, ideo non commendavimus te, quia non est in te aliquid commendatione dignum, propter hoc Apostolus probat eis, quod bene poterant eum commendare, cum dicit : *Nihil enim, etc.* ostendens esse in se multa commendatione digna. Et primo quantum ad præterita bona, quæ fecit. Secundo quantum ad futura, quæ facere intendit, ibi: *Ecce tertio hoc paratus, etc.* Ostendit autem præterita commendabilia, quæ fecit primo in generali, quantum ad omnes Ecclesias. Secundo in speciali, quantum ad ea, quæ egit apud eos, ibi : *Tametsi nihil, etc.* Tertio excludit objectionem, ibi : *Quid est enim, etc.* Dicit ergo : Merito debui commendari a vobis, quia multa sunt in me commendatione digna. Nam *nihil minus feci ab eis,* sc. Petro et Jacobo, et Joanne, *qui sunt supra modum Apostoli*, id est, qui videntur a quibusdam digniores Apostoli, quam ego sum. Pseudo enim dicebant, quod erant docti a Petro et Joanne, qui fuerunt docti a Christo, et quod Petrus et Joannes servabant legalia, unde et ipsi debebant servare. Sed quia nihil minus feci ab eis, nec quantum ad prædicationem, nec quantum ad conversionem fidelium, ostensiones miraculorum, et perpessionem laborum, immo plus, quia (ut supra) plus omnibus laboravi. (1 *Cor.* 15.) *Abundantius omnibus, etc.* Ideo magis sum commendandus. Vel dicuntur supra modum Apostoli, sc. Petrus, Joannes et Jacobus, quia fuerunt primo conversi ad Christum. (1 *Cor.* 15.) *Novissime autem visus est et mihi, etc.* Si secundum hoc accipiatur,

nihil tamen minus fecit eis, quia in modico tempore, et postquam conversus fuit, plus laboravit. Sed esto quod nihil fecerim quantum ad ecclesias, per quod possem commendari, multa tamen specialia egi apud vos, de quibus potuissetis me commendare. Et ideo dicit: *Tametsi nihil*, id est, dato, quod nihil fecerim in comparatione ad eos, tamen effectus meæ virtutis manifeste apparent in vobis, et primo quantum ad prædicationem nostram, qua conversi estis ad fidem. Et sum Apostolus vester. Et ideo dicit: *Signa apostolatus mei*, id est, meæ prædicationis, *facta sunt supra vos*, a Deo, inquantum credentes conversi estis. (1 *Cor.* 9.) *Signaculum apostolatus mei vos estis.* (1 *Cor.* 4.) *In Christo Jesu per evangelium ego vos genui.* Secundo per conversionem per quam confirmatur fides, quia quando vita concordat doctrinæ, majoris auctoritatis est doctrina. Et virtus prædicatoris magis apparet per patientiam. (*Prov.* 19.) *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Et ideo dicit: *In omni patientia.* Tertio quantum ad operationem miraculorum. Et ideo dicit: *In signis, etc.* (*Marc. ult.*) *Illi autem profecti, etc.* Et hæc tria distinguuntur, quia virtus est commune ad omnia miracula. Nam virtus est ultimum de potentia. Et ideo aliquid dicitur virtuosum, quia ex magna virtute. Quia ergo miracula fiunt ex magna virtute, sc. divina, ideo dicuntur virtutes. Signum vero refertur ad minus miraculum. Prodigium autem ad maximum. Vel dicit signa quantum ad miracula facta de præsenti, prodigia quantum ad miracula de futuris. Vel signa et prodigia dicit miracula, quæ fiunt contra naturam, sicut illuminatio cæci, suscitatio mortui, etc. Virtutes vero dicit, quæ sunt secundum naturam, sed non eo modo quo natura facit, sicut quod ad impositionem manus statim sanentur infirmi, quod etiam natura facit, sed successive. Vel virtutes dicit virtutes mentis, sicut est castitas et hujusmodi.

Consequenter excludit objectionem, cum dicit: *Quid enim est quod minus, etc.* Possent enim Corinthii respondere ad prædicta, et dicere, verum est quod multa bona fecisti et magna, et tamen alii fecerunt plura et majora quam tu, et ideo apud eos et in eorum comparatione nolumus te commendare. Et ideo hoc excludit, ostendens quod nihil minus fecit quam illi, sed plus. Et ideo dicit: *Quid est enim quod minus habuistis a me præ cæteris ecclesiis*, id est, quam aliæ ecclesiæ Christi habuerunt per illos quantum ad spiritualia? quasi dicat: Nihil, quia ipsi prædicaverunt fidem et Apostolus prædicavit. Illi ostenderunt signa et virtutes, et Apostolus similiter. Et non solum non minus habuistis, sed plus, quia alii Apostoli vivebant de sumptibus illorum quibus prædicabant, sed Apostolus non, quia nihil accepit a Corinthiis. Et ideo dicit: *Nisi quod ego ipse non gravavi vos*, accipiendo vestra, quasi dicat: Nihil habuistis minus, nisi hoc forte reputetis minus, quia nihil accepi a vobis, quod tamen plus est. (*Act.* 20.) *Ad ea, quæ mihi opus erant, et his, qui mecum sunt necessaria, ministraverunt, etc.* (2 *Thess.* 3.) *Nocte ac die laborantes, etc.* (*Is.* 23.) *Qui excutit manus suas, etc.* Quod si hoc ipsum reputatis injuriam, sc. quod nolui vestra recipere, quod feci, quia non dilexi vos, et videtur vobis quod male fecerim, parcatis mihi. Et ideo dicit ironice loquendo: *Donate*, id est, parcite, *mihi hanc injuriam.* Hoc modo accipitur donare (*Ephes.* 4.) *Donantes invicem, sicut et Christus vobis donavit.*

LECTIO 5.

Bona quæ illis in futurum facere paratus est, manifestat per similitudinem parentum ad filios, qua eos prosequatur charitate aperiens.

14. *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.*
15. *Ego autem libentissime impendam et superimpendar ego ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar.*
16. *Sed esto. Ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.*
17. *Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos?*
18. *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? Nonne eodem spiritu ambulavimus? Nonne eisdem vestigiis?*
19. *Olim putatis, quod excusemus nos apud vos. Coram Deo in Christo loquimur. Omnia enim charissimi, propter ædificationem vestram.*

Hic ostendit se esse commendabilem quantum ad bona futura, quæ facere intendit. Et tria facit. Primo ostendit suum propositum de futuro bono, quod intendit. Secundo propositi hujus rationem assignat, ibi: *Non enim quæro quæ vestra sunt, tc.* Tertio ad rationem, similitudinem adhibet, ibi: *Nec enim debent etc.* Sciendum est circa primum, quod aliquando contingit, quod ideo aliqui non accipiunt uno tempore, ut reservent se ad aliud tempus, in quo possint et plus recipere et audacius. Ne ergo isti simile crederent de Apostolo, ut ideo noluisset prima vice recipere ab eis, ut postmodum reciperet plus, dicit, quod non solum hoc fecit olim, sed etiam paratus est facere in futurum. Unde dicit: *Ecce jam tertio*, id est, tertia vice, *paratus sum venire ad vos, et non ero vobis gravis*, quasi dicat: Nec etiam tunc gravabo vos, accipiendo vestra. (*Supra* 11.) *In omnibus sine onere me servavi et servabo.* (*Job.* 27.) *Justificationem quam cœpi tenere, etc.* Dicit autem: *Tertio paratus sum venire.* Et non dicit, tertio venio, quia bene ter paratus fuit ire ad eos, sed tamen non ivit nisi bis. Paratus enim fuit ire prima vice, et tunc ivit et conversi sunt. Secunda vice fuit paratus, et fuit impeditus propter peccatum eorum, et tunc non ivit, de quo excusat se in principio hujus epistolæ. Modo est paratus ire tertio, et ivit, unde bis ivit, et ter fuit paratus ire. Rationem autem hujus boni propositi subdit, dicens: *Non enim quæro, etc.* quæ talis est: Constat quod artifex disponit opus suum secundum finem quem intendit; prædicatores autem in prædicando, aliqui intendunt quæstum et bona temporalia, et ideo totam prædicationem ad hoc ordinant et disponunt.

Aliqui vero intendunt salutem animarum, et ideo hoc modo disponunt prædicationem suam, secundum quod vident expedire saluti illorum quibus prædicant. Quia ergo Apostolus intendebat in prædicatione sua salutem Corinthiorum et videbat, quod non expediebat, quod reciperet ab eis sumptus, tum ut confutaret pseudo, tum etiam quia avari erant, ideo noluit accipere sumptus. Et ideo hujus rationem assignat, dicens: Ideo non gravabo vos, sumptus accipiendo, quia non quæro quæ vestra sunt in prædicatione mea,

sed vos et vestram salutem procurare intendo. (*Phil.* 4.) *Non quæro datum, sed fructum.* Et ideo Dominus dixit Apostolis : Faciam vos fieri piscatores hominum, non pecuniæ. Hoc etiam figuratur (*Gen.* 47.) ubi legitur, quod Joseph emit Ægyptios in servitutem regis, quia bonus prædicator debet ad hoc studere, ut infideles convertat ad servitium Christi. Sed hujusmodi rationi adaptat similitudinem, cum dicit : Nec enim debent, etc. Et primo ponit similitudinem. Secundo adaptat eam, ibi : *Ego autem libentissime, etc.* Tertio arguit eorum ingratitudinem, ibi : *Licet plus vos, etc.* Dicit ergo : Quod autem non quæram vestra, patet per simile. Videmus enim, quod parentes carnales debent thesaurizare filiis carnalibus, quia *filii non debent thesaurizare parentibus, sed parentes filiis.* Cum ergo ego sim pater vester spiritualis, et vos sitis filii mei, nolo quod vos thesaurizetis mihi, sed ego vobis. Sed hic est quæstio de patribus carnalibus. Nam (*Exod.* 20) dicitur : *Honora patrem tuum, etc.* In quo etiam præcipitur nobis, quod ministremus eis necessaria. Ergo filii tenentur thesaurizare parentibus.

Respondeo : Dicendum est, quod ex præcepto tenentur filii ministrare et subvenire parentibus in necessariis, non autem congregare et thesaurizare eis. Nam thesaurizatio et congregatio fit in posterum. Sed nos videmus, quod secundum naturam filii succedunt parentibus, et non e contrario, nisi in aliquo tristi eventu, et ideo naturaliter amor parentum est ad hoc, ut congregent filiis. Et hoc modo loquitur Apostolus. Exod. autem 20 loquitur Dominus de subventione in necessariis. Item quæstio oritur de hoc, quod dicit : Parentes filiis, etc. Ergo cum prælati sint parentes nostri spirituales videtur quod male fecerint principes et alii dando divitias prælatis. Responsio : Dicendum est, quod non dederunt prælatis propter se, sed propter pauperes. Et ideo non dederunt eis, sed pauperibus. Et hoc Dominus monet (*Matth.* 6.) *Thesaurizate vobis thesauros in cœlis, etc.* Prælatis autem dantur tanquam pauperum dispensatoribus.

Consequenter positam similitudinem adaptat. In similitudine autem duo proposuit. Unum est, quod filii non debent thesaurizare parentibus, et hoc jam patet. Et aliud est, quod parentes debent thesaurizare filiis et dare. Et quantum ad hoc, dicit : *Quia ergo ego sum pater vester, ideo paratus sum dare vobis.* Et hoc est quod dicit : *Ego libentissime impendam* vobis bona, non solum bona spiritualia prædicando et exempla monstrando, sed etiam temporalia, quod et faciebat, inquantum prædicabat, et serviebat eis cum sumptibus aliarum ecclesiarum. Hæc tria ministrare debet quilibet prælatus suis subditis. Unde Dominus dixit ter Petro (*Joan.* 21.) *Pasce oves meas*, id est, pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio. Et non solum ista impendam vobis, sed paratus sum mori pro salute animarum vestrarum. Unde dicit : *Et superimpendar pro animabus vestris.* (*Joan.* 15.) *Majorem charitatem nemo habet, etc.* (1 *Joan.* 3.) *Si Christus animam suam pro nobis posuit, et vos debetis, etc.* (*Joan.* 10.) *Bonus pastor animam suam, etc.* Ingratitudinem istorum increpat consequenter, dicens : *Licet plus vos diligens, etc.* quasi dicat : Libenter impendar pro vobis, licet sitis ingrati, quia licet plus vos diligens, etc. Et hæc comparatio potest exponi dupliciter. Uno modo sic, licet plus diligam vos quam pseudo, tamen minus diligor, sc. a

vobis, quam diligantur pseudo, quos plus diligitis quam me. Et sic patet, quod ego plus vos diligo, quam illi, quia ego quæro salutem vestram tantum, illi vero bona vestra solum. Alio modo sic: Licet plus diligam, sc. vos quam alias ecclesias, tamen minus diligor a vobis, quam ab aliis ecclesiis. (*Phil.* 1.) *Testis est mihi Deus quomodo cupiam, etc.* Et quod plus dilexerit Corinthienses, quam alias ecclesias, patet, quia plus pro eis laboravit. Illud autem in quo plus laboramus, magis consuevimus diligere.

Consequenter cum dicit: *Esto, ego vos, etc.* removet suspicionem. Et primo ponit suspicionem ipsam. Secundo excludit eam, ibi: *Numquid per aliquem, etc.* Tertio rationem exclusionis assignat, ibi: *Olim putatis, quod excusemus, etc.* Posset autem esse istorum suspicio talis, quod ideo ipse ab eis per se ipsum non acceperit, ut per alios dolose ab eis plus accipiat. Et ideo dicit, hoc ponens: Esto, id est, dato et concesso, quod ego in persona mea, et eorum qui mecum sunt aliquid accipiendo non gravavi vos, sed (sicut credidistis) cum essem astutus, dolo, etc. Id est, per alios detraxi vobis bona vestra plurima, sed hoc est falsum, quia nihil ex dolo feci. (1 *Thess.* 2.) *Exhortatio nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo.* Nam ipse erat verus Israelita, in quo dolus non fuit. (*Joan.* 1.)

Hanc ergo suspicionem excludit consequenter, cum dicit: *Numquid per aliquem, etc.* Et primo in generali. Secundo in speciali. In generali sic: Si per alios voluissem surripere vestra, misissem aliquos, qui hoc procurarent apud vos. Sed numquid per aliquem eorum quem misi ad vos, circumveni vos, extorquendo per eos vestra? quasi dicat: Non. (*Supra* 7.) *Neminem circumvenimus, etc.* (1 *Thess.* 4.) *Ne quis circumveniat in negotio fratrem suum.* In speciali vero excludit suspicionem prædictam, cum dicit: *Rogavi Titum, etc.* quasi dicat: Nullus eorum in speciali quem misi ad vos, circumvenit vos. Titum enim cum precibus misi ad vos. Et hoc est, quod dicit: *Rogavi Titum, etc.* De isto habetur (*Supra* 8.) *Misi etiam cum illo fratrem*, sc. Barnabam, vel Lucam. (*Supra* 8.) *Misimus cum illo*, sc. Tito fratrem (sc. alterum dictorum) cujus laus est in evangelio. *Sed numquid Titus circumvenit vos, etc.* quasi dicat: Non. (*Supra* 8.) *Gratias ago Deo meo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, etc.* Et quod Titus non circumvenerit eos, probat per conformitatem Titi ad seipsum Apostolum, et ponit duplicem conformitatem, sc. cordis. Et ideo dicit: *Nonne eodem spiritu ambulavimus*, id est, eamdem voluntatem habemus? Vel eodem spiritu instigamur ad bene et recte agendum? (*Supra* 4.) *Habentes autem eumdem spiritum, etc.* Item conformitate operis. Et ideo dicit: *Nonne eisdem vestigiis*, id est, operibus intendimus, sc. vestigiis Christi? Nam ego sequor vestigia Christi. (*Job.* 23.) *Vestigia ejus*, sc. Christi, *secutus est pes meus, etc.* (1 *Pet.* 2.) *Christus passus est, etc. ut sequamini vestigia ejus.* Et Titus sequitur vestigia mea. (1 *Cor.* 11.) *Imitatores mei estote, etc.* Et sic patet, quod si conformis est mihi in voluntate et opere, et ego non circumveni vos, nec intendo circumvenire, quod autem nec ipse circumvenerit vos, patet per illud (*Matth.* 7.) *A fructibus eorum cognoscetis, etc.* Rationem autem exclusionis subdit, dicens: *Olim*, seu rursus, *putatis, etc.* Et primo ponit eorum opinionem. Secundo excludit eam.

Opinio autem istorum erat, quod Apostolus quasi reus et culpabilis omnia verba ista epistolæ diceret ad excusationem suam, et quod non essent vera, sed ad excusandum tantum inventa; et ideo ponens hanc opinionem ipsorum, dicit: Vos putatis olim, id est, a principio hujus epistolæ, quod excusemus nos apud vos, id est, quod hæc verba non sint vera, sed sint ad excusandum conficta. Hanc autem excludit sic; qui enim sic excusat se, duo habet. Unum est, quod non utitur verbis veris, sed confictis. Aliud est, quia non vult pati detrimentum famæ suæ et gloriæ. Unde specialiter propter dispendium famæ aliqui excusant se. Sed neutrum istorum est in nobis. Non ergo vera est opinio vestra. Quod autem neutrum istorum sit in nobis, patet. Non enim dicimus verba falsa; quod probo: Primo per testimonium Dei, quia coram Deo loquimur. Quasi dicat: Teste Deo hoc in veritate dico. (*Job.* 16.) *Ecce in cœlo testis meus, etc.* Secundo per testimonium Christi, quia, *in Christo loquimur*, id est, per Christum, in quo nulla est falsitas. (*Supra* 2.) *Ex sinceritate sicut ex Deo in Christo loquimur.* Item non quærimus gloriam nostram, nec timemus infamiam, quia omnia, quæ dixi et de revelationibus et de tribulationibus, *facio*, seu dico, *propter vestram ædificationem*, ut sc. permaneatis in virtute, et expellatis pseudo. (*Rom.* 14.) *Quæ ædificationis sunt invicem, etc.* (1 *Cor.* 14.) *Omnia ad ædificationem fiant.* (*Joan.* 12.) *Non propter me hæc vox venit, sed propter vos, etc.*

LECTIO 6.

Carpit Corinthiorum malitiam, quo ad mala quæ evitare debuissent, ostendens causam aliam suæ commendationis, ex eorum commissis provenire.

20. *Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos.*

21. *Ne iterum cum venero humiliet me Deus apud vos: et lugeam multos ex his, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia quam gesserunt.*

Posita una causa commendationis, quæ provenit ex omissione Corinthiorum, quantum ad ea bona, quæ facere debuissent, in qua detestatur eorum ingratitudinem, hic consequenter ponit aliam causam, quæ provenit ex eorum commissione quantum ad mala, quæ debuissent vitare, in qua exaggerat eorum malitiam. Et circa hoc duo facit. Primo ponit eorum culpam in generali. Secundo explanat eam in speciali, ibi: *Ne forte, etc.* Dicit ergo, non solum laudavi me propter hoc, quod vos omisistis me laudare, sed etiam propter periculum vestrum, quod est in hoc, quod vos adhæretis pseudo, quia dum fovent vos in peccatis, exponunt vos in magno periculo, et ideo dicit: *Timeo*, sc. *ne forte cum venero ad vos* personaliter, *non inveniam vos quales vos volo*, sc. justos, sed peccatores et incorrectos, et displiceatis mihi, et ego vobis, quia justo non placent peccatores, inquantum peccatores. Et inveniar talis a vobis, sc. contristatus

et puniens, qualem me non vultis habere. Mali enim odiunt correctionem, et veritatem; ergo inimicus factus sum vobis verum dicens vobis, etc. (*Gal.* 4.) Sic patet eorum malitia in generali, sc. quod timebat ne nondum plene pœnituerint. In speciali etiam manifestat eorum malitiam, cum dicit: *Ne forte contentiones, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo enim enumerat eorum mala præsentia. Secundo commemorat præterita mala, de quibus nondum pœnituerunt, ibi: *Ne iterum cum venero, etc.*

Sciendum est autem circa primum, quod Corinthienses post conversionem inciderunt in peccatum carnale, ut patet de illo, qui uxorem patris habuit, et de hoc in hac parte correcti sunt per primam epistolam, non tamen plene, sed adhuc aliquid in eis remansit, et supra hoc remanserunt in eis multa peccata spiritualia, quæ proprie opponuntur charitati. Charitas vero duo facit. Primo enim facit corda hominum ad invicem consentientia. Secundo inducit homines ad mutuum profectum. Et ideo peccata spiritualia e contrario. Primo faciunt homines ad invicem dissentientes. Secundo faciunt eos invicem offendentes. Et ideo primo enumerat peccata spiritualia, quæ pertinent ad dissensionem. Secundo ea quæ faciunt ad offensionem, ibi: *Detractiones, etc.* In dissensionibus autem procedit ordine retrogrado. Nam secundum rectum ordinem homines primo dissentiunt, inquantum unus vult unum, alius vult contrarium. Secundo ex hoc procedunt ad inferendum documenta, inquantum quilibet vellet obtinere in proposito suo. Tertio quando non potest obtinere in proposito suo, sed succumbit, accenditur zelo invidiæ. Quarto ex hoc prorumpit ad contentiones verborum, et ab isto ultimo incipit Apostolus, dicens: *Ne forte contentiones, etc.* Quasi dicat: Non solum timeo mala vestra in generali, sed in speciali, ne forte sint in vobis contentiones, de meritis prælatorum, et de baptistis, etc. (*Prov.* 20.) *Honor est homini, qui separat se a contentionibus, etc.* Ambrosius: contentio est impugnatio veritatis, cum confidentia clamoris. Et hæc contentio venit ab æmulatione, et ideo dicit: *Et æmulationes*, id est, invidiæ, in his qui minores sunt et minus habent. (*Jac.* 3.) *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia, etc.* (*Job.* 5.) *Parvulum occidit invidia, etc.* (*Sap.* 2.) *Invidia diaboli, etc.* Et æmulatio venit ab animositate. Unde dicit: *animositates*, in ultione et illatione nocumenti. (*Eccl.* 8.) *Cum audace ne eas, etc.* Et animositas venit ex dissensionibus. Et ideo dicit: *Dissensiones*, id est, odia, et contrarietas animorum. (*Rom. ult.*) *Observetis eos qui dissensiones et offendicula, etc.* (1 *Cor.* 1.) *Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.*

Consequenter enumerat eorum mala præsentia quantum ad offensionem. Et quia ista specialiter sunt mala in nocumentis verborum, et non factorum. Ideo dimissis nocumentis factorum, enumerat nocumenta verborum, in quibus etiam procedit ordine retrogrado, incipiens a posteriore. Et hoc est, cum quis expresse malum dicit de aliquo, et siquidem in manifesto, sic est detractor. Et ideo dicit: *detractiones.* (*Rom.* 1.) *Detractores, Deo odibiles, etc.* Si vero in occulto, tunc est susurro. Et ideo dicit susurrationes. Sunt enim susurrones, qui latenter seminant discordias. (*Eccl.* 28.) *Susurro et bilinguis maledictus erit.* Et hæc duo procedunt ex superbia, quæ animum inflatum contra aliquos prorumpere facit in mala verba. Et ideo dicit, in-

flationes. (*1 Cor. 4.*) *Tamquam non sim venturus ad vos sic inflati, etc.* Et hæ inflationes veniunt ex seditionibus, quæ sunt præparationes partium ad pugnam, quia inter superbos semper jurgia sunt. (*Prov. 13.*) Et ideo dicit: *Seditiones*, id est, tumultus ad pugnam. (*Prov. 17.*) *Semper jurgia quærit malus.* Sic ergo patet eorum malitia, quantum ad mala præsentia, quæ multa sunt et in dissensionibus, et in nocumentis. Manifestat autem eorum malitiam quantum ad mala præterita, de quibus non pœnituerunt, cum dicit: *Ne iterum cum venero humiliet me Deus*, id est, affligat apud vos: ita quod *et lugeam multos vestrum, ex his qui ante peccaverunt*, id est, ante primam epistolam, *et non egerunt pœnitentiam*, plene post primam epistolam. Et merito lugeam, quia sicut gloria patris est gloria filiorum, ita confusio patris est confusio filiorum. Sic Samuel lugebat Saul. (*1 Reg. 15.*) *Usquequo luges Saul, etc.* (*1 Reg. 16.*) Et hoc quia *non pœnituerunt, nec egerunt pœnitentiam* de peccatis carnalibus prædictis, quorum quædam sunt contra naturam. Et ideo dicit: *Super immunditia*, id est, luxuria contra naturam. Quædam sunt, quæ committuntur cum mulieribus corruptis, sc. viduis seu conjugatis. Et ideo dicit: *Et fornicacatione.* Quædam sunt, quæ fiunt in corruptione virginum. Et ideo dicit: *Et impudicia quam gesserunt.* (*Gal. 5.*) *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immunditia, impudicitia, etc.*

CAPUT XIII.

Seductos increpat, severitatem sententiæ comminatur, potestatem suam judiciariam ostendit, ac sui adventum ac formam judicii manifestat.

1. *Ecce tertio hoc venio ad vos: in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum.*
2. *Prædixi enim et prædico, ut præsens vobis, et nunc absens his, qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam.*
3. *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus? Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis.*
4. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.*

In præcedentibus Apostolus multa locutus est ad detestationem pseudo, hic consequenter loquitur contra illos, qui a pseudo sunt seducti. Et circa hoc duo facit. Primo, increpat seductos. Secundo, consolatur persistentes, ibi: *De cætero fratres gaudete, etc.* Circa primum primo comminatur sententiæ severitatem. Secundo ostendit suam judiciariam potestatem, ibi: *An experimentum quæritis, etc.* Tertio monet ad correctionem, ibi: *Vosmetipsos tentate, etc.* Circa primum primo promittit suam præsentiam. Secundo prædeterminat sui judicii formam, ibi: *In ore duorum vel trium, etc.* Tertio comminatur severam sententiam, ibi: *Prædixi enim, et prædico, etc.* Promittit ergo primo suum adventum, dicens: Ecce ego venio, quasi dicat: Certum sit vobis, quod venio ad vos. Et ideo cavete vobis ne inveniam vos imparatos, et dicit *tertio*, non quod tertio

iverit, sed quia tertio jam paraverat ire, etsi non iverat nisi semel, in secundo apparatu impeditus. (4 *Cor.* 4.) *Veniam ad vos cito, etc.* Veniam, inquam, et judicabo malos secundum ordinem, tamen ita sc. quod *in ore duorum vel trium testium* accusantium seu testantium contra aliquem, *sit omne verbum* accusatorum, quod quidem dicitur (*Deut.* 17.) *Nemo occidetur uno teste dicente testimonium*, et ejusdem 19. *Non stabit testis unus contra aliquem.* Vel aliter, *in ore duorum, etc.* Quasi dicat: Hoc quod dico de adventu meo ad vos, ita est certum, sicut testimonium duorum, vel trium. Sic ergo ordo judicii erit. Sed severitatem sententiæ comminatur, dicens: *Prædixi enim, etc.* Ubi primo insinuat ordinem judiciarium quo est procedendum, in quo exigitur, ut præcedat trina admonitio. Et quantum ad hoc, dicit: *prædixi vobis* ut præsens, bis, quando sc. eram vobiscum, et nunc absens prædico, ut sic ter admoneat: prædico, inquam, his *qui ante peccaverunt*, et omnibus aliis, quasi dicat, omnes moneo. Secundo præmissa monitione comminatur sententiam. Unde dicit: Quoniam si venero non parcam iterum, quasi dicat: Illis qui peccaverunt peperci prima vice, sed si iterum peccaverint, vel si non egerint pœnitentiam, non parcam eis iterum. Et hoc juste fit, quia ille cui semel remittitur et iterum peccat, si remitteretur sibi, cresceret in malitia et efficeretur insolens. Et ideo dicit sapiens (*Prov.* 13.) *Qui parcit virgæ, odit filium, etc.* Et hoc ergo ordinatum est in Ecclesia, ut præcedat trina monitio antequam quis sententiam excommunicationis fulminet: quia contingit, quod aliqui, licet sint in peccatis et offendunt, tamen ex solo verbo admonitionis corriguntur et satisfaciunt. Et etiam a levioribus semper incipiendum est, quod si admonitione non ducitur, ne magis insolescat, adhibenda est severitas sententiæ. (*Eccl.* 8.) *Ex eo, quod non profertur cito contra malos sententia, etc.*

Consequenter ne possent calumniari de potestate Apostoli, ostendit Apostolus suam judiciariam potestatem, dicens: *An experimentum, etc.* Ubi tria facit. Primo ostendit se habere legationem et potestatem judicandi a Christo. Secundo ostendit virtutem Christi, ibi: *Qui in vobis non infirmatur, etc.* Tertio ostendit, quod virtus Christi etiam ad alios derivatur, ibi: *Nam et nos infirmi sumus in illo.* Dicit ergo: Si venero non parcam, immo severissime judicabo, et hoc bene possum, quia habeo auctoritatem Christi in puniendo et remittendo. (*Supra* 2.) *Nam si quid donavi, etc.* (*Supra* 5.) *Pro Christo legatione fungimur, etc.* Et ideo dicit: *An experimentum, etc.* quasi dicat: Non est dubitandum de potestate mea, quia quidquid ego loquor, vel proferendo sententias, vel remittendo, vel prædicando, loquor a Christo. (*Exod.* 4.) *Perge ergo, ego ero in ore tuo.* (*Luc.* 21.) *Ego dabo vobis os et sapientiam, etc.* Quæ ergo homo facit ex instinctu Spiritus Sancti, dicitur quod Spiritus Sanctus facit; ideo Apostolus quia a Christo motus hoc loquebatur, attribuit Christo tamquam principali, dicens: *Qui in me loquitur Christus, etc.* Sed ne dubitetur de potestate et virtute Christi: ideo consequenter Apostolus ostendit virtutem Christi, cum dicit: *Qui in vobis, etc.* Ubi primo ostendit virtutem Christi, quantum ad ea, quæ in eis apparuerunt. Secundo quantum ad ea, quæ in Christo sunt, ibi: *Nam etsi, etc.* Dicit ergo: Habeo potestatem judiciariam a Christo, qui in me loquitur, qui ma-

gnæ virtutis est in vobis dando dona gratiarum, distributionem spiritus et alia multa, quæ experti estis, et non solum non infirmatur, sed potens est in vobis, quia potenter vos liberavit a peccato, potenter vos convertit ad bonum. (*Ps.* 23.) *Dominus fortis et potens, etc.* (*Sap.* 12.) *Subest tibi cum volueris posse.* Et paulo ante : *virtutem enim ostendis tu, etc.* Et non solum potentia Christi apparuit in vobis, sed etiam in seipso sc. inquantum a morte crucis, quam sustinuit ex infirmitate humana, quam assumpsit infirmatam in paupertate, surrexit, et vivit ex virtute Dei, quæ est ipse Deus. Talis enim erat illa susceptio, quæ Deum hominem faceret, et hominem Deum. (1 *Cor.* 1.) *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus, etc.* Vel, *ex virtute Dei*, sc. patris, qui est etiam virtus Christi, quia eadem est virtus patris et filii. (*Apoc.* 1.) *Fui mortuus, etc.* Hæc etiam virtus Christi derivatur ad nos. *Nam et nos infirmi, etc.* quasi dicat : Ad nos etiam pertinet illa virtus, quia et nos infirmi sumus in illo, id est, ad intentionem illius, inquantum propter ipsum multa patimur, et mortificamus nosmetipsos et humiliamus nos. (1 *Cor.* 4.) *Nos infirmi propter Christum, etc.* (*Supra* 10.) *Præsentia corporis infirma.* (*Supra.* 4.) *Semper mortificationem, etc.* Et ideo, *vivemus*, id est, vivificabimur ex virtute Dei in vobis judicandis. (*Gal.* 1.) *Qui suscitavit Jesum Christum, etc.* Et est sensus : Nos ex virtute qua Christus vivit, resuscitamur ; et illa virtute habemus etiam potestatem judicandi in vobis, vel vivemus simili beatitudine cum eo ; et hoc ex virtute Dei, quæ quidem virtus Dei est in vobis, id est, in conscientiis vestris.

LECTIO 2.

An sint reprobi, an vero electi a seipsis accipere posse Corinthios monet, hoc autem facient, si suam ipsorum fidem, ac opus unusquisque examinet, oratque pro eis ne reprobi fiant.

5. *Vosmetipsos tentate si estis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est? Nisi forte reprobi estis.*
6. *Spero autem, quod cognoscetis, quia non sumus reprobi.*
7. *Oramus autem Deum, ut nihil mali faciatis: non ut nos probati appareamus, sed ut vos, quod bonum est, faciatis. Nos autem ut reprobi simus.*
8. *Non possumus enim aliquid adversus veritatem, sed pro veritate.*
9. *Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc et oramus, vestram consummationem.*
10. *Ideo enim hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.*

Post comminationem severi Dei judicii, subdit Apostolus admonitionem ad præparationem, ut judicium severum non patiantur, et primo ponit ipsam admonitionem. Secundo rationem admonitionis assignat, ibi : *Ideo hæc absens scribo, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit admonitionem. Secundo excludit falsam suspicionem, ibi: *Oramus autem ad Deum, etc.* Circa primum duo facit. Primo monet, ut se examinent. Secundo innuit quid per hujusmodi examinationem invenire possint, ibi : *An non cognoscitis, etc.*

Circa primum sciendum est, quod ille qui secure vult comparare in judicio, debet se primo examinare de factis suis, et sic poterit scire utrum tute compareat. Et ideo Apostolus monet, ut antequam veniant ad judicium, quod erit in adventu suo ad eos, examinent se, dicens: *Vosmetipsos tentate*, id est, examinate et considerate actus vestros. (*1 Thess.* 5.) *Omnia probate, quod bonum est tenete, etc.* Monet autem, ut de duobus se examinent, sc. de fide. Unde dixit: *Si estis in fide*, sc. quam prædicavi vobis, et a me accepistis de Domino Jesu Christo, an excideritis ab ea et sitis prolapsi in aliam. Et hoc necessarium est, quia (*1 Cor.* 11.) dicitur: *Si nosmetipsos judicaremus, etc.* (*Jer.* 2.) *Vide vias tuas, etc.* Item de operibus. Unde dicit: Ipsi vos probate sc. an sitis in operibus bonis, et utrum conscientia remordeat vos aliquid mali fecisse. Et hoc utile est, quia (*1 Cor.* 11.) dicitur: *Probet autem seipsum homo, etc.* (*Gal.* 6.) *Opus suum probet unusquisque.*

Consequenter cum dicit: *An non cognoscitis, etc.* ostendit quid per hujusmodi examinationem invenire poterunt. Et primo quid inveniant in seipsis. Secundo quid inveniant in Apostolo, ibi: *Spero autem, etc.* In seipsis autem duo invenire poterunt per examinationem, quia aut scient se tenere fidem, et sic invenire poterunt, et cognoscere, quod Christus sit in eis, et hoc est, quod dicit: *An nos cognoscitis vosmetipsos*, quia Christus Jesus in vobis est? id est, numquid si examinaretis vos, sciretis vos habere fidem, et cognosceretis, quod Christus est in vobis? Quasi dicat sic, quia ubi est fides Christi, ibi est Christus. (*Ephes.* 3.) *Habitare Christum per fidem, etc.* (*1 Cor.* 6.) *Nescitis quia corpora vestra templum, etc.* Aut scient se non tenere fidem, et sic invenient quod sint reprobi. Et ideo dicit: *Nisi forte reprobi estis*, id est, vere invenietis vos habere Christum, nisi forte dimiseritis fidem et reprobi sitis ab eo, quod prius habuistis per fidem. (*Jer.* 15.) *Reliquisti me, retrorsum abiisti.* (*Jer.* 6.) *Malitiæ eorum non sunt consumptæ, argentum reprobum, etc.*

Sed hic quæstio est litteralis de hoc, quod dicit: *An non cognoscitis, etc.* Nam Christus in eis solum manet, qui habent charitatem, ut dicitur (*1 Joan.* 4.) *Deus charitas est, etc.* Si ergo cognoscimus, quod Christus per fidem sit in nobis, oportet quod hoc sit per fidem formatam. Cognoscentes ergo hoc modo Christum esse in nobis, sciemus nos habere charitatem qua informatur fides, quod est contra illud (*Eccl.* 9.) *Nemo scit utrum odio, etc.* Respondeo: Dicendum est, quod habitare Christum in nobis, potest accipi dupliciter. Vel quantum ad intellectum, vel quantum ad affectum. Si quantum ad intellectum, sic ipse habitat in nobis per fidem informem. Et hoc modo nihil prohibet nos per certitudinem scire, quod Christus habitet in nobis, sc. cum scimus nos tenere fidem, quam Ecclesia catholica docet et tenet. Si vero quantum ad affectum, sic habitat Christus in nobis per fidem formatam, et hoc modo nullus potest scire, quod Christus habitet in nobis, vel quod habeamus charitatem, nisi per revelationem et specialem gratiam alicui concedatur certitudo; per quamdam tamen conjecturam nihil prohibet nos scire posse, quod in charitate sumus, quando sc. quis invenit se taliter paratum et dispositum, ut nullo modo propter aliquod temporale vellet aliquid facere contra Christum. (*1 Joan.* 3.) *Si cor nostrum non reprehenderit nos, etc.* Patet ergo quod Apostolus loquitur quan-

tum ad primum modum. Vel etiam loquitur de cognitione, quæ est per conjecturam quamdam, ut dictum est. Argumentum autem procedit quantum ad secundum modum, et de cognitione, quæ est per certitudinem. Quid autem in Apostolo possint invenire, subdit, dicens: *Spero autem, etc.* Nam quia isti Corinthii possent dicere: nos non sumus reprobi, sed ideo non tenemus documenta tua, quia non sunt recta, sed reprobanda. Et ideo dicit: Quidquid sit de vobis, tamen spero, quod ex vita et doctrina nostra, quam ostendi vobis, cognoscetis, quia non sumus reprobi, et non docuimus mala, nec exclusi sumus a potestate quam dicimus nos habere. (*Eccl.* 19.) *Ex visu cognoscitur vir.* (*Matth.* 7.) *A fructibus eorum, etc.*

Consequenter cum dicit: *Oramus, etc.* excludit suspicionem. Comminatus enim fuerat eis judicium severum, cum ostenderat potestatem suam in judicando, et indixerat examinationem, credens Christum in eis esse, nisi ipsi essent reprobi. Sed tamen hoc dimittit sub dubio, utrum sit Christus in eis. Et quia ipsi possent credere et suspicari, quod Apostolus gauderet de hoc, quod essent reprobi, ut ipse in comparatione ad eos major appareat, et ut in eis posset exercere severius judicium: ideo Apostolus hanc suspicionem removet hic. Primo per orationem, quam pro eis ad Deum dirigit. Secundo per gaudium, quod de eis concepit, ibi: *Gaudemus enim, etc.* Orat autem, ut ipsi inveniantur innocentes, ut non examinentur ex severitate judicii. Et ideo dicit: *Oramus autem*, sc. Deum, *ut vos nihil mali faciatis*, quasi dicat: Non credatis, quod velimus, quod sitis reprobi, sed oramus, ut nihil, etc. Item orat, quod ipse appareat infirmus, per quod excluditur appetitus excellentiæ Apostoli in comparatione ad eos. Et ideo dicit: *Non* sc. *oramus, ut probati appareamus*, id est, non ut nos commendemur probati in comparatione ad vos, sed magis, ut vos quod bonum est, faciatis. (*Gal.* 6.) *Bonum autem facientes, etc.* (*Ps.* 26.) *Viriliter agite et confortetur cor vestrum.* Nos autem, ut reprobi simus, amittendo potestatem puniendi et judicandi, quia ubi non est culpa, omnes sumus pares, et unus non habet potestatem judicandi super alios. Magis ergo vult Apostolus, ut sint boni, quam ut subjaceant potestati judicii sui. Et quod careat potestate judicandi si boni sint, ostendit cum dicit: *Non enim possumus, etc.* quasi dicat: Nos non laboramus nisi pro veritate et pro ipsa stamus. Constat autem, quod si puniremus innocentes, faceremus contra veritatem, et contra justitiam. Unde cum Apostolus non possit facere contra veritatem, sed pro veritate, id est, pro justitia, manifestum est, quod non puniet innocentes. Notandum est (secundum Augustinum in Glossa) quod ad vitandum peccata, necessaria sunt duo, sc. liberum arbitrium, et gratia Dei. Si enim liberum arbitrium non esset necessarium, numquam darentur homini præcepta, nec prohibitiones, nec exhortationes. Frustra etiam darentur pœnæ. Gratia etiam est necessaria, quia nisi Deus omnes regeret per gratiam suam, non posset homo stare. Frustra etiam oraremus, quod non inducat nos in tentationem. Et ideo Apostolus ostendens utrumque esse necessarium, et orat Deum pro gratia obtinenda, et monet, ut per liberum arbitrium recedant a malo et faciant bonum. Unde dicit: Oramus quantum ad primum: *ut nihil mali faciatis*, quantum ad secundum.

Consequenter cum dicit: *Gaude-*

mus, etc. removet falsam suspicionem propter gaudium de bono ipsorum conceptum. Et primo ponit gaudium, quod de ipsorum innocentia concepit. Secundo orationem quam pro ipsorum perfectione emittit, ibi : *hoc autem oramus vestram, etc.* Dicit ergo : Oramus quod vos probati appareatis, sed nos infirmi, et hoc apparet ex affectu nostro, quia gaudemus, quod sc. aliqui sint inter vos boni et innocentes, ex quo subtrahatur nobis potestas judicandi et videamur infirmi. Et hoc est, quod dicit : *Gaudemus, quoniam nos infirmi sumus*, id est, non exercentes potestatem nostram, *vos autem potentes*, id est, sic bene agentes et vitia vincentes, quod subtrahitis vos a potestate nostra judicandi. Cum enim aliquis male agit, subdit se potestati judicis, sed bene faciendo repellit illam a se. (*Rom.* 13.) *Vis non timere potestatem ? Benefac, etc.* (1 *Cor.* 4.) *Nos infirmi, vos fortes.* De isto gaudio dicitur (*Phil.* 2.) *Gaudeo et congratulor vobis, etc.* Et non solum de his gaudemus, sed etiam super hoc *oramus vestram consummationem*, id est perfectionem. In rebus enim naturalibus videmus, quod quælibet res naturalis naturaliter tendit ad suam perfectionem, ad quam habet naturale desiderium. Et ideo cuilibet rei datur virtus naturalis, ut ad suam perfectionem naturalem possit pervenire. Gratia autem datur homini a Deo, per quam homo perveniat ad suam ultimam et perfectam consummationem, id est, beatitudinem, ad quam habet naturale desiderium. Unde quando aliquis non tendit ad suam perfectionem, signum est, quod non habet satis de gratia Dei. Et ideo Apostolus, ut isti possint in gratia crescere, orat ut perficiantur. Et (*Phil.* 1.) *Oro ut charitas, etc.* (*Ephes.* 6.) *Ut possitis resistere in die malo, etc.*

Consequenter posita admonitione, causam admonitionis assignat, dicens : *Ideo hæc absens scribo, etc.* id est, ideo absens scribo vobis hæc monendo vos, ne sc. cogar aliquid facere contra voluntatem meam, quæ est, ut nihil dure agam contra vos, nisi quatenus per vos compellar. Et ideo dicit : *Ut non præsens vobis durius agam*, contra vos quam velim vel quam velitis. (*Sap.* 11.) *Hos quidem tamquam pater monens probasti, etc.* (*Supra* 10.) *Absens confido in vobis.* Rogo autem vos ne præsens audeam, etc. Sed quia Corinthii possent dicere, numquid etiam si benefecerimus non poteris contra nos, o Apostole, dure agere ? Ideo respondet, dicens : Non ; quia non propono nec possum agere, nisi secundum quod recepi a Deo potestatem. Deus autem dedit mihi hanc potestatem, sc. ligandi atque solvendi in ædificationem, non in destructionem, id est, ut vos ædificemini, et non ut destruamini. Et si dure vos corrigerem, non ædificarem, sed destruerem. (*Supra* 10.) *De potestate nostra, quam dedit nobis Dominus ad ædificationen, etc.* Hanc autem potestatem dedit Dominus Paulo. (*Act.* 9 et 13.) *Segregate mihi Barnabam et Paulum ad opus, etc.*

LECTIO 3.

In bonis spiritualibus persistere eos hortatur, maximeque in gaudio et pace, ac tandem salutatione, qua more suo utitur, epistolam claudit.

11. *De cætero fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idipsum sapite, pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.*
12. *Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti.*
13. *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio Sancti Spiritus, sit semper cum omnibus vobis. Amen.*

In præcedentibus Apostolus increpavit seductos a pseudo, hic vero consolatur persistentes in fide et doctrina sua. Et primo ponit monitionem. Secundo subdit salutationem, ibi : *Salutate in osculo, etc.* Circa primum primo ponit monitionem. Secundo præmium impletæ monitionis, ibi : *Et Deus pacis, etc.* Monet autem ad tria. Primo qualiter se habeant in seipsis. Secundo qualiter se habeant ad proximos. Tertio qualiter debent esse omnes ad invicem. In seipsis autem debent bona duo habere. Primo gaudium de bono habito, et quantum ad hoc dicit: *De cætero fratres,* qui constantes fuistis, *gaudete,* in his, quæ ad servitium Dei facitis. Et hoc est necessarium ad hoc, quod sitis justi et virtuosi, quia nullus est virtuosus, seu justus, qui non gaudet justa et virtuosa operatione. Et ideo dicitur in (*Ps.* 99.) *Jubilate Deo omnis terra, servite Domino in lætitia.* (*Phil.* 4.) *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete, etc.* Et vere semper est gaudendum, quia gaudium conservat hominem in bono habitu, quia nullus potest esse diu in eo, quod contristat. Secundo debent habere boni in seipsis æmulationem perfectionis, et quantum ad hoc, dicit : *Perfecti estote,* id est, semper tendatis ad profectum. (*Hebr.* 6.) *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem, etc.* Non est autem hoc, quod hic dicitur præceptum sc. quod homo sit perfectus, sed hoc, quod semper tendat ad perfectionem, et hoc est necessarium, quia qui non studet ad proficiendum est in periculo deficiendi. Videmus enim quod nisi remiges conentur ascendere, navis semper descendit. Et ideo dicebat Dominus (*Marc.* 6.) *Estote perfecti, etc.* Proximis autem est impendenda exhortatio ad bona. Et quantum ad hoc, dicit : *Exhortamini, etc.* (*Eccl.* 17.) *Unicuique mandavit Deus de proximo, etc.* (*Rom.* 12.) *Qui exhortatur in exhortando.* (*Apoc. ult.*) *Qui audit, dicat, veni.* Communia autem omnibus debent esse duo, sc. ut idem sapiant. Et ideo dicit : *Idem sapite,* et ut pacem habeant, et ideo dicit : *Pacem habete.* Et hæc duo ita se habent, quod unum est exterius, aliud interius. Constat enim, quod corpora non possunt servari et ordinari, nisi membra ordinentur ad invicem. Similiter nec Ecclesia, nec Ecclesiæ membra, nisi ordinentur et uniantur ad invicem.

Est autem duplex unio necessaria ad membra Ecclesiæ unienda. Una est interior, ut sc. idem sapiant per fidem quantum ad intellectum, idem credendo, et per amorem quantum ad affectum, idem diligendo. Et ideo dicit : *Idem sapite,* id est, idem sentiatis de fide, et idem diligatis affectu charitatis: quia tunc est vera sapientia, quan-

do operatio intellectus perficitur et consummatur per quietationem et delectationem affectus. Unde sapientia dicitur, quasi sapida scientia. (*Rom.* 15.) *Ut sic unanimes, uno ore, honorificetis Deum, etc.* (1 *Cor.* 1.) *Idipsum dicatis, etc.* (*Phil.* 2.) *Idem sapiatis, etc.* Alia est exterior, sc. pax. Et ideo dicit: *Pacem habete* inter vos. (*Hebr.* 12.) *Pacem sequimini, etc.* (*Ps.* 33.) *Inquire pacem.* (2 *Thess.* 3.) *Ipse Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco.*

Consequenter cum dicit: *Et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum,* ponit præmium quod redditur implentibus monitionem prædictam, quasi dicat: Si servabitis pacem inter vos, Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. Circa quod notandum est, quod apud Gentiles consuetum erat, quod aliqui ex donis denominabant deos, quia licet esset unus Deus tantum, tamen singula dona sua denominabant deos ex illis donis, sicut ex dono pacis denominabant deum pacis, et ex dono salutis, deum salutis. Huic vocabulo alludens Apostolus dicit: *Deus pacis, etc.* Non quod pax sit unus Deus, sicut illi dicebant; sed ideo Christus dicitur Deus pacis, quia est dator pacis et amator. (*Joan.* 14.) *Pacem meam do vobis, etc.* (1 *Cor.* 14.) *Non est Deus dissensionis, sed pacis.* (*Rom.* 5.) *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, etc.* Ipse etiam est auctor pacis. (*Joan.* 16.) *In me pacem habebitis, etc.* Ipse in pace habitat. (*Ps.* 75.) *In pace factus est locus ejus, etc.* Item non solum est Deus pacis, sed etiam dilectionis. Et ideo dicit: Deus pacis et dilectionis erit vobiscum, et hoc ideo est, quia qui est in vera pace cordis et corporis, est in charitate; et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo, ut dicitur (1 *Joan.* 4.) et quia homo non meretur nisi per pacem et dilectionem. (*Joan.* 14.) *Si quis diligit me, etc.*

Consequenter cum dicit: *Salutate invicem in osculo, etc.* ponit salutationem, et circa hoc primo indicit eis mutuam salutationem. Secundo salutat eos ex parte aliorum, ibi: *Salutant vos, etc.* Tertio salutat eos ex parte sua, ibi: *Gratia Dei, etc.* Mutuam salutationem indicit faciendam per osculum. Unde dicit: Salutate invicem vos ipsos *in osculo sancto.* Ubi notandum est, quod osculum est signum pacis. Nam per os in quo datur osculum, homo respirat. Et ideo quando homines dant sibi mutua oscula, signum est, quod uniunt spiritum suum ad pacem. Est autem pax simulata, et hæc est eorum, qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum, etc. ut dicitur in (*Ps.* 27.) Quæ fidem fit per osculi fraudulentiam. (*Prov.* 27.) *Meliora sunt verbera diligentis, etc.* Est et pax mala et turpis, quando sc. conveniunt ad malum faciendum. (*Sap.* 14.) *In magno viventes in scientiæ bello, etc.* Et hæc fit per osculum libidinosum. (*Prov.* 7.) dicitur de mala muliere, quod apprehensum deosculatur juvenem, etc. Est et pax sancta quam facit Deus. (*Phil. ult.*) *Et pax Dei, quæ exuperat, etc.* Et hæc fit per osculum sanctum, quia unit spiritum ad sanctitatem. Et de hoc osculo dicitur hic, in osculo sancto. Et ex hoc inolevit consuetudo, quod fideles et sancti viri in signum charitatis et unionis se invicem osculantur. Et datur pax in ecclesiis in osculo sancto. Ex parte autem aliorum salutat eos, dicens: *Salutant vos sancti omnes*, quia omnes sancti et fideles sperant et desiderant, ac orationibus procurant salutem nostram; unde omnes fideles Christi, ad invicem spe-

rant et desiderant sibi salutem. (*Ps.* 118.) *Participem me fac Deus, etc.* Ex parte autem sua salutat eos Apostolus, dicens : *Gratia Domini nostri*, *etc.* Ubi sciendum, quod duplex est modus appropriandi aliquid divinis personis. Unus est essentialiter, alius causaliter ; essentialiter autem appropriatur divinis personis, sicut patri potentia, quia ipse est potentia essentialiter inquantum est principium. Filio, sapientia, inquantum est verbum. Spiritui Sancto amor, inquantum est bonitas. Hic vero Apostolus non appropriat ista hoc modo, sc. per essentiam, quia sic omnia appropriarentur Spiritui Sancto, sed appropriat per causam. Et ideo cum gratia sit donum, quo dimittuntur nobis peccata. (*Rom.* 3.) *Justificati gratis, etc.* Et remissio peccatorum sit nobis facta per filium, qui carnen nostram accipiens, pro peccatis nostris satisfecit. (*Joan.* 1.) *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est*, *etc.* propter hoc Apostolus attribuit gratiam Christo. Unde dicit : *Gratia Domini nostri, etc.* Charitas autem est nobis necessaria, quia oportet nos uniri Deo. (1 *Joan.* 4.) *Qui manet in charitate, in Deo manet, etc.* Et quia hoc est a Deo Patre inquantum ipse sic dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut dicitur (*Joan.* 3 et *Rom.* 5.) *Commendat autem Deus suam charitatem.* Ideo sibi, ut principio istius charitatis attribuit charitatem, cum dicit : *Et charitas Dei*, sc. Patris. Communicatio vero divinorum fit per Spiritum Sanctum, quia est distributor donorum spiritualium. (1 *Cor.* 12.) *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus.* Et ideo Spiritui Sancto attribuit communicationem, cum dicit : *Et communicatio Sancti Spiritus.* Vel attribuit sibi hoc, quia ipse est communis aliis duabus personis. Sic ergo Apostolus in salutatione sua optat omnia necessaria, cum dicit : *Gratia Domini nostri Jesu Christi*, *et charitas Dei et communicatio Spiritus Sancti, sit semper cum omnibus vobis. Amen.* Gratia Christi, qua justificamur et salvamur, charitas Dei Patris, qua sibi unimur, et communicatio Spiritus Sancti divina nobis dona distribuentis. Amen.

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

SUPER EPISTOLAM

S. PAULI APOSTOLI AD GALATAS.

PROLOGUS.

Vetera novis supervenientibus projicietis. (*Lev.* 26.) Hæc verba competunt præsenti epistolæ. In qua Apostolus redarguit Galatas, qui intantum seducti fuerant a pseudo, ut simul servarent legalia et evangelium, quod Apostolus improperat in verbis præmissis, dicens: Vetera novis supervenientibus projicietis. In quibus verbis innuit Dominus quadruplicem vetustatem. Prima vetustas est erroris, de qua (*Is.* 26.) *Vetus error abiit*, et hæc remota est per novitatem doctrinæ Christi. (*Marc.* 1.) *Quæ est hæc nova doctrina?* Secunda vetustas est figuræ, de qua (*Hebr.* 8.) *Consummabo super domum David, et super Juda testamentum novum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum.* Ubi primo ostendit primum testamentum esse vetustum, et hoc renovari per novitatem gratiæ, seu veritatis præsentiæ Christi. (*Jer.* 31.) *Novum faciet Dominus super terram, etc.* Tertia est vetustas culpæ, de qua (*Ps.* 31.) *Quoniam tacui* (confitendo sc. peccata mea) *inveteraverunt, etc.* Et hæc renovatur per novitatem justitiæ. (*Rom.* 6.) *In novitate vitæ ambulemus, etc.* Quarta est vetustas pœnæ. (*Thren.* 3.) *Vetustam feci pellem meam*, et hæc renovabitur per novitatem gloriæ, de qua novitate (*Is. ult.*) *Ecce ego creo cœlum novum, etc.* (*Apoc.* 21.) *Dixit, qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia.*

CAPUT I.

Legationis Pauli origo describitur, ac bona Galatis imprecata a patre Deo et Christo esse ostenditur, qui pro peccatis nostris sese morti obtulit.

1. *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum patrem, qui suscitavit eum a mortuis.*
2. *Et qui mecum sunt omnes fratres : Ecclesiis Galatiæ.*
3. *Gratia vobis, et pax a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.*
4. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de præsenti seculo nequam, secundum voluntatem Dei et patris nostri.*
5. *Cui est gloria in secula seculorum. Amen.*

Scribit ergo Apostolus Galatis hanc epistolam, in qua ostendit, quod venientegratia novi testamenti, debet projici vetus testamentum, et impleta veritate deseratur figura, quibus duabus, sc. gratia et veritate adeptis perveniatur ad veritatem justitiæ et gloriæ. Acquiruntur autem illa duo, si observantia legalium dimissa, observantiæ evangelii Christi ferventer insistamus. Ordo autem hujus epistolæ congruus est, ut post duas epistolas ad Corinthios, in quarum prima agitur de sacramentis Ecclesiæ, in secunda de ministris horum sacramentorum, necessarie sequatur epistola ad Galatas, in qua agitur de cessatione sacramentorum veteris testamenti. Dividitur autem hæc epistola in duas partes, in salutationem, et epistolarem narrationem, ibi: *Miror quod, etc.* In salutatione autem primo ponitur, persona salutantis. Secundo ponuntur personæ salutatæ, ibi: *Ecclesiis Galatiæ, etc.* Tertio bonum optatum, ibi: *Gratia vobis, etc.* Circa primum primo ponitur persona salutans principaliter, quæ describitur ex nomine, et ex auctoritate. Ex nomine quidem cum dicit, *Paulus,* quod congruit humilitati suæ, quia interpretatur humilis. Unde dicitur (1 *Cor.* 15.) *Ego sum minimus Apostolorum, etc.* Item congruit officio suo, quia secundum alium modum interpretatur os tubæ, in quo specialiter est officium prædicationis significatum. (*Is.* 58.) *Quasi tuba exalta vocem tuam, etc.* Ex auctoritate autem describitur, cum dicitur: *Apostolus.* Ubi duo ponuntur, sc. ejus auctoritas, et auctoritatis origo. Auctoritas, quia Apostolus, qui idem est quod missus.

Sciendum est autem, quod Apostolus in quibusdam epistolis scribit se servum, ostendens nomen humilitatis, ut in epistola ad Romanos. In quibusdam vero scribit se Apostolum, ostendens auctoritatem suam, cujus ratio est, quia Romani superbi erant, et ideo Apostolus, ut inducat eos ad humilitatem, scribit se servum, in exemplum humilitatis. Galatis vero, quia stulti erant et superbi, ut frangat eos, nominat se Apostolum ; et ideo hic ponit auctoritatem suam. Originem autem auctoritatis suæ describit, cum dicit : *Non ab hominibus, etc.* Et primo removet originem æstimatam. Secunde assignat veram, ibi : *Sed per Jesum Christum, etc.* Origo autem æstimata erat, quia intantum Galatæ seducti erant a pseudo, quod crederent Apostolum non esse ejusdem auctoritatis

qua alii Apostoli erant, quia non fuit doctus a Christo, vel conversatus cum eo, sed esset missus ab eis, quasi minister eorum. Opinionem ergo istam removet, cum dicit: *Non ab hominibus, etc.*

Quidam enim mittebantur a toto collegio Apostolorum et discipulorum. Et ideo ostendens se non esse ab eis missum, dicit: non ab hominibus. Quidam enim mittebantur ab aliquo Apostolorum speciali, sicut Paulus aliquando mittebat Lucam et Titum. Et ideo ostendens, quod nec sic missus sit, dicit: *Neque per hominem*, id est, per aliquem Apostolorum in speciali, sed per Spiritum Sanctum, qui dicit (*Act.* 13.) *Segregate mihi, etc.* Causa autem originis hujus auctoritatis vera est Christus Jesus. Et ideo dicit: *Sed per Jesum Christum, et Deum patrem.* Hæc autem distinctio, cum dicit, per Jesum Christum et Deum patrem, potest accipi, vel quantum ad personam patris, et personam filii, et tunc alius est in persona Deus pater, et alius Jesus Christus: ab utroque autem missus est beatus Apostolus Paulus ad prædicandum, et a tota trinitate, quia inseparabilia sunt opera trinitatis. Non fit autem mentio de persona Spiritus Sancti, quia cum sit unio et nexus duorum, positis personis duabus, sc. patris et filii, intelligitur etiam Spiritus Sanctus. Vel potest sumi distinctio prædicta quantum ad naturam assumptam, sc. humanam, quia secundum naturam divinam non est distinctio inter Deum patrem et Jesum Christum. Et tunc missus est Paulus per Deum patrem, sicut per auctorem. Et per Jesum Christum sicut per ministrum. (*Rom.* 15.) *Dico Jesum Christum ministrum fuisse, etc.* Quia vero Galatæ derogabant Apostolo, quod non fuisset conversatus cum Christo sicut alii, nec missus ab eo. Ideo in hoc specialiter magnificat se, quia illi fuerunt missi per Christum adhuc viventem in carne mortali. Ipse vero a Christo jam glorificato missus est. Ideo dicit, qui sc. Deus pater suscitavit eum, sc. Jesum Christum (inquantum hominem) a mortuis. Quasi dicat: Apostolus sum, non ab hominibus, sc. collegio Apostolorum, nec per hominem, sc. Christum in mortali carne viventem, sed sum Apostolus per Christum jam suscitatum et glorificatum. (*Rom.* 6.) *Christus resurgens a mortuis, etc.* Et quia præsens vita significatur per sinistram, futura vero per dexteram, inquantum ista est cœlestis et spiritualis, illa vero temporalis; ideo Petrus, qui vocatus fuit a Christo adhuc in carne mortali posito, ponitur in bulla Papæ in sinistra parte. Paulus vero, qui vocatus fuit a Christo jam glorificato, ponitur in parte dextera.

Consequenter cum dicit: *Et qui mecum sunt, etc.* ponuntur personæ adjunctæ salutantes, quas describit a dulci familiaritate, quia mecum sunt, sc. ad solatium et adjutorium. (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre, etc.* (*Ps.* 132.) *Ecce quam bonum, etc.* Item ab inseparabili charitate, cum dicit: Fratres. (*Joan.* 13.) *In hoc cognoscent omnes, etc.* Item ab universalitate, cum dicit: Omnes, quod ideo addit, quia isti forte erant intantum seducti, quod dictum Pauli non reputarent. Et ideo dicit: Omnes qui mecum sunt, ut ostendat eos testes esse veritatis suæ. Et facile intelligant se errare, dum ab omnibus reprehenduntur. (2 *Cor.* 2.) *Sufficit illi qui ejusmodi est objurgatio hæc, quæ fit a pluribus, etc.* Personas autem salutatas ponit, cum dicit: *Ecclesiis Galatiæ, etc.* Ubi sciendum quod sicut in Glossa tangitur, Brennus dux Senonum olim congregato ex-

ercitu intravit Italiam, qua pertransita venit in Græciam ante tempus Alexandri Magni, ubi cum essent aliqui de gente sua remanentes, in una parte Græciæ miscuerunt se Græcis; unde illa provincia Gallogræcia dicta est. Deinde illi Galatæ sunt appellati, quasi albi. Et licet Græci sint acuti ingenii, tamen illi Galatæ stulti erant et instabiles, et ad intelligendum tardiores, sicut et indociles Galli, unde originem traxerunt. Et ideo infra dicit eis: O insensati Galatæ, etc. Istis ergo scribit epistolam hanc, et isti sunt personæ salutatæ.

Consequenter cum dicit: *Gratia vobis, etc.* ponit bona quæ eis optat. Et primo ponit ipsa bona optata. Secundo ipsorum bonorum auctorem, ibi: *A Deo patre, etc.* Bona autem quæ eis optat sunt duo, in quibus omnia spiritualia includuntur. Primum est gratia, quæ est principium vitæ spiritualis, cui in Glossa adscribitur remissio peccatorum, quæ est primum in vita spirituali. Nullus enim potest esse in vera vita spirituali, nisi prius moriatur peccato. Secundum est pax, quæ est quietatio mentis in fine, quæ in Glossa dicitur esse reconciliatio ad Deum, et sic dum optat principium et finem omnium bonorum spiritualium, includit Apostolus tanquam inter duo extrema desiderium omnis boni eis proveniendum. (*Ps.* 8.) *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* (2 *Cor. ult.*) *Gratia Domini nostri, etc.* Bonorum autem ipsorum auctor est Deus pater, et ideo dicit: A Deo patre, etc. Ubi primo ponitur bonorum causa. Secundo causandi modus, ibi: *Qui dedit.* Tertio gratiarum actio pro ipsis bonis, ibi: *Cui est honor, etc.*

Causa autem et auctoritas bonorum est Deus pater tanquam auctor, inquantum Deus et tota Trinitas, quæ dicitur Deus omnium per creationem. (*Sap.* 14.) *Tu autem pater gubernas, etc.* Et ideo dicit: A Deo patre, etc. Item auctor est Dominus Jesus Christus, sicut minister. Et hoc inquantum homo. (*Rom.* 15.) *Dico Jesum Christum ministrum, etc.* Et quod per Christum, sit nobis gratia, patet. (*Joan.* 1.) *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est, etc.* (*Rom.* 5.) *Justificati gratis, etc.* Pax etiam est nobis per ipsum. (*Joan.* 14.) *Pacem meam do vobis, etc.* Modus autem causandi hujusmodi bona ponitur, cum dicit: Qui tradidit, etc. Ubi primo ponitur causa efficiens, quæ est mors Christi. Et quantum ad hoc, dicit: Qui dedit semetipsum, etc. quasi dicat: Ideo Christus est auctor gratiæ et pacis, quia ipse morti dedit se, et sustinuit crucem. Unde ipsa mors Christi, est causa efficiens gratiæ. (*Rom.* 5.) *Justificati gratis, etc.* Et (*Col.* 1.) *Pacificans quæ in cœlis, etc.* Et dicit primo: *Qui dedit, etc.* id est, sponte se obtulit. (*Ephes.* 5.) *Dilexit nos Christus, et tradidit, etc.* (*Hebr.* 2.) *Ut pro omnibus nobis gustaret mortem.* (*Tit.* 2.) *Qui dedit semetipsum, etc.* Ex quo manifeste Apostolus arguit contra eos, quod si mors Christi est sufficiens causa salutis nostræ, et in sacramentis novi testamenti, quæ efficaciam habent ex passione Christi confertur gratia, quod sit superfluum simul cum novo testamento servari legalia, in quibus gratia non confertur, nec salus acquiritur, quia neminem ad perfectum adduxit lex, ut habetur (*Hebr.* 7.) Secundo ponitur finis et utilitas ipsorum bonorum, quæ est causa finalis. Et est duplex. Unus est, ut liberemur a peccatis præteritis. Et quantum ad hoc, dicit: *Pro peccatis nostris,* sc. præteritis delendis et expiandis, quod est initium nostræ salvationis. (*Apoc.* 1.) *Dilexit nos, etc.* Alius finis

est, ut liberaret nos a potestate mortis, et quantum ad hoc, dicit: *Ut eriperet nos de præsenti, etc.* (*Col.* 1.) *Eripuit nos a potestate, etc.* Et ponit tria, sc. *ut eriperet* (inquit) *de præsenti*, et seculo, et nequam. Ut eriperet de præsenti trahendo nos ad æterna, per desiderium et spem. *De seculo*, id est, de conformitate hujus mundi qui nos allicit, ut non ei conformemur. (*Rom.* 12.) *Nolite conformari huic seculo, etc. Nequam*, reducens nos ad veritatem justitiæ. Et dicitur seculum nequam, non propter sui naturam, cum bonum sit creatum a Deo, sed propter mala quæ in eo fiunt: sicut illud (*Ephes.* 5.) *Dies mali sunt, etc.* (*Gen.* 47.) Dixit Jacob: *Dies peregrinationis vitæ meæ* 130 *annorum sunt parvi et mali, etc.* Et licet hæc sint nobis per Christum, non tamen excluditur Deus pater. Et ideo ponitur tertio acceptatio divinæ voluntatis. Unde dicit: *Secundum voluntatem Dei, et patris.* Patris, inquam, Christi per naturam, quæ ab æterno procedit, ut verbum. (*Ps.* 2.) *Ego hodie genui te.* (*Joan.* 1.) *In principio erat verbum, etc.* Item patris nostri per adoptionem. (*Joan.* 1.) *Dedit eis potestatem, etc.* Primo modo *ly* Deus pater, accipitur pro sola persona patris. Secundo modo pro tota trinitate. Et quia a Deo patre nostro (sc. a tota trinitate) hæc omnia proveniunt nobis per Christum, ideo ipsi, sc. toti trinitati, *gloria*, in se honor aliis sit vel est, *in secula seculorum*, id est, semper. *Amen.* Est nota confirmationis. Habes ergo in summa in salutatione prædicta auctoritatem Apostoli, qua eorum superbiam frangit; virtutem gratiæ, qua eos ad observantiam evangelii provocat; et insufficientiam legalium, ut ab eis eos revocet.

LECTIO 2.

Admiratur Galatarum levitatem, ac eorum culpam aggravat, simulque evangelii a se prædicati virtutem, etiam super Angelorum evangelium extollit.

6. *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud evangelium.*
7. *Quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt convertere evangelium Christi.*
8. *Sed licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.*
9. *Sicut prædiximus, et nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.*
10. *Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem Christi servus non essem.*

In superioribus præcessit salutatio, sequitur in sequentibus epistolaris narratio, in qua arguit Apostolus eorum errorem. Secundo eos monet ad correctionem, 5 cap. ibi: State ergo, etc. Errorem autem eorum arguit dupliciter, et per auctoritatem evangelici documenti, et per rationem veteris testamenti, 3 cap. ibi: *O insensati, etc.* Arguit autem errorem ipsorum, ostendendo auctoritatem evangelicæ doctrinæ. Primo ostendendo ipsorum levitatem quantum ad levem dimissionem evangelicæ doctrinæ. Secundo commendando auctoritatem ipsius doctrinæ evangelicæ: ut sic quanto dignius est quod dimittunt, tanto eorum error

appareat major, ibi: *Notum enim vobis facio, etc.* Circa primum duo facit. Primo enim exaggerat culpam. Secundo infligit pœnam, ibi: *Sed licet nos, etc.* Culpam autem exaggerat et seductorum et seducentium, ibi: *Nisi sunt, etc.* Circa primum tria facit. Primo enim aggravat culpam seductorum ex animi levitate. Unde dicit, *miror*, quasi dicat, cum sciatis tot bona (quæ dicta sunt) provenire vobis per Christum, et quod cum fueritis ita bene instructi per me, tamen *sic*, id est, intantum et tam vehementer, ut videamini jam obliti tam *cito*, id est, in tam brevi tempore, *transferimini*, ut alludat nomini. Galatia enim translatio dicitur, quasi dicat: Vos estis Galatæ, quia tam cito transferimini. (*Eccl.* 9.) *Qui cito credit, levis est corde.* Secundo aggravat eorum culpam ex eo quod dimiserunt. Si enim ratio recedit et transfertur a malo, commendabilis est et bene facit; sed quando recedit a bono, tunc est culpabilis. Et sic isti a bono translati erant. Et ideo dicit eis. Et si mirandum sit quod tam cito, et sic transferimini, addit tamen materiam admirationis, quod sc. transferimini, *ab eo*, sc. a Deo, et fide ejus. *Qui vos vocavit in gratiam Christi*, id est, in participationem æterni boni, quam habemus per Christum. (1 Petr. 2.) *Gratias agentes Deo, qui vos vocavit in admirabile lumen suum.* Item (2 *Petr.* 2.) *Melius erat eis viam veritatis non agnoscere, quam, etc.* Secundo aggravat eorum culpam ex eo ad quod conversi sunt, quia non sunt conversi ad bonum, sed ad malum. Unde dicit: *In aliud evangelium*, id est, veteris legis, quæ annuntiatio bona est, inquantum annuntiat quædam bona, sc. temporalia et carnalia. (*Is.* 1.) *Si volueritis et audieritis me, etc.* Sed tamen non est perfecta et simpliciter, sicut evangelium; quia non annuntiat perfecta et maxima bona, sed parva et minima. Sed lex nova est perfecte et simpliciter evangelium, id est, bona annuntiatio, quia annuntiat maxima bona, sc. cœlestia, spiritualia et æterna. Et licet sit aliud evangelium secundum traditionem pseudo, tamen secundum meam prædicationem non.

Est enim aliud in promissis, sed non est aliud in figura, quia idem continetur in veteri testamento et in novo, in veteri quidem ut in figura, in novo vero ut in re et expresse. Et sic est aliud evangelium quantum ad ea quæ exterius apparent, sed quantum ad ea quæ interius sunt et continentur, non est aliud: licet autem non sit aliud in se, tamen potest esse aliud ex culpa aliorum, sc. seducentium. Et ideo eorum culpam exaggerans, dicit: *Nisi sunt aliqui*, sc. seductores, *qui vos conturbant*, id est, puritatem sensus vestri qua imbuti fuistis per fidei veritatem, obfuscant; quia licet idem contineatur quantum ad interiorem intellectum per vetus et novum testamentum, ut dictum est, tamen si post susceptionem novi testamenti reiteratur vetus, videtur ostendi quod novum non sit perfectum, et quod illud sit aliud ab isto. Et ideo dicit: *Quod non est aliud, nisi sunt, etc.* quia isti pseudo post fidei evangelicæ susceptionem cogebant eos circumcidi, ostendendo per hoc, quod circumcisio est aliquid aliud quam baptismus, et efficit aliquid quod baptismus non potest efficere, et ideo isti conturbant vos. (*Infra* 5.) *Utinam abscindantur qui vos conturbant, etc.* Et vere conturbant, quia volunt convertere evangelium Christi, id est, veritatem evangelicæ doctrinæ in figuram legis, quod est absurdum et turbatio maxima. In illud enim debet aliquid converti ad quod ordina-

tur; novum autem testamentum et evangelium Christi non ordinatur ad vetus; sed potius e contrario, lex vetus ordinatur ad legem novam, sicut figura ad veritatem; et ideo figura converti debet ad veritatem, et lex vetus in evangelium Christi, non autem veritas in figuram, neque evangelium Christi in legem veterem, quod patet ex ipso usu loquendi. Non enim dicimus quod homo sit similis imagini hominis, sed potius e contrario, imago est similis homini. (*Jer.* 15.) *Ipsi convertentur ad te, etc.* et (*Lev.* 26.) *Novis supervenientibus, etc.*

Consequenter post exaggerationem culpæ ponitur inflictio pœnæ, cum dicit: *Sed licet, etc.* Et circa hoc duo facit. Primo promulgat sententiam. Secundo rationem sententiæ assignat, ibi: *Modo enim hominibus, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit auctoritatem suæ sententiæ. Secundo profert eam, ibi: *Sicut prædixi, etc.* Ostendit autem auctoritatem suæ sententiæ multam esse, eo quod non solum in perversores et in seductores subditos, sed etiam in pares, sicut sunt alii Apostoli, et etiam in superiores, sicut sunt angeli, si hujus criminis, sc. conversionis evangelii in veterem legem rei essent, efficaciam haberet. Et ideo dicit: Quia nostræ sententiæ auctoritas quam ego promulgo (quæ est excommunicatio) non solum in illos qui talia intendunt, efficaciam habet, sed licet nos, sc. Apostoli, *aut angelus*, bonus vel malus de cœlo veniens evangelizet, præter quam quod evangelizatum est a nobis, *anathema sit*, id est, reus erit hujus sententiæ, quam promulgamus. Ad evidentiam autem dictorum tria inquirere oportet. Primo quid significat hoc nomen, anathema. Circa quod sciendum est, quod anathema est nomen græcum, et componitur ab ana, quod est sursum, et thesis positio, quasi sursum positio. Et est ortum ex quadam antiqua consuetudine.

Antiqui enim quando pugnabant, capiebant aliquando aliquam prædam ab hostibus, quam nolebant convertere in usum proprium, sed suspendebant illam in templis, vel in aliquo loco publico civitatis, quasi separatam a communi usu hominum, et omne tale sic suspensum nominabant Græci anathema, et ex hoc inolevit consuetudo, quod omne illud quod excludebatur ab usu communi, diceretur anathematizatum. Unde dicitur (*Josue* 6) de Hierico et omnibus quæ in ea sunt, quod Josue mox anathematizavit ea. Et ideo etiam hoc in ecclesia inolevit, ut illi qui excluduntur a communi societate ecclesiæ, et a participatione sacramentorum ecclesiæ, dicantur anathematizati. Secundo inquirenda est ratio eorum, quæ dicit: *Licet nos aut angelus, etc.* Ubi sciendum est, quod est triplex doctrina. Prima est philosophorum, qui ex ductu rationis propriæ in cognitionem suæ doctrinæ devenerunt. Quædam alia doctrina est, quæ est tradita per angelos, sicut lex vetus. Lex enim non est allata voluntate humana (sicut dicitur ad Gal. 3.) sed per angelos in manu mediatoris, ut dicitur (*Infra* 3.) Quædam vero doctrina tradita est a Deo immediate, sicut doctrina evangelii. (*Joan.* 1.) *Deum nemo vidit unquam, etc.* (*Hebr.* 1.) *Novissime diebus istis locutus est nobis in filio.* Et post: *Quæ cum initium accepisset, etc.* Doctrina ergo quæ traditur per hominem potest mutari et revocari per alium hominem qui melius novit, sicut unus philosophus reprobat dicta alterius. Item per angelum qui perspicacius videt veritatem. Doctrina etiam quæ traditur per an-

gelum posset forte removeri per alium angelum superiorem, seu per Deum. Sed contra, doctrina quæ immediate a Deo traditur, non potest neque per hominem, neque per angelum irritari. Et ideo si contingat quod homo vel angelus diceret contrarium illi quæ per Deum tradita est, dictum suum non est contra doctrinam, ut per hoc irritetur et repellatur, sed potius doctrina est contra eum, quia ipse qui dicit, debet excludi et repelli a communione illius doctrinæ. [Et ideo dicit Apostolus quod dignitas doctrinæ evangelicæ, quæ est immediate a Deo tradita, est tantæ dignitatis, quod sive homo, sive angelus evangelizet aliud præter id, quod in ea evangelizatum est, est anathema, id est, abjiciendus et repellendus est. Tertio solvere oportet objectiones quæ circa hoc occurrunt. Quarum una est, cum par in parem non habeat imperium, et multo magis non habeat in superiorem, videtur quod Apostolus non potuit excommunicare Apostolos qui erant sibi pares, et minus angelos qui sunt superiores. (*Matth.* 11.) *Qui minor est in regno cœlorum, major est illo.* Non est ergo anathema per hoc. Ad hoc dicendum est, quod Apostolus hanc protulit sententiam, non propria auctoritate, sed auctoritate evangelicæ doctrinæ, cujus minister erat, cujus doctrinæ auctoritas habet, ut quicumque contra illam dicunt, excludendi et repellendi sint. (*Joan.* 10.) *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die, etc.* Alia quæstio est, quia ipse dicit, præterquam quod evangelizatum est. Ergo non debet aliquis docere, neque prædicare, nisi quod scribitur in epistolis et in evangelio. Sed hoc est falsum, quia (1 *Thess.* 3.) dicitur: *Ut compleamus ea quæ desunt fidei nostræ, etc.*

Respondeo: Dicendum quod nihil aliud evangelizandum est, quam illud quod continetur in evangeliis et in epistolis, et in sacra scriptura implicite vel explicite. Nam sacra scriptura et evangelium evangelizat esse credendum Christo explicite. Unde quidquid continetur in eis implicite, quod facit ad doctrinam ejus, et ad fidem Christi evangelizari et doceri potest. Et ideo cum dicit: *Præter id, etc.* id est, omnino alienum addendo. (*Apoc. ult.*) *Si quis apposuerit ad hæc, aut addiderit,* sc. omnino alienum, *apponat Deus super illum plagas scriptas in libro isto.* Et (*Deut.* 4.) *Non addetis quidquam, etc.* sc. contrarium seu alienum, *nec minuetis, etc.*

Consequenter cum dicit: *Sicut prædixi, etc.* sententiam suam profert in malo, dicens: Sicut prædixi de angelis et Apostolis, idem dico de seductoribus, si quis seductor, *evangelizaverit præter id quod accepistis a me, anathema sit,* id est, excommunicatus. Et hæc est sententia quam profert. Sed numquid ex hoc sunt excommunicati omnes hæretici? videtur quod non, quia dicitur (*Tit.* 3.) *Hæreticum hominem post primam et secundam correctionem devita, etc.* Respondeo: Dicendum est, quod hæreticus potest dici aliquis, vel quia simpliciter errat ex ignorantia, et ex hoc non est excommunicatus. Vel quia errat ex pertinacia et alios nititur pervertere, et tunc incurrit in canonem latæ sententiæ. Utrum autem ex tunc his verbis sententiam in hæreticos protulerit, dubium est. Cum tamen sententia jam lata sit contra hæreticos in conciliis. Potest tamen dici quod forte hic ostenduntur excommunicatione digni.

Consequenter cum dicit: *Modo enim hominibus, etc.* ostendit rationem sententiæ. Ubi primo ponit rationem ip-

sius sententiæ. Secundo manifestat hic propositum, ibi: *An quæro, etc.* Posset enim aliquis dicere: Quare sic excommunicas? forte aliqui sunt amici, vel alicujus auctoritatis, non ergo sic faciendum est. Ideo respondens Apostolus, dicit: Immo sic faciendum est, quia ea quæ modo dico, non sunt ad favorem hominum, sed ut placeam Deo, et hoc est quod dicit: *Modo enim*, id est, post conversionem, vel in ista epistola, *suadeo hominibus*, id est, tendit ad hoc appetitus meus, ut placeam hominibus, *an Deo*? quasi dicat: Hæc quæ facio, ideo facio, ut complaceam soli Deo. (1 *Thess.* 2.) *Loquimur non quasi hominibus placentes, sed Deo, etc.* Nec etiam loquimur auctoritate hominum, sed divina. Quod autem non intendam placere hominibus, patet ex intentione et ex proposito meo. Nam ego *non quæro hominibus placere*, id est, non est intentionis meæ homines convertere, ut placeam hominibus tantum, sed propter honorem Dei. Et hoc patet, quia *si adhuc* intenderem *placere hominibus*, ut olim placui, *non essem servus Christi*. Cujus ratio est, quia hæc sunt contraria. Ita dumtaxat, ut sc. velim placere hominibus propter homines, non referendo illud in Deum. Si enim ideo intendam aliquando placere hominibus ut eos traham ad Deum, non pecco. Sed si primo modo, non sum servus Christi. (*Is.* 28.) *Coangustatum est stratum, ita ut alter decidat, etc.* (*Matth.* 6.) *Nemo potest duobus dominis servire, etc.* (*Ps.* 52.) *Confusi sunt qui hominibus placent.*

LECTIO 3.

Probat evangelicam a se prædicatam doctrinam, a solo habuisse Deo, probat item, ante conversionem suam eam minime accepisse, cum maximo afficeretur odio contra Christum, ac erga Judaismum ardenti duceretur affectu.

11. *Notum enim vobis facio fratres evangelium quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem.*
12. *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi.*
13. *Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequebar ecclesiam Dei, et expugnabam illam,*
14. *Et proficiebam in Judaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.*

Supra Apostolus redarguit Galatas de levitate animi, eo quod sic cito dimiserant doctrinam evangelii, hic vero ipsius evangelicæ doctrinæ dignitatem ostendit. Et circa hoc duo facit. Quia primo commendat auctoritatem doctrinæ evangelicæ secundum seipsam. Secundo ex parte aliorum Apostolorum, et sua simul. Cap. 2, ibi: *Deinde post annos quatuordecim, etc.* Iterum prima pars dividitur in duas, quia primo proponit intentum. Secundo manifestat propositum, ibi: *Audistis enim, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit. Secundo probat quod proponit, ibi: *Neque enim, etc.* Intendens ergo commendare veritatem evangelicæ doctrinæ, dicit: *Notum vobis, etc.* quasi dicat: Ita sum certus de auctoritate evangelii, quod non solum hominibus, immo etiam angelis contrarium non crederem, sed eos si contrarii essent, anathematiza-

rem. Quam quidem certitudinem ex hoc habeo, quia magis credendum est Deo quam hominibus, seu angelis. Et ideo cum ego habuerim illud evangelium a Deo, maximam certitudinem habere debeo et habeo. Et ideo dicit: *Notum enim vobis facio fratres evangelium, quod evangelizatum est a me,* vobis et aliis ecclesiis, *quia non est secundum hominem,* id est, secundum humanam naturam discordantem a regula seu revelatione divina. Et sic *ly: Secundum hominem*, sonat in vitium. (*1 Cor.* 3.) *Cum enim sit inter vos zelus et contentio, etc.* Et sic accipit hic Apostolus. Et ideo dicit: *Non secundum hominem* docentem me vel mittentem, quasi dicat: Nullo modo potest hoc evangelium haberi ab homine, sed a Deo. Et ideo subdit: *Neque enim ego ab homine, etc.* ubi duplicem modum acceptionis excludit. Primo quod non habuit ab homine auctoritatem evangelizandi, et quantum ad hoc, dicit: *Neque ab homine*, sc. puro, *accepi illud,* id est, auctoritatem evangelizandi evangelium, sed a Christo. (*Rom.* 10.) *Quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* (*Is.* 42.) *Dedi te in lucem gentium, etc.* (*Act.* 9.) *Vas electionis est mihi iste, etc.* Secundo quod non accepit scientiam evangelizandi ab homine. Et ideo dicit: *Neque didici*, sc. evangelium per hominem purum, *sed per revelationem Jesu Christi*, id est, per Jesum Christum omnia clare ostendentem. (*1 Cor.* 2.) *Nobis autem revelavit Deus, etc.* (*Is.* 50.) *Dominus Deus aperuit mihi aurem, etc.* Et ibidem: *Dominus dedit mihi linguam eruditam*, ut sciam, etc. Hæc autem revelatio facta fuit Apostolo, cum raptus fuit in paradisum, ubi audivit arcana verba quæ non licet homini loqui. (*2 Cor.* 12.)

Consequenter cum dicit: *Audistis enim, etc.* probat propositum, sc. quod non accepit ab homine evangelium, neque ante conversionem, neque post conversionem ad Christum, ibi: *Cum enim placuit, etc.* Quod autem non acceperit ab homine ante conversionem suam, ostendit et per odium quod habebat ad fidem Christi, et ad Christianos, et per fervorem quem habebat ad Judaismum, ibi: *Et proficiebam, etc.* Dicit ergo: Dico quod non accepi ab homine, et hoc ante conversionem meam, quod patet ex factis illius temporis, et ex odio quod habebam ad fidem. Nam vos ipsi *audistis,* infra eodem. Tantum autem auditum habebant, etc. *Conversationem meam aliquando* (dum infidelis eram) *in Judaismo,* quo Judaice vivebam. Et dicit: meam, quia hoc quod male facimus ex nobis est, ex Deo autem quidquid boni facimus. (*Oseæ* 13.) *Ex te perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum.* Istud sc. audistis, *quoniam supra modum*, sc. aliorum, quia non solum per se, sed provocabat principes ad hoc. Alii enim forte a principibus inducti persequebantur, sed iste eos inducebat. (*Act.* 9.) *Saulus adhuc spirans minarum, etc. accessit, etc.* Et quia non solum in Jerusalem, sed etiam per totam regionem. Unde accepit litteras in Damascum, etc. Unde de eo potest intelligi illud quod dicitur (*Gen.* 49.) *Benjamin lupus rapax, etc. – Persecutus sum ecclesiam Dei,* sc. inquirendo Christianos, et fugando. (*1 Cor.* 15.) *Non sum dignus vocari Apostolus, etc. — Et expugnabam illam*, non quidem spiritualiter, quia corda fidelium non poteram a fide avertere, sed corporaliter affligendo eos pœnis corporalibus, et ponendo in carcere. (*Act.* 9.) *Nonne hic est qui, etc.* (*Ps.* 128.) *Sæpe expugnaverunt me, etc.* Sic ergo patet per odium quod

habebat ad fidem Christi ante conversionem, sc. quod non accepit evangelium ab homine.

Patet hoc etiam per amorem et fervorem zeli, quem habuit ad Judaismum, et hoc quantum ad profectum exteriorem. Unde dicit: *Et proficiebam, etc.* ubi tria ponit quæ exprimunt profectus magnitudinem, quia *supra multos,* non supra paucos proficiebat, non supra senes ineptos ad profectum scientiæ, sed *coætaneos,* sc. adolescentes acutos et aptos ad profectum. (*Thren.* 3.) *Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua.* Item non supra coætaneos extraneos quasi ignotæ linguæ, sed illos qui sunt *in genere meo,* sc. Judæorum. (*Act.* 22.) *Ego sum vir Judæus, secus pedes Gamalielis eruditus, etc.* Item quantum ad zelum interiorem quem habebat ad legem. Et ideo dicit: *Abundantius præ aliis æmulator existens,* non solum legis, sed *paternarum mearum traditionum,* sc. quas habent Judæi licitas, quas boni patres addiderunt, ut dicitur in Glossa, quas quidem traditiones vocat suas, quia ita reputabat eas, ac si suæ fuissent. (*Phil.* 3.) Secundum legem Pharisæus, secundum æmulationem persequens, etc. Sed quæstio est super hoc quod dicit Glossa: Boni patres addiderunt. Videtur quod non fuerint boni, quia (*Deut.* 4) dicitur: *Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, etc.* Ergo fecerunt contra mandatum Domini, addentes traditiones, et sic non fuerunt boni. Dicendum est quod verbum illud Domini intelligendum est sic: non addetis aliquid contrarium, seu extraneum verbis quæ ego loquor, etc. Addere autem aliqua quæ non sunt contraria, licuit eis, sc. aliquos dies solemnes et alia similia, sicut factum est tempore Mardochæi, et tempore Judith, in memoriam beneficiorum quæ a Deo recipiebant. Contra (*Matth.* 15.) Dominus reprehendit eos, dicens: *Irritum fecistis mandatum Domini propter traditiones hominum.* Non ergo sunt licitæ traditiones. Respondeo: Dicendum est, quod non arguuntur, quod tenent traditiones hominum, sed quia propter traditiones hominum dimittunt mandata Dei.

LECTIO 4.

Ostendit Paulus, tempore suæ conversionis, non accepisse evangelium ab homine, nec etiam post conversionem.

15. *Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam.*
16. *Ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini.*
17. *Neque enim veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum.*

Postquam autem Apostolus ostendit quod ipse non accepit ab homine evangelium ante suam conversionem, nunc hic probat quod non accepit ipsum ab homine post conversionem suam. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod non recepit evangelium ab homine tempore conversionis suæ. Secundo quod nec etiam post conversionem suam, ibi: *Deinde post annos tres, etc.* Circa primum duo facit. Quia primo ostendit quod non recepit evangelium ab Apostolis, neque didicit. Secundo quod

non ab aliis fidelibus, ibi : *Sed abii in Arabiam, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit causam efficientem suæ conversionis. Secundo finem, ibi : *Ut revelaret, etc.* Tertio modum, ibi : *Continuo non acquievi, etc.* Circa primum notat causam suæ conversionis, quæ duplex est, sc. beneplacitum Dei (quod est divina electio et convertentis vocatio.) Quantum ad primum, dicit : *Cum autem placuit,* sc. Deo, non quando volui ego, sed quando placitum fuit sibi : quia non est volentis neque currentis, etc. ut dicitur Rom. 9. (*Ps.* 146.) *Beneplacitum est Domino, etc.* (*Phil.* 2.) *Deus est qui operatur in nobis, etc.* Qui sc. Deus me sc. rebellem. (1 *Cor.* 15.) *Ego sum minimus Apostolorum, etc. quoniam persecutus sum, etc.* (*Act.* 9.) *Saulus adhuc spirans minarum, etc.* Persecutorem. *Saule, Saule, quid me persequeris, etc.* Blasphemum. (1 *Tim.* 1.) *Qui fui blasphemus, etc.* Me talem, inquam, segregavit ex utero matris meæ. Vel ad litteram, qui fecit me nasci ex ventre matris meæ. Et vere dicitur Deus segregare ex utero, licet sit opus naturæ, quæ est quasi instrumentum Dei, quia opera etiam nostra attribuuntur Deo, sicut principali auctori. (*Is.* 26.) *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis, etc.* Sicut et effectus principali agenti attribuuntur. Ideo dicitur (*Job.* 10.) *Pelle et carnibus vestisti me, etc.* Et ab hoc utero segregatus est ad justificationem, quia ejusdem est justificare, cujus est condere. (*Ps.* 21.) *De ventre matris meæ, etc.* Vel, *Ex utero matris meæ,* sc. synagogæ, cujus uterus est collegium Pharisæorum, qui nutriebant alios in Judaismo. (*Matth.* 23.) *Circuitis mare et aridam, ut faciatis, etc.* Sic ergo mater sua fuit synagoga. (*Cant.* 1.) *Filii matris meæ pugnaverunt contra me, etc.* Uterus ejus sunt Pharisæi. Ex hoc ergo utero est segregatus per Spiritum Sanctum ad fidem evangelii. (*Rom.* 1.) *Segregatus in evangelium Dei.* Vel mater sua est Ecclesia Christi. Uterus ejus, collegium Apostolorum. Segregavit ergo Deus ipsum ab utero Ecclesiæ, id est, a collegio Apostolorum in officium Apostolatus et prædicationis ad Gentes, quando dixit Apostolis (*Act.* 13.) *Segregate mihi Barnabam et Paulum, etc.* Vocat autem synagogam matrem suam, quia Pharisæus erat, quasi magnus in ea, dum dicitur Pharisæus, et ex Pharisæis, quia zelator legis erat. Supra : abundantius autem æmulator, etc.

Quantum autem ad aliam causam, dicit : *Et vocavit, etc.* Est autem duplex vocatio. Una est exterior, et sic dicit, vocavit me cœlesti voce. (*Act.* 9.) *Saule, Saule, quid me persequeris, etc. Vade in civitatem,* etc. sic etiam alios Apostolos vocavit. Alia est interior, et sic vocavit per quemdam instinctum interiorem quo Deus per gratiam tangit cor, ut convertatur ad ipsum, et sic vocavit a mala via in bonam, et hoc per gratiam suam, non nostris meritis. (*Rom.* 8.) *Quos prædestinavit, hos et vocavit, etc.* (*Is.* 45). *Suscitavit eum ad justitiam, etc.* (*Amos.* 5.) *Qui vocat aquas maris, etc.* Finis autem conversionis ponitur, cum dicit : Ut revelaret filium etc. Qui quidem finis est Christus. Ordinatur autem conversio sua ad Christum dupliciter, sc. facto, et sic dicit : *Ut revelaret filium suum,* id est, in eo, quod circa me fecit convertendo me, et dimittendo peccata mihi, revelaret quanta sit mihi facta misericordia. (1 *Tim.* 1.) *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, etc.* Sed ideo misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans, etc. Sic ergo revelavit in ejus conversione filium suum, et hoc inquantum filius

dicitur, gratia Dei. Item revelavit eum in ejus operatione. Unde dicebat ipse: (*Rom.* 15.) *Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentium, in verbo, in factis, et virtute, etc.* Et hoc inquantum filius virtus est Dei. Item revelavit eum in ejus prædicatione. Unde ipse (1 *Cor.* 1.) dicebat: *Nos prædicamus, etc.* usque *et Dei sapientiam.* Et hoc inquantum filius ejus dicitur: Dei sapientia. Item ordinatur ad Christum sua conversio, verbo. Et sic dicit: Ut evangelizarem illum in Gentibus, quia aliis Apostolis evangelizantibus Christum Judæis; Paulus de mandato Domini ivit ad Gentes convertendas. (*Is.* 49.) *Parum enim est mihi, ut sis mihi servus, etc. dedi te in lucem, etc.* (*Act.* 13.) *Sic enim præcepit, etc.* (*Inf.* et *Is.* 55.) *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus.*

Modus autem suæ conversionis est perfectus, et quantum ad effectum. Unde dicit: *Continuo non acquievi carni et sanguini*, id est, statim ita perfecte fui conversus quod omnis carnalis affectus recessit a me. (*Eccl.* 11.) *Facile est enim in oculis Domini subito honestare pauperem.* Et accipitur hic caro et sanguis, pro vitiis carnalibus. (1 *Cor.* 15.) *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, etc.* (*Infra* 5.) *Caro concupiscit, etc.* Vel pro affectu et amore ad carnaliter sibi conjunctos. (*Matth.* 16.) *Caro et sanguis non revelavit tibi, etc.* Sic Apostolus et vitia sua superavit, et suos Judæos contempsit. Item quantum ad intellectum, quia ita fuit instructus a Christo, quod non fuit ei necesse instrui ab Apostolis. Et ideo dicit: Nec veni Hierosolymam, ut sc. ab eis instruerer. Item non fuit necesse instrui ab aliis fidelibus. Et ideo dicit: *Sed abii in Arabiam, etc.* quasi dicat: Non ivi ad loca ubi erant alii fideles, ut me instruerent, sed ivi in Arabiam, ubi non erant edocti in fide, sed infideles: *Et iterum reversus sum Damascum*, sc. ad parentes. (*Job.* 38.) *Quis dedit vehementissimo imbri cursum, etc.* Sed contra dicitur (*Act.* 9.) Quod demiserunt eum de muro per sportam, etc. Cum autem venisset Jerusalem, tentabat se jungere discipulis. Venit ergo Jerusalem. Dicendum est quod venit, sed non ut instrueretur. Vel melius, dicendum est quod non statim venit, sed post aliquod tempus. Et ideo sequitur: *Deinde post annos, etc.*

LECTIO 5.

Suam doctrinam ab Apostolis, ac cæteris aliis approbatam, sed minime ab eisdem acceptam ostendit.

18. *Deinde post annos tres, veni Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim.*
19. *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.*
20. *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo: quia non mentior.*
21. *Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ.*
22. *Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo.*
23. *Tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat.*
24. *Et in me clarificabant Deum.*

Postquam superius Apostolus ostendit se non accepisse evangelium ab homine ante conversionem suam, nec

tempore suæ conversionis, hic probat quod nec etiam post conversionem accepit ipsum ab homine; sed potius hic ostendit quomodo doctrina sua fuit ab hominibus approbata. Et circa hoc duo facit. Primo enim manifestat quomodo doctrina sua fuit ab Apostolis approbata. Secundo ostendit qualiter fuit approbata ab aliis fidelibus, ibi: *Deinde veni in partes, etc.* Et primo narrat factum. Secundo confirmat veritatem dicti, ibi: *Ecce coram Deo, etc.* Dicit ergo, licet non iverim ad Apostolos, ut instruerer ab eis circa principium meæ conversionis, quia jam eram instructus a Christo, tamen ex affectu charitatis compulsus, *post annos tres*, sc. conversionis meæ, *veni Hierosolymam*, quoniam jamdiu desideravi *videre Petrum*, non ut discerem ab eo, sed ut visitarem eum. (*Job.* 5.) *Visitans speciem tuam, etc.* – *Et mansi apud eum diebus quindecim*, repertus ab eo, ut verax Apostolus. Et dicit: *Diebus quindecim*, quia numerus iste componitur ex octo et septem. Octonarius autem est numerus novi testamenti, in quo expectatur octava resurgentium. Septenarius autem numerus veteris testamenti, quia celebrat septimam diem. Mansit autem apud Petrum diebus quindecim, conferens cum eo de mysteriis veteris testamenti et novi. Et ne credatur quod licet non sit instructus a Petro, esset tamen etiam instructus ab aliis, subdit quod nec ab aliis fuit instructus. Unde dicit: *Alium autem Apostolorum*, a quo instruerer, *vidi neminem*, id est, nullum, *nisi Jacobum fratrem Domini*. Illum enim vidit in Jerusalem.

Circa istum Jacobum sciendum est, quod iste fuit episcopus Hierosolymorum, et fuit vocatus Jacobus minor, eo quod vocatus fuerit post Jacobum alium. Dicuntur autem multa de isto (*Act.* 15.) Ipse etiam fecit epistolam canonicam. Quare autem dicatur, frater Domini, a diversis diversimode dicitur. Elvidius enim dicit, quod ideo dicitur frater Domini, quia fuit filius beatæ virginis. Dicit enim quod beata virgo Christum concepit et peperit, et post partum Christi concepit de Joseph, et peperit alios filios; sed hic error est damnatus et reprobatus. Item patet esse falsam, quia Jacobus non fuit filius Joseph, sed Alphæi. Alii vero dicunt, quod Joseph ante beatam virginem habuit aliam uxorem, de qua habuit filium Jacobum, et alios, qua mortua accepit in uxorem beatam virginem, de qua natus est Christus, non tamen cognita a Joseph, sed per Spiritum Sanctum, ut in evangelio dicitur. Quia ergo ex patre nominantur cognationes, et Joseph putabatur pater Christi; ideo iste Jacobus, licet non fuit filius virginis, tamen vocabatur frater Domini. Sed hoc est falsum, quia si Dominus matrem virginem noluit nisi virgini commendare custodiendam, quomodo sustinuisset sponsum ejus, virginem non fuisse, et sic perstitisse? Ideo alii dicunt, et in Glossa tangitur quod Jacobus iste fuit filius Mariæ Cleophæ, quæ fuit soror virginis.

Dicunt enim quod Anna mater beatæ virginis nupsit primo Joachim, ex quo peperit Mariam, Matrem Domini, quo mortuo, nupsit Cleophæ fratri Joachim, ex quo peperit Mariam Cleophæ, et ex hac natus est Jacobus minor, Judas et Simon, quo mortuo, dicitur quod nupsit adhuc cuidam tertio, qui vocatus est Salome, ex quo concepit et peperit aliam Mariam, quæ dicta est Salome, et de hac natus est Jacobus major, et Joannes, frater ejus. Sed huic opinioni dupliciter contradicit Hieronymus. Primo quia Salome non est nomen viri, ut etiam in Græco apparet, sed est no-

men mulieris, quæ fuit soror beatæ virginis, et ex Zebedæo genuit Jacobum majorem et Joannem, sicut Maria Cleophæ, ex Alphæo genuit Jacobum minorem, Judam et Simonem. Dicitur autem frater Domini iste Jacobus, specialiter inter alios suos consobrinos, et hoc propter duo. Primo propter similitudinem effigiei, quia similis erat Christo in facie. Et propter similitudinem vitæ, quia imitabatur Christum in moribus. Vel quia Alphæus pater ejus fuit de cognatione Joseph. Et ideo quia Judæi cognationis lineam texere solent a maribus, et Christus putabatur filius Joseph, ut dicitur (*Luc.* 3) ideo specialiter dictus est frater Domini, et non alii, qui solum ex matre conjuncti erant ei. Accipitur autem hic frater cognatione. Nam in scriptura fratres aliquando dicuntur natura. (*Matth.* 1.) *Jacob autem genuit Judam et fratres ejus.* Cognatione, sicut omnes consanguinei sunt fratres. (*Gen.* 13.) *Ne quæso sit jurgium inter te et me, fratres enim sumus.* Gente, et sic omnes unius linguæ dicuntur fratres (*Deut.* 17.) *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* Affectione, et sic omnes amici, et qui habent eumdem affectum dicuntur fratres. (2 *Cor.* 2.) *Eo quod non invenerim Titum fratrem meum, etc.* Religione, et sic omnes Christiani qui habent unam regulam vitæ, dicuntur fratres. (*Matth.* 23.) *Fratres estis, etc.* (*Ps.* 132.) *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum, etc.* Communiter autem omnes homines dicuntur fratres, quia ab uno Deo gubernati et educati. (*Mal.* 2.) *Numquid non unus est pater omnium nostrum, etc.*

Consequenter cum dicit: *Quæ autem dico vobis, etc.* confirmat per juramentum quod dixerat, quasi dicat: ea quæ nunc scribo vobis de me, *ecce*, in manifesto sunt, ita quod satis constat quia *non mentior.* Et hoc dico, *coram Deo*, id est, teste Deo. Jurat autem hic Apostolus non ex levitate, sed ex necessitate istorum, quibus necessarium erat, ut crederent. Nisi enim hoc faceret, non crederent ei. (2 *Cor.* 2.) *Coram Deo in Christo loquimur.* (*Rom.* 1.) *Testis est mihi Deus, etc.* Quid ergo dicit Dominus. Sit sermo vester, est, est; non, non; quod amplius est, a malo est. Dicendum est, quod est a malo ejus qui non credit, vel a malo pœnæ quo cogitur quis jurare.

Consequenter cum dicit: *Deinde veni, etc.* ostendit quomodo fuit approbatus ab aliis ecclesiis Judææ. Ubi tria facit. Primo ostendit ubi fuit conversatus, quia in Cilicia. Unde dicit: Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ, sc. patriæ; unde etiam fuit raptus: quia dicitur (*Act.* 22.) *Erat autem Paulus a Tharso Ciliciæ, etc.* Secundo quomodo fuit cognitus ab eis, quia non facie, sed auditu tantum et fama. Unde dicit: *Eram enim ignotus facie ecclesiis Judææ quæ erant in Christo*, id est, in fide Christi. (2 *Cor.* 6.) *Sicut qui ignoti et cogniti.* Unde patet quod ecclesiæ Judææ non docuerunt me. *Tantum enim auditum habebant*, sc. de me per famam. *Quoniam qui persequebatur, etc.* Tertio quomodo approbatus est ab eis, quia *in me glorificabant Deum*, id est, in mea conversione magnificum probabant, qui gratia sua me convertit. (*Is.* 43.) *Glorificabit me bestia, etc.*

CAPUT II.

Agit de collatione evangelii sui cum Apostolis facta, et de facto circa Titum.

1. *Deinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito.*
2. *Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis evangelium quod prædico in Gentibus. Seorsum autem his qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem.*
3. *Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi:*
4. *Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent.*
5. *Quibus neque ad horam cessimus subjectione: ut veritas evangelii permaneat apud vos.*

Postquam Apostolus in præcedenti cap. commendavit auctoritatem evangelicæ doctrinæ secundum seipsam; nunc in isto cap. commendat ipsam ex parte aliorum Apostolorum et sua simul. Et circa hoc duo facit. Primo commendat auctoritatem suæ doctrinæ ex approbatione aliorum Apostolorum. Secundo ex exemplo sui et aliorum Apostolorum, ibi: *Nos natura Judæi, non ex Gentibus, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod alii Apostoli approbaverunt suam doctrinam. Secundo ostendit quod libere reprehendit alios Apostolos in his quæ contrarium suæ doctrinæ dicebant, ibi: *Cum venisset Petrus, etc.* Circa primum duo facit. Primo agit de collatione quam habuit cum Apostolis. Secundo insinuat quid inde secutum sit, ibi: *Sed neque Titus, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit circumstantias ipsius collationis. Secundo ponit ipsam collationem, ibi: *Et contuli cum illis, etc.* Quantum ad primum, tangit quatuor circumstantias, sc. tempus, locum, testes, et motivum ipsius. Describit autem tempus, cum dicit: *Deinde post annos quatuordecim.* Sed contra est: quia Apostolus fuit conversus primo anno post passionem Christi, et post tres ivit in Jerusalem, et sic sunt quatuor, et hic dicit post annos quatuordecim, iterum ivit in Jerusalem, et sic fiunt decem et octo; et tunc invenit Petrum in Jerusalem. Et hoc non potest esse, quia Petrus sedit in Antiochia septem annis; in Roma vero 25 annis. Et sic essent duo de viginti, et septem (qui sunt 25 anni) antequam iret Romam, et Romæ moratus est 25 annis, ergo vixisset Petrus post passionem Christi 50 annis; quod est falsum: quia quadragesimo anno a passione Christi passus est Petrus Romæ, ut in historia habetur, quod fuit tempore Neronis.

Respondeo: dicendum, quod cum dicitur: Deinde, etc. non est intelligendum quod post tres annos, iterum elapsi sint quatuordecim anni, antequam iret in Jerusalem; sed quod anno quartodecimo suæ conversionis, iterum ascendit, nec sunt addendi supra istos quatuordecim, septem anni, quibus Petrus rexit ecclesiam Antiochenam, quia ante istos annos incepit regere; et cum Antiochia sit prope Jerusalem, potuit esse ut aliquando Petrus ivisset in Jerusalem, et tunc Pau-

lus invenerit eum ibi. Et sic colligitur ex historia, quod post annos quatuordecim Petrus venit Romam tempore Claudii imperatoris, et existens ibi 25. annis, complevit numerum 39 annorum, et mortuus est 40° anno post passionem Domini. Dicit autem signanter, quatuordecim, ut ostendat, quod non indigebat Apostolorum instructione, si quatuordecim annis fuit sine eis. Locum vero describit, cum dicit: *Hierosolymam*. Et dicit, *ascendi*, quia in alto posita est. Ascendit autem Hierosolymam, ut ostenderet se concordare cum prophetia, quæ dicit (*Is.* 2.) *De Sion exibit lex, etc.* Testes describit, cum dicit: *Cum Barnaba, assumpto et Tito.* Barnabas Judæus erat, Titus vero Gentilis. Cum eis ergo ascendit, ut haberet testes suæ doctrinæ, et ut in nullam partem, sive Judæorum, sive Gentilium ostendat se declinare. (*Deut.* 17.) *In ore duorum vel trium stat omne verbum.* Motivum autem describit, cum dicit: *Secundum revelationem Dei*, id est, Deo revelante et præcipiente sibi quod ascenderet in Jerusalem. Ex hoc colligi potest quod omnes actus Apostolorum et motus, fuerunt secundum instinctum Spiritus Sancti, (*Job.* 37.) *Nubes spargunt lumen suum, etc.*

Consequenter cum dicit: *Et contuli, etc.* agit de ipsa collatione, ubi tria facit. Primo manifestat materiam super qua contulit. Secundo personas cum quibus contulit. Et tertio causam propter quam contulit. Materia de qua contulit, fuit evangelium. Et ideo dicit: Contuli cum illis evangelium Dei, etc. Personæ cum quibus contulit, sunt majores et excellentiores inter Apostolos. *Seorsum autem cum his, etc.* Sed causa utilis et necessaria, *ne* sc. *in vacuum, etc.* Quantum ad primum dicit: Ascendi Hierosolymam, ubi contuli cum illis, tamquam cum amicis et paribus evangelium quod prædicavi in gentibus, non ut addiscerem, quia jam doctus eram a Christo, non ut certificarer, quia sic certus sum quod si angelus diceret contrarium, non crederem, ut patet supra, 1 cap. Sed contuli propter duo, sc. ad insinuandam unitatem doctrinæ meæ cum doctrina aliorum Apostolorum. (1 *Cor.* 1.) *Idipsum dicatis omnes, etc.* Contulit ergo cum eis quasi idem verbum cum eis, sed non pares habuit. Item ad vitandum calumniam aliorum. Apostolus enim quia non fuerat conversatus cum Christo, nec edoctus ab Apostolis, sed statim post conversionem suam incepit prædicare quæ erant odiosa Judæis, et specialiter de vocatione gentium, et quod non debebant servari legalia. Sic ergo contulit evangelium. Sed cum quibus hoc fecerit, ostendit subdens: *Seorsum autem his, etc.* quasi dicat: Non cum omnibus, sed cum his qui erant inter alios alicujus auctoritatis et momenti, sc. cum Petro, Jacobo et Joanne, et aliis magnis. (*Eccl.* 9.) *Cum sapientibus et prudentibus tracta, etc.* — *Sed seorsum, etc.* non quod turpia vel falsa cum eis tractaret vel conferret, sicut hæretici faciunt, sed quia sciebat ibi esse Judæos calumniantes, propterea quia de legalibus docuerat. Et ideo ne veritas pateret calumniæ, cum illis seorsum contulit, qui non calumniarentur. (*Prov.* 25.) *Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo ne reveles, etc.* (*Eccl.* 8.) *Coram extraneo ne facias consilium, etc.* Sic ergo patet et materia collationis et personæ. Sequitur causa, quæ fuit, sc. *ne in vacuum currerem aut cucurrissem*, id est, ne reputarer prædicasse inutiliter. Vocat autem prædicationem suam, cursum, propter velocitatem suæ doctrinæ, quia

in modico tempore a Jerusalem usque in Illyricum, et usque in Hispaniam, prædicavit evangelium. Unde posset dici de eo illud (*Ps.* 147.) *Velociter currit sermo ejus, etc.* (2 *Thess.* 3.) *Fratres, orate pro nobis, ut sermo Domini currat, etc.* Sed numquid dubitabat quod in vacuum curreret? Dicendum est quod sibi non dubitabat, sed illis quibus prædicaverat, quia nisi ab illis firmiter teneretur sua doctrina, quantum ad illos in vacuum cucurrisset, et ideo voluit conferre cum eis, ut dum scirent auditores quod doctrina sua concordaret cum doctrina aliorum Apostolorum, et approbaretur ab eis, firmius ejus doctrinam tenerent et sic quantum ad eos non in vanum curreret. (1 *Cor.* 9.) *Ego sic curro non quasi in incertum.*

Consequenter cum dicit: *Sed neque Titus, etc.* ostendit quid secutum sit ex collatione cum Apostolis habita. Et ponit tria quæ inde secuta sunt, sc. quod a sua sententia non recessit, et quod suæ doctrinæ nihil superadditum fuit, ibi: *Ab his autem, qui videbantur, etc.* Tertio quod sua doctrina approbata est, ibi: *Sed contra cum vidissent, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non recessit a sua sententia in quodam particulari. Secundo ostendit quod etiam in nullo alio recessit ab ea, ibi: *Sed propter subintroductos, etc.* Dicit ergo: Dico quod ita contuli cum eis de doctrina evangelii quod ex hoc secutum est, quod doctrina mea et sententia firma permansit, sc. de legalibus non observandis: sic quod gentiles non cogerentur ad servandum legalia, intantum quod neque Titus qui mecum erat, cum esset etiam gentilis, compulsus est rationibus eorum circumcidi, sed susceptus est ab Apostolis in societatem incircumcisus. Unde tunc data est sententia ab Apostolis de legalibus non observandis, sicut habetur (*Act.* 15.) Ratio autem quare post passionem Christi non debent servari legalia, assignatur a Chrysostomo talis: Manifestum est enim quod instrumentum quod fit de aliqua promissione seu fœdere tenet tantum, quousque compleatur fœdus et promissio, quibus completis instrumentum prædictum in hoc non tenet. Circumcisio autem est quoddam instrumentum promissionis et fœderis inter Deum et fideles homines: unde et Abraham accepit circumcisionem in signum promissionis, ut dicitur (*Gen.* 17.) Et quia Christi peracta passione soluta fuit promissio et completum fœdus, ideo post passionem non tenet nec valet circumcisio. Sic ergo patet quod non recessit a sententia sua in hoc quod non permitteret circumcidi Titum.

Consequenter ostendit quod in nullo alio etiam recessit ab ea, cum dicit: *Sed propter subintroductos, etc.* Littera autem ista est diversa in diversis et obscura, et legitur sic: Tu dicis quod non permisisti circumcidi Titum, sed quare non permisisti? Nonne alibi permisisti Timotheum, sicut legitur (*Act.* 17.) Ad hoc potest sic respondere Apostolus, quia tunc temporis quando Timotheus fuit circumcisus, indifferens erat circumcisio, utrum sc. servaretur vel non; sed modo cum ageretur de Tito, erat specialis quæstio de circumcisione quam ego dicebam non debere servari. Unde si permisissem eum circumcidi, cum egomet diffinivissem quæstionem, fuisset factum in contrarium, nec licebat ultra de hoc movere quæstionem, vel facere difficultatem utpote jam determinatam. Et ideo dicit: Dico quod non solum non permisi ipsum circumcidi ab illis, *quibus neque ad horam cessimus subjectione*, sc.

ut gentes subderentur legi. Et hoc propter subintroductos a diabolo, vel a Pharisæis *falsos fratres*, qui se fingunt amicos. (2 *Cor.* 12.) *Periculum in falsis fratribus.* Qui sc. fratres falsi subintroierunt in locum ubi erant Apostoli, *latenter explorare*, id est, ad explorandam *libertatem nostram* a peccato et lege. (2 *Cor.* 3.) *Ubi spiritus Domini, ibi libertas.* (*Rom.* 8.) *Non enim accepistis spiritum servitutis, etc.* (*Infra* 4.) *Ut eos qui sub lege erant redimeret.* — *Quam*, sc. libertatem, *habemus in Christo Jesu*, id est, per fidem Christi. (*Infra* 4.) *Non estis ancillæ filii, sed liberæ.* Et ad hoc subintroierunt ut in servitutem legis et carnalium observantiarum redigerent sicut ante passionem Christi, quod non est faciendum, quia fundamentum aliud nemo potest ponere, etc. (1 *Cor.* 3.) Et hoc ut veritas evangelii permaneat apud vos, quasi dicat : In nullo cessimus eis propter hoc, ne sc. *occasionem daremus eis* qui sine circumcisione dicebant vos non posse salvari, quod est contra veritatem evangelii quod prædicavi vobis. Ambrosius autem aliter legit. Secundum præmissa enim habetur quod ideo ad horam non cessit propter subintroductos. Ex quo sequitur quod nisi fuissent subintroducti falsi fratres, cessisset eis de legalium observatione. Et ideo propter hoc non fuit, quia propter hoc non cessisset eis, sed propter ipsam veritatem. Ideo dicit Ambrosius quod littera est falsa, et superfluit, ibi : Neque. Unde vult quod non sit ibi : Neque. Et tunc est sensus : Non permisi circumcidi Titum, sed Timotheum permisi circumcidi *propter subintroductos falsos fratres*, in loco ubi eram cum Timotheo et aliis qui subintroierunt, etc. Quod cum facere nequivissent, populum in seditionem contra nos incitare moliebantur. Quibus sc. falsis fratribus, propter hoc *cessimus ad horam subjectionis* in facto circumcisionis, circumcidendo Timotheum, ibi : *Ut veritas evangelii permaneat, etc.* Quæ habet quod nec circumcisio aliquid confert neque præputium, sed fides. Fuit autem specialis causa quare Timotheus circumcisus fuit et non Titus, quia Timotheus fuit ex patre gentili et matre Judæa, Titus vero ex utroque parente gentili. Et sententia Apostoli erat quod qui ex aliquo parente Judæo nati fuerant, circumciderentur, qui vero totaliter ex gentilibus parentibus nati essent, nullo modo debeant circumcidi.

LECTIO 2.

Tangitur Apostolorum conditio, qui nihil addiderunt doctrinæ Pauli, sed per eos fuit approbata, utpote collata divinitus, tantum sibi pauperes commendantes.

6. *Ab his autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit. Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt,*
7. *Sed e contra, cum vidissent quod creditum est mihi evangelium præputii, sicut et Petro circumcisionis,*
8. *(Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes.)*
9. *Et cum cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus et Cephas, et*

Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem;

10. *Tantum ut pauperum memores essemus. Quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere.*

Ostenso quod Apostolus in nullo recessit a sententia sua in collatione prædicta, hic consequenter ostendit quod nihil suæ doctrinæ per alios Apostolos superadditum fuit. Et circa hoc duo facit. Primo enim describit conditionem Apostolorum, nihil ei addere valentium. Secundo prosequitur propositum, ibi: *Mihi enim qui, etc.* Conditionem autem illorum describit ex tribus. Primo ex auctoritate quam habebant in Ecclesia, quæ est magna. Et quantum ad hoc, dicit: *Ab his autem, etc.* Littera defectiva est. Unde debet suppleri sic: Ab his autem, sc. Petro et Joanne, quasi dicat: Licet ad horam cesserim eis, nihil tamen accepi ab eis potestatis vel doctrinæ. Et si ab his nihil accepi, multo minus ab aliis. Sed notandum est quod hoc quod dicit: *Qui videbantur aliquid esse,* si hoc intelligatur secundum gratiam Dei quæ in ipsis erat, sic verum est quod secundum hanc magni erant, quia quos justificavit hos et magnificavit, ut dicitur (*Rom.* 8.) Si vero intelligantur aliquid esse secundum seipsos, sic falsum est, quia secundum hoc nihil erant. Nam si secundum se aliquid esse viderentur, semper fuissent magni, quia quod per se inest, semper inest. Unde cum non fuerint semper magni, non secundum se videbantur aliquid esse.

Secundo describit eorum conditionem ex statu eorum ante conversionem, quam habuerunt in synagoga. Et hunc statum caute ostendit fuisse abjectum et vilem. Unde dicit: *Quales aliquando fuerint,* quia rustici, pauperes, idiotæ, et sine litteris erant. (1 *Cor.* 1.) *Non multi sapientes secundum carnem, etc.* Sed quales fuerint, *nihil,* id est, non *mea interest,* sc. referre. Et hoc forte introducit, ut considerantes statum quem illi habuerunt in synagoga (qui nullus fuit) et statum Pauli (qui magnus fuit) manifeste cognoscant quod Paulus in sententia quantum ad legalia sit eis præferendus, et præsertim cum Paulus in statu Ecclesiæ Christi eis æquaretur, ita quod Paulus eos in statu synagogæ ante conversionem præcedebat, in statu post conversionem eis æqualis erat. Unde cum agebatur de synagoga, magis erat standum sententiæ Pauli, quam aliorum, sed cum de evangelio ageretur, standum erat sententiæ suæ sicut sententiæ aliorum. Et sicut alii non erant magni per legalia, sed per Christum, sic et Apostolus per Christum magnus erat in fide, et non per legalia.

Tertio describit eorum conditionem ex divina electione, et quantum ad hoc dicit: *Deus enim personam, etc.* quasi dicat: Ideo magni sunt, quia Deus eos magnificavit non attendens ad merita vel demerita eorum, sed ad ipsum quod facere intendit. Et ideo dicit: *Deus personam hominis non accipit,* id est, non considerat magnam vel parvam. (*Sap.* 6.) *Pusillum et magnum ipse fecit, etc.* Sed sine personarum acceptione ad salutem omnes vocat, non imputans illis delicta eorum, et hoc quia transierunt. (2 *Cor.* 5.) *Vetera transierunt, etc.* (*Ps.* 15.) *Nec memor ero nominum eorum, etc.* Et ideo dicit Petrus (*Act.* 10.) *In veritate comperi, quod non est personarum acceptio, etc.* Circa hoc sciendum est, quod accipere personam proprie est in aliquo negotio attendere quasi regulam ipsius negotii conditionem personæ nihil facientem ad negotium, puta, cum ideo

do beneficium alicui, quia est nobilis, sive pulcher. Nobilitas enim seu pulchritudo nil facit ad hoc, quod habeat beneficium. Si vero conditio personæ facit ad negotium, sic considerando illam conditionem in facto illo, non accipio personam, sicut si ideo do beneficium alicui, quia bonus est, et bene deserviet ecclesiæ, quia bene litteratus et honestus, non sum acceptor personæ. Nihil ergo est proprie accipere personam, quam considerare conditionem personæ, nil facientem ad negotium. Cum ergo Deus in operibus suis, et beneficiis nihil præexistens ex parte creaturæ respiciat, quia ipsum, quod est creaturæ est effectus suæ electionis, sed respiciat solum quasi pro regula beneplacitum voluntatis suæ secundum quam omnia operatur, et non secundum aliquam conditionem personæ, ut dicitur (*Ephes.* 1.) Manifestum est quod non accipit personam hominis.

Consequenter descripta conditione eorum ostendit propositum, sc. quod nil ei addere potuerunt. Et ideo dicit: *Mihi enim qui videbantur aliquid esse, nihil contulerunt*, quasi dicat: Licet essent magnæ auctoritatis, tamen nil addiderunt doctrinæ meæ nec potestati, quia sicut supra dictum est, neque ab homine accepi evangelium, neque per hominem didici. Glossa autem aliter legit, quales aliquando fuerunt, etc. quasi dicat: Non pertinet ad me referre statum eorum ante conversionem, quales, sc. fuerunt, quia et hoc nihil refert, cum et ego fuerim ipsius ecclesiæ etiam persecutor, et tamen Deus suæ beneplacito voluntatis elegit me et magnificavit, et hoc quia Dominus personam hominis non acceptat.

Consequenter cum dicit: *Sed e contra cum vidissent, etc.* ostendit quomodo ejus sententia sit approbata ab Apostolis. Et circa hoc tria facit. Primo ponit causam approbationis. Secundo insinuat ipsam approbationem, ibi: *Jacobus et Cephas, etc.* Tertio addit quamdam conditionem approbationi interpositam, ibi: *Tantum ut pauperes, etc.* Causam autem approbationis (quæ movit Apostolos approbare sententiam Apostoli) ponit duplicem, sc. prædicationis officium Apostolo injunctum a Christo et effectum injuncti officii, ibi: *Et cum cognovissent, etc.* Circa primum primo ponit officium injunctum quod movit eos ad approbandum. Secundo officii manifestationem, ibi: *Qui enim operatus est, etc.* Dicit ergo: Dico quod illi *qui videbantur aliquid esse*, nihil mihi contulerunt, sed potius contra opinionem adversariorum qui ascenderant contra me in Jerusalem ad Apostolos pro ipsa quæstione, me ipsi Apostoli approbaverunt, et hoc *cum vidissent quod creditum est mihi evangelium*, id est, officium prædicationis *præputii*, id est, injunctum prædicare incircumcisis, sc. gentibus. (*Jer.* 9.) *Omnes gentes habent præputium, omnis autem domus, etc.* Sicut Petro commissa est auctoritas, ut prædicaret Judæis tantum, et Paulo gentibus, sed postmodum et Petrus prædicavit gentibus, et Paulus Judæis. Sed quia aliquis posset dicere: unde constat nobis quod tibi sit commissum evangelium in gentibus, ideo interponens dicit, quod per operationes Christi. Sicut enim patet quod Petrus accepit evangelium a Christo propter mirabilia quæ Christus fecit per eum, ita patet quod ego ab ipso accepi propter miracula quæ Christus operatus est, et operatur in me.

Et ideo dicit: *Qui operatus est Petro, etc.* id est, qui Petrum fecit Apostolum in Judæa, sc. Christus, ipse me

fecit Apostolum in Gentibus. Et hæc est causa quæ movet eos. Sed quia non sufficit injunctio et auctoritas prædicandi, nisi homo per bonam scientiam et discretam eloquentiam ipsam exequatur, et per bonam vitam commendet, ideo addit usum suæ auctoritatis seu officii effectum dicens: *Et cum cognovissent gratiam Dei*, etc. Et est littera suspensiva, id est, cum vidissent quod gratiosa et fructuosa esset prædicatio mea, tunc Jacobus, et Cephas, et Joannes, etc. In quo notatur approbatio seu societas facta cum eis et Paulo. Et primo ponuntur personæ inter quas facta est societas, quæ sunt *Jacobus et Cephas*, id est, Petrus, *et Joannes*. Et præmittitur Jacobus, quia erat episcopus Hierosolymorum, ubi hæc facta sunt. Joannes autem, iste fuit Joannes evangelista, qui non deseruit Judæam usque ad tempus Vespasiani. *Qui videbantur columnæ esse.* Metaphorice dicitur hoc, id est sustentatio totius ecclesiæ. Sicut enim totum ædificium sustentatur per columnas, ita per istos tota ecclesia Judæorum sustentabatur et regebatur. Et de istis columnis dicitur in (*Ps.* 74.) *Ego confirmavi columnas ejus*, id est, Apostolos ecclesiæ. (*Cant.* 5.) Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. Isti sc. ex una parte, *dederunt dextras societatis*, id est, consenserunt in societatem, *mihi et Barnabæ*, in quo designantur personæ ex alia parte. Per hoc autem quod dederunt sibi dexteras, significatur quod per manus se acceperunt in signum conjunctionis et unitatem opinionis. Secundo ostenditur societatis tenor seu conditio, cum dicitur: *Ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem*, sc. prædicarent, quasi dicat: Facta fuit inter nos conjunctio et unio, ita tamen quod sicut omnes fideles obediunt Petro in circumcisione, id est, in ecclesia Judæorum fidelium, ita omnes Gentiles qui conversi fuerunt ad Christum, obedirent Barnabæ et Paulo; hoc tamen apposito *ut nos essemus memores pauperum Christi*, qui, sc. vendiderant omnia bona sua et prætium eorum ad pedes Apostolorum posuerant, propter Christum pauperes effecti. Quod quidem *sollicitus fui* hoc idem facere, non minus affectus, quam ipsi qui ordinaverunt, sicut apparet (*Rom.* 15.) et (1 *Cor.* 6.) et (2 *Cor.* 8 *et* 9.) Ratio autem quare consuetudo primitivæ ecclesiæ de venditione possessionum servabatur in ecclesia ex circumcisione, et non in ecclesia ex Gentibus, hæc est, quia fideles Judæi congregati erant in Jerusalem, et in Judæa quæ destruenda in brevi a Romanis erat, ut postmodum rei probavit eventus; et ideo voluit Dominus ut ibi possessiones non reservarentur ubi permansuri non erant. Ecclesia vero Gentilium firmanda erat et augenda, et ideo consilio Spiritus Sancti factum est, ut in ea possessiones non venderentur.

LECTIO 3.

Petrus nil Paulo contulit, sed potius e contra, quia Paulus profuit Petro ex correctione, qua eum correxit.

11. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat.*

12. *Prius enim quam venirent quidam a Jacobo cum gentibus edebat. Cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant.*

13. *Et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.*

14. *Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem evangelii, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cum Judæus sis, gentiliter vivis et non Judaice, quomodo gentes cogis judaizare.*

Supra Apostolus ostendit quod ipse nil utilitatis accepit ex collatione habita cum dictis Apostolis, hic vero ostendit quod ipse aliis profuit. Et primo ostendit quomodo profuit Petro in corrigendo eum. Secundo manifestat ea quæ dixit, ibi: *Prius enim quam venirent, etc.* Dicit ergo: Vere ipsi mihi nihil contulerunt, sed ego potius contuli eis, et specialiter Petro; quia *cum venisset Petrus Antiochiam*, ubi erat ecclesia Gentium, ego *restiti ei in faciem*, id est, manifeste. (*Eccl.* 4.) *Ne reverearis proximum in casu suo, ne retineas verbum, etc.* Vel, *in faciem*, id est, non in occulto tamquam detrahens et timens, sed publico et ut par ei. (*Lev.* 19.) *Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, etc.* Et hoc ideo, *quia reprehensibilis erat.* Sed contra quia hoc fuit post acceptam gratiam Spiritus Sancti: sed post gratiam Spiritus Sancti nullo modo peccaverunt Apostoli. Respondeo: dicendum quod post gratiam Spiritus Sancti nullo modo peccaverunt mortaliter apostoli, et hoc donum habuerunt per potentiam divinam, quæ eos confirmaverat. (*Ps.* 74.) *Ego confirmavi columnas ejus, etc.* Peccaverunt tamen venialiter, et hoc fuit eis ex fragilitate humana. (1 *Joan.* 1.) Si dixerimus, quia peccatum non habemus, sc. veniale, ipsi nos seducimus, etc. Quod vero dicitur in Glossa. Restiti ei tamquam par. Dicendum est quod Apostolus fuit pro Petro in executione auctoritatis, non in auctoritate regiminis. Ex prædictis ergo habemus exemplum: prælati quidem humilitatis, ut non dedignentur a minoribus et subditis corrigi, subditi vero exemplum zeli et libertatis, ut non vereantur prælatos corrigere, præsertim si crimen est publicum et in periculum multitudinis vergat.

Consequenter cum dicit: *Priusquam venirent, etc.* manifestat ea quæ dixit: Et primo hoc quod dixit eum reprehensibilem esse. Secundo vero hoc, quod dixit Petrum reprehendisse, ibi: *Sed cum vidissem etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid Petrus sentiebat. Secundo quid faciebat, ibi: *Cum autem venisset, etc.* Tertio quid inde sequebatur, ibi: *Et simulationi ejus, etc.* Dicit ergo circa primum, quod Petrus sentiebat legalia non esse servanda. Et hoc facto ostendebat, quia *priusquam venirent quidam Judæi*, sc. zelantes pro legalibus a Jacobo Hierosolymitanæ ecclesiæ Episcopo, *edebat*, sc. Petrus *cum Gentibus*, id est, indifferenter utebatur cibis Gentilium. Et hoc faciebat ex instinctu Spiritus Sancti qui dixerat ei: Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris, ut habetur (*Act.* 10) ut ipse ibidem sequenti cap. dixit Judæis, qui contra eum insurrexerunt; quia cum incircumcisis comedisset, quarationem reddens. Quid autem faciebat, ostendit hic Paulus dicens, quod cum erat cum Judæis, *subtrahebat se* a consortio fidelium qui fuerant ex Gentibus, adhærens Judæis tantum, et congregans se cum eis. Et ideo dicit: *Cum autem venisset*, sc. a Judæa, *subtrahebat se* Petrus a Gentibus conversis. *Et segregabat se ab eis.* Et hoc ideo, quia erat timens eos, *qui ex circumcisione erant*, id est, Judæos,

non quidem timore humano sive mundano, sed timore charitatis, ne, sc. scandalizarentur, sicut dicitur in Glossa. Et ideo factus est Judæis tamquam Judæus, simulans se cum infirmis idem sentire, sed tamen inordinate timebat, quia veritas numquam dimittenda est propter timorem scandali. Quid autem ex hac simulatione sequebatur, subdit dicens : quod simulationi ejus, sc. Petri, *consenserunt cæteri Judæi*, qui erant Antiochiæ discernentes cibos, et segregantes se a Gentibus, cum tamen ante simulationem hujusmodi hoc non fecissent. Et non solum illi consenserunt Petro, sed ita fuit illa simulatio in cordibus fidelium, ut *etiam Barnabas*, qui mecum erat doctor Gentium et contrarium fecerat et docuerat, *duceretur ab eis* in illam simulationem, subtrahens se ab eis, sc. Gentibus. Et hoc ideo, quia secundum quod dicitur (*Eccl.* 10.) *Qualis est rector civitatis, etc.* Et ibidem : *Secundum judicem populi, etc.*

Consequenter cum dicit : *Sed cum vidissem, etc.* manifestat ea quæ dixerat de reprehensione sua, qua Petrum reprehendit. Et circa hoc tria facit. Primo ponit causam reprehensionis. Secundo reprehendendi modum. Tertio reprehensionis verba. Occasio autem reprehensionis est non levis, sed justa et utilis, sc. periculum evangelicæ veritatis. Et ideo dicit, sic Petrus reprehensibilis erat, sed ego solus cum vidissem quod *non recte ambularent* illi qui sic faciebant ad veritatem evangelii, quia per hoc peribat veritas, si cogerentur Gentes servare legalia, ut infra patebit. Quod autem recte non ambularent, ideo est, quia veritas, maxime ubi periculum imminet, debet publice prædicari, nec fieri contrarium propter scandalum aliquorum. (*Matth.* 10.) *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine.* (*Is.* 26.) *Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum.* Modus autem reprehendendi fuit conveniens, quia publicus et manifestus. Unde dicit : *Dixi Cephæ*, id est, Petro, *coram omnibus*, quia simulatio illa in periculum omnium erat. (1 *Tim.* 5.) *Peccantem coram omnibus argue.* Quod intelligendum est de peccatis manifestis, et non de occultis, in quibus debet servari ordo fraternæ correctionis. Cujusmodi autem verba Apostoli dixerit Petro, cum eum reprehenderet, subdit dicens : *Si tu Judæus cum sis, etc.* quasi dicat : O Petre, *si tu cum Judæus sis*, natione et genere, *gentiliter et non Judaice vivis*, id est, Gentium et non Judæorum, ritum servas, cum scias discretionem ciborum nihil conferre, *quomodo cogis Gentes*, non quidem imperio, sed tuæ conversationis exemplo, *judaizare* ? Et dicit cogis, quia secundum quod Leo Papa dicit : Validiora sunt exempla quam verba. In hoc ergo Paulus reprehendit Petrum, quod cum ipse esset instructus a Deo, cum Judaice prius viveret, ne postea amplius cibos discerneret. (*Act.* 10.) *Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris*, ipse contrarium simulabat.

Sciendum est autem quod occasione istorum verborum, non parva controversia est orta inter Hieronymum et Augustinum. Et secundum quod ex eorum verbis aperte colligitur, in quatuor discordare videntur. Et primo in tempore legalium, quando sc. servari debuerunt. Nam Hieronymus duo tempora distinguit, unum ante passionem Christi, aliud post passionem. Vult ergo Hieronymus quod legalia ante passionem Christi viva essent, id est, habentia virtutem suam in quantum, sc. per circumcisionem tollebatur peccatum originale, et per sacrificia et

hostias placabatur Deus. Sed post passionem non solum dicit ea non fuisse viva vel mortua, sed quod plus est, ea fuisse mortifera, et quod quicumque post passionem Christi ea servavit, peccavit mortaliter. Augustinus vero distinguit tria tempora. Unum tempus ante passionem Christi, et concordans cum Hieronymo, dicit, isto tempore legalia viva fuisse. Aliud tempus est post passionem Christi immediate, ante gratiam divulgatam (sicut tempus Apostolorum in principio) in quo tempore dicit Augustinus legalia mortua fuisse, sed tamen non mortifera Judæis conversis, dummodo ipsa servantes, spem in eis non ponerent, ita quod etiam ipsi Judæi ea servantes tunc non peccarent. Si vero in eis spem posuissent, quicumque conversi ea servantes, peccassent mortaliter, quia si posuissent in eis spem, quasi essent necessaria ad salutem, quantum in eis erat, evacuassent gratiam Christi. Aliud tempus dicit, esse post veritatem et gratiam Christi divulgatam, et in isto tempore dicit ea mortua et mortifera omnibus ea servantibus. Ratio autem dictorum est, quia si Judæi statim post conversionem fuissent prohibiti ab observantiis legalium, visum fuisset eos pari passu ambulare cum idololatris, qui statim ab idolorum cultura prohibebantur, et legalia non fuisse bona sicut nec idololatriam. Et ideo instinctu Spiritus Sancti permissum est, ut legalia modico tempore servarentur ea intentione quæ dicta est, ut per hoc ostenderetur legalia tunc bona fuisse. Unde dicit Augustinus quod per hoc ostendebatur quod mater synagoga cum honore deducenda ad tumulum erat, dum non statim post passionem Christi legalia prohibita sunt. Quicumque vero non eo modo ipsa servaret, non honoraret matrem synagogam, sed eam extumularet.

Secundo discordant prædicti Hieronymus et Augustinus de observatione legalium quantum ad ipsos Apostolos. Hieronymus enim dicit quod Apostoli nunquam secundum veritatem servabant legalia, sed simulaverunt se servare, ut vitarent scandalum fidelium qui fuerant ex circumcisione. Et hoc quidem modo dicit simulasse Paulum, quando persolvit votum in templo Hierosolymitano, ut habetur (*Act.* 21.) Et quando circumcidit Timotheum, ut habetur (*Act.* 16.) Et quando a Jacobo monitus quædam legalia suscepit, ut habetur (*Act.* 15.) Et hoc quidem facientes non deludebant alios, quia faciebant hoc non intendentes legalia servare, sed propter aliquas causas, sicut quod quiescebant in sabbato non propter observantiam legis, sed propter quietem. Item abstinebant ab immundis secundum legem non propter observantiam legis, sed propter alias causas, utpote propter abominationem et aliquid hujusmodi. Augustinus vero dicit quod Apostoli servabant ipsa legalia, et hoc intendentes, sed tamen non ponentes in eis spem quasi essent necessaria ad salutem. Et hoc quidem licebat eis, quia fuerunt ex Judæis. Ita tamen quod hæc servarent ante gratiam divulgatam, unde sicut eo tempore alii Judæi conversi sine periculo servare poterant, absque eo quod in eis spem ponerent, ita et ipsi.

Tertio discordant de peccato Petri. Nam Hieronymus dicit in simulatione prædicta Petrum non peccasse, quia hoc ex charitate fecit, et non ex aliquo timore mundano, ut dictum est. Augustinus vero dicit eum peccasse, venialiter tamen, et hoc propter indiscretionem quam habuit nimis inhærendo huic parti (sc. Judæorum) ad vitandum eorum scandalum. Et validius argumentum Augustini contra Hiero-

nymum est, quia Hieronymus adducit pro se septem doctores, quorum quatuor, sc. Laudicensem, et Alexandrinum, Originem et Didimum excludit Augustinus, utpote de hæresi infames. Aliis vero tribus opponit tres quos pro se et pro sua opinione habet, sc. Ambrosium, Cyprianum, et ipsum Paulum, qui manifeste dicit, quod reprehensibilis erat Petrus. Si ergo nefas est dicere in scriptura sacra aliquod falsum contineri, non erit fas dicere Petrum reprehensibilem non fuisse. Et propter hoc verior est opinio et sententia Augustini, quia cum dictis Apostoli magis concordat.

Quarto discordant in reprehensione Pauli. Nam Hieronymus dicit, quod Paulus vere non reprehendit Petrum, sed simulatorie, sicut et Petrus simulatorie legalia servabat, ut sc. sicut Petrus nolens scandalizare Judæos simulabat se legalia servare, ita Paulus ut non scandalizaret gentes, ostendit sibi displicere quod Petrus faciebat, et simulatorie reprehendit, faciebantque hoc quasi ex condicto, ut utrisque fidelibus sibi subditis providerent. Augustinus vero sicut dicit Petrum vere servasse legalia, ita dicit Paulum eum vere reprehendisse et non simulatorie. Sed et Petrus quidem servando peccavit, quia inde erat scandalum apud gentiles, a quibus se subtrahebat. Paulus vero non peccavit reprehendendo, quia ex ejus reprehensione nullum scandalum sequebatur.

LECTIO 4.

Veritas doctrinæ per Paulum prædicatæ, ostenditur ex constitudine Apostolorum cum eo, qui tantum concionabatur ex lege non esse justitiam.

15. *Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores.*

16. *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis: propter quod operibus legis non justificabitur omnis caro.*

Supra ostendit veritatem doctrinæ apostolicæ prædicatæ per eum ex auctoritate aliorum Apostolorum, hic ostendit idem ex eorum conversatione et exemplo. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum per Apostolorum conversationem. Secundo adversantium objectionem. *Quod si quærentes justificari, etc.* Circa primum tria facit. Primo præmittit Apostolorum conditionem. Secundo insinuat eorum conversationem, ibi: *Scientes autem quod non justificatur, etc.* Tertio intentam conditionem, ibi: *Propter quod ex operibus legis, etc.* Conditio autem Apostolorum et etiam ipsius Pauli hæc est, quod secundum naturalem originem ex Judæis processerunt. Et hoc est quod dicit: *Nos*, sc. ego et Apostoli alii sumus *natura*, id est, naturali origine *Judæi*, non proselyti. (2 *Cor.* 11.) *Hebræi sunt et ego, etc.* Et hæc est magna laus, quia ut dicitur (*Joan.* 4.) *Salus ex Judæis est.* Et non *ex gentibus peccatores*, id est, non sumus peccatores, ut gentes idololatræ et immundæ. Sed contra est quod dicitur (1 *Joan.* 1.) *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, etc.* ergo Judæi sunt peccatores. Respondeo: dicendum est, quod aliud est peccantem esse, aliud peccatorem. Nam primum denominat actum, secundum ve-

ro promptitudinem sive habitum ad peccandum. Unde scriptura iniquos et gravibus peccatorum sarcinis oneratos peccatores appellare consuevit. Judæi ergo propter legem superbientes, quasi per eam coerciti a peccatis, gentes quæ sine freno legis erant, et ad peccandum pronæ, peccatores vocabant. (*Ephes. 4.*) *Non circumferamur omni vento doctrinæ, etc.* Cum ergo dicat Apostolus, non ex gentibus peccatores, exponitur, id est, non sumus de numero peccatorum qui sunt inter gentiles, etc.

Consequenter cum dicit: *Scientes autem quod non justificatur homo, etc.* ponit Apostolorum conversationem, quæ quidem non est in legalibus, sed in fide Christi. Et circa hoc duo facit. Primo exprimit rationem apostolicæ conversationis. Secundo ponit ipsam apostolicam conversationem, ibi: *Et nos in Christo, etc.* Erat ergo apostolica conversatio in fide, et non in legalibus. Cujus ratio est, quia licet fuerimus Judæi natura et in legalibus nutriti, tamen scientes pro certo quod non justificatur homo ex operibus legis, id est, per opera legalia, nisi per fidem Jesu Christi, ideo deserentes illa conversamur in præceptis fidei. (*Rom.* 3.) *Arbitramur enim hominem justificari per fidem sine operibus legis.* (*Act.* 4.) *Non est aliud nomen, etc.* Sed contra, Rom. enim 2 dicitur: Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur, etc. Videtur ergo quod ex operibus legis justificetur homo. Respondeo: Dicendum est, quod justificari potest dupliciter accipi, sc. justitiam exequi, et justum fieri. Primo autem modo homo justificatur, qui opera justitiæ facit. Non autem justus fit aliquis nisi a Deo, per gratiam.

Sciendum est ergo, quod opera legis quædam erant moralia, quædam vero cerimonialia. Moralia autem licet continerentur in lege, non tamen poterant proprie dici opera legis, cum ex naturali instinctu, et ex lege naturali homo inducatur ad illa. Sed cerimonialia dicuntur proprie opera legis. Quantumcumque ergo homo quoad executionem justitiæ ex moralibus justificetur, et etiam ex cerimonialibus, inquantum servare ea est opus obedientiæ, ut ad sacramenta pertineant, et sic accipitur secundum dictum Apostoli ad (*Rom.* 2.) Quantum tamen ad justum fieri, ex operibus legis non justificari homo per hæc videtur, quia sacramenta veteris legis non conferebant gratiam. (*Infra* 4.) *Conversi estis ad egena elementa,* id est, gratiam non conferentia, neque gratiam in se continentia. Sacramenta vero novæ legis, licet sint elementa materialia, non tamen sunt elementa egena, quia in se gratiam continent, unde et justificare possunt. Si qui autem in veteri lege justi erant, non erant justi ex operibus legis, sed solum ex fide Christi, quem Deus proposuit propitiatorem per fidem, ut dicitur (*Rom.* 3.) Unde et ipsa sacramenta veteris legis non fuerunt nisi quædam protestationes fidei Christi, sicut et nostra sacramenta, sed differenter, quia illa sacramenta gratiam Christi configurabant quasi futuram, nostra autem sacramenta protestantur quasi continentia gratiam præsentem. Et ideo signanter dicit, quod *ex operibus legis non justificatur homo nisi per fidem Jesu Christi*, quia etsi olim aliqui servantes opera legis justificarentur, non tamen hoc erat nisi per fidem Jesu Christi. Ex hac autem scientia Apostolorum quam habebant, quod justificatio non est per operationem legis, sed per fidem Christi, concludit conversationem Apostolorum eligentium

fidem Christi et dimittentium opera legis. Unde sequitur: *Et nos in Christo Jesu credimus*, quia ut dicitur (*Act.* 4.) *Non est aliud nomen datum, etc.* Unde sequitur: *Ut justificemur ex fide Christi.* (*Rom.* 5.) *Justificati ergo ex fide, etc.* Et ne aliquis credat quod simul cum lege Christi opera legis justificent, subjungit: *Et non ex operibus legis.* (*Rom.* 3.) *Arbitramur enim justificari hominem per fidem, etc.* Ex hoc concludit principale intentum, dicens quod si Apostoli qui sunt naturaliter Judæi, non quærunt justificari per opera legis, sed per fidem, quod *non justificatur omnis caro ex operibus legis*, nec homo quicumque potest justificari per opera legis. Sumitur enim hic caro pro homine, sc. pars pro toto, sicut (*Is.* 40.) *Videbit omnis caro salutare Dei nostri.* Dicens autem: Propter quod, etc. concludit quasi a majori. Magis enim videtur naturale vel rationabile de Judæis, quod per opera legis non per fidem justificarentur, quam alii; sed hoc non est: Quare, etc.

LECTIO 5.

Docet Christum non esse peccati ministrum, licet justificemur a peccato per Christum.

17. *Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, numquid Christus peccati minister est? Absit.*
18. *Si enim quæ destruxi iterum reædifico, prævaricatorem me constituo.*

Postquam Apostolus ostendit pe conversationem Apostolorum legalia non esse observanda, quod ipse dicebat, hic movet quæstionem in contrarium. Et circa hoc tria facit. Primo movet quæstionem. Secundo solvit eam, ibi: *Absit, etc.* Tertio solutionem ejus manifestat, ibi: *Ego enim per legem, etc.* Primum dupliciter potest exponi secundum Glossam. Primo sic. Posset enim aliquis dicere quod Apostoli deserentes legem, veniendo ad fidem Christi peccassent. Sed ex hoc Apostolus introducit quasi quoddam inconveniens, sc. Christum esse auctorem peccati, eo quod homines ad suam fidem vocat. Et hoc est quod dicit: *Quod*, id est, sed si nos Apostoli, *Quærentes justificari in ipso*, id est, per ipsum sc. Christum, *inventi sumus*, id est, manifeste comprobemur, *et ipsi* Apostoli *peccatores* propter legis dimissionem, *numquid Christus est minister peccati?* id est, inducens nos ad peccandum qui nos a statu legis ad suam fidem vocavit. (*Infra* 4.) Factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, sc. ab onere legis. Respondet Apostolus: *Absit*, quia magis est minister justitiæ. (*Rom* 5.) *Per unius obedientiam justi constituuntur multi.* (1 *Pet.* 2.) *Qui peccatum non fecit, etc.* Et quod Christus non sit minister peccati abstrahens a lege veteri, patet, quia si ego ipse *quæ destruxi*, sc. superbiam gloriantem de lege, *iterum reædifico*, volens redire ad gloriandum de lege, *prævaricatorem meipsum constituo*, resumens quæ destruxi. (2 *Pet.* 2.) *Canis reversus ad vomitum, etc.* (*Jos.* 2.) *Maledictus homo qui reædificaverit Jerico.* Dicit autem: *Quæ destruxi*, non ipsam legem, ut Manichæi

volunt, quia lex sancta est (*Rom.* 7.), sed superbiam de lege, de qua dicitur (*Rom.* 10.) *Quærentes suam justitiam statuere, etc.* Si quis autem objiciat quod cum ipse olim destruxerit fidem Christi, prævaricatorem se faciebat eam ædificans, patet responsio, quia fidem Christi conatus fuit quidem destruere, sed non prævaluit propter veritatem. (*Act.* 9.) *Quid me persequeris? durum est tibi, etc.* Sed superbia legis vana erat, et ideo destrui poterat, et reædificanda non erat.

Secundo modo potest exponi, ut quod dicit: *Inventi sumus et ipsi peccatores*, ut referatur non ad dimissionem legis, sicut nunc expositum est, sed magis ad ipsam legis observantiam. Manifestum enim est quod quicumque quærit justificari, profitetur se non esse justum, sed peccatorem. Est ergo sensus: Si nos quærentes justificari in Christo, ex hoc ipso quod quærimus nos justificari, inventi sumus, id est, ratione comprobamur et ipsi peccatores fuisse, propter hoc quod legem observabamus, numquid Jesus Christus minister peccati est? ut se mandaverit homines post suam passionem legalia observare, quod sine peccato fieri non potest. Et attendendum est, quod hæc expositio procedit secundum opinionem Hieronymi, qui ponebat statim post passionem Christi legalia fuisse mortifera.

Tertio modo potest exponi ut quod dicit: Inventi sumus et ipsi peccatores, pertineat quidem ad statum quo lex observabatur, non tamen quod ipsi offenderent propter legis observantiam, sed propter legis defectum, quæ peccatum auferre non poterat, ut sit sensus: Si quærentes justificari in ipso inventi sumus et ipsi peccatores, id est, peccatum habentes, lege peccatum non auferente, secundum illud (*Rom.* 3.) *Causati sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse*, numquid Jesus Christus peccati minister est, ut reducat nos ad observantiam legis, in qua sub peccato eramus? Et hæc propositio procedit secundum expositionem Augustini. Et respondet secundum utramque expositionem: *Absit*, quia ego destruxi legem carnaliter intellectam, spiritualiter judicando et docendo. Unde si iterum vellem ædificare carnalis legis observantias, essem prævaricator legis spiritualis.

Potest et quarto modo sic exponi: Dixeram, hominem non justificari ex operibus legis. Posset aliquis dicere, quod nec etiam per fidem Christi, quia multi post fidem Christi acceptam, peccant. Et hoc est quod dicit: Si quærentes justificari in Christo, id est, per fidem Christi, inventi sumus post fidem Christi susceptam, etiam ipsi nos fideles peccatores, id est, in peccatis viventes, numquid Jesus Christus minister peccati est et damnationis, sicut minister veteris legis est minister peccati et damnationis? non quod lex induceret ad peccatum, sed occasionaliter, quia prohibebat peccatum et non conferebat gratiam adjuvantem ad resistendum peccato. Unde dicitur (*Rom.* 7.) *Occasione accepta, peccatum per mandatum, etc.* Sed Christus dat gratiam adjuvantem. (*Joan.* 1.) *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Unde nullo modo est minister peccati, nec directe, nec occasionaliter.

LECTIO 6.

Ostendit se dissipare legem, ac propter hoc iniquitatem non facere, et mortuum esse legi, ut Deo vivat.

19. *Ego enim per legem, legi mortuus sum ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci.*
20. *Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me.*
21. *Non abjicio gratiam Dei. Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est.*

Hic Apostolus solutionem superius assignatam manifestat. Et primo ponit solutionis manifestationem. Secundo concludit principale intentum, ibi: *Non abjicio gratiam Dei, etc.* Sed attendendum est, quod Apostolus inquirendo procedens, nullum dubium indiscussum relinquit. Et ideo verba ejus licet videantur intricata, tamen si diligenter advertantur, nihil sine causa dicit, et hoc apparet in verbis propositis. Ubi tria facit. Primo manifestat solutionem. Secundo explicat solutionis manifestationem, ibi: *Christo confixus sum cruci, etc.* Tertio removet dubitationem, ibi: *Quod autem vivo, etc.* Quia ergo Apostolus dixerat: Si enim quæ destruxi, etc. quod intelligitur de veteri lege, posset enim ab aliquo reputari legis destructor, et per consequens iniquus secundum illud (*Ps.* 158.) *Dissipaverunt iniqui legem tuam.* Ideo Apostolus vult ostendere quomodo legem destruat, et tamen non est iniquus, dicens: *Ego enim per legem, etc.* ubi sciendum est, quod quando aliquis dissipat legem per ipsam legem, talis est prævaricator legis, non iniquus. Dissipatur autem lex per legem, quando in lege datur aliquod præceptum locale seu temporale, ut sc. lex illa tali tempore, seu tali loco servetur, et non alio, et hoc ipsum exprimatur in lege. Si quis tunc in illo tempore, seu in illo loco lege non utitur, destruit legem per ipsam legem, et hoc modo Apostolus destruxit legem. Unde destruxi, inquit, quodammodo legem, tamen per legem, quia ego mortuus sum legi per legem, id est, per auctoritatem legis ipsam dimisi, quasi legi mortuus.

Auctoritas enim legis, per quam mortuus est legi in multis sacræ scripturæ locis habetur (*Jer.* 31.) tamen sub aliis verbis: *Confirmabo testamentum novum super domum Israel, etc.* (*Deut.* 18.) *Prophetam suscitabit Dominus de fratribus vestris, etc.* Et multis aliis locis; non est ergo transgressor Apostolus legem destruendo. Vel aliter: Ego per legem, sc. spiritualem, *mortuus sum legi carnali.* Tunc enim moritur legi, quando abjicit legem solutus a lege. Juxta illud (*Rom.* 7.) *Mortuo viro soluta est mulier à lege viri.* Inquantum vero Apostolus subjectus erat legi spirituali, dicit se mortuum legi, id est, solutum a legis observatione. (*Rom.* 8.) *Lex spiritus vitæ, etc.* Alius modus dimittendi legem sine prævaricatione esse potest, quia videlicet lex aliqua quando est scripta in charta, tunc dicitur lex mortua, et quando est in mente legislatoris, tunc dicitur lex viva. Constat autem, quod si aliquis secundum verbum legislatoris operaretur contra legem scriptam, et solveret legem, et solveretur a lege

mortua, et servaret legem vivam secundum imperium legislatoris. Dicit ergo secundum hoc : Mortuus sum legi scriptæ et mortuæ, id est, solutus sum ab ea, *ut Deo vivam*, id est, motus meos secundum dicta ipsius dirigam, et ad honorem ejus ordiner. Lex enim statuta in scriptis aliquid tradit propter extraneos, et eos qui ab eo verbotenus audire non possunt, sed his qui coram eo sunt, non dicit eam scriptis, sed verbo tantum. A principio enim homines infirmi erant, ad Deum accedere non valentes. Et ideo necesse fuit eis præcepta legis in scriptis dare, ut per legem quasi per pædagogum manu ducerentur ad hoc, quod ab eo præcepta ejus audirent, secundum quod dicitur (*Infra* 3.) *Lex pædagogus noster fuit in Christo, etc.* Sed postquam habemus accessum ad patrem per Christum, ut dicitur (*Rom.* 5.) Non instruimur per legem de mandatis Dei, sed ab ipso Deo. Et ideo dicit : Per legem manuducentem, mortuus sum legi scriptæ, ut vivam Deo, sc. ipsi factori legis, id est, ut ab ipso instruar et dirigar.

Consequenter cum dicit : *Christo confixus sum, etc.* explicat quæ dixit. Dixerat autem quod est mortuus legi, et quod vivit Deo. Et ista duo manifestat. Et primo quod sit mortuus legi, per hoc quod dicit : *Christo confixus sum cruci.* Secundo quod vivit Deo, cum dicit : *Vivo ego jam non ego, etc.* Et primum quidem potest exponi dupliciter. Uno modo sicut in Glossa, sic : Quilibet homo secundum carnalem originem nascitur filius iræ. (*Ephes.* 2.) *Eramus enim natura filii iræ, etc.* Nascitur etiam in vetustate peccati. (*Baruch* 3.) *Inveterasti in terra aliena, etc.* Quæ quidem vetustas peccati tollitur per crucem Christi, et confertur novitas vitæ spiritualis. Dicit ergo Apostolus : *Christo confixus sum cruci*, id est, concupiscentia seu fomes peccati et omne hujusmodi, mortuum est in me per crucem Christi. (*Rom.* 6.) *Vetus homo noster simul crucifixus est, etc.* Item ex quo cum Christo confixus sum cruci, et mortuus sum peccato, et Christus resurrexit, cum resurgente etiam resurrexi. (*Rom.* 4.) *Traditus est, etc.* Sic ergo Christus in nobis renovat vitam novam destructa vetustate peccati. Et ideo dicit : *Vivo autem*, id est, quia Christo confixus sum cruci, vigorem bene operandi habeo, jam non ego secundum carnem, quia jam non habeo vetustatem quam prius habui, sed *vivit in me Christus*, id est, novitas, quæ per Christum nobis data est. Vel aliter : Homo quantum ad illud dicitur vivere, in quo principaliter firmat suum affectum, et in quo maxime delectatur. Unde et homines qui in studio seu in venationibus maxime delectantur, dicunt hoc eorum vitam esse : quilibet autem homo habet quemdam privatum affectum, quo quærit quod suum est, dum ergo aliquis vivit quærens tantum quod suum est, soli sibi vivit, cum vero quærit bona aliorum, dicitur etiam illis vivere. Quia ergo Apostolus proprium affectum deposuerat per crucem Christi, dicebat se mortuum proprio affectu, dicens : *Christo confixus sum cruci*, id est, per crucem Christi remotus est a me proprius affectus sive privatus. Unde dicebat (*Infra ult.*) *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri, etc.* (2 *Cor.* 5.) *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Et pro omnibus mortuus est Christus, ut et qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei, etc. *Vivo autem*, id est, *jam non vivo ego*, quasi in affectu habens proprium bonum. *Sed vivit in me Christus*, id est, tantum Christum habeo in affectu, et ipse

Christus est vita mea. (*Phil.* 1.) *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.*

Consequenter autem cum dicit: *Quod autem nunc vivo, etc.* respondet dubitationi quæ poterat esse duplex ex præmisso verbo. Una est quomodo ipse vivit, et non est ille, sc. qui vivit. Secunda quomodo confixus est cruci. Et ideo hæc duo aperit. Et primo primum, quomodo sc. vivit, et non ipse vivit, dicens: *Quod autem nunc vivo in carne, etc.* Ubi notandum est, quod illa proprie dicuntur vivere, quæ moventur a principio intrinseco. Anima autem Pauli constituta erat inter Deum et corpus, et corpus quidem vivificabatur et movebatur ab anima Pauli, sed anima ejus a Christo. Quantum ergo ad vitam carnis vivebat ipse Paulus. Et hoc est quod dicit: *quod autem nunc vivo in carne,* id est, vita carnis, sed quantum ad relationem ad Deum, Christus vivebat in Paulo. Et ideo dicit: *In fide vivo filii Dei*, per quam habitat in me et movet me. (*Habac.* 2.) *Justus autem meus ex fide vivit.* Et nota quod dicit: In carne, non ex carne, quia hoc malum est. Secundo ostendit quod confixus est cruci, dicens: Quia amor Christi quem ostendit mihi in cruce moriens pro me, facit ut semper ei configar. Et hoc est quod dicit: *Qui dilexit me.* (1 *Joan.* 4.) *Ipse prior dilexit nos.* Et intantum dilexit me, quod *tradidit semetipsum pro me*, et non aliud sacrificium. (*Apoc.* 1.) *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* (*Ephes.* 5.) *Sicut Christus dilexit ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea, etc.* Sed attendendum est, quod ipse filius tradidit se, et pater tradidit filium. (*Rom.* 8.) *Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum;* et Judas tradidit eum, ut dicitur (*Matth.* 26.) Et totum una res est, sed non una intentio, quia pater ex charitate, filius ex obedientia simul et cum charitate, Judas vero ex cupiditate et proditorie.

Consequenter cum dicit: *Non abjicio gratiam Dei*, infert conclusionem principalem. Et primo inducit conclusionem. Secundo manifestat modum. Dicit ergo: Ex quo tantam gratiam recepi a Deo quod tradidit se, et ego vivo in fide filii Dei, non abjicio gratiam filii Dei, id est, non repudio, nec ingratum me exhibeo. (1 *Cor.* 15.) *Gratia Dei in me vacua non fuit, etc.* Unde et alia littera habet: Non sum ingratus gratiæ Dei. (*Hebr.* 12.) *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei*, sc. per ingratitudinem se indignum fatendo. Modus autem abjiciendi et ingratitudinis est, si dicerem quod lex esset necessaria ad justificandum. Et ideo dicit: *Si enim per legem justitia, ergo Christus gratis est mortuus*, id est, si sufficiens sit lex, id est, opera legis sufficiunt ad justificandum hominem, Christus sine causa mortuus est, et frustra, quia ad hoc mortuus est, ut nos justificaret. (1 *Pet.* 3.) *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, etc.* Quod si hoc per legem fieri posset, superflua fuisset Christi mors. Sed non gratis mortuus, nec in vacuum laboravit, ut dicitur (*Is.* 49.) Quia per ipsum solum gratia justificans et veritas facta est, ut dicitur (*Joan.* 1.) Si qui ante passionem Christi justi fuerunt, hoc etiam fuit per fidem Christi venturi, in quem credebant, et in cujus fide salvabantur.

CAPUT III.

Galatarum fatuitatem objurgat, ac ostendit hoc non absque causa fieri, præterea ex insufficientia legis, probat legalia non esse servanda.

1. *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, et in vobis crucifixus?*

Supra confutavit Apostolus vanitatem et mutabilitatem Galatarum per auctoritatem evangelicæ doctrinæ, ostendens suam doctrinam authenticam fuisse ab aliis Apostolis, hic vero per rationem et auctoritatem ostendit hoc idem, sc. quod legalia non sunt servanda. Et hoc dupliciter. Primo ex insufficientia legis. Secundo ex dignitate eorum qui ad Christum conversi sunt; et hoc 4 Cap. ibi: *Dico autem quanto tempore, etc.* Circa primum duo facit. Primo præmittit objurgationem. Secundo prosequitur suam probationem, ibi: *Hoc solum a vobis volo, etc.* Circa primum duo facit. Primo objurgat eos, ostendens eorum fatuitatem. Secundo rationem objurgationis assignat, ibi: *Ante quorum oculos, etc.* Primo ergo eos de fatuitate objurgat, vocans eos insensatos. Unde dicit: *O insensati, etc.* Insensatus autem proprie dicitur qui sensu caret. Sensus autem spiritualis est cognitio veritatis, qui ergo veritate caret, proprie insensatus dicitur. (*Matth.* 5) *Et vos sine intellectu estis.* (*Sap.* 5.) *Nos insensati vitam istorum, etc.* Sed contra, (*Matth.* 5) dicitur: *Qui dixerit fratri suo fatue, etc.* sed fatuus idem est quod insensatus, ergo Apostolus reus est gehennæ ignis.

Sed dicendum est ut August. dicit: quod intelligendum est si dixerit sine causa et animo vituperandi, sed Apostolus ex causa dixit, et animo corrigendi. Unde dicitur in Glossa hoc dolendo dicit. Secundo cum dicit: *Quis vos fascinavit, etc.* Ostendit modum quo insensati erant effecti. Ubi primo notandum est, quod insensatus fit aliquis multis modis. Vel quia non proponitur sibi aliqua veritas quam cognoscere possit, vel quia etsi proponatur sibi, tamen nunquam eam acceptat. Vel quia veritatem propositam, et acceptam deserit a via veritatis recedens, et tales erant isti Galatæ: qui veritatem fidei quam acceperant deserentes, veritatem propositam renuerunt. (*Supra* 1.) *Miror quod sic tam cito, etc.* Et ideo istum gradum insensationis in eis reprehendit, dicens: *Quis vos fascinavit, etc.* Ad sciendum autem quid sit fascinatio, sciendum est, quod secundum Glossam fascinatio proprie dicitur ludificatio sensus, quæ per artes magicas fieri consuevit: puta, cum hominem facit aspectibus aliorum apparere leonem vel cornutum, et hujusmodi. Et hoc etiam per dæmones potest fieri, qui habent potestatem movendi phantasmata, et reducendi ad principia sensuum, ipsos sensus immutando. Et secundum hanc acceptionem satis proprie dicit Apostolus: *Quis vos fascinavit?* Quasi dicat: Vos estis sicut homo ludificatus, qui res manifestas aliter accipit, quam sint in rei veritate: quia sc. vos estis ludificati per deceptiones et sophismata: *Veritati non obedire*, id est, veritatem manifestam, et a vobis receptam non vide-

tis, nec obediendo recipitis. (*Sap.* 4,) *Fascinatio nugacitatis obscurat bona.* (*Is.* 5.) *Væ qui dicunt bonum malum, etc.* Alio modo accipitur fascinatio secundum quod aliquis ex aspectu malevolo læditur, et hoc maxime in vetulis quæ visu urenti et aspectu invido fascinant pueros, qui ex hoc infirmantur et vomunt cibum. Hujus causam volens assignare Avicenna in libro suo de Anima dicit, quod materia corporalis obedit substantiæ intellectuali, magis quam qualitatibus activis et passivis in natura. Et ideo ponit quod ad apprehensionem substantiarum intellectualium (quas vocat animas seu motores orbium) multa fiunt præter ordinem motus cæli et omnium corporalium agentium. Eodem modo dicit: quod quando anima sancta depurata est ab affectibus terrenorum, et a carnalibus vitiis, accedit ad similitudinem substantiarum dictarum, et obedit ei natura. Et hinc est quod aliqui sancti viri operantur quædam mira præter naturæ cursum; et similiter quia anima alicujus fœdata passionibus carnalibus, habet fortem apprehensionem in malitia, obedit ei natura ad transmutationem materiæ, in illis maxime, in quibus materia habilis est: sicut in pueris teneris contingit. Et sic contingit secundum eum, quod ex forti apprehensione vetularum, in malitiam immutatur puer et fascinatur.

Hæc autem positio satis videtur vera secundum opinionem Avicennæ. Nam ipse posuit formas omnes corporales in istis inferioribus influi a substantiis incorporalibus separatis, et quod agentia naturalia non habent se ad hoc nisi ut disponentia tantum. Sed hoc quidem improbatur a Philosopho. Agens enim oportet esse simile subjecto. Non fit autem forma tantum, nec materia, sed compositum ex materia et forma. Id ergo quod agit ad esse corporalium, oportet quod habeat materiam et formam. Unde dicit quod transmutare materiam et formam non potest, nisi id quod habet materiam et formam, et hoc quidem vel virtute sicut Deus, qui actor est formæ et materiæ: vel actu sicut agens corporeum. Et ideo materia corporalis quantum ad hujusmodi formas, nec angelis, nec alicui puræ creaturæ obedit ad nutum, sed soli Deo, ut Augustinus dicit. Unde non est verum quod Avicenna dicit de hujusmodi fascinatione. Et ideo dicendum, quod ad imaginationem seu apprehensionem hominis quando fortis est, immutatur sensus, seu appetitus sensitivus: quæ quidem immutatio non est sine alteratione corporis et spirituum corporis, sicut nos videmus quod ad apprehensionem delectabilis movetur appetitus sensitivus ad concupiscentiam, et exinde corpus calefit.

Similiter ex apprehensione timendi, frigescit. Immutatio autem spirituum maxime inficit oculos, qui infecti rem per aspectum inficiunt, sicut patet in speculo mundo, quod ex aspectu menstruatæ inficitur. Sic ergo quia vetulæ obstinatæ in malitia et duræ sunt, ex forti apprehensione immutatur appetitus sensitivus, et ex hoc sicut dictum est, infectio maxime fit a venis ad oculos, et ex oculis ad rem perspectam. Unde quia cavo pueri mollis est, ad earum invidum aspectum inficitur et fascinatur. Et quandoque quidem ad hunc effectum dæmones operantur. Dicit ergo: Quis vos fascinavit veritati non obedire? Quasi dicat: Vos aliquando obedistis veritati fidei, sed modo non; ergo estis sicut pueri, qui ex aliquo invido aspectu infecti, cibum receptum vomitis. Ra-

tionem autem objurgationis assignat, dicens: *Ante quorum oculos, etc.* Quod potest tripliciter legi. Uno modo secundum Hieron. ut respondeat primæ acceptioni fascinationis, quasi dicat: Dico vos fascinatos: quia *Ante quorum oculos, etc.* id est, proscriptio Christi, qui damnatus est in mortem, adeo vobis manifesta fuit, ac si ante oculos vestros fuisset: *Et in vobis crucifixus,* id est, in intellectibus vestris erat crucifixio Jesu Christi, ita ut sciretis qualiter facta esset, unde si eam non videtis modo, nec obeditis, hoc contingit, quia estis ludificati et fascinati. Contra quod dicitur (*Cant. ult.*) *Pone me ut signaculum super cor tuum, etc.*

Alio modo secundum Augustinum, quasi dicat: Recte fascinati estis, quia veritatem quam recepistis, sc. Christum per fidem in cordibus vestris evomitis sicut pueri. Et hoc quia ante oculos vestros, id est, in vestra præsentia, *Jesus Christus proscriptus est,* id est, expellitur et ejicitur de hæreditate sua, quod molestum deberet esse vobis, quia quem non deberetis pati, quod ab aliis proscriberetur, et expelleretur, in vobis proscriptus est, id est, hæreditatem suam amisit in vobis, id est, vosipsos. Et tunc hoc quod sequitur, sc. *crucifixus,* legi debet cum pondere et ostensione doloris, quia hoc addidit, ut considerarent quo pretio Christus emerit possessionem, quam in eis amittebat, et ex hoc moverentur magis, quasi dicat: Christus proscriptus est in vobis, sc. qui crucifixus, id est, qui cruce sua et sanguine proprio acquisivit hanc hæreditatem. (2 *Cor.* 6.) *Empti enim estis pretio magno, etc.* (1 *Pet.* 1.) *Non corruptibilibus auro vel argento, etc.* Tertio modo secundum Ambrosium, quasi dicat: Vere fascinati estis, *Ante quorum oculos,* id est, in quorum reputatione, sc. secundum judicium vestrum, *Jesus Christus proscriptus est,* id est, damnatus, non alios salvans. *Et in vobis,* id est, secundum quod vos intelligitis, *crucifixus est,* id est, mortuus tantum, non autem alios justificans, cum tamen de eo dicatur (2 *Cor. ult.*) Quod si mortuus est ex infirmitate nostra, vivit tamen ex virtute Dei. Potest et quarto modo exponi secundum Glossam, ut per hoc designet Apostolus gravitatem culpæ eorum, quia in hoc quod Christum deserunt legem observantes, æqualiter quodammodo peccabant Pilato, qui Christum proscripsit, id est, damnavit, ut dum insufficientem Christum credunt ad salvandum, similes in peccando crucifixoribus Christi sint, qui ipsum in ligno suspenderunt morte turpissima condemnantes et afficientes. Æqualitas tamen est accipienda ex parte ejus, in quem peccatur, quia in Christum Galatæ peccabant, sicut Pilatus et crucifixores Christi.

LECTIO 2.

Legis insufficientia ostenditur, per ea quæ ipsi Galatæ sunt experti, ac simul extollitur virtus fidei.

2. *Hoc solum a vobis volo discere, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?*
3. *Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini.*
4. *Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa.*
5. *Qui ergo tribuit vobis spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?*

Posita objurgatione, consequenter Apostolus procedit ad insufficientiam legis, et virtutem fidei ostendendam. Et primo ostendit insufficientiam legis. Secundo movet questionem et solvit, ibi: *Quid igitur lex, etc.* Et circa primum duo facit. Primo probat defectum legis et insufficientiam per ea, quæ ipsi experti sunt. Secundo per auctoritates et rationes, ibi: *Sicut scriptum est.* Circa primum duo facit, quia primo probat propositum experimento sumpto ex parte ipsorum. Secundo probat idem experimento sumpto ex parte ipsius Apostoli, ibi: *Qui ergo tribuit vobis, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit donum quod receperunt. Secundo defectum in quem inciderunt, ibi: *Sic stulti estis, etc.* Donum autem quod receperunt ostendit quærendo ab eis unde illud receperunt. Unde susceptum donum supponens, interrogans, quærit ab eis, dicens: Quamvis fascinati, et stulti sitis, tamen non tantum estis ludificati quin unum quod valde manifestum est me docere possitis. Et ideo, *Solum hoc volo a vobis discere*, quia hoc solum sufficit ad probandum quod intendo: hoc, inquam, est, quia constat quod Spiritum Sanctum accepistis, quæro ergo an accepistis illum, *Ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Ad quod sciendum est, quod in primitiva ecclesia ex divina dispositione ut fides Christi promoveretur et crescceret statim post prædicationem fidei ab Apostolis manifesta signa Spiritus Sancti fiebant super audientes. Unde de Petro dicitur (*Act.* 10.) *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus Sanctus, etc.* Ipsi etiam Galatæ ad prædicationem Pauli manifeste Spiritum Sanctum acceperant. Quærit ergo Apostolus ab eis, unde habuerunt Spiritum Sanctum. Constat autem quod non per opera legis, quia cum essent gentiles, ante receptionem Spiritus Sancti legem non habebant, ergo habuerunt Spiritum Sanctum, id est, dona Spiritus Sancti ex auditu fidei. (*Rom.* 8.) *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore*, qui sc. dabatur in lege (unde et cum tremore lex data est) sed accepistis spiritum filiorum, qui datur per fidem, quæ est ex auditu, ut dicitur (*Rom.* 10.) Si ergo hoc potuit fidei virtus, frustra quæritur aliud per quod salvemur, quia multo difficilius est de injusto facere justum, quam justum in justitia conservare. Si ergo fides de injustis Galatis, sine lege justos fecerat, non est dubium, quod sine lege poterat eos in justitia conservare. Magnum ergo erat donum, quod per fidem acceperant.

Consequenter cum dicit: *Sic stulti estis, etc.* ostendit defectum in quem prolapsi sunt Et exaggerat duplicem

defectum in eis Apostolus, sc. quantum ad dona, quæ a Christo acceperant, et quantum ad mala, quæ pro ipso pertulerunt, ibi: *Tanta passi estis, etc.* Circa primum sciendum est quod isti Galatæ deserentes quod magnum erat, sc. Spiritum Sanctum, adhæserunt minori, sc. carnali observantiæ legis, et hoc stultum est. Et ideo dicit: *Sic stulti estis*, adeo, *ut cum cœperitis instinctum Sancti Spiritus*, id est, initium perfectionis vestræ habueritis a Spiritu Sancto, *Nunc*, dum perfectiores estis, *Consummamini carne*, id est, quæratis conservari per carnales observantias legis, a qua nec initium justitiæ potest haberi. (*Joan.* 6.) *Caro non prodest quicquam, etc.* Et sic ordinem pervertitis, quia via perfectionis est ab imperfecto tendere ad perfectum. Vos autem quia e converso facitis, stulti estis. (*Eccl.* 27.) *Homo sanctus permanet in sapientia sicut sol, stultus ut luna mutatur.* Similes isti sunt his, qui incipiunt servire Deo cum fervore spiritus, postmodum deficiunt in carne, qui etiam assimilantur statuæ Nabuchodonosor, cujus caput aureum, et pedes lutei. (*Dan.* 2.) Et ideo dicitur (*Rom.* 8.) *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* Et (*Infra* 6.) *Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem.*

Consequenter cum dicit: *Tanta passi estis, etc.* exaggerat eorum defectum quantum ad mala quæ pro Christo pertulerunt; qui enim aliquid sine labore recipiunt, illud minus chare custodiunt, sed illud quod cum labore acquiritur vilipendere et non custodire stultum est. Isti autem cum labore et tribulatione magna quam passi sunt a contribulibus suis, propter fidem, receperunt Spiritum Sanctum. Et ideo dicit: *Tanta passi estis sine causa*, quasi dicat: Non contemnatis tantum donum quod cum labore accepistis, alias illa, *Sine causa*, id est sine utilitate passi estis, quia hæc sustinuistis ut perveniretis ad vitam æternam. (*Rom.* 5.) *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, etc.* Unde si præcluditis vobis aditum vitæ æternæ deserentes fidem, quærentes conservari carnalibus observantiis, *Sine causa*, id est inutiliter, *Passi estis.* Et hoc dico, si tamen sine causa. Quod ideo dicit, quia in eorum potestate erat pœnitere si vellent, quamdiu viverent. Ex hoc autem habetur, quod opera mortificata reviviscunt. (*Sap.* 3.) *Labores eorum sine fructu, etc.* (*Galat.* 4.) *Timeo autem ne sine causa laboraverim, etc.* Si vero accipiatur de malis qui non pœnitent, potest dici quod patiuntur sine causa conferente, sc. vitam æternam.

Consequenter cum dicit: *Qui ergo tribuit vobis, etc.* probat propositum experimento sumpto ex parte Apostoli; possent enim dicere quod verum est nos recepisse Spiritum Sanctum ex auditu fidei, tamen propter devotionem quam ad legem habuimus, accepimus fidem quam prædicabat. Et ideo dicit: Non curo quicquid sit ex parte vestra, tamen illud quod ego feci tribuens vobis ministerio meo Spiritum Sanctum qui operatur in vobis virtutes, id est inter vos miracula, sed nunquid facio hoc sic, *Ex operibus legis an ex operibus fidei?* Non utique ex operibus legis, sed ex fide. Sed nunquid aliquis potest dare Spiritum Sanctum? Aug. enim 15. de Trin. dicit, quod nullus homo purus Spiritum Sanctum dare potest, nec ipsi Apostoli dabant, sed imponebant manus super homines, et accipiebant Spiritum Sanctum. Quid ergo est quod

hic dicit Apostolus de se loquens, qui tribuit vobis Spiritum Sanctum ?

Respondeo : dicendum est quod in datione Spiritus Sancti tria per ordinem se habentia occurrunt, sc. Spiritus Sanctus inhabitans, donum gratiæ et charitatis cum cæteris habitibus, et sacramentum novæ legis, cujus ministerio datur. Et sic potest ab aliquibus tripliciter dari. Ab aliquo enim datur sicut auctoritatem habente quantum ad tria prædicta, sc. respectu Spiritus Sancti inhabitantis, respectu doni, et respectu sacramenti, et hoc modo Spiritus Sanctus datur a solo Patre et Filio secundum quod ejus auctoritatem habent, non quidem dominii sed originis, quia ab utroque procedit. Sed quantum ad gratiam seu donum, et quantum ad sacramenta Spiritus Sanctus dat etiam se, secundum quod datio importat causalitatem Spiritus Sancti respectu donorum ipsius, quia ut dicit Apostolus (1 *Cor.* 12.) *Ipse dividit singulis prout vult.* Secundum autem quod in datione importatur auctoritas, non potest proprie dici Spiritum Sanctum seipsum dare. Quantum vero ad sacramentum quod ministerio ministrorum ecclesiæ datur, potest dici quod sancti per ministerium sacramentorum dant Spiritum Sanctum. Et hoc modo hic loquitur Apostolus secundum quod tangitur in Glossa, tamen hujusmodi modus non est consuetus neque extendendus. Dicit etiam Glossa quod facere miracula attribuitur fidei, quia ex hoc quod credit quæ supra naturam sunt, supra naturam operatur, et quia apostoli prædicabant fidem, quæ quædam rationem excedentia continebat, ideo oportebat ad eorum credulitatem aliqua testimonia adducere quod missi essent a Deo : quod rationem excedit. Unde Christus dedit eis signum suum ad hoc ostendendum. Est autem duplex signum Christi. Unum est quod est dominus omnium. Unde dicitur in (*Ps.* 144.) *Regnum tuum, regnum omnium seculorum, etc.* Aliud est quod est justificator et salvator, secundum illud (*Act.* 4.) *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, etc.* Dedit ergo eis duo signa, unum est quod facerent miracula, per quod ostenderent quod missi sunt a Deo domino creaturæ omnis. (*Luc.* 10.) *Dedit eis potestatem et virtutem super omnia dæmonia, etc.* Aliud quod darent Spiritum Sanctum ministerio, per quod ostenderent, quod missi sunt ab omnium salvatore. (*Act.* 8.) *Tunc imponebant manus super eos, etc.* Et tunc *cum imposuisset illis manus Paulus, Spiritus Sanctus venit super illos, etc.* Et de his duobus modis dicitur (*Hebr.* 2.) *Contestante Deo signis, et portentis et variis virtutibus et Spiritus Sancti distributionibus, secundum suam voluntatem.*

LECTIO 3.

Fidei virtus auctoritatibus comprobatur, ex qua justitia Spiritus Sancti esse ostenditur.

6. *Sicut scriptum est, credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.*

7. *Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ.*

8. *Providens autem scriptura* (*quia ex*

fide justificat Gentes Deus) pronuntiavit Abrahæ quia benedicentur in te omnes gentes.

9. *Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.*

Supra probavit Apostolus experimento virtutem fidei et insufficientiam legis, hic vero probat idem per auctoritates et rationes. Et primo probat virtutem fidei in justificando. Secundo in hoc ostendit legis defectum, ibi : *Quicunque enim ex operibus legis, etc.* Primum autem probat utens quodam syllogismo. Unde circa hoc tria facit. Primo ostendit minorem. Secundo majorem, ibi : *Providens autem scriptura, etc.* Tertio infert conclusionem, ibi : *Igitur qui ex fide, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit quandam auctoritatem ex qua elicit minorem. Secundo concludit eam, ibi : *Cognoscite ergo, etc.* Dicit ergo, vere justitia et Spiritus Sanctus est ex fide, sicut scriptum est (*Gen.* 15.) Et introducitur (*Rom.* 4.) Quod *Credidit Abraham Deo, etc.* Ubi notandum est quod justitia consistit in redditione debiti, homo autem debet aliquid Deo, et aliquid sibi, et aliquid proximo. Sed quod aliquid debeat sibi et proximo, hoc est propter Deum. Ergo summa justitia est, reddere Deo quod suum est. Nam si reddas tibi vel proximo quod debes, et hoc non facis propter Deum, magis es perversus quam justus, cum ponas finem in homine. Dei autem est quidquid est in homine et intellectus et voluntas et ipsum corpus, sed tamen quodam ordine, quia inferiora ordinantur ad superiora, et exteriora ad interiora, sc. ad bonum animæ : supremum autem in homine est mens. Et ideo primum in justitia hominis est, quod mens hominis Deo subdatur, et hoc fit per fidem. (2 *Cor.* 10.) *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.*

Sic ergo dicendum est in omnibus, quod Deus est primum principium in justitia, et qui Deo dat, sc. summum quod in se est, mentem ei subdendo, perfecte est justus. (*Rom.* 8.) *Qui spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei.* Et ideo dicit : *Credidit Abraham Deo,* id est, mentem suam Deo per fidem subdidit. (*Eccl.* 2.) *Crede Deo, et recuperabit te, etc.* Et infra : *Qui timetis Dominum, credite illi, etc.* — *Et reputatum est ei ad justitiam,* id est, ipsum credere et ipsa fides fuit ei et est omnibus aliis sufficiens causa justitiæ, et quod ad justitiam reputetur ei exterius ab hominibus, sed interius datur a Deo, qui eos qui habent fidem, per charitatem operantem justificat eis peccata remittendo. Ex hac autem auctoritate concludit minorem propositionem, dicens : *Cognoscite ergo, etc.* Quasi dicat : ex hoc aliquis dicitur filius alicujus, quod imitatur opera ejus : Si ergo vos estis filii Abrahæ, opera Abrahæ facite. (*Joan.* 8.) Abraham autem non quæsivit justificari per circumcisionem, sed per fidem, ergo et illi qui quærunt justificari per fidem, sunt filii Abrahæ. Et hoc est quod dicit : Quia Abraham justus est ex fide, per hoc quod Deo credidit, et reputatum est ei ad justitiam : *Ergo cognoscite,* quod illi *Qui est fide sunt,* id est, qui ex fide credunt se justificari et salvari, *Hi sunt filii Abrahæ,* sc. imitatione et instructione. (*Rom.* 9.) *Qui filii sunt promissionis æstimantur in semine, etc.* (*Luc.* 19) dicitur Zachæo : *Hodie huic domui salus a Deo facta est, eo quod et ipse sit filius Abrahæ, etc.* Et (*Matth.* 3.) *Potens est Deus de lapidibus istis,* id est de Gentibus, *suscitare filios Abrahæ,* inquantum sc. facit eos credentes.

Consequenter cum dicit: *Providens autem scriptura, etc.* ponit majorem, quæ sc. est, quod Abrahæ prænuntiatum est quod in semine suo benedicerentur omnes gentes. Et hoc est quod dicit: *Providens autem scriptura.* Inducens Deum loquentem Abrahæ dicit (*Gen.* 12.) Quod Deus prænuntiavit Abrahæ quod in te, id est, in his qui ad similitudinem tuam filii tui erunt imitatione fidei, benedicentur omnes gentes. (*Matth.* 8.) *Multi venient ab oriente et occidente, etc.*

Consequenter cum dicit: *Ergo qui ex fide, etc.* infert conclusionem ex præmissis. Unde sic potest formari argumentum. Deus pater nuntiavit Abrahæ, quod in semine suo benedicerentur omnes gentes, sed illi qui quærunt justificari per fidem, sunt filii Abrahæ, ergo qui ex fide sunt, id est, qui quærunt justificari per fidem, *Benedicentur cum fideli*, id est credente, *Abraham.*

LECTIO 4.

Insufficientia legis ostenditur ex eo, quod non removet damnum consecutum ex lege.

10. *Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.*
11. *Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est: quia justus ex fide vivit.*
12. *Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, vivet in illis.*

Supra ostendit Apostolus virtutem fidei: hic consequenter ostendit defectum legis. Et primo per auctoritatem legis. Secundo per humanam consuetudinem, ibi: *Fratres, secundum hominem dico, etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit damnum occasionaliter ex lege consecutum. Secundo legis insufficientiam ad ipsum damnum removendum, ibi: *Quoniam autem in lege, etc.* Tertio Christi sufficientiam qua ipsum damnum est remotum, ibi: *Christus autem nos redemit, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit intentum. Secundo probat propositum, ibi: *Scriptum est enim: Maledictus, etc.* Dicit ergo: *Quicumque enim, etc.* Nam quia dixerat, quod qui ex fide sunt benedicentur cum sint filii Abrahæ, posset quis dicere quod propter opera legis et propter fidem benedicuntur, et ideo hoc excludens, dicit: *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Sed contra. Antiqui patres fuerunt in operibus legis, ergo sunt maledicti, et per consequens damnati, quod est error Manichæi. Ideoque hoc est sane intelligendum. Et attendendum est quod Apostolus non dicit, quicunque servant opera legis sub maledicto sunt, quia hoc est falsum pro tempore legis, sed dicit: *Quicunque ex operibus legis, etc.* id est, quicunque in operibus legis confidunt et putant se justificari per ea, sub maledicto sunt.

Aliud enim est esse in operibus legis, et aliud est servare legem, nam hoc est legem implere, et qui eam implet, non est sub maledicto. Esse vero in operibus legis, est in eis confidere et spem ponere. Et qui in eis hoc modo sunt, sub maledicto sunt, sc. transgressionis, quod quidem non facit lex

quia concupiscentia non venit ex lege, sed cognitio peccati, ad quod proni sumus per concupiscentiam per legem prohibitam. Inquantum ergo lex cognitionem peccati facit et non præbet auxilium contra peccatum, dicuntur esse sub maledicto, cum nequeant illud per ipsa opera evadere. Sunt autem quædam opera legis cærimonialia quæ in observationibus fiebant. Alia sunt opera quæ pertinent ad mores, de quibus sunt mandata moralia. Unde secundum Glossam hoc quod hic dicitur : Quicunque ex operibus legis sunt, etc. intelligendum est de operibus cærimonialibus, et non de moralibus. Vel dicendum quod loquitur hic Apostolus de omnibus operibus tam cærimonialibus quam moralibus. Opera enim non sunt causa quod aliquis sit justus apud Deum, sed potius sunt executiones et manifestationes justitiæ. Nam nullus per opera justificatur apud Deum, sed per habitum fidei, non quidem acquisitum, sed infusum. Et ideo quicumque ex operibus justificari quærunt, sub maledicto sunt, quia per ea peccata non removentur, nec aliquis quoad Deum justificatur, sed per habitum fidei charitate informatum. (*Hebr.* 11.) *Hi omnes testimonio fidei, etc.*

Consequenter cum dicit : *Scriptum est enim, etc.* probat propositum, et hoc primo quidem secundum Glossam ostenditur per hoc quod nullus potest legem servare hoc modo, quo lex præcipit. (*Deut.* 28.) Quod omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea, id est, qui non impleverit totam legem, sit maledictus. Sed implere totam legem est impossibile, ut dicitur (*Act.* 15.) *Ut quid tentatis imponere jugum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus?* Ergo nullus est ex operibus legis, quin sit maledictus. Potest etiam accipi hoc quod dicitur, *Scriptum est enim, etc.* non ut probatio propositi, sed ut ostendatur ejus expositio, quasi dicat : Dico quod sunt sub maledicto, sub illo sc. de quo dicit lex, *Scriptum est enim : Maledictus est omnis, etc.* Ut intelligatur de peccato, id est, de maledicto. Nam lex imperat bona facienda seu mala vitanda, et imperando obligat, sed non dat virtutem obediendi. Et ideo dicit : Maledictus quasi malo adjectus, omnis, nullum excipiendo, quia ut dicitur (*Act.* 10.) *Non est personarum acceptio apud Deum.* — *Qui non permanserit* usque in finem. (*Matth.* 24.) *Qui perseveraverit usque in finem.* — *In omnibus*, non in quibusdam tantum, quia ut dicitur (*Jac.* 2.) *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.* — *Quæ scripta sunt in libro legis ut faciat ea*, non solum ut credat seu velit tantum, sed ut opere impleat. (*Ps.* 110.) *Intellectus bonus omnibus facientibus eum.* Sancti autem patres, etsi in operibus legis erant, salvabantur tamen in fide venturi, confidentes in ejus gratia, et saltem spiritualiter legem implentes. Moyses enim, ut in Glossa dicitur, multa quidem præcepit, quæ nullus implere potuit ad domandam Judæorum superbiam, dicentium : non deest qui impleat, sed deest qui jubeat. Sed hic est quæstio de hoc quod dicitur, Maledictus omnis, etc. Dicitur enim (*Rom.* 12.) *Benedicite, et nolite maledicere.*

Respondeo : dicendum est quod maledicere nihil aliud est, quam malum dicere, possum ergo dicere bonum esse malum, et malum esse bonum, et rursum bonum esse bonum, et malum esse malum. Et primum quidem prohibet Apostolus, dicens : *Nolite*

maledicere, id est, nolite dicere bonum esse malum et e contra, sed secundum licet, et ideo cum vituperamus peccatum maledicimus quidem, sed non dicendo bonum malum, sed dicimus malum esse malum. Et ideo licet peccatorem maledicere, id est, dicere eum esse malo addictum vel esse malum.

Consequenter cum dicit: *Quoniam autem in lege, etc.* ostendit insufficientiam legis non valentis ab illo maledicto eripere ex hoc, quod justificare non poterat. Ad quod ostendendum utitur quodam syllogismo in secunda figura, et est talis. Justitia est ex fide, sed lex ex fide non est, ergo lex justificare non potest. Circa hoc ergo primo ponit conclusionem cum dicit: *Quoniam autem in lege nemo justificatur*. Secundo autem majorem cum dicit: *Quia justus ex fide vivit*. Tertio minorem cum dicit: *Lex autem non est ex fide*. Dicit ergo: Dico quod per legem maledictio inducta est, nec tamen ab illa maledictione lex eripit, quia manifestum est quod nemo in lege justificatur apud Deum, id est, per opera legis. Circa quod intelligendum, quod illi qui negaverunt vetus testamentum, ex hoc verbo occasionem sumpserunt. Et ideo dicendum est quod nemo justificatur in lege, id est per legem. Nam per eam cognitio quidem peccati habebatur, ut dicitur (*Rom.* 5.) Sed non habebatur per eam justificatio. (*Rom.* 3.) *Ex operibus legis nullus justificabitur*. Sed contra (*Jac.* 2.) dicitur: *Nonne Abraham ex operibus justificatus est?*

Respondeo: dicendum est, quod justificare potest accipi dupliciter, vel quantum ad executionem justitiæ et manifestationem, et hoc modo justificatur homo, id est, justus ostenditur ex operibus operatis. Vel quantum ad habitum justitiæ infusum, et hoc modo non justificatur quis ex operibus, cum habitus justitiæ qua homo justificatur apud Deum, non sit acquisitus, sed per gratiam fidei infusus. Et ideo signanter Apostolus dicit: *Apud Deum*, quia, justitia quæ est apud Deum in interiori corde est, justitia autem quæ est ex operibus, id est, quæ manifestat justum, est apud homines, et hoc modo Apostolus accepit apud Deum. (*Rom.* 2.) *Non enim auditores, sed factores, etc.* (*Rom.* 4.) *Si ex operibus Abraham justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum, etc.* Sic ergo patet conclusio rationis, sc. quod lex justificare non potest.

Consequenter cum dicit: *Quia justus, etc.* ponit majorem, quæ est ex auctoritate scripturæ. (*Habac.* 2.) Et introducitur etiam (*Rom.* 1. et *ad Hebr.* 10.) Circa quod notandum est, quod in homine est duplex vita, sc. vita naturæ et vita justitiæ. Vita quidem naturæ est per animam. Unde anima a corpore recedente, corpus remanet mortuum. Vita vero justitiæ est per Deum, habitantem in nobis per fidem. Et ideo primum quo Deus est in anima hominis, est fides, ad (*Hebr.* 11.) *Accedentem ad Deum oportet credere.* (*Ephes.* 3.) *Habitare Christum per fidem, etc.* Et sic dicimus, quod in anima prima indicia vitæ apparent in operibus animæ vegetabilis: quia anima vegetabilis est, quæ primo advenit animali generato, ut Philosophus dicit. Ita quia primum principium quo Deus est in nobis, est fides, ideo fides dicitur principium vivendi. Et hoc est quod hic dicitur: Justus meus ex fide vivit. Et intelligendum est, de fide per dilectionem operante. Minor autem ponitur, ibi: *Lex autem non est, etc.* Et primo ponitur ipsa minor. Secundo

probatur, ibi : *Sed qui fecerit, etc.* Dicit ergo : *Lex non est ex fide.* Sed contra, lex mandat credere, quod sit unus Deus, et hoc pertinet ad fidem, ergo lex habebat fidem. Quod autem sit unus Deus, mandatur (*Deut.* 6.) *Audi Israel, Dominus Deus tuus, etc.*

Respondeo: dicendum est, quod hic loquitur de observationibus mandatorum legis, secundum quod lex consistit in mandatis et præceptis cærimonialibus, et dicit quod talis lex non est ex fide. Fides enim ut dicitur (*Hebr.* 11.) *Est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium.* Et ideo proprie implet mandatum de fide qui non sperat ex hoc aliqua præsentia et visibilia consequi, sed bona invisibilia et æterna. Lex ergo quia promittebat terrena et præsentia, ut dicitur (*Is.* 1.) *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis*, ideo non est ex fide, sed ex cupiditate potius vel ex timore, secundum illos præcipue, qui carnaliter legem servabant. Aliqui tamen spiritualiter vivebant in lege, sed hoc non erat ex ea, sed ex fide mediatoris. Et quod lex non sit ex fide, probat cum dicit : *Sed qui fecerit ea*, id est, opera legis, vivet in illis, sc. vita præsenti, id est, immunis erit a morte temporali et conservabitur in vita præsenti. Vel aliter. Dico quod *Lex non est ex fide*, et hoc patet, quia *Qui fecerit, etc.* quasi dicat : Præcepta legis non sunt de credendis, sed de faciendis, licet aliquid credendum annuntiet. Et ideo virtus ejus non est ex fide, sed ex operibus, et hoc probat, quia Dominus quando voluit eam confirmare, non dixit, qui crediderit, sed qui fecerit ea, *Vivet in illis.* Sed nova lex ex fide est. (*Matth. ult.*) *Qui crediderit et baptizatus fuerit, etc.* Lex tamen est quoddam effigiatum et effectum ex fide, et ideo comparatur lex vetus ad legem novam, sicut opera naturæ ad opera intellectus. Nam in ipsis operibus naturæ apparent quædam opera intellectus, non quod res naturales intelligant, sed quia aguntur et ordinantur ab intellectu ut finem consequantur. Sic et in veteri lege aliqua continentur, quæ fidei sunt, non quod Judæi ea prout erant fidei haberent, sed habebant ea in figura tantum fidei Christi, et protestatione, ex cujus fidei virtute salvabantur justi.

LECTIO 5.

Manifestatur Christi virtus, liberans nos a maledicto a lege illato, et quomodo per Christum sit nobis data spes, et benedictio Abrahæ.

13. *Christus autem nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia scriptum est, maledictus omnis qui pendet in ligno).*
14. *Ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu : ut pollicitationem spiritus accipiamus per fidem.*

Posito damno a lege illato, et defectu legis ab illo eripere non valentis, hic consequenter ostendit virtutem Christi ab ipso damno liberantis. Et primo ostendit quomodo per Christum ab ipso damno liberamur. Secundo quomodo etiam super hoc auxilium a Christo acquirimus, ibi : *Ut in gentibus, etc.* Circa primum tria facit. Primo enim ponit liberationis auctoritatem. Secundo liberationis modum, ibi : *Factus pro nobis, etc.* Tertio testimo-

nium propheticum, ibi : *Quia scriptum est, etc.* Dicit ergo primo: Quicunque servabant opera legis erant sub maledicto (sicut dictum est) nec per legem liberari poterant. Ideo necesse fuit aliquem habere, qui nos liberaret, et iste fuit Christus. Et ideo dicit: *Christus redemit nos de maledicto legis, etc.* (*Rom.* 8.) *Quod impossibile erat legi, etc.* Deus mittens filium suum, sc. Christum, etc. Redemit, inquam, nos, sc. Judæos, pretioso sanguine suo. (*Apoc.* 5.) *Redemisti nos in sanguine, etc.* (*Is.* 43.) *Noli timere quia redemi te, etc.* De maledicto legis, id est, de culpa et pœna. (*Infra* 4.) *Ut eos qui sub lege erant, redimeret.* (*Oseæ* 13.) *De morte redimam eos.* Modum liberationis ponit cum dicit : *Factus pro nobis maledictum.* Ubi notandum quod maledictum est quod dicitur malum. Et secundum duplex malum potest dici duplex maledictum, sc. maledictum culpæ et maledictum pœnæ. Et utroque modo potest hoc legi dupliciter. *Factus est pro nobis maledictum.* Et primo quidem de malo culpæ. Nam Christus redemit nos de malo culpæ. Unde sicut redemit nos de morte mortuus, ita redemit nos de maledicto culpæ factus maledictum, sc. culpæ, non quidem quod in eo peccatum esset aliquod, qui peccatum non fecit nec dolus, etc. ut dicitur (1 *Pet.* 2.) Sed secundum opinionem hominum, et præcipue Judæorum, qui reputabant eum peccatorem. (*Joan.* 18.) *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.* Et ideo de hoc dicitur (2 *Cor.* 5.) *Eum qui non noverat peccatum, fecit pro nobis peccatum.* Dicit autem maledictum, non maledictus, ut ostendat quod Judæi eum sceleratissimum reputabant. Unde dicitur (*Joan.* 9.) *Non est hic homo a Deo, etc.* Et (*Joan* 10.) *De bono opere non lapidamus te, sed de peccato et de blasphemia.* Et ideo dicit : *Factus est pro nobis maledictum,* in abstracto quasi dicat: Factus est ipsa maledictio. Secundo exponitur de malo pœnæ Nam Christus liberavit nos a pœna sustinendo pœnam et mortem nostram : quæ quidem in nos provenit ex ipsa maledictione peccati. In quantum ergo hanc maledictionem peccati suscepit, pro nobis moriendo, dicitur esse factus pro nobis maledictum. Et est simile ei quod dicitur (*Rom.* 8.) *Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati.* Id est mortalis. (2 *Cor.* 5.) *Eum qui non noverat peccatum,* scil. Christum, qui peccatum non fecit, Deus sc. pater pro nobis fecit peccatum, id est, fecit pati peccati pœnam, quando sc. oblatus est propter peccata nostra.

Consequenter ponit scripturæ testimonium cum dicit: *Quia scriptum est, maledictus omnis, etc.* Et hoc (*Deut.* 27.) Ubi sciendum secundum Glossam quod in Deut. unde accipitur hoc verbum tam in nostris, quam in Hebræis codicibus habetur : Maledictus a Deo omnis, etc. Quod quidem sc. a Deo in antiquis Hebræorum voluminibus non habetur, unde creditur quod a Judæis post passionem Domini appositum sit ad infamiam Christi. Potest autem exponi auctoritas de malo pœnæ et de malo culpæ. De malo quidem culpæ sic : *Maledictus omnis qui pendet in ligno,* non propter hoc quod pendet in ligno, sed pro culpa pro qua pendet. Et hoc modo Christus æstimatus maledictus in cruce pendens propter hoc quod maxime tali pœna punitus fuit. Et secundum hoc continuatur ad præcedentia. Dominus enim præcepit in Deut. ut qui suspensus fuerit in vespera deponatur ; et ratio hujus est, quia hæc pœna erat cæte-

ris abjectior et ignominiosior. Dicit ergo: Factus est pro nobis maledictum, quia ipsa mors crucis quam sustinuit, sufficit ad maledictionem, hoc modo exponendo de malo culpæ, sed solum æstimatione Judæorum, quia scriptum est: *Maledictus omnis, etc.* De malo vero pœnæ, sic exponitur: Maledictus omnis qui, etc. quia ipsa pœna est maledictio, sc. quod sic mortuus est. Et est hoc modo exponendo vere maledictus a Deo, quia Deus ordinavit quod hanc pœnam sustineret ut nos liberaret.

Consequenter cum dicit: *Ut in gentibus benedictio, etc.* ponit spem quam per Christum, super hoc quod per eum liberamur de maledicto, acquirimus, ut dicitur (*Rom.* 5.) *Non sicut delictum, ita et donum*, immo multo majus, sc. quia liberat a peccato, et confert gratiam. Primo ergo ponit fructum, et quibus datur, dicens: *Ut in gentibus benedictio Abrahæ, etc.* quasi dicat: Factus est pro nobis maledictum, non solum ut maledictionem removeret, sed ut in gentibus, quæ non sub maledictione legis erant, fieret benedictio Abrahæ promissa. (*Gen.* 22.) *In semine tuo benedicentur omnes gentes, etc.* Et hæc quidem benedictio facta est nobis, id est, impleta est per Christum, qui est de semine Abrahæ, cui dictæ sunt promissiones et semini tuo, qui est Christus, ut dicitur infra eodem cap. Quæ quidem benedictio et fructus est, *Ut pollicitationem spiritus accipiamus*, id est, promissiones quas Spiritus Sanctus facit in nobis, sc. de beatitudine æterna, qui quasi arra et pignus nobis traditus, ipsam nobis promittit, ut habetur (*Ephes.* 1 et 2. *Cor.* 6.) Et quidem in pignore datur ad certitudinem. Nam pignus est quædam certa promissio de re accipienda. (*Rom.* 5.) *Non enim accepistis spiritum servitutis, etc.* et infra, si filii et hæredes. Vel *pollicitationem spiritus accipimus*, id est, Spiritum Sanctum, quasi dicat: Accipiamus pollicitationem de Spiritu Sancto factam semini Abrahæ. (*Joel.* 2.) *Effundam de spiritu meo, etc.* quia per Spiritum Sanctum conjungimur Christo, et efficimur semen Abrahæ, et digni benedictione. Secundo ostendit per quid proveniat nobis iste fructus, dicens: *Per fidem*, per quam quidem et hæreditatem æternam acquirimus. Ad *Hebr.* 11. Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator sit. Per fidem etiam acquirimus Spiritum Sanctum, quia ut dicitur (*Act.* 5.) *Dominus dat Spiritum Sanctum obedientibus sibi*, sc. per fidem.

LECTIO 6.

Lex non justificat, nec est coram Deo ad justificationem necessaria, quia hæreditas non ex ea, sed ex promissione est.

15. *Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat.*

16. *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, et semini tuo qui est Christus.*

17. *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo: quæ post quadringentos et triginta annos facta est lex non irritum facit ad evacuandam promissionem.*

18. *Nam si ex lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus.*

Postquam Apostolus probavit per auctoritates, quod lex non justificat, nec ad justificationem, quæ est per fidem est necessaria, hic consequenter ostendit idem per rationes humanas. Et circa hoc quatuor facit. Primo humanam consuetudinem ponit. Secundo assumit promissionem divinam, ibi: *Abrahæ dictæ sunt promissiones, etc.* Tertio infert conclusionem, ibi: *Hoc autem dico, etc.* Quarto ostendit conclusionem sequi ex præmissis, ibi: *Nam si ex lege, etc.* Dicit ergo: Aperte quidem prius locutus sum secundum auctoritatem scripturæ non allatæ voluntate humana, sed Spiritu Sancto, ut dicitur (2 *Pet.* 1.) Sed nunc secundum hominem dico, et secundum ea, quæ humana ratio et consuetudo habet. Ex quo quidem habemus argumentum, quod ad conferendum de his, quæ sunt fidei, possumus uti quacumque veritate cujuscumque scientiæ. (*Deut.* 21.) *Si videris in numero captivorum mulierem pulchram et adamaveris eam, voluerisque habere in uxorem introduces eam in domum tuam,* id est, si sapientia et scientia secularis placuerit tibi, introduces eam intra terminos tuos, quæ radet cæsariem, etc. id est, resecabit omnes sensus erroneos. Et inde est, quod Apostolus in multis locis in epistolis suis utitur auctoritatibus gentilium, sicut illud (1 *Cor* 15.) *Corrumpunt bonos mores, etc.* Et illud (*Tit.* 1.) *Cretenses malæ bestiæ, etc.* Vel quamvis hujusmodi rationes vanæ sint et infirmæ, quia ut dicitur in (*Ps.* 93.) *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt,* tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat, quia nihil humanum tantam firmitatem habet sicut ultima voluntas hominis, sperneret autem illud aliquis si diceret, quod testamentum hominis confirmatum morte testatoris et testibus non valeret. Si ergo testamentum hujusmodi nemo spernit, dicens non esse servandum, aut spernit aliquid mutando, multo magis testamentum Dei nullus spernere debet aut superordinare, infringendo illud vel addendo vel diminuendo. (*Apoc. ult.*) *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in isto libro, et si quis diminuerit de verbis prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus, etc.* (*Deut.* 4.) *Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, neque auferetis ex eo, etc.*

Consequenter cum dicit: *Abrahæ dictæ sunt promissiones, etc.* assumit promissionem divinam Abrahæ factam, quæ est quasi quoddam testamentum Dei. Et primo exponit hanc promissionem seu testamentum. Secundo vero aperit veritatem testamenti, ibi: *Non dicit in seminibus, etc.* Dicit ergo primo: *Abrahæ dictæ sunt promissiones,* quasi dicat: Sicut testamentum hominis est firmum, ita promissiones divinæ firmæ sunt. Sed numquid Deus aliquas promissiones fecit ante legem? Utique, quia Abrahæ, qui fuit ante legem, sc. quod non falleret Deus, dictæ, id est, factæ sunt promissiones, et semini ejus a Deo. Sed Abrahæ factæ sunt, ut cui erant implendæ, semini vero, ut per quod impleretur. Dicit autem promissiones pluraliter, quia promissio de benedicendo semine multa continebat. Vel quia frequenter idem, id est, æterna beatitudo sibi promissa est, sicut (*Gen.* 12.) *In te benedicentur universæ cognationes terræ.* Item 15. *Suspice cœlum et numera stellas, etc.* Item eodem: *Semini tuo dabo terram hanc, etc.* Item 22. *Benedicam tibi et*

multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli. Istæ ergo promissiones sunt quasi testamentum Dei, quia est quædam ordinatio de hæreditate danda Abrahæ et semini suo. Veritatem autem testamenti aperit cum dicit: *Non dicit et seminibus, etc.* Quam quidem aperit eodem spiritu quo testamentum conditum est. Et hoc patet ex verbis testamenti. *Non*, inquit, *dicit et seminibus quasi in multis*, id est, sicut faceret si de multis illud valeret, *sed quasi in uno quod est Christus*, quia ipse solus est per quem et in quo omnes poterunt benedici. Nam ipse solus et singularis est, qui non subjacet maledictioni culpæ, etsi maledictio pro nobis dignatus sit fieri. Unde dicitur in (*Ps.* 140.) *Singulariter sum ego, etc.* Item *non est, qui faciat bonum, etc.* (*Eccl.* 7.) *Virum de mille unum reperi* sc. Christum, qui esset sine omni peccato, *mulierem autem ex omnibus non inveni*, quæ omnino a peccato immunis esset, ad minus originali, vel veniali. *

Conclusionem autem infert consequenter cum dicit: *Hoc autem dico testamentum, etc.* Ubi videamus per ordinem quid sit quod dicit. Dicit ergo, quod hoc promisit Deus Abrahæ, sed hoc est testamentum sc. ista promissio de hæreditate adipiscenda. (*Jer.* 31.) *Feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, etc.* — *Confirmatum*, quod ideo ponit, ut concordet cum præmissis. Nam supra dixerat: Testamentum hominis confirmatum, etc. a Deo sc. qui promisit. Et confirmatum dico jurejurando. (*Gen.* 21.) *Per memetipsum juravi, etc.* (*Hebr.* 6.) *Ut per duas res immobiles quibus impossibile est mentiri Deum, etc.* Hoc, inquam, testamentum lex non facit irritum, quæ quidem lex facta est, et data a Deo per Moysen. (*Joan.* 1.) *Lex per Moysen data est, etc. Post quadringentos et triginta, etc.* Et quasi exponens quod dixerat subjungit, non irritum facit ad evacuandam promissionem. Sic enim irritum fieret prædictum testamentum, si promissio facta Abrahæ evacuaretur, id est, in vacuum facta esset, quasi non sufficeret semen Abrahæ repromissum ad gentium benedictionem. Per Christum autem non sunt evacuatæ promissiones patribus factæ, sed confirmatæ. (*Rom.* 15.) *Dico Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis, ad confirmandas promissiones patrum.* Et (2 *Cor.* 1.) *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est, etc.* Hoc autem quod dicitur: *Post quadringentos et triginta annos*, concordat ei, quod habetur (*Exod.* 12.) *Habitatio filiorum Israel qua manserunt in Ægypto fuit quadringentorum triginta annorum.* Et (*Act.* 7.) Locutus est Dominus sc. Abrahæ, quia erit semen ejus accola in terra aliena et servituti eos subjicient annis quadringentis triginta. Sed contra est, quod dicitur (*Gen.* 15.) Scito prænoscens, quod peregrinum futurum sit semen tuum, et servituti eos subjicient, et affligent eos annis quadringentis.

Respondeo: dicendum quod si fiat computatio annorum a prima promissione facta Abrahæ, quæ legitur (*Gen.* 12.) usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto quando data est lex, sic sunt anni quadringenti triginta, sicut hic scribitur, et (*Exod.* 12 et *Act.* 7.) Usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto quando data est lex. Si autem incipiat computatio a nativitate Isaac (de qua legitur Gen. 21), sic sunt tantum

* In quibusdam Venetiis impressis codicibus apposita est nota seq. *Excipitur purissima et omni laude dignissima Virgo Maria.*

quadringenti et quinque anni. Nam viginti quinque anni fuerunt a promissione facta Abrahæ usque ad nativitatem Isaac. Abraham enim erat septuaginta quinque annorum quando exivit de terra sua, et facta est ei prima promissio, ut habetur (*Gen.* 12.) Centenarius autem fuit, quando natus est Isaac, ut habetur ibidem 21. Quod autem a nativitate Isaac usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto fuerint quadringenti quinque anni, probatur per hoc, quod Isaac fuit sexaginta annorum quando genuit Jacob, ut habetur (*Gen.* 25.) Jacob autem erat 139 annorum quando intravit Ægyptum, ut habetur (*Gen.* 27.) Et sic a nativitate Isaac usque ad introitum Jacob in Ægyptum fuerunt 190 anni. Joseph autem fuit triginta annorum, quando stetit coram Pharaone, ut habetur (*Gen.* 41.) Et postea transierunt septem anni fertilitatis et duo sterilitatis, usque ad ingressum Jacob in Ægyptum, ut habetur 45. Vixit autem Joseph 110 annis, ut habetur (*Gen. ult.*) A quibus si subtrahantur triginta novem anni, remanent septuaginta et unus annus. Fuerunt ergo a nativitate Isaac usque ad mortem Joseph ducenti et sexaginta unus annus. Fuerunt autem in Ægypto filii Israel post mortem Joseph 144 annis ut Rabanus dicit in Glossa. (*Act.* 7.) Fuerunt ergo a nativitate Isaac usque ad exitum filiorum Israel de Ægypto et legem datam 405 anni, scriptura autem (*Gen.* 17) non curavit de minutis. Vel potest dici, quod quinto anno Isaac expulsus fuit Ismael, et remansit solus Isaac hæres Abrahæ, a quo tempore fuerunt quadringenti anni.

Deinde cum dicit: *Nam si ex lege, etc.* ostendit quomodo sequatur ex præmissis, quod lex evacuaret promissiones, si lex necessaria esset ad justificationem sive benedictionem gentium. Dicit ergo, vere promissio evacuaretur si lex necessaria esset. *Nam si hæreditas*, sc. benedictionis Abrahæ esset *Ex lege, jam non esset ex repromissione*, id est, ex semine repromisso Abrahæ. Si enim semen promissum esset sufficiens ad hæreditatem benedictionis consequendam, non fieret justificatio per legem. Destruit autem consequens, cum dicit: *Abrahæ autem donavit Deus, etc.* id est, promisit se daturum, quod ita certum erat ac si statim daret per repromissionem, id est, per semen repromissum. *Non ergo est ex lege hæreditas* id est benedictio, de qua dicitur (1 *Pet.* 3.) *In hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis.*

LECTIO 7.

Lex licet non justificet, non tamen inutilis esse censenda est, quia propter transgressionem est posita.

19. *Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est, donec veniret semen cui promiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris.*

20. *Mediator autem unius non est, Deus unus est.*

Postquam ostendit Apostolus et auctoritate scripturæ et consuetudine humana, quod lex justificare non potuit, hic movet duas dubitationes et solvit. Secunda dubitatio incipit, ibi: *Lex ergo adversus promissa Dei, etc.* Circa primum tria facit. Primo movet du-

bitationem. Secundo solvit, ibi : *Propter transgressiones, etc.* Tertio quoddam in solutione positum manifestat, ibi : *Mediator autem, etc.* Potest autem esse dubium ex præmissis tale, si lex justificare non poterat, an esset omnino inutilis. Et hanc dubitationem movet, dicens : *Quid igitur lex, etc.* sit, id est, ad quid lex utilis fuit. Et hanc punctuationem magis approbat Aug. ut habetur in Glossa, quam aliam quæ sibi primitus melior videbatur, ut distinguatur sic. Quid igitur? et postea dicatur: Lex propter transgressiones, etc. Similis dubitatio proponitur (*Rom.* 3.) ubi sic dicitur : *Quid igitur amplius Judæo, etc.*

Deinde cum dicit : *Propter transgressiones*, solvit dubitationem motam, ubi quatuor facit. Primo proponit legis utilitatem. Secundo legis fructum, ibi : *Donec veniret semen, etc.* Tertio legis ministros, ibi : *Ordinata per angelos.* Quarto legis dominium, ibi : *In manu mediatoris.* Circa primum notandum est, quod lex vetus data est propter quatuor secundum quatuor ex peccato consecuta, quæ enumerat Beda, sc. propter malitiam, infirmitatem, concupiscentiam et ignorantiam. Est ergo lex primo data ad reprimendam malitiam, dum sc. prohibendo peccatum et puniendo retrahebantur homines a peccato, et hoc tangit, dicens: *Propter transgressiones posita est lex*, id est, ad transgressiones cohibendas: et de hoc habetur (1 *Tim.* 1.) *Justo lex non est posita, sed injustis.* Cujus ratio potest sumi a Philosopho in 4 Ethic. Homines enim bene dispositi ex seipsis moventur ad bene agendum et sufficiunt eis paterna monita, unde non indigent lege : sed sicut (*Rom.* 2.) dicitur : *Ipsi sibi sunt lex, habentes opus legis scriptum in cordibus suis.* Sed homines male dispositi, indigent retrahi a peccatis per pœnas. Et ideo quantum ad istos fuit necessaria legis positio, quæ habet coarctativam virtutem. Secundo lex data est ad infirmitatem manifestandam. Homines enim de duobus præsumebant. Primo quidem de scientia, secundo de potentia. Et ideo Deus reliquit homines absque doctrina legis, tempore legis naturæ. In quo dum in errores inciderunt, convicta est eorum superbia de defectu scientiæ. Sed adhuc restabat præsumptio de potentia. Dicebant enim : non deest, qui impleat, sed deest, qui jubeat, ut dicitur in Glossa super illud (*Exod.* 24.) *Quicquid præceperit Dominus, faciemus et erimus obedientes.* Et ideo data est lex, quæ cognitionem peccati faceret. Per legem enim cognitio peccati. (*Rom.* 3.) Quæ tamen auxilium gratiæ non dabat ad vitandum peccata, ut sic homo sub lege constitutus et vires suas experiretur, et infirmitatem suam recognosceret inveniens se sine gratia peccatum vitare non posse, et sic avidius quæreret gratiam; et hæc etiam causa potest ex his verbis accipi, ut dicatur, quod lex posita est propter transgressiones adimplendas, quasi illo modo loquendo quo Apostolus dicit (*Rom.* 5.) Lex subintravit, ut abundaret delictum; quod non est intelligendum causaliter, sed consecutive : quia lege subintrante, abundavit delictum et transgressiones sunt multiplicatæ, dum concupiscentia nondum per gratiam sanata in id, quod prohibebatur, magis exarsit, et factum est peccatum gravius addita prævaricatione legis scriptæ. Et hoc Deus permittebat, ut homines imperfectionem suam cognoscentes, quærerent mediatoris gratiam. Unde signanter dicit: Posita est, quasi debito ordine collocata inter legem naturæ et legem gra-

tiæ. Tertio data est lex ad domandam concupiscentiam populi lascivientis, ut diversis ceremoniis fatigati neque ad idololatriam, neque ad lascivias declinarent. Unde dicit Petrus (*Act.* 15.) *Hoc est onus, quod neque nos, etc.* Quarto ad instruendum ignorantiam data est lex in figuram futuræ gratiæ, secundum illud (*Hebr.* 10.) *Umbram habens lex, etc.*

Deinde cum dicit: *Donec veniret semen, etc.* id est Christus, de quo promiserat Deus, per eum benedicendas omnes gentes. (*Matth.* 11.) *Lex et Prophetæ usque ad Joannem, etc.* (*Gen.* 12.) *In semine tuo, etc.* Ministri autem legis ponuntur, cum dicit: *Ordinata*, id est, ordinanter data, *Per angelos*, id est, per nuntios Dei, sc. Moysen et Aaron. (*Malach.* 2.) *Legem requirent ex ore ejus, etc. Angelus enim Domini, etc.* Vel per angelos, id est, ministerio angelorum. (*Act.* 7.) *Accepistis legem in dispositionem angelorum, etc.* Et est data per angelos, quia lex non debebat dari per filium, qui major est. (*Hebr.* 2.) *Si enim, qui per angelos factus est sermo, etc.* Dicit autem: *Ordinata*, quia ordinabiliter data est, sc. inter tempus legis naturalis, qua homines convicti sunt, quod se juvare non poterant, et tempus gratiæ. Nam antequam gratiam acciperent, convincendi erant de lege. Dominus autem legis dicitur Christus. Et ideo dicit: *In manu mediatoris*, id est, in potestate Christi. (*Deut.* 33.) *In dextera ejus ignea lex.* (1 *Tim.* 2.) *Mediator Dei et hominum, etc.* Iste mediator significatus est per Moysen, in cujus manu est lex data. (*Deut.* 5.) *Ego sequester et medius fui inter Deum et vos, etc.*

Deinde cum dicit: *Mediator autem, etc.* exponit quod dixit. In manu mediatoris, quod potest tripliciter exponi. Uno modo, quia mediator non est unius tantum, sed duorum. Unde cum iste sit mediator Dei et hominis, oportet quod sit Deus et homo. Si enim esset purus homo, vel Deus tantum, non esset verus mediator. Si ergo est verus Deus, cum nullus est mediator sui ipsius, posset videri alicui, quod præter ipsum sunt alii dii quorum est mediator: et hoc removet, dicens quod, *Mediator*, iste et si, *Non est unius*, tantum, non propter hoc sunt alii dii, sed, *Deus unus est*, quia licet ipse alius sit in persona a Deo patre, non est tamen aliud in natura. (*Deut.* 6.) *Audi Israel Dominus Deus tuus, etc.* (*Ephes.* 4.) *Unus Deus, etc.* Secundo modo, quia posset credi, quod iste esset mediator Judæorum tantum, ideo dicit: Dico quod Christus est mediator, sed non unius, sc. Judæorum, sed unus est omnium, id est, sufficiens ad omnes reconciliandos Deo, quia ipse Deus est. (*Rom.* 3.) *Unus est Deus qui justificavit circumcisionem ex fide et præputium per fidem, etc.* (2 *Cor.* 5.) *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, etc.* Tertio modo, quia non est mediator unius populi tantum sc. Judæorum, sed etiam Gentilium. (*Ephes.* 2.) *Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Et hoc ex parte Gentium auferendo idololatriam, et ex parte Judæorum observantiam legis. Specialiter autem mediator est filius, non pater, non Spiritus Sanctus, nihilominus tamen unus est Deus.

LECTIO 8.

Lex non obest gratiæ, nec est contra promissa Dei, sed pædagogus noster fuit in Christo.

21. *Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia.*
22. *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.*
23. *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ revelanda erat.*
24. *Itaque lex, pædagogus noster fuit in Christo: ut ex fide justificemur.*
25. *At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo.*

Hic movet Apostolus aliam dubitationem, utrum sc. lex noceat gratiæ. Et primo movet dubitationem, dicens: *Lex ergo, etc.* Quasi dicat: si lex posita est propter transgressiones, nunquid lex facit adversus promissa Dei, sc. ut id quod Deus promisit se facturum per semen repromissum, per alium faciat? *Absit.* Quasi dicat: Non. Nam supra eodem, lex non irritum facit testamentum ad evacuandas promissiones, etc. (*Rom.* 7.) *Lex sancta et mandatum sanctum.* Secundo cum dicit: *Si enim lex esset data, etc.* solvit dubitationem. Et primo ostendit, quod lex non est contra promissa Dei. Secundo quod est in obsequium promissorum, ibi: *Sed conclusit, etc.* Dicit ergo, quod licet lex sit posita propter transgressiones, non tamen contrariatur promissioni Dei, quia transgressiones ipsas removere non potest. Si enim eas removeret, tunc manifeste esset contra promissa Dei, quia justitia esset per alium modum, quam Deus promisit, quia esset per legem et non per fidem, cum tamen dicatur (*Habac.* 2.) *Justus meus ex fide vivit.* (*Rom.* 3.) *Justitia Dei est per fidem Jesu Christi.* Et ideo dicit: quod si lex esset data talis, quæ posset vivificare, id est tantæ virtutis esset, quod posset vitam gratiæ, et æternam beatitudinem conferre, tunc vere et non apparenter justitia esset ex lege, si lex faceret, quod fides facere dicitur, et sic frustra esset fides. Sed lex non justificat, quia littera, sc. legis, occidit, ut dicitur (2 *Cor.* 3 et *Rom.* 8.) *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu, etc.*

Deinde cum dicit: *Sed scriptura conclusit, etc.* ostendit quod lex non solum non contrariatur gratiæ, sed est ei etiam in obsequium. Et primo ostendit, quod lex obsequitur promissis Dei. Secundo quomodo hoc obsequium manifestatum est in Judæis, ibi: *Prius autem quam veniret fides, etc.* Tertio quomodo Gentiles etiam sine lege consecuti sunt promissa Dei, ibi: *Omnes enim filii Dei estis, etc.* Circa primum sciendum est, quod lex obsequitur promissis Dei in generali quantum ad duo. Primo quia manifestat peccata. (*Rom.* 3.) *Per legem cognitio peccati.* Deinde quia manifestat infirmitatem humanam, inquantum homo non potest vitare peccatum, nisi per gratiam, quæ per legem non dabatur. Et sicut ista duo, sc. cognitio morbi et impotentia infirmi, multum inducunt ad quærendum medicum, ita cognitio peccati et propriæ impotentiæ inducunt ad quærendum Christum. Sic ergo lex obsecuta est gratiæ.

inquantum præbuit cognitionem peccati et experientiam propriæ impotentiæ. Et ideo dicit : *Scriptura*, id est lex scripta, *conclusit*, id est tenuit inclusos Judæos, *Sub peccato*, id est, ostendit eis peccata, quæ faciebant. (*Rom.* 7.) *Concupiscentiam nesciebam, etc.* Item conclusit, quia veniente lege sumpserunt occasionem peccati. (*Rom.* 11.) *Conclusit Deus omnia in incredulitate, etc.* Et hoc ideo, ut homo quæreret gratiam. Et ideo dicit : *Ut promissio*, id est gratia repromissa, *Daretur* non solum Judæis, sed omnibus, *Credentibus*, quia illa gratia poterat liberare a peccatis, et hæc gratia est ex fide Jesu Christi.

Deinde cum dicit : *Prius autem quam veniret, etc.* ponit experimentum hujus obsequii manifestatum in Judæis. Et primo ponit obsequium Judæorum. Secundo concludit quoddam corollarium, ibi : *Itaque lex pædagogus, etc.* Dicit ergo, si scriptura, id est, lex scripta, detinuit omnia sub peccato, quas utilitates habebant Judæi ex lege antequam veniret fides ex gratia ? Respondet et dicit : *Nos Judæi*, ante adventum fidei, *custodiebamur sub lege*, inquantum faciebat nos vitare idololatriam et multa alia mala, custodiebamur, inquam, non sicut liberi, sed quasi servi sub timore, et hoc sub lege, id est, sub onere legis et dominio. (*Rom.* 7.) *Lex in homine dominatur quanto tempore vivit, etc.* Et custodiebamur, *conclusi*, id est, servati ne defluueremus a vita, sed præpararemur in eam, id est, tam bonam fidem, quæ revelanda erat. (*Is.* 56.) *Juxta est salus mea, ut veniat, et justitia mea, ut reveletur.* Et dicit revelanda, quia cum fides excedat omne humanum ingenium, non potest per proprium sensum haberi, sed ex revelatione et dono Dei. (*Is.* 40.) *Revelabitur gloria Domini, etc.* Vel in eam fidem, quæ revelanda erat tempore gratiæ, in antiquis temporibus multis signis latens. Unde et tempore Christi velum templi scissum est. (*Matth.* 27.)

Consequenter cum dicit : *Lex pædagogus, etc.* concludit quoddam corollarium. Et primo ostendit legis officium. Secundo officii testationem, ibi : *At ubi venit plenitudo temporis, etc.* Officium autem legis fuit officium pædagogi. Et ideo dicit : *Lex pædagogus noster, etc.* Quamdiu enim hæres non potest consequi beneficium hæreditatis, vel propter defectum ætatis seu alicujus debitæ perfectionis, conservatur et custoditur ab aliquo instructore, qui quidem instructor pædagogus dicitur, a pædos, quod est puer, et goge, quod est ductio. Per legem enim Judæi tanquam imbecilles pueri, per timorem pœnæ retrahebantur a malo, et promovebantur amore et promissione temporariorum ad bonum. Judæis autem promissa erat benedictio futuri seminis de hæreditate obtinenda, sed nondum advenerat tempus ipsius hæreditatis consequendæ. Et ideo necessarium erat, quod conservarentur usque ad tempus futuri seminis et cohiberentur ab illicitis, quod factum est per legem. Et ideo dicit : *Itaque, etc.* Quasi dicat : Ex quo sub lege custodiebamur, lex fuit noster pædagogus, id est, dirigens et conservans in Christo, id est in via Christi. Et hoc ideo, ut ex fide Christi justificaremur. (*Oseæ* 11.) *Puer Israel et dilexi eum.* (*Jer.* 31.) *Castigasti me Domine, et eruditus sum, etc.* (*Rom.* 3.) *Arbitramur enim hominem justificari per fidem, etc.* Et quamvis lex pædagogus noster esset, non tamen ad perfectam hæreditatem ducebat, quia ut dicitur (*Hebr.* 7.) *Neminem ad perfectum ad-*

duxit lex, etc. Sed hoc officium cessavit postquam venit fides. Et hoc est, quod dicit: *At ubi venit fides*, sc. Christi, *jam non sumus sub pædagogo*, id est, sub coactione, quæ non est necessaria liberis. (1 *Cor.* 15.) *Cum essem parvulus, etc. Cum autem factus sum vir, etc.* (2 *Cor.* 5.) *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, etc.*

LECTIO 9.

Nullus amplius est sub lege, sed omnes per fidem filii Dei sunt.

26. *Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.*
27. *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.*
28. *Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus neque fœmina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.*
29. *Si autem vos Christi: ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes.*

Hic ostendit Apostolus quod ad fructum gratiæ Gentiles sine obsequio legis pervenerunt, ad quem tamen Judæi perducti sunt per legis custodiam et obsequium. Et circa hoc tria facit. Primo proponit intentum. Secundo manifestat propositum, ibi: *Quicumque enim in Christo, etc.* Tertio ex hoc argumentatur, ibi: *Si autem vos Christi, etc.* Dicit ergo, vere non sumus sub lege, id est, sub pædagogo et coactione, quia sumus filii Dei. Similiter et vos neque sub lege, neque sub pædagogo estis, quia sc. ad gratiam pervenistis. Ideo *omnes estis filii Dei per fidem*, non per legem. (*Rom.* 8.) *Non enim accepistis spiritum servitutis*, sc. timoris, qui dabatur in lege veteri, sed accepistis spiritum filiorum, sc. charitatis et amoris, qui datur in nova lege per fidem. (*Joan.* 1.) *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, etc.* Si ergo filii Dei estis per fidem, quare vultis esse servi per legis observantias? Nam sola fides homines facit filios Dei adoptivos. Nullus siquidem est filius adoptivus, nisi uniatur et adhæreat filio naturali. (*Rom.* 8.) *Quos præscivit conformes fieri imaginis filii ejus, etc.* Fides enim facit nos in Christo Jesu filios. (*Ephes.* 3.) *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Et hoc in Christo Jesu, id est filii Dei estis per Jesum Christum.

Consequenter cum dicit: *Quicumque enim in Christo, etc.* manifestat propositum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit propositi manifestationem. Secundo manifestationis expositionem, ibi: *Non est Judæus, etc.* Tertio assignat manifestationis rationem, ibi: *Omnes enim vos unum estis, etc.* Manifestat autem circa primum quomodo sumus in Christo Jesu filii Dei. Et hoc est, quod dicit: *Quicumque enim in Christo Jesu, etc.* Quod potest quadrupliciter exponi, uno modo, ut dicatur: Quicumque in Christo Jesu baptizati estis, id est, institutione Christi ad baptismum instructi estis. (*Marc. ult.*) *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ, etc. Qui crediderit et baptizatus fuerit, etc.* Alio modo: *Quicumque in Christo Jesu baptizati estis*, sc. per similitudinem, et per configurationem mortis Christi. (*Rom.* 6.) *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Vel in Christo Jesu, id est, in fide Jesu Christi. Nam baptismus non fit nisi in fide, sine qua effectum baptismi nullum consequi-

mur. (*Marc. ult.*) *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit, etc.* Vel in Christo Jesu, id est, in virtute et operatione ejus. (*Joan.* 1.) *Super quem videris spiritum descendentem, hic est, qui baptizat.* Quicumque ergo istis quatuor modis baptizati estis, *Christum induistis.* Ubi dicendum est, quod qui induitur aliqua veste, protegitur ac contegitur ea, et apparet sub colore vestis colore proprio occultato. Eodem modo et qui induit Christum, protegitur et contegitur a Christo Jesu, contra impugnationes et æstus, et in eo nihil aliud apparet nisi quæ Christi sunt. (*Rom.* 13.) *Induite Dominum Jesum Christum.* Et sicut lignum accensum induitur igne, et participat ejus virtutem, ita et qui Christi virtutes accipit, induitur Christo. (*Luc. ult.*) *Sedete in civitate donec induamini virtute, etc.* Quod in illis locum habet qui interius Christi virtute informantur. (*Ephes.* 4.) *Induite novum hominem qui secundum, etc.* Et nota, quod Christum aliqui induunt exterius per bonam conversationem, et interius per spiritus renovationem, et secundum utrumque per sanctitatis configurationem, ut tangitur in Glossa. Expositionem autem manifestationis ponit, cum dicit: *Non est Judæus, etc.* quasi dicat, vere dixi, quod quicumque in Christo Jesu, etc. Quia nihil potest esse in hominibus, quod faciat exceptionem a sacramento fidei Christi et baptismi. Et ponit tres differentias hominum, ostendens quod per eas nullus excipitur a fide Christi. Prima differentia est quantum ad ritum, cum dicit: *Non est Judæus neque Græcus*, quasi dicat, ex quo in Christo Jesu baptizatus est, non est differentia, quod propter hoc sit indignior in fide, ex quocumque ritu ad eam venerit, sive ex ritu Judaico sive Græco. (*Rom.* 3.) An Judæorum Deus tantum? Nonne et Gentium? Immo et Gentium, quoniam quidem unus est Deus, qui justificavit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. Et (*Rom.* 10) *Non est distinctio Judæi et Græci, etc.* Sed contra est, quod dicitur (*Rom.* 3) *Quid ergo amplius est Judæo? Multum quidem per omnem modum.*

Respondeo: dicendum est, quod Judæi et Græci possunt considerari dupliciter. Uno modo secundum statum in quo erant ante fidem; et sic amplius fuit Judæo propter beneficium legis. Alio modo quantum ad statum gratiæ, et sic non est amplius Judæo; et de hoc intelligitur hic. Secunda differentia est quantum ad statum et conditionem, cum dicit: *Non est servus neque liber*, id est, neque servitus neque libertas, neque nobilitas, neque ignobilitas differentiam facit ad recipiendum effectum baptismi. (*Job.* 3.) *Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a Domino suo.* (*Rom.* 2.) *Non est personarum acceptio apud Deum.* Tertia differentia est quantum ad naturam, cum dicit: *Non est masculus neque fœmina*, quia sexus nullam differentiam facit quantum ad participandum baptismi effectum. (*Gal.* 3.) *Non est masculus aut fœmina, etc.* Expositionis vero rationem ponit, cum dicit: *Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu*, quasi dicat: vere nihil horum est per quod differentia fiat in Christo, quia vos omnes, sc. fideles unum estis in Christo Jesu, qui in baptismo omnes estis effecti membra Christi, et unum corpus, etsi inter vos sitis diversi. (*Rom.* 12.) *Omnes unum corpus sumus in Christo, etc.* (*Ephes.* 4.) *Unum corpus, unus spiritus, etc.* Ubi autem est unitas, differentia non habet locum. Pro hac unitate orat Christus. (*Joan.* 17.) *Volo pater, ut sint unum, etc.*

Consequenter cum dicit: *Si autem*

vos estis, etc. arguit ad principale propositum hoc modo: dixi quod Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus, sed vos estis Abrahæ, ergo ad vos pertinet promissio Abrahæ de hæreditate consequenda. Minorem sic probat: vos estis filii Dei adoptivi, quia estis uniti per fidem Christo, qui est filius Dei naturalis, sed Christus est filius Abrahæ, ut supra eodem, quasi in uno, et semini tuo, qui est Christus, ergo si vos estis Christi, id est, in Christo, *estis semen Abrahæ*, id est, filii, cum Christus filius ejus sit. Et si filii, *estis et hæredes*, id est, ad vos pertinet hæreditas *secundum promissionem* Abrahæ factam. (*Rom.* 9.) *Non qui filii sunt carnis, hi filii Dei, sed qui sunt filii promissionis, æstimantur in semine.*

CAPUT IV.

Per similitudinem parvuli, ostenditur dignitas gratiæ, supra statum legis.

1. *Dico autem, quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium.*
2. *Sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre.*
3. *Ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.*

Postquam ostendit Apostolus legis defectum, hic consequenter ostendit gratiæ dignitatem. Et primo per exemplum humanum. Secundo per exemplum scripturæ, ibi: *Dicite mihi qui sub lege vultis esse, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit dignitatem gratiæ supra primitivum statum veteris legis, per similitudinem a lege humana sumptam. Secundo ostendit, quod ipsi facti sunt participes hujus dignitatis per fidem, ibi: *Quoniam autem estis filii Dei, etc.* Tertio arguit ipsos, eo quod hanc dignitatem contemnebant, ibi: *Sed tunc quidem ignorantes Deum, etc.*

Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem. Secundo adaptat eam ad propositum, ibi: *Ita et nos cum essemus, etc.* Notandum est, quod in proposita similitudine quatuor tangit Apostolus. Primo quidem dignitatem, quia non est servus, sed hæres. Unde dicit: *Quanto tempore hæres, etc.* Quod aptatur et refertur ad populum Judæorum, qui fuit hæres promissionis Abrahæ. (*Ps.* 134 *et* 46). *Elegit nos in hæreditatem sibi,* et ad Christum, qui est hæres omnium. (*Hebr.* 1.) *Quem constituit hæredem universorum.*

Secundo ejus parvitatem. Unde dicit: *Parvulus est*, quia et Judæi parvuli erant secundum statum legis. (*Amos* 7.) *Quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?* Similiter et Christus parvulus factus est per incarnationem. (*Is.* 9.) *Parvulus natus est nobis, etc.* Sed nota quod Apost. aliquando assimilat parvulo statum legis, sicut hic. Aliquando statum præsentis vitæ. (1 *Cor.* 13.) *Cum essem parvulus, etc.* Cujus ratio est, quia status veteris legis est sicut parvulus propter imperfectionem cognitionis in ipsa comparatione ad statum gratiæ et veritatis: quæ per Christum facta est. Sic et status præsentis vitæ, in qua videmus per speculum in ænigmate, est sicut parvulus comparatus statui futuræ vitæ, in qua est perfecta Dei cognitio, quia videtur sicuti est.

Tertio ejus subjectionem, cum dicit, *Nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium, sed sub tutoribus, etc.* Proprium enim servi est, quod sit subjectus alicui Domino. Puer autem quamdiu parvulus est, quia non habet cognitionem perfectam, et usum liberæ voluntatis propter defectum ætatis, committitur custodiæ aliorum, qui et bona sua defendant, et hi dicuntur tutores, et negotia agant, et hi actores nominantur. Et ideo licet sit dominus omnium rerum suarum, tamen in quantum subjicitur aliis, nihil differt a servo, quia nec voluntatem liberam habet, imo cogitur: et hæc adaptantur ad populum Judaicum. (*Is.* 44). *Et nunc servus meus Jacob, etc.* Sed notandum est, quod in populo Judaico aliqui erant simpliciter servi, illi, sc. qui propter timorem pœnæ et cupiditatem temporalium, quæ lex promittebat, legem servabant. Aliqui vero erant, qui non erant servi simpliciter, sed quasi servi existentes erant vere filii et hæredes: qui licet attenderent exterius ad temporalia et vitarent pœnas, nihilominus tamen in eis finem non ponebant: sed accipiebant ea, ut figuram spiritualium bonorum. Unde licet viderentur nihil exterius differre a servis, inquantum cerimonias et alia legis mandata servabant: tamen erant domini, quia non ea intentione eis utebantur, ut servi, quia illis utebantur amore spiritualium bonorum, quæ præfigurabant: servi vero principaliter timore pœnæ et cupiditate terrenæ commoditatis. Christus erat etiam quasi servus, quia licet sit Dominus omnium, secundum illud (*Ps.* 109). *Dixit Dominus Domino meo, etc.* tamen nihil videbatur differre a servo in exterioribus, inquantum homo. (*Phil.* 2.) *Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo.* Sub tutoribus autem et actoribus erat, quia sub lege factus erat: ut dicitur infra eodem, *Factum sub lege.* Et hominibus subditus, ut dicitur (*Luc.* 2.) *Erat subditus illis.*

Quarto ponit temporis congruitatem, cum dicit: *Usque ad præfinitum tempus a patre*, quia sicut hæres secundum determinationem patris præfinito tempore sub tutoribus est, ita et lex determinatum tempus habuit a Deo, quamdiu deberet durare: et quamdiu hæres, sc. populus Judæorum esset sub ea. Similiter et præfinitum tempus fuit a patre quo Christus non erat facturus miracula et ostensurus dominium potestatis divinæ. (*Joan.* 2.) *Nondum venit hora mea.* Hanc similitudinem adaptat, cum dicit consequenter: *Ita et nos, etc.* Et primo adaptat eam quantum ad Judæos. Secundo quantum ad Christum, ibi: *At ubi venit plenitudo temporis.* Dicit ergo: Dico quod *Quanto tempore hæres parvulus, etc.* Et ita nos Judæi cum essemus parvuli in statu legis veteris, *Sub elementis mundi eramus servientes*, id est sub lege, quæ temporalia promittebat. (*Is.* 1.) *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis*, et comminabatur pœnas temporales. Vel lex vetus dicitur elementum, quia sicut pueris, qui sunt instituendi ad scientiam, primo proponuntur elementa illius scientiæ, per quæ manuducuntur ad illam scientiam: ita lex vetus proposita est Judæis, per quam manuducerentur ad fidem et justitiam. (*Supra* 3.) *Lex pædagogus noster fuit in Christo.* Vel sub elementis, id est, corporalibus rerum ritibus quos servabant, sicut lunares dies, neomenias, et sabbatum. Nec tamen instandum est quod propter hoc non differrent a Paganis, qui elementis serviebant hujus mundi, cum eis non servirent Judæi seu cultum impende-

rent, sed sub eis Deo serviebant, et eum colebant, Gentiles vero elementis servientes, eis divinum cultum impendebant. (*Rom.* 1.) *Servierunt creaturæ potius quam creatori, etc.* Fuit autem necessarium, quod Judæi sub elementis hujus mundi deservirent Deo, quia iste ordo est congruus naturæ humanæ, ut a sensibilibus ad intellectualia perducantur.

LECTIO 2.

Similitudinem jam propositam adaptat ad Christum, cujus finis est, ut adoptionem filiorum Dei reciperemus.

4. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege.*
5. *Ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*

Hic adaptat Apostolus similitudinem propositam ad Christum. Et primo ponitur adaptatio. Secundo finis rei, in qua similitudo adaptatur, ibi: *Ut eos qui sub lege erant, etc.* Sciendum est autem, quod supra in similitudine proposita quatuor ostendit per ordinem, sicut dictum est. Hic autem illa quatuor adaptans ad Christum, incipit ab ultimo, sc. a determinatione temporis, cujus ratio est: quia idem tempus fuit in quo Christus fuit humiliatus, et in quo fideles fuerunt exaltati. Et ideo dicit: *At ubi venit plenitudo temporis*, id est, postquam tempus, quod fuerat præfinitum a Deo patre de mittendo filio suo, erat completum, et hoc modo accipitur (*Luc.* 2.) *Impleti sunt dies, etc.* Dicitur autem plenum tempus illud propter plenitudinem gratiarum, quæ in eo dantur, secundum (*Ps.* 64.) *Flumen Dei repletum est aquis, etc.* Item propter impletionem figurarum veteris legis. (*Matth.* 5.) *Non veni solvere legem, etc.* Item, propter impletionem promissorum. (*Dan.* 9.) *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una.* Hoc autem quod dicit: *At ubi venit plenitudo temporis, etc.* Similiter et in aliis scripturæ locis, ubi tempus circa Christum impleri dicitur, non est referendum ad fatalem necessitatem, sed ad divinam ordinationem, de qua dicitur in (*Ps.* 118.) *Ordinatione tua perseverat dies, etc.*

Assignatur autem duplex ratio, quare illud tempus præordinatum est ad adventum Christi. Una sumitur ex magnitudine. Quia enim magnus est qui venturus erat, oportebat et multis indiciis et multis præparationibus homines ad adventum ejus disponi. (*Hebr.* 1.) *Multifarie multisque modis, etc.* Alia ex conditione venientis. Quia enim medicus erat venturus, oportebat quod ante adventum suum convincerentur homines de morbo, et quantum ad defectum scientiæ in lege naturæ, et quantum ad defectum virtutis in lege scripta. Et ideo oportuit utrumque, sc. et legem naturæ, et legem scripturæ adventum Christi præcedere. Secundo adaptat quantum ad hæreditariam dignitatem, cum dicit: *Misit Deus filium suum*, sc. proprium et naturalem. Et si filius, ergo et hæres. Dicit autem filium suum, id est, proprium, naturalem et unigenitum, non adoptivum. (*Joan.* 3.) *Sic Deus dilexit mundum, ut, etc.* – *Misit*, inquam, eum non a se separatum, quia missus est per hoc, quod assumpsit humanam naturam, et tamen erat in sinu patris. (*Joan.* 1.) *Unigenitus, qui est in sinu*

patris æternaliter. (*Joan.* 3) *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo*: qui licet descenderit per assumptionem carnis, tamen est in cœlo. Item misit eum, non ut esset ubi prius non erat: quia licet in propria venerit per præsentiam carnis, in mundo tamen erat per præsentiam deitatis, ut dicitur in evang. (*Joan.* 1.) Similiter non misit eum quasi ministrum, quia sua missio fuit assumptio carnis, non depositio majestatis. Misit ergo Deus filium suum ad sanandum, inquam, deviationem concupiscibilis, et ad illuminandum ignorantiam rationalis creaturæ. (*Ps.* 106.) *Misit verbum suum, etc.* Misit etiam ad liberandum a potestate dæmonis contra infirmitatem irascibilis. (*Is.* 19.) *Mittet eis salvatorem, qui liberet eos.* Item ad remedium ab obligatione æternæ mortis. (*Oseæ* 13.) *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos.* Item ad salvandum ab eorum peccatis. (*Joan.* 3.) *Non misit Deus filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum, etc.* Tertio adaptat similitudinem quantum ad parvitatem, cum dicit: *Factum ex muliere.* (*Is.* 9.) *parvulus natus est nobis, etc.* (*Phil.* 2.) *Exinanivit semetipsum, etc.* Parvum se fecit non dimittendo magnitudinem, sed assumendo parvitatem. In hoc autem, quod dicit: *Factum ex muliere*, cavendi sunt duo errores, sc. Fotini, qui dixit Christum purum hominem esse, et ex virgine principium essendi sumpsisse, et ideo ita dicit ipsum factum ex muliere, quasi totaliter initium ex ea sumpserit. Sed hoc est falsum, quia est contra illud quod dicitur (*Rom.* 1.) *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem*, non dicit secundum personam, quæ est ab æterno, sc. ipsa hypostasis filii Dei. Unde sicut cum scutum fit album de novo, non oportet dicere, quod ipsa substantia scuti de novo fiat, sed quod ei de novo albedo accesserit, ita ex hoc quod filius Dei de novo carnem assumpsit, non oportet dicere, quod persona Christi de novo sit facta: sed quod natura humana ei de novo advenit, sicut corpori, cum absque sui mutatione quædam accidunt.

Aliqua enim adveniunt alicui et immutant ipsum, sicut formæ et qualitates absolutæ: quædam vero absque mutatione adveniunt, et hujusmodi est assumptio carnis, secundum quod dicit relationem. Unde per hoc, persona verbi in nullo mutatur. Et inde est, quod in divinis utimur his, quæ relationem significant etiam ex tempore. Unde dicimus illud (*Ps.* 89.) *Domine refugium factus es nobis:* et quod Deus factus est homo. Non autem utimur formis et qualitatibus absolutis, ut Deus factus est bonus, sapiens, et hujusmodi. Item vitandus est error Hebionis, qui dicit Christum ex Joseph semine esse natum, motus ad hoc ponendum per hoc quod dicitur, ex muliere. Nam secundum eum mulier tantum importat corruptionem. Sed hoc est falsum, quia hoc nomen mulier in sacra scriptura designat etiam sexum naturalem, secundum illud (*Gen.* 3.) *Mulier quam dedisti mihi, etc.* Vocat enim eam mulierem, quæ tamen adhuc erat virgo. Per hoc etiam quod dicitur ex muliere factus, destruuntur duo errores, sc. Valentini dicentis Christum non sumpsisse corpus de virgine, sed attulisse illud de cælo, et per beatam virginem sicut per fistulam seu canale transivisse. Sed hoc est falsum, quia si verum esset, quod dicit, non fuisset factus ex muliere, ut Apostolus dicit. Hæc enim præpositio, Ex, causam materialem designat. Item

error Nestorii dicentis beatam virginem non esse matrem filii Dei, sed filii hominis, quod falsum esse ostenditur per hoc, quod dicit Apostolus hic, quod *Misit Deus filium suum factum ex muliere;* qui enim fit ex muliere, est filius ejus. Si ergo filius Dei est factus ex muliere, sc. ex beata virgine, manifestum est, quod beata virgo est mater filii Dei. Licet autem posset dici natus ex muliere, signanter tamen dicit factum, et non natum. Nasci enim aliquid, est ipsum produci non solum ex principio conjuncto, sed fieri etiam ex principio separato. Arca enim fit ab artifice, sed fructus nascitur ex arbore. Principium autem humanæ generationis est duplex, sc. materiale, et quantum ad hoc Christus processit ex principio conjuncto, quia materiam sui corporis sumpsit ex virgine. Unde secundum hoc dicitur nasci de ea. (*Matth.* 1.) *De qua natus est Jesus, etc.* Aliud est principium activum, quod quidem in Christo quantum ad id quod principium habuit, id est, quantum ad formationem corporis non fuit conjunctum sed separatum, quia virtus Spiritus Sancti formavit illud. Et quantum ad hoc non dicitur natus ex muliere, sed factus, quasi ex principio exteriori. Ex quo patet, quod hoc quod dicit ex muliere, non dicit corruptionem, quia dixisset natum et non factum. Quarto adaptat similitudinem quantum ad subjectionem, cum dicit: *Factum sub lege.* Sed contra est, quod dicitur (*Infra* 5.) *Si spiritu ducimini non estis sub lege.* Si ergo Christus non solum est spiritualis, sed etiam dator spiritus, inconvenienter videtur dici, quod sit factus sub lege.

Respondeo: Dicendum est, quod esse sub lege dicitur dupliciter. Uno modo, ut *ly*, sub, denotet solam observantiam legis, et sic Christus fuit factus sub lege, quia circumcisus fuit, et in templo præsentatus. (*Matth.* 5.) *Non veni legem solvere, etc.* Alio modo, ut *ly*, sub, denotet oppressionem. Et hoc modo ille dicitur esse sub lege, qui timore legis opprimitur, et hoc modo nec Christus, nec viri spiritales dicuntur esse sub lege.

Consequenter cum dicit: *Ut eos qui sub lege, etc.* ponit fructum rei in qua similitudo adaptatur, sc. quod ideo voluit isto tempore fieri subjectus, ut hæredes fierent magni et liberi. Et hæc duo ponit, et primo fructum liberationis contra subjectionem. Et ideo dicit: *Ut eos qui sub lege erant*, id est sub maledicto et onere legis liberaret. (*Sup.* 3.) *Christus nos redemit de maledicto legis, etc.* Secundo fructum exaltationis, inquantum adoptamur in filios Dei per hoc, quod accipimus spiritum Christi, et conformamur ei. (*Rom.* 3.) *Si quis spiritum Christi non habet, etc.* Et hæc adoptio specialiter competit Christo, quia non possumus fieri filii adoptivi, nisi conformemur filio naturali. (*Rom.* 8.) *Quos præscivit conformes fieri imaginis filii ejus, etc.* Et quantum ad hoc dicit: *Ut adoptionem filiorum reciperemus*, id est, ut per filium Dei naturalem efficeremur filii adoptivi secundum gratiam per Christum.

LECTIO 3.

Adoptionis beneficium, etiam ad Gentiles pertinere declarat.

6. *Quoniam autem estis filii Dei: misit Deus spiritum filii in corda vestra, clamantem, abba, pater.*
7. *Itaque jam non est servus, sed filius: quod si filius, et hæres per Deum.*

Supra Apostolus ostendit beneficium Judæis exhibitum, hic ostendit hoc beneficium etiam ad gentiles pertinere. Et primo proponit ipsum beneficium. Secundo modum adipiscendi, ibi: *Misit Deus spiritum, etc.* Tertio manifestat ejus fructum, ibi: *Itaque jam non est, etc.* Dicit ergo, quod beneficium adoptionis filiorum Dei, non solum pertinet ad eos qui sub lege erant, sed etiam ad Gentiles. Et ideo dicit: Quoniam estis filii Dei, id est, quod sitis filii Dei, ista de causa factum est, quia non solum Judæi, sed etiam omnes alii, qui in filium Dei credunt, adoptantur in filios, etc. (*Joan.* 1.) *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, etc.* Modus autem adipiscendi illud donum, est per missionem spiritus filii Dei in corda vestra. Augustinus autem dicit, quod Christus in carne existens prædicavit Judæis principaliter: Gentibus autem perfunctorie. (*Rom.* 1.) *Dico Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis, etc.* Et ideo quidquid pertinet ad statum Judæorum convenienter attribuitur Christo. Et quia possent dicere isti, Galatas non esse adoptatos in filios Dei, cum Christus ex eis carnem non sumpserit, nec eis prædicaverit, unde non videbantur in aliquo Christo conjungi: ideo Apostolus modum hujus adoptionis demonstrans, dicit quod et si non fuerunt conjuncti Christo secundum carnem, sc. quantum ad gentem, neque secundum prædicationem, tamen fuerunt conjuncti per spiritum, et ex hoc adoptati sunt in filios Dei. Unde conversio Gentilium, specialiter attribuitur Spiritui Sancto. Et ideo Petrus quando fuit reprehensus a Judæis, quod ivisset prædicare Gentibus, excusavit se per Spiritum Sanctum, dicens (*Act.* 11.) Non posse resistere Spiritui Sancto, cujus instinctu hoc fecerat. Et ideo, quia *Misit Deus pater Spiritum filii sui in corda nostra* (Judæorum, sc. et Gentium) conjungimur Christo, et per hoc adoptamur in filios Dei. Sed sciendum est, quod si alicubi in scriptura invenitur Spiritus Sanctus mitti a patre: (*Joan.* 14.) *Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet pater, etc.* aliquando vero a filio: (*Joan.* 15.) *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis, etc.* nihilominus tamen Spiritus Sanctus communis est patri et filio, et ab utroque procedit, et ab utroque datur. Et ideo est, quod ubicunque invenitur quod pater mittat Spiritum Sanctum, fit mentio de filio: sicut in præmissa auctoritate dicitur, quem mittet pater in nomine meo. Et similiter ubi dicitur, mitti a filio, fit mentio de patre. Unde dicit: Quem mittam vobis a patre. Et etiam hic cum dicit: Misit Deus pater Spiritum Sanctum, statim fit mentio de filio, cum dicit: *Filii sui.* Nec refert si alicubi dicatur Spiritus Sanctus solum a patre procedere, quia ex quo filius mittit eum, manifestum est, quod ab ipso procedit, unde Spiritus Sanctus dicitur spiritus filii, sicut mittentis, et sicut a quo procedit, et sicut a quo habet Spiritus Sanctus

quidquid habet sicut et a patre. (*Joan.* 15.) *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, etc.* Dicit autem in corda, quia duplex est generatio. Una carnalis, quæ fit per semen carnale missum in loco generationis: quod quidem semen licet sit quantitate parvum, tamen virtute continet totum. Alia est spiritualis, quæ fit per semen spirituale transmissum in locum spiritualis generationis: qui quidem locus est mens seu cor hominis, quia in filios Dei generamur per mentis renovationem. Semen autem spirituale, est gratia Spiritus Sancti. (1 *Joan. ult.*) *Qui natus est ex Deo, non peccat: quoniam generatio Dei conservat eum, etc.* Et hoc semen est virtute continens totam perfectionem beatitudinis. Unde dicitur pignus et arra beatitudinis. (*Ephes.* 1. *Ezech.* 39.) *Dabo spiritum novum, etc.-Clamantem,* id est clamare facientem, *Abba pater,* non magnitudine vocis, sed magnitudine et fervore affectus. Tunc enim clamamus, *Abba pater,* quando per affectum accendimur calore Spiritus Sancti ad desiderium Dei. (*Rom.* 8.) *Non accepistis spiritum servitutis, etc.* — *Abba pater, etc.* Idem autem est in significatione, abba, quod est Hebræum, et pater, quod est Latinum, et patir, quod est Græcum. Et utrumque ponit, ut ostendat, quod gratia Spiritus Sancti communiter se habet, quantum ad utrumque populum quantum est ex se.

Consequenter cum dicit: *Itaque jam non est servus, etc.* ponit fructum hujus beneficii. Et primo quantum ad remotionem omnis mali, a quo liberamur per adoptionem Spiritus Sancti, et hæc est liberatio a servitute. Et quantum ad hoc dicit: *Itaque*, sc. quia spiritus clamat in nobis pater, *Jam* a tempore gratiæ. *Non est* aliquis nostrum; qui in Christum credimus, *Servus* in timore, sc. serviens. (*Joan.* 15.) *Jam non dicam vos servos, sed amicos, etc.* (*Rom.* 8.) *Non accepistis spiritum servitutis, etc.* — *Sed est filius* (*Rom.* 8.) *Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.* Licet enim conditione servi simus, quia dicitur (*Luc.* 17.) *Cum fecerit s omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite servi inutiles sumus*: tamen non sumus servi malivoli, ex timore, sc. servientes, quia tali servo debentur tortura et compedes: sed sumus servi boni et fideles, et amore servientes, et ideo libertatem per filium consequimur. (*Joan.* 8). *Si filius vos liberaverit, vere liberi eritis.* Secundo ponit fructum quantum ad consecutionem omnis boni, et quantum ad hoc dicit: *Quod si filius, et hæres per Deum.* (*Rom.* 8.) *Si filii et hæredes, hæredes quidem Dei, etc.* Hæc autem hæreditas est plenitudo omnis boni, cum nihil aliud sit quam ipse Deus, secundum illud (*Ps.* 15.) *Dominus pars hæreditatis meæ, etc.* (*Gen.* 15.) *Dixit ad Abraham: Ego ero merces tua magna nimis, etc.* Dicit autem *Per Deum*, quia sicut Judæi hæreditatem adepti sunt per Dei repromissionem et justitiam, ita et Gentiles per Deum, id est, per Dei misericordiam. (*Rom.* 15.) *Gentes autem super misericordia honorare Deum, etc.* Vel *per Deum*, id est, per Dei operationem. (*Is.* 26.) *Omnia opera nostra operatus es in nobis Domine.*

LECTIO 4.

Arguit Galatas, qui hanc Dei gratiam, per Christum eis datam contemnebant.

8. *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii, serviebatis.*
9. *Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo: quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis?*
10. *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos.*
11. *Timeo vos ne forte sine causa laboraverim in vobis.*
12. *Estote sicut ego, quia et ego sicut vos.*

Posita dignitate beneficii gratiæ, et ostensa per exemplum humanum, hic Apost. arguit Galatas, qui hanc gratiam contemnebant, utpote ingrati tanto beneficio. Et primo arguit eos de ingratitudine. Secundo excusat se, quod hoc non facit ex odio et livore, ibi: *Fratres obsecro vos, non me lesistis, etc.* Circa primum tria facit. Primo commemorat statum pristinum. Secundo extollit, et commendat beneficium susceptum, ibi: *Nunc autem cum cognoveritis, etc.* Tertio exaggerat peccatum commissum, ibi: *Quomodo convertimini, etc.* Dicit ergo: *Sed tunc, etc.* quasi dicat: Nunc estis filii et hæredes per Deum: sed tunc quidem, cum Gentes essetis. (*Eph.* 5.) *Eratis aliquando tenebræ, etc.* — *Ignorantes Deum*, per infidelitatem serviebatis cultu latriæ, *His qui non sunt natura dii*, sed opinione hominum. (*1 Cor.* 12.) *Cum Gentes essetis ad simulacra muta prout ducebamini euntes, etc.* (*Rom.* 1.) *Servierunt creaturæ potius quam creatori, etc.* Hoc autem quod dicit: Qui natura non sunt dii, est ad confutationem Arianorum dicentium Christum Dei filium, non esse Deum per naturam. Quod si verum esset, non esset ei exhibendus cultus latriæ, et quicumque exhiberet ei esset idololatra. Sed potest objici, quia nos adoramus carnem et humanitatem Christi, ergo sumus idololatræ. Sed dicendum est, quod licet adoremus carnem seu humanitatem Christi, adoremus tamen eam, ut unitam personæ divini verbi, quod quidem verbum est suppositum divinum. Unde cum adoratio debeatur supposito divinæ naturæ, quidquid in Christo adoratur, absque errore fit.

Consequenter cum dicit: *Nunc autem cum cognoveritis, etc.* commemorat acceptum beneficium, quasi dicat: Si ignorantes eratis et peccabatis tolerari poterat, nam cæteris paribus gravius est peccatum in Christiano, quam in Gentili. Sed nunc cum cognoveritis Deum, id est, sitis conducti ad Dei cognitionem, gravius peccatis, quam olim, serviendo et ponendo spem in his in quibus non debetis. (*Hier.* 31.) *Omnes cognoscent me, etc.* Sed hoc quod dicit: *Imo cogniti sitis a Deo*, videtur contrarietatem habere, cum Deus ab æterno omnia cognoverit. (*Eccl.* 23.) *Domino enim Deo antequam crearentur omnia sunt agnita, etc.* Sed dicendum hoc causaliter esse dictum, ut sit sensus: *Imo cogniti sitis a Deo*, id est, Deus fecit, quod vos cognosceretis eum. Sic enim Deus dicitur cognoscere, inquantum est causa cognitionis nostræ. Et ideo, quia supra dixit: Cum cognoveritis Deum, quæ fuit vera locutio, statim corrigit et explicat eam præfiguratam innuendo, quod non

possumus Deum cognoscere ex nobis, nisi per ipsum. (*Joan.* 1.) *Deum nemo vidit unquam, sed unigenitus, qui est in sinu patris, etc.*

Consequenter exprobrat peccatum commissum, dicens : *Quomodo convertimini, etc.* Et primo exaggerat eorum peccatum. Secundo ostendit imminens periculum, ibi : *Timeo vos ne forte, etc.* Tertio reducit eos ad salutis statum, ibi : *Estote sicut ego, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit peccatum commissum. Secundo de peccato commisso eos convincit, ibi : *Dies observatis, etc.* Sciendum est autem, quod hæc littera dupliciter legitur. Uno modo, quia isti Galatæ a fide convertebantur ad idololatriam, et ideo dicit : *Quomodo convertimini* a fide *Iterum*, id est denuo. (2 *Petri* 2.) *Melius erat eis non cognoscere viam justitiæ, quam post, etc.* (*Is.* 42.) *Conversi sunt retrorsum, etc.* Ad elementa, sc. mundi, quæ sunt *Infirma*, per se subsistere non valentia, quia in nihilum deciderent, nisi ea manus concta regentis teneret, secundum illud (*Hebr.* 1.) *Portans omnia verbo virtutis suæ, etc.* — *Et egena*, quia egent Deo et seipsis ad invicem, ad complementum universi, quibus, sc. elementis, denuo, id est, iterum servire vultis servitute, sc. latriæ. Probatio hujus manifeste apparet, quia *observatis dies*, sc. faustos et infaustos, *Et menses, et tempora, et annos*, id est, constellationes et cursum corporum cœlestium, quæ omnia ortum habent ab idololatria. Contra quod dicit *Hier.* 10. *A signis cœli nolite metuere, quæ gentes, etc.* Et quod observationes hujusmodi malæ sint, et contra cultum Christianæ religionis, patet : quia distinctio dierum, mensium, annorum, et temporum attenditur secundum cursum solis et lunæ. Et ideo tales temporum distinctiones observantes venerantur corpora cœlestia, et disponunt actus suos secundum judicium astrorum, quæ nullam directam impressionem habent in voluntate hominis, et in his, quæ dependent a libero arbitrio. Et ex hoc imminet grave periculum. Unde dicit : *Timeo ne forte sine causa*, id est, inutiliter, *Laboraverim in vobis.* Et ideo cavendum est fidelibus talia observare, sed nulla debet esse eis suspicio harum rerum, quia prospere potest credere quidquid sub Dei devotione simpliciter agitur. Sed numquid licet in aliquo cursum stellarum servare ?

Dicendum est, quod corpora cœlestia quorumdam quidem effectuum causa sunt, sc. corporalium, et in istis licet ipsorum cursum attendere : quorumdam autem non sunt causa, sc. eorum, quæ dependent a libero arbitrio, seu a fortuna, vel infortunio, et in istis servare cursum astrorum pertinet ad idololatriam. Sed licet hæc lectura sustineri possit, non tamen est secundum intentionem Apostoli. Cum enim ipse in tota præcedenti serie hujus epistolæ, et in sequenti arguat Galatas de hoc, quod a fide transtulerunt se ad observantiam legis, ideo magis ad propositum exponitur de hoc, quod ad legales observantias convertuntur. Unde dicit : cum cognoveritis Deum per fidem, quomodo convertimini a fide ad elementa, id est ad litteralem legis observantiam ? quæ dicitur elementa, quia lex fuit prima institutio divini cultus, elementa dico infirma, quia non perficit justificando. (*Hebr.* 7.) *Neminem ad perfectum adduxit lex egena, quia non confert virtutes et gratiam adjuvando per se.* Sed quid est, quod dicit : convertimini ? Et videtur hoc inconvenienter dictum. Similiter et hoc, quod dicit, denuo. Nam isti nec Judæi fuerant, nec alias legalia servaverant.

Ad quod dicendum est, quod cultus Judæorum medius est inter cultum Christianorum et Gentilium. Nam Gentiles colebant elementa ipsa tanquam viva quædam : Judæi vero elementis quidem non serviebant, sed Deo sub ipsis elementis inquantum observationibus corporalium elementorum Deo cultum exhibebant, supra eodem: Sub elementis hujus mundi eramus servientes. Christiani vero serviunt Deo sub Christo, id est in fide Christi. Quando autem aliquis pervenit ad terminum transacto medio, si iterum redire velit ad medium, idem videtur ac si velit redire ad principium. Et ideo Apostolus, quia isti jam pervenerant ad terminum, sc. ad fidem Christi, et tunc redierunt ad medium, sc. ad cultum Judæorum, inde est, quod propter quamdam conformitatem medii ad principium dicit eos converti ad elementa, et denuo eis servire. Et quod ita sit probat, cum dicit: *Dies observatis* Judaico ritu, sc. sabbata, et decimum primi mensis, et hujusmodi, quæ dicuntur in Gloss. *Menses*, id est neomenias, ut primum et septimum mensem, ut habetur (*Lev.* 23). *Tempora*, sc. egressionis de Ægypto, et quod Hierosolymam tribus vicibus veniebant per singulos annos. Item *annos* Jubilæi, et septimum annum remissionis. Et ex hoc sequitur periculum, quia ex hoc nihil prodest fides Christi. Unde dicit: timeo vos ne forte sine causa, id est inutiliter in vobis laboraverim. (*Infra* 5.) *Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit.*

Consequenter cum dicit: *Estote sicut ego*, reducit eos ad statum salutis, quasi dicat: Ita timeo vos ne forte sine causa laboraverim in vobis, sed ne ita sit, estote sicut ego. Hoc in Glossa tripliciter legitur. Primo modo sic, *Estote sicut ego*, sc. legem deserentes, sicut ego dimisi. Secundo modo sic, estote sicut ego, errorem, sc. pristinum corrigentes, sicut ego, errorem meum correxi. Et hoc potestis, *Quia ego*, supple, *Sum sicut vos*, et tamen de errore meo correctus sum. Tertio modo sic : Estote sicut ego, sc. sine lege viventes, quia ego (supple qui legem habui, et in lege natus sum) modo sum sicut vos, supple fuistis, sc. sine lege.

LECTIO 5.

Non odio ductus Apostolus Galatas reprehendit, nullam enim habebat odii causam in eos, sed magis amoris.

12. *Fratres, obsecro vos. Nihil me læsistis.*
13. *Scitis autem, quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem: et tentationem vestram in carne mea,*
14. *Non sprevistis, neque respuistis, sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum.*
15. *Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi.*
16. *Ergo inimicus vobis factus sum verum dicens vobis?*
17. *Æmulantur vos non bene: sed excludere vos volunt: ut illos æmulemini.*
18. *Bonum autem æmulamini in bono semper: et non tantum cum præsens sum apud vos.*

Postquam reprehendit Apost. Galatas, hic ostendit se hoc non ex odio fecisse. Et primo ostendit se non habere

veram causam odii ad eos ullam. Secundo quod nec habet causam æstimatam, ibi : *Ergo inimicus factus sum vobis, etc.* Tertio assignat causam præmissæ reprehensionis, ibi : *Filioli mei, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod non habet causam odii ad eos. Secundo quod magis habet causam amoris, ibi : *Scitis autem quod per infirmitatem, etc.* Circa primum notandum est, quod consuetudo est boni pastoris in correctione subditorum asperis dulcia miscere : ne scilicet ex nimia severitate frangantur. (*Luc.* 10) legitur de Samaritano, quod in curatione sauciati infudit vinum et oleum. Et contra de malis pastoribus dicitur (*Ezech.* 34) : *Cum austeritate imperabatis eis.* Et ideo Apostolus sicut bonus prælatus ostendit, quod non ex odio increpat eos, blande loquendo eis quantum ad tria. Primo quantum ad charitatis nomen. Unde dicit: *Fratres.* (*Ps.* 132) : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.* Secundo quantum ad modestiæ verbum. Unde dicit : *Obsecro vos.* (*Prov.* 28) *Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Tertio quantum ad excusationem. Unde dicit : *Nihil me læsistis*, et ego non sum talis, quod habeam odio illos, qui me non offendunt. Secundo ostendit se ad eos habere causam amoris, cum dicit : *Scitis autem, quod per infirmitatem, etc.* Ubi tria ponit ex quibus homines se diligere consueverunt : primum est mutuum societatis auxilium, et ex hoc etiam amor in hominibus confirmatur : secundum illud (*Luc.* 22). *Vos estis, qui permansistis mecum, etc.* Et quantum ad hoc dicit: Scitis autem, etc. Ubi primo commemorat tribulationem quam passus est apud eos. Secundo ostendit quomodo ei astiterunt, *Et tentationem nostram, etc.* Dicit ergo quantum ad primum: Dico quod nihil me læsistis, imo servivistis mihi. Scitis enim, id est, recordari poteritis, quod evangelizavi vobis jampridem, id est, transacto tempore, per infirmitatem carnis, id est cum infirmitate et afflictione carnis meæ, vel cum multis tribulationibus quas patiebar a Judæis (qui sunt de carne mea) me persequentibus. (2 *Cor.* 10.) *Cum timore et tremore multo fui apud vos.* (2 *Cor.* 12). *Virtus in infirmate perficitur.* Et licet hæc infirmitas fuerit causa spernendi me, et tentationis vestræ, secundum illud (*Zach.* 13). *Percute pastorem, et dispergentur oves, etc.* Vos tamen tentationem vestram, quæ erat in carne mea, id est, tribulationem meam, quæ erat vobis causa tentationis, non sprevistis. (*Eccl.* 11.) *Non spernas hominem in visu suo.* Quia ut dicit Dominus (*Luc.* 10). *Qui vos spernit, me spernit, etc.* Neque respuistis doctrinam meam et me, quin velletis esse socii tribulationum. (*Is.* 33.) *Væ qui spernis, nonne et ipse sperneris, etc.* Secundum autem, quod confirmat inter homines dilectionem, est mutuus amor et mutua dilectio ad invicem, secundum illud (*Prov.* 8.) *Ego diligentes me diligo, etc.* Et quantum ad hoc dicit: Sed sicut angelum Dei excepistis me, id est ita honorifice sicut nuntium verba Dei nuntiantem. (1 *Thess.* 2). *Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, etc.* Et inde est, quod prædicatores dicuntur angeli. (*Mal.* 2.) *Legem requirent ex ore ejus, etc.* Et non solum sicut angelum recepistis, sed sicut Jesum Christum, id est, ac si Christus ipse venisset, qui Christus profecto in ipso ad eos venerat, et in eo loquebatur secundum illud (2 *Cor. ult.*) *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christi ?* (*Matth.* 10) *Qui vos recipit, me recipit, etc.*

Deinde increpat eos, quod sic deteriorati erant. Unde dicit: *Ubi est ergo beatitudo vestra?* Quasi dicat: Nonne ex hoc homines beatificabant vos, quod me honorastis, et prædicationem meam recepistis? (*Job. 4.*) *Ubi est timor tuus, et fortitudo tua, patientia tua, et perfectio viarum tuarum?* Tertium quod amorem confirmat, est mutua beneficentia. Et quantum ad hoc dicit: *Testimonium perhibeo, quod si fieri posset,* id est, juste fieri potuisset. Illud enim fieri potest, quod juste fit, vel ad utilitatem ecclesiæ fuisset. *Oculos eruissetis et dedissetis mihi,* quasi dicat: Ita me diligebatis, quod non solum mihi vestra exteriora, sed etiam oculos vestros dedissetis mihi.

Consequenter cum dicit: *Ergo inimicus factus sum vobis, etc.* ponit causam æstimati odii: et primo unam ex parte Apostoli. Secundo aliam ex parte pseudo, ibi: *Æmulantur vos, etc.* Dicit ergo: Ex quo mihi tot bona fecistis, estne credendum, quod factus sim inimicus vobis, verum dicens vobis? Verbum autem hoc, quod dicit, inimicus, dupliciter potest intelligi. Uno, sc. modo, quod ipse habeat eos odio, et isto modo legitur sic tunc: Factus sum inimicus, id est habeo vos odio. Et sic hoc, quod sequitur, *Verum dicens vobis,* potest æstimari, ut signum odii, quod tamen est signum dilectionis, sc. dicere verum, suo tamen loco et tempore. Alio modo potest intelligi, inimicus passive, sc. quod ipse habeatur odio ab eis. Et tunc sic legitur: Ego factus sum inimicus vobis, id est, habetis me odio, et hoc ideo: quia dico vobis verum, ut sic dicens verum vobis ponatur, ut sit causa odii. Nam homines veritatem dicentes, a malis odio habentur. Veritas enim odium parit. (*Amos 5*). *Odio habuerunt in porta corripientem, etc.* Sed contra est, quod dicitur (*Prov. 28*). *Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum magis quam qui per linguæ blandimenta decipit.* Sed dicendum est, quod solutio hæc potest haberi ex hoc, quod dicitur (*Prov. 9*). *Noli arguere derisorem, ne oderit te, argue sapientem et diliget te.* Bonitatis enim signum est, si iste, qui corripitur corripientem diligit. Et e converso si eum oderit, signum est malitiæ. Cum enim homo naturaliter odiat illud quod contrariatur ei, quod diligit, si tu odis eum qui corrigit te de malo, manifestum est, quod malum diligis. Si vero diligis eum, ostendis te odire peccata. Quia enim homines a principio cum corripiuntur, per amorem ad peccata afficiuntur: inde est, quod in principio peccator corripientem odit: sed postquam jam correctus est et affectum peccati deposuit, corripientem diligit. Et ideo signanter in proposita auctoritate dicitur: quod postea inveniet gratiam apud eum.

Consequenter cum dicit: *Æmulantur vos, etc.* ponit aliam causam æstimatam ex parte, sc. pseudo. Et primo ponit eam. Secundo excludit eam, ibi: *Bonum autem æmulamini, etc.* Quantum autem ad primum, sciendum est, quod sicut dictum est supra, quidam pseudo ex Judæis conversi, circumeuntes ecclesias Gentium, prædicabant servari legalia. Et quia Paulus contrarium dicebat, ideo isti detrahebant ei. Et hoc magis faciebant, ut excluderent Paulum quam pro salute eorum. Et ideo dicit: *Æmulantur vos,* id est, non patiuntur in vobis (quos diligunt potius amore concupiscentiæ, quam amicitiæ) *consortium nostrum.* Æmulatio enim est zelus ex amore quocumque proveniens, non patiens consortium in amato. Sed quia amor eorum ad istos non erat bonus, tum quia

non amabant eos propter utilitatem ipsorum, sed propter commodum proprium; et hoc patet, quia volebant excludere Apostolum ab eis, utpote propriæ utilitati contrarium, tum quia hoc cedebat in damnum Galatarum, quia quærebant in eis lucrum, per quod ipsi damnificabantur, ideo dicit: Æmulantur vos, sed non bene, quia non amant bonum vestrum. Et hoc apparet, quia volunt vos excludere, ut æmulemini illos, id est, ut nullum recipiatis nisi eos. (*Prov.* 3.) *Ne æmuleris hominem injustum, etc.* Et (*Prov.* 31.) *Non æmuletur cor tuum peccatores.*

Hoc autem excludit consequenter cum dicit: *Bonum autem æmulamini, etc.* quasi dicat: Non debetis eos æmulari in doctrina eorum; sed æmulamini bonum doctorem, me, sc. et hujusmodi. (1 *Petr.* 3.) *Quis est, qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* Sed quia aliquis potest esse bonus doctor, in quo potest esse aliquid mali, ideo addit: æmulamini bonum doctorem, sed dico, tamen in bono, id est, in eo, quod bonum est. (1 *Cor.* 14.) *Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia.* Licet autem Apostolus de se loquatur, secundum Glossam, cum dicit: *Æmulamini bonum*, addit tamen in bono, quia sicut ipse dicit (1 *Cor.* 4.) *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum.* Sed quia aliqui æmulantur doctorem bonum in sua præsentia solum, ideo addit, semper, et non tantum cum præsens sum apud vos: quia æmulatio in bonum est signum, quod ex amore et timore Dei, qui omnia videt, procedat, si etiam in absentia doctoris perseverat. (*Col.* 3.) *Servi, obedite per omnia dominis vestris, etc.*

LECTIO 6.

Dolor eorum imperfectionis fuit in causa, ut eos ita corriperet, qui quidem ex nimia charitate prodibat.

19. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.*
20. *Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.*

Supra Apostolus removit falsam causam correctionis Galatarum, hic consequenter Apostolus dictæ correctionis assignat causam veram, quæ est dolor de eorum imperfectione. Et ideo primo dolorem cordis ex quo loquebatur, exprimit. Secundo ponit desiderium de manifestatione hujus doloris, ibi: *Vellem autem, etc.* Tertio ponit causam doloris, ibi: *Quoniam confundor, etc.* Dolor autem iste ex charitate procedebat, quia dolebat de peccatis eorum. (*Ps.* 118.) *Vidi prævaricantes et tabescebam, etc.* Et ideo verbum charitatis proponit, dicens: *Filioli mei.* Signanter autem non eos filios vocat, sed filiolos, ut designet eorum imperfectionem, qua diminuti sunt. (1 *Cor.* 3.) *Tamquam parvulis in Christo, etc.* Sed notandum est, quod puer dum est in parturitione dicitur filiolus. Et isti tales erant, quia indigebant iterata parturitione, cum tamen parentes carnales semel tantum parturiant filios. Et ideo dicit eis: *Quos iterum parturio.* Nam semel eos parturierat in prima conversione, sed quia jam aversi erant ab eo, qui eos vocavit in aliud evangelium, indigebant, quod iterato parturiret eos. Ideo dicit: *Parturio*, id est,

cum labore et dolore ad lucem fidei reduco. In quo apparet dolor Apostoli. Unde conversio hominis, partus dicitur. (*Job*. 39.) *Incurvantur ad fœtum et pariunt.* (*Apoc.* 12.) *Clamabat parturiens, et cruciabatur ut pariat.* Et inde est quod Apostolus ex dolore dure eos corrigit, sicut mulier ex dolore partus dure clamat. (*Is.* 42.) *Quasi parturiens loquar, etc.* Et ratio iteratæ parturitionis est, quia non estis perfecte formati. Unde dicit: *Donec Christus formetur in vobis*, id est, recipiatis similitudinem ejus, quam vestro vitio perdidistis. Et non dicit, formemini in Christo, sed formetur Christus in vobis, ut hoc terribilius insonet auribus eorum. Nam Christus per fidem formatam formatur in corde. (*Ephes.* 3.) *Habitare Christum per fidem, etc.* Sed quando quis non habet fidem formatam, jam in eo moritur Christus. (2 *Petr.* 1.) *Donec dies illucescat, etc.* Et sic secundum hominis profectum in fide, Christus in homine proficit, et e converso secundum defectum deficit.

Quando ergo fides in homine efficitur informis per peccatum, Christus non est in eo formatus. Et ideo quia in istis non erat fides formata, indigebant iterum parturiri, donec Christus in eis formaretur per fidem formatam sc. quæ per dilectionem operatur. Vel donec Christus formetur in vobis, id est, formosus aliis per vos appareat. Posset autem aliquis dicere: Absens tu dicis talia, sed si esses apud nos hæc non diceres, secundum illud (2 *Cor.* 10.) *Præsentia quidem corporis infirma, et sermo contemptibilis, etc.* Et ideo posuit desiderium manifestandi dolorem suum asperius, dicens: *Vellem autem esse apud vos modo et mutare vocem meam*, quasi dicat: modo blandis verbis utor, vocans vos fratres, et filios in absentia, sed si essem præsens, asperius corriperem. Nam si quæ per litteras scribo, nunc præsens et ore proferrem, durior esset correctio; utpote quia magis possem vocem objurgantis exprimere, et irascentis resonare clamorem et dolorem pectoris, magis quam per litteras explicare, et magis cor vestrum viva vox ad confusionem de errore vestro et mea turbatione moveret. Et causa hujus doloris est, *quia confundor in vobis*, id est, erubesco apud alios pro vobis. Nam sicut (*Eccl.* 22) dicitur: *Confusio est patris de filio indisciplinato.* Nam cum filius sit res patris, et discipulus inquantum hujusmodi res magistri, magister gaudet de bono quod videt in eo relucere, quasi de bono proprio, et gloriatur, et e converso de malo dolet et confunditur. Unde quia isti mutati erant de bono in malum, Apostolus confundebatur inde.

LECTIO 7.

Per similitudinem Isaaci et Ismaelis, ostendit legalium finem, et gratiæ dignitatem.

21. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis?*

22. *Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera.*

23. *Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem.*

24. *Quæ sunt per allegoriam dicta.*

Supra Apostolus probavit dignitatem gratiæ per consuetudinem humanam;

hic autem probat eam auctoritate scripturæ. Et primo proponit factum. Secundo exponit mysterium, ibi: *Quæ sunt per allegoriam dicta, etc.* Tertio concludit propositum, ibi: *Itaque fratres mei non sumus, etc.* Circa primum duo facit. Primo excitat ad attentionem. Secundo proponit suam intentionem, ibi: *Scriptum est enim, etc.* Dicit ergo: *Dicite mihi, etc.* quasi dicat: Si vos estis sapientes, attendite ad ea quæ objicio, et si non potestis contradicere, cedatis. (*Job.* 6.) *Respondete obsecro absque contentione, etc.* Facio vobis autem hanc objectionem. Aut legistis legem, aut non legistis. Sed si legistis, scire debetis ea quæ in ea scripta sunt; sed ipsa probat se dimittendam, si autem non legistis, non debetis recipere, quod nescitis. (*Prov.* 4.) *Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.* Dicit autem: *Sub lege*, id est, sub onere legis. Nam subire aliquod leve non est vis, sed subire grave onus, sicut est onus legis, magnæ stultitiæ signum esse videtur. (*Act.* 15.) *Hoc est onus, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus, etc.* Quod est intelligendum de illis, qui volunt carnaliter esse sub lege.

Consequenter cum dicit: *Scriptum est enim, etc.* proponit suam intentionem dicens: Ideo quæro an legistis legem, quia in ipsa continentur quædam, quæ manifeste dicunt legem non esse tenendam. Et specialiter Apostolus facit mentionem de duobus filiis Abrahæ. Et primo ponit unum in quo conveniunt. Secundo duo in quibus differunt. Conveniunt quidem in uno patre. Unde dicit: *Scriptum est, quoniam Abraham duos filios habuit.* Habuit etiam alios, quam istos, duos filios; quia post mortem Saræ alios genuit de Cæthura, ut dicitur (*Gen.* 25.) de quibus mentionem non fecit Apostolus, quia non pertinent ad hanc significationem. Possunt tamen per istos duos, sc. filium ancillæ, et filium liberæ, duo populi, sc. Judæorum et Gentium designari, per alios vero filios Cæthuræ, schismatici et hæretici. Qui quidem duo populi conveniunt in uno patre; quia Judæi sunt filii Abraham secundum carnem, Gentiles vero secundum imitationem fidei. Vel sunt filii Abrahæ, id est, Dei, qui est pater omnium. (*Mal.* 2.) *Nonne Deus pater omnium, etc.* (*Rom.* 3.) *An Judæorum tantum?* Differunt autem in duobus, sc. in conditione matris, quia unus est de ancilla, ut dicitur (*Gen.* 21.) Nec tamen peccavit Abraham ad eam accedens; quia accessit ad eam conjugis affectu et ordinatione divina. Alius autem est de libera, sc. Isaac, quem genuit ei Sara uxor sua. (*Gen.* 18.) *Veniam ad te tempore isto vita comite et Sara uxor tua, etc.* Item differunt in modo generationis, quia qui de ancilla, sc. Ismael, secundum carnem natus est; qui autem de libera, sc. Isaac, per repromissionem. Sed vitandus est hic duplex falsus intellectus. Unus, ne intelligatur per hoc, quod dicit, secundum carnem natus est, ut accipiatur hic, caro, pro actu peccati, secundum illud (*Rom.* 8.) *Si secundum carnem vixeritis, moriemini, etc.* (2 *Cor.* 10.) *In carne ambulantes non secundum carnem militamus*: quasi Abraham peccante natus sit Ismael. Alius intellectus, ut per hoc, quod dicitur: Per repromissionem, credatur Isaac non secundum carnem natus, id est, secundum carnalem commixtionem; sed per Spiritum Sanctum. Est ergo dicendum, quod secundum carnem, id est, secundum naturam carnis natus est Ismael. Nam naturale est in hominibus, quod ex muliere juvencula fœcunda, sicut erat Agar, et sene, nas-

catur filius. Et quod per repromissionem, id est, supra naturam carnis natus est Isaac. Non enim ad hoc se extendit natura carnis, ut ex viro sene et vetula sterili, sicut fuit Sara, filius nascatur. Per Ismael significatur populus Judæorum, qui secundum carnem natus est. Per Isaac vero intelligitur populus Gentium, qui natus secundum repromissionem, qua promissum est Abrahæ, quod esset futurus pater multarum gentium. (*Gen.* 22.) *In semine tuo benedicentur, etc.* Mysterium autem exponit, cum dicit: *Quæ sunt per allegoriam dicta.* Et primo ponit modum mysterii. Secundo exemplificat, ibi: *Hæc enim duo sunt testamenta, etc.* Dicit ergo: Hæc quæ sunt scripta de duobus filiis, etc. sunt per allegoriam dicta, id est, per alium intellectum. Allegoria enim est tropus seu modus loquendi quo aliquid dicitur et aliud intelligitur. Unde allegoria dicitur ab allos, quod est alienum et goge, ductio, quasi in alienum intellectum ducens. Sed attendendum est, quod allegoria sumitur aliquando pro quolibet mystico intellectu, aliquando pro uno tantum ex quatuor qui sunt, historicus, allegoricus, mysticus, et anagogicus, qui sunt quatuor sensus sacræ scripturæ: et tamen differunt quantum ad significationem.

Est enim duplex significatio. Una est per voces. Alia est per res quas voces significant. Et hoc specialiter est in sacra scriptura et non in aliis. Cum enim ejus actor sit Deus, in cujus potestate est, quod non solum voces ad designandum accommodet (quod etiam homo facere potest) sed etiam res ipsas. Et ideo in aliis scientiis ab hominibus traditis, quæ non possunt accommodari ad significandum nisi tantum verba et voces solum significant. Sed hoc est proprium in ista scientia, ut voces et ipsæ res significatæ per eas aliquid significent, et ideo hæc scientia potest habere plures sensus. Nam illa significatio qua voces significant aliquid, pertinet ad sensum litteralem seu historicum. Illa vero significatio qua res significatæ per voces iterum res alias significant, pertinet ad sensum mysticum. Per litteralem autem sensum potest aliquid significari dupliciter, sc. secundum proprietatem locutionis, sicut cum dico, homo ridet; vel secundum similitudinem seu metaphoram, sicut cum dico, pratum ridet. Et utroque modo utimur in sacra scriptura, sicut cum dicimus quantum ad primum, quod Jesus ascendit; et cum dicimus, quod sedet a dextris Dei, quantum ad secundum. Et ideo sub sensu litterali includitur parabolicus seu metaphoricus. Mysticus autem sensus seu spiritualis dividitur in tres. Primo namque sicut dicit Apostolus, lex vetus est figura novæ legis. Et ideo secundum ea, quæ sunt veteris legis, significant ea, quæ sunt novæ, est sensus allegoricus. Item secundum Dionysium in libro de cœlesti Hierarchia, nova lex est figura futuræ gloriæ. Et ideo secundum quod ea, quæ sunt in nova lege et in Christo, significant ea quæ sunt in patria, est sensus anagogicus. Item in nova lege ea, quæ in capite sunt gesta, sunt exempla eorum, quæ nos facere debemus; quia quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, et ideo secundum ea, quæ in nova lege facta sunt in Christo, et in his, quæ Christum significant, sunt signa eorum, quæ nos facere debemus, est sensus moralis. Et omnium horum patet exemplum. Per hoc enim, quod dico, fiat lux, ad litteram de luce corporali pertinet ad sensum litteralem. Si intelligatur, fiat lux, id est, nascatur Chris-

tus in ecclesia, pertinet ad sensum allegoricum. Si vero dicatur, fiat lux, id est, ut per Christum introducamur ad gloriam, pertinet ad sensum anagogicum. Si autem dicatur, fiat lux, id est, per Christum illuminemur in intellectu et inflammemur in affectu, pertinet ad sensum moralem.

LECTIO 8.

Mysterium aperit in Sara et Agar, quarum altera liberos, altera servos genuerat.

24. *Hæc enim sunt duo testamenta. Unum quidem in monte Syna, in servitutem generans, quæ est Agar.*
25. *Syna enim mons est in Arabia: qui conjunctus est ei, quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis.*
26. *Illa autem, quæ sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra.*
27. *Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe et clama, quæ non parturis, quia multi filii desertæ, magis quam ejus, quæ habet virum.*

Superius posuit Apostolus intellectum mysticum, hic aperit mysterium. Et primo quantum ad matres. Secundo quantum ad filios, ibi: *Nos autem fratres, etc.* Per duas autem matres, intelligit duo testamenta. Et ideo primo ponit significatum. Secundo exponit, ibi: *Unum quidem in monte, etc.* Dicit ergo: Hæ, sc. duæ uxores, ancilla, et libera, *sunt duo testamenta*, vetus et novum. (*Jer.* 31.) *Feriam domui Israel fœdus novum.* Ecce novum testamentum, *non secundum pactum, etc.* Ecce testamentum vetus. Libera enim significat testamentum novum, ancilla vero vetus. Ad sciendum autem quid sit testamentum, attendi debet, quod testamentum idem est, quod pactum seu fœdus eorum, quæ testibus confirmantur. Unde in scriptura multoties loco testamenti ponitur fœdus vel pactum. Ubicumque autem intervenit fœdus, vel pactum, fit aliqua promissio. Et ideo secundum diversitatem promissionum, est diversitas testamentorum. Duo autem sunt nobis promissa, sc. temporalia in veteri lege, et æterna in nova. (*Matth.* 5.) *Gaudete et exultate, etc.* Hæ ergo duæ promissiones sunt duo testamenta. Unde Apostolus consequenter cum dicit: *Unum quidem, etc.* exponit ipsa. Et primo quantum ad vetus. Secundo quantum ad novum, ibi: *Illa autem quæ sursum, etc.* Ad evidentiam autem litteræ sciendum est circa primum, quod quilibet civis alicujus civitatis dicitur esse filius illius, et ipsa civitas est sicut mater ejus. (*Luc.* 23.) *Filiæ Jerusalem nolite flere, etc.* (*Thren. ult.*) *Filii Syon incliti, etc.* Per hoc igitur, quod aliqui sunt alicujus civitatis cives, efficiuntur filii ejus.

Duplex autem est civitas Dei, una terrena, sc. Jerusalem terrestris. Alia spiritualis, sc. Jerusalem cœlestis. Per vetus autem testamentum homines efficiebantur cives civitatis terrestris, per novum autem, cœlestis. Et ideo circa hoc duo facit. Primo ponit mysterium expositum. Secundo expositionis mysticæ rationem assignat, ibi: *Syna enim, etc.* Dicit ergo primo: dico quod significat duo testamenta, sc. vetus et novum. Et quantum ad hoc dicit: Primum quidem in monte Syna,

etc. Ubi primo ponitur locus in quo datum fuit, quia ad litteram in monte Syna, ut dicitur (*Exod.* 20.) cujus secundum Glossam mystica ratio est, quia Syna interpretatur mandatum. Unde et ab Apostolo vetus lex, vocatur lex mandatorum. (*Ephes.* 2.) Mons autem significat superbiam. (*Jer.* 31.) *Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos*, *etc.* Unde per montem istum in quo data est lex, significatur superbia Judæorum duplex. Una qua superbiebant contra Deum. (*Deut.* 31.) *Ego scio contentionem tuam*, *etc.* Alia qua superbiebant contra alias nationes abutentes eo, quod dicitur in (*Ps.* 147.) *Non fecit taliter omni nationi*, *etc.* Secundo vero proponit ad quid sit datum, quia non ad faciendum liberos, sed filios matris ancillæ, *generans in servitutem*, *quæ est Agar*, id est, significatur per Agar, quæ quidem in servitutem generat, sc. vetus testamentum. Et hoc tripliciter, sc. quantum ad effectum, quantum ad intellectum et fructum.

Quantum ad intellectum quidem secundum cognitionem, quia in homine est duplex cognitio. Una libera, quando sc. rerum veritatem secundum seipsam cognoscit. Alia vero ancilla, id est, subjecta velaminibus figurarum. Et talis fuit cognitio veteris testamenti. Quantum ad effectum vero, quia nova lex generat affectum amoris, qui pertinet ad libertatem. Nam qui amat ex se movetur. Vetus autem generat affectum timoris, in quo est servitus. Qui enim timet non ex se, sed ex alio movetur. (*Rom.* 8.) *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore*, *etc.* Sed quantum ad fructum, quia lex nova generat filios quibus debetur hæreditas, sed illis quos vetus generat, debentur munuscula, sicut servis. (*Joan.* 8.) *Servus non manet in domo in æternum*, *filius manet in domo in æternum.* Rationem mysterii assignat, cum dicit: *Syna enim mons est in Arabia*, *etc.* Ubi primo oritur dubitatio, quia cum Syna distet a Jerusalem per 20 fere dietas, videtur falsum quod Syna junctus sit Jerusalem, ut hic Apostolus dicit. Sed ad hoc mystice respondetur in Glossa sic ut Syna sit in Arabia. Arabia enim humilitas, vel afflictio interpretatur, in qua datum est vetus testamentum, quia homines quasi servi et alieni sub ea affligebantur carnalibus observantiis. (*Act.* 15.) *Hoc est onus, quod neque patres nostri, neque nos*, *etc.* Qui mons *conjunctus* est non per spatii continuitatem, sed per similitudinem *ei quæ nunc est Jerusalem*, id est, Judaico populo; quia sicut ipsi terrena diligunt, et pro temporalibus serviunt sub peccato, ita et mons ille in servitutem generabat. Sed hæc non videtur intentio Apostoli. Nam ipse vult, quod vetus testamentum, quod in monte Syna datum est, ex ipso loco servitutis in servitutem generet; quia illud dabatur in Syna, non tamen ibi remanentibus filiis Israel, sed proficiscentibus ad terram promissionis. Jerusalem enim etiam generat filios servitutis, et ideo quantum ad hoc conjungitur mons Syna cum illa. Et hoc est quod dicit: Qui conjunctus est ei, sc. per continuationem itineris euntium in Jerusalem. *Quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis*, servitute, sc. legalium observantiarum (a qua redemit nos Christus) et servitute diversorum peccatorum. (*Joan.* 8.) *Qui facit peccatum, servus est peccati*, et (ad litteram) a servitute Romanorum qui eis dominabantur.

Deinde cum dicit: *Illa autem*, *quæ sursum est Jerusalem*, *etc.* hic consequenter aperit mysterium de libera. Et primo exponit mysterium. Secundo

inducit prophetiam, ibi: *Scriptum est enim, etc.* Primum quidem potest dupliciter intelligi, secundum quod hanc matrem possumus intelligere. Vel illam per quam generamur, quæ est ecclesia militans. Vel illam matrem in cujus filios generamur, quæ est ecclesia triumphans. (*1 Petr. 1.*) *Regeneravit nos in spem vivam, etc.* Sic ergo generamur in præsenti ecclesia militante, ut perveniamus ad triumphantem. Hoc ergo modo illud exponentes a quatuor describitur, mater nostra, sc. a sublimitate, cum dicit: *Sursum.* Secundo a nomine, cum dicit: *Jerusalem.* Tertio a libertate cum dicit: *Libera est.* Quarto a fœcunditate, cum dicit: *Mater nostra.* Est ergo sublimis per apertam Dei visionem, et per perfectam Dei fruitionem, et hoc quantum ad ecclesiam triumphantem. (*Is. 60.*) *Videbis et afflues, etc.* (*Col. 3.*) *Quæ sursum sunt sapite, etc.* Item sublimis per fidem et spem, quantum ad ecclesiam militantem. (*Phil. 3.*) *Nostra conversatio in cœlis, etc.* (*Cant. 3 et 8.*) *Quæ est ista, quæ ascendit, etc.* Sed est etiam pacifica, quia Jerusalem, id est, visio pacis. Quod quidem competit ecclesiæ triumphanti, ut habenti pacem perfectam. (*Ps. 147.*) *Qui posuit fines tuos pacem, etc.* (*Is. 32.*) *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis.* Item competit ecclesiæ militanti, quæ in Christo pacem habens quiescit. (*Joan. 6.*) *In me pacem habebitis.* Est etiam libera. (*Rom. 8.*) *Ipsa creatura liberabitur, etc.* Et hoc quantum ad triumphantem, et etiam quantum ad militantem, ut (*Apoc. 21.*) *Vidi civitatem sanctam Jerusalem, etc.* Sed fœcunda est, quia mater nostra. Militans quidem ut generans, triumphans, ut in cujus filios generamur. (*Ps. 86.*) *Numquid Sion dicet homo, etc.* (*Is. 60.*) *Filii tui de longe venient, etc.* Scriptum est enim, sc. (*Is. 54.*) Secundum enim septuaginta hic ponitur prophetia, per quam primo probatur libertas matris prædictæ. Secundo ejus fœcunditas, ibi: *Quia multi filii, etc.*

Sciendum est autem circa primum, quod in muliere fœcunda, primo quidem est tristitia in pariendo, secundo subsequitur gaudium in suscepta prole, secundum illud (*Joan. 16.*) *Mulier cum parit, etc.* Sed mulier sterilis, nec patitur in partu, nec gaudet in prole. Differunt autem parere et parturire, quia parturire dicit conatum ad partum; parere vero dicit eductionem fœtus jam facti. In parturitione ergo dolorem experitur fœcunda, et in partu gaudium. Sterilis autem dolore parturitionis et gaudio partus privatur. Sed hæc duo propheta indicit sterili, dicens: Lætare sterilis, etc. Ubi loquitur de Jerusalem, quam dicit liberam, significatam per Saram sterilem. Nam ecclesia sterilis erat, sc. ecclesia militans gentium ante conversionem, quæ non offerebat filium Deo, sed diabolo. Unde ad Babylonem dicitur (*Is. 47.*) *Sterilitas et viduitas venerunt tibi, etc.* Et ecclesia triumphans ante passionem Christi sterilis erat, quia non generabantur aliqui in filios ejus per introitum gloriæ nisi in spe. Posita enim erat romphæa ante januam paradisi, ut nullus intrare posset. Huic ergo sterili dicitur: *Lætare quæ non paris, etc.* quasi dicat, steriles, ut dictum est, non dolent de partu, sed de eo, quod non pariunt. (*1 Reg. 1.*) *Cum esset Anna amaro animo, etc.* Sed tu lætaberis in multitudine filiorum. (*Is. 60.*) *Tunc dilatabitur et mirabitur cor tuum,* sc. lætitiam mentis extra ostendens. Duo enim sunt in partu, sc. dolor ex eruptione reticulorum, quibus continetur fœtus in matrice, et clamor ex ipso dolore. Et

ideo dicit: *Tu quæ non parturis*, sc. ecclesia militans, quæ non conaris ad partum per desiderium, et triumphans quæ non parturis dolendo; vel quia nondum venit tempus recipiendi filios: *Erumpe*, id est, lætitiam quam interius habes manifesta exterius, et clama voce laudis. (*Is.* 57.) *Clama, ne cesses, etc.* Et hæc duo ad libertatem pertinent, sc. clamare et erumpere: sic ergo apparet libertas matris. Sequitur fœcunditas, *quia multi filii, etc.* Sed cum supra dictum sit ecclesiam liberam significari per Saram, videtur esse dubium an Sara fuerit deserta. Ad quod sciendum est, quod deserta fuit ab Abraham, ut hic dicitur: non per divortium, sed quantum ad opus carnale. Nam Abraham vacabat quidem operi carnali, non propter concupiscentiam, sed propter prolem suscipiendam. Cum ergo innotuit ei Saram sterilem esse, deseruit eam, non frangens conjugalem thorum; sed quia non utebatur ea ab illo præcise tempore quo Sara introduxit ei ancillam. Per quod datur intelligi, quod ecclesia Gentium deserta erat a Christo, quia nondum venerat Christus, et quod ecclesia triumphans deserta erat ab hominibus, quibus ad eam nondum patebat accessus. Hujus ergo desertæ, sc. ecclesiæ Gentium sunt multi filii, id est, plures, *magis quam ejus*, sc. synagogæ, *quæ habet virum*, sc. Moysen. (*1 Reg.* 2.) *Sterilis peperit plurimos, et quæ multos filios habebat, etc.* Et hoc veniente sponso, sc. Christo, a quo deserta erat, non dilectione, sed partu postposito.

LECTIO 9.

Filios promissionis Galatas vocat, ideo non mirentur si persequuntur, quoniam et Ismael Isaacum persecutus est.

28. *Nos autem fratres secundum Isaac, promissionis filii sumus.*
29. *Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita et nunc.*
30. *Sed quid dicit scriptura? Ejice ancillam et filium ejus. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.*
31. *Itaque fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ; qua libertate Christus nos liberavit.*

Exposito mysterio quantum ad matres, hic exponit illud quantum ad filios. Et primo ponit filiorum distinctionem. Secundo principalem conclusionem, ibi: *Itaque fratres mei, etc.* Distinctionem autem filiorum ponit quantum ad tria. Primo quantum ad modum originis. Secundo quantum ad affectum dilectionis, ibi: *Sed quomodo tunc, etc.* Tertio quantum ad jus hæreditatis, ibi: *Sed quid dicit scriptura, etc.* Modus autem originis quo aliqui nascuntur filii Abrahæ est duplex: quidam origine carnali, sicut Ismael de ancilla; quidam autem non carnali origine, sicut Isaac de libera: non quod naturali opere natus non fuerit, sed quia (sicut dictum est) supra naturalem virtutem carnis fuit, ut de vetula sterili filius nasceretur. Per hos autem filios intelligitur duplex populus. Nam per Ismaelem intelligitur populus Judæorum, qui carnali propagatione est ab Abraham derivatus. Per Isaac autem, populus Gentium,

qui per imitationem fidei ab Abraham descendit. Et ideo dicit: *Nos autem fratres*, sc. fideles, tam Judæi, quam Gentiles, *secundum Isaac*, id est, in similitudine Isaac, *promissionis filii sumus* facti Abrahæ. (*Gen.* 12, *Rom.* 9.) *Qui sunt filii promissionis æstimantur in semine*. Sed nota, quod filii carnis Abrahæ ad litteram sunt Judæi, mystice autem, qui propter carnalia et temporalia bona ad fidem veniunt. Secundum affectum autem distinguuntur, quia qui natus erat secundum carnem, persequebatur illum, qui natus erat secundum spiritum. Sed hic est quæstio. Primo quia non legitur, quod Ismael persecutionem aliquam fecerit contra Isaac, sed quod tantum luserit cum eo. (*Gen.* 21.) *Cum vidisset Sara filium ancillæ Agar ludentem, etc.*

Responsio: dicendum est, quod Apostolus illum ludum dicit persecutionem, quia ludus magni ad parvum est quædam illusio, cum major cum parvo ludens intendit eum decipere. Vel etiam (ut dicunt quidam) Ismael cogebat Isaac adorare imagines luteas quas faciebat. Per hoc autem docebat eum averti a cultu unius Dei, quod est magna persecutio, cum majus malum sit inferre mortem spiritualem, quam corporalem. Quod tamen ideo in Genesi appellatur ludus, quia sub specie ludi hoc faciebat. Est etiam quæstio quomodo filii secundum carnem persecuti fuerint et persequantur filios secundum spiritum. Sed ad hoc est responsio, quia a principio primitivæ ecclesiæ Judæi persecuti sunt Christianos, ut patet in actibus Apostolorum, et facerent etiam nunc si posseant. Nunc etiam carnales persequuntur in ecclesia spirituales viros, etiam corporaliter, illi, sc. qui quærunt gloriam et temporalia lucra in ecclesia. Unde dicitur in Glossa: Omnes, qui in ecclesia terrenam facultatem quærunt a Domino, ad hunc Ismaelem pertinent. Ipsi sunt, qui contradicunt spiritualibus proficientibus, et detrahunt illis, et habent labia iniqua et linguas dolosas et subdolosas. Spiritualiter autem persequuntur spirituales filios superbi et hypocritæ. Nam aliquando aliqui manifeste carnales et mali culpam suam recognoscentes, bonis se humiliant, fatui vero bonitatem quam ipsi non habent, persequuntur in aliis.

Est etiam quæstio, quia hæretici quos non persequimur, dicunt se natos secundum spiritum, nos vero secundum carnem. Sed dicendum est, quod duplex est persecutio. Una bona, qua aliquis persequitur alium, ut reducat eum ad bonum, et hanc viri justi faciunt malis, et spirituales carnalibus, vel ut eos corrigant, si converti volunt, vel si obstinati sunt in malo, destruant, ne gregem Domini inficiant. Alia persecutio est mala, qua quis persequitur alium, ut pervertat ad malum, et hanc qui secundum carnem nati sunt, faciunt his, qui nati sunt secundum spiritum. Quantum vero ad jus hæreditatis, distinguuntur per auctoritatem scripturæ. (*Gen.* 21.) *Ejice ancillam et filium ejus*. In quo datur intelligi, quod Judæi et persecutores fidei Christianæ, et etiam carnales et mali Christiani ejicientur a regno cœlesti. (*Matth.* 8.) *Multi venient ab oriente, etc.* (*Apoc.* 22.) *Foris canes et venefici, etc.* Ancilla etiam, id est, malitia et ipsum peccatum ejicietur. (*Eccl.* 18.) *Omne opus corruptibile in fine deficiet*. Et ratio horum subditur, quia *non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ*. In mundo enim isto boni sunt malis permixti, et mali bonis. (*Cant.* 2.) *Sicut lilium inter spinas, etc.* Sed in æterna patria non

erunt nisi boni. (*Judic.* 11) dicitur ad Jephthe: *Hæres in domo patris nostri esse non poteris, quia de adultera natus es.* Quam quidem libertatem habemus a Christo. Unde dicit: *Qua libertate, etc.* (*Joan.* 8.) *Si filius vos liberaverit, vere liberi eritis.*

CAPUT V.

Cum Christus eos libertate donaverit, hortatur ne iterum jugo servitutis se tradant.

1. *State ergo, et nolite iterum jugo servitutis contineri.*
2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit.*
3. *Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.*
4. *Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis.*

Supra ostendit Apostolus, quod per legem non est justitia; hic vero reducit eos ab errore ad statum rectitudinis. Et primo quantum ad divina. Secundo quantum ad humana, 6 cap. ibi: *Et si præoccupatus fuerit homo, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem. Secundo ejus rationem assignat, ibi: *Ecce ego Paulus, etc.* Et in admonitione etiam duo ponit. Quorum unum est inductivum ad bonum. Secundum est prohibitivum a malo. Inducit quidem ad bonum, cum dicit: *State ergo*, quasi dicat: Ex quo per Christum liberati estis a servitute legis, state firma fide, et fixo pede permanentes in libertate. Sic ergo cum dicit: state, inducit ad rectitudinem. Qui enim stat, rectus est. (1 *Cor.* 10.) *Qui se existimat stare, etc.* Inducit etiam ad firmitatem. (1 *Cor.* 15.) *Stabiles estote et immobiles, etc.* (*Ephes. ult.*) *State succincti lumbos vestros, etc.* Prohibet vero et retrahit a malo, cum subdit: *Et nolite iterum jugo servitutis contineri*, id est, non subjiciamini legi, quæ in servitutem generat. De quo jugo dicitur (*Act.* 15.) *Hoc est onus quod neque patres nostri, neque nos, etc.* a quo tantum per Christum liberati estis. (*Is.* 9.) *Virgam humeri ejus, etc.* Ideo autem addit: Iterum, non quia prius sub lege fuerint, sed quia, ut Hieronymus dicit inter epistolas August. Epistola 11. Post evangelium servare legalia, adeo peccatum est, ut sit sicut servire idololatriæ. Unde quia isti idololatræ fuerant, si subjiciant se jugo circumcisionis et aliarum legalium observationum, quasi ad eadem revertuntur, quibus antea in idololatria servierant: secundum Augustinum vero in Epist. 19, ut supra dictum est, circa legalium observantias triplex tempus distinguitur, sc. tempus ante passionem, ante gratiam divulgatam, et post gratiam divulgatam. Post ergo gratiam divulgatam servare legalia est peccatum mortale, etiam ipsis Judæis. Sed in tempore medio, sc. ante gratiam divulgatam, poterant quidem absque peccato etiam illi, qui ex Judæis conversi fuerant, legalia servare, dum tamen in eis spem non ponerent, conversis vero ex gentibus, non licebat ea servare. Quia ergo Galatæ ex Judæis non erant, et tamen legalia servare volebant et po-

nebant in eis spem; ideo revertebantur in jugum servitutis. Nam hujusmodi observatio erat eis sicut idololatria, inquantum non recte sentiebant de Christo, credentes ab ipso sine legalibus salutem consequi non posse.

Deinde cum dicit: *Ecce ego, etc.* exponit prædicta duo. Et primo secundum, secundo primum, ibi: *Nos autem spiritus, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit jugum servitutis, quod non debent subire. Secundo probat, ibi: *Evacuati estis, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit jugum illud esse valde nocivum. Secundo valde onerosum, ibi: *Testificor autem, etc.* Nocivum est quidem jugum legis, quia aufert dominicæ passionis effectum. Et ideo dicit: *Nolite contineri jugo servitutis,* quia *ecce ego Paulus,* qui sum notæ auctoritatis, *dico,* et bene, *si circumcidimini Christus vobis nihil proderit,* id est, fides Christi. Sed contra (*Act.* 16) dicitur, quod Paulus circumcidit Timotheum, ergo fecit quod Christus ei nihil prodesset, ergo decepit eum.

Respondeo: dicendum est secundum Hieronymum, quod Paulus non circumcidit Timotheum quasi legem servare intenderit, sed simulavit se circumcidere, faciendo opus circumcisionis. Nam secundum ipsum Apostoli simulatorie servabant legalia ad vitandum scandalum fidelium ex Judæis. Faciebant autem actus legalium, non tamen cum intentione servandi legalia, et sic non exibant a fide. Unde non decepit Timotheum. Secundum vero Augustinum dicendum est, quod Apostoli secundum veritatem servabant legalia, et cum intentione ea servandi: quia secundum Apostolorum sententiam, licebat fidelibus ex Judæis illo tempore, sc. ante gratiam divulgatam, ipsa servare. Et ideo quia Timotheus fuit ex matre Judæa, circumcidit eum Apostolus cum intentione servandi legalia. Quia vero Galatæ ponebant spem in legalibus post gratiam divulgatam, quasi sine eis gratia non sufficeret ad salutem, et ideo ea servare volebant, ideo dicit eis Apostolus: Si circumcidimini, etc. Sequebatur enim ex hoc, quod non reputarent Christum, in cujus signum data fuit circumcisio. (*Gen.* 17.) *Ut sit in signum fœderis inter me et vos, etc.* Qui ergo circumcidebantur, credebant adhuc signum durare, et tunc signatum nondum venisse, et sic excidebant a Christo. Sic ergo patet onus legis esse nocivum. Est etiam valde onerosum, quia obligat ad impossibile, et hoc est, quod dicit: *Testificor autem, etc.* quasi dicat: Dico quod si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit. Sed adhuc, *Testificor enim omni homini,* sc. Judæo et Gentili, etc. Nam quicumque profitetur in aliqua religione, facit se debitorem omnium, quæ ad observantiam illius religionis pertinent. Et sicut dicit Augustinus: Numquam fuit aliqua religio sine aliquo visibili signo, ad quod obligarentur, qui in ipsa religione vivunt, sicut in religione Christiana, signum visibile est baptisma, ad quod omnes Christiani tenentur quoad cultum. Obligantur etiam ad omnia, quæ ad cultum Christianæ religionis pertinent. Signum autem legis Mosaicæ fuit circumcisio. Quicumque ergo circumcidebat se, obligabatur ad omnia legalia servanda ac implenda, et hoc est quod dicit: *Quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* (*Jac.* 2.) *Qui offendit in uno factus est omnium reus.* Quam tamen nullus servare poterat secundum illud (*Act.* 15.) *Hoc est onus, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus, etc.* Sed dato, quod

aliquis circumcideretur, ergo secundum prædicta obligat se ad servandum legalia, sed hoc est peccatum mortale, ergo tenetur peccare mortaliter, et sic videtur esse perplexus.

Respondeo: dicendum est, quod eadem conscientia durante, tenetur servare legalia, puta si aliquis haberet conscientiam, quod nisi circumcideretur peccaret mortaliter, et circumcisus ipsa conscientia durante peccaret mortaliter, si non observaret legalia: cujus ratio est, quia habere conscientiam de re aliqua facienda, nihil aliud est, quam æstimare quod faciat contra Deum, nisi illud faciat. Facere autem contra Deum est peccatum. Sic ergo dico, quod nisi faceret hoc ad quod inducit conscientia, peccaret mortaliter, non quidem ex genere operis, sed ex intentione operantis. Et similiter si facit, peccat; quia hujusmodi ignorantia non excusat, cum sit ignorantia juris. Nec tamen est perplexus simpliciter, sed secundum quid, quia potest deponere erroneam conscientiam. Et hoc modo hic Apostolus testificatur omni circumcidenti se, quod tenetur ad servandum legem.

Consequenter cum dicit: *Evacuati estis, etc.* probat quæ dicit, sc. quod non debent accipere legis observantiam ratione damni jam præsentis, quod est duplex. Unum est amissio Christi. Secundum est amissio gratiæ Christi. Primum est causa secundi, ibi: *Qui in lege, etc.* Dicit ergo: *Evacuati, etc.* Quasi dicat: vere Christus vobis nihil proderit, quia evacuati estis a Christo, id est habitatione Christi. Secundum damnum est amissio gratiæ. Ideo dicit: *A gratia excidistis,* qui sc. prius eratis pleni gratia Christi, quia de plenitudine ejus accepimus omnes. (*Joan.* 1.) *De plenitudine Christi nos omnes accepimus, etc.* Et (*Eccles.* 21). *Cor fatui quasi vas confractum et omnem sapientiam non tenebit.* Vos dico, *Qui in lege justificamini,* id est creditis justificari. *A gratia,* sc. habenda futuræ beatitudinis, vel etiam a jam habita, *Excidistis.* (*Apoc.* 2). *Memor esto unde excideris, et age pœnitentiam.*

LECTIO 2.

Manere in evangelii gratia et fidei Galatas monet, nec se subjicere legi Mosaicæ, nec suadentibus credere.

5. *Nos autem spiritu ex fide, spem justitiæ expectamus.*
6. *Nam in Christo Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per charitatem operatur.*
7. *Currebatis bene, quis vos impedivit veritati non obedire?*
8. *Nemini consenseritis. Persuasio hæc non est ex eo, qui vocat vos.*
9. *Modicum fermentum totam massam corrumpit.*
10. *Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille.*
11. *Ego autem fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis.*
12. *Utinam abscindantur, qui vos conturbant.*

Explicavit Apostolus secundum documentum, scilicet, quod non esset subeundum jugum servitutis legis: hic autem redit ad primum, ostendens, quod stare debent. Et primo

proponit standi exemplum. Secundo removet stationis impedimentum, ibi, *Currebatis, etc.* Tertio assignat standi causam, ibi : *Vos autem in libertatem, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit standi exemplum. Secundo causam ejus assignat ibi : *Nam in Christo Jesu, etc.* Dicit ergo : qui in lege volunt justificari, Christus eis nihil prodest, quia excidunt a gratia. Sed *Nos*, sc. Apostoli stamus per spem, quia, sc. *Expectamus spem justitiæ*, id est justitiam et spem, sc. æternam beatitudinem. (*1 Pet. 1.*) *Regeneravit nos in spem vivam, etc.* Vel, *Spem justitiæ*, id est Christum, per quem est nobis spes justitiæ, quia per eum justificamur. (*Philip. 3.*) *Salvatorem expectamus, etc.* (*1 Cor. 1.*) *Qui factus est nobis sapientia, et justitia et sanctificatio, et redemptio, etc.* Vel spem justitiæ, id est spem, quæ est de justitia, ut justificentur non per legem, sed per fidem. (*Rom. 3.*) *Arbitramur hominem justificari per fidem sine operibus legis.* — Vel *Spem justitiæ*, id est rem speratam in quam tendit justitia, sc. vitam æternam. (*2 Tim. ult*). *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, etc.* Et hoc ex fide, quia justitia Dei est per fidem Jesu Christi, ut dicitur (*Rom. 3.*) Quæ quidem fides non est ab homine, sed a Spiritu Sancto qui eam inspirat. (*Rom. 8.*) *Accepistis spiritum filiorum, in quo clamamus, Abba pater, etc.* Sicut ergo fides est ex spiritu, ita ex fide est spes, ex spe justitia, per quam pervenimus ad vitam æternam. Hæc autem spes non venit ex circumcisione, neque ex gentilitate, quia nihil faciunt ad hoc. Et ideo dicit : *Nam in Christo Jesu*, id est in his, qui sunt in fide Christi, *Neque circumcisio, neque præputium, etc.* id est indifferentia sunt. *Sed fides* non informis, sed ea *Quæ per dilectionem operatur.* (*Jac. 2.*) *Fides sine operibus mortua est, etc.* Nam fides est cognitio verbi Dei. (*Ephes. 3*). *Habitare Christum per fidem, etc.* Et hoc verbum nec perfecte habetur, nec perfecte cognoscitur, nisi etiam habeatur amor quem sperat.

Hic sunt duo dubia circa Glossam. Primum est, quod dicit præputium et circumcisionem esse indifferentia, cum supra dixerit, si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit. Sed dicendum est, quod ex genere operis sunt indifferentia, sc. illis, qui non ponunt spem in eis, sed ex intentione operantis non sunt indifferentia. Nam ponentibus in eis spem, mortifera sunt. Secundum dubium est de hoc, quod dicit, quod illi qui non credunt, pejores sunt quam dæmones, cum dæmones credant et contremiscant. Respondeo : dicendum est, quod pejores quidem sunt ex specie operis, sed non quantum ad affectum. Nam dæmonibus displicet hoc, quod credunt, nec etiam est tanta nequitia voluntatis in homine qui non credit, quanta in dæmone, qui odit quod credit.

Consequenter cum dicit: *Currebatis bene, etc.* agitur de impedimento stationis. Et primo ponit impedimentum. Secundo docet ejus remotionem, ibi : *Nemini consenseritis, etc.* Impedimentum stationis eorum magnum erat et nocivum : nam tanto aliquid est magis nocivum, quanto majus bonum privat. Quando ergo aliquis multis bonis spiritualibus privatur, signum est habuisse magnum impedimentum. Et ideo, ut ostendat eos Apostolus magnum impedimentum habuisse, commemorat eis bona spiritualia, quæ amiserunt cum dicit : *Currebatis bene, etc.* sc. per opera fidei formatæ per charitatem, quæ instigat ad currendum (*Ps. 118.*) *Viam mandatorum tuorum cucurri cum dilatasti cor meum.* Et hoc quidem fuit

olim in vobis, sed dum sic currebatis, estis impediti, et ideo subdit: Quis vos fascinavit? de quo dictum est (*Supra* 3 cap.) et ideo supersedeo ad præsens. Quis ergo vos falcinavit, id est impedivit veritati, sc. evangelicæ, *Non obedire*. Et hoc congrue dicit: nam obedire est voluntatis applicandæ ad consensum præcipientis. Et ideo fides est voluntatis et intellectus scientia. Oportet ergo voluntati fidei obedire: hoc autem est volendo credere, quod gratia fidei Christi sufficiat ad salutem sine legalibus observantiis. Excludit autem impedimentum, cum dicit: *Nemini, etc.* Et hoc ex triplici parte. Primo ex parte eorum. Secundo ex parte Dei, ibi: *Ego confido, etc.* Tertio ex parte Apostoli, ibi: *Ego autem fratres, etc.* Ex parte eorum, cum dicit: *Nemini, etc.* Ubi primo ostendit quid requiratur ex parte eorum, ut vitent hoc nocumentum, sc. quod nemini Pseudo deinceps consentiant. (1 *Thess.* 5). *Non simus noctis neque tenebrarum, etc.* (*Ephes.* 5.) *Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, etc.* Et (2 *Tim.* 2.) *Et sermo eorum ut cancer serpit, etc.* Ex quo datur intelligi, quod nondum erant corrupti, sed sollicitabantur de hoc. Secundo assignat rationem hujus cum dicit: *Persuasio enim, etc.* Et hæc est duplex. Prima, quia homo cum dat se alicui, nihil debet facere nisi quod utile duxerit sibi. Sed vos traditi estis Christo, ergo non debetis audire, vel consentire, nisi his quæ sunt ab ipso, ergo hæc persuasio qua vos volunt mittere sub jugo legis, quia non est ex eo, sc. ex Deo, qui vos vocavit ad vitam, sed ex diabolo, inquantum, sc. deficiens est. Et ideo non consenseritis eis. Vel non ex eo, id est contra ipsum. Secunda ratio est, quia posset dici, quod non est magnum si paucis consentiatur, cum ex hoc non sit periculum, et ideo dicit, quod non est eis consentiendum, nec eorum insidiæ sunt contemnendæ, sed debent principiis obstare, quia modicum fermentum, etc. id est, illi pauci, qui vobis persuadent. Vel hæc persuasio parva in principio totam massam corrumpit, id est, congregationem fidelium. (*Lev.* 2). *Nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domini.*

Consequenter cum dicit: *Ego confido in vobis, etc.* removet impedimentum ex parte Dei, qui auxilium ad hoc præbet, et ponit duplex auxilium. Unum quantum ad seducentes. Aliud quantum ad conturbantes, ibi: *Qui autem conturbant, etc.* Dicit ergo: *Ego confido, etc.* Quasi dicat: Dixi quod non consentiretis Pseudo. *Et confido in vobis.* (1 *Cor.* 7.) *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.* (*Hebr.* 6.) *Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora et viciniora saluti.* Confido, inquam, in hoc sc. *Quod nihil aliud sapietis, quam quod vos docui.* (*Supra* 1.) Licet nos, aut Angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus, anathema sit. (*Philip.* 2.) *Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, etc.* Et hoc ex auxilio divino. Et ideo dicit: *In Domino Deo*, sc. operante. (2 *Cor.* 3.) *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum, etc.* Quia Dominus dabit vobis sapere secundum sobrietatem catholicæ veritatis. (*Ps.* 91.) *Bonum est confidere in Domino, etc.* Quantum autem ad conturbantes dicit: *Qui autem conturbat, etc.* id est, qui removet vos a debito ordine, ut, sc. a spiritualibus convertamini ad corporalia, cum debeat esse contrarium. (1 *Cor.* 15). *Non prius quod spirituale est, sed quod animale est, deinde quod, etc.* Et cum talis ordo sit perversus, ut dicitur (*Supra* 3).

Sic stulti facti estis, ut cum spiritu cœperitis, etc. Ideò *Portabit judicium,* id est condemnationem sustinebit. Sicut enim, qui inducit aliquem ad bonum, remuneratur. (*Dan.* 12.) *Qui ad justitiam erudiunt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates, etc.* Ita qui inducit aliquem ad malum, condemnatur. (*Josue* 7.) *Qui turbasti nos, exturbet te Dominus in hac die.* (*Deut.* 27.) *Maledictus qui errare facit cœcum in itinere.* Et hoc, *Quicumque est ille,* id est, quantæcunque sit auctoritatis, non parcetur ei. Sed Porphyrius et Julianus in hoc reprehendunt Paulum de præsumptione, dicentes, quod hoc dicit lacerans Petrum (cum supra in faciem se restitisse scripserit) ut sit sensus, quicumque sit ille, id est etiam si Petrus esset, puniretur. Sed ut Augustinus dicit, non est credendum, quod Paulus cum maledicto de Ecclesiæ principe loqueretur, cum scriptum sit (*Exod.* 22.) *Principem populi tui non maledices.* Nec etiam, quod Petrus sic offenderit, quod esset dignus condemnatione. Dicit ergo Apostolus de quodam alio, qui de Judæa veniens, dicebat se fuisse discipulum magnorum Apostolorum, et sub ista auctoritate corrumpebat Galatas ipse cum aliis falsis prædicatoribus. (*Supra* 2.) *Propter subintroductos falsos fratres, etc.*

Consequenter cum dicit: *Ego autem fratres, etc.* removet impedimentum ex parte sua. Et primo ponit sui excusationem. Secundo eorum, qui eum infamabant objurgationem, ibi: *Utinam abscindantur, etc.* Excludit autem falsum, quod ei imponebatur. Et primo aliquid pertinens ad ipsum tantum. Secundo aliquid pertinens ad omnes, ibi: *Ergo evacuatum est, etc.* Sciendum est circa primum, quod pseudo Galatis excusantibus se de eo, quod non servabant legalia, quia ita edocti erant ab Apostolo, et dicebant, quod Apostolus deceperat eos, et quod in servitutem eorum hæc persuaserat eis: et confirmabant, dicentes Paulum prædicasse in Judæa, et docuisse legalia debere servari. Et ideo excusat se de hoc Apostolus, dicens: *Ego autem fratres si circumcisionem adhuc prædico,* sicut imponunt mihi Pseudo, *Quid adhuc persecutionem patior,* sc. a Judæis. (1 *Cor.* 4). *Persecutionem patimur, etc.* Nam Judæi specialiter propter hoc persequebantur Paulum, quod prædicabat legalia non debere servari. (*Act.* 21) dicit Jacobus Paulo: *Audierunt de te quia discessionem doceas a Moyse eorum, qui per Gentes sunt Judæorum, dicens eos non debere circumcidere filios, etc.* Patet ergo, quod non est verum, quod mihi imponunt, alioquin persecutiones adhuc non paterer. Falsum est etiam id quod mihi imponunt per id quod communiter est apud alios, quia si circumcisionem prædico, evacuatum est scandalum crucis. Nam non solum ego, sed etiam omnes Apostoli prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, etc. ut dicitur (1 *Cor.* 1.) Et de hoc maxime scandalizantur, quia prædicamus, quod per crucem Christi legalia evacuantur. Si *Ergo* prædico circumcisionem, *Evacuatum est scandalum,* id est, non erit scandalum apud Judæos ultra de cruce. Nam patienter sustinerent, immo libenter vellent, quod prædicaremus crucem et legalia simul debere servari. Vel secundum Augustinum, evacuatum est scandalum crucis, id est, evacuata est crux, quæ est scandalum, quasi dicat: Crux perdidit effectum suum et virtutem. (*Supra* 2.) *Si enim ex lege esset justitia, ergo Christus gratis mortuus est.* Dicit autem Apostolus specialiter

evacuatum est, etc: ut det intelligere, quod propter hoc Judæi occiderunt Christum, quia legalia non servabat, et ea non esse servanda docebat. (*Joan.* 9.) *Non est hic homo a Deo, quia sabbatum non custodit.*

Consequenter objurgat Pseudo, qui eum infamaverant, dicens: *Utinam abscindantur, etc.* Quasi dicat: Ipsi conturbant vos in hoc, quod volunt vos circumcidi, sed utinam non solum circumcidantur, sed totaliter castrentur. Sed contra (*Rom.* 12). *Benedicite et nolite maledicere, etc.* Ad hoc est duplex responsio. Prima est, quod non maledixit Apostolus eis, sed potius benedixit, quia optavit eis, ut spiritualiter castrentur, ut servarent spiritualem castitatem cassando cerimonialia, secundum illud (*Matth.* 19). *Sunt quidam Eunuchi, qui se castraverunt propter regnum cœlorum.* Secundo quod optat eis sterilitatem prolis quam habent Eunuchi, ut sc. non generent. Unde ait: *Utinam et abscindantur, etc.* id est vim generandi perdant in vobis, et aliis. Et hoc merito, quia generant filios in errorem, et redigunt eos in servitutem legis. (*Oseæ* 9.) *Dabo eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.*

LECTIO 3.

Monet, ne hac libertate male utantur, sed magis mutuo sese prosequantur affectu.

13. *Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus servite invicem.*
14. *Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.*
15. *Quod si invicem mordetis et comeditis: videte ne ab invicem consumamini.*

Proposito exemplo standi, et remoto ejus impedimento; hic innuit modum ipsius. Et primo ponit modum standi. Secundo exponit, ibi: *Omnis enim lex, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem status. Secundo removet abusum standi. Tertio innuit standi modum. Conditio quidem standi est libertas. Omnis enim status conditio pertinet ad servitutem, vel ad libertatem, sed status fidei Christi ad quem inducit Apostolus ad libertatem pertinet, et est ipsa libertas. Et ideo dicit: *Vos enim, etc.* quasi dicat: Recte conturbant vos, quia abducunt a meliore in pejus, quia vos vocati estis, sc. a Deo in libertatem gratiæ. (*Rom.* 8.) *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, etc.* (*Supra* 4.) *Non sumus ancillæ filii, sed liberæ, etc.* Vos, inquam, qui liberi estis per Christum, volunt ducere in servitutem. Abusus autem status est si in deterius prolabatur, et libertas spiritus pervertatur in servitutem carnis. Galatæ autem jam liberi erant a lege. Sed ne credant eis licere peccata committere, quæ lex prohibebat, ideo Apostolus subdit abusum libertatis, dicens: *Tantum ne, etc.* quasi dicat: Liberi estis, ita tamen, quod non abutamini libertate vestra, impune vobis peccandum esse arbitrantes. (1 *Cor.* 8.) *Videte ne forte hæc licentia vestra offendiculum*

fiat infirmis. Modus autem standi est per charitatem. Unde dicit: *Sed per charitatem spiritus, etc.* Status autem totus est in charitate, sine qua homo nihil est. (1 *Cor.* 13.) Et secundum diversos gradus charitatis distinguuntur diversi status. Sic ergo status gratiæ est non per affectum carnis, *Sed per charitatem spiritus*, id est, quæ procedit a Spiritu Sancto, per quem debemus invicem esse subjecti et servire. (*Infra* 6.) *Alter alterius onera portate, etc.* (*Rom.* 12.) *Honore invicem prævenientes, etc.* Sed cum superius dicat, quod sint vocati in libertatem, quid est quod modo dicit: *Servite invicem*? Ad quod dicendum est, quod hoc exigit charitas, ut invicem serviamus, et tamen libera est. Sciendum est tamen, quod sicut Philosophus dicit: Liber est, qui est causa sui, servus autem est causa alterius, vel ut moventis, vel ut finis: quia servus nec a se movetur ad opus, sed a domino, et propter utilitatem domini sui. Charitas ergo quantum ad causam moventem libertatem habet, quia a se operatur. (2 *Cor.* 5.) *Charitas Christi urget nos*, spontanee, sc. ad operandum: servus autem est, cum post positis propriis utilitatibus, accommodat se utilitatibus proximorum.

Consequenter cum dicit: *Omnis lex, etc.* exponit, quæ dicit, et primo de dilectione. Secundo de libertate non danda in occasionem carnis, ibi: *Spiritu ambulate, etc.* Circa primum monet ad charitatem sectandam. Primo propter utilitatem quam consequimur in impletione. Secundo propter damnum charitatis neglectæ, quod incurrimus, ibi: *Quod si invicem, etc.* Utilitas autem quam consequimur ex impletione charitatis maxima est, quia in ea implemus totam legem. Et ideo dicit: *Omnis enim, etc.* quasi dicat: Ideo charitas est habenda, quia omnis lex in uno sermone impletur, sc. in uno præcepto charitatis. (*Rom.* 13.) *Qui diligit proximum legem implevit.* Et in eodem capite dicitur plenitudo legis est dilectio. Et ideo dicit (1 *Tim.* 1.) *Finis præcepti est charitas.* Sed contra, quia dicitur (*Matth.* 12). In his duobus mandatis, sc. de dilectione Dei et proximi, tota lex pendet et Prophetæ, non ergo in uno præcepto tantum impletur.

Respondeo: dicendum est, quod in dilectione Dei includitur dilectio proximi. (1 *Joan.* 4.) *Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum.* Et e converso proximum diligimus propter Deum, impletur ergo tota lex in uno præcepto charitatis. Præcepta enim legis reducuntur ad illud præceptum. Nam omnia præcepta, vel sunt moralia, vel sunt cerimonialia, vel judicialia. Moralia quidem sunt præcepta decalogi, quorum tria pertinent ad dilectionem Dei, alia septem ad dilectionem proximi. Judicialia autem sunt, ut quicumque furatur aliquid, reddat quadruplum, et his similia, quæ similiter ad dilectionem proximi pertinent. Cerimonialia vero sunt sacrificia et hujusmodi, quæ reducuntur ad dilectionem Dei. Et sic patet, quod omnia in uno præcepto charitatis implentur: *diliges proximum tuum sicut teipsum*, et est scriptum (*Lev.* 19.) Dicit autem: *Sicut teipsum*, non quantum teipsum, quia homo secundum ordinem charitatis magis debet se diligere, quam alium. Exponitur autem tripliciter. Uno modo ut referatur ad veritatem dilectionis. Amare enim est velle bonum alicui. Et ideo dicimur amare aliquem cui volumus bonum, et etiam bonum illud amamus, quod ei volumus, sed diversimode, quia cum volo

bonum mihi, me diligo simpliciter propter me, bonum autem illud quod mihi volo, diligo non propter se, sed propter me. Tunc ergo diligo proximum sicut meipsum, id est, eodem modo quo meipsum, quando volo ei bonum propter se, non quia est mihi utilis, vel delectabilis. Secundo modo, ut referatur ad justitiam dilectionis. Unaquæque enim res est inclinata velle sibi, illud quod potissimum est in ea, potissimum autem in homine est intellectus, et ratio; ille ergo diligit se, qui vult sibi bonum intellectus et rationis. Tunc ergo diligis proximum sicut teipsum, quando vis ei bonum intellectus et rationis. Tertio modo, ut referatur ad ordinem, sc. ut sicut te diligis propter Deum, ita et proximum propter ipsum diligas, sc. ut ad Deum perveniat.

Consequenter cum dicit: *Quod si invicem, etc.* inducit ad charitatem sectandam, ex damno, quod incurrimus si eam negligamus. Ubi loquitur Galatis adhuc quasi spiritualibus, abstinens a commemoratione majorum vitiorum, et eorum quæ minora videntur mentionem facit, sc. de vitiis linguæ. Et ideo dicit: *Quod si invicem, etc.* quasi dicat: In dilectione omnis lex impletur, quod *si vos invicem mordetis*, id est, in parte famam proximo detrahendo, aufertis: qui enim mordet, non totum accipit, sed partem. *Et comeditis*, id est, totam famam aufertis et totaliter detrahendo confunditis. Nam qui comedit, totum absorbet. (*Jac.* 4.) *Nolite detrahere alterutrum fratres mei, etc.* Si ita, inquam, charitatem negligitis, videte damnum, quod imminet vobis, sc. quod *ab invicem consumamini.* (*Philip.* 3.) *Videte canes, videte malos operarios, etc.* (*Is.* 49.) *Et vane fortitudinem meam consumpsi, etc.* Nam sicut Augustinus dicit: Vitio contentionis et invidiæ perniciosa jurgia inter homines nutriuntur, quibus consumitur societas et vita.

LECTIO 4.

Ideo manendum in beneficio spiritus dicit, quia ei caro adversatur, manendum tamen per fidem Christi.

16. *Dico autem in Christo: Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis.*

17. *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque vultis, illa faciatis.*

Postquam Apostolus manifestavit in quo consistit status spiritualis, quia sc. in charitate; consequenter hic agit de causa status, sc. de Spiritu Sancto, quem dicit esse sequendum. Ubi ponit triplex beneficium Spiritus Sancti. Quorum primum est liberatio a servitute carnis. Secundum est liberatio a servitute legis. Et tertium est collatio vitæ seu securitas a damnatione mortis. Secundum, ibi: *Quod si ducimini, etc.* Tertium, ibi: *Si spiritu vivimus, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit primum beneficium spiritus. Secundo beneficii necessitatem ostendit, ibi: *Caro enim, etc.* Dicit ergo: Dico quod debetis per charitatem spiritus invicem servire, quia nihil prodest sine charitate. Sed hoc dico: *In Chri-*

sto, id est, per fidem Christi, *spiritu ambulate*, id est, mente, et ratione. Quandoque enim mens nostra spiritus dicitur secundum illud (*Ephes.* 4.) *Renovamini spiritu mentis vestræ*, et (1 *Cor.* 4.) *Psallam spiritu, psallam et mente.* Vel *spiritu ambulate*, id est, Spiritu Sancto proficite bene operando. Nam Spiritus Sanctus movet et instigat corda ad bene operandum. (*Rom.* 8.) *Qui spiritu Dei aguntur, etc.* Ambulandum est ergo spiritu, id est, mente, ut ipsa ratio sive mens legi Dei concordet, ut dicitur (*Rom.* 7.) Nam spiritus humanus per se vanus est, et nisi regatur aliunde, fluctuat hac atque illac, ut dicitur (*Eccl.* 34.) et sicut parturientis cor tuum fantasias patitur, nisi ab altissimo fuerit emissa visitatio, etc. Unde de quibusdam dicitur (*Ephes.* 4.) *Ambulant in vanitate sensus sui, etc.* Non ergo perfecte stare potest ratio humana, nisi secundum quod est recta a spiritu divino. Et ideo dicit Apostolus: *Spiritu ambulate*, id est, per Spiritum Sanctum regentem et ducentem. Quem sequi debemus sicut demonstrantem viam. Nam cognitio supernaturalis finis non est nobis nisi a Spiritu Sancto. (1 *Cor.* 2.) *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, etc.* Et sequitur: Nobis autem revelavit Deus per spiritum suum. Item sicut inclinantem. Nam Spiritus Sanctus instigat, et inclinat affectum ad bene volendum. (*Rom.* 8.) *Qui spiritu Dei aguntur, etc.* (*Ps.* 142.) *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.* Ideo autem spiritu ambulandum est, quia liberat a corruptione carnis. Unde sequitur: *Et desideria carnis non perficietis*, id est, delectationes carnis quas caro suggerit. Hoc desiderabat Apostolus dicens (*Rom.* 7.) *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? gratia Dei, etc.* Et postea concludit in 8 cap. Nihil ergo damnationis est his, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant. Hujus rationem ibidem subjungit, dicens: *Quia lex spiritus vitæ in Christo Jesu, liberavit me a lege, etc.* Et hoc est speciale desiderium sanctorum, ut non perficiant desideria ad quæ caro instigat, ita tamen, quod in hoc non includantur desideria, quæ sunt ad necessitatem carnis, sed quæ sunt ad superfluitatem.

Consequenter cum dicit: *Caro enim concupiscit, etc.* ponit necessitatem hujus beneficii, quæ est ex impugnatione carnis, et spiritus. Et primo ponit ipsam impugnationem. Secundo manifestat eam per evidens signum, ibi: *Hæc enim invicem adversantur, etc.* Dicit ergo: Necessarium est, quod per spiritum, carnis desideria superetis. Nam *caro concupiscit adversus spiritum.* Sed hic videtur esse dubium, quia cum concupiscere sit actus animæ tantum, non videtur quod competat carni. Ad hoc dicendum est secundum Augustinum, quod caro dicitur concupiscere inquantum anima secundum ipsam carnem concupiscit, sicut oculus dicitur videre; cum potius anima per oculum videat. Sic ergo anima per carnem concupiscit, quando ea, quæ delectabilia sunt secundum carnem appetit. Per se vero anima concupiscit, quando delectatur in his, quæ sunt secundum spiritum, sicut sunt opera virtutum, et contemplatio divinorum et meditatio sapientiæ. (*Sap.* 6.) *Concupiscentia itaque sapientiæ deducet ad regnum perpetuum, etc.* Sed si caro concupiscit per spiritum, quomodo concupiscit adversus eum? In hoc, sc. quod concupiscentia carnis impedit concupiscentiam spiritus. Cum enim delectabilia carnis sint bona, quæ sunt

infra nos; delectabilia vero spiritus bona, quæ sunt supra nos, contingit quod cum anima circa inferiora, quæ sunt carnis, occupatur, retrahitur a superioribus, quæ sunt spiritus. Sed videtur etiam dubium de hoc, quod dicit, sc. quod *spiritus concupiscit adversus carnem*. Si enim accipiamus hic spiritum pro Spiritu Sancto; concupiscentia autem Spiritus Sancti sit contra mala, consequens videtur, quod caro adversus quam concupiscit spiritus sit mala, et sic sequitur error Manichæi. Respondeo: dicendum est, quod spiritus non concupiscit adversus naturam carnis, sed adversus ejus desideria, quæ sc. sunt ad superfluitatem. Unde et supra dictum est: Desideria carnis, sc. superflua, non perficietis. In necessariis enim spiritus non contradicit carni, quia ut dicitur (*Ephes.* 5.) *Nemo carnem suam odio habuit.*

Consequenter cum dicit: *Hæc enim, etc.* ponit signum compugnationis, quasi dicat: Experimento patet, quod contra se invicem pugnant et adversantur, intantum, *ut non quæcumque vultis* bona, sc. vel mala, *illa faciatis*, id est, facere permittamini. (*Rom.* 7.) *Non quod volo bonum, hoc ago, sed quod, etc.* Non tamen tollitur libertas arbitrii. Cum enim liberum arbitrium sit ex hoc, quod habet electionem, in illis est libertas arbitrii, quæ electioni subsunt. Non autem omnia quæ in nobis sunt simpliciter subsunt nostræ electioni, sed secundum quid. In speciali enim possum vitare hunc, vel illum, motum concupiscentiæ seu iræ, sed in generali omnes motus iræ, vel concupiscentiæ vitare non possumus, et hoc propter corruptionem fomitis ex primo peccato introductam. Sed notandum est, quod quatuor sunt genera hominum circa concupiscentias, quorum nullus facit quæcumque vult. Nam intemperati, qui ex proposito sequuntur carnales passiones, secundum illud (*Prov.* 2.) Lætantur cum malefecerint, faciunt quidem, quod volunt, inquantum ipsas passiones sequuntur, sed inquantum ipsa eorum ratio remurmurat, et ei displicet, faciunt quæ non volunt. Incontinentes autem qui habent propositum abstinendi, et tamen a passionibus vincuntur, faciunt quidem quod non volunt, inquantum ipsas passiones contra eorum propositum sequuntur, et sic intemperati faciunt plus de eo quod volunt. Continentes autem, qui vellent omnino non concupiscere, faciunt quod volunt dum non concupiscunt; sed quia omnino non concupiscere non possunt, faciunt quod nolunt. Temperati vero, quod volunt quidem faciunt, inquantum in carne domata non concupiscunt, sed quia non ex toto domari potest quin in aliquo repugnet spiritui, sicut nec malitia intantum crescere potest, quin ratio remurmuret, ideo cum aliquando concupiscunt, faciunt quod nolunt, plus tamen de eo, quod volunt.

LECTIO 5.

Libertas a lege per spiritum est, quæ per effectum manifestatur, opera carnis ostendendo.

18. *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.*
19. *Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria.*
20. *Idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ.*
21. *Invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, et his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.*

Postquam ostendit Apostolus, quod per spiritum liberamur a desideriis carnis, hic consequenter ostendit, quod per ipsum liberamur a servitute legis. Et primo proponit beneficium spiritus. Secundo manifestat per effectum, ibi: *Manifesta sunt opera carnis, etc.* Dicit ergo: Dico quod si spiritu ambuletis, non solum desideria carnis non perficietis, sed quod plus est, *si spiritu ducimini* (quod fit quando facitis, quod spiritus suggerit, ut director et gubernator, non autem id ad quod sensus et affectus proprius instigat) *non estis sub lege.* (*Ps.* 142.) *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam*; non quidem ut coactor, sed ut gubernator. Ex his autem verbis vult Hieronymus, quod post adventum Christi nullus habens Spiritum Sanctum tenetur servare legem. Sed sciendum est, quod hoc, quod dicit: *Si spiritu ducimini, jam non estis sub lege*, potest referri ad præcepta legis, vel cerimonialia, vel moralia. Si quidem referatur ad cerimonialia, sciendum est, quod aliud est servare legem, aliud esse sub lege. Servare legem est facere opera legis, non habendo spem in eis, sed esse sub lege est ponere spem in operibus legis. In primitiva autem ecclesia erant aliqui justi servantes legem, sed non sub lege, inquantum servabant opera legis, sed non erant sub lege quasi in eis spem ponentes. Sic etiam Christus sub lege fuit. (*Supra* 4.) *Factum sub lege, etc.* Et sic excluditur opinio Hieronymi. Si autem referatur ad moralia, sic esse sub lege potest intelligi dupliciter, vel quantum ad obligationem, et sic omnes fideles sunt sub lege, quia omnibus data est. Unde dicitur (*Matth.* 5.) *Non veni solvere legem, etc.* Vel quantum ad coactionem, et sic justi non sunt sub lege, quia motus et instinctus Spiritus Sancti, qui est in eis, est proprius eorum instinctus. Nam charitas inclinat ad illud idem quod lex præcipit. Quia ergo justi habent legem interiorem, sponte faciunt quod lex mandat ab ipsa non coacti. Qui vero voluntatem male faciendi habent, comprimuntur tamen pudore, vel timore legis, isti coguntur. Et sic justi sunt sub lege obligante tantum, non cogente, sub qua sunt solum injusti. (2 *Cor.* 3.) *Ubi spiritus Domini, ibi libertas.* (1 *Tim.* 1.) *Justo non est lex posita*, sc. cogens.

Consequenter cum dicit: *Manifesta sunt autem opera, etc.* probat quæ dixit per effectum. Et primo ponit opera carnis, quæ contrariantur Spiritui Sancto. Secundo ostendit quomodo opera spiritus non prohibentur a lege, ibi:

Adversus hujusmodi, etc. Circa primum duo facit. Primo ponit opera carnis, quæ prohibentur a lege. Secundo ponit opera spiritus quæ ab ea non prohibentur, ibi: *Fructus autem, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit opera carnis. Secundo subdit nocumentum, quod ex his sequitur, ibi: *Quæ prædico, etc.* Dubitatur autem circa primum. Primo quidem de hoc, quod Apostolus hic quædam ponit, quæ non pertinent ad carnem, quæ tamen dicit esse opera carnis, sicut idolorum servitus, sectæ, æmulationes, et hujusmodi.

Respondeo: dicendum est secundum Augustinum lib. 4 de civitate Dei, cap. 2, quod secundum carnem vivit quicumque vivit secundum seipsum. Unde caro hic accipitur pro toto homine. Quidquid ergo provenit ex inordinato amore sui dicitur opus carnis. Vel dicendum est, quod aliquod peccatum potest dici carnale dupliciter, sc. quantum ad consummationem, et sic dicuntur carnalia illa tantum, quæ consummantur in delectatione carnis, sc. luxuria et gula, et quantum ad radicem, et sic omnia peccata dicuntur carnalia, inquantum ex corruptione carnis anima aggravatur, ut dicitur (*Sap.* 9.) Ex quo intellectus debilitatus facilius decipi potest, et impeditur a sua perfecta operatione. Unde et ex hoc sequuntur vitia, sc. hæreses, sectæ, et alia hujusmodi. Et hoc modo dicitur quod fomes est principium omnium peccatorum. Secundo dubitatur, quia cum Apostolus dicat, qui talia agunt regnum Dei non consequentur, et nullus excludatur a regno Dei, nisi pro peccato mortali, sequitur ergo quod omnia quæ enumerat sint peccata mortalia. Cujus contrarium videtur, quia inter ista enumerat multa quæ non sunt peccata mortalia, sicut est contentio, æmulatio, et hujusmodi.

Respondeo: dicendum est quod omnia hic enumerata sunt aliquo modo mortalia, sed quædam quidem secundum genus suum, sicut homicidium, fornicatio, idolorum servitus et hujusmodi, quædam vero secundum suam consummationem, sicut ira, cujus consummatio est in nocumentum proximi. Unde si accedit consensus de ipso nocumento, est peccatum mortale. Et similiter comestio ordinatur ad delectationem cibi, sed si in hujusmodi delectationibus ponat quis finem suum, peccat mortaliter, et ideo non dicit comestiones, sed comessationes, et similiter intelligendum est de aliis similibus. Tertio dubitatur de ordine et numeratione eorum. Circa quod dicendum est quod cum Apostolus in diversis locis, diversa vitia, et diversimode enumerat, non intendit enumerare omnia vitia ordinate et secundum artem, sed illa tantum in quibus abundant et in quibus excedunt illi ad quos scribit. Et ideo in eis non est quærenda sufficientia, sed causa diversitatis. His ergo habitis sciendum est, quod Apostolus enumerat quædam vitia carnis, quæ contingunt circa ea quæ non sunt necessaria vitæ; quædam vero circa ea quæ sunt necessaria vitæ.

Circa primum ponit quædam vitia quæ sunt hominis ad seipsum, quædam contra Deum, quædam contra proximum. Contra seipsum sunt quatuor, quæ ideo primo ponit, quia manifeste ex carne procedunt, quorum duo pertinent ad actum carnalem luxuriæ, sc. *fornicatio*, quæ est, quando sc. accedit solutus ad solutam, vel quantum ad naturalem usum luxuriæ. Aliud est *immunditia* quantum ad usum contra naturam. (*Ephes.* 5.) *Omnis fornicator aut immundus, etc.* (2 *Cor.*

13.) *Qui non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia, etc.* Alia duo ordinantur ad ipsos actus. Unum sc. exterius, sicut tactus, aspectus, oscula, et hujusmodi. Et quantum ad hoc dicit: *Impudicitia.* (*Ephes.* 4.) *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, etc.* Aliud interius, sc. in cogitationibus immundis. Et quantum ad hoc dicit: *Luxuria.* (1 *Tim.* 5.) *Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo nubere volunt, etc.* Contra Deum ponit duo, quorum unum est per quod impeditur ab hostibus Dei cultus divinus. Et quantum ad hoc dicit: *Idolorum servitus.* (1 *Cor.* 10.) *Neque idololatræ efficiamini, etc.* (*Sap.* 14.) *Infandorum enim idolorum cultura omnis mali causa est et initium et finis.* Aliud est per quod initur pactum cum dæmonibus. Et quantum ad hoc dicit: *Veneficia*, quæ fiunt per magicas artes, et dicuntur veneficia a veneno, quia fiunt in nocumentum hominum. (1 *Cor.* 10.) *Nolo vos fieri socios dæmoniorum.* (*Apoc. ult.*) *Foris canes, et venefici, etc.* Contra proximum autem ponit novem, quorum primum est inimicitia, ultimum vero homicidium, quia ab hoc devenitur ad illud. Primum ergo est inimicitia in corde, quæ est odium erga proximum. (*Matth.* 10.) *Inimici hominis domestici ejus.* Et ideo dicit: *Inimicitiæ.* Ex hac autem oritur dissensio in verbis. Et ideo dicit: *Contentiones*, quæ est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. (*Prov.* 20.) *Honor est homini qui se separat a contentionibus.* Secundum est æmulatio quæ consistit in hoc, quod ad idem obtinendum cum alio contendit. Unde dicit: *Æmulationes*, quæ ex contentione oriuntur. Tertium est cum unus impeditur per alium ad rem eamdem tendentem, et ex hoc irascitur contra eum, et ideo dicit: *Iræ.* (*Jac.* 1.) *Ira enim viri, etc.* (*Ephes.* 4.) *Sol non occidat super iracundiam vestram.* Quartum cum ex ira animi pervenitur ad percussiones. Et quantum ad hoc dicit: *Rixæ.* (*Prov.* 4.) *Odium suscitat rixas.* Quintum ex his, sc. *dissensiones*, et si quidem in rebus humanis sint, dicuntur dissensiones, quando sc. partialitates fiunt in ecclesia. (*Rom.* 16.) *Observetis eos qui dissensiones et offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis.* Si in rebus divinis, sic dicuntur sectæ, id est, hæreses. (2 *Petr.* 2.) *Introducent sectas perditionis, etc.* Et ibidem: *Sectas non metuunt introducere blasphemantes.* Ex his autem sequitur invidia, quando illi quos æmulantur, prosperantur. (*Job.* 5.) *Parvulum occidit invidia, etc.* Ex his autem sequuntur homicidia cordis et operis. (1 *Joan.* 4.) *Qui odit fratrem suum, homicida est.* Quantum vero ad vitia quæ pertinent ad ordinationem circa vitæ necessaria, ponit duo, unum quantum ad potum. Unde dicit: *Ebrietates*, sc. assiduæ. (*Luc.* 21.) *Attendite ne graventur corda vestra crapula et ebrietate, etc.* Aliud vero quantum ad cibum, et quantum ad hoc dicit: *Comessationes.* (*Rom.* 13.) *Non in comessationibus et ebrietatibus.*

LECTIO 6.

Numerantur spiritus opera, adversus quæ, non militat lex vetus.

22. *Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas.*

23. *Mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.*

Positis operibus carnis, hic consequenter Apostolus manifestat opera spiritus. Et primo manifestat ea. Secundo ostendit quomodo lex se habet ad opera spiritus et ad opera carnis, ibi: *Adversus hujusmodi, etc.* Circa primum enumerat bona spiritualia quæ nominat, *fructus*. Ex quo incidit quæstio, quia illud dicitur fructus, quo fruimur, sed actibus nostris non debemus frui, sed Deo solo, ergo hujusmodi actus quos enumerat hic Apostolus non debent dici fructus. Item Glossa dicit, quod hujusmodi opera spiritus sunt propter se appetenda; quod autem propter se appetitur non refertur ad aliud, ergo virtutes et earum opera non sunt referenda ad beatitudinem. Respondeo: dicendum est quod fructus dicitur dupliciter, sc. ut acquisitus, puta ex labore vel studio. (*Sap.* 3.) *Bonorum laborum gloriosus est fructus*. Et ut productus sicut fructus producitur ex arbore. (*Matth.* 7.) *Non potest arbor bona fructus malos facere*. Opera autem spiritus dicuntur fructus non ut adepti sive acquisiti, sed ut producti; fructus autem qui est adeptus, habet rationem ultimi finis, non autem fructus productus. Nihilominus tamen fructus sic acceptus, duo importat, sc. quod sit ultimum producentis, sicut ultimum quod producitur ab arbore est fructus ejus, et quod sit suave sive delectabile. (*Cant.* 2.) *Fructus ejus dulcis gutturi meo*. Sic ergo opera virtutum, et spiritus sunt quid ultimum in nobis. Nam Spiritus Sanctus est in nobis per gratiam, per quam acquirimus habitum virtutum, et ex hoc potentes sumus operari secundum virtutem. Sunt etiam delectabilia. Et sunt etiam fructuosa. (*Rom.* 6.) *Habetis fructum vestrum in sanctificationem*, id est, in operibus sanctificatis, et ideo dicuntur fructus. Dicuntur etiam flores respectu futuræ beatitudinis, quia sicut ex floribus accipitur spes fructus, ita ex operibus virtutum habetur spes vitæ æternæ et beatitudinis. Et sicut in flore est quædam inchoatio fructus; ita in operibus virtutum est quædam inchoatio beatitudinis, quæ tunc erit quando cognitio et charitas perficientur. Et per hoc patet responsio ad illud quod secundo objicitur. Nam aliquid potest dici propter se appetendum dupliciter, quia *ly*, propter, potest designare causam formalem, vel finalem. Opera virtutum propter se sunt appetenda formaliter, sed non finaliter, quia habent in seipsis delectationem. Nam medicina dulcis appetitur propter se formaliter, quia habet in se unde sit appetibilis, sc. dulcedinem, quæ tamen appetitur propter finem, sc. propter sanitatem. Sed medicina amara non est appetenda propter se formaliter, quia non delectat ratione suæ formæ, sed tamen propter aliud appetitur finaliter, sc. propter sanitatem quæ est finis ejus. Ex his apparet ratio quare Apostolus effectus carnis vocat opera, *fructus autem spiritus*, vocat fructus.

Dictum est enim, quod fructus dicitur aliquod finale, et suave ex re

productum. Quod autem producitur ex aliquo præter naturam ejus, non habet rationem fructus, sed quasi alterius germinis. Opera autem carnis et peccata sunt præter naturam eorum quæ Deus naturæ nostræ inseruit. Deus enim humanæ naturæ quædam semina inseruit, sc. naturalem appetitum boni et cognitionem, et addidit etiam dona gratiæ. Et ideo quia opera virtutum ex his naturaliter producuntur, fructus dicuntur, non autem opera carnis. Et propter hoc Apostolus dicit: (*Rom.* 6.) *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?* Patet ergo ex dictis quod fructus spiritus dicuntur opera virtutum, et quia habent in se suavitatem, et dulcedinem, et quia sunt quoddam ultimum productum secundum convenientiam donorum. Accipitur autem differentia donorum, beatitudinum, virtutum et fructuum ad invicem hoc modo. In virtute enim est considerare habitum et actum. Habitus autem virtutis perficit ad bene agendum. Et si quidem perficit ad bene operandum humano modo dicitur virtus. Si vero perficiat ad bene operandum supra modum humanum, dicitur donum. Unde Philosophus supra communes virtutes, ponit virtutes quasdam heroïcas, puta, cognoscere invisibilia Dei sub ænigmate est per modum humanum. Et hæc cognitio pertinet ad virtutem fidei. Sed cognoscere ea perspicue et supra humanum modum, pertinet ad donum intellectus. Actus autem virtutis, vel est perficiens, et sic est beatitudo, vel est delectans, et sic est fructus. Et de istis fructibus dicitur (*Apoc.* 22.) *Ex utraque parte lignum vitæ afferens fructus 12, etc.* Dicit ergo: *Fructus spiritus*, qui sc. consurgit in anima ex seminatione spiritualis gratiæ, *Est charitas, etc.* qui quidem sic distinguuntur, quia fructus aut perficiunt interius, aut exterius. Primo ergo ponit illos qui perficiunt interius. Secundo illos qui perficiunt exterius, ibi: *Bonitas, etc.* Interius autem homo perficitur et dirigitur, et circa bona, et circa mala. (2 *Cor.* 6.) *Per arma justitiæ a dextris et a sinistris.*

Circa bona autem perficiunt: primo quidem in corde per amorem. Nam sicut inter motus naturales primus est inclinatio appetitus naturæ ad finem suum, ita primus motuum interiorum est inclinatio ad bonum, qui dicitur amor, et ideo primus fructus est charitas. (*Rom.* 5.) *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, etc.* Et ex charitate perficiuntur aliæ, et ideo dicit Apostolus (*Col.* 3.) *Super omnia charitatem habentes, etc.* Ultimus autem finis quo homo perficitur interius, est *gaudium*, quod procedit ex præsentia rei amatæ. Qui autem habet charitatem, jam habet quod amat. (1 *Joan.* 4.) *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* Et ex hoc consurgit gaudium. (*Philip.* 4.) *Gaudete in Domino semper, etc.* Gaudium autem istud debet esse perfectum. Et ad hoc duo requiruntur. Primo ut res amata sufficiens sit amanti propter suam perfectionem. Et quantum ad hoc, dicit: *Pax.* Tunc enim amans pacem habet, quando rem amatam sufficienter possidet. (*Cant. ult.*) *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens, etc.* Secundo vero ut adsit perfecta fruitio rei amatæ, quod similiter per pacem habetur; quia quidquid superveniat si perfecte aliquis fruatur re amata, puta Deo, non potest impediri ab ejus fruitione. (*Ps.* 119.) *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.* Sic ergo gaudium dicit charitatis fruitionem, sed pax charitatis

perfectionem. Et per hæc homo interius perficitur quantum ad bona.

Circa mala etiam perficit Spiritus Sanctus et ordinat, et primo contra malum quod perturbat pacem, quæ perturbatur per adversa, sed ad hoc perficit Spiritus Sanctus per patiêntiam, quæ facit adversa patienter tolerare, et ideo dicit: *Patientia.* (*Luc.* 21.) *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* (*Jac.* 1.). *Patientia opus perfectum habeat.* Secundo contra malum impediens gaudium, est dilatio rei amatæ, ad quod spiritus opponit longanimitatem, quæ expectatione non frangitur. Et quantum ad hoc dicit: *Longanimitas.* (*Habac.* 2.) *Si moram fecerit, expecta eum, quia, etc.* (2 *Cor.* 6.) *In longanimitate, etc.* Et ideo dicit Dominus (*Matth.* 10.) *Qui perseveraverit usque in finem, etc.*

Consequenter cum dicit: *Bonitas, etc.* ponit fructus spiritus, qui perficiunt quantum ad exteriora. Hominis autem exteriora sunt vel id quod est juxta ipsum, vel id quod est supra ipsum, vel id quod est infra ipsum. Juxta ipsum est proximus, supra ipsum Deus, infra ipsum natura sensitiva et corpus. Sic ergo quantum ad proximum perficit primo quidem in corde per rectam et bonam voluntatem. Et quantum ad hoc dicit: *Bonitas*, id est rectitudo et dulcedo animi. Si enim homo omnes alias potentias bonas habeat, non potest dici bonus homo, nisi habeat bonam voluntatem secundum quam omnibus aliis bene utitur. Cujus ratio est, quia bonum dicit aliquod perfectum. Est autem duplex perfectio. Prima, sc. quæ est ipsum esse rei. Secunda vero est ejus operatio, et hæc est major quam prima. Illud ergo dicitur simpliciter perfectum, quod pertingit ad perfectam sui operationem, quæ est secunda ejus perfectio. Cum ergo homo per voluntatem excurrat in actum cujuslibet potentiæ, voluntas recta facit bonum usum omnium potentiarum, et per consequens ipsum hominem bonum. Et de hoc fructu dicitur (*Ephes.* 5.) *Fructus enim lucis est in omni bonitate, etc.* Secundo vero in opere, ut, sc. sua communicet proximo, et quantum ad hoc dicit: *Benignitas*, id est, largitas rerum. (2 *Cor.* 9.) *Hilarem enim datorem, etc.* Benignitas enim dicitur quasi bona igneitas, quæ facit hominem fluere ad subveniendum necessitatibus aliorum. (*Sap.* 1.) *Benignus est enim spiritus sapientiæ, etc.* (*Col.* 3.) *Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti, et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, etc.* Item perficiunt etiam quantum ad mala ab aliis illata, ut mansuete ferat, ac sustineat proximi molestias, et quantum ad hoc dicit: *Mansuetudo.* (*Matth.* 11.) *Discite a me, quia, etc.* (*Prov.* 3.) *Mansuetis dabit gratiam.* Ad id vero quod est supra nos, sc. Deus, ordinat spiritus per fidem, unde dicit: *Fides*, quæ est cognitio quædam invisibilium cum certitudine. (*Gen.* 15.) *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* (*Hebr.* 11.) *Accedentem ad Deum oportet credere, etc.* Et ideo (*Eccl.* 1.) *Beneplacitum est Deo fides, et mansuetudo, etc.* Ad id quod est infra nos, sc. corpus dirigit spiritus, et primo quantum ad actus exteriores corporis quod fit per modestiam, quæ ipsis actibus seu dictis modum imponit. Et quantum ad hoc dicit: *Modestia.* (*Philip.* 4.) *Modestia vestra, etc.* Secundo vero quantum ad appetitum sensitivum interiorem, et quantum ad hoc dicit: *Continentia*, quæ etiam a licitis abstinet, *et castitas*, quæ licitis recte utitur, secundum Glossam. Vel aliter continentia dicitur ex eo quod licet homo impugnetur a

pravis concupiscentiis, tamen per rationis vigorem se tenet, ne abducatur, et ideo continentiæ nomen sumptum est ab eo quod aliquis in impugnatione tenet se. Castitas vero dicitur ex eo quod quis nec impugnatur, nec abducitur, et dicitur a castigando. Nam illum dicimus bene castigatum, qui in omnibus ordinate se habet.

Circa hoc duo dubitantur. Primo quia cum fructus spiritus adversentur operibus carnis, videtur quod Apostolus debuerit ponere tot fructus spiritus, quod posuit opera carnis, quod non fecit. Ad quod dicendum est quod ideo non fecit, quia plura sunt vitia quam virtutes. Secundo dubitatur, quia fructus spiritus hic positi, non respondent operibus carnis. Ad hoc dicendum est quod Apostolus non intendit hic tradere artem virtutum et vitiorum, et ideo non ponit unum contra aliud, sed aliqua enumerat de istis, et aliqua de illis, secundum quod expediens videtur præsenti intentioni, nihilominus tamen si diligenter consideretur, aliqualiter sibi contra respondent. Nam fornicationi quæ est amor illicitus, contra respondet charitas; immunditiæ vero, impudicitiæ et luxuriæ, quæ sunt carnales illecebræ, et ex fornicatione proveniunt, contra ponitur gaudium, quod est spiritualis delectatio consequens ex charitate, ut dictum est. Ei vero quod est idolorum servitus, contraponitur pax. Ei vero quod dicit veneficia, etc. usque ad dissensiones, patientia, longanimitas et bonitas. Ei vero quod dicitur sectæ, contra ponitur fides. Ei vero quod dicitur invidiæ, benignitas. Ei autem quod dicitur homicidia, mansuetudo. Ei quod dicitur ebrietas, comessationes, et his similia, contra ponitur modestia, continentia, et castitas.

LECTIO 7.

Concludit, eos qui spiritum sequuntur, sub lege minime contineri, quia carnalia omnia cruci affixerunt.

24. *Adversus hujusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.*
25. *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus.*
26. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.*

Enumeratis operibus carnis et spiritus, hic consequenter ex utrisque concludit quod qui spiritum sequuntur, non sunt sub lege. Et utitur tali probatione. Ille est sub lege qui est obnoxius legi, id est, qui facit contraria legi, sed illi qui aguntur spiritu, non faciunt opera contraria legi, ergo non sunt sub lege. Primo ergo ostendit propositum ex parte operum spiritus. Secundo ex parte operum carnis, ibi: *Qui autem sunt, etc.* Dicit ergo: Dico quod qui aguntur spiritu, non faciunt opera contraria legi, quia aut faciunt opera spiritus, et *adversus hujusmodi non est lex*, id est, contra opera spiritus, sed spiritus docet ea. Nam sicut lex exterius docet opera virtutum, ita et spiritus interius movet ad illa. (*Rom.* 7.) *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem, etc.* Aut faciunt opera carnis, et hæc in his qui spiritu Dei aguntur, non sunt contraria

Unde dicit: *Qui autem sunt Christi*, id est, qui spiritum Dei habent. (*Rom.* 8.) *Qui spiritum Dei non habet, hic non est ejus.* Illi ergo spiritu Dei aguntur, qui sunt Christi. Isti, inquam, *carnem suam crucifixerunt, etc.* Non autem dicit vitia et concupiscentias vitant, quia bonus medicus tunc bene curat, quando adhibet remedia contra causam morbi. Caro autem est radix vitiorum. Si ergo volumus vitare vitia, oportet domare carnem. (1 *Cor.* 9.) *Castigo corpus meum, etc.* quia vero caro domatur per vigilias, jejunia, et labores. (*Eccl.* 33.) *Servo malivolo tortura et compedes, etc.* Ad hæc autem opera moventur ex devotione quam habent ad Christum crucifixum, ideo signanter dicit: *Crucifixerunt,* id est, Christo crucifixo se conformaverunt, affligendo carnem suam, etc. (*Rom.* 7.) *Vetus homo noster simul crucifixus est, etc.* (*Supra* 2.) *Ut Deo vivam, Christo confixus sum cruci, etc.* Quia vero non crucifigunt carnem destruendo naturam; quia nemo carnem suam odio habuit, ut dicitur (*Ephes* 5.) sed quantum ad ea quæ contrariantur legi, ideo dicit: *Cum vitiis*, id est, cum peccatis. *Et concupiscentiis*, id est, passionibus quibus anima inclinatur ad peccandum. Non enim bene crucifigit carnem, qui etiam passionibus locum non aufert. Aliter cum ratio non semper invigilet ad peccata vitandum, ut oportet, posset quandoque cadere. (*Eccl.* 18.) *Post concupiscentias tuas non eas, etc.* (*Rom.* 13.) *Carnis curam ne feceritis in desideriis, etc.*

Consequenter cum dicit: *Si spiritu vivimus, etc.* ponit tertium beneficium Spiritus Sancti, quod confert vitam. Et primo ponit beneficium spiritus Dei. Secundo excludit vitia spiritus mundi, ibi: *Non efficiamur, etc.* Dicit ergo connumerans se eis quibus scribit: Dico quod debemus ambulare per spiritum, quia et per ipsum vivimus, et non per carnem. (*Rom.* 8.) *Debitores sumus non carni, etc.* Si ergo *spiritu vivimus*, debemus in omnibus ab ipso agi. Sicut enim in vita corporali corpus non movetur nisi per animam per quam vivit, ita in vita spirituali, omnis motus noster debet esse a Spiritu Sancto. (*Joan.* 6.) *Spiritus est qui vivificat.* (*Act.* 17.) *In ipso vivimus, movemur, et sumus.* Et ne ea quæ dicta sunt de spiritu, intelligantur de spiritu mundi, de quo dicitur (1 *Cor.* 2.) *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus.* Ideo hoc consequenter removet Apostolus, dicens: *Non efficiamur, etc.* Ubi tria excludit propria spiritus mundi, sc. inanem gloriam, iracundiam, et invidiam, quibus tribus convenienter aptari potest nomen spiritus. Significat enim spiritus quamdam inflationem. Unde secundum hoc illi dicuntur vani spiritus, qui sunt inflati per inanem gloriam. (*Is.* 25.) *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem, etc.* Et quantum ad hoc, dicit: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi*, id est, gloriæ secularis. Cum enim vanum sit quod nec solide firmatur, nec veritate fulcitur, nec utilitate amatur. Ideo gloria hujus mundi vana est, quia caduca, et non solida. (*Is.* 40.) *Omnis caro fœnum, etc.* Et quia falsa. (1 *Machab.* 2.) *Gloria hominis peccatoris, stercus et vermis, etc.* Sed vera gloria est in propriis bonis hominis, quæ sunt bona spiritualia, et hanc habent sancti. (2 *Cor.* 1.) *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ, etc.* Et quia inutilis et infructuosa. Nam quantamcumque gloriam habeat quis ex testimonio secularium, non potest propter hoc consequi finem suum, quem consequitur testimonio Dei. (1 *Cor.* 2.) *Qui gloriatur, in Domino glo-*

rietur. Non autem dicit: Non habeatis inanem gloriam, sed *non efficiamini cupidi*, quia gloria sequitur aliquando fugientes eam, et si eam oportet recipi, non tamen ametur. Item significat quamdam impetuositatem. (*Prov.* 27.) *Impetum concitati spiritus ferre quis poterit?* Et significat iracundiam. Et quantum ad hoc, dicit: *Invicem provocantes*, sc. ad contentionem, vel litem, vel alia illicita. (*Rom.* 13.) *Non in contentione et æmulatione, etc.* Item est spiritus tristitiæ, de quo dicitur (*Prov.* 17.) *Spiritus exsiccat ossa.* Et quantum ad hoc, dicit: *Invicem invidentes.* (*Prov.* 14.) *Putredo ossium, invidia, etc.* Cujus ratio est, quia ipsa sola crescit ex bono.

CAPUT VI.

Ostendit quomodo se habere debent superiores erga inferiores deliquuentes, ac etiam erga æquales, docens leniter reprehendendos esse errantes.

1. *Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris.*
2. *Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.*
3. *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.*
4. *Opus autem suum probet unusquisque, et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero.*
5. *Unusquisque enim onus suum portabit.*

Postquam Apostolus reduxit Galatas ad statum veritatis, quantum ad res divinas, hic consequenter reducit eos quantum ad res humanas, instruens eos qualiter se habeant ad homines. Et primo, qualiter se habeant ad rectos. Secundo, quomodo ad perversos, ibi: *Videte qualibus litteris, etc.* Circa primum tria facit. Primo docet qualiter superiores se habeant ad inferiores. Secundo qualiter æquales ad coæquales, ibi: *Alter alterius, etc.* Tertio qualiter inferiores ad superiores, ibi: *Communicet autem is, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit admonitionem. Secundo assignat admonitionis rationem, ibi: *Considerans teipsum, etc.* Quia ergo de peccatis multa dixerat, ne aliquis a peccato immunis in peccatores desæviret, ideo admonitionem de mansuetudine, et misericordia eis proponit, dicens: *Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo, etc.* Ubi tria ponit quæ faciunt admonitionem. Primum est surreptio. Nam quando aliqui ex malitia peccant, minus digni sunt venia. (*Job.* 34). *Qui quasi de industria recesserunt, etc.* Sed quando aliquis præoccupatur tentationibus, et inducitur ad peccandum, facilius debet ei venia concedi, et ideo dicit: *Etsi præoccupatus fuerit, etc.* id est, imprudenter, et ex surreptione lapsus, ut nequeat vitare. Secundum est peccatorum paucitas. Nam aliqui ex consuetudine peccant. (*Oseæ* 4.) *Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit, etc.* Et contra tales severius est agendum. Et hoc excluditur, cum dicit: *In aliquo*, quasi non usu quotidiano peccans. Tertium est peccatorum qualitas. Nam quædam peccata consistunt in transgressione, quædam vero in omissione. Graviora autem sunt

prima secundis : quia illa opponuntur præceptis negativis, quæ obligant semper et ad semper: hæc vero opponuntur præceptis affirmativis, quæ cum non obligent ad semper, non potest sciri determinate quando obligant. Unde dicitur in (*Ps.* 18.) *Delicta quis intelligit, etc.* Et quantum ad hoc dicit : *Delicto.* Vel secundum Gloss. Delictum est peccatum ex ignorantia. His ergo præmissis, ad misericordiam eos qui corrigunt, monet, et hi sunt spirituales, ad quos pertinet correctio. Unde dicit : *Vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite.* (1 *Cor.* 2.) *Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur, etc.* Et hujus ratio est, quia rectum judicium habet de omnibus, quia circa unumquodque recte dispositus est, sicut qui sanum gustum habet, recte judicat de sapore : solus autem spiritualis bene dispositus est circa agenda : et ideo ipse solus de eis bene judicat. Sed quia nomen spiritus rigorem quemdam et impulsum designat, secundum illud (*Is.* 25). *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem, etc.* Non tamen est credendum quod viri spirituales sint nimis rigidi in corrigendo. Nam hoc spiritus hujus mundi facit, sed Spiritus Sanctus suavitatem quamdam et dulcorem efficit in homine. (*Sap.* 12.) *O quam bonus et suavis est spiritus tuus, Domine, etc.* Et ideo dicit: *in spiritu lenitatis.* (*Ps.* 140.) *Corripiet me justus in misericordia, etc.* Contra quod dicitur de quibusdam (*Ezech.* 34.) *Cum austeritate imperabatis eis, etc.* Dicit autem : *Instruite*, et non corrigite, quia loquitur de præoccupatis delinquentibus, qui indigent instructione. Vel quia omnis peccans, est ignorans. (*Prov.* 14.) *Errant qui operantur malum.* Rationem autem admonitionis subdit, dicens : *Considerans teipsum, etc.* quasi dicat : Ita fiat, ut dixi, quia tu fragilis es. Nam quamdiu in hac vita mortali sumus, proni sumus ad peccandum. Nihil autem ita frangit hominis severitatem in corrigendo, quam timor proprii casus. (*Eccl.* 31.) *Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso.*

Qualiter autem se habeant ad æquales ostendit, dicens : *Alter alterius, etc.* Et primo proponit admonitionem. Secundo assignat ejus rationem, ibi : *Et sic adimplebitis, etc.* Tertio excludit admonitionis implendæ impedimentum, ibi : *Nam si quis existimat, etc.* Admonet autem ad mutuam supportationem, dicens : Alter alterius onera portate. Et hoc tripliciter. Uno modo defectum alterius corporalem, seu spiritualem patienter tolerando. (*Rom.* 15.) *Debemus autem nos firmiores, etc.* Alio modo necessitati mutuæ subveniendo, etc. (*Rom.* 12.) *Necessitatibus sanctorum communicantes, etc.* Tertio modo pro pœna sibi debita satisfaciendo orationibus et bonis operibus. (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre, etc.* Ratio autem admonitionis est adimpletio legis Christi, quæ similiter est charitas. (*Rom.* 13.) *Plenitudo legis est dilectio.* Unde dicit : *Et sic adimplebitis legem Christi*, id est, charitatem. Dicitur autem charitas specialiter lex Christi triplici ratione. Primo, quia per hoc distinguitur lex nova a lege veteri. Nam illa est timoris, hæc vero amoris. Unde Augustinus dicit : Parva differentia est veteris legis et novæ, timor et amor. Secundo, quia per charitatem specialiter Christus legem suam promulgavit. (*Joan.* 13.) *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem, etc.* Et iterum: Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, etc. Tertio, quia ipsam implevit Christus, et exemplum eam

implendi nobis reliquit. Nam ipse ex charitate peccata nostra tulit. (*Is.* 53.) *Vere languores nostros ipse tulit.* (1 *Pet.* 2.) *Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, etc.* (*Is.* 40.) *Fœtas ipse portabit.* Sic ergo debemus alter alterius onera portare ex charitate, ut sic impleamus legem Christi. Impedimentum autem implendæ admonitionis prædictæ est superbia. Ideo hoc excludens, dicit: *Nam si quis existimat, etc.* Et primo vituperat ipsam superbiam. Secundo ostendit modum vitandi eam, ibi: *Opus autem suum, etc.* Tertio vitandi rationem assignat, ibi: *Unusquisque enim, etc.* Dicit ergo: facite ut dixi. Sed contingit aliquem onus alterius non portare, quia præfert se aliis. Unde dicebat ille (*Luc.* 18.) *Non sum sicut cæteri hominum, etc.* Et ideo dicit: *Nam si quis existimat se aliquid esse,* id est, in mente sua superbe judicat se magnum esse in comparatione peccantis: *Cum nihil sit* ex se, quia quidquid sumus, hoc est ex gratia Dei, secundum illud Apostoli (1 *Cor.* 15.) *Gratia Dei sum id quod sum.* Qui, inquam, tale aliquid facit, *Ipse se seducit,* id est, a veritate se dividit. (*Is.* 40.) *Omnes gentes quasi non sint, etc.* (*Luc.* 17.) *Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus, etc.*

Remedium autem vitandi, est propriorum defectuum consideratio. Nam ex hoc quod aliquis alienos et non suos defectus considerat, videtur sibi aliquid esse in comparatione ad alios, in quibus defectus intuetur, et suos non considerans superbit. Et ideo dicit: *Opus autem,* sc. interius et exterius, *Suum,* id est, proprium, *Probet,* id est, diligenter examinet, *unusquisque.* (1 *Cor.* 11.) *Probet seipsum homo, etc.* — *Et sic in seipso,* id est, in propria conscientia, *Gloriam habebit,* id est, gloriabitur et gaudebit. (2 *Cor.* 1.) *Gloria nostra hæc est, testimonium consoientiæ nostræ.* — *Et non in altero,* id est, non in laude alterius, vel sic, in semetipso, id est, per ea, quæ sui ipsius sunt, gloriam habebit, id est, gloriabitur in consideratione sui, et non in altero, id est, non consideratione alterius (2 *Cor.* 12.) *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, etc.* Vel in semetipso, id est, in Deo qui in eo habitat, gloriabitur, id est, ejus erit gloria, et non in altero quam in Deo. (2 *Cor.* 10.) *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Ratio vitandi superbiam est præmium vel pœna unicuique pro merito vel demerito reddenda. Unde dicit: *Unusquisque enim onus suum portabit.* Quod videtur contrarium ei quod dixerat: Alter alterius onera portate. Sed sciendum est quod ibi loquitur de onere sustinendæ infirmitatis, quod debemus mutuo portare: hic loquitur de onere reddendæ rationis, quod quilibet pro se portabit, sive sit onus præmii, sive pœnæ. Nam onus aliquando quidem pondus pœnæ, aliquando præmii significat. (2 *Cor.* 4.) *Æternum gloriæ pondus operatur, etc.* (*Is.* 3.) *Dicite justo, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet; væ impio in malum, etc.* Si autem dicantur aliqui rationem reddere pro aliis, puta prælati pro subditis, secundum illud (*Ezech.* 3.) *Sanguinem ejus de manu tua requiram, etc.* Et (*Hebr. ult.*) *Obedite præpositis vestris, ipsi enim pervigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris,* non est contrarium dicto Apostoli: quia non puniuntur pro peccatis subditorum, sed pro propriis, quæ in custodia subditorum commiserunt. Est ergo vitanda superbia et peccatum, quia

unusquisque onus suum, id est, mensuram gratiæ suæ offeret Deo in die judicii, tanquam manipulos bonorum operum. (*Ps.* 125.) *Venientes autem venient cum exultatione:* et hoc quantum ad bonos: vel onus suum portabit, id est, pœnam pro proprio peccato.

LECTIO 2.

Inferiores obsequi docentur superioribus, prompte ministrando, cum perseverantia, et communitate.

6. *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis.*
7. *Nolite errare: Deus non irridetur.*
8. *Quæ enim seminaverit homo, hæc et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.*
9. *Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes.*
10. *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.*

Postquam Apostolus ostendit qualiter superiores se habeant ad inferiores, et æquales æqualibus, hic consequenter ostendit qualiter inferiores se habeant ad superiores, dicens inferiores debere superioribus ministrare et obsequi. Et circa hoc tria facit. Primo monet ut ministrent prompte. Secundo ut ministrent perseveranter, ibi: *Bonum autem facientes, non deficiamus, etc.* Tertio, ut ministrent communiter, ibi: *Ergo dum tempus habemus, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit monitionem ministerii. Secundo excusationem excludit, ibi: *Nolite errare, etc.* Dicit ergo: dictum est supra, quomodo superiores se debeant habere ad inferiores, sc. leniter corripiendo et instruendo: nunc autem restat videre qualiter inferior superiori obsequatur, et ideo dicit: *Communicet autem is, qui catechizatur,* id est, docetur verbo Dei, *Ei qui se catechizat,* id est, qui eum docet. Communicet, inquam, in omnibus bonis. Sed notandum est quod discipulus potest dupliciter communicare se docenti. Primo ut accipiat bona doctoris, et sic dicitur: *Communicet is qui catechizatur,* id est commune sibi faciat quod est docentis, eum imitando. (1 *Cor.* 11.) *Imitatores mei estote, etc.* Sed quia contingit doctores aliquando minus bona facere, ideo non sunt in hoc imitandi. Et ideo subdit: *In omnibus bonis.* (*Matth.* 23.) *Quæcumque dixerint vobis, servate et facite: secundum opera eorum nolite facere.* Secundo ut communicet bona sua docenti. Hoc enim a Domino præcipitur (1 *Cor.* 9.) ubi dicitur, qui evangelio serviunt, de evangelio vivant. Unde (*Matth.* 10.) *Dignus est operarius cibo suo.* Et (*Luc.* 10.) *Dignus est operarius mercede sua.* Et Apostolus dicit (1 *Cor.* 9.) *Si vobis spiritualia seminamus, etc.* Et ideo hic dicit: *Communicet autem is, etc.* id est, doctus doctori in omnibus bonis quæ habet: nam etiam temporalia bona quædam dicuntur. (*Is.* 1.) *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis.* (*Matth.* 7.) *Si vos cum sitis mali, nostis bona dare, etc.* Dicit autem: *In omnibus,* quia non solum communicare debet indigenti, sed et sententiam, et consilium, potentiam, et quidquid habet, generaliter debet

proximo communicare. (1 *Pet.* 4.) *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, etc.* De ista communicatione dicitur (*Rom.* 12.) *Necessitatibus sanctorum communicantes.* (*Eccl.* 14.) *In divisione sortis da et accipe.*

Consequenter cum dicit: *Nolite errare, etc.* excusationem excludit: et primo excludit eam. Secundo rationem exclusionis assignat, ibi: *Quæ enim seminaverit homo, etc.* Dicit ergo: *Nolite errare, Deus non irridetur.* Quod quidem dupliciter intelligi potest secundum duas præmissas expositiones. Secundum primam quidem sic: tu dicis quod debemus imitari doctores etiam in bonis, sed non possum eos imitari, nisi in his, quæ faciunt: nihil autem video in ipsis, nisi malum: ergo debeo eos imitari in malo. Sed hoc excludit, dicens: *Nolite errare, Deus non irridetur.* Error est hoc dicere. Nam mala prælatorum non excusant nos. Non enim sunt subditis in exemplum, nisi in his quibus imitantur Christum, qui est pastor absque peccato: unde et signanter dicit (*Joan.* 10.) *Ego sum pastor bonus, etc.* Et Apostolus (1 *Cor.* 4 *et* 11) dicit: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*, quasi dicat: In his me imitamini, in quibus ego imitor Christum. Etsi per mala prælatorum excusatis vos apud homines, tamen Deus non irridetur, id est, non potest falli. (*Job.* 13., *Aut decipietur ut homo fraudulentiis vestris?* Unde dicitur (*Prov.* 3., *Delusores ipse deludet.* Secundum autem secundam expositionem sic introducitur: Possent autem dicere, pauperes sumus, nihil habemus quod communicare possimus. Sed hoc excludit, dicens: *Nolite errare*, id est, nemo excusatum vane se existimet paupertatem prætendendo, *Deus non irridetur*, id est, non potest falli. Scit enim corda nostra, et non ignorat facultates. Excusatio verisimilis hominem potest fallere et placare, Deum non potest fallere. Rationem autem hujus assignat, dicens: *Quæ enim seminaverit homo, etc.* Et primo in generali. Secundo in speciali, ibi: *Quoniam qui seminat, etc.* Dicit ergo secundum primam expositionem: Vere erratis, hoc credentes, quia Deus reddet singulis pro meritis propriis. Nam quæ seminaverit homo, hæc et metet, id est, secundum opera sua bona vel mala, parva vel magna præmiabitur vel punietur. Secundum autem secundam expositionem: Quæ seminaverit homo, id est, secundum beneficia sua parva vel magna, et quantum ad qualitatem operum, et quantum ad quantitatem beneficiorum præmiabitur. (2 *Cor.* 9.) *Qui parce seminat, parce et metet, etc.*

Rationem autem specialiter assignat, dicens: *Quoniam qui seminat in carne sua, etc.* Quæ quidem ratio habet duas partes secundum duas seminationes carnis et spiritus. Primo ergo agit de seminatione carnis. Ubi dicendum est, quid sit seminare in carne. Secundo quid est de carne metere corruptionem. Seminare quidem in carne, est operari pro corpore vel pro carne: sicut si dicam: Ego multum expendi in isto homine, id est, multa feci pro eo. Ille ergo in carne seminat, qui ea quæ facit, etiam si quæ bona videantur, facit in fomentum et utilitatem carnis. De carne autem metere corruptionem, dicit et infert, quia semen fructificat ut plurimum secundum conditionem terræ. Unde videmus quod in aliquibus terris semen frumenti degenerat in siliginem, vel in aliquod aliud. Conditio autem carnis est, ut sit corruptibilis, et ideo, *Qui in carne seminat*

id est, studium suum ponit et opera, oportet quod ipsa opera corrumpantur et pereant. (*Eccles.* 14.) *Omne opus corruptibile, in fine perdetur.* (*Rom.* 8.) *Si secundum carnem vixeritis, moriemini.* Secundo agit de seminatione spiritus, dicens : *Qui autem seminat in spiritu*, id est, ordinat studium suum ad servitutem spiritus, ex fide et charitate serviendo justitiæ, metet quidem de spiritu secundum conditionem ejus. Conditio autem spiritus est quod sit actor vitæ. (*Joan.* 6.) *Spiritus est qui vivificat.* Non autem cujuscumque vitæ, sed vitæ æternæ, cum spiritus sit immortalis, et ideo metet de spiritu *Vitam æternam.* (*Prov.* 11.) *Seminanti justitiam merces fidelis, quia nunquam desiccatur.* Sed nota, quod cum agit de seminatione carnis, dicit : In carne sua, quia caro est nobis de natura nostra : sed cum loquitur de semine spiritus, non dicit : suo, quia spiritus non est nobis a nobis, sed a Deo.

Deinde cum dicit: *Bonum autem facientes, etc.* monet ad ministerii perseverantiam, quia non ad horam tantum, sed semper debemus benefacere; quod quidem potest referri ad ea quæ dicta sunt, sc. ad superiores, et ad æquales, et ad inferiores, quasi dicat : Quicumque sumus sive prælati erga subditos, sive æquales erga æquales, sive subditi erga prælatos, *Bonum facientes non deficiamus*, sc. in bene operando, quia *Non deficiemus* in metendo. (*Eccles.* 9.) *Quodcumque facere potest manus tua instanter operare.* (1 *Cor.* 15.) *Stabiles estote et immobiles.* Et merito non est deficiendum, quia expectamus remunerationem æternam et indeficientem. Unde subdit: *Tempore enim suo metemus non deficientes.* Unde dicit Augustinus : Si homo non imposuerit finem operi, nec Deus imponet remunerationi. (*Matth.* 25.) *Ibunt hi in vitam æternam.* Sed nota quod dicit, tempore suo: quia sicut agricola non statim de illo quod seminat, fructum colligit, sed tempore congruo. (*Jac. ult.*) *Agricola expectat gloriosum fructum terræ patienter ferens, donec accipat temporaneum et serotinum, etc.* De ista messione dicitur (2 *Cor.* 9.) *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet vitam æternam.*

Deinde cum dicit : *Ergo dum tempus habemus, etc.* monet ad ministrandum communiter, dicens: Quia metemus non deficientes. *Ergo dum tempus habemus*, id est, in hac vita, quæ est tempus seminandi. (*Joan.* 9.) *Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est : venit nox, etc.* (*Eccles.* 9.) Quodcumque potest facere manus tua instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas. Dum, inquam, illud habemus, *Operemur bonum*, et hoc *ad omnes*, sc. homines qui juncti sunt nobis in divina similitudine, inquantum omnes ad imaginem Dei facti sumus. Sed contra, (*Eccl.* 12) dicitur : *Da justo, et ne recipias peccatorem.* Non ergo debemus operari bonum ad omnes.

Respondeo: dicendum est quod in peccatore duo sunt, natura sc. et culpa. Natura quidem est in eo amanda, et sustentanda, etiam inimici. (*Matth.* 5.) *Diligite inimicos vestros, etc.* Culpa vero in eo est expellenda. Sic ergo dictum est : da justo, et non recipias peccatorem, ut sc. peccatori non ideo benefacias, qui a peccator est, sed quia homo. Unde Augustinus : Non sis ad judicandum remissus, nec ad subveniendum inhumanus. Persequamur ergo in malis propriam iniquitatem, misereamur in eisdem communem conditionem. Sed quia non possumus

omnibus benefacere, ordinem benefaciendi subdit: *Maxime autem ad domesticos fidei*, qui sc. non solum natura nobis sunt similes, sed etiam sunt uniti fide et gratia. (*Ephes.* 2) *Non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei, etc.* Ergo omnibus impendenda est misericordia, sed præponendi sunt justi, qui sunt ex fide: quia (1 *Tim.* 5) dicitur: *qui suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit: et est infideli deterior.* Sed dubitatur hic, utrum liceat plus unum diligere, quam alium. Ad quod sciendum, quod amor potest dici major vel minor dupliciter. Uno modo ex objecto. Alio modo ex intensione actus. Amare enim aliquem, est velle ei bonum. Potest ergo aliquis alium magis alio diligere, aut quia vult ei majus bonum, quod est objectum dilectionis, aut quia magis vult ei bonum, id est, ex intensiori dilectione. Quantum ergo ad primum, omnes æqualiter debemus diligere, quia omnibus debemus velle bonum vitæ æternæ. Sed quantum ad secundum, non oportet quod omnes æqualiter diligamus: quia cum intensio actus sequatur principium actionis, dilectionis autem principium sit unio et similitudo, illos intensius et magis debemus diligere, qui sunt nobis magis similes et uniti.

LECTIO 3.

Galatas monet quomodo se habere debeant ad hæreticos, et pseudo, qui scripturas corrumpebant, notam figens, qua ejus litteras cognoscerent.

11. *Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu.*
12. *Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur.*
13. *Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt, sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur.*

Postquam Apostolus monuit Galatas qualiter se habeant ad homines rectos et justos, hic docet quomodo se habeant ad hæreticos et perversos. Et primo insinuat modum scribendi monitionem. Secundo ipsam monitionem subjungit, ibi: *Quicumque enim, etc.* Circa primum sciendum quod consuetudo erat apud hæreticos depravandi et falsificandi scripturas canonicas, nec non et permiscendi aliqua eorum quæ hæresim sapiant; propter hoc consuetudo fuit ab Apostolo servata, quod quando aliqua contra eos scribebat, in fine litteræ aliqua scriberet, ut depravari non posset, et ita innotesceret eis de ejus conscientia processisse, sicut (1 *Cor. ult.*) dicit: *Salutatio mea manu Pauli.* Totam enim epistolam per alium eo dictante scribi faciebat, et postea in fine aliquid propria manu addebat. Et secundum hunc modum ea quæ sequuntur, ab isto loco scripsit Paulus manu propria. Unde dicit: *Videte qualibus litteris scripsi vobis manu propria*, ut sc. prædicta firmius teneatis, ut scientes a me hanc epistolam missam magis obediatis. Sic ergo prælati debent propria manu scribere, ut quod docent verbo et scripto, ostendant exemplo. Ideo dicitur (*Is.* 49.) *In manibus*, id est, in operibus meis *descripsi te, etc.* (*Exod.* 32) dicitur de Moyse, quod descendit portans duas tabulas lapideas scriptas digito Dei. Monitionem aut

subjungit, dicens: *Quicumque enim placere volunt, etc.* Et primo aperit seducentium intentionem. Secundo ostendit suam intentionem eis esse contrariam, ibi: *Mihi autem absit gloriari, etc.* Tertio subdit suam admonitionem ad subditos, ibi: *Quicumque hanc regulam, etc.* Circa primum duo facit. Primo aperit seducentium malam intentionem. Secundo probat, quod dicit, ibi: *Neque enim circumcisionem, etc.*

Circa primum ponit unum factum et duas intentiones ad invicem ordinatas. Factum autem erat istorum qui circumcisionem inducebant, et ex hoc duo intendebant. Unum propter aliud, sc. ut placerent inde Judæis, ex hoc quod carnales observantias legis introducebant in Ecclesia Gentium, et hoc est quod dicit: *Quicumque volunt placere*, sc. Judæis infidelibus, in carne, id est, carnalibus observantiis, hi *Cogunt vos circumcidi*, non coactione absoluta, sed quasi ex conditione dicentes: Quia nisi circumcidamini, non poteritis salvi fieri, ut habetur (*Act.* 15.) Intendebant autem ex hoc ulterius quamdam securitatem habere. Judæi enim persequebantur discipulos Christi propter prædicationem crucis. (1 *Cor.* 1.) *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, etc.* Et hoc quia per prædicationem crucis evacuabantur legalia. Nam si Apostoli simul cum cruce Christi prædicassent debere servari legalia, nullam persecutionem Judæi Apostolis intulissent. Unde dicebat (*Supra* 5.) *Ego autem fratres si adhuc circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior, etc.* Ut ergo non haberent persecutionem a Judæis, inducebant circumcisionem. Et ideo dicit: Et etiam hoc propter hoc tantum faciunt, *Ut crucis Christi persecutionem non patiantur*, quæ, sc. pro cruce Christi infertur. Vel hoc etiam faciebant ad vitandam persecutionem, non solum Judæorum, sed etiam Gentilium infidelium. Nam Romani Imperatores, Caius Cæsar, et Octavius Augustus promulgaverunt leges, ut Judæi ubicumque essent, proprio ritu, propriis cerimoniis servirent. Et ideo quicumque in Christum credebat, et circumcisus non erat, persecutionibus tam Gentilium quam Judæorum fiebat obnoxius. Ut ergo non inquietarentur de fide Christi, et in quiete viverent, cogebant eos circumcidi, secundum quod habetur in Glossa. Sed quia possent dicere pseudo, quod non propter hoc circumcisionem inducunt, sed zelo legis solum, ideo hoc excludens probat quod dixit, cum dicit sic: *Neque enim qui circumciduntur, etc.* Constat enim quod si propter legis zelum aliquos ad legis observantias inducerent, mandarent etiam legem in aliis impleri. Sed neque illi qui circumciduntur, neque pseudo in aliis, sc. in moralibus quæ potiora sunt in lege et in aliis observantiis custodiunt. (*Joan.* 7.) *Nemo ex vobis facit legem;* non ergo ex zelo legis circumcisionem inducunt. (*Rom.* 2.) *Circumcisio quidem prodest, si legem observes.* Sed ideo *Volunt vos circumcidi, ut in carne vestra*, id est, in carnali vestra circumcisione, *Glorientur* apud Judæos, eo quod tam multos proselytos faciant. (*Matth.* 23.) *Væ vobis scribæ et pharisæi, qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum, etc.*

LECTIO 4.

Gloriam suam tantum in cruce Christi esse ostendit, opponens eam pseudo gloriæ, qui tantum in carne gloriabantur.

14. *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.*
15. *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.*

Postquam Apostolus exposuit pravam seducentium intentionem, hic insinuat suam. Et primo ponit suam intentionem. Secundo ostendit intentionis hujus signum, ibi: *Per quem mihi mundus, etc.* Tertio rationem intentionis assignat, ibi: *In Christo Jesu, etc.* Dicit ergo: Intentio seducentium apparet, quia illi gloriantur in carne, sed ego aliam gloriam quæro, sc. in cruce. Et hoc est quod dicit: *Mihi absit gloriari, etc.* Vide quod ubi mundi Philosophus erubuit, ibi Apostolus thesaurum reperit. Quod illi visum est stultitia, Apostolo factum est sapientia et gloria, ut dicit Augustinus. Unusquisque enim in ea re gloriatur, per quam reputatur magnus. Sic qui reputat se magnum in divitiis, gloriatur in eis, et sic de aliis. Qui enim in nullo alio se magnum reputat, nisi in Christo, gloriatur in solo Christo. Talis autem erat Apostolus. Unde dicebat (*Supra* 2.) *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus.* Et ideo non gloriatur nisi in Christo, præcipue autem in cruce Christi, et hoc, quia in ipsa inveniuntur omnia, de quibus homines gloriari solent. Nam gloriantur aliqui de magnorum (puta Regum aut principum) amicitia: et hoc maxime Apostolus invenit in cruce, quia ibi ostenditur evidens signum divinæ amicitiæ. (*Rom.* 5.) *Commendat autem suam charitatem Deus in nobis, etc.* Nihil enim sic charitatem suam ad nos ostendit sicut mors Christi. Unde Gregorius. O inæstimabilis dilectio charitatis, ut servum redimeres, filium tradidisti. Item gloriantur aliqui de scientia. Et hanc Apostolus excellentiorem invenit in cruce. (1 *Cor.* 2.) *Non enim æstimavi me aliquid scire inter vos, nisi Jesum Christum, etc.* Nam in cruce est perfectio totius legis, et tota ars bene vivendi. Item gloriantur aliqui de potentia, et hanc Apostolus maximam habuit per crucem (1 *Cor.* 1.) Verbum crucis pereuntibus stultitia est, his autem qui salvi fiunt, id est nobis, virtus Dei est. Item gloriantur aliqui de libertate adepta, et hanc Apostolus consecutus est per crucem. (*Rom.* 6.) *Vetus noster homo crucifixus est, ut ultra non serviamus peccato.* Item aliqui gloriantur in assumptione ad aliquod magnum collegium. Sed per crucem Christi assumuntur ad collegium cœleste. (*Col.* 1.) *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in cœlis, sive quæ in terris sunt.* Item quidam gloriantur in triumphali signo victoriæ. Sed crux triumphale signum est victoriæ Christi contra dæmones. (*Col.* 2.) *Expolians principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos, etc.* (*Sap.* 14.) *Benedictum lignum per quod fit justitia.* Signum autem suæ intentionis subdit, dicens: *Per quem mihi mundus, etc.* Quia autem hoc quod dicit: *Mihi absit gloriari, nisi*

in cruce, etc. est propositio exceptiva, includens unam affirmativam, et aliam negativam : ideo duplex signum ponit, probans utramque propositionem. Et primo quidem probat negativam, sc. quod non gloriatur nisi in cruce: et hoc, cum dicit : *Per quem mihi mundus crucifixus, etc.* Illud enim in quo quis gloriatur, non est mortuum in corde ejus, sed magis illud quod contemnit. (*Ps.* 30.) *Oblivioni datus sum tanquam mortuus a corde.*

Manifestum est autem, quod mundus, et omnia quæ in mundo sunt, mortua erant in corde Pauli. (*Philip.* 3.) *Omnia arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifaciam.* Ergo non gloriatur in mundo, neque in his quæ in mundo sunt, et hoc est quod dicit: vere in nullo alio glorior, nisi in cruce Christi, per quem, sc. Christum crucifixum, mihi mundus crucifixus est, id est, mortuus est in corde meo, ut nihil in eo cupiam. Secundo, probat affirmativam, sc. quod in cruce Christi gloriatur, dicens se crucifixum mundo. Qui enim gloriatur in aliquo, illud in se prætendit, et manifestare desiderat: sed Apostolus nihil in se prætendit, nec manifestare desiderat, nisi quod pertinet ad crucem Christi, et ideo tantum in ea gloriatur: et hoc est quod dicit : *Et ego mundo*, sc. sum crucifixus, quasi dicat : Porto insignia crucis, et sum reputatus ut mortuus. Et ideo sicut mundus horret crucem Christi, ita horret me. (*Coloss.* 3.) *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo, etc.*

Rationem autem quare non in alio gloriatur, ostendit subdens: *in Christo enim Jesu, etc.* In illo siquidem maxime gloriatur, quod valet, et adjuvat ad conjungendum Christo, hoc enim Apostolus desiderat, sc. cum Christo esse. Et quia non valet ad hoc ritus Judaicus, nec Gentilium observantia, sed crux Christi solum, ideo solum in ea gloriatur, et hoc est quod dicit: *in Christo, neque circumcisio aliquid valet*, id est, ritus Judaicus: *Neque præputium*, id est, gentilitatis observantia, id est ad justificandum, et jungendum Christo, sed ad hoc valet *Nova creatura*. Quod quidem patet ex his quæ dicta sunt (*Supra* 5) (quasi eisdem verbis,) *in Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur.* Fides ergo charitate formata est nova creatura. Creati namque et producti sumus in esse naturæ per Adam : sed illa quidem creatura vetusta jam erat, et inveterata, et ideo Dominus producens nos, et constituens in esse gratiæ, fecit quamdam novam creaturam. (*Jac.* 1.) *Ut simus initium aliquod creaturæ ejus.* Et dicitur : *Nova*, quia per eam renovamur in vitam novam, et per Spiritum Sanctum. (*Ps.* 103.) *Emitte spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Et per crucem Christi. (2 *Cor.* 5.) *Si qua est in Christo nova creatura, etc.* Sic ergo per novam creaturam, sc. per fidem Christi et charitatem Dei, quæ diffusa est in cordibus nostris, renovamur, et Christo conjungimur.

LECTIO 5.

Monet ut se imitentur, obsecrans ne eum de cætero molestia afficiant, præoptans quod illis Christi gratiam, epistolam salutatione signat.

16. *Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei.*
17. *De cætero nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.*
18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro fratres. Amen.*

Aperta intentione seducentium et insinuata sua, hic consequenter Apostolus monet eos : et primo ad sui imitationem. Secundo ut desistant ab ejus molestatione, ibi : *De cætero nemo, etc.* Tertio implorat eis gratiæ auxilium ad prædictorum impletionem. Dicit ergo primo : intentio mea est, ut non nisi in cruce Christi glorier, quod et vos debetis facere, quia *Quicumque hanc regulam*, quam ego sc. teneo, *Secuti fuerint*, sc. hanc rectitudinem gloriandi. (2 *Cor.* 10.) *Non in immensum gloriamur, sed secundum mensuram regulæ, etc.* — *Pax super illos*, sc. gloriantes: quia non nisi in Christo gloriantur, pax, inquam, qua quietentur et perficiantur in bono. Pax enim est tranquillitas mentis. (*Cantic.* 8.) *Ex quo facta sum coram illo quasi pacem reperiens.* (*Coloss.* 3.) *Pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua, etc.* — *Et misericordia*, per quam liberentur a peccatis. (*Thren.* 2.) *Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti.* (*Sap.* 4.) *Gratia Dei et misericordia in sanctos ejus, et respectus in electos illius*, qui, sc. sunt Israel. (*Rom.* 2.) *Non enim qui in manifesto Judæus est.* Ille ergo est Israel Dei, qui est spiritualiter Israel coram Deo. (*Joan.* 1.) *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* (*Rom.* 9.) *Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ, etc. sed qui filii sunt promissionis existimantur in semine.* Unde et ipsi Gentiles facti sunt Israel Dei per mentis rectitudinem. Israel rectissimus interpretatur. (*Gen.* 32.) *Israel erit nomen tuum, etc.*

Consequenter cum dicit: *De cætero nemo, etc.* monet, ut desistant a sui molestatione. Et primo ponit admonitionem. Secundo rationem ejus assignat, ibi: *Ego enim stigmata.* Dicit ergo: *De cætero, etc.* quod potest dupliciter exponi. Uno modo, ut de cætero accipiatur in vi unius dictionis, ut sit sensus, de cætero, id est, amodo. Alio modo ut accipiatur in vi duarum dictionum, ut sit sensus: De residuo nemo, etc. quasi dicat: Ego gloriabor tantum in cruce, de omnibus aliis, *Nemo mihi molestus sit*, quia ego de nullo curo. Sed prima melior est. Quod autem dicit: *Nemo mihi molestus sit*, potest referri ad pseudo, qui molesti erant Apostolo, movendo quæstiones, et murmurando de observantiis legalibus. (*Ps.* 34.) *Ego autem dum mihi molesti essent induebar cilicio, etc.* Vel potest referri ad auditores non recte sentientes, ut dicatur : Nemo mihi molestus sit, id est, nullus auditor exhibeat se talem, ut rursum in eo necessitatem habeam laborandi, sc. aliter sentiendo, quam doceam.

Rationem autem horum assignat, dicens: *Ego enim stigmata, etc.* Stigmata enim proprie sunt quædam notæ impressæ alicui cum ferro candenti, sicut cum servus ab aliquo domino si-

gnatur in facie, ut nullus eum sibi vendicet, sed quiete dimittat domino suo, cujus stigmata portat. Hoc etiam modo Apostolus dicit se stigmata Domini portare, quasi insignitus sit ut servus Christi. Et hoc quia portabat insignia passionis Christi, patiens pro eo multas tribulationes in corpore suo, secundum illud (1 *Petr.* 2.) *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, etc.* (2 *Cor.* 4.) *Semper mortificationem Domini Jesu in corpore nostro circumferentes, etc.* Et secundum hoc dupliciter potest continuari ad præmissa. Uno modo ut dictum est: *Nemo mihi molestus sit*, nam ego porto insignia Domini nostri Jesu Christi in corpore meo, et sic nullus super me jus habet nisi Christus. Alio modo: *Nemo mihi molestus sit*, quia ego habeo multos alios conflictus et stigmata quæ in persecutionibus quas patior me molestant, et grave est addere afflictionem afflicto. Unde conqueritur (*Job.* 16) *Concidit me vulnere super vulnus.* Sed prima melior est. Implorat autem auxilium gratiæ Dei, dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, etc.* per quam prædicta implere possitis, *Sit cum spiritu vestro*, id est cum ratione vestra, ut veritatem intelligatis. Vel cum spiritu vestro, quo sc. debetis legem observare, et non carnaliter. (*Rom.* 8.) *Non enim accepistis, etc.*

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

SUPER EPISTOLAM

S. PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS.

PROLOGUS.

Ego confirmavi columnas ejus. (*Ps.* 74.) Sicut dicit sapiens: Non minor est virtus quam quærere parta tueri. Ideo non immerito commendatur Apostolus, quia etsi Ephesios in fide non fundavit, tamen fundatos in fide confirmavit, ut ipse loquens de ecclesia Ephesiorum, vere possit dicere: Ego confirmavi columnas ejus; ego videlicet, Israelita natione, Christianus religione, Apostolus dignitate. Israelita dicor natione, nam et ego Israelita sum, ex semine Abrahæ de tribu Benjamin. (2 *Cor.* 11.) Item Christianus religione. (*Gal.* 2.) *Ego enim per legem mortuus sum legi, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci: vivo ergo jam non ego, vivit vero in me Christus: quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo filii Dei.* Item, Apostolus dignitate. (1 *Cor.* 15.) *Ego sum minimus Apostolorum.* De his tribus (2 *Cor.* 11.) *Israelitæ sunt, et ego: semen Abrahæ sunt, et ego: ministri Christi sunt, et ego: ut minus sapiens dico, plus ego.* Talis debet esse prædicator sapientiæ salutis, sc. Israelita quo ad contemplationem Dei, Christianus quo ad religionem fidei, Apostolus quo ad auctoritatem officii. Ego ergo Judæus per originem, quærens Deum per fidem, Apostolus Dei per imitationem, confirmavi, etc. Confirmavi ne a fide vacillarent, sicut artifex confirmat ædificium ne cadat. Unde dictum est Petro (*Luc.* 22.) *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*, quod fecit Paulus. Unde ei competit illud (*Job.* 4.) *Vacillantes confirmaverunt sermones tui.* Confirmavit item ne pseudo timerent, sicut Episcopus confirmat puerum ad robur contra pusillanimitatem, unde dictum est de David in *Ps.* 88: *Inveni David servum meum, oleo sancto meo*

unxi eum; manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum, nihil proficiet inimicus in eo, etc. (*Ps.* 32.) *Verbo Domini*, per Paulum scripto, *cœli*, id est, Ephesii, *firmati sunt, etc.* sc. ne præmium gloriæ amitterent, sicut prælatus vel princeps confirmat donum, ne postea auferatur. (*Ps.* 40.) *Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum.* Has confirmationes petebat (*Ps.* 32.) dicens: *Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis, etc.* Has promittebat Apostolus (2 *Thess. ult.*) *Fidelis autem Deus qui confirmabit vos, et custodiet a malo.* Ego ergo confirmavi columnes ejus, sc. fideles Ecclesiæ Ephesi. Fideles enim Ecclesiæ dicuntur columnæ, quia debent esse recti, erecti, et fortes. Recti per fidem, erecti per spem, fortes per charitatem. Recti dico per fidem, fides enim ostendit rectam viam veniendi ad patriam. Unde significatur per columnam nubis, de qua (*Exod.* 13.) Dominus autem præcedebat eos, ad ostendendam viam per diem in columna nubis. Fides enim ad modum nubis habet obscuritatem, quia cum ænigmate; dissolutionem, quia evacuatur; humiditatem, quia excitat ad devotionem. Erecti per spem, spes enim dirigit ad superna, unde significatur per columnam fumi, de qua dicitur (*Jud.* 20.) *Viderunt quasi columnam fumi de civitate ascendentem.* Spes enim ad modum fumi ex igne, id est, ex charitate provenit, in altum ascendit, in fine deficit, id est, in gloria. Fortes per charitatem, fortis enim est ut mors dilectio, ut dicitur *Cant.* 8; unde significatur per columnam ignis qui omnia consumit, de quo (*Sap.* 18) *Ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ.* Sicut enim ignis illuminat diaphana, examinat metalla, exterminat cremabilia, sic charitas illuminat opera, examinat intentionem, et omnia vitia exterminat. Jam apparet quæ sit causa hujus epistolæ efficiens, quia Paulus, quod notatur ibi: Ego. Finalis, quia confirmatio, quod notatur ibi: Confirmavi. Materialis, quia Ephesii, quod notatur ibi: Columnas ejus. Formalis patet in divisione epistolæ, et modo agendi. Huic epistolæ præmittit glossator prologum sive argumentum, ubi principaliter duo facit. Primo, describit eos. Secundo, rationem et modum scribendi subdit, ibi: Hos collaudat Apostolus, etc. Ephesinos vero quibus scribit, describit a tribus. Primo, a regione, quia Ephesii sunt Asiani ab Asia minore. Secundo, a religione, quia hi acceperunt verbum veritatis Christianæ. Tertio a stabilitate, quia perstiterunt in fide. Primum respicit patriam. Secundum, gratiam. Tertium, perseverantiam. Hos collaudat Apostolus, etc. Hic subdit etiam rationem et modum scribendi, ubi implicat quatuor. Primo, scripturæ rationem. Secundo actorem, qui est Apostolus scribens. Tertio, locum a quo scribit, quia a Roma de carcere. Quarto, nuntium, per quem scribit, quia per Tichicum diaconum; littera satis patet.

CAPUT I.

Paulus Ephesios salutans, suum erga illos affectum demonstrat; narrationemque, eos in bonis habitis confirmando, ponit.

1. *Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu.*
2. *Gratia vobis et pax a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo.*
3. *Benedictus Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cœlestibus in Christo.*
4. *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate.*
5. *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum, in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ,*
6. *In laudem gloriæ gratiæ suæ.*

Hanc epistolam scribit Apostolus ad Ephesios. Ephesii sunt Asiani ab Asia minore, quæ est pars Græciæ : hi non fuerunt per Apostolum Paulum in fide fundati, sed confirmati. Jam enim antequam veniret ad eos, erant conversi, ut haberi potest (*Act.* 19.) *Factum est cum Apollo esset Corinthi*, *etc.* Post conversionem vero suam et Apostoli confirmationem, in fide perstiterunt, nec pseudo receperunt. Non ergo reprehensione, sed consolatione digni erant. Ideo Paulus eis non increpatoriam, sed consolatoriam scribit epistolam. Scribit autem eis ab urbe Roma per Tichicum diaconum. Intentio vero ejus est, eos in bonis habitis confirmare, et ad altiora provocare. Modus autem agendi patet in divisione epistolæ. Primo ergo ponit salutationem, in qua suum affectum ad eos demonstrat. Secundo narrationem, in qua eos in bonis habitis confirmat, ibi : *Benedictus Deus*, *etc.* usque ad 4. Tertio, exhortationem, in qua eos ad ulteriora bona provocat, a cap. 4 usque ad locum illum cap. 6. *De cætero fratres confortamini in Domino, etc.* Quarto, epistolæ conclusionem, in qua eos ad certamen spirituale confortat a loco isto : *De cætero*, usque in finem. In salutatione primo ponitur persona salutans. Secundo, personæ salutatæ, ibi : *Sanctis omnibus, etc.* Tertio forma salutationis, ibi : *Gratia vobis*, *etc.* In prima, primo nominat personam, ibi : *Paulus.* Secundo, personæ auctoritatem, ibi : *Apostolus Christi.* Tertio auctoritatis datorem, ibi : *Per voluntatem Dei.* Dicit ergo : *Paulus Apostolus.* Paulus nomen est humilitatis, Apostolus vero nomen dignitatis, quia qui se humiliat, exaltabitur.(*Luc.* 14 *et* 18.) Apostolus, inquam, *Jesu*, non satanæ, sicut pseudo. (2 *Cor.* 11.) *Non est ergo magnum si ministri ejus*, sc. satanæ, *transfigurentur velut ministri justitiæ, etc.* Apostolus, inquam, et hoc non meis meritis, sed per voluntatem Dei. Econtra est in multis. (*Oseæ* 8.) *Ipsi regnaverunt, et non ex me, etc.*– *Sanctis omnibus*, sc. qui sunt *Ephesi*, *et fidelibus* supple scribit. Vel ego Paulus scribo sanctis exercitio virtutum quo ad mores, *Fidelibus*, rectitudine cognitionis quo ad finem ; vel sanctis, id est, majoribus et perfectis ; fidelibus, id est, minoribus, et imperfectis. *Et fidelibus*, inquam, *in Christo*, non

in factis suis. *Gratia vobis, et pax, etc.* Hic subditur salutationis forma, in qua implicantur tria, donum quodlibet gratificantia: doni sufficientia, ibi : *Gratia vobis et pax.* Datoris potentia, ibi : *A Deo Patre.* Mediatoris excellentia, ibi : *Et Domino Jesu Christo.* Tunc enim gratum est donum quando sufficiens est quod datur; quando a potente datur : ut quando a rege, vel principe datur ; quando per solemnem nuntium datur, ut per filium. Dicit ergo : *Gratia,* sc. justificationis a culpa. *Et pax,* id est tranquillitas mentis, vel reconciliatio ad Deum, quoad liberationem a debita pœna pro offensa. *Vobis,* supple sit, ex hoc, sc. *et Deo patre nostro,* a quo bona cuncta procedunt. (*Jac.* 1.) *Omne datum optimum, etc.* — *Et Domino Jesu Christo,* sine quo nulla bona dantur. Ideo fere omnes orationes finiuntur: Per Dominum nostrum Jesum Christum. Spiritum Sanctum non nominat, quia cum sit nexus patris et filii, intelligitur in extremis, vel intelligitur in donis sibi appropriatis, quæ sunt gratia et pax.

Deinde cum dicit : *Benedictus Deus, etc.* hic gratias agendo, eos in bono confirmat, et hoc tribus modis. Primo, ratione sumpta ex parte Christi, a quo multa bona adepti sunt, capite isto. Secundo, ratione sumpta ex parte ipsorum, qui de præterito statu malo, ad bonum præsens translati sunt, cap. 2, ibi : *Et vos cum essetis mortui, etc.* Tertio, ratione sumpta ex parte Apostoli, cujus ministerio, et diligentia in bono statu positi, confirmati sunt, capit. 3, ibi: *Hujus rei gratia, etc.* Iterum prima in tres dividitur : quia primo gratias agendo, tangit beneficia generaliter. Secundo, beneficia exhibita ipsis Apostolis specialiter, ibi : *Quæ superabundavit in vobis, etc.* Tertio, beneficia exhibita ipsis Ephesiis specialiter, ibi : *In quo et vos cum audivissetis, etc.* Beneficia vero exhibita generaliter humano generi tangit sex. Primum benedictionis, in certitudine futuræ beatitudinis, ibi: *Benedictus, etc.* Secundum electionis, in præordinata separatione a massa perditionis, ibi : *Sicut elegit nos in ipso, etc.* Tertium prædestinationis, in præordinata associatione cum bonis, sc. cum filiis adoptionis, ibi : *Qui prædestinavit nos, etc.* Quartum gratificationis, in collatione gratiæ, ibi : *In quo gratificavit nos, etc.* Quintum redemptionis, in liberatione a pœna, id est, a diaboli servitute, ibi : *In quo habemus redemptionem, etc.* Sextum remissionis in deletione culpæ, ibi : *Remissionem peccatorum, etc.* Circa beneficium benedictionis, tangit duo. Primo, præconium, quod debet impendi, ibi : *Benedictus Deus, etc.* Secundo, beneficium, propter quod debet impendi, ibi : *Qui benedixit nos, etc.* Dicit ergo: *Benedictus,* sc. a me, a vobis, et ab aliis, sc. corde, et ore, et opere, id est, laudatus, *Deus et pater,* id est, ille, qui est Deus per essentiam divinitatis, et pater propter proprietatem generationis. Incidit autem copulatio, non ratione suppositionis, quia idem est suppositum, sed ratione significationis essentialiter et relative. Pater, inquam, *Domini nostri Jesu Christi,* id est, filii, qui est Dominus noster secundum divinitatem ; Jesus Christus secundum humanitatem. Qui, sc. Deus, *Benedixit nos* in spe in præsenti, sed in futuro benedicet in re. Ponit autem præteritum pro futuro propter certitudinem. Benedixit, inquam, nos, licet nostris meritis maledictos, *In omni benedictione spirituali,* sc. quantum ad animam, et quantum ad corpus. Tunc enim erit corpus spirituale. (1 *Cor.* 15.) *Seminatur corpus animale, resur-*

get corpus spirituale. Benedictione, inquam, habita, *In cœlestibus*, id est, in cœlo. Et hoc, *In Christo*, id est, per Christum, vel in Christo operante. Ipse enim est, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, etc. (*Philip.* 3.) Valde appetenda est benedictio hæc. Et ratione efficientis, quia Deus est benedictio hæc. Et ratione materiæ, quia nos benedixit. Et ratione formæ, quia in omni benedictione spirituali benedicit. Et ratione finis, quia in cœlestibus benedicit. (*Ps.* 127.) *Ecce benedicetur homo, qui timet Dominum.*

Deinde cum dicit: *Sicut elegit nos, etc.* tangitur beneficium electionis, ubi commendatur electio ista, quia libera, ibi: *Sicut elegit nos in ipso*, quia æterna, ibi: *Ante mundi constitutionem*, quia fructuosa, ibi: *Ut essemus, etc.* Quia gratuita, ibi: *In charitate.* Dicit ergo: Ita benedicet nos, non nostris meritis, sed ex gratia Christi, sicut elegit nos, et gratis a massa perditionis separando, præordinavit nos in ipso, id est, per Christum. (*Joan.* 15.) *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, etc.* Et hoc, *ante mundi constitutionem*, id est, ab æterno, antequam fieremus. (*Rom.* 9.) *Cum nondum nati fuissent, etc.* — *Elegit*, inquam, non quia sancti essemus, *quia nec eramus*, sed ad hoc elegit nos: *Ut essemus sancti*, virtutibus, *et immaculati*, a vitiis. Utrumque enim facit electio secundum duas partes justitiæ. (*Ps.* 33.) *Declina a malo, et fac bonum.* Sancti, inquam, *In conspectu ejus*, id est, interius in corde, ubi ipse solus conspicit. (1 *Reg.* 16.) *Deus autem intuetur cor.* Vel, *in conspectu ejus*, id est, ut eum inspiciamus, quia visio est tota merces, secundum Augustinum. Et hoc fecit, non nostris meritis, sed in charitate sua, vel nostra, qua nos formaliter sanctificat.

Deinde cum dicit: *Qui prædestinavit, etc.* subdit tertium beneficium, sc. prædestinationis, in præordinata associatione cum bonis. Ubi circa prædestinationem implicat sex. Primo actum æternum, ibi: *Prædestinavit.* Secundo, temporale objectum, ibi: *Nos.* Tertio, præsens commodum, ibi: *In adoptionem, etc.* Quarto, fructum futurum, ibi: *In idipsum.* Quinto, modum gratuitum, ibi: *Secundum propositum.* Sexto, effectum debitum, ibi: *In laudem gloriæ, etc.* Dicit ergo: *Qui*, sc. Deus, *Prædestinavit nos*, id est, sola gratia præelegit in adoptionem filiorum, id est, ut associaremur cum aliis filiis adoptionis in bonis, quæ habituri sunt; ideo dicit: *In adoptionem filiorum.* (*Rom.* 8.) *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Et infra: *Adoptionem filiorum expectantes.* Quia vero illud quod fit ignitum, per ignem hoc oportet fieri, quia nihil consequitur participationem alicujus, nisi per id quod est per naturam suam tale: ideo adoptionem filiorum oportet fieri per filium naturalem. Et ideo addit Apostolus: *Per Jesum Christum.* Et hoc est tertium, quod tangitur in isto beneficio, sc. mediator alliciens. (*Gal.* 4.) *Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus.* Et hoc, *In ipsum*, id est, inquantum ei conformamur, et in spiritu servimus. (1 *Joan.* 3.) *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, ut filii Dei nominemur, et simus.* Et sequitur ibidem: *Et scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.* Ubi notandum est, quod duplex est similitudo prædestinatorum ad filium Dei, quædam imperfecta, quæ est per gratiam, et dicitur imperfecta. Primo

quidem, quia solum est secundum reformationem animæ, de qua (*Col.* 3.) *Reformamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, etc.* Secundo, quia etiam secundum animam habet quandam imperfectionem. Ex parte enim cognoscimus, ut dicitur (1 *Cor.* 13.) Alia vero similitudo erit perfecta, quæ erit in gloria, et quantum ad corpus: (*Philip.* 3.) *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum, etc.* et secundum animam, quia cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.(1 *Cor.* 13.) Quod ergo dicit Apostolus, quod prædestinavit nos in adoptionem filiorum, potest referri ad imperfectam assimilationem filii Dei, quæ habetur in hac vita per gratiam; sed melius est, quod referatur ad perfectam filii Dei assimilationem, quæ erit in patria, de qua adoptione dicitur (*Rom.* 8) *Ingemiscimus adoptionem filiorum Dei expectantes.* Causa prædestinationis divinæ non est necessitas ex parte Dei, nec debitum ex parte prædestinatorum; sed magis est secundum propositum voluntatis suæ. In quo quarto commendatur beneficium, quia ex amore puro proveniens, quia prædestinatio secundum rationem præsupponit electionem, et electio dilectionem.

Duplex tamen hic causa hujus beneficii immensi assignatur. Una est efficiens, quæ est simplex Dei voluntas, ibi: *Secundum propositum voluntatis suæ.* (*Rom.* 9.) *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* (*Jac.* 1.) *Voluntarie enim nos genuit verbo veritatis suæ.* Alia vero causa est finalis, quæ est, ut laudemus et cognoscamus bonitatem Dei, quæ notatur ibi: *In laudem gloriæ gratiæ suæ.* Et hoc iterum est, a quo commendatur istud excellens beneficium, sc. servitium sibi conveniens. Causa enim divinæ prædestinationis, est voluntas mera Dei, finis vero cognitio ejus bonitatis. Unde notandum est, quod Dei voluntas nullo modo habet causam, sed est prima causa omnium. Nihilominus tamen potest ei aliqua ratio assignari dupliciter, sc. vel ex parte volentis, et sic quædam ratio divinæ voluntatis est ejus bonitas, quæ est objectum voluntatis divinæ, et movet eam. Unde ratio omnium eorum quæ Deus vult, est divina bonitas. (*Prov.* 16.) *Universa propter semetipsum operatus est Deus.* Ex parte autem voliti, ratio divinæ voluntatis potest esse aliquod esse creatum, sicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit; sed hoc non est causa volendi, sed est causa, quod ita fiat.

Sciendum tamen est, quod effectus sunt ratio voluntatis divinæ ex parte voliti, ita sc. quod effectus prior sit ratio ulterioris, sed tamen cum venitur ad primum effectum, non potest ultra assignari aliqua ratio illius effectus, nisi voluntas divina, puta, Deus vult hominem habere manum, ut serviat rationi, et hominem habere rationem, quia voluit eum esse hominem, et hominem esse voluit propter perfectionem universi. Et quia hic est primus effectus in creatura, non potest assignari aliqua ratio universi ex parte creaturæ, sed ex parte creatoris, quæ est divina voluntas. Ergo secundum hunc modum, nec prædestinationis potest ex parte creaturæ ratio aliqua assignari, sed solum ex parte Dei. Nam effectus prædestinationis sunt duo, sc. gratia, et gloria. Effectuum autem qui ad gloriam ordinantur, potest quidem ex parte voliti assignari ratio, sc. gratia, puta, Petrum coronavit, quia legitime certavit, et hoc quia fuit firmatus in gratia; sed gratiæ quæ est primus effectus, non potest

aliqua ratio assignari ex parte hominis, quod sit ratio prædestinationis; quia hoc esset ponere, quod principium boni operis sit in homine ex seipso et non per gratiam, quod est hæresis Pelagiana, quæ dicit principium boni operis esse ex parte nostra. Sic ergo patet, quod ratio prædestinationis est simplex Dei voluntas; propter quod dicit Apostolus: secundum propositum voluntatis suæ.

Qualiter autem intelligatur, quod Deus omnia facit et vult propter suam bonitatem, sciendum est, quod aliqua operari oportet propter finem, potest intelligi dupliciter. Vel propter finem adipiscendum, sicut infirmus accipit medicinam propter sanitatem, vel propter amorem finis diffundendi, sicut medicus operatur propter sanitatem alteri communicandam. Deus autem nullo exteriori a se bono indiget, secundum illud (*Ps.* 15.) *Bonorum meorum non eges.* Et idee cum dicitur, quod Deus vult et facit omnia propter bonitatem suam, non intelligitur, quod faciat aliquid propter bonitatem sibi communicandam, sed propter bonitatem in alios diffundendam. Communicatur autem divina bonitas creaturæ rationali proprie, ut ipsa rationalis creatura eam cognoscat. Et sic omnia quæ Deus in creaturis rationalibus facit, creat ad laudem et gloriam suam, secundum illud (*Is.* 43.) *Omnem, qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum,* ut, sc. cognoscat bonitatem, et cognoscendo laudet eam. Et ideo subdit Apostolus: In laudem gloriæ gratiæ suæ, id est, ut cognoscat quantum Deus sit laudandus et glorificandus. Non dicit autem, in laudem justitiæ. Nam justitia ibi locum habet, ubi invenitur debitum, vel etiam redditur; quod autem prædestinatur ad vitam æternam, non est debitum, ut dictum est, sed gratia pure gratis data. Nec solum dicit gloriæ, sed addit gratiæ, quasi gloriosæ gratiæ, quæ est gratia, in qua ostenditur magnitudo gratiæ, quæ consistit etiam in magnitudine gloriæ, et modo dandi, quia nullis meritis præcedentibus, sed adhuc immeritis existentibus eam dat. Unde (*Rom.* 5) *Commendat autem Deus suam charitatem in nobis, quoniam si cum adhuc peccatores essemus secundum tempus Christus pro nobis mortuus est, etc.* Et parum post: *cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo.* Patet ergo quod prædestinationis divinæ nulla alia causa est, nec esse potest, quam simplex Dei voluntas. Unde patet etiam, quod divinæ voluntatis prædestinantis non est alia ratio, quam divina bonitas filiis communicanda.

LECTIO 2.

Gratiam, gratis nobis collatam a Deo ostendit in Christo, cujus sanguine redempti sumus.

7. *In qua gratificavit nos in dilecto filio suo.*

8. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus (remissionem peccatorum) secundum divitias gratiæ ejus.*

Hic ponit Apostolus quartum beneficium, sc. gratificationis in collatione gratiæ. Circa quod duo facit. Primo tangit hujus beneficii collationem. Secundo ostendit conferendi modum et conditionem, ibi: *In quo habemus re-*

demptionem, etc. Dicit ergo primo: Ego dico, quod prædestinati sumus in adoptionem filiorum, in laudem gloriæ gratiæ suæ, et dico gratiam, in qua *gratificavit nos, etc.* Circa quod sciendum est, quod idem est aliquid esse gratum alicui et esse dilectum ei. Ille enim est mihi gratus quem diligo. Cum ergo Deus dilexerit nos ab æterno, nam elegit nos ante mundi constitutionem in charitate, sicut dictum est: quomodo ergo in tempore gratificavit? Et dicendum est, quod illos quos ab æterno in seipso dilexit, in tempore prout sunt in naturis propriis gratificat, et illud quidem quod ab æterno est, factum non est, quod vero in tempore est, fieri dicitur. Unde hic Apostolus dicit: *Gratificavit,* id est, gratos fecit, quod simus digni dilectione sua. (*1 Joan.* 3.) *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus pater, ut filii Dei nominemur, et simus.* Consuevit autem distingui duplex gratia, sc. gratis data, quæ sine meritis datur: (*Rom.* 11.) Si autem gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia, jam non est gratia; et gratia gratum faciens, quæ nos facit Deo gratos et acceptos, de qua dicitur hic.

Notandum est autem, quod aliqui diliguntur propter alium, et aliqui propter seipsos. Cum enim aliquem multum diligo, diligo illum, et quidquid ad illum pertinet; nos autem a Deo diligimur, sed non propter nos ipsos, sed in eo, qui per seipsum dilectus est patri. Et ideo Apostolus addit: In dilecto filio, pro quo, sc. nos diligit inquantum sumus ei similes. Dilectio enim fundatur super similitudine. Unde dicitur (*Eccl.* 13.) *Omne animal diligit sibi simile.* Filius autem est per naturam suam similis patri. Et ideo principaliter et per se dilectus est. et ideo naturaliter et excellentissimo modo est patri dilectus. Nos autem sumus filii per adoptionem, inquantum, sc. sumus conformes filio ejus, et ideo quandam participationem divini amoris habemus. (*Joan.* 3.) *Pater diligit filium, et omnia dedit in manu ejus; qui credit in filium, habet vitam æternam.* (*Col.* 1.) *Transtulit nos in regnum filii dilectionis suæ.*

Deinde cum dicit: *In quo habemus redemptionem, etc.* ponit modum ipsius. Circa hoc autem duo facit. Quia primo proponit modum ex parte Christi. Secundo ex parte Dei, ibi: *Secundum divitias gratiæ ejus, etc.* Ex parte Christi ponit duplicem modum, nam Christus per duo nos gratificavit. Sunt enim duo in nobis quæ repugnant gratificationi divinæ, sc. peccati macula, et pœnæ noxa. Et sicut mors repugnat vitæ, ita peccatum repugnat justitiæ, ita ut per hoc elongati a Dei similitudine, Deo grati non essemus. Sed per Christum nos gratificavit. Primo quidem ablata pœna, et quantum ad hoc, dicit: quod in Christo habemus redemptionem, sc. a servitute peccati. (*1 Petr.* 1.) *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine, etc.* (*Apoc.* 5.) *Redemisti nos Deo in sanguine tuo.* Secundo dicimur redempti, quia a servitute qua propter peccatum detinebamur, nec per nos plene satisfacere poteramus, per Christum liberati sumus; quia moriendo pro nobis satisfecit Deo patri, et sic abolita est noxa culpæ. Unde dicit: In remissionem peccatorum. (*Joan.* 1.) *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* (*Luc. ult.*) *Oportebat Christum pati et resurgere a mortuis die tertia, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum.*

Modus autem ex parte Dei ponitur,

cum dicit: *Secundum divitias, etc.* quasi dicat: quod Deus gratificans nos, non solum culpam remisit nobis, sed filium suum dedit, qui pro nobis satisfecit; et hoc fuit ex superabundanti gratia, qua voluit per hoc honorem humanæ naturæ conservare, dum quasi per justitiam homines a servitute peccati et mortis voluit liberare per mortem filii sui. Et ideo dicit: *Secundum divitias gratiæ ejus*, quasi dicat: Hoc quod redempti sumus et gratificati sumus per satisfactionem filii ejus, fuit ex abundanti gratia et misericordia, prout immeritis tribuitur misericordia et miseratio. Hæc autem, quæ dicta sunt, prosecuti sumus secundum expositionem Glossæ, quæ quidem expositio videtur extorta, quia idem continetur in uno, quod in alio. Nam idem est dictu, elegit nos et prædestinavit nos. Et idem dicitur per hoc, quod dicit, ut essemus sancti et immaculati, et per hoc, quod dicit, in adoptionem filiorum. Propter quod sciendum est, quod est consuetudo Apostoli, ut cum loquitur in aliqua difficili materia, quæ immediate sequuntur, sunt præmissorum expositio, nec est ibi inculcatio verborum, sed expositio, et hunc modum servat hic Apostolus. Unde servato eodem verborum pondere, aliter a principio dividamus, et dicamus, quod pars ista, benedictus Deus, etc. dividitur primo in tres partes, quia Apostolus primo reddit gratiarum actionem, ibi: *Benedictus Deus, etc.* Secundo recitat omnium beneficiorum simul largitionem, ibi: *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, etc.* Tertio ponit divinorum beneficiorum in speciali apertam expressionem, ibi: *Sicut elegit, etc.* Hæc dividitur in duas partes, quia primo beneficia distincte exprimit. Secundo ea exponit, ibi: *Qui prædestinavit nos, etc.* Explicat autem beneficia: Primo quantum ad electionem. Secundo quantum ad ea quæ sequuntur, ibi: *Ut essemus sancti, etc.* Exponit autem primo de electione. Est enim duplex electio, sc. præsentis justitiæ, et prædestinationis æternæ, de prima (*Joan.* 6.) *Nonne duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Et de hoc Apostolus non intendit hic, quia ista non fuit ante mundi constitutionem, et ideo statim manifestat de qua intelligit, quia de secunda, sc. de æterna prædestinatione, propter quod dicit: *Prædestinavit nos, etc.* Et quia dicit: In Christo, sc. ut Christo essemus similes et conformes, secundum quod adoptamur in filios; ideo subdit: in adoptionem filiorum per Jesum Christum. Hoc vero, quod dicit: In charitate, exponit, cum dicit: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus*, quasi dicat: Nos habemus, etc. Quod vero dicit: Et immaculati, exponit, cum dicit: *In remissionem peccatorum.* Hoc vero quod dicit, in conspectu ejus, exponit, dicens: in laudem gloriæ gratiæ suæ.

LECTIO 3.

Beneficia singularia Apostolis data ponuntur, quæ sunt sapientiæ excellentia, et sacramenti absconditi revelatio, quodque sit illud absconditum sacramentum exponit.

9. *Quæ superabundavit in nobis in omni sapientia et prudentia.*
10. *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum ejus, quod proposuit in eo.*
11. *In dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, et quæ in cœlis et quæ in terra sunt, in ipso.*

Positis beneficiis communiter omnibus collatis, hic Apostolus ponit beneficia specialiter Apostolis collata. Dividitur autem hæc pars in duas, quia primo proponit beneficia singulariter Apostolis collata. Secundo ostendit causam eorum, ibi: *In quo et nos sorte vocati, etc.* Circa primum tria facit: quia primo proponit singularia Apostolorum beneficia quantum ad excellentiam sapientiæ. Secundo quantum ad specialem revelationem sacramenti absconditi, ibi: *Ut notum faceret, etc.* Tertio exponit quod sit illud sacramentum, ibi: *Secundum beneplacitum, etc.* Dicit ergo primo: dico quod secundum divitias gratiæ ejus omnes fideles communiter, tam vos quam nos habemus redemptionem et remissionem peccatorum per sanguinem Christi, quæ quidem gratia *Superabundavit in nobis*, id est, abundantius fuit, quam in aliis. Ex quo apparet temeritas illorum (ut non dicam error) qui aliquos sanctos præsumunt comparare Apostolis, in gratia et gloria. Manifeste enim patet ex verbis istis, quod Apostoli habent gratiam majorem quam aliqui alii sancti, post Christum et virginem matrem. Si vero dicatur alios sanctos tantum mereri posse quantum et Apostoli meruerunt, et per consequens tantam gratiam habere. Dicendum est, quod bene argueretur, si gratia pro meritis daretur, quod si ita esset, jam non esset gratia, ut dicitur (*Rom.* 11.)

Et ideo sicut Deus præordinavit aliquos sanctos ad majorem dignitatem, ita et abundantiorem gratiam eis infudit, sicut Christo homini, quem ad unitatem personæ assumpsit, contulit gratiam singularem. Et gloriosam virginem Mariam quam in matrem elegit, et quantum ad animam, et quantum ad corpus gratia implevit, et sic Apostolus, sicut ad singularem dignitatem vocavit, ita et singularis gratiæ privilegio dotavit: propter quod dicit Apostolus (*Rom.* 8.) *Nos ipsi primitias spiritus habentes.* Gloss. tempore prius, et cæteris abundantius. Temerarium est ergo aliquem sanctum Apostolis comparare. Superabundavit ergo gratia Dei in Apostolis in omni sapientia. Nam Apostoli præpositi sunt ecclesiæ sicut pastores. (*Jer.* 3.) *Dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* Duo autem spectant ad pastores, sc. ut sint sublimes in cognitione divinorum, et industrii in actione religionis. Nam subditi instruendi sunt in fide, et ad hoc necessaria est sapientia, quæ est cognitio divinorum, et quantum ad hoc, dicit: in omni sapientia. (*Luc.* 21.) *Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere nec contradicere*

omnes adversarii vestri. Item gubernandi sunt subditi in exterioribus, et ad hoc necessaria est prudentia. Dirigit enim in temporalibus, et quantum ad hoc dicit, prudentia. (*Matth.* 10.) *Estote ergo prudentes, etc.* Sic ergo apparet beneficium Apostolorum quantum ad excellentiam sapientiæ. Sequitur eorum beneficium quantum ad excellentiam revelationis, ibi : *Ut notum faceret sacramentum, etc.* quasi dicat: Sapientia nostra non est, ut sciamus naturas rerum, et siderum cursus, et hujusmodi, sed in solo Christo. (1 *Cor.* 2.) *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Jesum, etc.* Unde hic dicit: *Ut notum faceret sacramentum*, id est, sacrum secretum, sc. mysterium incarnationis, quod fuit ab initio absconditum.

Causam autem hujus sacramenti absconditi subdit, dicens : *Voluntatis.* Nam effectus futuri non cognoscuntur, nisi cognitis causis suis, sicut ecclipsim futuram non cognoscimus, nisi cognoscendo causam ejus. Cum ergo causa mysterii incarnationis sit voluntas Dei : quia propter nimiam charitatem quam Deus habuit ad homines, voluit incarnari. (*Joan.* 3.) *Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret.* Voluntas autem Dei occultissima est. (1 *Cor.* 2.) *Quæ Dei sunt, nemo novit, nisi spiritus Dei.* Causa ergo incarnationis occulta fuit, nisi quibus Deus revelavit per Spiritum Sanctum, sicut Apostolus dicit (1 *Cor.* 2.) Dicit ergo : *Ut notum faceret sacramentum*, id est, sacrum secretum, quod ideo est secretum, quia voluntatis suæ. (*Matth.* 11.) *Confiteor tibi, Domine pater cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Item (*Colos.* 1) *Mysterium, quod absconditum fuit a seculis et generationibus : nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus.* Quid autem sit hoc sacramentum, exponit dicens : *Secundum beneplacitum, etc.* Quæ quidem sententia intricata est, et debet sic construi : *Ut notum faceret, etc.* Quod quidem sacramentum est instaurare omnia in Christo, id est per Christum. Omnia dico, *Quæ in cœlis et in terra sunt.* Instaurare, inquam, in eo, sc. Christo, cum *Dispensatione plenitudinis temporum*, et hoc secundum beneplacitum ejus. Ubi tria tangit, sc. sacramenti causam, temporis congruitatem, et sacramenti utilitatem.

Causam quodam modo tangit, cum dicit : Secundum beneplacitum. Licet autem quidquid Deo placet, bonum sit: hoc tamen beneplacitum Dei anthonomastice bonum dicitur, quia per ipsum ad perfectam fruitionem bonitatis perducimur. (*Ps.* 146.) *Beneplacitum est Domino super timentes eum, etc.* (*Rom.* 12.) *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.* Congruitas temporis fuit in dispensatione plenitudinis, de qua dicitur (*Gal.* 4.) *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere.* Unde Apostolus hic excludit quæstionem frivolam, quam Gentiles quærere consueverunt: ut enim dicitur (*Job.* 24.) *Ab omnipotente non sunt abscondita tempora.* Unde sicut omnia ordinat et dispensat, ita et tempora dispensando et accommodando ea effectibus quos producit secundum congruentiam eorum. Sicut autem aliis effectibus ab eo productis tempora ordinata sunt : ita et certum tempus præordinavit ab æterno mysterio incarnationis: quod quidem tempus secundum Gloss. existens fuit, postquam homo convictus fuit de sua

insipientia ante legem scriptam, dum sc. creaturas colebat, ut creatorem, ut dicitur (*Rom.* 1.) *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt* : et de impotentia per legem scriptam, quam implere non poterat : ut sic homines adventum Christi de sua sapientia et virtute non præsumentes, non contemnerent : sed quasi infirmi et quodammodo ignari, Christum avidius affectarent. Et effectus hujus sacramenti est, instaurare omnia. Nam inquantum facta sunt propter hominem, omnia instaurari dicuntur. (*Amos* 9.) *Suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant, instaurabo.* Omnia, inquam, quæ in cœlis, id est, Angelos : non quod pro Angelis mortuus sit Christus, sed quia redimendo hominem, reintegratur ruina Angelorum. (*Ps.* 109.) *Implevit ruinas, etc.* Ubi cavendus est error Origenis, ne per hoc credamus Angelos damnatos redimendos esse per Christum, ut ipse finxit. *Et quæ in terris*, inquantum cœlestia terrenis pacificat. (*Col.* 1.) *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt* : quod est intelligendum, quantum ad sufficientiam, etsi omnia non restaurentur, quantum ad efficaciam.

LECTIO 4.

Beneficiorum excellentiam, non meritis, sed Dei gratia se accepisse ostendit, proponensque vocationem gratuitam, ac prædestinationem voluntariam, dicit, quod tum illius, tum hujus finis est laus, et gloria Dei.

12. *In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.*
13. *Ut simus in laudem gloriæ ejus, nos qui ante speravimus in Christo.*

Supra posuit Apostolus abundantiam gratiæ, quam ipse et alii Apostoli a Christo receperunt : ne autem crederet aliquis eos propriis meritis eam recepisse, ideo consequenter ostendit, quod gratis eam receperunt, vocati a Deo non propriis meritis. Dividitur autem pars ista in tres : quia primo proponit gratuitam vocationem. Secundo voluntariam Dei prædestinationem, ibi : *Prædestinati secundum propositum ejus, etc.* Tertio utriusque finem, ibi : *Ut simus in laudem gloriæ ejus, etc.* Dicit ergo : Dixi quod hujusmodi gratia superabundavit in nobis, et quod in Christo omnia restaurata sunt. In quo etiam, id est, per quem Christum nos sorte sumus vocati, id est, non nostris meritis, sed divina electione. (*Col.* 1.) *Gratias agentes Deo et patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine, etc.* (*Ps.* 30.) *In manibus tuis sortes meæ.* Ad hujus autem intellectum sciendum est, quod multa fiunt inter homines, quæ fortuita videntur et contingentia : quæ tamen sunt secundum divinam providentiam ordinata. Sors nihil aliud est, quam exquisitio providentiæ divinæ de aliquo contingenti et humano. Unde Augustinus super illud (*Ps.* 30.) *In manibus tuis sortes meæ* : dicit quod sors non est aliquod malum, sed in rebus dubiis divinam exquirens voluntatem.

Est autem in sortibus triplex peccatum vitandum. Primo quidem super-

stitionis : nam omnis vana et illicita religio superstitio est. Tunc ergo in sortibus incurritur peccatum illicitæ superstitionis, quando in eis initur aliquod pactum cum dæmonibus. Unde dicitur (*Ezech.* 21.) *Stetit rex Babylonis in bivio in capite duarum viarum divinationem quærens, commiscens sagittas. Interrogavit idola, exta consuluit.* Commiscere enim sagittas, ad sortilegium pertinet: et interrogare idola, ad superstitionem. Et ibi sortilegium damnatur inter peccata ad superstitionem pertinentia. Secundo vitandum est peccatum tentationis Dei, nam quandiu per se homo aliquid potest facere et scire, quid debeat facere, si tunc a Deo sorte, vel aliquo alio loco tali exploret quid facere debeat, Deum tentat. Quando autem necessitas imminet, neque ipse per seipsum juvari potest, tunc licite a Deo inquirit quid facere debeat. (2 *Par.* 20.) *Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te.* Tertio vitandum est peccatum vanitatis : quod fit, si de inutilibus et impertinentibus ad nos inquiramus, ut puta, de futuris contingentibus. Unde dicitur (*Act.* 1.) *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate.*

Potest ergo secundum hoc triplex sors accipi, sc. quædam divisoria, quædam consultoria, et quædam divinatoria. Divisoria est cum aliqui dividentes hæreditatem et concordare non valentes mittunt sortes, puta, annulum, vel chartam, vel aliquid tale ostendendo dicentes, ille cuicumque evenerit, habebit partem istam in hæreditate. Et hujusmodi sortes possunt mitti licite. (*Prov.* 18.) *Contradictiones comprimit sors : et inter potentes quoque dijudicat,* id est, inter volentes dividere. Consultoria autem fit, quando quis dubitans quid facere debeat consulit Deum, mittens sortes (*Jonæ.* 1) dicitur : Quod quando supervenit tempestas illa in mari consuluerunt Deum, sortem mittentes, ut scirent, cujus peccato tempestas illa venisset. Et hic modus licitus est, maxime in necessitatibus, et in electionibus potestatum secularium. Unde faciunt rotulos de cera, in quorum quibusdam ponunt aliquas chartas, et in quibusdam non, quos bussulos vocant, ut illi quibus veniunt bussuli cum chartis habeant voces in electione. Sed hoc ante adventum Spiritus Sancti, Apostoli fecerunt etiam in electione spirituali, (*Act.* 1) quando sors cecidit super Mathiam : sed hoc post adventum Spiritus Sancti, amplius non licet in prædictis electionibus, quia hoc faciendo injuriaretur Spiritui Sancto. Credendum est enim, quod Spiritus Sanctus providet ecclesiæ suæ de bonis pastoribus. Unde post adventum Spiritus Sancti quando Apostoli elegerunt septem diaconos, non miserunt sortes, et ideo in nulla electione ecclesiastica hoc modo licet. Divinatoria autem sors est inquisitio de futuris soli divinæ cognitioni reservatis. Et hæc semper habet vanitatem admixtam, nec potest sine vitio curiositatis fieri. Quia ergo sors nihil aliud est, quam inquisitio rerum, quæ ex divina voluntate fiunt, gratia autem ejus ex sola divina voluntate dependet, inde est : quod gratia divinæ electionis dicitur sors, quia Deus per modum sortis secundum occultam providentiam, non ex alicujus meritis, per gratiam internam vocat.

Deinde cum dicit : *Prædestinati, etc.* ponit voluntariam Dei prædestinationem, de qua dicitur (*Rom.* 8.) *Quos prædestinavit, hos et vocavit.*

Cujus quidem prædestinationis ratio non sunt merita nostra, sed mera Dei voluntas, propter quod subdit: *Secundum propositum ejus.* (*Rom.* 8.) *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti*; quod autem secundum propositum prædestinaverit, probat: quia non solum hoc, sed etiam omnia alia, quæ Deus facit, operatur secundum consilium voluntatis suæ. (*Ps.* 134.) *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit.* (*Is.* 46.) *Consilium meum stabit et omnis voluntas mea fiet.* Non autem dicit secundum voluntatem, ne credas, quod sit irrationabilis, sed secundum consilium voluntatis suæ, id est secundum voluntatem suam, quæ est ex ratione, non secundum quod ratio importat discursum, sed secundum quod designat certam et deliberatam voluntatem. Ultimo autem tangit finem utriusque, sc. prædestinationis et vocationis, sc. laudem Dei. Unde dicit: *Ut simus in laudem gloriæ ejus nos, qui ante speravimus in Christo,* et per nos, qui credimus in Christo laudetur gloria Dei. (*Is.* 55.) *Montes et colles cantabunt coram Deo laudem.* Laus autem gloriæ Dei (ut dicit Ambrosius) est cum multi acquiruntur ad fidem: sicut gloria medici est cum multos acquirit et curat. (*Eccl.* 2.) *Qui timetis Dominum, sperate in illum, et in oblectatione veniet vobis misericordia.*

LECTIO 8.

Enumerat beneficia peculiariter Ephesiis a Deo collata, quæ sunt Evangelii nunciatio, ad fidem conversio, et gratuita justificatio.

14. *In quo et vos, cum audivissetis verbum veritatis (evangelium salutis vestræ) in quo et credentes signati estis spiritu promissionis sancto.*
15. *Qui est pignus hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.*

Postquam enarravit Apostolus beneficia collata communiter omnibus fidelibus, exhibita specialiter Apostolis, hic consequenter enumerat beneficia ipsis Ephesiis collata. Dividitur autem pars ista in duas, quia primo proponit beneficia eis exhibita. Secundo insinuat affectum suum ex ipsis beneficiis excitatum, ibi: *Propterea et ego audiens, etc.* Prima iterum in tres dividitur, secundum tria beneficia eis exhibita: quia primo proponit beneficium prædicationis. Secundo beneficium conversionis ad fidem, ibi: *In quo et credentes signati estis.* Tertio beneficium justificationis, ibi: *Signati estis, etc.* Dicit ergo quantum ad primum, in quo, sc. Christo, et vos cum audivissetis, id est, cujus beneficio et virtute audivistis verbum veritatis, id est, verbum prædicationis, in quantum ipse Christus ad vos prædicatores misit. (*Rom.* 10.) *Quomodo audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?* Item eodem infra: *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Ejus ergo beneficio audiunt, qui prædicatores eis mittit. (*Luc.* 11.) *Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud.*

Hoc verbum prædicationis tripliciter commendat Apostolus. Primo a veritate, cum dicit: Verbum veritatis. Quippe quia accipit originem a Christo, de quo dicitur (*Joan.* 17.) *Sermo tuus veritas est.* (*Jac.* 1.) *Voluntarie genuit*

nos verbo veritatis suæ. Secundo quia est annuntiatio bona. Unde dicit: *Evangelium*, quod quidem annuntiat summum bonum et vitam æternam; et anthonomastice verbum fidei, Evangelium dicitur, quasi annuntiatio summi boni. (*Is.* 52.) *Quam pulchri pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem.* (*Eodem* 41.) *Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion.* Et hoc est quantum ad futura bona. Tertio describitur et commendatur quantum ad bona præsentia, quia salvat. Unde dicit: *Salutis vestræ*, id est, quod creditum dat salutem. (*Rom.* 1.) *Non enim erubesco evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti.* (1 *Cor.* 15.) *Notum autem vobis facio fratres evangelium, quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini.*

Quantum autem ad beneficium conversionis ad fidem, dicit: *In quo*, sc. Christo, id est, in cujus operatione vos credentes, *Signati estis*. Quod quidem beneficium ideo apponitur fidei, quia fides necessaria est auditoribus. Frustra enim quis audiret verbum veritatis, si non crederet, et ipsum credere est per Christum. (*Infra.* 2.) Gratia enim estis salvati per fidem. Et hoc non ex vobis, donum enim Dei est. Quantum vero ad beneficium justificationis, dicit: *Signati estis*. Et hoc, *Per Spiritum Sanctum, qui datus est vobis*, de quo dicit tria, sc. quod est signum, et quod est spiritus promissionis, et quod est pignus hæreditatis. Signum quidem est inquantum per eum infunditur charitas in cordibus nostris, qua distinguimur ab his qui non sunt filii Dei, et quantum ad hoc dicit: Signati estis, sc. divisi a grege diaboli. (*Infra* 4.) *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis, etc.* Sicut enim homines gregibus suis apponunt signa, ut ab aliis distinguantur, ita Dominus gregem suum, id est, populum suum, spirituali signo voluit signari; Dominus autem populum peculiarem habuit, in veter quidem testamento Judæos: (*Ezech.* 34.) *Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ homines estis.* Unde (*Ps.* 94) *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus*. Sed quia hic grex in pascuis corporalibus pascebatur, sc. in doctrina corporali, et in bonis temporalibus: (*Is.* 1.) *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis*; ideo eum Dominus corporali signo, sc. circumcisionis ab aliis separavit et distinxit. (*Gen.* 17.) *Eritque pactum meum in carne vestra*. Prius autem dicitur: Circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit signum fœderis inter me et vos. In novo autem testamento gregem habuit populum Christianum. (1 *Petr.* 2.) *Conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum.* (*Joan.* 10.) *Oves meæ vocem meam audient, etc.* Sed grex iste pascitur in pascuis doctrinæ spiritualis et spiritualibus bonis; ideo cum signo spirituali ab aliis Dominus distinxit: hoc autem est Spiritus Sanctus, per quem illi, qui Christi sunt, distinguuntur ab aliis, qui non sunt ejus; quia autem Spiritus Sanctus amor est, ergo tunc Spiritus Sanctus datur alicui, quando efficitur amator Dei et proximi. (*Rom.* 5.) *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, etc.*

Signum ergo distinctionis est charitas, quæ est a Spiritu Sancto. (*Joan.* 13.) *In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Spiritus ergo Sanctus est quo signamur. Spiritus vero promissionis dicitur triplici ratione. Primo quia promissus est fidelibus.

(*Ezech.* 36.) *Spiritum novum ponam in medio vestri.* Et (*Ezech.* 37) *Dabo vobis spiritum novum.* Secundo quia datur cum quadam promissione, ex hoc enim ipso, quod datur nobis, efficimur filii Dei. Nam per Spiritum Sanctum efficimur unum cum Christo. (*Rom.* 8.) *Si quis autem spiritum Dei non habet, hic non est ejus,* et per consequens efficimur filii Dei adoptivi, ex quo habemus promissionem hæreditatis æternæ, quia si filii, et hæredes. (*Rom.* 8.) Tertio dicitur pignus, inquantum facit certitudinem de promissa hæreditate. Nam Spiritus Sanctus inquantum adoptat in filios Dei, est spiritus promissionis, et ipsemet est signum promissionis adipiscendæ. Sed ut dicitur in Glossa, alia littera habet: Qui est arra hæreditatis, et forte melius, quia pignus est aliud a re pro qua datur, et redditur postquam ille, qui pignus recipit, rem sibi debitam recipit. Arra autem non est aliud a re pro qua datur, nec redditur; quia datur de ipso pretio, quod non est auferendum, sed complendum. Deus autem dedit nobis charitatem tanquam pignus, per Spiritum Sanctum, qui est spiritus veritatis et dilectionis. Et ideo hujusmodi non est aliud, quam quædam particularis et imperfecta participatio divinæ charitatis et dilectionis, quæ quidem non est auferenda, sed perficienda, ideo magis proprie dicitur arra quam pignus. Tamen potest nihilominus et pignus dici. Nam per Spiritum Sanctum Deus nobis diversa dona largitur, quorum quædam manent in patria, ut charitas, quæ nunquam excidit (1 *Cor.* 12) quædam vero propter sui imperfectionem non manent, sicut fides et spes, quæ evacuabuntur, ut ibidem dicitur. Sic ergo Spiritus Sanctus dicitur arra per respectum ad ea, quæ manent: pignus vero per respectum ad ea, quæ evacuabuntur. Ad quid autem signati sumus subdit, dicens: *In redemptionem.* Nam si aliquis de novo aliqua animalia acquireret, et adderet gregi suo, imponeret eis signa acquisitionis illius. Christus autem acquisivit populum ex Gentibus. (*Joan.* 10.) *Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, etc.* Et ideo impressit eis signum acquisitionis. (1 *Petr.* 2.) *Gens sancta, populus acquisitionis.* (*Act.* 20.) *Quam acquisivit sanguine suo.* Sed quia Christus acquisivit populum istum, non sic quod nunquam fuerit suus, sed quia aliquando fuerat suus, sed opprimebatur a servitute diaboli, in quam peccando se redegit, ideo non dicit simpliciter, acquisivit, sed addit: *In redemptionem.* Quasi dicat: Non simpliciter de novo acquisiti, sed quasi a servitute diaboli per sanguinem ejus redempti. (1 *Petr.* 1.) *Non corruptibilibus auro et argento redempti estis, etc.* Acquisivit ergo Christus nos redimendo, non quod accrescat inde aliquid Deo: quia bonorum nostrorum non indiget. (*Job.* 35.) *Si juste egeris, quid donabis ei? aut quid de manu tua recipiet?* Ad quid autem acquisiverit nos Christus, subdit: In laudem gloriæ ipsius, id est, ut ipse Deus laudetur. (*Is.* 43.) *Qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum.*

LECTIO 6.

Afficitur charitate Paulus pro beneficiis Ephesiis a Deo collatis, et agens gratias de præteritis, pro futuris orat.

16. *Propterea et ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu, et dilectionem in omnes sanctos.*
17. *Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis.*
18. *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ et revelationis, in agnitionem ejus :*
19. *Illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis, quæ sit spes vocationis ejus, et quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis.*
20. *Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, qui credimus.*

Postquam enumeravit Apostolus beneficia Ephesiis collata per Christum, hic ostendit quomodo affectus suus crevit ad eos. Dividitur autem hæc pars in tres partes, quia primo præmittitur bonorum, quæ audivit de eis commemoratio. Secundo de perceptis beneficiis gratiarum debita actio, ibi: *Non cesso gratias agens, etc.* Tertio subditur pro futuris beneficiis ejus oratio, ibi : *Memoriam vestri faciens, etc.* Bona autem quæ de eis audivit, sunt duo, unum quo ordinantur ad Deum, et hoc est fides. Et quantum ad hoc dicit: *Propterea et ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu,* quæ quidem facit habitare Deum in homine: (*Infra* 3.) *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Item corda purificat. (*Act.* 15.) *Fide purificans corda eorum.* Item sine lege justificat. (*Rom.* 3.) *Arbitramur justificari hominem per fidem sine operibus legis.* Secundum quod ordinantur ad proximum, et hoc est dilectio, et quantum ad hoc dicit: Et dilectionem, id est opera charitatis, quæ quidem dilectio est spirituale signum, quod homo sit discipulus Christi. (*Joan.* 13.) *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem, etc.* Et ibidem : *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, etc.* Dilectionem, dico, in omnes sanctos. Nam omnes quos ex charitate diligimus, debemus eos diligere, vel ideo quia sancti sunt, vel ut sancti sint. (*Gal.* 6.) *Dum tempus habemus operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei, etc.*

Deinde cum dicit: *Non cesso, etc.* agit Apostolus gratias de bonis et beneficiis hujusmodi auditis, dicens: Non cesso gratias agens, etc. Contra, quia non semper poterat continue pro eis gratias agere. Respondeo : Apostolus dicit: *Non cesso*, id est horis debitis, vel non cesso, quia affectus gratias agendi pro vobis sine cessatione habitualiter est in me. (*Col.* 1.) *Non cessamus pro vobis orantes, et postulantes, etc.* (*Rom.* 1.) *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.* Consequenter orat Apostolus pro beneficiis eis in futurum concedendis, et quantum ad hoc dicit: *Memoriam vestri, etc.* Et hæc dividitur in tres, quia primo proponit quædam quæ eis petit. Secundo exponit ea, ibi: *In agnitionem ejus, etc.* Tertio ostendit exemplar et formam illorum, ibi: *Secundum operationem potentiæ, etc.* Dicit ergo quantum ad primum: Non solum gratias ago quantum ad bene-

ficia præterita, quæ recepistis et quantum ad bona audita de vobis; sed etiam oro, ut omnino in futurum accrescant. *Memoriam vestri faciens in orationibus meis*, pro his, sc. *ut Deus Domini nostri Jesu Christi pater gloriæ, etc.* Ubi sciendum quod Dominus noster Jesus Christus et Deus et homo est. Et inquantum homo est, Deum habet, cum sit compositus ex anima et corpore, quorum utrique, cum sint creaturæ, competit Deum habere; secundum autem, quod Deus est, patrem habet. (*Joan.* 20.) *Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum*; *Deum meum et Deum vestrum.* Similiter etiam secundum quod est Deus, est gloria patris. (*Hebr.* 1.) *Qui cum sit splendor gloriæ etc.* Est etiam gloria nostra, quia ipse est vita æterna. (1 *Joan. ult.*) *Simus in vero filio ejus, hic est verus Deus, et vita æterna.* Sic ergo dicit: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi* secundum quod est homo, et *pater* ejusdem secundum quod est Deus, pater, inquam, *gloriæ*, sc. Christi, qui est gloria ejus. (*Prov.* 23.) *Gloria patris filius sapiens, etc.* Et gloriæ nostræ, inquantum dat omnibus gloriam.

Deinde cum dicit: *Det vobis, etc.* ponit ea, quæ petit, quæ sunt duo. Ubi sciendum est, quod quædam sunt dona communia omnibus sanctis, sc. illa quæ sunt necessaria ad salutem, ut fides, spes, charitas, et hæc habebant, ut jam patet. Alia autem sunt dona specialia, et quantum ad hoc pro eis orat; primo quidem pro dono sapientiæ, et quantum ad hoc dicit: *Ut det vobis spiritum sapientiæ*, quem nullus potest dare nisi Deus. (*Sap.* 9.) *Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis?* Secundo orat pro dono intellectus, et hoc consistit in revelatione spiritualium secretorum, propter quod dicit: Et revelationis, quæ etiam a solo Deo est. (*Dan.* 2.) *Est Deus in cœlis revelans mysteria.* Exponit autem, quæ sint ista, quæ petit; et primo quod pertinet ad donum sapientiæ, secundo quod pertinet ad donum intellectus, ibi: *Ut sciatis, quæ sit spes, etc.* Ad donum autem sapientiæ pertinet cognitio divinorum. Unde petere donum sapientiæ est petere, quod habeant cognitionem Dei, et hoc petit ibi: *In agnitionem Dei, etc.* quasi dicat: Hoc peto, ut per spiritum sapientiæ habeatis, *illuminatos oculos cordis vestri in agnitionem*, sc. clariorem ejus, sc. Dei. (*Ps.* 12.) *Illumina oculos meos, etc.* Hoc est contra eos, qui habent oculos illuminatos tantum ad temporalia cognoscenda, cum magis tamen sit necessarium et etiam gloriosum cognoscere Deum. (*Jer.* 9.) *Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur, qui gloriatur scire et nosse me.*

Ad donum autem intellectus tria pertinentia ponit. Unum quantum ad statum præsentem, et duo quantum ad futurum. Ad statum vero præsentem pertinet spes, quæ est necessaria ad salutem. (*Rom.* 8.) *Spe enim salvi facti sumus, etc.* Et quantum ad hoc dicit: Ut sciatis, quæ, id est, quanta sit spes vocationis ejus, id est virtus spei, et de quanta re sit. Quæ quidem et maxima est, quia de maximis. (1 *Petr.* 1.) *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, etc.* Et fortissima virtutum. (*Hebr.* 6.) *Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem: quam sicut ancoram habemus animæ, etc.* Sed quia ea, quæ speramus, sunt de futura vita, ideo alia duo pertinent ad vitam futuram;

unum quidem pertinet ad omnes justos communiter, quod est præmium essentiale. Et quantum ad hoc dicit: *Et quæ divitiæ gloriæ, etc.* Ubi ponit quatuor ad illa dona pertinentia. Primum est, quod sunt copiosissima, et quantum ad hoc, dicit: *Divitiæ.* (*Prov.* 1.) *Abundantia perfruetur, terrore malorum sublato.* (*Ps.* 111.) *Gloria et divitiæ in domo ejus, etc.* (*Prov.* 8.) *Mecum sunt divitiæ et gloria, etc.* Secundo quod sunt clarissima. Et quantum ad hoc, dicit: *Gloriæ.* (*Rom.* 2.) *Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, etc.* Tertio quod sunt stabilissima, et quantum ad hoc, dicit: *Hæreditatis.* Ea enim quæ hæreditaria sunt, stabiliter possidentur. (*Eccl.* 31.) *Stabilita sunt bona illius in Domino.* (*Ps.* 15.) *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis, etc.* Quarto quod erunt intima. Et quantum ad hoc, dicit: *In sanctis.* (*Rom.* 8.) *Non sunt condignæ passiones hujus temporis, etc.* (2 *Cor.* 4.) *Supra modum in sublimitate gloriæ pondus operatur in nobis.* Aliud quod ponit pertinens ad futuram gloriam, est quod specialiter pertinet ad Apostolos. Unde dicit: *Et quæ sit* (supple sciatis) *supereminens magnitudo virtutis ejus in nos*, sc. Apostolos, quasi dicat: Licet omnibus sanctis abundanter divitias gloriæ tribuat, superemineutius tamen tribuet Apostolis.

Magnitudo enim virtutis ostenditur in effectu. Unde quanto magis effectus virtutis divinæ in aliquo invenitur, tanto ibi virtus divina major ostenditur, licet in seipsa sit una et indivisa. Et ideo, quia major effectus virtutis divinæ est in Apostolis, ideo magnitudo virtutis erit in eis. Et quod major sit in eis effectus ostendit, dicens: *Qui credimus*, id est, qui sumus primitiæ credentium. (2 *Cor.* 4.) *Nos credimus, propter quod et loquimur, scientes quod ille, qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit.* Propter quod dicebat (2 *Tim.* 1.) *Scio cui credidi, etc.* Ideo illi inter vos per quos alii instructi sunt et vocati ad fidem, sicut doctores præeminentius præmiabuntur; quia ut dicitur in Glossa, quoddam incrementum gloriæ habebunt summi doctores ultra illud, quod communiter omnes habebunt: propter quod (*Dan.* 12) Docti assimilantur splendori firmamenti, sed doctores assimilantur stellis. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

LECTIO 7.

Exemplar exaltationis nostræ, Christi exaltationem constituit, cujus gloriam, virtutem, et potestatem immensam, miris verbis commendat.

21. *Secundum operationem potentiæ virtutis ejus:*

22. *Quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus:*

23. *Supra omnem principatum et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro.*

Enumeratis beneficiis, quæ Apostolus conferenda optat Ephesjis in futurum, hic consequenter ponit formam et exemplar illorum beneficiorum. Sicut autem vita Christi est forma et exemplar justitiæ nostræ, ita et gloria et exaltatio Christi, est for-

ma et exemplar gloriæ et exaltationis nostræ. Ideo hic Apostolus duo facit; quia primo proponit formam exaltationis beneficiorum et donorum in generali. Secundo manifestat eam in speciali, ibi: *Suscitans illum a mortuis, etc.* Forma autem et exemplar operationis divinæ in nos, est operatio divina in Christo. Et quantum ad hoc dicit: *Secundum operationem*, id est, ad similitudinem operationis potentiæ virtutis ejus, id est virtuosæ potentiæ Dei, quam operatus est in Christo, exaltans caput illud, supple, ita virtuose operabitur in nobis. (*Philip.* 3.) *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, etc.* Nos autem exaltari ad similitudinem exaltationis Christi frequenter legimus in scriptura. (*Rom.* 8.) *Si compatimur, ut et glorificemur.* Item (*Apoc.* 3.) *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici et sedi cum patre meo in throno ejus.*

Consequenter explicat formam et exemplar in speciali, manifestans ea quæ pertinent ad exaltationem Christi, loquendo de Christo inquantum est homo, dicens: *Suscitans illum, etc.* Circa quod tria beneficia ponit exaltationis Christi. Primum est transitus de morte ad vitam. Et quantum ad hoc, dicit: *Suscitans illum a mortuis.* Secundum est exaltatio ad gloriam altissimam, et quantum ad hoc, dicit: *Constituens illum ad dexteram suam.* Tertium est sublimatio ad potentiam maximam, et quantum ad hoc dicit: *Et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Dicit ergo quantum ad primum; dico quod hoc erit secundum operationem qua operatus est in Christo, sc. Deus pater eadem virtute, quam habet cum Christo. Unde et ipse Christus seipsum resuscitavit, et Deus pater eum resuscitavit. (*Rom.* 8.) *Si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Jesum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Quantum vero ad secundum dicit: *Constituens illum, etc.*

Quæ quidem celsitudo gloriæ potest tripliciter considerari, sc. per comparationem ad Deum, per comparationem ad corporales creaturas, et per comparationem ad creaturas spirituales. Si ergo consideretur per comparationem ad Deum, sic constitutus est ad dexteram suam, quæ quidem dextera, non est intelligenda pars corporalis, quia ut dicitur (*Joan.* 4.) *Spiritus est Deus*, sed metaphorice dicitur, ut sicut per dexteram intelligitur nobilior et virtuosior pars hominis, ita cum dicimus Christum Jesum constitutum ad dexteram Dei, intelligatur secundum humanitatem constitutus in potioribus bonis patris, et secundum divinitatem intelligatur æqualis patri. Unde (*Ps.* 109.) *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, etc.* Item (*Marc. ult.*) *Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet ad dexteram Dei.* In comparatione vero ad corporales creaturas dicit, in cœlestibus. Nam corpora cœlestia tenent supremum locum in comparatione ad alia corpora. (*Infra* 4.) *Qui descendit, ipse est, et qui ascendit super omnes cœlos.* In comparatione vero ad spirituales creaturas: Primo dicit Christum exaltatum super aliquas specialiter. Secundo super omnes generaliter, ibi: *Et super omne nomen, etc.* Ad horum autem intelligentiam sciendum est, quod novem sunt ordines angelorum, quorum quatuor Apostolus tangit hic, qui quidem sunt medii. Nam supra eos sunt tres superiores, sc. throni, Cherubim et Seraphim. Sub eis autem

sunt duo inferiores, sc. Archangeli et Angeli. Qui quidem novem ordines distinguuntur in tres hierarchias, id est, sacros principatus. In quarum qualibet assignantur tres ordines, sed in assignatione ordinum hierarchiæ primæ conveniunt omnes doctores, in hoc, sc. quod supremus ordo ipsius sit Seraphim, secundus Cherubim, tertius Throni. In assignatione vero ordinum aliarum duarum hierarchiarum, sc. mediæ et infimæ, discordant Dionysius et Gregorius. Nam Dionysius in supremo ordine mediæ hierarchiæ ponit dominationes, in secundo virtutes, in tertio potestates descendendo. In supremo vero ordine infimæ hierarchiæ posuit principatus, in secundo archangelos, in tertio angelos. Et hæc assignatio ordinum concordat litteræ præsenti. Nam Apostolus ascendendo incipit a supremo infimæ hierarchiæ, qui est septimus. Gregorius autem aliter ordinat, quia ponit principatus in medio dominationum, et potestatum, quod pertinet ad secundum ordinem mediæ hierarchiæ: virtutes vero ponit in medio potestatum, et Archangelorum, quod pertinet ad supremum ordinem infimæ hierarchiæ. Et hæc assignatio etiam fulcimentum habet ex verbis Apostoli. (*Col.* 3.) Ubi dicit: *Sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates,* ubi illos ordines enumerat descendendo. Sed reservata ordinatione Gregorii (usquequo legamus epistolam ad Coloss.) ad præsens viam Dionysii magis competentem præsenti litteræ prosequemur.

Ad cujus intellectum sciendum est, quod potest considerari tripliciter ordo rerum. Primo quidem secundum quod sunt in prima omnium causa, sc. in Deo. Secundo vero secundum quod sunt in causis universalibus. Tertio secundum determinationem ad speciales effectus. Et quia omnia quæ fiunt in creaturis ministrantur per Angelos, ideo secundum triplicem acceptionem ordinis rerum distinguuntur tres angelicæ hierarchiæ, ad quarum unam pertinet accipere rationes rerum in ipso rerum vertice, sc. Deo: ad aliam vero pertinet accipere rationes rerum in causis universalibus: ad aliam vero in propriis effectibus. Nam quanto mentes angelicæ sunt superiores, tanto divinam illuminationem in majori universalitate recipiunt. Et ideo ad supremam hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad Deum. Propter quod ordines hierarchiæ istius denominantur per comparationem ad Deum, quia Seraphim dicuntur ardentes, et uniti Deo per amorem. Cherubim vero quasi lucentes, in quantum supereminenter divina secreta cognoscunt. Throni vero dicuntur sic, in quantum in eis Deus sua judicia exercet. Et de istis tribus ordinibus nullam facit hic Apostolus mentionem. Ad mediam hierarchiam pertinet rerum administratio per comparationem ad causas universales. Unde denominantur ordines hierarchiæ illius nominibus ad potestatem pertinentibus, cum causæ universales sint virtute et potestate in inferioribus et particularibus. Ad potestates autem, quæ habent universale regimen tria pertinent. Primo quod sint aliqui per imperium dirigentes. Secundo quod sint aliqui qui impedimenta executionis repellant. Tertio quod sint aliqui qui ordinent qualiter alii imperium exequantur. Horum autem primum pertinet ad dominationes, quæ, ut dicit Dionysius, sunt liberæ ab omni subjectione nec ad exteriora mittuntur, sed eis, qui mittuntur imperant. Secundum vero pertinet ad virtutes, quæ

præbent facilitatem ad imperium implendum. Tertium vero pertinet ad potestates imperium exequentes. Ad infimam autem hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad speciales effectus, unde nominibus ad eos pertinentibus nuncupantur. Unde Angeli dicuntur illi, qui exequuntur ea, quæ pertinent ad salutem singulorum. Archangeli vero qui exequuntur ea, quæ pertinent ad salutem et utilitatem magnorum. Principatus vero dicuntur illi, qui præsunt singulis provinciis. His ergo expositis Christus super omnes est. De his vero quatuor Apostolus specialem mentionem facit. Cujus ratio est, quia horum quatuor ordinum nomina a dignitate imponuntur: et quia agit de dignitate Christi, ideo hic specialiter eos nominat, ut ostendat Christum omnem dignitatem creatam excedere.

Consequenter cum dicit: *Et omne nomen quod nominatur, etc.* ostendit Christum exaltatum esse communiter supra omnem creaturam spiritualem: dixerat enim supra Christum esse exaltatum super omnes creaturas spirituales, quæ a potestate denominantur. Sed quia præter illos Angelorum ordines, in sacra scriptura quidam alii ordines cœlestium spirituum inveniuntur, sc. Seraphim. (*Is.* 6) et Cherubim. (*Ezech.* 10 *et* 14 *et* 41) et throni, in Psalm. et de istis non fecerat mentionem: ideo ostendit Christum, secundum quod homo, supra omnes hujusmodi ordines esse exaltatum: propter quod subjungit, dicens: *Et super omne nomen, etc.* id est, non solum principatus, sed super omne nominabile. Sciendum est enim, quod nomen imponitur ad cognoscendum rem, unde significat rei substantiam, cum significatum nominis sit diffinitiva ratio rei. Cum ergo dicit: *Et omne nomen, quod nominatur,* dat intelligere, quod exaltatus est supra omnem substantiam, de qua potest haberi notitia, et quæ possit nomine comprehendi. Quod dico, ut excludatur substantia divinitatis, quæ incomprehensibilis est. Unde Glossa dicit: *Supra omne nomen,* id est nominabile. Et ne intelligatur, quod sit supra nomen Dei, ideo subdit: *quod nominatur.* Nam majestas divina nullo nomine concludi, vel nominari potest. Addit autem: *Non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro,* quia multa fiunt in hoc seculo, quæ notitia comprehendimus et nominamus: quædam tamen sunt in futuro seculo, quæ hic comprehendi non possunt, nec etiam nominari: quia ut dicitur (1. *Cor.* 13.) *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.* Nominantur tamen hæc a beatis, qui sunt in futuro seculo. Hujusmodi autem sunt de quibus dicit Apostolus (2. *Cor.* 12) quod audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et tamen super hæc omnia exaltatus est Christus. (*Philip.* 2.) *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen.*

LECTIO 8.

Maximam Christi potestatem ostendit, cum super omnem creaturam, tum super omnem ecclesiam.

24. *Et omnia subjecit sub pedibus ejus: et ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam:*
25. *Quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.*

Supra egit Apostolus de exaltatione Christi, et quantum ad ejus transitum de morte ad vitam in illa particula: *Suscitans illum, etc.* Et de ejus exaltatione ad gloriam altissimam, in illa particula: *Et constituens ad dexteram, etc.* Hic agit de ejus exaltatione quantum ad potestatem maximam. Circa quod duo facit, quia primo agit de Christi potestate respectu totius creaturæ. Secundo de ejus potestate respectu ecclesiæ, ibi: *Et ipsum dedit, etc.* Dicit ergo, quod respectu totius creaturæ habet universalem potestatem, quia omnia subjecit, sc. Deus pater, sub pedibus ejus. Ubi sciendum est, quod hoc quod dicit: *Sub pedibus*, potest accipi dupliciter. Uno modo, ut sit locutio figurativa et similitudinaria, ut sc. per hoc detur intelligi, quod omnis creatura totaliter est subjecta potestati Christi. Illud enim est a nobis omnino subjectum, quod pedibus conculcamus. Et de ista potestate dicitur (*Matth. ult.*) *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra.* (*Hebr.* 2.) *In eo enim, quod ei omnia subjiciuntur, nihil dimisit non subjectum ei.* Alio modo, ut sit locutio metaphorica. Nam per pedes intelligitur infima pars corporis, per caput vero suprema. Licet autem in Christo divinitas et humanitas non habeant rationem partis, tamen divinitas, quæ est supremum in Christo, intelligitur per caput. (1 *Cor.* 11.) *Caput vero Christi Deus*; humanitas vero, quæ infima est, intelligitur per pedes. (*Ps.* 131.) *Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus.* Est ergo sensus, quod omnia creata non solum subjecit pater Christo inquantum est Deus cui ab æterno omnia sunt subjecta, sed etiam humanitati ejus.

Advertendum est autem hic, quod Christo subjiciuntur aliqua dupliciter, quia quædam voluntarie, et quædam involuntarie. Hoc autem Origenes non intelligens, sumpsit ex hoc verbo Apostoli occasionem erroris, dicens: Quod omnia quæ subjiciuntur Christo participant salutem, quia ipse est vera salus. Et ideo dixit, quod omnes dæmones et damnati aliquando salvabuntur, cum subjiciantur sub pedibus Christi, hoc autem est contra sententiam Domini. (*Matth.* 25.) *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*: et concludit in fine capituli: *Ibunt hi in supplicium æternum.* Dicendum est ergo, quod omnia subjecit sub pedibus ejus, sed quædam voluntarie tanquam salvatori, puta, justos, qui in vita præsenti implent voluntatem Dei, et isti subjiciuntur ei, ut impleat eorum desiderium, et voluntatem, expectantes illud quod dicitur de bonis (*Prov.* 10.) *Desiderium suum justis dabitur.* Quædam vero subjiciuntur ei invite tanquam Judici, ut Christus de his suam voluntatem faciat. Et isti sunt mali, de quibus potest intelligi

illud (*Luc.* 19.) *Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se: adducite huc et interficite coram me.*

Deinde cum dicit: *Et ipsum dedit caput, etc.* agit de potestate Christi respectu ecclesiæ. Circa quod tria facit, quia primo ponit habitudinem Christi ad ecclesiam. Secundo habitudinem ecclesiæ ad Christum. Tertio exponit illam habitudinem. Quantum ad primum dicit: *Et ipsum dedit* Deus pater, *Caput super omnem ecclesiam*, sc. tam militantem, quæ est hominum in præsenti viventium, quam triumphantem, quæ est ex hominibus et angelis in patria. Christus enim secundum quasdam communes rationes caput est etiam angelorum. (*Col.* 2.) *Qui est caput omnis principatus et potestatis*; sed secundum speciales rationes est Christus caput hominum spiritualiter. Nam caput triplicem habitudinem habet ad membra. Primo quidem quo ad præeminentiam in situ. Secundo quo ad diffusionem virtutum, quia ab eo omnes sensus derivantur in membra. Item quo ad conformitatem in natura. Sic ergo quantum ad præeminentiam et quantum ad diffusionem Christus est caput angelorum. Nam Christus præest angelis, etiam secundum humanitatem. (*Hebr.* 1.) *Tanto melior angelis effectus, quanto præ illis differentius nomen hæreditavit.* Item Christus etiam secundum quod homo angelos illuminat et in eis influit, ut Dionysius probat ex verbis (*Is.* 63) sc. *Quis est iste, qui venit de Edom, etc.* dicens hæc verba esse supremorum angelorum. Quod autem sequitur: *ego qui loquor justitiam*, dicit esse verba Christi eis immediate respondentis. Ex quo datur intelligi quod non solum inferiores, sed etiam superiores angelos Christus illuminat. Quantum autem ad naturæ conformitatem, Christus non est caput angelorum, quia non angelos apprehendit, sed semen Abrahæ, ut dicitur (*Hebr.* 1.) Sed est caput hominum tantum. (*Cant.* 4.) *Vulnerasti cor meum soror mea*, sc. per naturam: *et sponsa* per gratiam. Quantum ad habitudinem ecclesiæ ad Christum, dicit: *Quæ est corpus ejus*, sc. inquantum est ei subjecta, et recipit ab eo influentiam: et habet naturam conformem cum Christo. (1 *Cor.* 12.) Sicut enim corpus unum est et habet multa membra, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus; etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus.

Exponit autem, quod dicit, quæ est corpus ipsius, subdens: *Et plenitudo ejus, etc.* Quærenti enim cur in corpore naturali sint tot membra, sc. manus, pedes, os, et hujusmodi, respondetur hoc esse ideo, ut deserviant diversis operibus animæ, quorum ipsa potest esse causa, principium, et quæ sunt virtute in ipsa. Nam corpus est factum propter animam, et non e converso. Unde secundum hoc corpus naturale est quædam plenitudo animæ. Nisi enim essent membra cum corpore completa, non posset anima suas operationes plene exercere. Similiter itaque est hoc de Christo et de ecclesia. Et quia Ecclesia est instituta propter Christum, dicitur quod ecclesia est plenitudo ejus, sc. Christi, id est, ut omnia, quæ virtute sunt in Christo, quasi quodammodo in membris ipsius ecclesiæ impleantur, dum sc. omnes sensus spirituales et dona et quidquid potest esse in ecclesia, quæ omnia superabundanter sunt in Christo, ab ipso deriventur in membra ecclesiæ et perficiantur in eis. Unde subdit,

Qui omnia in omnibus adimpletur, sc. dum hunc quidem, qui est membrum ecclesiæ facit sapientem secundum perfectam sapientiam, quæ est in ipso: illum vero justum secundum perfectam justitiam, et sic de aliis.

CAPUT II.

Vitæ beneficium a Deo datum commemorat, Gentilium et Judæorum statum ponens, quo ad eorum culpam.

1. *Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis vestris:*
2. *In quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi hujus: secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ:*
3. *In quibus et nos omnes aliquando conversati sumus, in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis et cogitationum, et eramus natura filii iræ, sicut et cæteri.*

Supra enumeravit Apostolus beneficia humano generi per Christum communiter exhibita, hic Apostolus commemorat eadem per comparationem ad eorum statum præteritum. Status autem eorum præteritus dupliciter considerari potest. Primo quidem quantum ad statum culpæ. Secundo quantum ad statum gentilitatis eorum. Apostolus ergo duo facit: quia primo commemorat beneficia quantum ad primum statum eis exhibita. Secundo commemorat ea per comparationem ad statum secundum, ibi: *Propter quod memores estote, etc.* Prima iterum in duas: quia primo recitat Apostolus statum culpæ ipsorum. Secundo beneficium gratiæ justificationis, ibi: *Deus autem, qui dives est, etc.* Prima iterum in duas: quia primo commemorat statum culpæ quantum ad gentiles. Secundo quantum ad Judæos, ibi: *In quibus et nos, etc.* Prima iterum in duas: quia primo præmittit beneficii generalitatem. Secundo subdit hujus necessitatem, ibi: *Cum essemus mortui, etc.* Dicit ergo: Dico quod Deus magnifice operatur in fidelibus secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, et hoc quia suscitavit illum a mortuis, secundum hanc ergo operationem ad hujus operationis exemplum convivificavit nos, vita sc. gratiæ de morte peccati. (*Oseæ* 6.) *Vivificavit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, etc.* (*Col.* 3.) *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, etc.*

Necessitatem vero hujus beneficii ostendit, cum dicit: *Cum essetis mortui, etc.* Ubi optime describit eorum culpam. Primo quantum ad multitudinem: quia cum essetis mortui, sc. morte spirituali, quæ pessima est. (*Ps.* 33.) *Mors peccatorum pessima.* Peccatum enim mors dicitur, quia per ipsum homo a Domino, qui est vita, separatur. (*Joan.* 14.) *Ego sum via, veritas, et vita.* Mortui, inquam, *In delictis, et peccatis vestris*, ecce multitudo. In delictis quidem quantum ad omissa. (*Ps.* 18.) *Delicta quis intelligit, etc.* et peccatis quantum ad commissa, in quibus aliquando ambulastis. Quod ideo dicit, ut multitudinem peccatorum exaggeret. Nam aliqui si ad horam mortui sunt in pec-

catis, et in delictis, cessant tamen aliquando, et peccare desistunt, sed isti de malo in pejus procedentes et ambulantes, proficiebant. Simile habetur (*Philip.* 3.) *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, etc.* (*Jer.* 2.) *Ambulaverunt post vanitatem suam, et vani facti sunt.* Secundo describit eorum culpam quantum ad causam quæ ponitur duplex. Una ex parte hujus mundi: quia alliciebantur a rebus mundi, et quantum ad hoc, dicit: *Secundum seculum mundi hujus*, id est, secundum secularem vitam rerum mundanarum, quæ vos alliciunt. (1 *Joan.* 2.) *Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo.* Propter quod præmittit, *Nolite diligere mundum.* Alia causa est ex parte dæmonum, quibus serviebant: de quibus dicitur (*Sap.* 14.) *Infanderum idolorum cultura, omnis mali causa est et initium.* Et quantum ad hoc, dicit: *Et secundum principem potestatis.* Quam quidem causam describit tripliciter. Primo quidem quantum ad potestatem, dicens: *Secundum principem potestatis*, id est, potestatem exercentem, non quod habeat eam naturaliter, cum nec Dominus, nec creator sit ex natura, sed inquantum dominatur hominibus qui se ei peccando subjiciunt. (*Joan.* 12.) *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Et 14. *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam.* Secundo quantum ad habitationem, quia *aeris hujus*, id est, qui habet potestatem in hoc aere caliginoso. Ubi sciendum est quod de istis dæmonibus duplex est opinio apud doctores. Quidam enim dixerunt dæmones qui ceciderunt, non fuisse de supremis ordinibus, sed de inferioribus, qui præsunt corporibus inferioribus. Constat autem totam creaturam corporalem administrari a Deo ministerio angelorum. Et hæc est opinio Joannis Damasceni, sc. quod primus eorum qui ceciderunt, præerat ordini terrestrium, quod forte sumptum est ex dicto Platonis, qui ponebat quasdam substantias cælestes seu mundanas. Et secundum hoc exponitur hoc quod dicit: aeris hujus, id est, ad hoc creati, ut præsiderent aeri huic.

Alii vero volunt, et melius, quod fuerint de supremis ordinibus, ita quod hoc quod dicit, aeris hujus, sit ad ostendendum ipsum aerem esse habitationem ipsorum in pœnam eorum. Unde Judas in sua canonica dicit: Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium Dei magni, vinculis æternis, sub caligine reservavit. Ratio autem quare non statim post eorum casum retrusi sunt in infernum, sed dimittuntur in aere, est, quia Deus noluit quod ipsis peccantibus eorum creatio totaliter frustraretur, et ideo dedit eos hominibus in exercitium quo bonis præpararent coronam, malis autem æternam mortem, et quia usque ad diem judicii est nobis tempus belli et merendi, ideo usque tunc in aere permanebunt; post diem vero judicii retrudentur in infernum. Advertendum etiam quod una littera habet spiritus, et sic est genitivi casus, et ponitur singulare pro pluralibus, quasi dicat: spiritnum. Alia littera habet spiritum, et tunc est accusativi casus, ut dicatur secundum principem spiritum, id est, qui princeps est spiritus. Tertio quantum ad operationem, ibi, cum dicit: *Qui nunc operatur in filios diffidentiæ*, id est, in illos qui a se repellunt fructum passionis Christi, qui erant filii diffidentiæ. Vel quia de æternis non habent fidem, nec spem salutis per Christum. Et in talibus

princeps potestatis aeris hujus libere operatur, ducens eos quo vult: de quibus (*Infra* 4) dicitur: *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ.* Vel *Diffidentiæ*, id est, de quibus eis est diffidendum, id est, qui ex malitia peccant, in quibus princeps hujus mundi etiam operatur ad nutum. De his enim qui ex ignorantia et infirmitate peccant, non est diffidendum, nec in eis princeps iste operatur ad nutum. Sed contra de nemine est desperandum quamdiu vivit.

Respondeo: dicendum est quod de aliquo potest esse duplex spes. Una ex parte hominis, alia ex parte divinæ gratiæ: et sic de aliquo potest desperari ex parte sua, de quo tamen desperandum non est ex parte Dei: sicut desperandum erat de Lazaro jacente in sepulcro, quod resurgeret ex parte sua, de quo tamen desperandum non erat ex parte Dei, a quo resuscitatus est. De illis ergo, qui ex malitia sunt multum in peccatis demersi, si attendatur eorum virtus, desperari potest. (*Ps.* 68.) *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia.* Non tamen si attendatur virtus divina. De istis autem filiis diffidentiæ dicitur (*Infra* 5.) *Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*

Deinde cum dicit: *In quibus et nos omnes, etc.* commemorat Apostolus statum culpæ quantum ad Judæos, ostendens eos omnes in peccato fuisse, secundum illud (*Rom.* 3.) *Causati sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse.* Attendenda est tamen differentia circa hoc, quia Apostolus agens de culpa gentilium, assignavit duas causas culpæ fuisse. Unam sc. ex parte mundi, aliam ex parte dæmonum, quos colebant. Quia ergo Judæi erant similes Gentilibus in statu culpæ, quantum ad primam causam non autem quantum ad secundam, ideo Apostolus non facit mentionem de culpa eorum, nisi quantum ad causam quæ est ex parte mundi. Circa quod tria facit. Primo commemorat eorum culpam quantum ad peccatum cordis. Secundo quantum ad peccatum operis. Tertio quantum ad peccatum originis. Peccatum vero cordis insinuat per desideria carnis, et quantum ad hoc dicit: *In quibus*, sc. peccatis seu delictis nos omnes, sc. Judæi, aliquando conversati sumus agentes vitam nostram, *In desideriis carnis nostræ*, id est, carnalibus. (*Tit.* 3.) *Eramus enim aliquando et nos insipientes et increduli, errantes et servientes desideriis et voluptatibus variis, etc.* (*Rom.* 13.) *Carnis curam ne feceritis in desideriis.* Peccatum vero operis nihil aliud est quam expressio interioris concupiscentiæ. Est autem quædam concupiscentia carnis, sicut sunt concupiscentiæ naturales, puta cibi, per quam conservatur individuum, et venereorum, per quam conservatur species, et quantum ad hoc, dicit: *Facientes voluntatem, etc.* id est, ea in quibus caro delectatur. (*Rom.* 7.) *Qui autem in carne sunt Deo placere non possunt.* Quædam vero est concupiscentia cognitionis, eorum sc. quæ non veniunt ex desideriis carnis, sed ex ipso appetitu animæ, ut honoris ambitio et propriæ excellentiæ et hujusmodi. Et quantum ad hoc dicit: *Et cogitationum*, id est, exequentes illas concupiscentias, quæ causantur ex instinctu cogitationum nostrarum. Peccatum vero originis insinuat dicens: *Et eramus natura filii iræ.* Quod quidem peccatum ex primo parente non solum in Gentiles, sed etiam in Judæos transfunditur,

(*Rom.* 5.) Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors, ita et in omnes homines mors pertransivit, in quo omnes peccaverunt. Et sicut homines per baptismum mundantur a peccato originali solum quantum ad personas proprias, unde generant filios baptizandos, ita circumcisio mundabat ab originali personas solum, sed generabant adhuc circumcidendos. Et hoc est quod dicit: *Eramus natura*, id est, per originem naturæ, non quidem naturæ ut natura est, quia sic bona est et a Deo, sed naturæ ut vitiata est, *Filii iræ*, id est, vindictæ, pœnæ et gehennæ, et hoc *Sicut et cæteri*, id est, Gentiles.

LECTIO 2.

Justificantis gratiæ beneficium laudat, quod ex multiplici causa probat, et Dei charitate, quia collata a Christo, et ut nos vita donaret æterna.

4. *Deus autem qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos.*
5. *Et cum essemus mortui peccatis convivificavit nos in Christo (cujus gratia estis salvati.)*
6. *Et conresuscitavit, et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu.*
7. *Ut ostenderet in seculis superventibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Jesu.*

Postquam exaggeravit Apostolus statum culpæ inficientis, hic commendat beneficium gratiæ justificantis. Circa quam duo facit. Primo ipsum beneficium ponit. Secundo seipsum exponit, ibi: *Gratia enim estis, etc.* Beneficium autem illud describit quantum ad tres causas. Primo quantum ad causam efficientem. Secundo quantum ad causam formalem seu exemplarem. Tertio quantum ad causam finalem. Efficiens autem causa beneficii divini justificantis, est charitas Dei. Et quantum ad hoc dicit: *Deus autem qui dives est in misericordia propter nimiam charitatem.* Dicit autem propter nimiam charitatem, quia dilectionis divinæ possumus considerare quadruplicem bonitatem, et efficientiam. Primo, quia nos in esse produxit. (*Sap.* 11.) *Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti, etc.* Secundo, quia ad imaginem suam nos fecit et capaces beatitudinis suæ. (*Deut.* 33.) *Cum eo sanctorum millia, in dextra illius ignea lex, dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt.* Tertio, quia homines per peccatum corruptos reparavit. (*Jer.* 31.) *In charitate perpetua dilexi te, et ideo, etc.* Quarto quia pro salute nostra filium proprium dedit. (*Joan.* 3.) *Sic Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret.* Unde Gregorius: O inæstimabilis dilectio charitatis, ut servum redimeres filium tradidisti. Dicit autem: *Qui dives est in misericordia*, quia cum amor hominis causetur ex bonitate ejus qui diligitur, tunc homo ille qui diligit, diligit ex justitia, inquantum justum est quod talem amet. Quando vero amor causat bonitatem in dilecto, tunc est amor procedens ex misericordia. Amor autem quo Deus amat nos, causat in nobis bonitatem: et ideo misericordia ponitur hic quasi radix amoris divini. (*Is.* 63.) *Largitus est in eis secundum indulgentiam suam, et secundum multitudinem misericordiarum suarum.* Ibidem: *Multitudo vis-*

cerum tuorum et miserationum tuarum super me. Dicitur autem Deus dives in misericordia, quia habet eam infinitam et indeficientem, quod non habet homo.

In tribus enim homo miseretur cum termino et limitatione. Primo quidem largiendo beneficia temporalia, et hæc misericordia est finita, non excedens limites propriæ facultatis. (*Tob.* 4.) *Quomodo potueris, ita esto misericors*; sed Deus dives est etiam in omnes qui invocant illum, ut dicitur (*Rom.* 10.) Secundo est finita misericordia hominis, quia non remittit nisi offensam propriam, et in hoc etiam modus esse debet, ut sc. non sic passim remittat, ut ille cui remittit, efficiatur procacior, promior, et facilior ad iterum offendendum. (*Eccl.* 8.) Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. Deo autem nihil nocere potest, et ideo potest omnem offensam remittere. (*Job.* 53.) *Si peccaveris quid ei nocebis?* Et parum post: *porro si juste egeris, quid donabis ei?* Tertio homo miseretur pœnam remittendo, et in hoc etiam est modus servandus, sc. ut non facias contra legis superioris justitiam: Deus autem pœnam omnium remittere potest, cum non obstringatur aliqua superioris lege. (*Job.* 34.) *Quem constituit alium super terram, et quem posuit super orbem quem fabricatus est?* Sic ergo misericordia Dei est infinita, quia non coarctatur angustiis divitiarum, neque timore nocumenti restringitur, et neque lege superioris.

Causa vero exemplaris beneficii est, quia in Christo collata est. Et quantum ad hoc dicit: *Cum essemus mortui peccatis convivificavit nos in Christo, etc.* Ubi tangit triplex beneficium, id est, justificationis, resurrectionis a mortuis, et ascensionis in cælum, per quæ tria Christo assimilamur. Dicit ergo quantum ad primum, ut legatur littera suspensive. Deus autem qui dives est, etc. *Cum essemus mortui peccatis convivificavit nos in Christo,* id est, simul vivere fecit cum Christo. (*Oseæ* 6) *Vivificavit nos post duos dies, etc.* Convivificavit, inquam, hic sc. per viam justitiæ. (*Ps.* 65.) *Qui posuit animam meam ad vitam,* et hoc in Christo, id est, per gratiam Christi, *cujus,* sc. Christi, *gratia estis salvati.* (*Rom.* 8.) *Spe enim salvi sumus.* Quantum vero ad secundum dicit: et conresuscitavit nos cum Christo, quantum ad animam in re, et spe quantum ad corpus. (*Rom.* 8.) *Qui suscitavit ipsum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, etc.* Quantum vero ad tertium dicit: *Et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu,* sc. nunc per spem, et tandem in futuro in re, quia ut dicitur (*Joan.* 12.) *Ubi ego sum, illic et minister meus erit, etc.* Item (*Apoc.* 3.) *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum patre meo in throno ejus.* Utitur autem in his Apostolus præterito pro futuro, enuntians tanquam jam factum quod futurum est, pro certitudine spei. Sic ergo convivificavit quantum ad animam, tandem resuscitabit, quantum ad corpus, consedere fecit quantum ad utrumque.

Consequenter cum dicit: *Ut ostenderet, etc.* ostendit causam finalem collati beneficii. Quod quidem potest dupliciter legi, quia secula supervenientia vel possunt accipi in vita ista vel in vita futura. Si enim accipiantur in vita ista, tunc seculum est quædam mensura temporis, et periodus unius generationis, ut dicatur sic: Dico quod nos qui sumus primitiæ dormientium, *convivificavit in Christo,*

et hoc, *ut ostenderet in seculis supervenientibus*, id est, in his qui futuri sunt post nos, *abundantes divitias gratiæ suæ*, et hoc non meritis nostris, sed bonitate sua, quæ est, sc. *Super nos* in Christo Jesu, id est, per Christum Jesum. (*1 Tim. 1.*) *Jesus Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem illorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam.* Sic ergo Deus largitus est sanctis primitivis abundantia dona gratiæ, ut posteri facilius convertantur ad Christum. Vel potest aliter accipi seculum, sc. in alia vita, de quibus dicitur (*Eccl. 24.*) Et usque ad futurum seculum non desinam. Sed licet ibi sit unum seculum, quia ibi est æternitas, dicit tamen in seculis supervenientibus, propter multitudinem sanctorum participantium æternitatem: ut dicantur ibi tot secula quot sunt æternitates participatæ. De his seculis dicitur in (*Ps. 144.*) *Regnum tuum regnum omnium seculorum.* Dicit ergo secundum hunc sensum: Dico quod vivificavit nos in spe, sc. per Christum vel in gratia: ut ostenderet in seculis supervenientibus, id est, in alia vita, compleret *abundantes divitias gratiæ suæ*, id est, abundantem gratiam, quam etiam in hoc mundo dum multa dimittit peccata, et maxima dona concedit, dicit: quæ quidem superabundat in vita alia, quia ibi indeficienter habetur. (*Joan. 10.*) *Ego veni ut vitam*, sc. gratiæ, *habeant* in hoc mundo, *et abundantius habeant*, sc. gloriæ in patria. Et hoc *in bonitate sua.* (*Ps. 72.*) *Quam bonus Israel Deus.* (*Thren. 3.*) *Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum.* Et hoc supra nos, id est, supra nostrum desiderium, supra nostrum intellectum, et supra capacitatem nostram. (*Is. 64.*) *Oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te*, et hoc *in Christo Jesu*, id est, per Christum Jesum: quia sicut gratia nobis confertur per Christum, ita et gloria consummata. (*Ps. 83.*) *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* Per ipsum enim beatificamur per quem justificamur. Dicit autem: ut ostenderet, quia thesaurus gratiæ in nobis est occultus, quia habemus ipsum in vasis fictilibus, ut dicitur (*2 Cor. 4 et 1 Joan. 3.*) *Videte qualem charitatem dedit nobis pater: ut filii Dei nominemur et simus.* Et parum post: *nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit, etc.* Sed ille thesaurus occultus, quia nondum apparuit in seculis supervenientibus ostenditur, quia in patria omnia erunt nobis aperta, quæ ad manifestam sanctorum gloriam pertinent. (*Rom. 8.*) *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.*

LECTIO 3.

Sola gratia Dei nos salvos dicit per fidem, quæ etiam a Deo est, et hoc, ne quis glorietur.

8. *Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.*
9. *Non ex operibus, ut ne quis glorietur.*
10. *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.*

Supra commemorans Apostolus bene-

ficium Dei quo liberati sumus a peccato, interposuerat quod gratia Christi eramus salvati, nunc autem illud probare intendit. Circa quod duo facit. Primo enim proponit intentionem suam. Secundo manifestat propositum, ibi: *Et hoc non ex vobis, etc.* Dicit ergo primo: bene dixi, cujus gratia estis salvati. Et certe adhuc dico secure. Enim, pro quia, *Estis salvati gratia.* (*1 Cor.* 15.) *Gratia Dei sum id quod sum.* (*Rom.* 3.) *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Idem enim est salvari, et justificari. Salus enim importat liberationem a periculis. Unde perfecta salus hominis erit in vita æterna, quando ab omnibus periculis immunis erit, sicut navis dicitur esse salvata, quando venit ad portum. (*Is.* 60.) *Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio.* Hujus autem salutis spem suscipiunt homines, dum in præsenti justificantur a peccato, et secundum hoc dicuntur salvati esse, secundum illud (*Rom.* 6) *Spe enim salvati sumus.* Hæc autem salvatio gratiæ est per fidem Christi. Concurrit enim ad justificationem impii simul cum infusione gratiæ motus fidei in Deum in adultis. (*Luc.* 8.) *Vade in pace, fides tua te salvum fecit.* (*Rom.* 5.) *Justificati enim ex fide pacem habeamus.*

Deinde cum dicit: *Et hoc non ex vobis, etc.* manifestat quod dixerat, et primo quantum ad fidem quæ est fundamentum totius spiritualis ædificii. Secundo quantum ad gratiam, ibi: *Ipsius enim sumus factura, etc.* Circa primum excludit duos errores, quorum primus est, quia dixerat quod per fidem sumus salvati, posset quis credere quod ipsa fides esset a nobis, et quod credere in nostro arbitrio constitutum est. Et ideo hoc excludens, dicit: *Et hoc non ex vobis.* Non enim sufficit ad credendum liberum arbitrium, eo quod ea quæ sunt fidei sunt supra rationem. (*Eccl.* 3.) *Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi.* (*1 Cor.* 2.) *Quæ Dei sunt nemo novit nisi spiritus Dei, etc.* Et ideo quod homo credat, hoc non potest ex se habere, nisi Deus det, secundum illud (*Sap.* 9.) *Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis?* Propter quod subdit: *Dei enim donum est*, sc. ipsa fides. (*Philip.* 1.) *Vobis autem donatum est pro Christo non solum ut in eum credatis, sed etiam pro eo patiamini, etc.* (*1 Cor.* 12. *Alii enim datur fides in eodem spiritu.* Secundo excludit alium errorem: posset enim aliquis credere quod fides daretur nobis a Deo merito operum præcedentium, et ad hoc excludendum, subdit: *Non ex operibus*, sc. præcedentibus hoc donum meruimus aliquando, quod salvati sumus, quoniam hoc ex gratia, ut supra dictum est, secundum illud (*Rom.* 11.) *Si autem gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia.* Subdit autem rationem, quare Deus salvat homines per fidem absque meritis præcedentibus: *Ut ne quis glorietur* in seipso, sed tota gloria in Deum referatur. (*Ps.* 112.) *Non nobis, Domine, non nobis, etc.* (*1 Cor.* 1.) *Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus, ex ipso autem vos estis in Christo Jesu.*

Deinde cum dicit: *Ipsius enim factura sumus, etc.* manifestat quod dixerat quantum ad gratiam. Circa quod duo facit. Primo manifestat gratiæ infusionem. Secundo declarat gratiæ prædestinationem, ibi: *Quæ præparavit Deus, etc.* Duo autem ad rationem gratiæ pertinent, quæ etiam jam dicta sunt, quorum primum est ut id quod

est per gratiam, non insit homini per seipsum, vel a seipso, sed ex dono Dei. Et quantum ad hoc dicit: *Ipsius enim factura sumus*, quia sc. quidquid boni nos habemus non est ex nobis ipsis, sed ex Deo faciente. (*Ps.* 99.) *Ipse fecit nos, et non ipsi nos.* (*Deut.* 3.) *Nonne ipse est pater tuus qui possedit, fecit et creavit te?* Et continuatur immediate cum præcedenti, ut dicatur: Ne quis glorietur, quia sc. ipsius factura sumus. Vel potest continuari cum eo quod supra dixerat. Gratia enim salvati sumus. Secundo pertinet ad rationem gratiæ, ut non sit ex operibus præcedentibus, et hoc exprimitur in hoc quod subdit: *Creati.* Est enim creare, aliquid ex nihilo facere. Unde quando aliquis justificatur sine meritis præcedentibus, dici potest creatus, quasi ex nihilo factus. Hæc autem actio, sc. creatio justitiæ, fit virtute Christi Spiritum Sanctum dantis. Propter quod subdit: *In Christo Jesu*, id est, per Christum Jesum. (*Gal. ult.*) *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.* (*Ps.* 103.) *Emitte spiritum tuum et creabuntur.* Ulterius non solum datur nobis habitus virtutis, et gratiæ; sed interius per spiritum renovamur ad bene operandum. Unde subdit: *In operibus bonis*, quia sc. ipsa bona opera sunt nobis a Deo. (*Is.* 36.) *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis.* Et quia quos prædestinavit, hos et vocavit, sc. per gratiam, ut dicitur (*Rom.* 8) Ideo subdit de prædestinatione, dicens: *Quæ*, sc. bona opera, *præparavit Deus.* Nihil enim aliud est prædestinatio, quam præparatio beneficiorum Dei, inter quæ beneficia computantur et ipsa bona opera nostra. Dicitur autem Deus nobis aliqua præparare inquantum disposuit se nobis daturum. (*Ps.* 64.) *Parasti cibum illorum, etc.* Sed ne aliquis intelligeret bona opera sic esse nobis parata a Deo, ut nihil ad illa per liberum arbitrium cooperaremur, ideo subdit: *Ut in illis ambulemus*, quasi dicat: Sic nobis ea præparavit, ut ea nos ipsi nobis per liberum arbitrium impleremus. Dei enim adjutores sumus, ut dicitur (1 *Cor.* 3.) Propter quod dicebat de seipso Apostolus: (1 *Cor.* 15.) *Gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius omnibus laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Signanter autem dicit: *Ambulemus*, ut designet boni operis profectum, secundum illud (*Joan.* 12.) *Ambulate dum lucem habetis.* (*Infra* 5.) *Ut filii lucis ambulate.*

LECTIO 4.

Ut advertant Ephesii omnia esse a gratia Dei, statum eorum ante gratiam in memoriam reducit.

11. *Propter quod memores estote, quod aliquando, vos qui Gentes eratis in carne, qui dicebamini præputium, ab ea quæ dicitur circumcisio, in carne manufacta:*

12. *Qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes et sine Deo in hoc mundo.*

13. *Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.*

Prosecuto beneficio Dei Gentilibus

exhibito quantum ad liberationem a peccato, hic recitat Apostolus beneficium eis exhibitum a liberatione a statu Gentilitatis. Circa quod duo facit. Primo commemorat conditionem status præteriti. Secundo recitat beneficia eis exhibita in statu præsenti, ibi: *Nunc autem in Christo Jesu, etc.* Circa primum duo facit. Primo commemorationis status præteriti ponit exhortationem. Secundo ipsemet status præteriti declarat conditionem, ibi: *Quia aliquando, etc.* Dicit ergo: *Propter quod*, ut sc. advertere possitis, quod omnia sint nobis data ex Dei gratia, *Memores estote.* (*Deut.* 9.) *Memento et ne obliviscaris quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum tuum, etc.* (*Deut.* 16.) *Memineris diei egressionis tuæ de Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ.* Secundo cum dicit: *Quia aliquando*, commemorat præteriti status conditionem, et primo quantum ad mala quæ habebant. Secundo quantum ad bona quibus privabantur, ibi: *Qui eratis illo in tempore, etc.* Circa primum ponit tria mala. Primo gentilitatis crimen, quo idolis serviebant, cum dicit: *Quia aliquando vos gentes eratis.* (*1 Cor.* 12.) *Scitis quoniam cum gentes essetis ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* Quidam vero libri habent: *Vos qui gentes eratis*, et tunc pendet constructio usque, ibi: *Nunc autem in Christo Jesu, etc.* Secundo recitat eorum carnalem conversationem, cum dicit: *In carne*, id est, carnaliter viventes. (*Rom.* 8.) *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.* Tertio recitat contemptus eorum vilipensionem, qua a Judæis vilipendebantur. Unde dicit: *Qui dicebamini præputium*, id est, incircumcisio, *ab ea*, sc. circumcisione, *quæ dicitur circumcisio manufacta in carne*, id est, a Judæis tali circumcisione circumcisis. Et dicit manufacta ad differentiam circumcisionis spiritualis, de qua dicitur (*Col.* 2.) in quo circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi consepulti ei in baptismo. Et sequitur parum post: vos cum mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo condonans nobis omnia, etc.

Deinde cum dicit: *Qui eratis illo in tempore, etc.* commemorat bona quibus privabantur, et primo participatione sacramentorum. Secundo Dei cognitione, ibi: *Et sine Deo in hoc mundo.* Circa primum ponit tria sacramenta, quorum participatione privabantur. Primo Christi dignitatem. Unde dicit: *Qui eratis illo in tempore sine Christo*, id est, sine promissione Christi, quæ facta est Judæis. (*Jer.* 23.) *Suscitabo David germen justum, etc.* (*Zach.* 9.) *Exulta satis filia Sion, jubila filia Jerusalem, ecce rex tuus venit tibi justus et salvator.* Secundo tangit societatem sanctorum, qua privabantur quamdiu in gentilitate permanebant, cum dicit: *Alienati a conversatione Israel*, quia sc. Judæis cum Gentibus non erat licitum conversari. (*Deut.* 7.) *Non inibis cum eis fœdus, non misereberis eorum, neque sociabis cum eis conjugia, etc.* (*Joan.* 4.) *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Et quantum ad illos qui in Judaismo recipiebantur contemptibiliter cum fiebant proselyti. Unde subditur: *Et hospites testamentorum*, quasi dicat: hujusmodi proselyti quando convertebantur ad Judæos, et fiebant proselyti, non sicut cives, sed sicut hospites recipiebantur ad percipiendum testamenta Dei. Dicit autem *testamentorum* in plurali; quia Judæis vetus testamentum erat exhibitum, et novum erat promissum, quia ut dicitur (*Eccl.* 44.) *Testamentum suum*

confirmavit super caput Jacob, quod potest intelligi de veteri testamento. Promiserat enim Deus dare aliud testamentum. (*Baruch.* 2.) *Statuam illis testamentum alterum sempiternum*. Hoc autem reddidit illis quorum adoptio est filiorum Dei et gloria et testamentum, ut dicitur (*Rom.* 9.) Ponit etiam aliud beneficium quo privabantur, sc. spem futurorum bonorum, cum dicit: *Promissionis spem non habentes*, quia ut dicitur (*Gal.* 3) Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Ulterius ponit summam damnificationem qua damnificabantur, sc. ob Dei ignorantiam, ibi: *Et sine Deo in hoc mundo*, id est, sine cognitione Dei. (*Ps.* 75.) *Notus in Judæa Deus*: non autem gentibus, ut dicitur (1 *Thess.* 4.) *Non in passione desiderii, sicut et gentes quæ ignorant Deum*; quod tamen intelligitur de cognitione quæ est per fidem. Nam de cognitione naturali dicitur (*Rom.* 1.) *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, etc.*

Consequenter cum dicit: *Nunc autem in Christo, etc.* commemorat beneficia eis exhibita in statu conversionis per Christum. Circa quod duo facit, quia primo ostendit quomodo facti sunt participes bonorum quibus ante privabantur. Secundo ostendit quod ad illa bona non sicut hospites, sed sicut cives recipiuntur, ibi: *Ergo non estis hospites, etc.* Prima iterum in duas, quia primo commemorat hujusmodi beneficia in generali. Secundo in speciali, ibi: *In ipso enim est pax nostra, etc.* Dicit ergo primo: Dixi quod in illo tempore eratis sine Christo, *alienati a conversatione Israel. Nunc autem*, id est, postquam conversi estis ad Christum, vos qui estis in Christo, id est, qui ei adhæretis per fidem, et charitatem. (1 *Joan.* 4.) *Qui manet in charitate in Deo manet, et Deus in eo.* (*Gal. ult.*) *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.* — *Vos*, inquam, *qui aliquando eratis longe*, id est, elongati a Deo, non loco, sed merito. (*Ps.* 118.) *Longe a peccatoribus salus*, et a conversatione sanctorum et participatione testamentorum, ut dictum est, jam *facti estis prope*, Deo sc. et sanctis ejus, et testamentis. (*Is.* 6.) *Filii tui de longe venient, etc.* (*Marc.* 8.) *Quidam enim ex eis*, sc. gentibus, *de longe venerunt*, sc. de regione dissimilitudinis et statu gentilitatis, vos autem modo *facti estis prope*, sc. *in sanguine Christi*, id est, per sanguinem ejus, quo vos Christus attraxit. (*Joan.* 12.) *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. Et hoc propter nimiam charitatem, quæ potissime in morte crucis manifestatur. (*Jer.* 31.) *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.*

LECTIO 5.

Ponuntur beneficia Ephesiis exhibita, quæ sunt, ad Judæos, et ad Deum propinquitas et accessus.

14. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua:*
15. *Legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in uno novo homine, faciens pacem.*
16. *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.*
17. *Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem his, qui prope:*
18. *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem.*

Commemoratis beneficiis collatis ipsis Ephesiis in generali per Christum, hic ea commemorat in speciali. Circa quod duo facit. Primo ostendit qualiter appropinquaverunt populo Judaico. Secundo qualiter propinquiores facti sunt Deo, ibi: *Ut reconciliet ambos, etc.* Prima iterum in tres, quia primo ostendit causam appropinquationis. Secundo modum. Tertio finem. Secunda ibi: *Et medium parietem, etc.* Tertia, ibi: *Ut duos, etc.* Causa autem appropinquationis est Christus, propter quod dicit: *Ipse enim est pax nostra, etc.* Et est emphatica locutio ad majorem rei expressionem, quasi dicat: Bene dico quod facti estis prope, sed hoc factum est per Christum, quia *ipse est pax nostra*, id est, causa pacis nostræ. Unde dicebat (*Joan.* 14.) *Pacem meam do vobis.* Hic autem modus loquendi fieri consuevit, quando totum quod est in effectu dependet ex causa, sicut cum dicimus de Deo, quod ipse est salus nostra, quia quidquid salutis est in nobis causatur a Deo, quia ergo quidquid pacis est in nobis causatur a Christo, et per consequens quidquid appropinquationis, quia homo quando pacificatus est cum alio, secure potest ambulare seu appropinquare ad ipsum; ideo dicit quod est pax nostra. Nam in ejus nativitate angeli annuntiaverunt pacem. (*Luc.* 2.) *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, etc.* Ipso etiam Christo in corpore existente, mundus maximam pacem habuit qualem ante non habuerat. (*Ps.* 71.) *Oriatur in diebus ejus justitia, etc.* Ipse etiam resurgens pacem annuntiavit. (*Luc. ult.*) dixit eis: *Pax vobis.* Sequitur: *Qui fecit utraque unum*, quia sc. Christus utrumque populum, videlicet Judæorum colentium Deum verum, et gentilium ab hujusmodi Dei cultura alienatorum, conjunxit in unum. (*Joan.* 10.) *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, etc.* usque, ibi: *Et fiet unum ovile et unus pastor.* (*Ezech.* 37.) *Rex unus erit omnibus imperans, etc.* Modus autem appropinquationis ostenditur, cum subdit: *Et medium parietem, etc.* Hic autem modus est per remotionem ejus quod dividebat.

Debemus autem ad intellectum litteræ imaginari unum magnum campum, et multos homines ibi congregatos, in quo quidem per medium protendatur et elevetur unus paries dividens eos; ita quod non videatur populus unus, sed duo. Quicumque ergo removeret parietem conjungeret illorum hominum congregationem in turbam unam, et efficeretur populus

unus. Sic intelligendum est quod hic dicitur. Mundus enim iste est sicut ager. (*Matth.* 13.) *Ager est mundus*: hic autem ager, sc. mundus plenus est hominibus. (*Gen.* 2.) *Crescite et multiplicamini et replete terram.* In isto autem agro est paries, quia quidam sunt ex una parte, quidam ex alia; hic autem paries potest dici lex vetus secundum carnales observantias, in qua Judæi conclusi custodiebantur, ut dicitur (*Gal.* 3.) *Sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ revelanda erat.* (*Cant.* 2.) *Ipse stat post parietem nostrum*, quia videlicet Christus per veterem legem figurabatur. Christus autem hunc parietem removit, et ita cum nullum remaneret intersticium, factus est populus unus Judæorum, et Gentium. Et hoc est quod dicit: *Dico quod fecit utraque unum*, hoc modo sc. *solvens medium parietem.* Parietem dico *maceriæ* non muri. Tunc enim est paries maceriæ, quando lapides in eo non conglutinantur cemento, nec ad hoc erigitur, ut duret in perpetuum, sed usque ad tempus præfinitum. Vetus ergo lex est paries maceriæ propter duo. Primo quia non conglutinabatur charitate, quæ est quasi cementum conglutinans singulos sibi invicem, et omnes simul Christo. (*Infra* 4.) *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Vetus enim lex, est lex timoris inducens homines per pœnas, et comminationes ad observantias mandatorum. Et si qui illo tempore legis eam ex charitate observabant, jam pertinebant ad novum testamentum, ut dicit Augustinus, quod est lex amoris. (*Rom.* 8.) *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, etc.* Secundo vetus lex est paries maceriæ, quia non fuit data ut perpetuo duraret, sed usque ad tempus præfinitum. (*Gal.* 4.) Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre, ita, et nos cum essemus, etc. Sed hic incidit quæstio, quia dicit, parietem maceriæ solvens, contrarium dicitur (*Matth.* 5.) *Non veni solvere legem, sed adimplere.*

Respondeo: dicendum est, quod in veteri lege erant præcepta moralia et cerimonialia. Moralia quidem præcepta Christus non solvit, sed adimplevit, superaddendo consilia, et exponendo ea quæ Scribæ et Pharisæi male intelligebant. Unde dicebat (*Matth.* 5.) *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum, etc.* Et iterum, *dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, etc.* Cerimonialia vero præcepta solvit quidem quantum ad eorum substantiam, sed adimplevit quantum ad illud quod figurabant, adhibens figuratum figuræ. Est ergo intelligendum, quod hic dicit solvens, sc. quantum ad observantiam legis carnalis. Et solvere hoc, sc. parietem maceriæ est solvere inimicitias quæ erant inter Judæos et Gentiles: quia isti volebant legem servare, illi vero minime: ex quo oriebatur inter eos ira et invidia. Sed certe has inimicitias Christus solvit in carne sua assumpta. Nam in ejus nativitate statim pax hominibus annuntiata est. (*Luc.* 2.) Vel *in carne sua*, sc. immolata, quia ut dicitur (*Infra* 5.) *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* In quo quidem sacrificio impleta sunt omnia illa sacrificia et cessaverunt. (*Hebr.* 10.) Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Quid autem sit iste paries insinuat, dicens: *Quod est lex mandatorum*, quasi dicat: Solvens parie-

tem, hoc est legem mandatorum, etc. Dicitur autem lex mandatorum, non quia aliæ leges mandatis careant. Nova enim lex mandata habet. (*Joan.* 14.) *Mandatum novum do vobis.* Sed propter duo. Primo quidem propter magnum numerum mandatorum legalium, intantum quod ab hominibus servari non possunt, secundum illud (*Act.* 15.) *Hoc est onus quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus.* (*Job.* 14.) Quod multiplex sit lex ejus, etc. Vel dicitur : Mandatorum, id est, factorum. (*Rom.* 3.) *Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.* Unde sicut Baptismus Joannis dicitur baptismus aquæ, quia tantum exterius mundabat, interius autem non sanctificabat, ita et lex vetus dicitur lex factorum, quia præcipiebat tantum quid facere deberent, sed non conferebat gratiam, per quam ad legem implendam juvarentur.

Lex vero nova dirigit in agendis præcipiendo, et juvat ad implendum, gratiam conferendo. Evacuans dico sicut imperfectum evacuatur per perfectum, et umbra per veritatem. (1 *Cor.* 13.) Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est, sc. imperfectio et umbra veteris legis, de qua (*Hebr.* 10.) *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, etc.* Et hoc decretis, id est, præceptis novi testamenti, per quæ excluditur lex. (*Lev.* 26.) *Comedetis vetustissima veterum,* id est, præcepta legis naturæ simul cum nova lege, et præceptis ejus susceptis, *vetera projicietis,* id est, cerimonialia præcepta veteris legis quantum ad eorum substantiam, ut dictum est. Finem vero appropinquationis ostendit dicens : *Ut duos condat in se, etc.* Qui quidem finis est, ut dicti duo populi efficiantur unus populus. Quæ autem uniuntur oportet uniri in aliquo uno, et quia lex dividebat, non poterant in lege uniri, Christus autem in lege succedens et fides ejus (sicut veritas figuræ) eos in semetipso condidit. (*Joan.* 17.) *Ut sint unum sicut et nos unum sumus.* (*Matth.* 18.) *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.* Et hoc, *In uno novo homine faciens pacem,* id est, in semetipso Christo, qui dicitur novus homo propter novum modum suæ conceptionis. (*Hier.* 31.) *Creavit Dominus novum super terram, fœmina circumdabit virum.* Item propter novitatem gratiæ, quam contulit. (*Gal. ult.*) *in Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.* (*Infra* 4.) *Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui, etc.* Item propter nova mandata, quæ attulit. (*Joan.* 13.) *Mandatum novum do vobis ut diligatis invicem, etc.* Et licet ista videatur esse intentio Apostoli, tamen in Glossa paries duplicatur : quia ex parte Judæorum ponitur lex quasi obstaculum, ex parte vero Gentium est idololatria.

Consequenter cum dicit : *Ut reconciliet ambos, etc.* ostendit qualiter Deo appropinquaverunt. Circa quod duo facit. Primo manifestat eorum reconciliationem ad Deum. Secundo ponit manifestationem reconciliationis, ibi : *Et veniens evangelizavit, etc.* Sciendum est quod dilectio proximi est via ad pacem Dei, quia ut dicitur (1 *Joan.* 4.) *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* Et Augustinus dicit quod nullus putet habere pacem cum Christo si discors fuerit cum Christiano. Primo ergo ponit pacem hominum invicem factam per Christum, et exinde pacem hominum ad Deum,

propter quod dicit: *Ut reconciliet ambos*, jam unitos in uno corpore ecclesiæ, sc. in Christo. (*Rom.* 12.) *Multi unum corpus sumus in Christo.* Reconciliet, inquam, Deo, per fidem et charitatem. (2 *Cor.* 3.) *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Et hoc fecit per crucem, interficiens inimicitias in semetipso, quia Judæorum, et Gentilium quæ erant per legem inimicitias, interfecit, implens figuras veteris testamenti, sed inimicitias quæ erant inter Deum et homines per peccatum interfecit in semetipso, quando per mortem crucis delevit peccatum. (*Gal.* 1.) *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.* (*Hebr.* 10.) *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.* Dicit ergo: *Interficiens inimicitias*, id est, peccata, *In semetipso*, in immolatione corporis sui. (*Col.* 1.) *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in cœlis, sive quæ in terris sunt.* (*Rom.* 5.) *Cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filii eis.* Item (*Col.* 1.) *In Christo complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliare omnia in ipso.* Quia ergo Christus satisfecit sufficienter pro peccatis nostris, consequens fuit ut soluto pretio fieret reconciliatio.

Manifestationem vero hujus reconciliationis ponit, dicens: *Et veniens evangelizavit, etc.* Ponit autem primo pacis seu reconciliationis annuntiationem. Secundo pacis causam et rationem, ibi: *Quoniam per ipsum habemus accessum, etc.* Est ergo manifesta Dei reconciliatio ad hominem per Christum, quia ipse Christus non solum reconciliavit nos Deo, et interfecit inimicitias, sed etiam veniens, sc. in carne, evangelizavit, id est, annuntiavit pacem. Vel veniens post resurrectionem, quando stetit in medio discipulorum et dixit eis: *Pax vobis.* (*Luc. ult. et Joan.* 20. — *Is.* 61.) *Ad annuntiandum mansuetis misit me, etc.* Et 52. *Quam pulchri pedes supra montes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, etc.* Evangelizavit, inquam, non uni populo tantum, sed vobis gentibus qui longe fuistis, quibus etsi non in persona propria, tamen per Apostolos suos annuntiavit pacem. (*Matth. ult.*) *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes, etc.* (*Is.* 33.) *Audite qui longe estis quæ fecerim, et cognoscite, etc.* Et pacem his qui prope, supple annuntiavit Christus in persona propria. (*Rom.* 15.) Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. (*Is.* 54.) *Ecce, accola veniet qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.* Causam autem pacis et formam ostendit, dicens: *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo*, id est, duo populi, *In uno spiritu*, id est, uniti unione Spiritus Sancti. (*Infra* 4.) *Solliciti servare unitatem Spiritus, etc.* (1 *Cor.* 12.) *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus.* Sic autem habemus accessum ad patrem per Christum, quoniam Christus operatur per Spiritum Sanctum. (*Rom.* 8.) Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est ejus, et ideo quidquid fit per Spiritum Sanctum, etiam fit per Christum. Per hoc etiam quod dicit: *Ad patrem*, intelligendum est quod etiam pertinet ad totam trinitatem, quia propter essentiæ unitatem in patre est filius et Spiritus Sanctus, et in Spiritu Sancto pater et filius. Ideo cum dicit ad patrem, specialiter ostendit, quod quidquid filius habet, a patre habet, et ab eo etiam se habere recognoscit.

LECTIO 6.

Ostendit non esse minoris dignitatis Gentiles in susceptione spiritualium donorum, quam fuerint ipsi Judæi.

19. *Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei.*

20. *Superædificati super fundamentum Apostolorum, et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.*

21. *In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino. In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu Sancto.*

Ostenso supra quod ad spiritualia beneficia, simul admissæ sunt Gentes cum Judæis, hic ostendit quod in illis beneficiis Gentiles non sunt minoris dignitatis quam sunt ipsi Judæi, sed æque plenarie ad Christi beneficia sint admissi. Circa quod duo facit, quia primo proponit intentum. Secundo manifestat propositum per exemplum, ibi: *Superædificati, etc.* Circa primum duo facit. Primo excludit id quod erat in statu prælerito a statu præsenti. Secundo concludit id quod competit præsenti statui, ibi: *Sed estis cives, etc.* Quia ergo Apostolus concludendo inducit hoc quod dicit: *Ergo jam, etc.* Considerandum est, quod similitudo sequitur ex præmissis. Primo quidem ex hoc quod ambo conjuncti, sunt Deo reconciliati. Secundo quod ambo habent accessum in uno spiritu ad patrem. Quia ergo simul sunt configurati toti trinitati, patri, ad quem habent accessum, filio per quem, Spiritui Sancto, in quo uno accedunt. In nullo ergo deficiunt a spiritualium bonorum participatione. Ad intellectum autem litteræ sciendum est, quod collegium fidelium quandoque in scripturis vocatur domus, secundum illud (1 *Tim.* 3.) *Ut scias quomodo in domo Dei oporteat te conversari, quæ est Dei ecclesia.* Quandoque autem vocatur civitas, secundum illud (*Ps.* 121.) *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas.* Civitas enim habet collegium politicum: domus autem œconomicum, inter quæ quidem duplex differentia invenitur. Nam qui sunt de collegio domus, communicant sibi in actibus privatis: qui vero sunt de collegio civitatis, communicant sibi in actibus publicis. Item qui sunt in collegio domus, reguntur ab uno, qui vocatur paterfamilias, sed qui sunt in collegio civitatis reguntur a rege. Ita enim est paterfamilias in domo, sicut rex in regno. Sic igitur collegium fidelium aliquid habet de civitate, et aliquid de domo. Sed si consideretur rector collegii, pater est. (*Matth.* 6.) *Pater noster qui es in cœlis, etc.* (*Jer.* 3.) *Patrem vocabis me; et post me ingredi non cessabis;* et sic collegium est domus: si vero ipsos subditos consideres, sic civitas est, quia communicabant sibi in actibus præcipuis, sc. fidei, spei, et charitatis. Et hoc modo si fideles considerentur in se, est collegium civitatis: si vero rector collegii attendatur, est collegium domus. Et ideo Apostolus duo verba ponit hic, sc. hospites et advenæ. Hoc enim sunt hospites ad domum, quod advenæ ad civitatem. Hospes enim dicitur quasi extraneus a domo. (*Eccl.* 29.) *Vita nequam, hospitandi de domo in domum.* Advena vero est qui extraneus venit ad civitatem. Ac si dicat Apostolus:

olim eratis extranei a collegio fidelium sicut hospites a domo, et advenæ ad civitatem, quemadmodum et proselyti ad legem veterem, sed nunc non est ita, quia jam non estis hospites, etc. (*Is.* 54.) *Ecce accola veniet qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.*

Consequenter cum dicit: *Sed estis cives Sanctorum, etc.* concludit quod convenit statui præsenti, dicens: Sed estis cives sanctorum, etc. quasi dicat: Quia collegium fidelium dicitur civitas in comparatione ad subditos, et domus in comparatione ad rectorem, collegium ad quod vocati estis est civitas sanctorum, et domus Dei. (*Ps.* 86.) *Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei.* Unde Augustinus: duas civitates faciunt duo amores. Nam amor Dei usque ad contemptum sui, sc. hominis amantis, facit civitatem Jerusalem cœlestem: amor vero sui usque ad contemptum Dei, facit civitatem Babylonis. Quilibet ergo vel est civis sanctorum si diligit Deum usque ad contemptum sui. (*Prov. ult.*) *Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus*; si vero diligit se usque ad contemptum Dei, est civis Babylonis.

Consequenter cum dicit: *Superædificati, etc.* manifestat propositum. Consuetum est in scripturis quod in figura, quæ metonymia dicitur, continens ponatur pro contento, sicut quandoque domus pro his qui sunt in domo: secundum hunc ergo modum loquitur Apostolus de his qui sunt in domo Dei, sc. de fidelibus, sicut de una domo, et comparat eos ædificio. Et circa hoc duo facit, quia primo proponit intentum. Secundo ostendit quod hujus ædificii participes facti sunt ipsi Ephesii, ibi: *In quo et vos coædificamini, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit hujus ædificii fundamentum. Secundo ipsius constructionem seu complementum, ibi: *In quo omnis ædificatio constructa, etc.* Fundamentum autem ponit duplex: Unum secundarium, et aliud principale. Secundarium quidem fundamentum sunt Apostoli et Prophetæ. Et quantum ad hoc dicit eos non esse hospites, sed cives: qui jam pertinent ad ædificium spirituale, utpote, *Superædificati, supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum*, id est, qui sunt Apostoli et Prophetæ, id est, super doctrinam eorum. Vel aliter: *Supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum*, id est, supra Christum qui est fundamentum Apostolorum et Prophetarum, quasi dicat: In eodem fundamento superædificati estis in quo Apostoli et Prophetæ sunt ædificati, qui ex Judæis fuerunt. Hæ autem expositiones duæ, tantum quo ad verba differunt: sed prima convenientior est, quia si alia convenientior esset, tunc pro nihilo adjungeret, *Ipso summo angulari lapide Christo Jesu*, cum ipse Jesus sit summum fundamentum. Secundum ergo primum modum magis consonat, ita tamen quod præcipuus lapis et summum fundamentum sit Christus. Quantum vero ad sententiam nihil differunt, quia idem est dicere Christum esse fundamentum, et doctrinam Apostolorum et Prophetarum, cum Christum tantum, non seipsos, prædicaverint, unde accipere eorum doctrinam, est accipere Christum crucifixum. (1 *Cor.* 1.) *Nos autem prædicamus Christum crucifixum.* (1 *Pet.* 1.) *Quibus revelatum est quia non sibi ipsis, etc.* Item (1 *Cor.* 2.) *Nos autem sensum Christi habemus.*

Notandum est quod Apostoli dicuntur fundamenta. (*Ps.* 86.) *Fundamenta ejus in montibus sanctis.* (*Is.* 54.

Fundabo te in sapphiris, id est, in cælestibus viris. Expresse autem dicuntur fundamenta (*Apoc.* 21.) *Murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis nomina duodecim Apostolorum.* Qui intantum dicuntur fundamenta, inquantum eorum doctrina Christum annuntiant. (*Matth.* 16.) *Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam.* Dicit autem Apostolorum et Prophetarum, ut designet, quod utraque doctrina est necessaria ad salutem. (*Matth.* 13.) *Scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera.* Item ut ostendat concordiam inter utramque alterius ad alteram, dum idem est utriusque fundamentum. Nam quod prophetæ prædixerunt futurum, Apostoli prædicaverunt factum. (*Rom.* 1.) *Paulus servus Jesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos.* Principale voro fundamentum tantum est Christus Jesus, et quantum ad hoc dicit: *Ipso summo, etc.* Ubi tria dicit de eo, sc. quod sit lapis, quod angularis, et quod summus. Lapis quidem est propter fundamenti firmitatem. Unde dicitur (*Matth.* 7.) Quod domus quæ fundata erat supra petram firmiter ædificata erat, intantum quod nec pluvia, nec flumina, nec venti potuerunt eam destruere. Non sic autem de domo fundata super arenam. (*Dan.* 2.) *Lapis abscissus de monte sine manibus.* Angularis autem dicitur propter utriusque conjunctionem, nam ut in angulo duo parietes uniuntur: sic in Christo populus Judæorum, et Gentium uniti sunt. (*Ps.* 117.) *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* (*Act.* 4.) *Hic est lapis qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli, et non est in aliquo alio salus.* Et hoc idem de se introducit (*Matth.* 21) *Nunquid legistis in scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes hic factus est in caput anguli, etc.* Summus autem dicitur, propter dignitatis celsitudinem. (*Is.* 28.) *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum*: sed non est idem de fundamento in ædificio spirituali, et in ædificio materiali. Materiale namque ædificium fundamentum habet in terra, et ideo oportet ut principalius fundamentum sit magis infimum. Spirituale vero ædificium fundamentum habet in cœlo, et ideo oportet quod fundamentum quanto est principalius, tanto sit sublimius: ut sic imaginemur civitatem quamdam descendentem de cœlo, cujus fundamentum in cœlo existens, et ædificium demissum ad nos videatur inferius: secundum illud (*Apoc.* 21.) *Vidi civitatem sanctam Jerusalem descendentem de cœlo, etc.*

Consequenter cum dicit: *In quo omnis ædificatio, etc.* agit de constructione ædificii. In qualibet autem ædificii constructione quatuor requiruntur. Primo ædificii fundatio, secundo constructio, tertio augmentatio, quarto consummatio, quæ quidem breviter tangit. Primum cum dicit: *In quo*, sc. fundamento, qui Christus est principaliter, et doctrina Apostolorum, et prophetarum. Secundario, quia ut dicitur. (1 *Cor.* 3.) *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id, etc.* Secundo vero tangit secundum cum dicit: *Omnis ædificatio constructa.* Et quidem si intelligatur allegorice, designat ipsam ecclesiam, quæ tunc construitur, quando homines ad fidem convertuntur. Si autem moraliter intelligatur, significat animam sanctam,

et tunc ejusmodi ædificatio construitur, quando bona opera superædificantur super Christum. (*Prov.* 14.) *Sapiens mulier ædificat domum suam.* (1 *Cor.* 3.) *Unusquisque videat quomodo superædificet.* In hoc ergo fundamento, sc. Christo, omnis ædificatio spiritualis construitur, Judæorum, vel Gentilium a Deo per auctoritatem. (*Ps.* 126.) *Nisi Dominus ædificaverit domum, etc.* (*Hebr.* 3.) *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo*, qui autem omnia creavit, Deus est, sed instrumentaliter construitur ædificium, vel ab homine qui seipsum ædificat, vel a prælatis. Tertium tangit, cum dicit: *Crescit in templum, etc.* quod quidem fit, quando multiplicantur qui salvi fiunt. (*Act.* 6.) *Verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde.* Crescit etiam quando homo crescit in bonis operibus et in gratia crescit quantum ad hoc, quod fit templum sanctum. Templum enim a Deo inhabitatur, et ideo oportet quod sit sanctum. (*Ps.* 45.) *Sanctificavit tabernaculum suum altissimus.* Et quia nos debemus inhabitari a Deo, ut Deus in nobis habitet, ad hoc nos parare debemus, ut sancti simus. (1 *Cor.* 3.) *Nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis.* (*Apoc.* 12.) *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus et habitabit cum eis.* Sed nunquid statim a principio, cum charitatem habemus, templum Dei sumus? Respondeo: Dicendum est quod sic. Et quanto magis proficimus, tanto magis Deus habitat in nobis. Et ideo ad hoc ædificium quarto requiritur perfectio et consummatio, quod ostendit, cum dicit, *in Domino.*

Consequenter cum dicit: *In quo et vos, etc.* ostendit quomodo Gentiles facti sunt participes hujus ædificii, dicens: *In quo*, sc. ædificio, non solum superædificantur Judæi, sed etiam vos Ephesii *coædificamini*, id est, ad similitudinem aliorum ædificamini. (1 *Pet.* 2.) Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis. Et ideo subdit: *In habitaculum Dei*, ut sc. Deus in vobis inhabitet per fidem. (*Infra* 3.) *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Hoc autem non potest fieri sine charitate, quia qui manet in charitate, in Deo manet, etc. (1 *Joan.* 4.) Charitas autem datur vobis per Spiritum Sanctum. (*Rom.* 5.) *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis*, ideo subdit: *In Spiritu Sancto.*

CAPUT III.

Apostolus posita sua traditione, quantum ad patientiam et tribulationes quas pertulit, commemorat specialia Dei beneficia sibi tradita.

1. *Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu, pro vobis gentibus:*
2. *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis.*
3. *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi:*
4. *Prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi:*
5. *Quod aliis generationibus non est*

agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, et prophetis in spiritu,

6. *Esse gentes cohæredes, et concorporales, et comparticipes promissionis in Christo Jesu per evangelium.*

Supra commemoravit Apostolus multa Dei beneficia humano generi, et ipsis Apostolis collata, hic commemorat specialia Dei beneficia sibi tradita. Primo ergo proponit intentionem suam in generali. Secundo exponit per partes in speciali, ibi: *Quoniam secundum revelationem, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit suam traditionem quantum ad patientiam, et tribulationes quas pertulit. Secundo quantum ad dona gratiæ quæ Deus sibi contulit, ibi: *Si tamen audistis, etc.* Dicit ergo: Dixi in quo et vos coædificamini, etc. *Hujus rei gratia*, id est ut ædificemini, et convertamini ad Christum, *Ego Paulus* qui tantus sum, quia Apostolus Jesu Christi, et magister gentium in fide et veritate, nunc *vinctus* Romæ. Nam hanc epistolam de urbe scripsit ubi in vinculis tenebatur. (2 *Tim.* 2.) *Laboro usque ad vincula quasi male operans.* (*Infra* 4.) *Obsecro vos itaque ego Paulus vinctus in Domino.* Ex quo apparet ejus tribulatio et passio in squalore carceris. Sed quia pœna non facit martyrem, sed causa, ideo addit suarum tribulationum causam. Duplex est autem causa pro qua quis martyrii causam prosequitur. Una si patiatur pro fide Christi, vel pro quacumque alia virtute. (4 *Petr.* 4.) *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut maledicus, aut alienorum appetitor, si autem ut Christianus, non erubescat.* Et quantum ad hoc dicit: *Vinctus Christi Jesu.* Alia, si patiatur pro ecclesiæ utilitate, et quantum ad hoc ait: *Pro vobis gentibus*, id est tantum intendo conversionem vestram, et verbum salutis vobis prædico, quod traditus sum carceri. (2 *Cor.* 1.) *Tribulamur pro vestra exhortatione et salute.* (*Col.* 1.) *Nunc gaudeo in passionibus pro vobis.*

Consequenter cum dicit: *Si tamen audistis, etc.* ponit donum gratiæ sibi commissum, quasi dicat: Dico quod sum pro vobis gentibus vinctus. *Si tamen audistis*, id est intellexistis, *dispensationem gratiæ, quæ data est mihi pro vobis.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo ut dispensatio accipiatur passive, et sit sensus: si tamen audistis dispensationem gratiæ, etc. id est, si intellexistis, quod mihi hoc donum, sc. apostolatus in gentibus est dispensatum. Nam ut dicitur (*Infra* 4.) *Unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Et infra: *Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, etc.* Unde mihi dispensatum est a Domino Christo, id est, venit in sortem gratia Dei hæc, ut in vobis fructum faciam. (*Col.* 1.) *Factus sum ego minister, etc.* Dico *dispensationem Dei quæ data est mihi in vobis*, id est, eorum dispensatio tradita est mihi. Alio modo, ut dispensatio accipiatur active, ut sit sensus: Si tamen audistis dispensationem, etc. id est, si intellexistis quod mihi datum sit, ut dona gratiæ dispensem per communicationem sacramentorum, et hoc in vobis. (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.*

Consequenter dicit: *Quoniam secundum revelationem, etc.* manifestat conditionem suam per partes et in spirituali. Circa quod duo facit, quia primo ponit quod pertinet ad dignitatem officii, sc. dispensationem gratiæ. Secundo, illud quod pertinet ad experientiam patientiæ, sc. tribulationis, ibi: *Quapropter peto ne deficiatis, etc.* Prima iterum in duas. Primo ostendit

gratiæ dispensationem quantum ad diversorum mysteriorum cognitionem. Secundo, quantum ad ipsorum executionem, ibi: Cujus factus sum minister, etc. Prima iterum in duas. Primo ponit mysteriorum Christi sibi datam cognitionem. Secundo, exponit quod sit istud mysterium, ibi: *Esse gentes coheredes, etc.* Circa cognitionem suam tria facit. Primo quod sit certa. Secundo, quod sit plena. Tertio, quod sit excellens. Certa quidem est, quia non est per humanam industriam, nec per humanam intentionem, quæ falli potest. (*Sap.* 9.) *Cogitationes enim mortalium timidæ et incertæ providentiæ nostræ*; sed per legem divinam quæ certissima est. Et ideo dicit: Quoniam secundum revelationem, etc. (*Gal.* 1.) *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per revelationem Jesu Christi.* (2 *Cor.* 3.) *Nos vero revelata facie gloriam Domini speculantes, etc.* Item plena est, quia perfecte revelatum est mihi, et committo vestro judicio, quia ego in verbis paucis hoc expressi in quibus cognoscere potestis quod perfectam cognitionem habeam de mysteriis fidei. Et quantum ad hoc dicit: *Sicut scripsi in brevi*, id est, in paucis verbis, ita aperte, quod eo modo *hoc potestis legentes intelligere.* (*Cant.* 4.) *Favus distillans labia tua, etc.* Labium quidem breve quid est. Et sic labia doctoris sunt favus distillans, quando brevibus, et paucis verbis multa et magna insinuat. Sed attende, ut dicit Augustinus, quod debet intendere hoc doctor, quod sc. intelligatur. Et quamdiu ad hoc laborat, verba sua non sunt superflua, sed si postquam intelligitur eis immoratur, superflua sunt ejus verba. Dicit autem: *Prudentiam meam*, secundum illud (*Prov.* 9.) *Scientia sanctorum prudentia.* Quæ quidem non est mundana; sed divina et cœlestis, propter quod dicit: *In mysterio Christi.* Est etiam excellens, quia solis Apostolis est revelata, unde subdit: *Quod aliis generationibus non est agnitum.* Licet enim mysteria Christi prophetis et patriarchis fuerint revelata, non tamen ita clare sicut Apostolis. Nam prophetis et patriarchis fuerunt revelata in quadam generalitate; sed Apostolis manifestata sunt quantum ad singulares et determinatas circumstantias. Hoc autem quod dicit: *Quod aliis generationibus, etc.* potest dupliciter exponi.

Uno modo ut per generationes tempora generationum accipiantur juxta illud (*Ps.* 144) *Dominatio tua in omni generatione, et generatione.* Et tunc est sensus, quod aliis generationibus, id est, temporibus, *Non est agnitum filiis hominum*, id est, rationalibus creaturis, sc. nec hominibus, nec angelis. (*Matth.* 11.) *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* — *Sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus et prophetis in spiritu*, ipsis sc. in eo spiritu novi testamenti interpretantibus scripturas, et explanantibus legem. (*Luc.* 8.) *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem, etc.* (*Luc.* 10.) *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Et infra: *Dico autem vobis, quod multi reges et prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, etc.*

Alio modo potest exponi, ut per generationes accipiantur homines generati, secundum illud (*Matth.* 23.) *Venient hæc omnia super generationem istam, etc.* Et tunc est sensus, quod aliis generationibus, id est, hominibus in præcedentibus generationibus generatis, non est cognitum, etc. sicut prius. Unde (*Is.* 53.) *Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui*

revelatum est? Sed hoc quidem sacramentum fidei, revelatum est aliquibus patribus veteris testamenti, secundum illud (*Joan.* 8.) *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum, vidit, et gavisus est.* Et etiam prophetis, secundum illud (*Joel.* 2.) *Post hæc effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ.* Sed eis quidem revelatum est in quadam generalitate, Apostolis vero et clare et perfecte. Et hoc propter tria. Primo, quia ipsi Apostoli habuerunt revelationem immediate a filio Dei, secundum illud (*Joan.* 1.) *Unigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarravit.* Prophetæ vero, et patres veteris testamenti ipsi edocti sunt per angelos, vel per aliquas similitudines. Unde dicitur (*Is.* 6.) *Volavit ad me unus de seraphim et in manu ejus calculus, quem, etc.* Et ideo isti Apostoli clarius acceperunt. Secundo, quia non in figuris, et in ænigmatibus sicut prophetæ viderunt, sed revelata facie gloriam Domini speculantes. (*Luc.* 10.) *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Tertio, quia Apostoli constituti fuerunt executores et dispensatores hujus sacramenti, et ideo oportebat, quod melius ipsi essent instructi quam alii. (*Joan.* 4.) *Alii laboraverunt et vos in labores eorum introistis.*

Consequenter cum dicit: *Esse gentes, etc.* manifestat quid sit illud sacramentum. Circa quod sciendum est, quod Judæi triplicem prærogativam habebant respectu Gentilium, sc. promissionis hæreditatis. (*Rom.* 4.) *Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi, sed per justitiam fidei.* (*Ps.* 15.) *Dominus pars hæreditatis meæ, etc.* Item per specialem a gentibus aliis distinctionem et electionem. (*Deut.* 7.) *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram.* Unde (*Ps.* 99) *Nos autem populus ejus et oves pascuæ ejus.* (*Cant.* 6.) *Una est columba mea perfecta mea, etc.* Item per Christi promissionem. (*Gen.* 12.) *In te benedicentur universæ cognationes terræ.* Hæc autem tria gentes non habebant. (*Sup.* 2.) *Qui eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel*; sed ad hæc tria recepti sunt per fidem. Primo quidem, quantum ad participationem hæreditatis, et quantum ad hoc dicit: *Cohæredes*, sc. ipsis Judæis in hæreditate cœlesti. (*Matth.* 8.) *Multi ab oriente et occidente venient et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum, etc.* Secundo ad speciale collegium fidelium. Et quantum ad hoc dicit: Et *concorporales*, id est, in unum corpus. (*Joan.* 10.) *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili*, id est, gentes, *et illas oportet me adducere, ut vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor.* Tertio, ad participationem gratiæ repromissæ. Et quantum ad hoc dicit: *Et compartícipes*, sc. promissionum quæ factæ sunt Abrahæ. (*Rom.* 15.) Dico autem Christum fuisse ministrum circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia honorare Deum. Et hæc omnia consecutæ sunt gentes non per Moysem, sed *in Christo.* (*Joan.* 1.) *Lex per Moysem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* (2 *Petr.* 1.) *Per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit, etc.* Item, nec per impletionem legis, quia hoc est jugum quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus, ut dicitur (*Act.* 15.) sed *per evangelium*, per quod omnes salvantur. (*Rom.* 1.) *Non enim erubesco evangelium, virtus enim Dei est in*

salutem omni credenti. (1 *Cor.* 15.) *Notum vobis facio evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini.*

LECTIO 2.

Paulus, tacta ministeriorum divinorum executione, auxilium sibi ad ea exequenda datum ostendit.

7. *Cujus factus sum ego minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus.*
8. *Mihi enim omnium sanctorum minimo, data est gratia hæc in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi.*
9. *Et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a seculis in Deo, qui omnia creavit.*

Postquam ostendit Apostolus esse sibi gratiam dispensatam quantum ad mysteriorum divinorum cognitionem, hic ostendit hoc idem quantum ad ipsorum mysteriorum executionem. Et circa hoc duo facit. Primo commemorat auxilium gratiæ præstitum sibi ad exequendum. Secundo, ostendit sibi commissum officium ministerii, ibi: *Mihi omnium sanctorum minimo, etc.* Prima in duas. Primo tangit ministeriorum divinorum executionem. Secundo ostendit auxilium sibi datum ad exequendum ibi: *Secundum donum gratiæ, etc.* Executio autem divinorum sibi commissa est per modum ministerii, et quantum ad hoc dicit: Dico quod hoc ministerium est mihi commissum, sc. gentes esse cohæredes per evangelium, per quod gentes participes fiunt promissionis Dei in Christo Jesu, *cujus ego* Paulus *factus sum minister, etc.* quasi dicat: Non ego impleo vel exequor ut a me vel ut meum, sed sicut ministerium quod Dei est. (*Act.* 9.) *Vas electionis est mihi iste, etc.* Unde Apostolus (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.*

Deinde cum dicit: *Secundum donum gratiæ, etc.* tangit auxilium sibi præstitum ad ministeriorum executionem. Hujusmodi autem auxilium duplex fuit. Unum quidem ipsa facultas exequendi, aliud ipsa operatio, sive actualitas. Facultatem autem dat Deus infundendo virtutem, et gratiam per quas efficitur homo potens, et aptus ad operandum; sed ipsam operationem confert inquantum operatur in nobis interius movendo, et instigando ad bonum. Et ideo hoc accipiens Apostolus a Deo, dicit quantum ad primum: Dico quod factus sum minister, sed certe non meis meritis, nec virtute propria, sed *secundum donum gratiæ Dei quæ data est mihi*, quia sc. idoneus efficior ad executionem divinorum mysteriorum, qui fui prius persecutor. (1 *Cor.* 15.) *Plus omnibus laboravi, non ego, sed gratia Dei mecum.* Quantum ad secundum dicit: *Secundum operationem*, quam Deus efficit, inquantum virtus ejus operatur in nobis, et velle, et perficere pro bona voluntate. Potest autem hoc aliter exponi secundum Glossam, ut quod dictum est, modo referatur ad præcedentia, sc. dicatur quod esse gentes cohæredes, et concorporales, et comparticipes promissionis ejus sc. Dei patris, hoc quidem donum dedit Deus gentibus in Christo, id est, per Christum, et hoc secundum operatio-

nem virtutis ejus, id est per hoc quod potenter operatus est suscitando Christum a morte.

Consequenter cum dicit: *Mihi enim sanctorum minimo, etc.* ostendit officium commissum, cujus quidem commissionis gratia commendatur ex tribus. Primo quidem ex personæ suæ conditione. Secundo ex commissorum magnitudine, ibi: *Evangelizare investigabiles, etc.* Tertio ex fructus utilitate, ibi: *Ut innotescat, etc.* Commendat igitur officium sibi commissum ex personæ conditione. Si enim rex aliquis aliquod quidem magnum officium alicui magno principi, et excellenti committeret, non multum ei magnam gratiam faceret, quantum ad hoc magnum si poneret in magno officio, sed si magnum, et arduissimum officium alicui parvo committat, multum eum magnificat, et magnam gratiam facit ei, et tanto magis quanto officii excellentia excedit ipsum. Secundum ergo hunc modum Paulus gratiam sibi commissi officii commendat dicens: *Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hæc.* Et vocat se minimum, non ex potestate sibi commissa, sed ex consideratione status præteriti. (*1 Cor.* 15.) *Ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei.* (*Is.* 60.) *Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam.* Et hoc *in gentibus* (id est inter gentes). (*Gal.* 2.) *Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter gentes. Et cum cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi inter gentes, etc.* Secundo commendatur hujusmodi commissionis gratia ex officii magnitudine, quod est revelare, et manifestare secreta Dei, quæ sunt magna, et occulta, puta, de magnitudine Christi, et de salute fidelium facta per eum. De his autem duobus est totum evangelium.

Quantum ad primum dicit: *Evangelizare etc.* quasi dicat: Hæc gratia data est mihi ut annuntiem bonum. (*1 Cor.* 1.) *Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare.* Et ibidem 9. *Væ enim mihi si non evangelizavero*: et bonum hoc, sc. *investigabiles Christi divitias*, quæ sunt veræ divitiæ. (*Supra* 2.) *Deus autem qui dives est in misericordia, etc.* (*Rom.* 2.) *An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis? etc.* (*Rom.* 10.) *Dives in omnes qui invocant illum*; quasi dicat: Divitiæ istæ vere investigabiles sunt, quia tanta est misericordia ejus, quod intelligi vel investigari non posset. (*Is.* 33.) *Divitiæ salutis sapientia, et scientia, timor Domini ipse thesaurus ejus*, sc. Christi, quia in Christo abundantissime fuit timor Domini. (*Is.* 11.) *Replebit eum spiritus timoris Domini.* In Christo enim sunt omnes thesauri sapientiæ, et scientiæ absconditi (*Col.* 2) et hæ sunt investigabiles; quia perfecte sapientia, et scientia Christi investigari non possunt. (*Job.* 11.) *Reperies forsan vestigia Dei, et usque ad perfecte omnipotentem*, quasi dicat: Non. Nam per creaturas in quibus relucet vestigium creatoris perveniri non potest ad perfectam ejus cognitionem. Hujusmodi autem divitias stupens admiratur Apostolus, dicens: (*Rom.* 11.) *O altitudo divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei, quam, etc.* (*Eccl.* 1.) *Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigabit?*

Quantum ad secundum, id est, ad manifestandum salutem fidelibus ex Christo provenientem dicit: *Et illuminare omnes*, non solum Judæos, sed etiam Gentiles per prædicationem, et miracula. (*Eccl.* 24.) *Illuminabo omnes sperantes in Domino.* (*Act.* 9.) *Vas elec-*

tionis est, etc. (*Matth.* 5.) *Vos estis lux mundi.* Illuminare, inquam, quantum in me est omnes, sc. credere volentes. (*1 Tim.* 2.) *Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Ad hoc sc. ut intelligant, *Quæ sit dispensatio sacramenti*, quia nihil valent ista nisi dispensentur, quasi dicat: de hoc illuminabo, sc. quam mirabilis, et ex quanta dilectione sit facta adimpletio arcanæ redemptionis. Hujusmodi autem divitiæ investigabiles, per Christum vobis dispensatæ sunt. Sed quia dici posset, istud quod dicis, etsi sit magnum, omnes tamen hoc sciunt, ideo ad hoc respondet Apostolus dicens, quod non, quia absconditi a seculis. Ubi sciendum est quod omnia quæ sunt in effectu, latent virtute in suis causis, sicut in virtute solis continentur omnia quæ sunt in generabilibus, et corruptibilibus. Sed tamen ibi quædam sunt abscondita, quædam manifesta. Nam calor est manifeste in igne, aliquorum vero ratio, quæ occulte modo producit, latet in eo. Deus autem est omnium rerum causa efficiens: sed producit quædam, quorum ratio potest esse manifesta, illa, sc. quæ mediantibus causis secundis producit. Aliqua vero sunt in eo abscondita, illa sc. quæ immediate per seipsum producit. Et quia sacramentum humanæ redemptionis per seipsum operatus est Deus, ideo in eo solo hoc sacramentum est absconditum. Et hoc est quod dicit: *Absconditi a seculis in Deo*, id est, in sola notitia Dei. Investigare autem secreta primæ causæ maximum est. (*1 Cor.* 2) *Sapientiam loquimur inter perfectos: Sapientiam vero non hujus seculi, neque principum hujus seculi, qui destruuntur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante secula*, qui, inquam, omnia creavit.

LECTIO 3.

Mysterii dignitas commendatur, ex revelatione maximarum rerum, personis maximis.

10. *Ut innotescat principatibus, et potestatibus, in cœlestibus, per ecclesiam, multiformis sapientia Dei.*
11. *Secundum præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro.*
12. *In quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia, per fidem ejus.*

Posita dignitate officii ex magnitudine commissorum, hic commendat Apostolus officii dignitatem ex utilitate effectus, quæ quidem est revelatio magnarum rerum magnis personis. Sunt autem circa hoc tria considerandа. Primo quidem quibus sit revelatum, et quantum ad hoc dicit: Ut innotescat principatibus, etc. Secundo per quem reveletur, quia per ecclesiam. Tertio quid reveletur, quia multiformis sapientia Dei. Ad cujus quidem sapientiæ descriptionem quatuor tangit Apostolus. Primo ejus multiplicitatem, ibi: *Multiformis sapientia Dei.* Secundo modum multiplicitatis, ibi: *Præfinitionem seculorum.* Tertio multiplicitatis auctoritatem. Unde subdit: *Quam fecit in Christo Jesu Domino nostro.* Quarto auctoritatis effectum, ibi: *In quo habemus*

fiduciam et accessum. Est ergo sapientia, quæ revelatur multiformis, et hæc quidem multiformitas tangitur. (*Job.* 11.) *Utinam Deus loqueretur tecum et aperiret labia sua tibi, ut ostenderet tibi secreta sapientiæ, et quam multiplex sit lex ejus, etc.* (*Sap.* 7.) Est enim in illa, sc. sapientia divina, spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus, et multiplex, etc. Multiplex, id est, in effectibus, unicus, sc. in essentia. Modus autem multiplicitatis revelatæ scientiæ est secundum præfinitionem seculorum, id est, distinctionem, et determinationem diversorum temporum. Deus enim ordinat alia esse in uno tempore, alia in alio, et secundum hoc hujusmodi sapientia multiformis dicitur secundum præfinitionem seculorum: quia diversa tempora diversis ornat effectibus. Auctor autem hujus multiplicitatis est Christus: Unde dicit: *Quam fecit Deus in Christo Jesu Domino nostro,* id est, per Christum. Ipse enim mutat tempora, et statum eorum. (*Hebr.* 1.) *Multifarie multisque modis, etc. per quem fecit et secula.*

Potest autem hoc quod dicit, quam fecit, etc. referri, vel ad æternam prædestinationem: nam ipsam fecit pater in filio suo. (*Supra* 1.) *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti.* Ipse enim filius est sapientia patris: nihil autem diffinit vel præordinat aliquid nisi per sapientiam. Vel potest referri ad prædestinationis æternæ completionem, quam Deus pater per filium consummavit. (1 *Cor.* 10.) *In quos fines seculorum devenerunt,* supple *sumus.* Effectus autem auctoris est magnitudo fructus, qui nobis a Christo provenit, quod ponitur, cum dicit: *In quo habemus fiduciam, etc.* Circa quod duo facit. Primo ponit bona quæ recipimus. Secundo appropriatum per quod recipimus, ibi: *Per fidem ejus.* Bona autem quæ recipimus, sunt duo: unum quod pertinet ad spem obtinendi, et quantum ad hoc: *In quo,* sc. Christo, habemus fiduciam, sc. veniendi ad cælum, et æternam hæreditatem. (*Joan.* 16.) *Confidite, ego vici mundum.* (2 *Cor.* 3.) *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum.* Aliud bonum pertinet ad obtinendi facultatem, et quantum ad hoc dicit: *Et accessum in confidentia,* sc. habemus. (*Hebr.* 4.) *Adeamus cum fiducia ad thronum gloriæ ejus.* (*Jer.* 3.) *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* (*Rom.* 5) *Per quem accessum habemus per fidem in gratia ista, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Per quid autem hæc dentur nobis, subdit, dicens: per fidem ejus, sc. Christi. (*Rom.* 5.) *Justificati ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.* Ut ergo breviter comprehendamus: dico quod revelata est sapientia Dei multiformis varietatis, secundum distinctionem, et præfinitionem seculorum, quæ dedit nobis fiduciam, et accessum ad patrem per fidem ejus. Quibus autem revelata sit ista multiformis sapientia Dei ostendit, et tunc sumitur ista littera superius dimissa, *Ut innotescat principatibus et potestatibus,* ex qua apparet magnitudo. Et quia etiam in terris sunt principes, et potestates addit: *In cælestibus,* id est, in cælo, ubi nos erimus.

Notandum est autem hic, quod principatus, et potestates sunt duo ordines, qui ex ipsorum nomine præeminentiam in operando designant. Potestatis ordo ordinatur ad reprimendum impedimenta salutis, sed ordo principatuum præest, et injungit ad bene exequendum. Quod autem ad ordinem principatus pertineat regulare,

patet per illud (*Ps.* 67.) *Prævenerunt principes conjuncti psallentibus, etc.* Item *principes Juda duces eorum, etc.* Quod autem ad potestates pertineat reprimere, patet (*Rom.* 13.) *Vis autem non timere potestatem, bonum fac, et habebis laudem ex illa, Dei enim minister est tibi in bonum, si autem malefeceris, time. Non enim sine causa gladium portat, etc.* Magni ergo sunt quibus innotescit: quia sanctis angelis, per quos diriguntur, et defenduntur sancti. Per quid autem eis innotescat multiformis sapientia Dei subdit dicens: Per ecclesiam, quod quidem habet magnam difficultatem. Nam Glossa habet, id est, per Apostolos in ecclesia prædicantes. Unus quidem intellectus esse potest, quod, sc. angeli didicerunt ab Apostolis, et hoc videtur quamdam rationem habere. Videmus enim quod in cælo inter angelos superiores, qui immediate a Deo illuminantur, illuminant, et docent inferiores angelos, qui non immediate illuminantur a Deo. Non videtur ergo irrationabile dici, quod doceant angelos Apostoli, qui immediate a Deo sunt edocti, secundum illud (*Joan.* 1) *Unigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarravit.* Sed hoc quidem satis sufficienter dici posset, nisi aliud occurreret. Cum enim in Christo sint duæ naturæ, divina, sc. et humana: edocti quidem sunt Apostoli a Christo immediate quantum ad humanam naturam. Angeli autem immediate naturam divinam vident, etiam inferiores, alias non essent beati, cum in sola visione divinæ essentiæ rationalis creaturæ beatitudo consistat. Non est ergo conveniens, nec ratio aliqua, ut dicamus sanctos qui sunt in patria doceri a quantumcumque perfectis viatoribus. Nam licet inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista, tamen qui minor est in regno cælorum, major est illo, ut dicitur (*Luc.* 7.) Dicere autem quod dæmones doceantur ab hominibus hoc absque præjudicio credibile est. Sed quod beati immediate Verbum conspiciunt, quod est speculum sine macula, in quo relucent omnia, et a viatoribus doceantur, dici non debet, nec conveniens videtur.

Dicendum est ergo, quod innotuit Angelis per ecclesiam, id est, per Apostolos prædicantes, ut dicit Glossa; non quod angeli hoc didicerint ab eis, sed in eis. Nam sicut dicit Augustinus super Gen. ad litteram, Deus antequam creaturas crearet, ante dico ordine naturæ, non ordine temporis, cum secundum tempus simul omnia creata sint, rationes rerum naturalium indidit mentibus angelorum, quo fit ut angeli dupliciter res naturales cognoscerent, quia cognoverunt eas in Verbo, et hæc cognitio dicitur matutina. Item cognoverunt eas in naturis propriis, et hæc dicitur cognitio vespertina.

Ulterius notandum est, quod sunt quædam rationes mysteriorum gratiæ totam creaturam excedentes, et hujusmodi rationes non sunt inditæ mentibus angelorum, sed in solo Deo sunt occultæ. Et ideo angeli non cognoscunt eas in seipsis, nec etiam in Deo, sed cognoscunt eas secundum quod in effectibus explicantur. Cum igitur rationes pertinentes ad multiformem sapientiam Dei sint hujusmodi, sc. in solo Deo absconditæ, et postmodum in istis forinsecis effectibus explicatæ, manifestum est, quod angeli eas, nec in seipsis, nec in ipso Verbo, nec etiam ab Apostolis, nec a viatoribus aliis cognoverunt, sed in ipsis Apostolis explicatas, prius in mente divina latentes cognoverunt, sicut domus quæ est in mente artificis, vel conceptu de

domo facienda, nullus scire potest quamdiu latet in mente, nisi solum ille qui solus illabitur animabus, sc. Deus, sed postquam conceptus est jam in effectu extrinseco explicatus: quia domus jam facta est, sic aliquis de domo jam facta, quæ prius latebat in mente artificis, edocetur, non autem edocetur per domum, sed in domo. Unde jam restat ut aliter exponatur hoc quod dicit: *Ut innotescat principatibus, etc.* ut illa conjunctio, ut, accipiatur non causaliter, sed quodammodo consecutive, et legatur sic, illuminare quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a seculis in Deo, qui omnia creavit, ita tamen absconditi, ut innotescat principatibus, etc. id est, istud sacramentum ita fuit absconditum in Deo, quod inde innotuit principatibus et potestatibus non ab æterno, sed a seculo, quia omnis creatura principium habet. Et hoc non per ecclesiam terrenam, sed cælestem, quia ibi est vera ecclesia, quæ est mater nostra, et ad quam tendimus, et a qua nostra ecclesia militans est exemplata. Et sic ly, *Per*, designat ordinem naturæ tantum, ut dicatur per ecclesiam cœlestem, id est, de uno in aliud: sicut dicitur illud factum est notum per totum regnum vel civitatem, quia nova currunt ab uno in alium, secundum quod verba currunt: sicut dicitur (*Act.* 9) de suscitatione Thabitæ beghinæ sancti Petri: *Notum autem factum est per universam Joppen, et crediderunt multi, etc.*

Magister tamen aliter recitat lecturam Augustini hoc modo: *Illuminare quæ sit dispensatio, etc.* et hoc per ecclesiam, id est, omnes qui sunt in ecclesia terrena, sed hoc non est secundum intentionem Augustini. Hic posset quæri, utrum angeli a principio mundi cognoverint mysterium incarnationis. Respondet Magister dicens, quod angelis majoribus notum fuit, sed non minoribus. Unde ipsi, sc. angeli minores interrogant (*Is.* 63.) *Quis est iste qui venit de Edon tinctis vestibus de Bosra?* Sed opinio hæc est contra beatum Dionysium. Dionysius enim duas interrogationes angelorum de Christo factas ex sacra scriptura accipit. Unam ex (*Ps.* 23.) *Quis est iste rex gloriæ?* Item accipit aliam ex (*Is.* 63.) *Quis est iste, qui venit de Edon, etc.* Prima autem interrogatio secundum eum est inferiorum angelorum, secunda supremorum, quod patet, quia primæ non Deus respondet, sed alius. Unde dicit: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ:* secundæ vero respondet ipse Deus immediate. Unde dicit: *ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Vult ergo Dionysius, quod utrique aliquid ignoraverunt, et aliquid sciverunt, quia a principio omnes sciverunt mysterium incarnationis in generali, sed rationes in speciali didicerunt, tempore procedente seu processu temporis, secundum quod in effectibus extrinsecis explicabantur.

LECTIO 4.

Hortatur Ephesios Paulus, ne propter tribulationes quas patitur, a fide deficiant, oratque, ut eis exhortatio prosit.

13. *Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.*
14. *Hujus rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Jesu Christi.*
15. *Ex quo omnis paternitas in cœlis, et in terra nominatur.*
16. *Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum ejus in interiori homine.*
17. *Christum habitare per fidem in cordibus vestris in charitate radicati, et fundati.*

Postquam egit Apostolus de dignitate officii, quod pertinet ad suam conditionem, hic consequenter agit de his quæ pertinent ad suam afflictionem, sc. de passionibus suis. Circa quod duo facit. Primo exhortatur eos ne pro suis tribulationibus conturbentur, sed habeant patientiam. Secundo quia ad hoc quod homo non conturbetur, necessarium est divinum auxilium, præmittit orationem, ut impleant hoc per divinam gratiam, ibi: *Hujus rei gratia, etc.* Dicit ergo primo: ex magnitudine officii mei, et firmitate ejus, quam habeo per fidem Christi, accidit quod tribulationes patior, nec me conturbant, nec a Christo avellere possunt. (*Rom.* 8.) *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, etc.* quasi dicat: Nihil. *Propter quod* induco vos et *Peto, ne deficiatis in tribulationibus meis*, ne sc. occasione tribulationum mearum deficiatis omnino a fide, et ab operibus bonis. (*Hebr.* 12.) *Non fatigemini animis vestris deficientes.* Dico autem quod vos non debetis deficere, quia sunt *Pro vobis*, id est, pro utilitate vestra. (2 *Cor.* 1.) *Sive tribulamur pro vestra exhortatione, et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, et salute, quæ operatur tolerantiam passionum earumdem, quas, et nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationum.* Vel dicit pro vobis, id est, pro vestra probatione. (*Sap.* 3.) *Tanquam aurum in fornace probavit electos Dominus, etc.* — *Quæ est gloria vestra, etc.* sc. si non deficiatis, sed stetis fortes in tribulationibus. Nam qui perseveraverit usque in finem, etc. Alio modo quæ est gloria vestra, id est, tolerantia passionum nostrarum, est pro vobis ad gloriam, in hoc quod Deus exposuit Apostolos suos, et prophetas tribulationibus, et passionibus propter salutem vestram. (*Oseæ* 6.) *Propterea dolavi in prophetis, et occidi eos, etc.* (2 *Cor.* 1.) *Gloria vestra sumus, sicut vos nostra, etc.*

Consequenter cum dicit: *Hujus rei gratia, etc.* implorat eis auxilium per orationem, ut per exhortationem suam proficiant. Et primo orationem præmittit. Secundo quasi securus de exauditione gratias agit, ibi: *Ei autem qui potens est, etc.* Item prima in tres, quia primo proponit orationis objectum. Secundo orationis intentum, ibi: *Ut det vobis secundum divitias, etc.* Tertio orationis fructum, ibi: *Ut possitis comprehendere, etc.* Oratio autem redditur exaudibilis per humilitatem. (*Ps.* 101.) *Respexit in orationem*

humilium, *etc.* (*Eccl.* 35.) *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, etc.* Et ideo statim orationem suam ab humilitate incipit, dicens: *Hujus rei gratia*, sc. ne deficiatis a fide, *Flecto genua mea ad patrem, etc.* Quod est signum humilitatis propter duo. Primo quia qui genua flectit, quodam modo parvificat se, et subjicit se ei, cui genua flectit. Unde per hujusmodi ostenditur recognitio propriæ fragilitatis, et parvitatis. Secundo quia in genu est fortitudo corporis. Quando ergo quis genua flectit, protestatur debilitatem suæ virtutis. Et inde est, quod exteriora signa corporalia exhibentur Deo ad conversionem, et exercitium spirituale animæ interioris. (2 *Par. ult.*) in oratione Manasses: *Flecto genua cordis mei, etc.* (*Is.* 45.) *Mihi curvabitur omne genu, etc.*

Deinde describit orationis objectum quod est Deus, et describit eum ex duobus. Primo ex affinitate. Secundo ex auctoritate. Ex affinitate enim erigimur ad orandum cum fiducia. Et quantum ad hoc dicit: *Ad patrem Domini nostri Jesu Christi*, sc. cujus nos filii sumus (*Jac.* 1.) *Omne datum optimum, etc.* (*Is.* 63.) *Tu enim Domine pater noster, etc.* Ex auctoritate autem confirmatur obtinendi quod petimus fiducia, quia ipse est: *Ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur*. Hic posset quæri utrum in cælo sit paternitas. Posset dici breviter, quod in cælo, id est, in Deo, vel in divinis est paternitas, quæ est principium omnis paternitatis. Sed de hac non quæritur ad præsens, quia cuilibet fideli nota est. Sed quæritur utrum in cælis, id est, utrum in angelis sit aliqua paternitas. Ad hoc dico, quod paternitas est tantum in viventibus et cognoscentibus. Est autem duplex vita. Una secundum actum, alia secundum potentiam. Vita quidem secundum potentiam, est habere opera vitæ in potentia. Unde dormiens quantum ad actus exteriores, dicitur vivere in potentia. Vivere autem secundum actum est, quando exercet quis opera vitæ in actu. Sic autem non solum qui dat potentiam vitæ, pater est ejus cui dat, sed qui dat actum vitæ, ille etiam pater dici potest. Quicumque ergo inducit aliquem ad aliquem actum vitæ, puta, ad bene operandum, intelligendum, volendum, amandum, pater ejus dici potest. (1 *Cor.* 4.) *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres, etc.* Cum ergo inter angelos unus alterum illuminet, perficiat, et purget, et isti sint actus Hierarchici, manifestum est quod unus angelus est pater alterius, sicut magister est pater discipuli. Utrum autem paternitas, quæ est in cælis, et in terra derivetur a paternitate, quæ est in divinis, dubitatur: et videtur quod non, quia nomina sic imponimus secundum quod res nominatas cognoscimus, quidquid autem cognoscimus, est per creaturas, ergo nomina imposita a nobis rebus ipsis, plus et prius conveniunt creaturis quam ipsi Deo.

Respondeo et dico quod nomen alicujus rei nominatæ a nobis dupliciter potest accipi, quia vel est expressivum, aut significativum conceptus intellectus; quia voces sunt notæ, vel signa passionum, vel conceptuum qui sunt in anima, et sic nomen prius est in creaturis, quam in Deo. Aut inquantum est manifestativum quidditatis rei nominatæ exterius, et sic est prius in Deo. Unde hoc nomen paternitas secundum quod significat conceptionem intellectus nominantis rem, sic per prius invenitur in creaturis quam in Deo, quia per prius creatura innotes-

cit nobis, quam Deus : secundum autem quod significat ipsam rem nominatam, sic per prius est in Deo quam in nobis; quia certe omnis virtus generativa in nobis, est a Deo. Et ideo dicit : Ex quo omnis paternitas in cœlo, et in terra nominatur, quasi dicat: Paternitas quæ est in ipsis creaturis, est quasi nominalis seu vocalis, sed illa paternitas divina, qua pater dat totam naturam filio, absque omni imperfectione est vera paternitas.

Consequenter cum dicit: *Ut det vobis, etc.* ostendit orationis intentum. Et primo facit hoc. Secundo ostendit per quid posset impetrare suum propositum, ibi: *Per spiritum ejus, etc.* Dicit ergo: Dico quod peto ne deficiatis, sed stetis viriliter. Scio tamen quod hoc ex vobis facere non potestis sine dono Dei, ideo peto: *Ut det vobis.* (*Jac.* 1.) *Omne datum optimum, etc.* — Et hoc quidem *secundum divitias gloriæ suæ*, id est, secundum copiam majestatis ejus, et magnificentiæ. (*Ps.* 118.) *Gloria et divitiæ in domo ejus.* (*Prov.* 8.) *Mecum sunt divitiæ et gloria.* Divitiæ, inquam, quæ faciunt virtutem corroborari. (*Is.* 40.) *Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem, et robur multiplicat.* Et hoc in interiori homine, quia nisi in interioribus fortificetur homo, faciliter ab hoste superatur. (*Is.* 9.) *Confirmet illud et corroboret in judicio, et justitia amodo et usque in sempiternum.* Tunc resumatur illa particula interposita, sc. *per spiritum*, in qua ostendit per quid obtinere potest quod petit. Ipse enim spiritus qui roborat, est spiritus fortitudinis, et est causa non deficiendi in tribulationibus, quem obtinemus per fidem quæ est fortissima : quia fides est substantia rerum sperandarum, id est, facit in nobis subsistere res sperandas. Unde (1 *Pet.* 4.) *Cui resistite fortes in fide.* Et ideo subjungit: *Habitare Christum per fidem.* Et hoc: *In cordibus vestris.* (1 *Pet.* 3.) *Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris.* Per quod? Dico quod non solum per fidem, quæ ut donum est fortissima, sed etiam per charitatem quæ est in sanctis. Et ideo subdit: *In charitate radicati et fundati.* (1 *Cor.* 13.) *Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, charitas nunquam excidit.* (*Cant. ult.*) *Fortis est ut mors dilectio.* Unde sicut arbor sine radice, et domus sine fundamento de facili ruit : ita spirituale ædificium nisi sit in charitate fundatum et radicatum, durare non potest.

LECTIO 5.

Fructus corroborationis Ephesiorum in fide ponitur, qui nil est, nisi cognitio cum humanitatis, tum divinitatis Christi.

18. *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum.*
19. *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.*
20. *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundum virtutem quæ operatur in nobis.*
21. *Ipsi gloria in ecclesia, et in Christo Jesu, in omnes generationes seculi seculorum. Amen.*

Supra ostendit Apostolus petitionis suæ pro Ephesiis, et orationis inten-

tum, sc. corroborationem spiritus in fide, et charitate: hic consequenter ostendit ejus quam petiit corroborationis per fidem et charitatem fructum, qui est quædam cognitio. Ideo primo proponit ipsam notitiam. Secundo ipsius notitiæ et cognitionis efficaciam, ibi: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Dicit ergo: Ita sitis charissimi *in charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere, etc.* Quod quidem dupliciter legi potest. Primo modo, ut magis sequamur intentionem Apostoli. Sciendum est ergo quod tam in futuro quam in præsenti cognitio Dei est nobis necessaria; nam in futuro gaudebimus, et de cognitione Dei, et de cognitione assumptæ humanitatis. (*Joan.* 17.) *Hæc est vita æterna, ut cognoscant, etc.* (*Joan.* 10.) *Ingredietur*, sc. in contemplatione divinitatis, *et egredietur*, sc. in contemplatione humanitatis, *et pascua inveniet.* Et quia fides est inchoatio illius futuræ cognitionis, quia est substantia rerum sperandarum, etc. ut dicitur (*Hebr.* 11) quasi jam in nobis res sperandas per modum cujusdam inchoationis facit subsistere. Inde est quod fides nostra in his duobus consistit, sc. in divinitate et humanitate Christi. (1 *Cor.* 2.) *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, etc.* Secundum hoc ergo primo præmittit eis cognitionem divinitatis. Secundo cognitionem mysteriorum humanitatis, ibi: *Scire etiam supereminentem scientiæ, etc.*

Cognitionem autem divinitatis manifestat eis sub his verbis: *Ut possitis, etc.* quasi dicat: Corroboramini per fidem et charitatem, quia si sic estis, pervenietis ad vitam æternam, ubi habebitis Deum præsentem, et perfecte eum cognoscetis. Quod autem Deus manifestetur amanti patet (*Joan.* 14.) *Qui diligit me, diligetur a patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum*; quod vero manifestetur credenti, patet, prout dicitur (*Is.* 7.) secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Oportet enim ut secundum fidem et charitatem corroboremini, ut possitis comprehendere. Ubi sciendum est quod comprehendere quandoque ponitur pro includere, tunc oportet quod comprehendens contineat in se totaliter comprehensum. Quandoque autem ponitur pro apprehendere, et tunc dicit remotionem distantiæ, et insinuat propinquitatem. Primo autem modo a nullo intellectu creato Deus comprehendi potest. (*Job.* 11.) *Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum omnipotentem reperies?* quasi dicat: Non. Quia sic posset eum perfecte cognoscere quantum cognoscibilis est. Et de hac cognitione non intelligitur quod dicitur: *Ut possitis comprehendere*, sed secundo modo. Et est una de tribus dotibus, et de hac loquitur Apostolus cum dicit: *Ut possitis comprehendere*, id est, Deum habere præsentem, et præsentialiter cognoscere. (*Philip.* 3.) *Sequor autem si quomodo comprehendam, in quo, etc.* Et hæc comprehensio est communis omnibus sanctis ejus. Ideo subdit: *Cum omnibus sanctis.* (*Ps.* 149.) *Gloria hæc est omnibus sanctis ejus.* Talibus autem dicitur illud (1 *Cor.* 9.) *Sic currite ut comprehendatis, etc.* — *Quæ sit latitudo, etc.* Notandum quod verba ista videntur ortum habere ex verbis (*Job.* 11.) *Forsan* (inquit) *vestigia Dei comprehendes*, quasi dicat: incomprehensibilis est; hujus autem incomprehensibilitatis causam assignat, dicens: Excelsior cœlo est, et quid facies? Profundior inferno est, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior

mari. Ex quo videtur quod Job ostendat eum esse comprehensibilem, attribuens ei quadruplicem differentiam dimensionum. His enim verbis alludens Apostolus dicit: *Ut possitis comprehendere, quæ sit latitudo, etc.* quasi dicat: Habeatis tantam fidem, et charitatem, ut possitis tandem comprehendere quod comprehensibile est. Et hoc modo exponit Dionysius. Non est tamen aliquo modo intelligendum has dimensiones corporaliter esse in Deo, quia *spiritus est Deus*, ut dicitur (*Joan.* 4.) Sunt tamen in Deo metaphorice. Unde per latitudinem designatur dimensio seu extensio virtutis, et sapientiæ divinæ super omnia. (*Eccl.* 1.) *Effudit illam*, sc. sapientiam, *super omnia opera sua.* Per longitudinem designatur æterna ejus duratio. (*Ps.* 101.) *Tu autem Domine in æternum permanes, etc.* (*Ps.* 9.) *Domum tuam Domine decet sanctitudo in longitudine dierum.* Per sublimitatem, vel celsitudinem vero perfectio, et nobilitas naturæ ejus, quæ in infinitum excedit creaturam. (*Ps.* 112.) *Excelsus super omnes gentes Dominus.– Et profundum*, id est, incomprehensibilitas sapientiæ ejus. (*Eccl.* 7.) Alta profunditas, sc. sapientiæ divinæ, quis inveniet eam? Sic ergo patet quod finis fidei et charitatis nostræ est, ut perveniamus ad perfectam fidei cognitionem, qua cognoscamus infinitam suæ virtutis extensionem, æternam et infinitam ejus durationem, suæ perfectissimæ naturæ celsitudinem, suæ sapientiæ profunditatem, et incomprehensibilitatem, eo modo sicut est attingendum.

Consequenter quia adhuc alia cognitio est necessaria, sc. cognitio mysteriorum humanitatis, ideo subdit: *Scire etiam supereminentem scientiæ, etc.* Ubi sciendum est quod quidquid est in mysterio redemptionis humanæ, et incarnationis Christi, totum est opus charitatis. Nam quod incarnatum est, ex charitate processit. (*Sup.* 2.) *Propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, etc.* Quia vero mortuus fuit, ex charitate processit. (*Joan.* 15.) *Majorem hac dilectionem nemo habet, etc.* (*Infra* 5.) *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo;* propter hoc dicit Gregorius: O inæstimabilis dilectio charitatis, ut servum redimeres, filium tradidisti. Et ideo scire charitatem Christi, est scire omnia mysteria incarnationis Christi, et redemptionis nostræ, quæ ex immensa charitate Dei processerunt, quæ quidem charitas excedit omnem intellectum creatum, et omnium scientiam, cum sit incomprehensibilis cogitatu. Et ideo dicit: *Supereminentem scientiæ*, sc. naturali, et omnem intellectum creatum excedentem. (*Philip.* 4.) Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum. *Charitatem Christi*, id est, quam Deus pater fecit per Christum. (2 *Cor.* 5.) *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.*

Alio modo potest legi, ut referatur ad perfectionem charitatis nostræ, quasi dicat: Corroboramini in charitate radicati, et fundati, et hoc ut possitis comprehendere, non solum cognoscere, cum omnibus sanctis, quia hoc donum sc. charitatis commune est omnibus, cum nullus possit esse sanctus sine charitate, ut dicitur (*Ephes.* 3.) Possitis, inquam, comprehendere *quæ sit latitudo*, sc. charitatis quæ se extendit usque ad inimicos. (*Ps.* 118.) *Latum mandatum tuum nimis.* Lata est enim charitas ad suam diffusionem. (*Ps.* 117.) *Eduxit me in latitudinem Dominus.* Longitudo autem ejus attenditur quantum ad sui perseverantiam, quia nunquam deficit, sed hic incipit, et perficitur in gloria. (1 *Cor.* 13.) *Cha-*

ritas nunquam excidit. (*Cant. ult.*) *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem.* Sublimitas autem ejus attenditur quantum ad intentionem cœlestium, ut sc. Deus non diligatur propter temporalia, quia hujusmodi charitas esset infirma, sed ut diligatur propter se tantum. (*Job.* 40.) *In sublime erigere, et esto gloriosus.* Profundum vero attenditur quantum ad originem ipsius charitatis. Nam hoc quod Deus diligimus, non est ex nobis, sed a Spiritu Sancto, quia ut dicitur (*Rom.* 5.) *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, etc.* Hoc ergo quod unus habet charitatem longam, latam, sublimem, et profundam, et alius non, venit ex profundo divinæ prædestinationis. (*Eccl.* 1.) *Profundum abyssi quis dimensus est?* Ergo ut possitis comprehendere, id est, perfecte consequi cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, ut extendatur charitas vestra usque ad inimicos, quæ sit longitudo, ut sc. nunquam deficiat, quæ sit sublimitas, ut sc. propter seipsum Deus diligatur, et quid sit profundum, sc. prædestinationis, etc.

Sciendum est autem hic quod Christus in cujus potestate fuit eligere genus mortis quod vellet, quia ex charitate mortem subiit, elegit mortem crucis in qua prædictæ quatuor dimensiones sunt. Ibi est latitudo, sc. in ligno transverso, cui affixæ sunt manus, quia opera nostra debent per charitatem dilatari usque ad inimicos. (*Ps.* 117.) *Eduxit me in latitudinem Dominus.* Ibi est longitudo in ligno erecto, cui innititur totum corpus, quia charitas debet esse perseverativa, quæ sustinet et salvat hominem. (*Matth.* 10.) *Qui autem perseveraverit usque in finem hic salvus erit.* Ibi est sublimitas in ligno superiori, cui caput inhæret; quia spes nostra debet elevari ad æterna, et divina. (1 *Cor.* 11.) *Caput viri Christus est.* Ibi etiam est profundum in ligno quod latet sub terra, et sustinet crucem; et tamen non videtur, quia profundum amoris divini sustinet nos, nec tamen videtur; quia ratio prædestinationis (ut dictum est) excedit intellectum nostrum. Sic ergo debemus comprehendere virtutem charitatis nostræ, et Christi, et adhuc scire charitatem Christi supereminentem, scientiæ sc. humanæ; quia nullus potest scire quantum Christus dilexit nos, vel scire etiam charitatem scientiæ Christi, quæ habetur cum scientia Christi. Charitatem dico supereminentem sc. alii charitati, quæ est sine scientia. Sed nunquid est verum quod charitas quæ est cum scientia, supereminet charitati, quæ est sine scientia? et videtur quod non, quia sic malus theologus esset supereminentioris charitatis quam sancta vetula. Respondeo: dico quod hoc intelligitur de scientia afficiente. Nam ex vi cognitionis inducitur ad magis diligendum; quia quanto Deus magis cognoscitur, tanto, et magis diligitur. Propter quod petebat Augustinus: Noverim te, noverim me. Vel hoc dicitur propter quosdam qui habent zelum Dei, sed non secundum scientiam. Talium enim charitati supereminet charitas, cum habetur prædicta scientia Christi.

Consequenter cum dicit: *Ut impleamini, etc.* ponit cognitionis divinæ efficaciam, dicens: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*, id est, ut habeatis perfectam participationem omnium donorum Dei, ut sc. hic habeatis plenitudinem virtutum, et postea beatitudinis, quæ quidem efficit charitas. (*Eccl.* 24.) *Transite ad me omnes qui concupiscitis me, etc.* Consequenter sequitur illa pars: *Ei autem*

qui potens, etc. In qua Apostolus agit Deo gratias de suæ petitionis exauditione. Circa quod tria facit, quia primo ponit potestatem Dei, qua postulata concedit. Secundo potestatis exemplum, ibi: *Secundum virtutem quæ operatur in nobis, etc.* Tertio materiam gratiarum actionis, ibi: *Ipsi gloria, etc.* Potestatem autem Dei describit infinitam, dicens: *Ei autem*, sc. Deo Christo, et Deo patri, *Qui potens est omnia facere, etc.* (*Exod.* 15.) *Omnipotens nomen ejus.* (*Rom. ult.*) *Ei autem qui potens est vos confirmare juxta evangelium, etc.* Et hoc, superabundanter facere in nobis omnia quam sciamus petere per affectum, aut intelligere per intellectum, et hoc est quod dicit, quam petimus, aut intelligimus.

Exemplum autem hujusmodi abundantiæ in nobis exhibitæ ostendit dicens: *Secundum virtutem quam operatur in nobis*, quasi dicat: Apparet si attendamus ea quæ operatus est in nobis, sc. hominibus. Nam nec affectus, nec intellectus humanus potuissent considerare vel intelligere vel petere a Deo quod fieret homo, et homo efficeretur Deus et consors naturæ divinæ: quæ tamen secundum virtutem operatur in nobis, et hoc in incarnatione filii sui. (2 *Petr.* 1.) *Ut per hoc efficiamini divinæ consortes naturæ.* Unde de his dicitur (*Eccl.* 18.) *Quis sufficiet enarrare opera illius?* Quis enim investigabit magnalia illius, virtutem autem magnitudinis quis annuntiabit? Vel operatus est in nobis, sc. Apostolis, quibus dedit gratiam evangelizandi investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a seculis in Deo, ut supra eodem cap. et ibi dictum est. Materia autem gratiarum actionis dicitur esse duplex beneficium quod nobis contulit Deus. Primum est ecclesiæ institutio. Secundum est filii incarnatio. Dicit ergo: *Ipsi*, sc. Deo patri, gloria, sit, supple, *In ecclesia*, id est, pro his quæ fecit in ecclesia, quam instituit quo ad primum, *In Christo*, id est, per Christum, vel pro Christo, quem nobis dedit. Ipsi, inquam, sit gloria, ut gloriosus appareat, non solum in præsenti, *sed in omnes generationes seculi seculorum*, id est, seculi omnia continentis. (1 *Tim.* 1.) *Regi autem seculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in secula seculorum. Amen.*

CAPUT IV.

Et ecclesiasticam unitatem servare, et digne in sua ambulare vocatione hortatur Ephesios.

1. *Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis.*
2. *Cum omni humilitate, et mansuetudine, cum patientia supportantes invicem in charitate.*
3. *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.*
4. *Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.*

Supra commemoravit Apostolus divina beneficia, per quæ unitas ecclesiæ constituitur, et conservatur, hic monet eos Apostolus ad permanendum in ecclesiæ unitate. Circa quod duo facit,

quia primo monet eos ut in ipsa unitate perseverent. Secundo instruit eos quomodo in ea permaneant, ibi: *Hoc ergo dico, et testificor in Domino, etc.* Item prima in duas, quia primo monet eos ad servandam ecclesiasticam unitatem. Secundo proponit ipsius ecclesiasticæ unitatis formam, ibi: *Unus Dominus, una fides, etc.* Prima iterum in tres. Primo præmittit quædam inductiva ad servandam ecclesiasticam unitatem. Secundo ponit monitionem, ibi: *Cum omni humilitate, etc.* Tertio ostendit monitionis finem, ibi: *Solliciti servare, etc.* Inducit autem ex tribus ad servandam ecclesiasticam unitatem. Primo ex charitatis affectu. Secundo ex commemoratione suorum vinculorum. Tertio ex consideratione divinorum. Charitatis autem affectum insinuat per obsecrationem. Unde dicit: Itaque ex quo tot beneficia a Domino recepistis, obsecro vos, cum tamen imperare possem, sed propter humilitatem non impero, magis autem obsecro. (*Prov.* 18) dicitur: *Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Item propter charitatem, quæ magis movet ad opus, quam timor. (*Philip.* 1.) *Fiduciam multam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro, etc.* Ex commemoratione vero suorum vinculorum inducit eos dicens: Ego vinctus in Domino. Ex quibus inducit eos ad servandam sic unitatem, propter tria. Primo quia amicus magis compatitur amico afflicto, et nititur in pluribus facere voluntatem suam, ut vel sic eum consoletur. (*Eccl.* 12.) *Non agnoscetur in bonis amicus, et non abscondetur in malis inimicus. In bonis viri, inimici illius in tristitia, et in malitia illius, amicus agnitus est.* Secundo quia Apostolus ipse vincula patiebatur pro ipsorum utilitate. Et ideo inducit eos ad memoriam quasi volens eos obligare. (2 *Cor.* 1.) *Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute; quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur.* Tertio, quia ut supra dictum est cap. 3 in illa parte: Quæ est gloria vestra, hujusmodi erant eis, ad magnam gloriam, dum Deus pro eis amicos et electos suos exponit tribulationibus pro ipsorum salute. Et ideo addit: *In Domino,* id est propter Dominum. Vel ideo dicit hoc, quia erat ad gloriàm Apostoli, quod non ut fur, aut homicida, sed ut Christianus, et propter Dominum nostrum Jesum Christum vinculatus erat, juxta illud (*Ezech.* 3.) *Ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, etc.* Ex consideratione vero divinorum beneficiorum inducit eos, dicens: Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, id est, attendentes dignitatem ad quam vocati estis, ambuletis secundum quod ei convenit. Si enim quis vocatus esset ad nobile regnum, indignum esset quod faceret opera rusticana. Sic monet Ephesios Apostolus, quasi dicat: Vocati estis ut sitis cives sanctorum et domestici Dei, ut dictum est supra cap. 2: non est ergo dignum ut faciatis opera terrena, nec ut de mundanis curetis. Ideo dicit: *Digne, etc.* (*Coloss.* 1.) *Ambuletis digne, Deo per omnia placentes.* (*Philip.* 2.) *Digne evangelio Christi conversamini,* et quare? quia vocavit vos de tenebris in admirabile lumen suum. (1 *Petr.* 2.)

Consequenter cum dicit: *Cum omni humilitate, etc.* ponit modum suæ monitionis, docens, quomodo digne poterunt ambulare. Ponit ergo quatuor virtutes, et excludit quatuor vitia eis opposita. Primum autem vitium quod

excludit, est superbia: dum enim unus superbiens vult alii præesse, et alius similiter superbus non vult subesse, causatur dissensio in societate, et tollitur pax. Unde (*Prov.* 13.) *Inter superbos semper jurgia sunt.* Ad quod excludendum, dicit: *Cum omni humilitate*, sc. interiori, et exteriori. (*Eccl.* 3.) *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, etc.* (*Philip.* 2.) *In humilitate superiores invicem arbitrantes.* (*Jac.* 4.) *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Secundum est ira. Iracundi enim sunt propinqui ad injuriam inferendam verbis, vel factis, ex quo turbationes oriuntur. (*Prov.* 15.) *Vir iracundus provocat rixas, qui patiens est mitigat suscitatas.* Ad hoc excludendum dicit: *Et in mansuetudine*, quæ mitigat rixas et pacem conservat. (*Prov.* 3.) *Mansuetis dabit gratiam.* (*Ps.* 36.) *Mansueti autem hæreditabunt terram.* (*Eccl.* 3.) *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super gloriam hominum diligeris.* Tertium est impatientia. Quandoque enim aliquis humilis est et mansuetus in se, abstinens a molestiis inferendis, non tamen patienter sustinet molestias sibi illatas, vel attentatas. Ideo subdit: cum patientia, sc. adversorum. (*Jac.* 1.) *Patientia autem opus perfectum habet.* (*Eccl.* 2.) *In humilitate tua patientiam habe.* (*Hebr.* 10.) *Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, etc.* Quartum inordinatus zelus. Cum enim inordinate omnia zelantes, quæ vident judicant, nec tempus, nec locum servantes, concitatur turbatio in societate. (*Gal.* 5.) *Si mordetis invicem et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.* Et ideo dicit: *Supportantes invicem in charitate*, sc. mutuo sustinentes defectus aliorum, et hoc ex charitate: quia quando deficit aliquis, non debet statim corrigi, nisi adsit locus et tempus, sed misericorditer expectari, quia charitas omnia sustinet. (1 *Cor.* 12.) Non autem debent hujusmodi defectus supportari ex negligentia vel ex consensu et familiaritate, vel carnali amicitia, sed ex charitate. (*Gal.* 6.) *Alter alterius onera portate, etc.* (*Rom.* 15.) *Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.*

Consequenter cum dicit: *Solliciti servare, etc.* ostendit monitionis finem, qui quidem est ut servetur unitas inter fideles. Circa quod tria facit. Primo ponit ipsam unitatem, quæ est finis. Secundo describit modum unitatis, ibi: *In vinculo pacis.* Tertio ponit rationem servandæ unitatis, ibi: *Sicut vocati estis, etc.* Dicit ergo primo: dico quod digne ambuletis, etc. Et hoc faciatis *solliciti servare unitatem spiritus.* Est autem duplex unitas. Una ad malefaciendum, quæ est mala, et potest dici unitas carnis. (*Eccl.* 11.) *A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis.* Alia est unitas spiritus, quæ est bona ad faciendum bonum. (*Ps.* 132.) *Ecce quam bonum, et quam jucundum, etc.* (*Joan.* 17.) *Ut sint unum sicut et nos unum sumus.* Modus autem servandæ unitatis est in vinculo pacis. Charitas enim est conjunctio animorum. Nulla autem rerum materialium conjunctio stare potest, nisi ligetur aliquo vinculo. Eodem modo nec conjunctio animorum per charitatem stare potest, nisi ligetur, hujusmodi autem verum ligamen est pax, quæ est secundum Augustinum tranquillitas modi, speciei, et ordinis, quando sc. unusquisque habet quod suum est. Propter quod dicit: in vinculo pacis. (*Ps.* 147.) *Qui posuit fines tuos pacem, etc.* Quæ quidem pax servatur per justitiam. (*Is.* 32.) *Opus justitiæ pax.* (*Eccl.* 6.) *Ne acedieris*

vinculis ejus. Et quare? quia certe ut dicitur ibidem: *vincula illius alligatura salutis.* Nunc autem quia in homine est duplex unitas: una scilicet membrorum ad invicem simul ordinatorum, alia corporis et animæ, tertium constituentium. Apostolus autem loquitur hic de unitate ecclesiæ ad modum unitatis quæ est in homine, ideo subjungit: *Unum corpus,* quasi dicat: Ligemini vinculo pacis, ut sitis unum corpus quantum ad primam unitatem, ut sc. omnes fideles sint ordinati ad invicem, sicut membra unum corpus constituentia. (*Rom.* 1.) *Multi unum corpus sumus in Christo, etc. – Et unus spiritus*, quantum ad secundum, ut videlicet unum habeatis spiritualem consensum per unitatem fidei et charitatis. Vel unum corpus quo ad proximum, et unus spiritus quo ad Deum, quia qui adhæret Deo unus spiritus est. (1 *Cor.* 6.)

Deinde cum dicit: *Sicut vocati estis, etc.* subdit rationem hujus unitatis, quia sicut videmus, quod quando aliqui sunt vocati simul ad aliquid pariter habendum, et mutuo percipiendum, solent simul etiam manere, et simul ire, ita spiritualiter dicit: Quia vos estis vocati ad unum, sc. finale præmium, ideo debetis simul cum unitate spiritus ambulare in una spe vocationis vestræ, id est, in unam spem speratam, quæ est effectus vocationis. (*Hebr.* 3.) *Fratres facti vocationis cœlestis participes.* (1 *Cor.* 1.) *Videte vocationem vestram, etc.* Sed posset aliquis dicere: Quis vocabit nos, et ad quid? Respondetur (1 *Pet.* 5.) *Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam gloriam suam, etc.* ubi est beatitudo vestra. (*Apoc.* 19.) *Beati qui ad cœnam nuptiarum agni vocati sunt.*

LECTIO 2.

Ex uno Deo, una fide, unicoque baptismate, unitas declaratur ecclesiæ.

5. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*
6. *Unus Deus et pater omnium, qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis.*

Posita eorum exhortatione pro servanda ecclesiastica unitate, in hac parte Apostolus formam dictæ unitatis ipsis Ephesiis insinuat. Ubi sciendum est, quod cum ecclesia Dei sit sicut civitas, est aliquod unum et distinctum, cum non sit unum sicut simplex, sed sicut compositum ex diversis partibus. Et ideo Apostolus duo facit. Primo ostendit id quod est commune ecclesiæ. Secundo ostendit id quod est distinctum in ipsa, ibi: *Unicuique autem nostrum data est gratia, etc.* In qualibet autem civitate ad hoc ut sit una, quatuor debent esse communia, sc. unus gubernator, una lex, eadem insignia, et idem finis: hæc autem quatuor dicit Apostolus esse in ecclesia. Dicit ergo: dico quod debetis habere unum corpus et unum spiritum: quia estis in unitate ecclesiæ, quæ est una. Primo quia habet ducem unum, sc. Christum. Et quantum ad hoc dicit: *Unus Dominus,* non plures, pro quorum diversis voluntatibus oporteat vos discordare. Dicitur enim (*Hebr.* 3) *Christus est tanquam filius in domo sua.* (*Act.* 2.) *Certissime ergo sciat*

omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum Deus fecit hunc Jesum, quem vos crucifixistis. (1 *Cor.* 8.) *Unus Dominus noster Jesus Christus.* (*Zach.* 14.) *In illa die erit Dominus unus, et nomen ejus unum.* Secundo quia lex ejus est una. Lex enim ecclesiæ est lex fidei. (*Rom.* 3.) *Ubi est ergo nunc gloriatio tua? exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei.* Sed fides quandoque sumitur pro ipsa re credita, secundum illud : hæc est fides catholica, etc. id est, ista debent credi. Quandoque vero sumitur pro habitu fidei, quo creditur in corde. Et de utroque hoc potest dici. De primo ut sit sensus : *Una est fides*, id est, idem jubemini credere, et eodem modo operari : quia unum, et idem est quod creditur a cunctis fidelibus. Unde universalis seu catholica dicitur. Unde (1 *Cor.* 1) *Idipsum dicatis, id est,* sentiatis *omnes, etc.*

Alio modo una est fides, id est, unus habitus fidei quo creditur, una, inquam, non numero, sed specie, quia idem debet esse in corde omnium, et hoc modo idem volentium dicitur, una voluntas. Tertio eadem sunt insignia ecclesiæ, sc. sacramenta Christi, inter quæ primum baptisma, quod est janua omnium aliorum. Et ideo dicit: *Unum baptisma.* Dicitur autem unum triplici ratione. Primo quia baptismata non differunt secundum baptizantes : quia a quocumque conferantur, uniformem virtutem habent, quia qui baptizat interius unus est, sc. Christus. (*Joan.* 1.) *Super quem videris spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto.* Secundo dicitur unum, quia datur in nomine unius, sc. trinitatis. (*Matth. ult.*) *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Tertio, quia iterari non potest. Pœnitentia autem, matrimonium, eucharistia, et extrema unctio, iterari possunt, non autem baptismus. (*Hebr.* 6) impossibile est eos qui semel sunt illuminati, (sc. per baptismum) gustaverunt autem donum cæleste, et participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum virtutesque seculi venturi et prolapsi sunt (sc. per peccatum) renovari rursus ad pœnitentiam. Non iteratur autem vel propter caracterem, vel quia causa ejus non iteratur. (*Rom.* 6.) *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, etc.* Nunc autem Christus semel pro peccatis mortuus est, ut dicitur (1 *Petri* 3.) Quarto in ecclesia est idem finis qui est Deus. Filius enim ducit nos ad patrem. (1 *Cor.* 15.) *Cum tradiderit regnum Deo et patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem, oportet autem illum regnare, etc.* Et quantum ad hoc subjungit, dicens: *Unus Deus, etc.* Ubi primo ponit Apostolus ejus unitatem. Secundo ejus dignitatem, ibi : *Qui est super omnes, etc.*

Circa primum duo dicit : primum pertinet ad naturam divinam. Unde dicit, unus Deus. (*Deut.* 6.) *Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est.* Aliud pertinet ad ejus benevolentiam ad nos et ad pietatem. Unde dicit : *Et pater omnium.* (*Is.* 63.) *Tu Domine pater noster, et redemptor noster.* (*Mal.* 2.) *Nunquid non pater unus omnium nostrum? nunquid non Deus creavit nos?* Dignitatem autem ejus commendat ex tribus. Ex altitudine divinitatis, cum dicit: *Qui est super omnes.* (*Ps.* 112.) *Super omnes gentes Dominus, etc.* Ex amplitudine ejus potestatis, cum dicit: *Per omnia.* (*Jer.* 23.) *Cœlum, et terram ego impleo, etc.* (*Ps.* 8.) *Omnia subjecisti sub pedibus, etc.* (*Luc.* 10 *et Marc.* 11.) *Omnia mihi quippe tradita sunt, quippe,*

quia omnia per ipsum facta sunt. (*Joan.* 1.) Sed modo quo dicitur (*Sap.* 11.) *Omnia in numero, et pondere, et mensura disposuisti.* Ex largitate gratiæ, cum dicit: *Et in omnibus nobis*, sc. per gratiam. (*Jer.* 14.) *Tu autem in nobis es Domine, etc.* Sed primum appropriatur patri qui est fontale principium divinitatis, et omnes creaturas excellit. Secundum filio, qui est sapientia attingens a fine usque ad finem fortiter. (*Sap.* 3.) Tertium vero Spiritui Sancto, qui replet orbem terrarum. (*Sap.* 1.)

LECTIO 3.

Unitas ecclesiæ demonstratur ex eo, quod unicuique membrorum proprium, et peculiare est.

7. *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.*
8. *Propter quod dicit, ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus.*
9. *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ?*
10. *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut adimpleret omnia.*

Supra ostendit Apostolus ecclesiasticam unitatem, quantum ad id quod in ecclesia est commune: hic idem ostendit quantum ad hoc quod singulis fidelibus membris ecclesiæ est proprium, et speciale. Circa quod tria facit, primo proponit distinctionem. Secundo inducit ac hoc auctoritatem, ibi: *Propter quod dicit, etc.* Tertio ponit auctoritatis expositionem, ibi: *Quod autem ascendit, etc.* Dicit ergo, habemus in ecclesia unum Deum, unam fidem, etc. Sed tamen diversas gratias diversis particulariter collatas habemus, quia *Unicuique nostrum data est gratia*, quasi dicat: Nullus nostrum est qui non sit particeps divinæ gratiæ, et communionis. (*Joan.* 1.) *De plenitudine ejus omnes accepimus gratiam pro gratia.* Sed certe ista gratia non est data omnibus uniformiter seu æqualiter, sed, *secundum mensuram donationis Christi*, id est, secundum, quod Christus est dator, et eam singulis mensuravit. (*Rom.* 12.) *Habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis differentes.* Hæc differentia, non est ex fato, nec a casu, nec ex merito: sed ex donatione Christi, id est, secundum quod Christus nobis commensuravit. Ipse enim solus recepit spiritum non ad mensuram. (*Joan.* 1.) Cæteri autem sancti ad mensuram recipiunt. (*Rom.* 12.) *Unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.* (1 *Cor.* 3.) *Unusquisque propriam mercedem accipiet, etc.* (*Matth.* 25.) *Unicuique secundum propriam virtutem, etc.* Quia sicut in potestate Christi est dare vel non dare, ita dare tantum vel minus. Sequitur, *Propter quod dicit, etc.* Hic ponit quamdam auctoritatem assumptam de (*Ps.* 67) et refertur ad hoc quod dixit: Secundum mensuram donationis Christi: ubi tria facit.

Primo commemorat Christi ascensionem. Secundo humani generis liberationem. Tertio ponit donorum spiritualium collationem. Partes consequuntur se. Ostendit ergo primum, dicens sic: *Propter quod*, sc. significandum. Dicit, sc. Propheta David in (*Ps.* 67.) *Ascendens Christus in altum*,

etc. (*Mich.* 2.) *Ascendit ante eos pandens iter, etc.* (*Job.* 39.) *In altum alas erigit, etc.* Ascendens, inquam, sed non solus, quia *Captivam duxit captivitatem*, eos, sc. quos diabolus captivaverat: humanum enim genus captivatum erat, et sancti in charitate *decedentes* qui meruerant gloriam, in captivitate diaboli detinebantur quasi captivi in lymbo. (*Is.* 5.) *Ductus est captivus populus meus, etc.* Hanc ergo captivitatem Christus liberavit, et secum duxit in cœlum. (*Is.* 49.) *Nunquid tolletur a forti præda, aut quod captum fuerit a robusto salvabitur ac salvum poterit esse?* quia hæc dicit Dominus: Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto salvabitur. Sed certe hoc non verificatur solum quantum ad jam mortuos, sed etiam quantum ad viventes, qui captivi tenebantur sub peccato, quos a peccato liberans, servos fecit justitiæ, ut dicitur (*Rom.* 6) et sic quodammodo eos in captivitatem duxit, non ad perniciem, sed ad salutem. (*Luc.* 5.) *Ex hoc jam homines eris capiens.* Non solum autem homines a diaboli captivitate eripuit, et suæ servituti subjecit, sed etiam eos spiritualibus bonis dotavit. Unde subditur: *Dedit dona hominibus*, sc. gratiæ et gloriæ. (*Ps.* 83.) *Gratiam, et gloriam dabit Dominus.* (2 *Petr.* 1.) *Per quem et pretiosa nobis promissa donavit, etc.* Nec est contrarium quod in littera præcedenti dicitur: Accepit dona in hominibus, quia certe ipse dedit, ut Deus, et accepit ut homo in fidelibus sicut in membris suis. Dedit in cœlo sicut Deus, et accepit in terra secundum modum loquendi quo dicitur (*Matth.* 25.) *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.*

Deinde cum dicit: *Quod autem ascendit, etc.* exponit propositam auctoritatem, et primo quantum ad Ascensionem. Secundo quantum ad materiam donationis, ibi: *Et ipse dedit, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo descendit, ibi: *Qui descendit.* Secundo quomodo ascendit, ibi: *Qui ascendit, etc.* Circa primum considerandum, quod cum Christus vere sit Deus, inconveniens videbatur quod sibi conveniret descendere, quia nihil est Deo sublimius. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam subdit Apostolus, *Quod autem ascendit quid est, nisi quia et descendit primum, etc.* Ac si diceret, ideo postea dixi, quod ascendit, quia ipse primo descenderat, ut ascenderet: aliter enim ascendere non potuisset. Quomodo autem descendit subdit, dicens: quia in inferiores partes terræ. Quod potest intelligi dupliciter: uno modo ut per inferiores partes terræ intelligantur istæ partes terræ, in quibus nos habitamus, quæ dicuntur inferiores, eo quod sunt infra cælum et aerem. In has autem partes terræ dicitur descendisse filius Dei, non motu locali, sed assumptione inferioris, et terrenæ naturæ, secundum illud (*Philip.* 2.) *Exinanivit semetipsum, etc.* Alio modo potest intelligi de inferno, qui etiam infra nos est. Illuc enim descendit omnibus secundum animam, ut inde sanctos liberaret. Et sic videtur hoc eis convenire quod dixerat, captivam duxit captivitatem. (*Zach.* 9.) *Tu quoque in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo non erat aqua.* (*Apoc.* 10.) *Vidi alium Angelum fortem descendentem de cœlo, etc.* (*Exod.* 3.) *Vidi afflictionem populi mei qui est in Ægypto, etc.* Et sequitur: *Et descendi liberare eum.*

Deinde cum dicit: *Qui descendit, etc.* manifestat ejus Ascensionem quantum ad tria. Primo quantum ad personam ascendentis cum dicit: *Qui*

descendit, ipse est qui ascendit, etc. In quo designatur unitas personæ Dei et hominis. Descendit enim, sicut dictum est, filius Dei assumendo humanam naturam, ascendit autem filius hominis secundum humanam naturam ad vitæ immortalis sublimitatem Et sic est idem filius Dei, qui descendit, et filius hominis qui ascendit. (*Joan.* 3.) *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo.* Ubi notatur, quod humiles qui voluntarie descendunt, spiritualiter Deo sublimante ascendunt, quia qui se humiliat, exaltabitur. (*Luc.* 14 *et* 18.) Secundo ostendit terminum ascensionis, cum dicit: *Super omnes cœlos.* (*Ps.* 57.) *Qui ascendit super omnes cœlos ad orientem.* Nec solum intelligendum est, quod ascenderit super omnes cœlos corporales, sed etiam super omnem spiritualem creaturam, supra cap. 1. Constituens illum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, etc. Tertio ponit ascensionis fructum, cum dicit: *Ut adimpleret omnia*, id est, omne genus hominum spiritualibus donis repleret. (*Ps.* 64.) *Replebimur in bonis domus tuæ.* (*Eccl.* 24.) *A generationibus meis adimplemini.* Vel *Adimpleret*, id est, ut ad effectum perduceret *Omnia* quæ de ipso erant scripta. (*Luc. ult.*) *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege et Prophetis et Psalmis de me.*

LECTIO 4.

Singulis membris singulas gratias datas manifestat, et harum gratiarum utilitas explicatur.

11. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores, et doctores:*
12. *Ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi.*
13. *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.*

Hic exponit Apostolus quod supra dixerat de donatione donorum. Circa quod duo facit. Primo ostendit quod Dominus singulis fidelibus dedit donorum diversitatem. Secundo ostendit illorum donorum fructum, et utilitatem, ibi: *Ad consummationem sanctorum, etc.* Et quia per dona Christi diversi status et munera in ecclesia designantur, considerandum est quod inter dona Christi primo ponit Apostolos. Unde dicit: *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos.* (*Luc.* 6.) *Elegit ex ipsis quos et Apostolos nominavit.* (1 *Cor.* 12.) *Quosdam quidem posuit in ecclesia. Primum Apostolos. Secundo Prophetas. Tertio Doctores. Quarto Virtutes.* Apostoli primo loco ponuntur, quia ipsi privilegiati fuerunt in omnibus donis Christi. Habuerunt enim plenitudinem gratiæ et sapientiæ, quidam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum. (*Luc. ult.*) *Aperuit eis sensum ut intelligerent, etc.* (*Marc.* 4 *et Luc.* 8.) *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, etc.* (*Joan.* 15.) *Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Habuerunt etiam copiam eloquentiæ ad annuntiandum

evangelium. (*Luc.* 21.) *Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri.* (*Marc. ult.*) *Euntes in mundum universum, prædicate, etc.* Habuerunt etiam prærogativam auctoritatis et potentiæ quantum ad curam Dominici gregis. (*Joan. ult.*) *Pasce oves meas* : (1 *Cor.* 10.) *De potestate nostra quam dedit nobis Deus in ædificationem, non in destructionem vestram*, *etc.* Ideo Apostolus subjungit hic tres gradus ecclesiasticos secundum participationem singulorum præmissorum. Nam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum subdit : *Quosdam autem Prophetas,* qui prænuntiatores fuerunt incarnationis Christi, de quibus dicitur (1 *Petr.* 1.) *Prophetæ qui de futura in vobis gloria prophetaverunt.* (*Matth.* 11.) *Omnes enim Prophetæ, et lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Sed Apostoli prophetantes fuerunt post adventum Christi gaudia vitæ futuræ. (*Apoc.* 1.) *Beatus qui legit et qui audit verba prophetiæ hujus, etc.* Item fuerunt exponentes antiquorum prophetarum prophetias. (1 *Cor.* 14.) *Æmulamini spiritualia : magis autem ut prophetetis.* (*Matth.* 25.) *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes*, *etc.* Quantum vero ad annuntiandum evangelium, subdit: *Alios vero Evangelistas,* qui sc. habent officium prædicandi evangelium, vel etiam conscribendi, quamvis non essent de principalibus Apostolis. (*Rom.* 10.) *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, etc.* (*Is.* 41.) *Dabo Jerusalem evangelistam.* Quantum vero ad curam ecclesiæ subdit : *Alios autem pastores,* curam, sc. Dominici gregis habentes. Et sub eodem addit : *Et Doctores,* ad ostendendum quod proprium officium pastorum ecclesiæ est docere, ea quæ pertinent ad fidem et bonos mores. Dispensare autem temporalia non pertinet ad episcopos qui sunt Apostolorum successores, sed magis ad diaconos. (*Act.* 6.) *Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis.* (*Tit.* 1.) *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Dicitur de episcopis (*Jer.* 3) *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.*

Deinde cum dicit : *Ad consummationem sanctorum*, *etc.* ostendit fructum prædictorum donorum seu officiorum. Et circa hoc duo facit, quia primo assignat fructum. Secundo ostendit qualiter fideles ad hunc fructum possent advenire, ibi : *Ut jam non simus parvuli*, *etc.* Prima iterum in duas. Primo proponit effectum proximum. Secundo ostendit fructum ultimum, ibi : *Donec occurramus omnes, etc.* Effectus autem proximus prædictorum donorum seu officiorum, potest attendi quantum ad tria. Uno modo quantum ad ipsos qui sunt in officiis constituti, quibus ad hoc sunt collata dona spiritualia, ut ministrarent Deo et proximis. Et quantum ad hoc dicit : *In opus ministerii,* per quod sc. procuratur honor Dei, et salus proximorum. (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, etc.* (*Is.* 61.) *Ministri Dei dicetur vobis.* Alio modo quantum ad perfectionem jam credentium, cum dicit : *Ad consummationem,* id est, perfectionem, *Sanctorum,* id est, eorum qui jam sunt sanctificati per fidem Christi. Etenim specialiter debent intendere prælati ad subditos suos, ut eos ad statum perfectionis perducant, unde et ipsi perfectiores sunt, ut dicit Dionysius in ecclesiastica hierarchia. (*Hebr.* 6.) *Ad perfectionem feramur*, *etc.* (*Is.* 10.) *Consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim*, *et*

abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet, etc. Tertio quantum ad conversionem infidelium : et quantum ad hoc dicit : *In ædificationem corporis Christi*, id est, ut convertantur infideles, ex quibus ædificatur ecclesia Christi, quæ est corpus ejus. (*1 Cor.* 14.) *Ad ædificationem et exhortationem, et consolationem.* Et sequitur ibidem: *Nam major est qui prophetat quam qui linguis loquitur, nisi forte interpretetur, ut ecclesia ædificationem accipiat*, et ibidem : *omnia ad ædificationem fiant.*

Deinde cum dicit: *Donec occurramus, etc.* assignat fructum ultimum, et potest intelligi dupliciter. Uno modo de fructu simpliciter ultimo, qui erit in resurrectione sanctorum. Et secundum hoc duo declarantur. Primo quidem congregatio resurgentium et corporalis, et spiritualis. Corporalis quidem erit congregatio in hoc, quod omnes sancti congregabuntur ad Christum. (*Matth.* 24.) *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.* Et quantum ad hoc dicit : *Donec occurramus omnes, etc.* quasi dicat: usque ad hoc extenditur prædictum ministerium, et consummatio sanctorum, et ædificatio ecclesiæ, donec in resurrectione occurramus Christo. (*Matth.* 25.) *Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* (*Am.* 4.) *Præparare in occursum Dei tui Israel, etc.* Et etiam occurramus nobis invicem. (*1 Thess.* 4) *Simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera.* (*Philip.* 3.) *Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.* Spiritualis autem congregatio attenditur quantum ad meritum, quod est secundum eamdem fidem, et quantum ad hoc, dicit : *In unitatem fidei.* (*Supra eodem.*) *Unus Dominus, una fides.* Item supra in eodem. *Solliciti servare unitatem spiritus, etc.* Et quantum ad præmium, quod est secundum Dei perfectam visionem et cognitionem, de qua (*1 Cor.* 13.) *Tunc cognoscam sicut et cognitus sum.* Et quantum ad hoc dicit : *Et agnitionis filii Dei.* (*Jer.* 31.) *Omnes enim cognoscent me.*

Secundo declarat prædictum fructum quantum ad perfectionem resurgentium. Et primo ponit ipsam perfectionem, cum dicit: *In virum perfectum.* Ubi non est intelligendum sicut quidam intellexerunt, quod sc. fœminæ mutentur in sexum virilem in resurrectione, quia uterque sexus permanebit, non quidem ad commixtionem sexuum, quæ tunc de cætero non erit, secundum illud (*Matth.* 22.) *In resurrectione enim non nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli.* Sed ad perfectionem naturæ et gloriæ Dei, qui talem naturam condidit. Dicit ergo : *Virum perfectum*, ad designandum omnimodam perfectionem illius status. (1 *Cor.* 13.) *Cum venerit quod perfectum est evacuabitur quod ex parte est.* Et propter hoc vir magis sumitur secundum quod dividitur contra puerum, quam secundum quod dividitur contra fœminam. Secundo ostendit exemplar hujus perfectionis, cum dicit: *In mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Ubi considerandum est, quod corpus Christi verum est exemplar corporis mystici, utrumque enim constat ex pluribus membris in unum collectis. Corpus autem Christi fuit perductum ad plenam ætatem virilem, sc. triginta trium annorum, in qua mortuus fuit. Hujusmodi ergo ætatis plenitudini conformabitur ætas sanctorum resurgentium, in quibus nulla erit imperfectio, nec defectus senectutis. (*Philip.* 3) *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Alio modo potest intelligi de fructu

ultimo præsentis vitæ, in qua quidem sibi occurrent omnes fideles ad unam fidem et agnitionem veritatis. (*Joan.* 10.) *Alias oves habeo, quæ non sunt de hoc ovili, etc.* In qua perficitur etiam corpus Christi mysticum spirituali perfectione ad similitudinem corporis Christi veri. Et secundum hoc totum corpus ecclesiæ dicitur corpus virile, secundum illam similitudinem qua utitur Apostolus. (*Gal.* 4.) *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, etc.*

LECTIO 5.

Duo removentur, quæ in causa sunt ne perveniamus ad fructum donorum, quæ sunt, nequitia hominum, et imbecillitas intellectus.

14. *Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris,*
15. *Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus.*
16. *Ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.*

Posita donorum spiritualium diversitate et fructu eorum, hic ostendit Apostolus quomodo ad fructum illum perveniamus. Circa quod duo facit. Primo duo impedimenta removet. Secundo modum veniendi docet, ibi: *Veritatem facientes, etc.* Dicit ergo: bene dictum est, quod hic est fructus ultimus istorum donorum, quod sc. occurramus Domino in virum perfectum, etc. Ergo oportet nos videre, *Ut jam non simus parvuli*, sed certe viri perfecti, quia quamdiu aliquis est puer, non est perfectus vir. Oportet ergo, quod deserat pueritiam, qui Domino debet occurrere. Sic faciebat Apostolus. (1 *Cor.* 13.) Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. Conditio autem pueri est, quod non est fixus, vel determinatus in aliquo, sed credit omni verbo. Si ergo volumus exhibere nos, ut viros perfectos, oportet quod deseramus cogitationem fluctuantem, id est instabilem. Et hoc est quod dicit: *Fluctuantes.* (1 *Cor.* 14.) *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote.* Dicuntur autem fluctuantes a fluctu, quia tales ad modum fluctus non sunt firmi in fide. (*Jac.* 1.) *Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur.* Nunc autem necesse est nos stabiles esse et non fluctuare. Et quia ventus est prava doctrina, de qua merito dicitur (*Prov.* 25.) *Ventus Aquilo dissipat pluvias.* (*Matth.* 7.) *Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina ejus magna*, ideo dicit: *Et non circumferamur omni vento doctrinæ, etc.* quasi dicat: Nulla doctrina perversa perflante ad commotionem cordis et ruinam spiritualis ædificii debemus moveri, quia non est bona doctrina, quod patet ex tribus. Primo ex ejus principio, quod est *In nequitia hominum*, ideo non est bona doctrina, sed falsa et nequam, quam dogmatizat aliquis ad perditionem animarum, ut obtineat principatum, sicut doctrina Arrii nequissimi, qui crepuit medius, ut de

ipso possit exponi illud (*Eccl.* 31.) *Testimonium nequitiæ ejus verum est.* Item talis doctrina perversa est, quod patet. Secundo ex ejus processu, qui est astutia, quia cum dolo, id est, unum intendit et aliud simulat, propter quod Apostolus dicit (2 *Cor.* 11.) *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua: ita ut corrumpantur sensus vestri et excidant a simplicitate, quæ est in Christo Jesu.* Tertio patet hoc idem ex effectu: quia effectus talis doctrinæ est, *Ad circumventionem erroris,* non ad denarios vel alia temporalia acquirenda, sed ad seminandos errores seducunt et circumveniunt tales doctores: de quibus dicitur (2 *Tim.* 3.) *Mali homines et seductores proficient in pejus errantes, et in errorem alios mittentes.*

Deinde cum dicit: *Veritatem autem facientes, etc.* ostensis impedimentis per quæ a fructu donorum spiritualium impeditur quis, hic ostendit qualiter ad fructum debitum pervenitur. Et arguit sic: statim dictum est, quod si volumus ad spiritualium donorum fructum pervenire, oportet ut jam non simus parvuli, etc. Sed tamdiu sumus parvuli, quamdiu virilem statum non attingimus, nec crescimus: ergo nobis necessarium est, ut crescamus. Et hoc est, quod dicit: *Veritatem autem facientes, etc.* Duo ergo facit. Primo ostendit in quo debemus crescere. Secundo per quem, ibi: *In illo per omnia, etc.* Dicit ergo quantum ad primum: *Veritatem facientes crescamus,* et hoc in duobus, sc. in bono opere, et forma boni operis, quæ duo sunt, veritas, et charitas. Veritas autem quandoque dicitur omne opus bonum, ut (*Tob.* 1.) *In captivitate tamen positus viam veritatis non deseruit.* Faciamus ergo veritatem, sc. omne opus bonum, vel veritatem doctrinæ: quia non sufficere nobis debet audire, vel docere veritatem, sed oportet facere, propter hoc dicebat Apostolus (1 *Tim.* 4.) *Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.—Estote ergo factores, etc.* ut dicitur (*Jac.* 1.) Quia factores justificabuntur, ut habetur (*Rom.* 2.) Et hoc si fiat in charitate, quæ est forma boni operis. (1 *Cor.* 16.) *Viriliter agite et confortetur cor vestrum, et omnia opera vestra in charitate fiant.* Quia certe aliter nihil valerent. (1 *Cor.* 13.) *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Sed quia in via Dei non progredi, est regredi, ideo subdit Apostolus: ut crescamus in illo, etc. Ubi tria facit. Primo ostendit auctorem nostri augmenti. Secundo ejus veritatem. Tertio modum augmenti. Secunda, ibi: *Ex quo totum corpus.* Tertia, ibi: *Secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri.* Dicit ergo: Crescamus in illo, sc. in Christo, de quo (1 *Petr.* 2.) *In eo crescatis in salutem,* in illo, inquam, qui est caput nostrum Christus, et in ecclesia, quæ est corpus ipsius, ut dicitur (*Col.* 2.) Crescamus, inquam, non in possessionibus, sicut dicitur (*Job.* 1.) *Possessio ejus crevit in terra,* sed in spiritualibus. Nec in uno tantum, sed *Per omnia,* id est in omni bono, fructificantes et crescentes. (1 *Cor.* 10.) *Omnia in gloriam Dei facite, etc.* Et ibi sequitur: *sicut et ego per omnia omnibus placeo.* De hoc commendat Corinthios Apostolus, dicens (1 *Cor.* 11.) *Laudo vos fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, omnia præcepta mea tenetis.*

Consequenter cum dicit: *Ex quo totum corpus, etc.* ostendit veritatem Christi per quem crescere debeamus. Ubi sciendum est, quod corpus natu-

rale tria habet, sc. compactionem membrorum ad invicem, ligationem per nervos et mutuam subministrationem. (1 *Cor.* 12.) *Si dixerit pes quoniam non sum manus, non sum de corpore; non ideo non est de corpore? Et si dixeris auris, quoniam non sum oculus, non sum de corpore, etc. Si totum corpus est odoratus, ubi auditus?* Spiritualiter ergo, sicut unum corpus efficitur ex multis his tribus modis, sc. per compactionem seu adunationem, per ligationem, et per mutuam operationem et subventionem; ita et omnia, quæ sunt a capite corporali, sc. compactio, nervorum ligatio, ad opus motio, fluunt a capite nostro Christo in corpore ecclesiæ. Et primo compactio per fidem. Unde dicit: *Ex quo*, sc. Christo, qui est caput nostrum (ut modo dictum est) *Totum corpus compactum est*, id est, coadunatum. (*Ps.* 146.) *Dispersiones Israel congregabit.* (*Habac.* 1.) *Congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos.* De hoc dicitur (*Col.* 2.) *Caput ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* Secundo fluit a Christo capite in corpus ecclesiæ suæ mysticum connexio et colligatio, quia oportet adunata aliquo nexu, vel vinculo necti, vel colligari. Et propter hoc dicit: *Et connexum per omnem juncturam subministrationis*, id est, per fidem et charitatem, quæ connectunt, et conjungunt membra corporis mystici ad mutuam subministrationem. (*Eccl.* 39.) *Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit.* Unde ipse Apostolus confidens de ista mutua subministratione, quæ est inter membra ecclesiæ per divinam conjunctionem, dicebat (*Philip.* 1.) *Scio enim, quia hoc proveniet in salutem per vestram orationem et subministrationem spiritus Jesu Christi.* Tertio a capite Christo in membris, ut augmententur, spiritualiter influitur virtus actualiter operandi. Unde dicit: *Secundum mensuram uniuscujusque membri*, augmentum corporis facit, quasi dicat: Non solum a capite nostro Christo, est membrorum ecclesiæ compactio per fidem, nec sola connexio, vel colligatio per mutuam subministrationem charitatis; sed certe ab ipso est actualis membrorum operatio, sive ad opus motio secundum mensuram et competentiam cujuslibet membri. Unde dicit, quod facit augmentum corporis secundum operationem et mensuram uniuscujusque membri debite mensurati, quia non solum per fidem corpus mysticum compaginatur, nec solum per charitatis subministrationem connectentem augetur corpus, sed per actualem compositionem ab unoquoque membro egredientem, secundum mensuram gratiæ sibi datæ, et actualem motionem ad operationem, quam Deus facit in nobis. Unde (*Is.* 26) *Omnia opera nostra operatus es in nobis.* Idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus, ut dicitur (1 *Cor.* 12.) Et hæc expositio concordat Glossatori. Sed ad quid augmentat Deus unumquodque membrum? ut corpus ædificet. (*Supra* 2.) *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificamini, etc.* Unde (1 *Cor.* 3.) *Dei ædificatio estis.* Et hæc omnia fiunt in charitate, quia ut dicitur (1 *Cor.* 8.) *Charitas ædificat.* Vel in charitate facit Deus hæc omnia, id est, ex mera dilectione. (*Jer.* 31.) *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.* Rursusque, *Ædificabo, et ædificaberis.* Hoc est ergo, quod dicit: *In ædificationem sui in charitate.*

LECTIO 6.

Retrahit eos a via Gentium, docetque eos in unitate Ecclesiastica manere.

17. *Hoc ergo dico et testificor in Domino, ut jam non ambuletis sicut et Gentes ambulant, in vanitate sensus sui:*
18. *Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum.*
19. *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis in avaritiam.*

Supra monuit Apostolus Ephesios ut manerent in ecclesiastica unitate describendo modum ejus et formam; in hac parte docet eos viam per quam possint manere in ecclesiastica unitate. Et circa hoc duo facit. Primo proponit præcepta, per quæ possunt manere in ecclesiastica unitate. Secundo ostendit potestatem hanc ad implenda præcepta in fine epistolæ, ibi: *De cætero fratres confortamini, etc.* Prima in duas. Primo proponit præcepta ad omnes. Secundo pertinentia ad singulos gradus ecclesiæ, ibi: *Mulieres viris suis subditæ sint, etc.* Prima in duas. Primo ponit quædam præcepta generalia ad quæ reducuntur omnia alia. Secundo ponit specialia, ibi: *Propter quod deponentes mendacium, etc.* Prima iterum in duas, quia cum intentio Apostoli sit eos revocare a vetere consuetudine ad novam Christi doctrinam, primo ostendit doctrinam Christi esse contrariam antiquæ perversitati gentilitatis. Secundo inducit eos, ut eam deponant et eam quæ Christi est assumant, ibi: *Deponite vos secundum pristinam, etc.* Prima in duas, quia primo describit conversationem Gentilium. Secundo ostendit, quod ei contrariatur doctrina Christi, ibi: *Vos autem non ita, etc.* Prima in tres. Primo hortatur eos, ut declinent conversationem gentilium. Secundo describit eam quantum ad interiorem animum, ibi: *Tenebris obscuratum, etc.* Tertio quantum ad exteriorem modum, ibi: *Qui desperantes, etc.* Dicit ergo ad hoc, quod possitis implere ea, quæ dicta sunt: Dico, id est, non obsecro, ut prius, sed dico, *Et testificor*, hoc quod dixi (*Gal.* 5.) *Testificor autem omni homini rursum circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* (2 *Tim.* 4.) *Testificor coram Deo et Christo Jesu, etc.* Et quid? *ut jam*, sc. tempore fidei et conversionis ad Christum, quia jam vos mundi estis. (*Joan.* 15.) *Non ambuletis*, id est, vivatis. (*Gal.* 5.) *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus, etc.* Et hoc *sicut et Gentes ambulant.* (1 *Cor.* 12.) *Scitis, quoniam cum gentes essetis ad simulachra muta prout ducebamini euntes, etc.* Non sic igitur ambuletis. (*Prov.* 1.) *Fili mi ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum, etc.*

Consequenter cum dicit: *In vanitate sensus sui*, reddit causam hujus prohibitionis. Ubi notandum est, quod cum ambulare spiritualiter, sit proficere, secundum illud (*Is.* 26.) *Rectus callis justi ad ambulandum, etc.* (*Gen.* 17.) *Ambula coram me, et esto perfectus*, dicitur Abrahæ. Ad hoc ergo, ut homo juste ambulet, id est, spiritualiter proficiat, oportet tria, quæ in ipso sunt regulari et ordinari. In homine enim est ratio judicans de particularibus agendis. Item intellectus universalium principiorum, qui est synderesis. Ter-

tio lex divina seu Deus. Quandocumque ergo aliquis secundum ista tria sibi invicem ordinata dirigitur, ita quod actio ordinetur secundum judicium rationis, et hæc, sc. ratio judicet secundum intellectum rectum, vel synderesim; et hæc, sc. synderesis ordinetur secundum legem divinam, tunc actio est bona et meritoria. Sed vita gentilium non est talis, imo deficit in prædictis tribus, quia primo deficit a ratione judicante, quia ambulant in vanitate sensus sui. Sensus autem est vis apprehensiva, per quam judicamus singularia. Unde aliquis homo rectus dicitur, quando bene judicat de agendis. Sed sensus iste, quandoque est rectus, quandoque est vanus. Rectus dicitur, quando debita regula regitur, qua venit ad debitum finem. Vanus autem, quando indebita regula ductus non venit ad debitum finem. (*Sap.* 13.) *Vani sunt omnes homines in quibus non subest scientia Dei, etc.* (*Rom.* 1.) *Evanuerunt in cogitationibus suis, etc.* (*Jer.* 2.) *Ambulaverunt post vanitates suas, et vani facti sunt.* Quare? quia certe ratio istorum in agendis non dirigebatur ab intellectu illuminato, sed erroneo. Et hoc est quod ait: *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* (*Rom.* 1.) *Obscuratum est insipiens cor eorum.* (*Ps.* 81.) *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Et ratio est, quia tales non sunt participes divini luminis, seu legis divinæ illuminantis et regulantis; propter quod subdit: *Alienati a vita Dei*, id est a Deo, qui est vita animæ. (*Joan.* 14.) *Ego sum via, veritas, et vita.* Vel, *a vita Dei*, id est, a charitate et gratia spirituali qua anima vivit formaliter. (*Rom.* 6.) *Gratia autem Dei vita æterna.* Isti autem erant sine spe vitæ æternæ, quia ponebant mortalitatem animæ contra fidem et spem. (*Sap.* 2.) *Nescierunt sacramenta Dei, neque speraverunt mercedem justitiæ, neque judicaverunt honorem animarum sanctarum, etc.* Vel, *a vita Dei*, id est, a vita sancte vivendi, quæ est per fidem. (*Gal.* 2.) *Vivo ego jam non ego, etc.* Justus autem ex fide vivit, ut dicitur (*Rom.* 8.) Vel quæ est per charitatem. (1 *Joan.* 3.) *Nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres, etc.* Non sic autem isti, sed magis alienati.

Modum autem hujus alienationis tangit, sc. per ignorantiam non stellarum, vel cursus siderum, sed naturæ divinæ. (1 *Cor.* 15.) Ignorantiam quidem Dei quidam habent, quia certe tunc solum in Judæa notus erat Deus, sed modo ut dicitur (*Act.* 17.) *Tempora hujus ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant, etc.* Hujus autem ignorantiæ Deus non erat causa quantum de se erat, ut dicitur (*Rom.* 1.) Deus enim, illis revelavit, sed certe causa erat illis propter cæcitatem cordis ipsorum. Et vere dicit cæcitatem, eo quod ex creaturis non poterant venire in notitiam creatoris, quia ut dicitur (*Sap.* 2.) *Excæcavit eos malitia eorum*; et sequitur: *Et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiæ.* Et hoc est quod sequitur: *Qui desperantes, etc.* Ubi ostendit Apostolus quales erant in exteriori conversatione, quoniam sine spe, et hoc, quia alienati a vita. (*Job.* 7.) *Desperavi, nequaquam ultra jam vivam, etc.* (*Jer.* 18.) Desperavimus, post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque post pravitatem cordis sui malefaciemus. Et hoc est quod sequitur: *Tradiderunt semetipsos impudicitiæ, etc.* Et hoc legi potest dupliciter, vel separatim, ut dicatur in avaritia, quia avari erant. (*Rom.* 1.) *Repletos omni iniqui-*

tate et malitia, fornicatione, avaritia, (*Hebr.* 13.) *Sint mores sine avaritia, etc.* Quia ut dicitur (*Eccl.* 10.) *Avaro nihil est scelestius.* Propter quod (*Habac.* 2.) *Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ, etc.* Potest etiam legi conjunctim cum præcedentibus, ut dicatur in avaritia, id est, avare, ita ut sit modificans præcedentia. Et secundum hoc aggravat eorum vitam tripliciter: quia primo peccaverunt non ex passione, sed potius ex electione. Unde dicit: Tradiderunt semetipsos impudicitiæ, quasi dicat: Non passionibus, vel infirmitate peccaverunt, sed semetipsos tradiderunt, etc. (*Judith.* 7.) *Sponte tradamus nos omnes populo Olofernis, etc.* (2 *Cor.* 12.) *Non egerunt pœnitentiam super immunditia quam gesserunt, etc.* Secundo ex actuali effrenatione. (1 *Petr.* 2.) *Post carnem in concupiscentiam immunditiæ ambulant, etc.* Et ideo dicit: *In operationem omnis immunditiæ.* (*Ezech.* 14.) *Isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, etc.* Tertio aggravatur eorum peccatum ex continuatione, quia incessanter peccabant. (*Oseæ* 4.) *Fornicati sunt, et non cessaverunt, quoniam Dominum reliquerunt.* Unde dicit: In avaritiam, id est, ardenter et appetitu continuo, et insatiabili. (2 *Petr.* 2.) *Oculos habentes plenos adulterii et incessabilis delicti, pellicientes animas instabiles, cor exercitatum in avaritia habentes, maledictionis filii, etc.*

LECTIO 7.

Doctrina Christi contraria vitæ Gentium est, cujus etiam conditiones ponuntur.

20. *Vos autem non ita didicistis Christum.*
21. *Si tamen illum audistis, et in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu.*
22. *Deponite vos secundum pristinam conversationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.*
23. *Renovamini autem spiritu mentis vestræ.*
24. *Et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.*

Ostensa perversitate gentilis conversationis, hic ostendit Apostolus, quod doctrina Christi totaliter contraria est isti conversationi et statui. Et quia pervertentes quidam doctrinam Christi dixerunt non esse aliam vitam post istam, sed animam mori cum corpore, ut animalia: ideo Apostolus ostendit. Primo doctrinam Christi contrariam esse vitæ et statui præcedenti. Secundo ostendit conditiones debitas doctrinæ Christi, ibi: *Deponite vos, etc.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod illi desperantes, etc. *Vos autem non ita* didicistis Christum sc. esse imitandum. Quomodo ergo? Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem. (2 *Thess.* 2.) *Itaque fratres state et tenete traditiones quas credidistis.* Et (2 *Thess.* 1) *Quomodo tenebimus?* Et (1 *Thess.* 2.) *Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei, etc.* (*Col.* 2.) *Radicati et superædificati in ipso, et confirmati in fide sicut didicistis abundantes in illo in gratiarum actione.* Et hoc certe, *Si tamen illum audistis*, quia auditus deservit disciplinæ. Si, pro quia. Quia hæc est annuntiatio quam audistis, ut dicitur (1 *Joan.* 1.) Et

hoc quantum ad prædicationem fidei. (*Eccl.* 24.) *Qui audit me, non confundetur.* (*Prov.* 15.) *Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur, etc.* — *Et in illo edocti estis*, sc. quomodo pertinentia ad fidem, sunt custodienda et adimplenda. (*Marc. ult.*) *Fecerunt sicut erant edocti, etc.* Et hoc, *Sicut est veritas in Jesu*, quasi dicat: Si audivistis fidem Christi prædicari, et quomodo prædicata debeant adimpleri, estis edocti, sicut Jesus de quo prædicatur vobis, qui est veritas. Vos autem non ita, sc. oportet ambulare sicut aliqui desperantes. Sed quomodo? Subdit: *Deponite vos, etc.* quæ quidem littera potest legi dupliciter. Uno modo, ut dicatur deponere, et tunc construitur cum præcedentibus sic, ita est veritas in qua edocti estis in Jesu deponere vos, etc. Si autem dicatur deponite, quæ littera communis habetur, dicemus quod quia contraria est et vita, et doctrina Gentilium, vitæ et doctrinæ Jesu, in qua edocti estis, restat ut deponatis, etc.

Duo ergo facit, quia cum primo extirpanda sint vitia, quam inserantur virtutes, primo docet eos statum pristinæ ac veteris conversationis deponere. Secundo novum statum Jesu assumere, ibi: *Renovamini autem spiritu, etc.* Dicit ergo; Deponite, etc. Ubi tria sunt consideranda. Primo quid intelligitur per veterem hominem. Dicunt aliqui, quod hic homo vetus exterior, novus vero dicitur interior. Sed dicendum est, quod homo vetus dicitur tam interior quam exterior, qui subjicitur vetustati quantum ad animam per peccatum, et quantum ad corpus, quia membra corporis sunt arma peccati. Et sic subjectus homo peccato secundum animam et corpus, dicitur vetus homo, secundum quod illa vetusta sunt, quæ sunt in via corruptionis, vel in ipso corrumpi, quia quod antiquatur et senescit prope interitum est, ut dicitur (*Hebr.* 8.) *Et sic homo subjectus peccato dicitur vetus*, quia est in via corruptionis, propter quod subdit: Qui corrumpitur secundum desideria erroris. Nam unumquodque corrumpitur, cum recedit (1) ab origine naturæ suæ. Natura autem hominis est, ut desiderium ejus tendat ad id quod est secundum rationem. Perfectio autem et bonum rationis est veritas. Quando ergo ratio tendit ad errorem et desiderium ex hoc errore corrumpitur, tunc vetus homo dicitur. Dicit autem secundum desideria, sc. mala. (*Rom.* 13.) *Carnis curam ne feceritis in desideriis.* (1 *Tim.* 6.) *Desideria multa et nociva et inutilia, quæ mergunt hominem in interitum et perditionem, etc.* Quia autem hæc desideria in quibusdam trahuntur ex infirmitate; in quibusdam vero ex malitia, sicut in illis, qui dicunt Deum providentiam non habere, ideo dicit: *Erroris*, quia in talibus sic errantibus corrumpitur intellectus et affectus. Vel secundum desideria erroris; id est, quæ homines faciunt errare, secundum illud (*Sap.* 2.) *Hæc cogitaverunt et erraverunt, etc.* (*Prov.* 14.) *Imprudentia stultorum errans.* Sed quomodo deponendus sit, docet Apostolus, dicens (*Col.* 3.) *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, etc.* Non ergo substantialiter debet deponi, vel expoliari sed solum quo ad opera mala, vel conversationem. (1 *Pet.* 2.) *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam.* (1 *Tim.* 4.) *Exemplum esto fidelium in verbo et conversatione.*

Deinde cum dicit: *Renovamini, etc.* ostendit, quod debemus novum sta-

(1) Alias ab ordine.

tum induere. Circa quod tria facit. Primo ostendit per quid consequi possumus hanc novitatem. Secundo in quo hæc novitas consistat. Tertio quæ sit. Quantum ad primum dicit : Renovamini spiritu, etc. Ubi notandum est, quod licet spiritus multipliciter dicatur in homine, tamen triplex spiritus invenitur, sc. Spiritus Sanctus. (*1 Cor.* 3.) *Nescitis quod templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis?* Item spiritus rationalis. (*Gal.* 5.) *Caro concupiscit adversus spiritum.* Item spiritus fantasticus. (*Oseæ* 14.) *Scitote Israel stultum prophetam, insanum virum, spiritualem,* id est, phantasticum. Hoc ergo, quod dicit : Spiritu mentis, sumitur pro Spiritu Sancto. Dicit autem causam renovationis esse Spiritum Sanctum, qui habitat in mente nostra. (*Gal.* 5.) *Misit Deus spiritum filii sui in corda, etc.* (*Ps.* 103.) *Emitte spiritum tuum, et creabuntur, etc.* Vel potest accipi spiritus pro spiritu rationali, et tunc spiritus idem est, quod mens nostra, et est simile huic, quod dicitur (*Col.* 2.) *In expoliatione corporis carnis,* id est, corporis, quæ est caro, ita hic spiritu mentis, id est, spiritu, qui est mens : hoc autem dicit, quia in nobis est alius spiritus, qui non est mens, qui, sc. est communis nobis et brutis. Dicit autem : *Renovamini spiritu mentis,* quia illud quod non est corruptum, est novum, nec renovatione indiget. Nam si Adam corruptus non fuisset, renovatione non indiguisset, nec nos etiam. Sed quia corruptus fuit, renovatione indiguit, et ejus posteriores. Et ideo oportet renovari nos in præsenti secundum animam, et in futuro, secundum corpus, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale immortalitatem, ut dicitur (*1 Cor.* 15.) Dicit ergo : *Renovamini spiritu,* hic sc. quia nisi in præsenti spiritus renovetur, nunquam corpus ejus innovabitur. Vel potest exponi spiritu mentis, id est, mente vestra spirituali facta, et in idem redit. In quo autem hæc renovatio consistat quantum ad secundum subdit, cum dicit : *Et induite novum hominem, etc.*

Hic advertendum est, quod sicut uniuscujusque rei primum vetustatis principium fuit Adam, per quem peccatum in omnes intravit, ita principium primum novitatis et renovationis Christus est, quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unde (*Gal. ult.*) *In Christo Jesu neque circumcisio, neque præputium aliquid valet, sed nova creatura.* Induimini ergo Dominum nostrum Jesum Christum. (*Rom.* 13.) Quæ autem sit renovatio ostendit, cum dicit : *Qui secundum Deum creatus est, etc.* Hoc autem potest intelligi tripliciter. Uno modo sic, ut ly, *Qui*, referatur ad spiritum, id est, spiritus, qui est mens nostra creatus est a Deo, sc. in originali justitia, sc. in sui novitate. Vel recreatus nova creatione, ut esset justus. (*Supra* 2.) *Creati in Christo Jesu in operibus bonis.* Vel ly, *Qui*, potest referri ad novum hominem, sc. Christum. Et tunc construetur sic, *qui creatus est*, id est, formatus in utero virginis secundum Deum, id est, non semine humano, sed Spiritu Sancto. Vel creatus est secundum esse gratiæ et plenitudinis, et hoc, *In justitia* quo ad homines, *Et sanctitate,* quo ad Deum, et hoc *Veritatis,* non falsitatis. (*Luc.* 2.) *In sanctitate et justitia.* Vel ut sanctitas sit in corde, veritas in ore, justitia in opere.

LECTIO 8.

Quia interiora peccata spiritum corrumpunt, ideo prohibentur, quæ maxime sunt, mendacium, et ira.

25. *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam sumus invicem membra.*
26. *Irascimini, et nolite peccare: Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo.*

Supra posita generali monitione, ut novitatem induerent, hic Apostolus ponit præcepta specialia. Circa quod duo facit. Primo inhibet eis peccata interiora corrumpentia spiritum. Secundo peccata exteriora, quæ corrumpunt carnem, ibi: *Fornicatio autem, etc.* Primo in duas. Primo prohibet peccata, quæ in deordinatione propria consistunt. Secundo peccata, quæ consistunt in deordinatione alterius, ibi: *Omnis sermo malus, etc.* Prima iterum in tres, quia primo prohibet peccatum corrumpens rationalem. Secundo peccatum deordinans irascibilem, ibi: *Irascimini et nolite peccare, etc.* Tertio peccatum pertinens ad concupiscibilem, ibi: *Qui furabatur etc.* Circa primum tria facit. Primo quia unum istorum prohibet. Secundo inducit ad aliud. Tertio rationem assignat. Prohibet ergo illud primo quod ad veterem hominem pertinet, ita ut ista littera sit expositiva hujus, quod prædixerat, *Induite novum hominem*, ad quem induendum primo prohibet mendacium: quia per hoc peccatum oris, corrumpitur veritas rationis. Unde dicit: *Propter quod*, sc. novum hominem induendum, sitis, supple, *Deponentes mendacium*, quia ut dicitur in (*Ps.* 5.) *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*, sc. perniciosum. Et postea inducit ad novitatem, dicens (*Zach.* 8.) *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Et quare? *Quoniam sumus invicem membra.* Membra enim se invicem diligunt, et se juvant mutuo in veritate. (*Rom.* 12.) *Unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.* Sequitur, *Irascimini, etc.* Ubi prohibet peccatum, corrumpens irascibilem. Circa quod tria facit. Primo ponit monitionem. Secundo eam exponit, ibi: *Sol non occidat, etc.* Tertio rationem reddit, ibi: *Nolite locum, etc.*

Monitionem autem ponit, cum dicit: *Irascimini, etc.* Quod potest exponi dupliciter, quia duplex est species iræ, quædam bona, quædam mala. Mala quidem quando inordinate tendit in vindictam, sc. contra justitiam: bona vero quando in vindictam debitam, quando, sc. quis irascitur quando oportet, cum quibus, et quantum oportet. Et de utraque potest exponi. Si de mala, sic est sensus. Non præcipit, sed permittit, quasi dicat: Si sic est, quod motus iræ insurgat, quod humanum est, nolite peccare, id est nolite producere ad effectum per consensum. (1 *Cor.* 10.) *Tentatio vos non apprehendat nisi humana*: quia certe, qui aliter irascitur fratri suo, *reus erit judicio*, ut dicitur (*Matth.* 5.) *De hac ira monebat Joseph fratres suos.* (*Gen.* 45.) *Ne irascimini in via.* Si autem exponatur de bona, sic tenetur non solum permissive, ut primo, sed imperative, irascimini, sc. contra peccata vestra:

quoniam duplex est vindicta, quam homo appetit. Una de seipso peccante, et sic pœnitentia est quædam vindicta, quam homo facit, et capit de seipso. Et hæc est bona ira, et de hac dicitur imperative, Irascimini, sc. contra peccata vestra, et nolite peccare, sc. de cætero, nec talia committere, contra quæ iterum oporteat irasci. Modo credunt aliqui, quod homo secure possit sibi ipsi irasci propter peccata sua, sed non proximo suo propter sua, sed non est ita: sicut enim contra seipsum quis irascitur propter peccata propria, ita proximo suo propter sua, ergo irascimini contra vitia aliena, et hoc cum zelo. (*Num.* 25.) *Phinees avertit iram meam a filiis Israel, quia zelo meo commotus est contra eos.* Sic Helias (3 *Reg.* 19.) *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filii Israel, etc.* Et nolite peccare præveniendo rationem, sed potius sequendo. (*Jac.* 1.) *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram, etc.* Sequitur: *Sol non occidat, etc.* Ubi exponit quod dixerat, et secundum tres prædictas expositiones potest tripliciter exponi, quia si de mala ira, tunc sic, Sol, etc. id est, non persistatis in ira concepta, sed ante solis occasum deponatis, quia licet permittatur motus, propter fragilitatem, non permittitur mora. Si de bona, et hoc contra peccata propria, tunc sic, *Sol,* id est Christus. (*Mal.* 4.) *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, etc.* — *Non occidat super iracundiam vestram*, id est, super peccata vestra, pro quibus iterum oporteat vos irasci, et vosmetipsos punire. Si contra peccata aliena sic accipitur sol, sc. rationis. (*Eccl.* 12.) *Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni, de quibus dicas, non mihi placent, antequam tenebrescat sol, etc.* Sol non occidat super iracundiam vestram, id est, non obtenebretur dictamen rationis. (*Job.* 5.) *Virum stultum interficit iracundia.* Sequitur, *Nolite locum dare diabolo,* ubi assignat rationem monitionis. Diabolus enim habet locum in nobis per peccatum, vel per consensum. (*Joan.* 13.) *Cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas, etc.* Et sequitur ibidem, quod post buccellam introivit in eum satanas. Nunc autem hujusmodi passiones multum inclinant ad consensum, et maxime quando pervertunt judicium rationis, et hoc specialiter facit ira, quæ consistit in accensione sanguinis, quæ quidem ratione velocitatis sui motus, præcedit judicium rationis. Et quia sic nobis perturbatis diabolus incipit locum habere in nobis, ideo dicit: *Nolite locum dare diabolo,* quasi dicat: Non perseveretis in ira, quia per hoc datis locum diabolo, quia totus diabolus iracundus est. (*Ps.* 17.) *Liberator meus de inimicis meis iracundis.* Intrat autem hominem cum furore et ira. (*Apoc.* 12.) *Descendit diabolus ad vos, habens iram magnam.* Hoc autem non potest facere saltem in anima, quamdiu homo justus est. Hæc autem justitia per iram amittitur, quia ira viri justitiam Dei non operatur, ut dicitur (*Jac.* 1.) Si ergo non vultis locum dare diabolo, saltem in anima, sol non occidat super iracundiam vestram. (*Eccl.* 11.) *Aufer iram a corde tuo.*

LECTIO 9.

Vetustas peccati prohibetur, ut spiritus innovatio fiat.

27. *Qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.*

28. *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.*

Exclusa supra vetustate hominis quantum ad vim rationalem et irascibilem, hic prohibet eam quantum ad concupiscibilem provenientem ex rerum inordinata concupiscentia. Circa quod duo facit. Primo prohibet concupiscibilis vetustatem. Secundo hortatur ad ejus novitatem, ibi: *Magis autem laboret, etc.* Ad vetustatem autem concupiscibilis pertinet furtum, quod provenit ex corrupto et inordinato appetitu rei temporalis. Ideo dicit: *Qui furabatur, jam non furetur, etc.* quasi dicat: Qui habebat concupiscibilem corruptam et vetustam ex corrupto appetitu rerum temporalium, jam non furetur, sc. si vult concupiscibilem renovare, quia ut dicitur (*Eccl.* 5.) *Super furem confusio*, propter hoc dicitur (*Ex.* 20.) *Non furtum facies.* Et quia aliquis posset se excusare præ paupertate, ideo dicit: *Magis autem laboret, etc.* Sicut ipse fecit Apostolus, ut dicitur (*Act.* 20.) *Argentum et aurum nullius concupivi, aut vestem, vos ipsi scitis, quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Item (2 *Thess.* 3.) *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat vos imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione, nocte ac die laborantes, ne quem vestrum gravaremus, etc.*

Unde notandum est, quod opus manuale ad tria inducitur. Primo ad necessitatem victus acquirendam. (*Gen.* 3.) *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Et ideo qui non habet unde licite vivat, tenetur manibus laborare. (2 *Thess.* 3.) *Si quis non vult operari, non manducet*, quasi dicat: sicut qui non comedit in necessitate peccat, ita et si non laborat. Et sic ponitur hic ad excludendum furtum. Quandoque vero inducitur contra otium, quia multa mala docuit otiositas. (*Eccl.* 33.) Et ideo qui habent vitam otiosam tenentur manibus laborare. (2 *Thess.* 3.) *Audivimus quosdam inter vos ambulare in quiete nihil operantes, sed curiose agentes.* His autem qui hujusmodi sunt denuntiamus et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes suum panem manducent. Quandoque enim inducitur ad carnis macerationem et domationem. Unde ponitur inter alia opera continentiæ. (2 *Cor.* 11.) *In laboribus, in vigiliis, in jejuniis, etc.* Triplex ergo est ratio injungendi laborem corporalem, sed primo omnibus necessaria est, et hoc de necessitate præcepti, quia aliis modis potest excludi otium, similiter et lascivia carnis potest alio modo domari et refrenari, et sufficit quomodocumque fiat. Sequitur, *quod bonum est*, quod dupliciter potest intelligi. Vel in vi accusativi, et sic construetur: Magis autem laboret operando manibus, et quidem non illicita, sed quod bonum est. (*Gal. ult.*) *Bonum autem fa-*

cientes, non deficiamus. (*Is.* 1.) *Quiescite agere perverse, discite bene facere.* Vel potest intelligi in vi nominativi: laboret, etc. quod bonum est, quasi hæc sit ratio, quare laborandum est, quasi dicat: non solum est necessarium laborare, immo etiam bonum est laborare, ut laborans possit vivere, et *Ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.* (*Eccl.* 29.) *Fœnerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, etc.*

Deinde cum dicit: *Omnis sermo malus, etc.* ponit pertinentia ad veterem hominem in deordinatione ad alium, et facit duo: quia primo prohibet vetustatem, et inducit novitatem. Secundo inducit exemplum, in principio 5 cap. ibi: *Estote ergo, etc.* Ad proximum autem potest quis male se habere dupliciter. Uno modo lædendo cum verbis malis. Alio modo malis exemplis. Primo prohibet primum. Secundo secundum, ibi: *Et nolite contristare, etc.* Prima iterum in duas. Primo prohibet vetustatem. Secundo inducit ad novitatem, ibi: *Sed si quis, etc.* Dicit ergo: *Omnis sermo malus, etc.* Sermo oris prætendit et annuntiat, quæ sunt in anima, quia voces sunt earum, quæ sunt in anima passionum notæ. Ille est bonus sermo, qui indicat bonam dispositionem interiorem, malus vero qui malam.

Tripliciter autem homo ordinatur interius, sc. ad se ut sc. omnia sint rationi subjecta, ad Deum, ut ratio sit ei subdita, ad proximum, quando diligit eum, ut seipsum. Est ergo quandoque sermo malus, quando indicat hominem inordinatum in se, et hic est sermo falsus ejus, qui aliud loquitur, et aliud intendit: et similiter sermo inutilis et vanus. Item est sermo malus, qui indicat hominem inordinatum contra Deum: sicut perjuria, blasphemiæ, et hujusmodi. Item etiam est sermo malus, quando est contra proximum suum: sicut injuriæ, doli, et fallaciæ. Et ideo dicit: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Omnis non vero œquipollet huic signo, nullus. (*Sap.* 1.) *Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractione parcite linguæ, quia sermo obscurus in vacuum non ibit:* quia certe Deum non præterit omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo, ut dicitur (*Eccl.* 42.) *Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro.* (*Col.* 3.) Sequitur, *Sed si quis bonus est, etc.* Inducit ad novitatem, quia sermo bonus benedicendus est pro loco et tempore. (*Prov.* 15.) *Sermo opportunus est optimus.* Si quis ergo loquitur quasi sermones Dei. (1 *Petr.* 4.) Et ad quid subdit? *Ad ædificationem fidei,* id est, ut corroboretur fides in cordibus infirmorum. (1 *Cor.* 14.) *Omnia ad ædificationem fiant,* et hoc, ut det gratiam audientibus, sc. si talis bonus sermo sit probatus, vel talis sermo est conferens: quia frequenter homo ex bono sermone et per virtutem boni sermonis auditi compunctus disponitur ad gratiam. (*Act.* 10.) *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus Sanctus super omnes, qui audiebant verbum.* Sic loquebatur Dominus, de quo dicitur (*Luc.* 4.) *Mirabantur ex verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius.* (*Eccl.* 10.) *Verba oris sapientis gratia.*

LECTIO 10.

Monet ne Spiritum Sanctum ab ipsis abscedere compellant, per quodcumque peccatum.

29. *Et nolite contristare Spiritum Sanctum Dei: in quo signati estis in die redemptionis.*

30. *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia.*

31. *Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem sicut et Deus in Christo donavit vobis.*

Supra monuit Apostolus abstinere a verbis malis et nocivis, hic monet abstinere a verbis et factis turbativis seu contristativis proximorum. Circa quod duo facit. Primo prohibet quod pertinet ad vetustatem. Secundo persuadet quod pertinet ad novitatem, ibi, *Estote autem invicem benigni, etc.* Prima iterum in duas: quia primo prohibet, quod ad vetustatem pertinet in generali. Secundo in speciali, ibi: *Omnis amaritudo, etc.* Dicit ergo: *Nolite contristare spiritum, etc.* Contra. Spiritus Sanctus est Deus, in quo non cadit passio aliqua nec tristitia. Respondeo: Spiritus Sanctus dicitur contristari, quando contristatur ille, in quo est Spiritus Sanctus. (*Luc.* 10.) *Qui vos spernit, me spernit.* (*Is.* 63.) Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt eum, et afflixerunt Spiritum Sanctum ejus, et conversus est eis in inimicum. Vel dicendum est, quod est metaphorica locutio. Sicut enim Deus dicitur irasci propter similitudinem affectus, ita etiam dicitur contristari, quia sicut quando aliquis contristatur, recedit a contristante, ita Spiritus Sanctus a peccante. Et sic est sensus: nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, id est, nolite eum fugare, vel expellere per peccatum. (*Sap.* 1.) *Spiritus Sanctus enim disciplinæ effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate.* Igitur non est contristandus Spiritus Sanctus, et hoc propter beneficium signi salutaris. Ideo subjungit: in quo signati estis, id est, reformati estis, et ab aliis distincti. Qui autem habebit hoc signum secum, habebit vitam æternam. Ideo ergo est custodiendus, et nullo modo contristandus, quia sine eo non est vita æterna. (2 *Cor.* 1.) *Qui signavit nos Deus, et dedit nobis pignus spiritus.* Et quando? In die redemptionis, id est, baptismi. (*Joan.* 3.) *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, etc.* (*Act.* 1.) *Vos autem baptizabimini Spiritu Sancto, non post multos hos dies.* Dicit autem redemptionis, quia in baptismo fit homo particeps redemptionis factæ per Christum. Sequitur: *Omnis amaritudo, etc.* Ubi ostendit in speciali, quæ pertinent ad vetustatem: quando que enim homo contristat amicum suum ex ira, aliquando ex industria. Sed in ira est triplex gradus, quia aliquando retinetur et manet solum in corde, sicut qui tantum interius irascitur.

Aliquando vero exprimitur in voce sine tamen contumeliæ prolatione, sicut qui dicit: Racha. Aliquando fit etiam, addita contumeliæ prolatione, sicut qui dicit: Fatue. Primo ergo ponit, quod pertinet ad iram cordis. Secundo quod pertinet ad inordinatam prolationem. Tertio quod pertinet ad contu-

meliam. In ira autem cordis ista se consequuntur. Primo quod ira est effectus tristitiæ, et hæc in sacra scriptura dicitur amaritudo. (*1 Reg. 1.*) *Cum esset Anna amaro animo, et oraret Deum flens, etc.* Et ideo dicit: *Omnis amaritudo, etc.* Quæ est per memoriam injuriæ præteritæ. (*Eccl. 1.*) *Non est sensus ubi abundat amaritudo.* Secundo quod statim appetit vindictam, ideo dicit: Et ira. Quæ est appetitus vindictæ. (*Jac. 1.*) *Ira enim viri Dei justitiam non operatur.* Tertio quod iratus indignum reputat, quod ei parcat, et indignum esse, quod sine punitione transeat, ideo sequitur: *Et indignatio.* Sed quantum ad inordinatam prolationem sic est clamor. (*Is. 5.*) *Expectavi, ut faceret judicium, et ecce iniquitas, et justitiam, et ecce clamor.* Ideo dicit: *Et clamor.* Similiter et blasphemia est, vel contra Deum, vel contra sanctos. (*Lev. 24.*) *Quicunque blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur.* Ideo dicit: *Et blasphemia.* Et addit: *Tollatur a vobis cum omni malitia*, sc. operis. (*1 Petr. 2.*) *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationem.*

Deinde cum dicit: *Estote autem, etc.* ponit pertinentia ad novitatem contrariam passionibus præmissis, contra amaritudinem, et benignitatem. Unde dicit: *Estote autem invicem benigni.* Quia benignus est spiritus sapientiæ, etc. Contra iram, misericordiam. Unde dicit: *Misericordes.* (*Luc. 6.*) *Estote ergo misericordes, sicut et pater vester misericors est.* Contra indignationem, condonationem. Unde dicit: *Donantes invicem, etc.* (*Col. 3.*) *Donantes vobismetipsis si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit nobis, ita et vos.* (*Rom. 8.*) *Qui etiam proprio filio suo non pepercit.* Et paulo post sequitur: *Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit?*

CAPUT V.

Christus imitandus, ut exemplar, proponitur, maxime in dilectione.

1. *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi:*
2. *Et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.*

Posita exhortatione ad benignitatem et misericordiam, quæ sunt effectus charitatis, hic ostendit eis exemplum. Circa quod duo facit. Primo inducit eos ad imitationem exemplaris, sc. Dei. Secundo ostendit in quo debent ipsum imitari, ibi: *Et ambulate, etc.* Dicit ergo: Dixi quod debetis donare invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis, ergo estote imitatores Dei, quia hoc necessarium est, licet difficile sit. (*Eccl. 2.*) *Quid est, inquam, homo, ut possit sequi regem factorem suum?* Nunquam tamen perficietur natura humana, nisi in conjunctione ad Deum. Unde (*Job. 23*) *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Ergo imitandus est taliter quomodo habemus possibilitatem, quia ad filium pertinet patrem imitari. Et ideo subdit: *Sicut filii patrem*, sc. per creationem. (*Deut. 32.*) *Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, et fecit, et creavit te?* Et addit: *Charissimi*, quos

sc. elegit ad participationem sui ipsius. Sequitur: *Et ambulate, etc.* Ubi primo ponit imitandi modum, quia in charitate. Secundo ostendit immensæ charitatis signum, ibi: *Et tradidit, etc.* Quod ergo simus filii charissimi, hoc facit charitas Dei. (*Rom.* 8.) *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.*

Debemus ergo ipsum in dilectione imitari. Et dicit: *Ambulate*, id est, semper proficite. (*Gen.* 15.) *Ambula coram me, et esto perfectus.* Et hoc: *In dilectione*, quia dilectio est tale bonum, in quo debet homo proficere, et tale debitum, quod debet homo semper solvere. (*Rom.* 13.) *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* Vel in dilectione, quæ est via sequendi Deum magis de propinquo. (1 *Cor.* 13.) *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar et angelorum, etc.* (*Col.* 3.) *Super omnia hæc charitatem habentes, etc.* Et hoc exemplo Christi. Unde subdit: *Sicut et Christus dilexit nos.* (*Joan.* 13.) *Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Et quia secundum Gregorium hom. 50 super Joan. probatio dilectionis, exhibitio est operis, ideo subdit: *Et tradidit semetipsum pro nobis.* (*Apoc.* 1.) *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris.* (*Gal.* 2.) *In fide vivo filii Dei, qui dilexit me, et tradidit in mortem seipsum pro me.* (*Is.* 55.) *Tradidit in mortem animam suam, etc.* Hæc autem mors fuit nobis utilis et necessaria, ideo subdit: *Oblationem et hostiam, etc.* Loquitur autem hic Apostolus more veteris legis in qua, ut dicitur (*Lev.* 4.) Quando quis peccaverat, offerri debebat pro eo hostia et oblatio, quæ dicitur pro peccato. Item quando quis agebat gratias Deo, vel aliquid consequi volebat, oportebat offerri hostiam pacificam, ut dicitur (*Lev.* 3) quæ quidem erat in oblationem suavissimi odoris Domino, ut dicitur ibidem. Hæc autem facta sunt per Christum, quia ut a peccatis mundaremur, et gloriam consequeremur, tradidit semetipsum pro nobis in oblationem per ea, quæ in vita gessit. (*Is.* 53.) *Oblatus est, quia ipse voluit, etc.* – *Et hostiam Deo* pro peccato. Et hoc: *In odorem suavitatis.* Alludit autem hic, quod dicitur (*Lev.* 3.) Sed certe ille odor non erat tunc Deo acceptus secundum se, sed secundum suam significationem, inquantum significabat oblationem odoriferam corporis Christi filii Dei. (*Gen.* 2.) *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni.* (*Cant.* 1.) *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum.* Sic autem debemus nos sacrificare Deo spiritualiter. (*Ps.* 50.) *Sacrificium Deo spiritus, etc.*

LECTIO 2.

Excluditur vetustas peccati carnalis, ut novam munditiæ induant vitam.

3. *Fornicatio autem et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis sicut decet sanctos:*
4. *Aut turpitudo, ut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio.*

Supra posita monitione Apostolus docuit, ut deposita vetustate Ephesii novitatem assumerent prohibendo vitia spiritualia: hic prohibet eisdem vitia etiam carnalia. Dividitur autem in duas. Primo enim prohibet vetustatem vitiorum carnalium. Secundo inducit ad novitatem, ibi: *Videte itaque fratres, etc.* Prima iterum dividitur in tres. Primo excludit vetustatem vitiorum. Secundo proponit pœnam eorum, ibi: *Hoc autem scitote, etc.* Tertio excludit fallaciam, ibi: *Nemo vos seducat, etc.* Prima iterum in duas. Primo excludit quædam vitia principalia. Secundo excludit quædam adjuncta, ibi: *Aut turpitudo etc.* Excludit autem tria vitia, sc. luxuriam naturalem, quæ est cum non sua. Unde dicit: *Fornicatio.* (*Oseæ* 4.) *Spiritus enim fornicationum decepit eos.* (1 *Cor.* 6.) *Fugite fornicationem.* Sic faciebat (*Job.* 31.) *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut nec cogitarem de virgine.* Dicitur autem fornicatio a fornice, id est arcu triumphali, juxta quem erant lupanaria. (*Prov.* 20.) *Intravit super eos fornicatio, etc.* — *Et omnis immunditia*, id est, omnis pollutio contra naturam, sc. quæ non ordinatur ad generationem. (*Gal.* 5.) *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria, etc.* Tertio excludit avaritiam dicendo: *Aut avaritia.* Sed quare hoc? Nunquid est idem cum peccatis carnalibus?

Respondeo: dicendum est, quod non, nec totaliter est divisa, sed medium inter spiritualia et carnalia peccata, quod patet sic. In peccato sunt duo, sc. objectum peccati, et delectatio in objecto. Quædam ergo sunt peccata, quorum objectum et delectatio est spiritualis, sicut ira. Nam vindicta, quæ est objectum iræ, et delectatio ejus, est quid spirituale, et similiter inanis gloria. Quædam vero sunt omnino carnalia, et objectum, et delectatio; sicut gula et luxuria, sed avaritia tenet medium, quia ejus objectum est carnale, sc. pecunia, sed delectatio est spiritualis, quia omnino quiescit quis in pecunia. Et ideo connumeratur avaritia cum peccatis carnalibus ratione objecti, cum spiritualibus vero ratione delectationis. (*Hebr. ult.*) *Sint mores sine avaritia.* Vel dicendum est, quod avaritia opponitur justitiæ, unde ponitur pro specie luxuriæ, quæ est adulterium, quod est injustus usus mulieris alterius: sicut avaritia injustus usus pecuniæ. Sed supra dixit: Qui furabatur, etc. Hic autem dicit quod nec nominetur, etc. quia in pugna spirituali vitia carnalia primo occurrunt vincenda; quia frustra pugnat quis contra intrinseca, nisi primo vincat extrinseca, sc. carnalia, contra quæ semper remanet bellum. Et ideo dicit: *Nec nominetur in vobis sicut decet sanctos*, sc. abstinere a factis, a cogitationibus, et a dictis. (*Is.* 14.) *Perdam Babylonis nomen, et reliquias, et progeniem et germen.* (*Eccl.* 41.) *Curam habe de bono nomine, quia hoc decet sanctos.* (2 *Cor.* 6.) *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros,*

etc. Sequitur: *Aut turpitudo, etc.* Ubi ponit quædam vitia adjuncta. Circa quod duo facit. Primo adjuncta vitia excludit. Secundo ad contraria eorum inducit, ibi: *Sed magis gratiarum actio, etc.* Tria ergo vitia excludit, sc. turpitudinem, quæ est in tactibus turpibus, et amplexibus, et osculis libidinosis. (*Prov.* 6.) *Qui autem adulter est, propter cordis inopiam, perdet animam suam, et turpitudinem, et ignominiam congregat sibi.* Item stultiloquium, id est, verba provocantia ad malum. (*Eccl.* 9.) *Colloquium illius quasi ignis exardescit,* sc. malæ mulieris. Et scurrilitatem, id est, verbum joculatorium, per quod aliqui volunt inde placere aliis. (*Matth.* 12.) De omni verbo otioso quod locuti fuerunt homines, reddent rationem de eo in die judicii. Et hæc omnia sunt mortalia inquantum ad mortalia peccata ordinantur, quia aliquid etiam si bonum sit ex genere, inquantum ad mortale ordinatur, est mortale. Deinde inducit ad contraria, sc. gratiarum actiones. Unde dicit: *Sed magis gratiarum actio.* (*Is.* 51.) *Gaudium, et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox laudis.*

LECTIO 3.

Vitiorum pœna proponitur, quæ est exclusio a visione divina, monetque ne seducantur.

5. *Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.*
6. *Nemo vos seducat inanibus verbis, propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*
7. *Nolite ergo effici participes eorum.*

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia, hic comminatur pœnam damnationis, quæ peccatoribus infligitur. Circa quod duo facit. Primo enim de hoc eos certificat. Secundo sigillatim peccata recitat, ibi: *Quod omnis fornicator, etc.* Dicit ergo: Hoc scitote intelligentes, id est, actualiter, non solum habitualiter, pro certo habete. (1 *Joan.* 3.) *Hæc scripsi vobis, ut sciatis, etc.* Et quid? *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Nota quod vocat hic avaritiam idololatriam, quoniam idololatria est, quando honor soli Deo debitus, impenditur creaturæ. Nunc autem Deo dupliciter honor debetur, sc. ut in eo finem nostrum constituamus, et ut in eo fiduciam nostram finaliter ponamus, ergo qui hoc in creaturis ponit reus est idololatriæ. Hoc autem facit avarus, qui finem suum in re creata ponit, et etiam totam suam fiduciam. (*Oseæ* 8.) *Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent.* Et hoc, quia ut dicitur (*Prov.* 11.) *Qui confidit in divitiis suis corruet.* Sed cum in aliis peccatis ponat homo finem suum in creatura, cui amore inhæret, quare etiam in illis non dicitur peccator idololatra?

Respondeo: idololatrare est aliquid exterius indebite colere. Nunc autem in aliis peccatis ponitur finis in interioribus quasi in propria exaltatione. Sed qui ponit finem in divitiis, ponit

in eis finem, ut in re exteriori, sicut idololatra. Sed nunquid avari honorem Deo debitum exhibentes creaturæ, realiter sunt idololatræ, et per se? Dico quod non, quia in moralibus actus seu opera judicantur ex fine. Ille ergo per se est idololatra, qui intendit per se cultum exhibere creaturæ. Hoc autem non intendit avarus per se, sed per accidens hoc facit, inquantum superflue et inordinate diligit. Et quid de tali? Non habebit hæreditatem, quippe, quia filii et hæredes, ut dicitur (*Rom.* 8.) Nunc autem tales non sunt filii, qui sic carnales sunt, ergo hæreditatem non habent, quia, ut dicitur (*1 Cor.* 15.) *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, id est Deum, qui dicit (*Ezech.* 44.) *Ego hæreditas eorum.* Sed posset quæri, si hæreditas ista est ipse Deus, cum sit indivisibilis et impartibilis, quare dicit: in regno Christi et Dei divisive, ac si hæreditas ista sit divisibilis?

Respondeo: Hæreditas nostra consistit in fruitione Dei, nunc autem Deus aliter se fruitur, et nos eo, quia Deus seipso perfecte fruitur, quia seipsum perfecte cognoscit, et totaliter diligit quantum cognoscibilis et diligibilis est, non autem sic nos; quia licet ipsum perfecte cognoscamus in patria, et per consequens diligamus, quia qui aliquid simplex attingit, ipsum totum cognoscit, et si non totaliter; sicut lux solis si esset punctalis, humanus oculus ipsam totam apprehenderet, non totaliter, oculus vero aquilæ ipsam totaliter comprehenderet. Sic et si Deum perfecte cognoscimus in patria, et perfecte diligimus, sed ipsum totaliter non comprehendimus, ideo videtur ibi esse quædam imperfectio et particularitas. Et ideo dicit Christi et Dei conjunctim, quasi partem cum parte ponendo, id est, quia per Christum, et non per alium habetur hæreditas.

Deinde cum dicit: *Nemo vos seducat*, hic excludit fallaciam seductorum. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit admonitionem. Secundo subjungit ipsius rationem, ibi: *Eratis enim aliquando tenebræ, etc.* Prima iterum in duas, quia primo monet eos, ut non seducantur verbis eis credendo. Secundo ut non communicent eis mala faciendo, ibi: *Nolite communicare, etc.* Prima adhuc in duas, quia primo removet seductiones. Secundo ostendit seductionis signum, ibi: *Propter hoc enim venit ira, etc.* Notandum est ergo quod in vitiis carnalibus solum docuit cavere seductionem, quia a principio, ut homines possent libere frui concupiscentiis, cogitaverunt invenire rationes, quod fornicationes et hujusmodi venerea non essent peccata. Et ideo dicit: inanibus verbis, quia sine ratione sunt talia verba, quæ dicunt, quod hujusmodi non sint peccata, nec excludant a regno Dei et Christi. (*Col.* 2.) *Videte ne quis vos seducat per prophetiam et inanem fallaciam.* Et quod tales sint seductores et talia verba seducentia ostendit, quia nisi peccata carnalia essent peccata, non punirentur a Deo, quia cum Deus sit justus non infligit pœnam sine culpa. Nunc autem talia puniuntur a Deo, ergo peccata sunt. Minorem probat, cum dicit: *Propter hæc enim venit ira Dei*, sc. propter peccata carnalia, *in filios diffidentiæ*, ut patuit in diluvio. (*Gen.* 6.) Item in Sodomitis. (*Gen.* 19.) Item tribus Benjamin fere tota consumpta fuit propter hæc. (*Jud.* 20.) Dicit autem filios diffidentiæ, quia sic peccantes diffidunt de vita æterna; quia si sic faciens speraret vitam æternam, magis esset præsumptio, quam spes, quæ est certa expectatio futuræ beatitudinis ex meritis, etc. Unde (*Supra.* 4) *Qui*

desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam. (*Sap.* 7.) *Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra, etc.* Et sequitur in fine capitis. *Quia tales non speraverunt mercedem justitiæ, etc.* Dicit ergo, quod *in filios diffidentiæ*, id est qui non confidunt de gaudiis æternis, venit ira Dei, sc. propter peccata, vel diffidentiæ, id est, de quibus non est confidendum, quantum est ex parte meritorum. Et ideo concludit: *Nolite ergo effici participes eorum*, communicando sc. eis in talibus operibus. (2 *Cor.* 6.) Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas lucis ad tenebras, aut quæ communicatio Christi ad Belial, aut quæ pars fidelis cum infideli?

LECTIO 4.

Monet ne revertantur ad vitia, postquam sunt initiati virtutibus.

8. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate:*
9. *Fructus enim lucis, est in omni bonitate, et justitia, et veritate;*
10. *Probantes quid sit beneplacitum Deo.*
11. *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.*

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia, comminando pœnam et removendo fallaciam, hic assignat rationem sumptam ex eorum conditione, et duo facit. Proponit enim primo eorum conditionem. Secundo ex eis duas conclusiones inducit, ibi: *Ut filii lucis sitis, etc.* Ponit autem duas conditiones. Primo præteritam. Secundo conditionem præsentem, ibi: *Nunc autem lux, etc.* Dicit ergo: *Eratis aliquando tenebræ*, id est, excæcati ignorantia et errore. (*Supra* 4.) *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* (*Ps.* 81.) *Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Item tenebrosi per peccatum. (*Prov.* 4.) *Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant.* Sed notandum est, quod indeterminate non dicit tenebrosi, sed tenebræ, quia sicut quilibet videtur esse, quod principaliter est in eo, sicut tota civitas videtur esse rex, et quod rex facit, civitas dicitur facere, ita quando peccatum regnat in homine, tunc totus homo dicitur peccatum et tenebræ. Sequitur: *Nunc autem lux, etc.* Ubi ponit conditionem præsentem, quasi dicat: Nunc autem habetis lucem fidei. (*Philip.* 2.) *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* (*Matth.* 5.) *Vos estis lux mundi.* Sed contra dicitur, de Joanne Baptista: Non erat ille lux, quomodo ergo fideles alii lux dicuntur? Respondeo: Non dicuntur lux per essentiam, sed per participationem.

Deinde cum dicit: *Ut filii lucis ambulate, etc.* concludit duas conclusiones. Dixerat enim, quod tenebræ fuerunt, et quod nunc sunt lux. Et ideo primo concludit, ut se conforment ei, quod nunc sunt. Secundo ut vitent ea, quæ prius fuerunt, ibi: *Et nolite communicare.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem. Secundo eam exponit, ibi: *Fructus enim lucis, etc.* Dicit ergo, quia nunc lux estis, faciatis opera lucis, ergo ut filii lucis ambulate. (*Joan.* 12.) *Ambulate dum lucem habetis, etc.* Hoc autem exponit, cum dicit: *Fructus enim, etc.* Ambulat aliquis ut filius lucis dupliciter. Primo

quantum ad substantiam, vel genus operis. Secundo quantum ad modum, vel intentionem facientis. Primo ergo ponit opera, quæ oportet facere. Secundo qua debent fieri intentione, ibi: *Probantes, etc.* Dicit ergo: dixi ut ambuletis ut filii lucis, fructus autem lucis, sunt opera fructifera et clara. (*Eccl.* 24.) *Flores mei fructus honoris, etc.* — Et hoc *in omni bonitate, etc.* Ubi advertendum est, quod omnis actus virtutis ad tria reducitur. Nam oportet, quod agens ordinetur in se, ad proximum, et ad Deum. In se, ut sit bonus in seipso, et propter hoc dicit in omni bonitate. (*Ps.* 118.) *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me, etc.* Item ad proximum per justitiam. Ideo dicit: in justitia. (*Ps.* 118.) *Feci judicium et justitiam, etc.* Ad Deum per cognitionem et confessionem veritatis. Et ideo dicit: et veritate. (*Zach.* 8.) *Veritatem enim et pacem diligite.* Vel aliter, ut bonitas referatur ad cor, justitia ad opus, veritas ad os. (*Supra* 4 *et Zach.* 8.) *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.*

Deinde cum dicit: *Probantes, etc.* ostendit qua intentione debeant operari, quia non ex abrupto, sed probantes, id est, ratione discernentes. Opus suum probet unusquisque, ut dicitur (*Gal.* 6.) Et hoc, *Quid sit beneplacitum Deo,* id est, ut intendatis facere, quod placet Deo. (*Rom.* 15.) *Probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens et perfecta.*

Deinde cum dicit: *Et nolite communicare, etc.* hortatur eos ne redeant ad statum quem reliquerunt, quia ut dicitur (*Gal.* 2.) *Si enim, quæ destruxi, hæc iterum reædifico, prævaricatorem me constituo.* (2 *Petr.* 2.) *Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti.* Dividitur autem ista pars in duas. Primo ponit monitionem. Secundo assignat rationem, ibi: *Quæ autem in occulto, etc.* Prima iterum in duas. Primo monet eos ne malefaciant. Secundo ut mala reprehendant, ibi: *Magis autem redarguite, etc.* Dicit ergo: probantes quid sit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, id est, operibus carnalibus ducentibus ad tenebras perpetuas: quæ quidem sunt infructuosa, quia non habent nisi momentaneam delectationem citissime transeuntem. (*Rom.* 6.) *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?* (*Judæ* 1.) *Arbores autumnales infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, etc.* Item tenebrosa loca quærunt propter turpitudinem, quia communicant in eis cum brutis. (*Job.* 24.) *Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non me videbit oculus, et operiet vultum suum, perfodit in tenebris domos, etc.* Istis ergo nolite communicare, imitando, coadjuvando, consentiendo. (*Eccl.* 12.) *Quæ communicatio homini sancto ad carnem?* Sed certe hoc non sufficit nisi etiam eos reprehendatis, quia, ut dicit Augustinus, aliquando Deus punit, communicantes insontes, quia aliqui boni non reprehendunt malos. (*Eccl.* 7.) *Mandavit autem unicuique de proximo suo.* Et ideo dicit: *Magis autem redarguite.* (2 *Tim.* 4.) *Argue, obsecra, increpa, etc.* Sed nunquid semper peccamus si non reprehendimus? Respondet Augustinus, quod enim non reprehendis ex timore charitatis, ne sc. pejor efficiatur, et scandalizatus affligat bonos, non peccas. Si autem ex timore cupiditatis, ne sc. indignetur, et perdas beneficia tua, sic peccas.

LECTIO 5.

Ratio ponitur, cur non debeant communicare Gentilium operibus, quia turpia sunt dictu.

12. *Quæ autem in occulto fiant ab ipsis, turpe est et dicere.*
13. *Omnia autem, quæ arguuntur a lumine, manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est.*
14. *Propter quod dicit: surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.*

Supra posuit Apostolus monitiones, hic assignat rationes earum. Duas autem monitiones posuit. Prima ut non communicarent operibus tenebrarum. Secunda ut redarguerent peccatores. Secundum hoc ergo duo facit. Primo ponit rationem primæ monitionis. Secundo rationem secundæ, ibi: *Omnia enim, quæ arguuntur, etc.* Dicit ergo: bene dixi, nolite communicare, immo debetis et tales increpare et redarguere. Quare? quia quæ in occulto fiunt ab ipsis, turpe est dicere: hoc autem est de vitiis carnalibus in quibus est turpitudo magna: quia minimum est ibi de bonis rationis, cum hujusmodi actus communes sint nobis et brutis. Sequitur: *Omnia quæ arguuntur, etc.* Hic ponit Apostolus rationem secundæ monitionis, et facit duo. Primo enim ponit rationem. Secundo assignat confirmationem, ibi: *Propter quod dicit, etc.* Quantum ergo ad primum, vult probare, quod eos doceat delinquentes arguere, et hoc probat sic. Quidquid ostenditur malum esse redarguitur: omnis enim redargutio manifestatio quædam est, sed omnis manifestatio fit per lumen, vos autem estis lux: ergo decet vos arguere et eos manifestare. Ponit autem hujus rationis majorem, ibi: *Omnia autem quæ arguuntur, etc.* Minorem autem ponit, ibi: *Omne quod, etc.* quasi dicat: Ideo decet eos arguere, quia ut dicitur (1 *Cor.* 2.) *Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur.* Unde Gloss. sic exponit: omnia, sc. peccata quæ arguuntur a lumine, id est, a bonis et sanctis hominibus, qui sunt filii lucis, manifestantur, sc. per confessionem. (*Prov.* 28.) *Qui autem confessus fuerit et reliquerit ea, misericordiam consequetur.* Omne autem sc. malum quod manifestatur per confessionem, lumen est, id est, in lumine vertitur.

Deinde confirmat hoc per auctoritatem, dicens: *Propter quod dicit: Surge, etc.* Gloss. sic exponit. Propter hoc, quod sit lumen dicit, sc. Spiritus Sanctus. O tu qui dormis, surge, etc. Sed hæc non est consuetudo Pauli. Et ideo dicendum est, quod Apostolus introduxit figuram positam. (*Is.* 60.) *Surge illuminare Jerusalem, etc.* dicens: Propter quod dicit, sc. scriptura: Surge a negligentia boni operis, tu sc. *Qui dormis.* (*Prov.* 6) *Usquequoque piger dormies?* (*Ps.* 40.) *Nunquid qui dormit, non adjiciet, ut resurgat?* Et exurge a mortuis, id est, ab operibus mortuis, seu mortificantibus. (*Hebr.* 9.) *Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, etc.* (*Is.* 26.) *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent.* - *Exurge* ergo, *et illuminabit te Christus.* (*Ps.* 26) *Dominus illuminatio mea, etc.* Idem 12. *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte.* Sed nunquid possumus per nos re-

surgere a peccatis quia dicit: Surge, et illuminabit te Christus. Respondeo: dicendum est, quod ad justificationem impii duo requiruntur, sc. liberum arbitrium cooperans ad resurgendum, et ipsa gratia. Et certe hoc ipsum habet liberum arbitrium a gratia præveniente, et postea meritorie operari a gratia subsequente. Unde dicitur (*Thren. ult.*) *Converte nos Deus, et convertemur.*

LECTIO 6.

Caute vult eos ambulare, ut sapientes faciunt, ac redimere tempus, quoniam dies breves et mali.

15. *Videte itaque fratres, quomodo caute ambulatis: non quasi insipientes.*
16. *Sed ut sapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.*
17. *Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes, quæ sit voluntas Dei.*

Supra prohibuit fallaciarum carnalium vetustatem, hic hortatur ad contrariam novitatem. Et primo hortatur ad novitatem contrariam fallaciæ. Secundo ad novitatem contrariam luxuriæ, ibi: *Et nolite inebriari, etc.* Prima in tres. Primo inducit ad cautelam contrariam fallaciæ. Secundo ostendit novitatem cautelæ, ibi: *Redimentes tempus, etc.* Tertio docet modum cautelæ, ibi: *Propterea nolite fieri, etc.* Dicit ergo: itaque sc. ex præmissis videte quomodo caute ambuletis. Cautio est quædam conditio prudentiæ, per quam aliquis vitat impedimenta agendorum, et hanc cautelam debent omnes habere. (*Prov.* 4.) *Oculi tui videant recta, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.* Hoc autem pertinet ad sapientes, et ideo dicit: *Non quasi insipientes*, qui sc. nesciunt vitare impedimenta. (*Ps.* 75.) *Turbati sunt omnes insipientes corde.* — *Sed ut sapientes.* (*Eccl.* 2.) *Sapientis oculi in capite ejus: stultus in tenebris ambulat.* Quidam dicunt: Si non caste, tamen caute. Sed sic non accipit Apostolus, sed dicit caute, ac si diceret, cavete ab hominibus contrariis castitati.

Necessitatem autem hujus cautelæ ostendit, cum dicit: *Redimentes tempus, etc.* quod potest exponi dupliciter. Redimit enim aliquis quandoque rem suam dando enxenia vel aliquid pro ea, sicut dicitur aliquis redimere vexationem suam dando enxenia, vel pecuniam, vel quando dimittit de jure suo. Dicit ergo: Totum tempus, hoc est tempus calumniæ, et ideo sitis redimentes tempus, *Quoniam dies mali sunt.* Ex quo peccavit Adam, ex tunc semper paratæ sunt insidiæ impellentes ad peccatum. Non sic autem in statu innocentiæ, in quo non oportebat hominem ab aliquo licito abstinere, quia in ejus voluntate non erat impellens aliquid ad peccatum. Modo autem oportet nos tempus redimere, *Quoniam dies mali sunt,* id est, debemus malitiam dierum vitare, diem malum præcavere, ut dicitur (*Eccl.* 7.) *Et etiam a quibusdam licitis abstinere.* (1 *Cor.* 10.) *Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.* In hunc autem modum dicitur aliquis vexationem suam redimere: quia dimittit aliquid de jure suo perire. Vel aliter: redimentes tempus, etc. Con-

tingit quandoque quod aliquis per magnum tempus vitæ vivit in peccato, et hoc est tempus perditum. Sed quomodo redimet, cum homo non sufficiat ad debita persolvenda? Respondeo: dicendum est, quod tanto magis debet vacare operibus bonis, quanto prius instetit malis. (1 *Petr.* 4.) *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consumendam his, qui ambulaverunt in luxuriis, vinolentiis, desideriis, etc.* Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit: *Propterea nolite fieri, etc.* docet modum cautelæ, dicens: propterea, sc. ut possitis tempus redimere, nolite fieri imprudentes. Nota quod differentia est inter sapientiam et prudentiam. Prudentia enim est quædam sapientia, sed non universalis sapientia. (*Prov.* 10.) *Sapientia autem est viro prudentia.* Sapiens enim simpliciter dicitur, qui habet de omnibus ordinare: sapiens autem secundum quid dicitur, qui habet ordinare de his de quibus est sapiens. (1 *Cor.* 3.) *Ut sapiens architectus fundamentum posui, quia sapientis est ordinare*, ut dicitur 1 Metaphysicæ. Omnis autem ordinator respicit finem, ille ergo simpliciter est sapiens, qui cognoscit finem, vel qui agit propter finem universalem, sc. Deum. (*Deut.* 4.) *Hæc est enim sapientia vestra, etc.* Sapientia enim est divinarum rerum cognitio, ut dicit Aug. 4 de Trinitate. Prudentia vero est particularis rei providentia, quando sc. quis ordinat facta sua. Et ideo sapientia est viro prudentia. Propter hoc ergo dicit: *Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes, etc.* Sicut ratio speculativa ordinat de agendis et judicat: oportet autem conclusiones habere et judicare per principia, et similiter in operabilibus: Istud autem primum principium per quod debemus judicare omnia et regulare, est voluntas Dei, et ideo intellectus in moralibus et divinis debet habere pro principio voluntatem Dei, quia si hanc habeat pro principio, fit prudens intellectus. (*Deut.* 32.) *Utinam saperent et intelligerent, etc.* Hoc autem docuit Dominus (*Matth.* 6) *Fiat voluntas tua.*

LECTIO 7.

A vino abstinere monet, quia in eo luxuria est, sed si implere se volunt, Spiritu impleantur Sancto.

18. *Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed impleamini Spiritu Sancto.*
19. *Loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino.*
20. *Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et patri.*
21. *Subjecti invicem in timore Christi.*

Supra inducit ad novitatem contra vetustatem fallaciæ, hic hoc idem facit contra vetustatem vitiorum carnalium. Vel dicamus, quod prius reprehenderit peccata carnalia quantum ad luxuriam, hic autem quantum ad gulam. Duo autem facit. Primo enim prohibet vetustatem. Secundo inducit statum ad novitatem, ibi: *Sed impleamini, etc.* Dicit ergo: dixi quod fornicatio et omnis immunditia non nominetur in vobis, sed ad hoc cavendum debetis a vino superfluo abstinere, quia cibus et potus superfluus

est causa luxuriæ, et præcipue vinum, quod calefacit et movet. (*Prov.* 20.) *Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas.* (*Esth.* 1.) *Cum esset rex hilarior, et post nimiam potationem incaluisset mero, etc.* (*Oseæ* 4.) *Fornicatio et vinum, et ebrietas auferunt cor.* Unde Hieronymus: Quem Sodoma non vicit, vina vicerunt Loth. *Nolite ergo, etc. Sed impleamini Spiritu Sancto.* Inter omnia, quæ multos spiritus generant, est vinum, unde generat animositatem, et facit homines per talenta loqui, ut dicitur (2 *Es.* 3.) Et ideo convenienter docet eos contra hoc repleri Spiritu Sancto, qui generat fervorem devotionis. (*Rom.* 12.) *Spiritu ferventes.* Item etiam generat gaudium et lætitiam spiritualem. (*Rom.* 14.) *Justitia et pax, et gaudium in Spiritu Sancto.* Idem facit audacter loqui. (*Act.* 2.) *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et cœperunt loqui, etc.* Et ideo qui eos loquentes audiebant, credebant eos ebrios. Sed nunquid habemus Spiritum Sanctum in nostra potestate?

Respondeo, et dico quod habere Spiritum Sanctum est dupliciter, vel receptive, et sic non est in nostra potestate eum recipere, sed ex dono Dei eum recipimus. (*Rom.* 5.) *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, etc.* Vel dispositive, et sic adhuc non sumus sufficientes eum recipere, id est, nos disponere sine gratia Dei. (2 *Cor.* 3.) *Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Vel aliquis dicitur recipere Spiritum Sanctum, non tamen plenus esse Spiritu Sancto, quando, sc. habet gratiam Spiritus Sancti quantum ad aliquam, et non quantum ad omnem hominis operationem. Tunc autem dicitur plenus Spiritu Sancto, quando eo utitur generaliter. Modus autem repletionis est in dilectione Dei et proximi. Et ideo cum dicit: loquentes, etc. Primo tangit modum repletionis ex parte Dei. Secundo ex parte proximi, ibi: *Subjecti invicem, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponitur spiritualis meditatio. Secundo spiritualis exultatio, ibi: *Cantantes, etc.* Tertio gratiarum actio, ibi: *Gratias agentes, etc.* Prima in duas, quia primo ponit modum meditationis, secundo materiam ejus, ibi: *In Psalmis, etc.* Dicit ergo: *Loquentes vobis, etc.*

Est autem duplex locutio. Una exterior, hominis ad homines; alia interior, hominis ad seipsum. Talis autem debet esse compunctiva. (*Job.* 10.) *Loquar in amaritudine animæ meæ.* Item debet fieri in secreto. (*Matth.* 6.) *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora patrem tuum.* Et (*Sap.* 8.) *Intrans in domum meam conquiescam cum illa.* Materiam vero meditationis tangit, cum dicit: *In psalmis, etc.* Psallere est uti psalterio. Et sic in Psalmis, id est, bonis operationibus. (*Ps.* 80.) *Sumite psalmum et date tympanum, psalterium jucundum, etc.* — *Et hymnis*, id est laudibus divinis. (*Ps.* 140.) *Hymnus omnibus sanctis ejus, etc. Et canticis spiritualibus*, sc. de spe æternorum. (*Rom.* 12.) *Spe gaudentes.* (*Ps.* 91.) *In decachordo psalterio cum cantico in cithara.* (*Ps.* 97.) *Cantate Domino canticum novum, etc.* Meditemur ergo de recta operatione quid faciendum, de divina laudatione quid imitandum, de cælesti jucundatione quid et quomodo serviendum. Sic ergo effectus Spiritus Sancti primo est sacra meditatio, secundum spiritualis exultatio, quia ex frequenti meditatione ignis charitatis in corde accenditur. (*Ps.* 38.) *Conculcavit cor meum intra me, et in*

meditatione mea exardescet ignis, etc. Et hinc generatur lætitia spiritualis in corde. Et ideo dicit: *Cantantes et psallentes*, id est, ut affectus nostri afficiantur gaudio spirituali ad operanda bona. (1 *Cor.* 14.) *Psallam spiritu, psallam et mente.* (*Col.* 3.) *In omni sapientia docentes et commonentes vosmetipsos in psalmis, et hymnis et canticis spiritualibus, in gratia cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino.* Ex hoc, error hæreticorum confunditur dicentium, quod vanum est cantare Domino cantica vocalia, sed spiritualia tantum. Nam in laudibus ecclesiæ est aliquid per se considerandum, et hoc est, quod Apostolus dicit: in cordibus. Aliquid vero propter duo, sc. propter nos, ut mens nostra incitetur ad devotionem interiorem: sed si ex hoc aliquis commoveatur ad dissolutionem, vel in gloriam inanem, hoc est contra intentionem ecclesiæ. Item propter alios, quia per hoc rudes efficiuntur devotiores. (4 *Reg.* 3.) *Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini.* Tertius effectus, est gratiarum actio: quia ex hoc, quod aliquis sic affectus est ad Deum recognoscit se omnia habere a Deo.

Quanto enim aliquis magis afficitur ad Deum, et ipsum cognoscit, tanto videt eum majorem et se minorem; imo prope nihil, in comparatione ad Deum. (*Job.* 42.) *Oculus meus videt te, idcirco me reprehendo, etc.* Et ideo dicit: *Gratias agentes semper pro omnibus*, sc. donis, vel prosperis vel adversis. (*Ps.* 33.) *Benedicam Dominum in omni tempore, etc.* Quia hæc etiam sunt nobis dona in via. (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate, etc.* (*Act.* 5.) *Ibant Apostoli gaudentes, etc.* (*Thess.* 2.) *In omnibus gratias agite.* Sed hoc in nomine Domini nostri Jesu Christi, quia omnia bona proveniunt per eum. (*Rom.* 5.) *Pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem accessum, etc.* Sed addit: *Deo*, inquantum actor noster est per creationem. *Et patri*, inquantum misit nobis Christum, per quem regeneravit nos. Et sic gratias Deo, quantum ad bona naturæ: patri quantum ad bona gratiæ. Sed quantum ad proximum, ponit modum repletionis, dicens: *Subjecti invicem in timore Christi*, id est, non propter timorem humanum, sed Christi.

LECTIO 8.

Mulieres subditas viris docet, quia eas diligere monentur sicut Christus dilexit ecclesiam.

22. *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino.*
23. *Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiæ. Ipse salvator corporis ejus.*
24. *Sed sicut ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus.*
25. *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea.*
26. *Ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ.*
27. *Ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.*
28. *Ita et viri debent diligere uxores suas ut corpora sua.*

Supra Apostolus posuit præcepta generalia ad omnes, hic ponit ea quæ

pertinent ad speciales quasdam personas et status. Et quia secundum Philosophum in politicis domus habet tres connexiones, sine quibus non est perfecta, sc. viri et mulieris, patris et filii, domini et servi. Ideo hæc tria prosequens instruit. Primo mulierem et virum. Secundo patrem et filium, cap. 6 ibi: *Filii obedite, etc.* Tertio servos et dominos, ibi: *Servi obedite, etc.* Primo in duas. Primo enim monet mulieres de subjectione. Secundo viros de dilectione, ibi: *Viri diligite, etc.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem. Secundo ejus rationem, ibi: *Quoniam vir caput est, etc.* Dicit ergo: *Mulieres viris suis subditæ sint*, quia certe mulier si primatum habeat, contraria est viro suo, ut dicitur (*Eccl.* 25.) Et ideo specialiter monet eas de subjectione, et hoc *sicut Domino*, quia proportio viri ad uxorem quodammodo est sicut servi ad dominum, quantum debet regi mandato domini; sed differentia est in hoc, quod dominus utitur servis suis quo ad id quod est sibi utile, sed vir utitur uxore et liberis ad utilitatem communem. Et ideo dicit: *sicut Domino.* Non quod vere sit dominus, sed sicut dominus. (1 *Petr.* 3.) *Mulieres subditæ sint viris suis, etc.*

Deinde subdit rationem suam. Circa quod tria facit. Primo eam proponit. Secundo exemplum inducit, ibi: Sicut Christus, etc. Tertio ex exemplo intentum concludit, ibi: *Sed sicut, etc.* Ratio autem hæc est, quoniam vir est caput mulieris, in capite autem viget sensus visus. (*Eccl.* 2.) *Sapientis oculi in capite ejus*, et ideo vir debet gubernare mulierem, ut caput ejus. (1 *Cor.* 11.) *Caput quidem mulieris vir.*

Deinde ponit exemplum cum dicit: *Sicut Christus caput est ecclesiæ.* (*Supra* 1.) *Ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam, quæ est corpus ipsius.* Et hoc non ad utilitatem suam, sed ecclesiæ; quia *ipse est salvator corporis ejus.* (*Act.* 4.) *Non est enim aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* (*Is.* 12.) *Ecce Deus Salvator meus, etc.* Ex hoc autem concludit intentionem cum dicit: *Sed sicut, etc.* Quasi dicat: Non est conveniens, quod membrum repugnet ipsi capiti in aliquo; nunc autem sicut Christus caput est ecclesiæ, suo modo, ita vir est caput mulieris, non debet ergo mulier inobediens esse viro, *Sed sicut ecclesia subjecta est Christo.* (*Ps.* 61.) *Nonne Deo subjecta erit anima mea, etc.* — *Ita et mulieres viris suis.* (*Gen.* 3.) *Sub viri potestate eris.* — *Et hoc in omnibus*, sc. quæ non sunt contra Deum, quia dicitur (*Act.* 5.) *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.*

Deinde cum dicit: *Viri diligite uxores vestras, etc.* monet viros ad dilectionem uxorum. Et primo facit hoc. Secundo assignat rationem hujus, ibi: *Sicut Christus, etc.* Dicit ergo: *Viri diligite uxores vestras*, quia certe ex amore, quem habet vir ad uxorem magis caste vivit, et pacifice uterque se habet. Si autem vir aliam magis diligit, quam suam, se et suam discrimini exponit. (*Col.* 3.) *Viri diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas.* Tangit autem rationem hujus triplicem. Primam sumit ex exemplo Christi, cum dicit: *Sicut et Christus, etc.* Secundam ex parte viri, ibi: *Qui suam uxorem diligit, etc.* Tertiam ex parte mandati divini, ibi: *Propter hoc relinquet, etc.* Circa primum tria facit. Primo proponit exemplum dilectionis Christi. Secundo signum, ibi: *Et tradidit, etc.* Tertio concludit intentum, *Ita et viri, etc.* Dicit ergo: Sicut et Christus dilexit ecclesiam. (*Supra eod.*) *Estote imitatores Dei sicut filii charis-*

simi, *etc.* Signum autem dilectionis Christi ad ecclesiam ostenditur, quia tradidit semetipsum pro ea. (*Gal.* 2.) *Dilexit me et tradidit semetipsum pro me*, *etc.* (*Is.* 53.) *Tradidit in mortem animam suam*, *etc.* Sed ad quid? ut illam sanctificaret. (*Hebr. ult.*) *Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, etc.* (*Joan.* 17.) *Sanctifica eos in veritate.* Iste est effectus mortis Christi. Effectus autem sanctificationis est mundatio ejus a maculis peccatorum. Ideo subdit dicens: *Mundans eam lavacro aquæ.* Quod quidem lavacrum habet virtutem a passione Christi. (*Rom.* 6.) *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus, consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.* (*Ezech.* 39.) *Effundam super vos aquam mundam, etc.* (*Zach.* 13.) *Erit fons patens domui David*, *etc.* Et hoc, in verbo vitæ, quod adveniens aquæ dat ei virtutem abluendi. (*Matth. ult.*) *Euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Finis autem sanctificationis est puritas ecclesiæ. Ideo dicit: *Ut exhiberet sibi gloriosam ecclesiam*, quasi dicat: Apostolus, indecens est, quod immaculatus sponsus sponsam duceret maculatam. Et ideo sibi exhibet eam immaculatam, hic per gratiam, sed in futuro per gloriam. Unde dicit: Gloriosam, sc. per claritatem animæ, et corporis. (*Philip.* 3.) *Reformabit corpus humilitatis nostræ, etc.* Et ideo addit: *Non habentem maculam.* (*Ps.* 100.) *Ambulans in via immaculata, etc.* (*Ps.* 118.) *Beati immaculati in via, etc.* — *Neque rugam*, id est, sine defectu passibilitatis, quia ut dicitur (*Apoc.* 7.) *Non esurient neque sitient amplius.* — *Aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta*, per confirmationem gratiæ. *Et immaculata* ab omni immunditia. Et hæc omnia intelligi possunt de exhibitione, quæ erit in futuro per gloriam. Si autem de exhibitione per fidem, tunc diceretur, ut exhiberet sibi, sc. per fidem, ecclesiam gloriosam, quia gloria magna est sequi Dominum, ut dicitur (*Eccl.* 23.) *Non habentem maculam*, sc. criminis mortalis. *Maculata es in iniquitate tua.* (*Jer.* 2.) *Neque rugam*, id est, duplicitatem intentionis, quam non habent qui recte conjuncti sunt Christo, et ecclesiæ. (*Job.* 26.) *Rugæ meæ testimonium dicunt contra me*, *etc.* Sed magis sanctam per intentionem, et immaculatam per omnimodam puritatem. Ex hoc tertio concludit intentum dicens: *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.*

LECTIO 9.

Ostendit conjuges debere amore mutuo se prosequi, quia fere unum sunt.

28. *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.*

29. *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit, et fovet eam sicut et Christus ecclesiam.*

30. *Quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus.*

Supra induxit viros ad dilectionem uxorum ex parte Christi, vel exemplo dilectionis quam habet Christus ad ecclesiam: hic ostendit idem ex parte ipsiusmet viri. Et facit duo. Primo ponit rationem. Secundo confirmat eam per exemplum, ibi: *Sicut et Christus,*

etc. Ratio est talis. Vir et mulier sunt quodammodo unum, unde sicut caro subditur animæ, ita mulier viro, sed nullus unquam habuit carnem suam odio: ergo, nec uxorem. Dicit ergo: *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.* (*Matth.* 19.) *Itaque non sunt duo sed una caro.* Et ideo sicut peccaret contra naturam qui seipsum odio haberet, ita qui uxorem. (*Eccl.* 25.) *In tribus beneplacitum est spiritui meo quæ sunt probata coram Deo et hominibus, concordia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes.* Quod autem sic debeant se diligere, probat dicens: Quia, *nemo enim carnem suam unquam odio habuit,* quod patet per effectum, quia probatio dilectionis exhibitio est operis. Nam id quod pro viribus conservamus diligimus, sed quilibet *nutrit et fovet carnem suam,* propter conservationem. (1 *Tim. ult.*) *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, etc.* Sed contra (*Luc.* 14.) *Qui non odit uxorem, etc. non potest esse meus discipulus.*

Respondeo: dicendum est quod (ut Apostolus dicit) sic homo uxorem debet diligere sicut se, se autem debet homo diligere infra Deum; sic ergo uxorem debet diligere, sc. infra Deum. Dicit autem qui non odit uxorem, non quia præcipiat eam odire, quod esset peccatum mortale præcipere, sed præcipit eam ita ut se diligere, nunc autem minor dilectio est quasi quoddam odium respectu ejus quod summe, et plus diligitur, sc. respectu Dei, ita nemo carnem suam odit, etc. sed contra. Qui diligit aliquem, non vult, nec appetit ab eo separari, sed sancti volunt a carne separari. (*Rom.* 7.) *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis hujus?* (*Philip.* 1.) *Desiderium habens dissolvi, etc.* Præterea nullus affligit quod diligit, sed sancti affligunt carnem suam in hoc mundo. (1 *Cor.* 9.) *Castigo corpus meum, etc.* Præterea quidam occidunt se, sicut auditum est frequenter. Item de Juda.

Respondeo: caro potest considerari in se, et sic non habetur odio, sed naturaliter quilibet appetit eam esse et fovet eam ut sit. Vel potest considerari caro inquantum est alicujus impeditiva quod volumus, et sic odio quodammodo habetur per accidens. Nam omne quod volumus, aut est bonum, aut est malum, si bonum vel est, ut finis ultimus, sc. vita æterna, a qua impedimur per carnem. (2 *Cor.* 5.) *Quamdiu sumus in hoc corpore peregrinamur a Domino.* Et quia naturaliter appetimus finem nostrum, et bene esse, nec hoc possumus quamdiu in hac carne sumus, ideo vellemus eam abjicere; non sicut malum odio habitum, sed sicut bonum minus dilectum impediens majus bonum. Et sic exponendæ sunt auctoritates supra inductæ. Infelix, etc. Item desiderium habens, etc. Vel consimiles. Vel illud quod volumus est bonum non ut finis, sed disponens ad finem; sicut sunt habitus virtutum, hoc autem bonum impeditur per carnis lasciviam. Et ideo sancti affligunt et macerant carnem suam ut subdatur spiritui ad repressionem concupiscentiarum, quia caro concupiscit impediens acquisitionem virtutum, nos disponentium ad bonum ultimum. Et ideo qui sic affligit carnem suam ut subdatur spiritui, non odit eam, sed procurat bonum ejus, quia bonum ejus est quod subjiciatur spiritui, sicut bonum hominis est quod subjiciatur Deo. (*Ps.* 72.) *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Et sic intelligitur: *Castigo corpus meum, etc.* et consimiles. Unde hoc non oportebat fieri in statu innocentiæ, quamdiu homo subditus fuit Deo, et caro totaliter

subdita fuit spiritui, in qua quidem mutua subjectione consistebat donum originalis justitiæ. Sed aliquando illud quod volumus est malum, et ideo sicut boni carnem affligunt, vel deponere volunt inquantum impeditiva est boni quod appetunt, ita mali inquantum caro est impeditiva mali quod appetunt, eam occidunt et se suspendunt sicut Judas.

Deinde ostendit quod virum oportet uxorem diligere et hoc per exemplum. Unde dicit: *Sicut et Christus ecclesiam* sc. dilexit, sicut aliquid sui, quia membra sumus corporis. (*Supra* 4.) *Sumus enim invicem membra.* Dicit autem de carne ejus propter eamdem participationem naturæ. (*Luc. ult.*) *Spiritus autem carnem et ossa non habet, etc.* Vel dicit de carne mystice, quantum ad debiles qui sunt carnei, et de ossibus ejus, quantum ad fortes qui sunt ossei.

LECTIO 10.

Virum ad amorem uxoris inducit auctoritate scripturæ, quam mystice de Christo et ecclesia exponit.

31. *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam: et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una.*
32. *Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo, et in ecclesia.*
33. *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat, uxor autem timeat virum suum.*

Supra exhortatus est Apostolus Ephesios ad amorem uxorum dupliciter, sc. exemplo dilectionis Christi ad ecclesiam, item ex amore hominis ad seipsum; hic tertio hortatur eos per auctoritatem scripturæ. Et circa hoc tria facit. Primo auctoritatem inducit. Secundo eam mystice exponit, ibi: *Sacramentum hoc, etc.* Tertio adaptat eam secundum litteralem sensum ad propositum suum, ibi: *Verumtamen et vos, etc.* Auctoritas hæc (*Gen.* 2) dicta est ab Adam videnti uxorem, sc. de costa sua formatam. Sed contra dicitur (*Matth.* 19) quod Deus hoc dixit. Respondeo: Adam ut a Deo inspiratus hoc dixit, Deus autem ut Adam inspirans et docens. Nos autem hoc idem dicimus et multa alia, quæ dixit Dominus, spiritu Dei docente, unde dicitur (*Matth.* 10) *Non enim vos estis qui loquimini, etc.*

Notandum hic est quod in prædicta auctoritate triplex conjunctio viri ad mulierem designatur. Prima per affectum dilectionis, quia est tantus affectus utriusque, ut patres relinquant. (2 *Esdræ* 9.) *Diligit homo uxorem suam magis quam patrem, et multi dementes facti sunt propter uxores suas, etc.* Ibi multa. Hoc autem naturale est, quia appetitus naturalis est consors debitæ actioni. Constat autem, quod omnibus gentibus superioribus inest appetitus, ut propinent et communicent inferioribus, et ideo amor naturalis inest eis versus inferiora. Et quia homo respectu patris et matris est inferior non superior, ideo ad uxorem cujus est superior, et ad filios, naturaliter plus afficitur, quam ad parentes, et etiam quia uxor sibi conjungitur ad actum generationis. Secunda conjunctio est per conversationem. Unde dicit: *Et adhærebit uxori suæ, etc.* (*Eccl.* 25.) *In*

tr bus beneplacitum est spiritui meo, etc. Tertia est per carnalem conjunctionem, ibi: *Et erunt duo in carne una*, id est, in carnali opere. In qualibet enim generatione est virtus activa et passiva, sed in plantis utraque est in eodem, in perfectis autem animalibus distinguuntur. Et ideo in actu generationis, ita se habent masculus et fœmina in animalibus, sicut in plantis (1) solo eodem uno corpore fit.

Consequenter exponit eam mystice et dicit: *Sacramentum hoc magnum est*, id est, sacræ rei signum, sc. conjunctionis Christi et ecclesiæ. (*Sap.* 6.) *Non abscondam a vobis sacramentum Dei.* Notandum est hic, quod 4 sacramenta dicuntur magna, sc. baptismus ratione effectus; quia delet culpam, et aperit januam paradisi. Confirmatio ratione ministri, quia solum a pontificibus et non ab aliis confertur. Eucharistia ratione continentiæ, quia totum Christum continet. Item matrimonium ratione significationis, quia significat conjunctionem Christi et ecclesiæ. Et ideo si mystice exponatur, debet sic exponi littera præcedens: propter hoc relinquet homo, sc. Christus, patrem et matrem. Reliquit inquam patrem inquantum est missus in mundum et incarnatus. (*Joan.* 16.) *Exivi a patre et veni in mundum, etc.* Et matrem sc. synagogam. (*Jer.* 12.) *Reliqui domum meam et dimisi hæreditatem meam, etc.* Et adhærebit uxori suæ ecclesiæ. (*Matth. ult.*) *Ecce vobiscum sum omnibus diebus, etc.*

Consequenter argumentatur secundum sensum litteralem exponendo prædictum exemplum. Quædam enim sunt in sacra scriptura veteris testamenti, quæ tantum dicuntur de Christo, sicut illud (*Ps.* 21.) *Foderunt manus meas, etc. Et illud* (*Is.* 7.) *Ecce virgo concipiet, etc.* Quædam vero de Christo, et aliis exponi possunt, sed de Christo principaliter: de aliis vero in figura Christi, sicut prædictum exemplum. Et ideo primo exponendum est de Christo, et postea de aliis. Et ideo dicit: *Verumtamen et vos singuli unusquisque uxorem suam diligat*, quasi dicat: De Christo dicitur principaliter, et si non singulariter, quia exponendum et implendum est in aliis in figura Christi. Dicit autem: *Sicut semetipsum*, quia sicut unusquisque se diligit in ordine ad Deum, ita debet uxorem diligere, non inquantum trahit ad peccatum. (*Luc.* 14.) *Si quis venit ad me, et non odit patrem et matrem, et uxorem suam, etc.* Sequitur, *non potest meus esse discipulus.* Sed quid de uxore? *Uxor autem virum suum timeat*, sc. timore reverentiæ et subjectionis, quia debet ei esse subjecta.

(1) Concordantibus pluribus manuscriptis codicibus legitur, sicut in plantis, toto tempore fit.

CAPUT VI.

Filiorum ad parentes, et parentum ad filios charitas declaratur.

1. *Filii obedite parentibus vestris in Domino. Hoc enim justum est.*
2. *Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione.*
3. *Ut bene sit tibi, et sis longævus super terram.*
4. *Et vos patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina et correctione Domini.*

Supra monuit virum et uxorem, quæ est una connexio familiæ : hic monet patrem et filios, quæ est secunda connexio domus. Et primo facit mentionem, quomodo filii se debeant habere ad parentes. Secundo quomodo e converso patres ad filios, ibi : *Nolite, etc.* Prima in duas. Primo proponit monitionem. Secundo ostendit rationem, ibi : *Hoc enim est justum, etc.* Dicit ergo : *Filii obedite, etc.* Notandum est hic quod patres debent naturaliter instruere filios moribus, filii autem instruentibus parentibus naturaliter debent eis obedire, sicut infirmi obediunt medicis. Unde proprium filiorum est obedientia. (*Col.* 3.) *Filii obedite,* sc. patribus, *per omnia, hoc est enim beneplacitum Domino, etc.* Dicit autem : *In Domino*, quia non est obediendum parentibus, nec alicui in his, quæ sunt contra Deum. (*Act.* 5.) *Obedire oportet Deo magis quam hominibus.* Et per hoc solvitur auctoritas modo allegata. (*Luc.* 14.) *Si quis venit ad me, et non odit patrem, etc.* quia hoc intelligitur inquantum sunt contra Deum. Rationem autem assignat ex duobus, sc. ex justitia, et utilitate : quod autem sit justum patet ac probatur, quia lex divina nihil mandat nisi justum. (*Ps.* 18.) *Justitiæ Domini, etc.* Sed hoc mandat lex divina. (*Exod.* 20 *et Deut.* 5.) *Honora patrem tuum et matrem tuam, etc.* (*Eccl.* 3.) *Qui timet Deum, honorat patrem, etc.* Honor autem importat exhibitionem reverentiæ his, qui supra nos sunt : sed quia parentes habemus supra nos, utitur nomine honoris. Dicit ergo : Hoc enim justum est, honora patrem tuum et matrem, etc. (*Eccl.* 3.) *Qui honorat patrem suum vita vivet longiore, et qui obedit patri refrigerabit matrem.* Et hoc intelligitur tripliciter, quod filii debent parentes honorare, quia debent eis reverentiam sicut majoribus, obedientiam sicut instructoribus, sustentamenta sicut nutrientibus cum fortes erunt.

Deinde assignat dignitatem hujus præcepti, dicens : *Quod est mandatum primum.* Contra, immo mandatum primum est, quod est colendus unus Deus. Respondeo : mandata continentur in duabus tabulis. Prima continet ea, quæ ordinantur ad Deum. Secunda ea, quæ ad proximum, et in hac secunda primum mandatum est de honore parentum. Et hoc duplici de causa. Primo, quia in illa secunda tabula nullum est præceptum affirmativum nisi istud, quia naturale est nobis, ut parentibus serviamus, non autem sic aliis proximis, ideo nullum est aliud affirmativum. Sed natura dictat, ut non inferat homo proximis nocumentum, et ideo prohibetur, quia ergo primum, plus et prius habet de

debito, ideo primum. Secundo, quia Deus honorandus est sicut principium nostri esse, et quia parentes sunt etiam principium nostri esse, et quia ut dicitur 6 Ethic. Tria habemus a parentibus, sc. esse, vivere, et disciplinam, ideo conveniens est, ut post mandata ordinata ad Deum, primum esset ordinatum ad parentes. Vel primum quo ad promissionem, quia isti soli additur promissio. Et hujus est duplex ratio. Una est, quia homines in aliis, quæ agunt quærunt utilitatem propriam, et quia a parentibus jam senibus nullam expectant utilitatem, nisi a Deo provenientem. Secunda ratio est, ne aliquis credat, quod honoratio parentum non sit meritoria, quia naturalis est, ideo addit: ut sis longævus super terram. In veteri autem testamento promittebantur promissiones temporales, quia populus ille parvulus erat, et ideo gratiose instruendus sub pædagogo sicut parvulus. Tamen in illis parvis munusculis populum illum parvum decentibus, figurabantur magna bona, sc. spiritualia. Et ideo potest hoc referri secundum sensum litteralem ad bona temporalia. Et sic dicit: *In promissione, ut bene sit tibi:* id est, ut bonis promissis abundes. Nam qui gratus est in minoribus beneficiis, meretur majora recipere, maxima autem beneficia habemus a parentibus, sc. esse, nutrimentum, et disciplinam. Quando ergo quis gratus est his, fit dignus, ut majora recipiat. Et ideo dicit: Ut bene sit tibi, quia, ut dicitur (1 *Tim.* 4.) *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, et futuræ.* Et ideo addit: *Et sis longævus super terram*, quasi super gratiam et beneficium vitæ, quam habes a parentibus. (*Prov.* 3.) *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria.* Sed contra. Multi devoti parentibus cito moriuntur. Et ideo sciendum, quod hæc temporalia non sunt bona absolute, nisi inquantum ordinata ad spiritualia, et ideo intantum homini bona inquantum per ea juvatur ad spiritualia. Unde fortuna non est dicenda bona si est impediens a virtute. Et ideo longitudo vitæ intantum est bona inquantum ad servitia Dei est ordinata. Et ideo quandoque subtrahitur ne impediat. (*Sap.* 4.) *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus.* Vel potest referri ad sensum spiritualem, ut sis longævus in terra viventium. (*Ps.* 142.) *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, propter nomen tuum, Domine vivificabis me.*

Consequenter instructis filiis, instruuntur parentes. Circa quod duo facit. Primo ponit unum prohibitivum. Secundo aliud inductivum, ibi: *Sed educate eos, etc.* Dicit ergo: *Et vos patres nolite provocare filios vestros ad iracundiam*, non quod in omnibus assentiatis voluntati eorum. Ubi notandum est, quod alius est principatus patris ad filium, et domini ad servum, quia dominus utitur servo suo ad utilitatem propriam, sed pater utitur filio ad utilitatem filii. Et ideo est necesse, quod patres instruant filios propter utilitatem suam, non tamen nimis arcendo aut subjiciendo. Et ideo dicitur (*Col.* 3.) *Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros*, ut sc. non pusillo animo fiant, quia talis provocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo? subdit: *Sed educate illos in disciplina*, sc. verberum, *et correctione*, sc. verborum, id est, corripite eos et educate ut serviant Domino. Vel in disciplina, eos ad bonum inducendo, et correctione, a malis retrahendo.

LECTIO 2.

Servos et dominos, ut mutuo se prosequantur affectu hortatur.

5. *Servi obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo.*
6. *Non ad oculum servientes quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo.*
7. *Cum bona voluntate servientes sicut Domino et non hominibus.*
8. *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber.*
9. *Et vos domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia et illorum et vester Dominus, est in cœlis, et personarum acceptio non est apud Deum.*

Instructis duabus connexionibus, sc. viri et mulieris, patris et filii, hic instruit connexionem servi ad dominum. Et circa hoc facit duo. Primo instruit servum. Secundo dominum, ibi : *Et vos domini, etc.* Iterum prima in tres. Primo enim ponit monitionem. Secundo exponit, ibi : *Non ad oculum servientes, etc.* Tertio ostendit retributionem, ibi : *Scientes quoniam unusquisque, etc.* Iterum prima in tres. Quia primo monet ad obedientiam. Secundo ad reverentiam. Tertio ad cordis simplicitatem. Secunda, ibi : *Cum omni timore, etc.* Tertia, ibi: *In simplicitate, etc.* Monet enim eos ad obedientiam ex imperio domini. Unde dicit : *Servi obedite dominis carnalibus.* Monet eos ad reverentiam, dicens : *Cum timore* interius, (*Mal.* 1.) *Si ego dominus, ubi est timor meus ? — Et tremore*, exterius. (*Ps.* 2.) *Servite domino in timore, etc.* Et *in simplicitate cordis.* (*Sap.* 1.) *In simplicitate cordis quærite illum.* (*Luc.* 12.) *Fidelis servus, etc.* (*Job.* 1.) *Nunquid considerasti servum meum Job, etc.* Et paulo post, *Vir simplex, etc.* Sic enim serviendum est Christo. Unde dicit : *Sicut Christo.* (*Sap.* 1.) *In simplicitate cordis quærite illum.* (1 *Par.* 29.) *Domine Deus in simplicitate cordis mei lætus obtuli universa.* Dicit etiam : sicut Christo, quia a Domino Christo est, quod dominus aliquid possit. (*Rom.* 13.) *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Et ideo serviendum est eis sicut Christo, in his quæ non sunt contra fidem, nec contra ipsum. Exponit autem : in simplicitate, et primo removet, quod simplicitati contrariatur. Secundo docet modum convenientem, ibi : *Facientes voluntatem Dei, etc.*

Contrarium autem simplicitatis est, quod servus habeat respectum ad oculum, et non ad complacentiam domini. Talis enim servus non habet simplicitatem, et rectam intentionem. Et ideo hoc prohibet, dicens : *Non ad oculum servientes,* sc. domino propter lucrum temporale tantum. *Quasi hominibus placentes,* id est, complacere volentes. (*Gal.* 1.) *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. — Sed ut servi Christi.* (*Col.* 3.) *Domino Christo servite.* Et quomodo ? *Facientes voluntatem Dei*, sc. implendo mandata ejus opere. (*Ps.* 102.) *Facientes verbum illius:* sicut Christus (*Joan.* 6.) *Descendi de cœlo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Hæc est enim voluntas ejus qui misit me, sc. ut obediam hominibus propter Deum. Et ideo dicit : *Sicut servi Christi,* et sicut servientes Domino, non hominibus, sc.

non propter se, sed propter Dominum. Quomodo? *Ex animo.* (*Col.* 3.) *Quodcumque facitis ex animo operamini sicut Domino, et non hominibus.* Item idem subjungit hic dicens: sicut Domino et non hominibus. *Cum bona voluntate,* id est, recta intentione. (*Col.* 4.) *Stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei.*

Deinde subjungit remunerationem, dicens: *Scientes.* (1 *Joan.* 5.) *Scripsi vobis ut sciatis, etc.* — *Quoniam unusquisque sive servus sive liber.* Sine personarum acceptione. Non enim est personarum acceptio apud Deum. (*Gal.* 3.) *Non est servus neque liber, non est masculus neque fœmina, omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.* (*Act.* 10.) *In veritate comperi quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum et operatur justitiam, etc.- Quodcumque fecerit bonum,* est omni faciendum (*Eccl.* 9.) *Quodcumque potest facere manus tua instanter operare, etc.* — *Recipiet a Domino* pro remuneratione. (*Col.* 3.) *Scientes quod a Domino accipient retributionem hæreditatis.*

Deinde cum dicit: *Et vos domini, etc.* instruit dominos, et facit duo. Primo ponit monitionem. Secundo subdit rationem, ibi: *Scientes quia et illorum, etc.* Dicit ergo: *Et vos domini eadem faciatis,* eadem sc. identitate proportionis, ut sicut illi ex animo et bona voluntate, ita et vos faciatis. (*Eccl.* 37.) *Si est tibi aliquis servus fidelis, sit tibi sicut anima tua.* — *Remittentes minas,* non solum verba, vel flagella. Et quare? Rationem subdit, dicens: *Scientes quia et illorum et vester Dominus est in cœlis.* Nam idem Dominus omnium. (*Rom.* 10.) Quasi dicat, conservi estis, et ideo debetis vos bene habere ad eos. (*Matth.* 11.) *Oportuit et te misereri conservi tui.* — *Et personarum acceptio non est apud Deum.* (*Rom.* 2.) Idem dicitur (*Luc.* 20.) *Non accipis personam hominum* (*Act.* 10) idem.

LECTIO 3.

In Dei auxilio fidere docentur Ephesii, ut possint implere præcepta jam dicta, et se armatura Dei munire.

10. *De cætero fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus.*

11. *Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli.*

12. *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem: sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.*

Supra posuit Apostolus multa præcepta generalia, et specialia ad destruendam vetustatem peccati, et inducendam novitatem gratiæ, hic ostendit qua virtute debent uti ad præcepta hæc implenda, qua fiducia auxilii divini. Circa quod duo facit. Primo, ponit monitionem. Secundo, in speciali explicat eam, ibi: *Quoniam non est nobis colluctatio, etc.* Prima in duas, quia primo ostendit, de quo debemus confidere, sicut de interiori. Secundo ostendit de quo debemus confidere sicut de exteriori, ibi: *Induite vos etc.* Illud autem interius, de quo debemus confidere, est auxilium divinum. Et ideo dicit: *De cætero fratres, con-*

fortamini. (*Jer.* 17.) *Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, etc.* Duplici autem ratione confidit quis de aliquo. Una est, quia ad eum pertinet sua defensio. Alia est, quia potens est, et paratus est eum defendere. Et hæc duo sunt in Deo respectu creaturæ suæ, quia cura est Deo de vobis, ut dicitur (1 *Petr. ult.*) *Omnem similitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Item, ipse potens est, et promptus auxiliari. Et ideo dicit: *De cætero fratres, etc.* quasi dicat: Postquam vos instruxi supra de præceptis implendis: jam confortamini, non in vobis, sed in Domino, qui curam habet de vobis. (*Ps.* 72.) *Mihi autem adhærere Deo bonum est, etc.* (*Is.* 35.) *Dicite, pusillanimes confortamini, etc.* (*Jer.* 20.) *Dominus mecum est tanquam bellator fortis, idcirco qui me persequuntur, cadent, etc. – Et in potentia, etc.* (*Luc.* 1.) *Qui potens est.* Et licet in Deo virtus, et potentia sint idem, tamen quia virtus est ultimum de potentia, et quasi perfectio potentiæ, ideo dicit: *In potentia virtutis ejus,* id est, in potentia virtuosa. (*Philip.* 4.) *Omnia possum in eo, qui me confortat.* (*Job.* 17.) *Pone me juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me.* Sed posset dici: si Deus potest, et vult, debemus esse securi. Ideo respondens dicit: quod non, imo debet quilibet facere, quod in se est, quia si inermis iret ad bellum, quantumcumque rex protegeret eum, esset in periculo. Et ideo dicit: *Induite vos armaturam Dei,* id est, dona, et virtutes. (*Rom.* 13.) *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis, etc.* (*Col.* 3.) *Induite vos ergo sicut electi Dei sancti, et dilecti viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, etc.* Quia per virtutes homo protegitur contra vitia. Sed contra. Dominus est rex ita potens, quod nullus potest eum impugnare. Respondeo, verum est per violentiam, sed per insidias et fallaciam impugnat eum diabolus in membris suis, non in se, quia, ut dicitur (*Eccl.* 11.) *Multæ sunt insidiæ dolosi, etc.* Et ideo subdit: *Ut possitis stare contra insidias diaboli.* (1 *Petr.* 5.) *Sobrii estote, et vigilate, etc.* (*Ps.* 9.) *Insidiatur in abscondito, quasi leo, etc.*

Consequenter cum dicit: *Quia non est nobis colluctatio, etc.* explicat in speciali monitionem. Et primo de insidiis inimicorum. Secundo de armatura sumenda, ibi: *Propterea accipite, etc.* Tertio de fiducia Christi habenda, ibi: *Per omnium orationem, etc.* Describit autem insidias, quia quando aliquis hostis imminet, si sit debilis, stultus, et hujusmodi, non est multum cavendum nec timendum de eo. Sed quando est potens, nequam, et callidus, tunc est timendus. Hæc tria sunt in diabolo. Primo quia non est debilis. Et propter hoc dicit: quod *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, etc.* Per carnem et sanguinem intelliguntur vitia carnis. (1 *Cor.* 15.) *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt,* et homines carnales. (*Gal.* 1.) *Continuo non acquievi carni et sanguini,* id est, hominibus carnalibus. Dicit ergo: *Non est nobis colluctatio, etc.* Quod videtur esse falsum qualitercumque accipiatur, quia ut dicitur (*Gal.* 5.) *Caro concupiscit adversus spiritum, etc.* (*Ps.* 118.) *Multi qui persequuntur me.* Respondeo dupliciter. Primo ut dicamus, *Non est nobis colluctatio adversus, etc.* Supple tantum, quin etiam adversus diabolum. Vel aliter, quia actio quæ instrumento attribuitur, est principaliter agentis: sicut accipitur illud (*Rom.* 9.) *Non*

est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei, quasi dicat: Quod vultis aliquid, vel facitis, a vobis non est, sed aliunde, sc. a Deo : sic hic, *Non est nobis colluctatio*, *etc.* exponatur, id est, quod nos impugnent, sc. caro et sanguis, hoc non est eorum principaliter, sed a superiore movente, sc. a diabolo.

Consequenter describitur a potentia: quia *Adversus principes et potestates tenebrarum harum.* (*Joan.* 14.) *Venit enim princeps hujus mundi, etc.* Dicitur autem princeps mundi, non creatione, sed imitatione mundanorum. (*Joan.* 1.) *Et mundus eum non cognovit*, id est, princeps mundi. Vel dicitur princeps quasi primatum capiens. Unde principes quasi primi duces ad aliquid. (*Ps.* 67.) *Principes conjuncti psallentibus.* (*Gen.* 23.) *Princeps Dei es apud nos.* Ad potestatem autem pertinet justitiam exercere. Inquantum ergo aliqui dæmones inducunt aliquos ad rebellandum Deo, dicuntur principes: inquantum vero habent potestatem puniendi illos, qui eis subjiciuntur, dicuntur potestates. (*Luc.* 22.) *Hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum, etc.* Sed cum ex ordinibus omnibus ceciderint aliqui, quare mentionem facit Apost. de illis duobus ordinibus denominans dæmones? Respondeo : In nominibus ordinum sunt tria. In quibusdam enim importatur ordo ad Deum: in quibusdam vero potestas: in quibusdam vero Dei ministerium. In nominibus enim Cherubim et Seraphim et Thronorum, importatur conversio ad Deum. Dæmones autem adversi sunt Deo, et ideo eis non competunt hæc nomina. Item quædam nomina important ordinem ad ministerium Dei, sicut angeli et archangeli : et ista etiam nomina non competunt dæmonibus, nisi cum adjuncto sc. satanæ. Tertio etiam, quia virtutes et dominationes important ordinem ad servitium Dei: ideo eis non conveniunt hæc nomina, sed tantum ista duo, quæ communia sunt bonis et malis, sc. principatus et potestates. Sunt ergo et potentes et magni, ideo habent magnum exercitum: contra quem habemus pugnare adversus mundi rectores tenebrarum harum, scilicet peccatorum. (*Supra* 5.) *Eratis enim aliquando tenebræ etc.* Quia quidquid est tenebrosum, totum est de ordine istorum, et subjectum eis. Glos. Mali homines sunt equi, diaboli equites, ergo occidamus equites, et equos possideamus. (*Joan.* 1.) *Et tenebræ eum non comprehenderunt.*

Sunt etiam astuti, quia *Contra spiritualia nequitiæ*, id est, contra spirituales nequitias, emphatice loquendo, per quod intelligitur plenitudo nequitiæ. Dicit autem spiritualia nequitiæ, quia quanto est altior secundum naturam, tanto, quando convertitur ad malum, est pejor et nequior. Unde Philosophus dicit, quod homo malus, est pessimus omnium animalium. Et ideo dicit, *Spiritualia nequitiæ*, quia spirituales et nequissimi sunt. Et dicit, *In cælestibus*, duplici de causa. Vel ut ostendat virtutem et avantagium, ad superandum nos: quia nos in terra, ipsi autem in alto, sc. in aere caliginoso, et ideo habent partem meliorem. (*Luc.* 8.) *Volucres cæli comederunt illud.* Vel dicit, *In cælestibus*, quia pro cælestibus est ista pugna: et hoc debet animare nos ad pugnam.

LECTIO 4.

Armorum Dei necessitas, tum ad protegendum, tum ad impugnandum describitur, quorum etiam diversitas tangitur.

13. *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.*
14. *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ.*
15. *Et calciati pedes in præparationem evangelii pacis.*
16. *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi igneu extinguere:*
17. *Et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.*

Supra exposuit Apostolus, quod dictum est de insidiis diaboli, hic monet nos de armatura sumenda. Et circa hoc facit duo. Primo concludit ex præmissis armaturæ necessitatem. Secundo, armorum diversitatem describit, ibi, *State ergo*, etc. Dicit ergo, habetis hostes malos, nequissimos et potentes, et pro re ardua pugnantes, quia pro cælestibus: *Propterea accipite armaturam Dei*, id est, armamini spiritualibus armis. (2 *Cor.* 10.) *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, etc.* Et hoc, *Ut possitis resistere.* (1 *Petr.* 5.) *Cui resistite fortes in fide, etc.* (*Jacob.* 4.) *Resistite diabolo, et fugiet a vobis.* Quanto magis enim ei ceditur, tanto plus insequitur. *In die malo.* Et hoc propter mala, quæ in die fiunt. (*Supra* 5.) *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* (*Eccl.* 7.) *Diem malam præcave, etc.* Item accipite non solum ad resistendum, sed etiam ad proficiendum. *Et in omnibus perfecti state*, id est, in adversis et prosperis immobiliter state. (*Jac.* 1.) *Sitis perfecti, in nullo deficientes.* De hoc (1 *Petr.* 1.) *Perfecti sperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, etc.* Sed nunquid omnes debent perfecti esse? Respondeo. Triplex est perfectio: una sufficientiæ, quam habet homo, secundum quod habet, quod sibi est necessarium ad salutem, sicut illud, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, quasi dicat: ut nihil sit in corde tuo, quod sit contra Deum. Et hoc est de necessitate salutis. (*Jac.* 1.) *Ut sitis perfecti et integri in nullo deficientes, etc.* Alia est perfectio totalis abundantiæ, quæ est perfectio patriæ, quæ est consummata gloria, in hoc, quod perfectus totaliter inhæreat Deo. (*Matth.* 22.) *In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cœlo.* Et de hac loquebatur Apostolus (*Philip.* 3.) *Non quod jam acceperim aut quod jam perfectus sim.* Et paulo post: *Fratres, ego non arbitror me comprehendisse.* Alia est media, sc. consilii, qua homo nititur se abstrahere ab his et ire ad illas.

Deinde cum dicit: *State ergo, etc.* describit diversitatem armorum. Est autem triplex genus spiritualium armorum, ad similitudinem corporalium, quorum quædam sunt similia indumento ad tegendum, quædam vero ad protegendum, et quædam ad impugnandum. Indumento autem tria sunt necessaria. Primo quod cingatur. Et quantum ad hoc dicit, *State ergo succinc tilumbos vestros, etc.* Sed prius induit se homo quam se cingat. Apost. autem accipit hæc secundum ordinem armaturæ spiritualis. In bello

autem spirituali prius est necesse concupiscentias carnis restringuere, sicut vicinus hostis est prius vincendus: hoc autem fit per restrictionem lumborum, in quibus viget luxuria, quod fit per temperantiam, quæ gulæ et luxuriæ contrariatur. (*Luc.* 12.) *Sint lumbi vestri præcincti, etc.* (*Job.* 38.) *Accinge sicut vir lumbos, etc.* Sed *In veritate*, id est, in rectitudine intentionis, et non simulate. Alia littera habet in charitate. (1 *Cor. ult.*) *Omnia vestra in charitate fiant.* Secundo monet vincere cupiditates rerum. Duplex autem invenitur armatura contra eas, sc. justitia, et abrenuntiatio rerum temporalium. Et ideo primo præcipit, ut eas non injuste usurpemus, quod facit justitia. Et ideo dicit: *Induti loricam justitiæ*, sc. propter quam homo abstinet a rebus alienis. Dicitur autem justitia lorica, quia sicut lorica tegit membra, ita justitia virtutes omnes. (*Sap.* 5.) *Induet pro thorace justitiam, et accipiet pro galea judicium certum.* Secundo præcipit, ut rerum temporalium curam superfluam deponamus, quia dum his nimis intendimus, non habemus pedes paratos ad divina negotia et mysteria annuntianda. Et propter hoc, dicit: *Et calciati pedes*, id est, affectus dispositi sint, supple *In præparatione evangelii pacis.* In signum hujus misit Apostolos Dominus. (*Marc.* 6.) Calciatos sandaliis, quæ habent subtus soleas: per quod significatur elevatio mentis a terrenis: et aperta sunt superius, per quod significatur promptitudo ad divinam sapientiam. Dicit autem pacis, quia per evangelium pax nobis annuntiatur. (*Matth.* 10.) *In quamcumque domum intraveritis, dicite, pax huic domui.*

Item secundo sunt arma ad protegendum. Duo autem in nobis sunt protegenda, quæ sunt principia vitæ, sc. pectus in quo est cor, et caput in quo est cerebrum. Pro pectore autem est scutum. Et ideo dicit: *In omnibus sumentes scutum fidei*, quia sicut scutum supponitur omnibus armis, ita fides omnibus aliis virtutibus. Alia sunt enim arma virtutum moralium, scilicet temperantiæ, id est, succinctio lumborum, et justitiæ, id est, induitio loricæ: et hoc genus armorum, sc. scutum, est virtuti stheologicæ, scilicet fidei: quia sicut per scutum repelluntur tela, ita per fidem omnia contraria, et habetur victoria. (*Hebr.* 11.) *Sancti per fidem vicerunt regna*: sicut per virtutes morales vincimus potestates terrenas. Et ideo ait, *In quo possitis omnia tela ignea nequissimi extinguere*, sc. diaboli, cujus tela sunt quædam immissiones per angelos malos. Ignea sunt, quia adurentia pravis concupiscentiis. (*Ps.* 75.) *Supercecidit ignis, etc.* Hæc autem per fidem extinguntur: quæ tentationes præsentes et transitorias extinguit per bona spiritualia et æterna, quæ promittit sacra scriptura. Unde Dominus (*Matth.* 4.) Diabolo tentanti producebat et opponebat auctoritates sacræ scripturæ. Et sic debemus facere, si tentat de gula, secundum illud. (*Deut.* 8.) *Non in solo pane vivit homo.* Vel illud, *Non est regnum Dei, esca et potus.* (*Rom.* 14.) Si de luxuria: *Non mœchaberis.* Si de furto: *Non furtum facies:* et sic de aliis.

Dicitur autem scutum fidei, quia sicut protegit totum pectus, ita fides debet esse in pectore. Spes autem dicitur galea, quia sicut galea est in capite, ita caput virtutum moralium est finis: et de hoc est spes, sc. de fine. Et ideo dicitur: *Et galeam salutis assumite.* Item tertio sunt arma ad impugnandum, quia non solum sufficit se defen-

dere, sed etiam oportet adversarium impugnare. Hoc autem sicut fit per gladium materialem corporaliter, ita per verbum Dei, quod est Spiritus Sancti gladius spiritualiter. Et propter hoc, dicit: *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*, sc. assumite. (*Hebr. 4.*) *Vivus est sermo Dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus.* Et prædicatio dicitur gladius spiritus, quia non penetrat usque ad spiritum, nisi ducatur a Spiritu Sancto. (*Matth. 10.*) *Non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.* Sic ergo habemus arma quibus defendamur a carnalibus hostibus, sc. a gula et luxuria, quod fit per temperantiam, ibi: *State ergo succincti lumbos vestros, etc.* Item quibus vincamus cupiditates terrenas, sc. arma justitiæ, quæ abstinere nos faciunt ab illicitis, ibi: *Induti loricam justitiæ.* Et puritatem affectus, seu paupertatem, quæ nos retrahit etiam a licitis, ibi: *Calciati pedes, etc.* Item habemus arma quibus protegamur ab erroribus, sc. arma fidei, ibi: *In omnibus sumentes scutum fidei.* Et etiam ab hostibus generis humani, ibi: *Quo*, sc. scuto fidei, *Possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Item habemus arma quibus in bonis spiritualibus confirmamur, sc. arma spei, ibi: *Et galeam salutis assumite.* Galea ponitur in capite, sic spes in fine. Nunc autem caput virtutum moralium est ipse finis, de quo est spes. Unde nihil est aliud, galeam salutis assumere, quam spem de ultimo fine habere. Item habemus arma ad impugnandum ipsos dæmones, sc. *Gladium spiritus quod est verbum Dei*: quod fit frequenter in sermonibus, in quibus verbum Dei penetrans corda peccatorum expellit congeriem peccatorum et dæmonum.

LECTIO 5.

Confirmantur, ac confortari docentur in Domino, et per orationem ad Deum, in Dei potentia et virtute confidere, solitaque imprecatione Epistolam claudit.

18. *Per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia, et obsecratione pro omnibus sanctis.*
19. *Et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium evangelii,*
20. *Pro quo legatione fungor in catena ista, ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui.*
21. *Ut autem et vos sciatis, quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater et fidelis minister in Domino,*
22. *Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt, et consolentur corda vestra.*
23. *Pax fratribus et charitas cum fide a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo.*
24. *Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.*

Supra posuit Apostolus quæ dixerat de insidiis et armaturis, hic exponit illud quod etiam dixerat de confirmatione et confortatione in potentia Dei: et hoc fit per orationem ad Deum super auxilio divino. Facit autem tria. Primo monet eos ad orandum pro seipsis. Secundo pro aliis. Tertio pro ipsomet Apostolo. Circa primum ponit septem conditiones orationis. Primo quod de-

bet esse perfecta. Unde dicit: *Omnem orationem*, quod fit cum in omnibus recurrit quis ad orationem, vel orat pro omni bono. Secundo quod sit humilis, non præsumptuosa. (*Ps.* 101.) *Respexit in orationem humilium, etc.* Quod fit quando homo non putat se exaudiri propter merita sua sed propter misericordiam divinam. Et ideo dicit: *Obsecrationem*, id est, per sacræ rei acceptionem. (*Philip.* 4.) *In omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Tertio quod sit continua, ibi: *Omni tempore.* (1. *Thess.* 5.) *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite.* (*Ps.* 33.) *Benedicam Dominum in omni tempore*, sc. statuto. Quarto quod sit devota, quia in spiritu. (1. *Cor.* 14.) *Psallam spiritu, psallam et mente*, id est, non ut vagus. Quinto quod sit vigilans, ibi: *Vigilantes.* (1 *Petr.* 4.) *Estote prudentes, et vigilate in orationibus.* Sexto quod sit instans, ibi: *In omni instantia.* (*Rom.* 12.) *Orationi instantes, etc.* Septimo charitativa, ut sc. fiat pro omnibus aliis sanctis, ibi: *Et obsecratione pro omnibus sanctis.* (1. *Tim.* 2.) *Obsecro enim primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, etc.*

Deinde ultimo pro se petit orationes fieri, ibi: *Et pro me.* Ubi tria petit pro se, quæ cuilibet prædicatori sunt necessaria, sc. quod os aperiat, et ad prædicandum se præparet quantum in se est, et detur sibi gratia. Et ut hæc tria sibi dentur, petit ut oretur pro se, dicens: Ut detur mihi sermo in apertione oris mei. Non enim potero loqui, nisi quod dederit mihi Dominus, dicebat ille Balaam (*Numer.* 22.) Unde Dominus (*Matth.* 10.) *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus, etc.* Unde dicitur ibidem: *Dabitur enim vobis in illa hora quod loquamini.* Hoc autem dictum primo ponit Apostolus, ut detur, inquit, mihi sermo in apertione oris mei. (*Col. ult.*) *Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis.* Et ad quid Paule? Respondet, ut scilicet possim cum fiducia notum facere evangelii mysterium, pro quo legatione fungor in catena. Et hoc est secundum quod petit: quia non solum est necessarium prædicatori, ut detur ei sermo in apertione oris, seu scientiæ: sed ut sermonem sibi datum prædicet audacter et cum fiducia. Et hoc est, quod dicit, *Cum fiducia, etc.* Et sic prædicabant Apostoli, de quibus (*Act.* 4.) Quod *loquebantur cum fiducia verbum Dei.* Commendat autem Apostolus officium prædicationis ab excellentia et altitudine. Unde dicit: *Mysterium evangelii.* Secundo ostendit, quod pro ipso libenter sustinuit tribulationem et ignominiam. Unde dicit: *Pro quo legatione fungor in catena.* De his duobus simul (*Col. ult.*) *Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod et vinctus sum.* Et quia dicitur (*Eccl.* 20.) *Ex ore fatui reprobatur parabola*, non enim dicit eam tempore suo, ideo Apostolus non solum petit, quod detur sibi sermo, seu prædicandi scientia, sed gratia loquendi cum fiducia, ut sc. non desisteret ab incepto pro catenis, quibus catenatus erat, ab incepto et commisso sibi officio fiducialiter et fideliter prosequendo. Tertio petit, ut detur sibi temporis seu modi congruentia, quia tempus loquendi et tempus tacendi: ut dicitur (*Eccl.* 3.) Et ideo dicit, ut in ipso audeam, prout oportet me loqui. Et certe in omnibus modus, et qualitas facit gratum. Et hoc idem petebat Apostolus (*Col. ult.*) *Ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui:* quia ut dicitur (*Prov.* 15.) *Sermo opor-*

tunus, optimus. In fine autem hujus epistolæ, Apostolus statum suumEphesiis manifestat, cum dicit: *Ut autem et vos sciatis, etc*. Ubi primo facit, quod dictum est. Secundo eos more solito salutat, ibi, *Pax fratribus, etc*. In prima parte tria facit. Primo ponitur status sui manifestatio, ibi: *Ut autem et vos sciatis, etc*. Secundo discipuli nuntiantis multiplex commendatio, ibi: *Tychicus frater meus charissimus et fidelis, etc*. Tertio ostendit finem, pro quo eis manifestat statum suum, quia sc. est ipsorum consolatio, ibi: *Et consolentur corda vestra*. Dicit ergo: ut autem vos sciatis, quæ circa me sunt, quid agam, omnia nota vobis faciet, etc. Quasi dicat Apostolus, pro mysterio evangelii, pro quo catenatus sum, volo quod sciatis, quod catena et omnes tribulationes et omnia supplicia, quæ in credito officio inferuntur, non me angunt, nec cor mutant, nec pervertunt interius, nec attingunt, sed certe sic augor de istis, quod omnia circa me sunt, non intra. Et quia non possum ire ad annuntiandum vobis, utpote catenatus, omnia nota faciet vobis Tychicus frater meus charissimus et fidelis minister in Domino. Et ideo secure credatis ei de omnibus. (*Luc*. 12.) *Quis putas est fidelis servus et prudens, etc*. Et iste certe est talis, quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt. Et hæc est discipuli commendatio. Et ad quid? ut consoletur corda vestra.

Deinde cum dicit: *Pax fratribus, etc*. ponit Apostolus consuetam salutationem. Et advertendum est, quod licet gratia præcedat pacem et charitatem mutuam hominum ad se invicem, et ad Deum quo ad collationem (quia non est pax impiis, dicit Dominus) tamen quo ad executionem gratiæ, et veritatis et charitatis conservationem pax præcedit suo modo. Et ideo primo optat eis pacem ad se invicem et charitatem ad Deum, dicens: *Pax fratribus et charitas cum fide*. Et quia licet pax et charitas multum faciant ad gratiæ conservationem, tamen quia semper supponunt ipsam gratiam, sine qua haberi non possunt, ideo optat eis gratiam. Unde dicit: *Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen*.

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

SUPER EPISTOLAM

S. PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

PROLOGUS.

Justorum semita quasi lux splendens, etc. (*Prov.* 4.) In hac auctoritate describitur vita sanctorum ex tribus. Ex eorum arctitudine, ibi : *Semita*, quia (*Matth.* 7.) *Arcta est via, etc.* (*Job.* 28.) *Semitam ignoravit avis, etc.* Ex claritate, ibi: *Lux splendens.* (*Ephes.* 5.) *Eratis aliquando tenebræ, etc.* Justi enim sunt lucentes, et ideo eorum via est lucida. Ex profectu, quia semper crescit. (1 *Petr.* 2.) *In eo crescatis, etc.* Et hoc usque ad perfectum diem, sc. gloriæ. (1 *Cor.* 13.) *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur, etc.* E converso malorum via est lata, obscura, tenebrosa, et deficiens. Unde (*Prov.* 4) subditur: *Via impiorum tenebrosa, etc.* Et (*Matth.* 7.) *Lata porta, et spaciosa via, quæ ducit ad perditionem, etc.* Ex his verbis trahi potest materia hujus epistolæ. Erant enim Philippenses in Christi recta semita, tribulationes multas pro Christo sustinentes. Item illuminati per fidem. (*Infra* 2.) *Inter quos lucetis, etc.* Item proficiebant, ut patet per totam epistolam. Item convenienter post epistolam ad Ephesios, in qua fit instructio, qualiter servanda sit ecclesiastica unitas : hi proponuntur in exemplum servandæ ecclesiasticæ unitatis, qui optime eam servaverunt.

CAPUT I.

Pro Philippensibus gratias agit de præteritis bonis, dicitque se gaudere de eorum in fide profectu, in qua ad judicium usque proficient, per virtutem Dei.

1. *Paulus et Timotheus servi Jesu Christi: omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis cum episcopis, et diaconibus.*
2. *Gratia vobis, et pax a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo.*
3. *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri.*
4. *Semper in cunctis orationibus meis, pro omnibus vobis in gaudio deprecationem faciens.*
5. *Super communicatione vestra in evangelio Christi a prima die usque nunc.*
6. *Confidens hoc ipsum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu.*
7. *Sicut est mihi justum, hoc sentire pro omnibus vobis: eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione, et confirmatione evangelii socios gaudii mei omnes vos esse.*

Dividitur autem hæc epistola in salutationem, et epistolarem narrationem. Secunda, ibi: *Gratias ago, etc.* Circa primum tria facit: quia primo describuntur personæ salutantes. Secundo personæ salutatæ, ibi: *Omnibus sanctis, etc.* Tertio bona optata, ibi: *Gratia vobis, etc.* Circa primum primo ponuntur personæ salutantes. Secundo earum conditio, ibi: *Servi, etc.* Circa primum primo ponitur persona principalis, cum dicit: *Paulus.* Et interpretatur, Paulus, quasi modicus. In quo notatur ejus humilitas. (*Is.* 60.) *Minimus erit in mille, et parvus in gentem fortissimam.* Secundo, ibi: *Et Timotheus*, ponitur persona adjuncta, quia fuerat eorum prædicator. (*Infra* 2.) *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.*

Deinde cum dicit: *Servi, etc.* ponitur conditio eorum. (2 *Cor.* 4.) *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum: nos autem servos vestros per Jesum, etc.* Sed contra (*Joan.* 15.) *Jam non dicam vos servos, etc.* Respondeo: duplex est servitus secundum duplicem timorem. Timor enim pœnæ causat malam servitutem, et de hac intelligitur dictum præmissum. (*Joan.* 15.) Timor vero castus causat servitutem reverentiæ, et de hac loquitur Apostolus hic. Personæ salutatæ sunt omnes de ecclesia Philippensi. Et primo minores. Unde dicit: *Omnibus sanctis qui sunt Philippis*, quæ est civitas, quam Philippus condidit, et dicit sanctis: et hoc propter baptismum. (*Rom.* 6.) *Quicumque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus.* Majores autem tangit, dicens: *Cum episcopis, etc.* Quæstio est, quare minores præponit majoribus: quia prius est populus, quam prælatus. (*Ezech.* 34.) *Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Greges enim pascendi sunt a pastoribus, non e converso. Item cur intermittit presbyteros. Respondeo: dicendum est, quod comprehenduntur cum episcopis, quia in una civitate non sunt plures episcopi: unde dicens in plurali, dat intelligere etiam presbyteros. Et tamen est alius ordo, quia

ex ipso evangelio hoc legitur, quod post designationem duodecim Apostolorum (quorum personas gerunt episcopi) designavit septuaginta duos discipulos, quorum locum sacerdotes tenent. Dionysius etiam distinguit episcopos et sacerdotes. Sed in principio, licet ordines fuerint distincti, non tamen nomina ordinum, unde hic comprehendit presbyteros cum episcopis.

Deinde ponit bona optata, ibi: *Gratia, etc.* Et sunt duo, quæ includunt omnia. Primum est gratia Dei remittens peccata. (*Ephes.* 2.) *Gratia salvati estis, etc.* Ultimum est pax hominis. (*Ps.* 147.) *Qui posuit fines tuos pacem, etc.* Et per consequens optat bona media, et hoc a Deo patre. (*Jac.* 1.) *Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a patre luminum.* Item per meritum humilitatis Christi. Et ideo addit: Et Domino Jesu Christo. (*Joan.* 1.) *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* (*Ephes.* 2.) *Ipse enim est pax nostra, etc.* Consequenter ponit epistolarem narrationem. Et circa hoc duo facit, quia primo agit gratias de præteritis. Secundo hortatur ad profectum in futurum, ibi: *Scire autem vos volo, etc.* Circa primum primo præmittit gratiarum actionem pro eis. Secundo materiam ejus, ibi: *Super communicatione, etc.* Gratias autem agit super adjuncto gaudio et deprecatione. Et ideo hæc tria tangens, dicit: *Gratias Deo nostro.* Gratias agere, est recognoscere gratiam sibi factam. (1 *Thess. ult.*) *In omnibus gratias agite.* In omni memoria vestra, quia in eis nihil occurrit Apostolo, quod non esset dignum gratiarum actione. Et hoc est valde magnum. (*Prov.* 10.) *Memoria justi cum laudibus, etc.* Pro omnibus. (*Is.* 60.) *Populus autem tuus, omnes justi in perpetuum, etc.* Agit ergo gratias pro eorum bono, orationem et deprecationem pro custodia: totum tamen pro gaudio. (1 *Reg.* 12.) *Absit autem a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis.*

Deinde cum dicit: *Super communicatione, etc.* tangit de materia trium prædictorum. Et primo ponit materiam gratiarum actionis. Secundo gaudii de futuris, ibi: *Confidens, etc.* Tertio deprecationis, ibi: *Testis, etc.* Dicit ergo: super communicatione, sc. qua communicatis doctrinæ evangelii, credendo et opere implendo. Hæc est enim vera communicatio. (*Hebr. ult.*) *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci, etc.* — *A prima die*, etc. (*Eccl.* 27.) *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol, etc.* Et hoc ipsum confidens de vobis gaudeo, quia qui cœpit, etc. (*Jer.* 17.) *Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum.* — *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus.* Et hoc in virtute Dei. Et ideo dicit: *Qui cœpit, etc.* (*Joan.* 15.) *Sine me nihil potestis facere.* Quod est contra Pelagianos, qui dicunt principium boni operis esse ex nobis, sed consummationem ex Deo. Sed hoc non est verum: quia principium boni operis in nobis est cogitare de bono, et hoc ipsum est a Deo. (2 *Cor.* 3.) *Non quod sufficientes simus* cogitare *aliquid a nobis, quasi ex* **nobis**, *etc.* — *In diem Christi Jesu*, **quo** remunerabit singulos. (2 *Tim. ult.*) *In reliquo reposita est mihi* **corona** *justitiæ, quam reddet mihi Dominus, etc.* (1 *Cor.* 1.) *Confirmabit vos* **usque** *in finem sine crimine, etc.*

Ratio gaudii **ponitur**, cum dicit: *Sicut est mihi, etc.* **quia sc.** id justum est, quia congaudetis **mihi de** bonis meis. Eo quod habeam **vos, etc.** quasi dic

Habeo de vobis hanc conscientiam tales vos esse, ut sc. gaudeatis de his, de quibus et ego ideo gaudeo, quod gaudium est in vinculis meis, quia tunc pro Christo fuit ligatus, de quo gaudebat. (*Jac. 1.*) *Omne gaudium existimate fratres mei cum in varias tentationes incideritis, scientes, etc.* (*Act. 5.*) *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati, etc.* Et in defensione, et in confirmatione Evangelii, sc. audacter prædicando, contra tyrannos et hæreticos, et confirmando Evangelium in cordibus fidelium. (*Act. 18.*) *Perambulans ex ordine Galatiam regionem, et Phrygiam, confirmans omnes discipulos.* Vel aliter secundum Glossam. *In corde*, id est desiderio, ut socii sitis sempiterni gaudii. (*Joan. 16.*) *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* Et hoc non potest abstrahi a corde meo, quia etiam in vinculis existens, et intentus confirmationi, et defensioni evangelii, sollicitudo de vobis non recedit de corde meo.

LECTIO 2.

Cupit Apostolus Philippensium charitatem augeri, pro quo augmento Deum orat, vultque eos immunes esse a malo, ac in dies in bono proficere.

8. *Testis enim est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi.*

9. *Et hoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet in omni scientia, et in omni sensu:*

10. *Ut probetis potiora, ut sitis sinceri, et sine offensa in diem Christi.*

11. *Repleti fructu justitiæ per Jesum Christum, in gloriam, et laudem Dei.*

12. *Scire autem vos volo fratres, quia quæ circa me sunt magis ad profectum venerunt evangelii:*

13. *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio, et in cæteris omnibus,*

14. *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.*

15. *Quidam quidem, et propter invidiam, et contentionem, quidam autem, et propter bonam voluntatem Christum prædicant,*

16. *Quidam ex charitate, scientes quoniam in defensione evangelii positus sum.*

17. *Quidam autem ex contentione Christum annuntiant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.*

Posita materia gaudii de spe futura, hic ostendit super quo deprecationem pro eis facit. Et primo præmittit suum desiderium, quod ostenditur omnino fervens. Secundo materiam deprecationis, ibi, *Et hoc oro, etc.* Et quia cordis desiderium soli Deo est manifestum, ideo invocat Deum testem quod pro eis deprecetur cum desiderio. (*Job. 16.*) *Ecce in cœlo testis meus est*, sc. Deus, *etc.* Quomodo cupiam vos, sc. ego, existens in visceribus Jesu Christi. Vel quomodo cupiam vos esse in eis, quasi dicat: quomodo cupiam vestram salutem, et participationem viscerosæ charitatis Christi. (*Luc. 1.*) *Per viscera misericordiæ Dei, etc.* quasi dicat: quia ad profunda, et intima cordis, virtus amoris pertingit. Vel cupiam ut sitis in visceribus Jesu Christi, id est, ut ipsum intime diligatis, ut et diligamini ab eo, in hoc enim vita hominis consistit.

Deinde cum dicit: *Et hoc oro, etc.* ponit deprecationem, et tria bona optat. Primo quantum ad interioris charitatis augmentum. Affectus enim interior perficitur per charitatem, et ideo non habenti charitatem, optandum est ut habeat, habenti vero, ut perficiatur. Unde dicit: *Ut charitas, etc.* Pro augmento autem charitatis orandus est Deus, quia solus Deus hoc in nobis operatur. (2 *Cor.* 9.) *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, etc.* Et hoc necessarium est ut petamus, et nos, quia (*Matth.* 5.) *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Secundo quantum ad intellectum. Unde dicit: *In omni scientia.* Sed nunquid ex charitate provenit scientia? Sic, quia dicitur (1 *Joan.* 2.) *Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis, et non necesse habetis ut aliquis doceat vos, sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, etc.* Item charitas est spiritus, de quo dicitur (*Joan.* 16.) *Cum venerit ille spiritus veritatis docebit vos omnem, etc.* Cujus ratio est, quia qui habet habitum, si rectus est habitus, sequitur inde rectum judicium de his quæ pertinent ad illum habitum, si vero corruptus falsum. Sicut circa venerea temperatus habet bonum judicium, intemperatus non, sed falsum.

Omnia autem quæ a nobis fiunt, sunt informanda charitate, et ideo habens charitatem, habet rectum judicium, et quantum ad cognoscibilia. Et sic dicit: *In omni scientia*, qua sc. agnoscat veritatem, et inhæreat circa ea quæ sunt fidei. Hæc est scientia sanctorum, de qua dicitur (*Sap.* 10.) et quantum ad operabilia, et sic dicit: *Et in omni sensu*, qui est vis cognoscitiva circa exteriora objecta. Et proprium ejus est ut statim judicet de proprio sensibili recte. Et ideo hoc nomen translatum est ad interius judicium rationis, unde sensati dicuntur qui habent rectum judicium circa agibilia. (*Sap.* 1.) *Sentite de Domino in bonitate, etc.* (*Sap.* 6.) *Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus, etc.* Sed hic sensus debet esse non tantum considerativus, sed etiam discretivus inter bonum et malum, et inter bonum et melius. Unde subdit: *Ut probetis, etc.* Nota quod charitas perficit sensum ut probet bona, sed perfecta charitas ut probet meliora. (1 *Cor.* 12.) *Æmulamini meliora charismata, etc.* (*Infra cap.* 14.) *Sectamini charitatem, etc.* Et ideo dicit: *Potiora.* Tertio quantum ad effectum. Et primo ponit immunitatem a malo. Secundo perfectionem in bono. Primum in hoc quod dicit: *Ut sitis sinceri.* Est enim duplex peccatum vitandum, sc. interioris corruptionis, qua homo corrumpitur in se, et hoc excluditur per sinceritatem. (1 *Cor.* 5.) *In azymis sinceritatis, etc.* Aliud est in proximum, sc. offensa. Et ideo dicit: *Et sine offensa.* (1 *Cor.* 4.) *Sine offensione estote Judæis et Gentilibus, et Ecclesiæ Dei sicut ego, etc.* Et (2 *Cor.* 6.) *Nemini dantes ullam offensionem, etc.* In diem Christi Jesu, id est, usque in finem vitæ. (*Matth.* 24.) *Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit.* Quantum ad gratiam, dicit: *Repleti fructu justitiæ*, ut opera justitiæ quædam fructus sint. (*Rom.* 6.) *Habetis fructum vestrum in sanctificatione, etc.* Vel fructu justitiæ, id est, præmio justitiæ, sc. corona. (2 *Tim.* 4.) *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, etc.* (*Sap.* 4.) *Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, etc.* Et hoc habetur per Christum, quia omnia, quæ facimus, sunt bona per ipsum. (*Joan.* 15.) *Sine me nihil potestis facere, etc.*

Et hæc facienda sunt hoc fine, sc. in gloriam et laudem Dei : quia ex operibus Sanctorum, Deus clarificatur, cum inde alii prorumpunt in laudem Dei. (*Ps.* 148.) *Laudate Dominum in sanctis ejus, etc.* (*Jer.* 33.) *Erit mihi in nomen, et in gaudium, et in laudem, et in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona, etc.*

Deinde cum dicit : *Scire autem, etc.* admonet ad futura. Et primo ponit exempla exequenda, et vitanda. Secundo concludit moralem monitionem in 4 cap. ibi : *Itaque fratres mei charissimi, etc.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quæ sunt imitanda : secundo quæ sunt vitanda 3 cap. ibi : *De cætero, etc.* Item prima dividitur in duos, quia primo inducit se eis imitandum : secundo alios, secundo cap. ibi : *Si qua ergo, etc.* Item prima in tres, quia primo ponit exemplum profectum suum. Secundo gaudium, quod habet ex profectu, ibi : *Quid enim, etc.* Tertio fructum ex profectu suo, ibi : *Scio enim, etc.* Item prima in duos. Primo præmittit profectum, secundo modum, ibi : *Ita ut vincula mea, etc.* Dicit ergo : Monui vos ad profectum, et ut formam habeatis profectum meum, scire vos volo, et quæ circa me sunt, exterius, quia tribulationes, et si exterius essent, non immutabant interius, sed magis ad profectum venerunt, quia ex eis fides prædicata magis profecit. (2 *Cor.* 1.) *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, etc.* Et ostendit profectum. Primo quantum ad se : secundo quantum ad alios, ibi : *Ut plures, etc.* Quantum ad se quidem manifestum fuerat quod talia pro Christo pateretur constanter, ita ut vincularetur, unde dicitur : *Ut vincula, etc.* quod est gloriosum pro Christo. (1 *Petr.* 4.) *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut alienorum appetitor : si a ut Christianus, non erubescat, etc* omni prætorio, sicut in curia Cæs etc. Ex parte vero aliorum fides cebat in communi. Unde dicit : *Ut res, etc.* (1 *Mac.* 4.) De elephant (*Eccl.* 10.) *Secundum judicem p sic et ministri ejus, etc.* (*Prov.* *Justus quasi leo confidens absqu rore erit, etc.* Ex parte tamen al est diversitas, quia quidam bene bantur, quidam male. Et qui bene dam ex generali charitate, et ex speciali amore ad Apostolu qui male, quidam ex generali quidam ex speciali odio ad Apost Sed ut mihi videtur, Apostolus cem ostendit causam propter quidam prædicabant. Primo invidiam. Et ideo Apostolus pravam intentionem ostendit, d *Quidam quidem propter invidia* (*Jac.* 3.) *Ubi zelus et contentio, constantia, et omne opus prav* *Cor.* 3.) *Cum sit inter vos zelus tentio, nonne carnales estis?* S propter amorem Christi, et Ev Unde dicit : *Quidam propter* *etc.* (*Ps.* 50.) *Benigne fac in bo luntate, etc.* Sed Apostolus ad cens : *Quidam vero ex charit* quæ facit bonam voluntatem, et ut supplerent defectum mei d prædicaverunt. Deinde Apostol ponit quod dixerat, dicens, que dam non secundum sanam in nem, sed ex contentione. C eorum contentio dupliciter pat modo ut publice prædicando, t nem facerent in populo Gentili Apostolum, supra illam quam Alio modo quia credebant quod audiens eos usurpare officium si missum, turbaretur, et ex hoc a tur afflictio afflicto.

LECTIO 5.

Gaudet Paulus Christum, et Evangelium publice prædicari, sive recta, sive mala intentione hoc fiat.

18. *Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.*

19. *Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem per vestram orationem, et subministrationem spiritus Jesu Christi.*

20. *Secundum expectationem, et spem meam, quia in nullo confundar, sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem.*

21. *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.*

22. *Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam, ignoro.*

23. *Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius.*

24. *Permanere autem in carne, necessarium propter vos.*

Supra Apostolus descripsit profectum ex ipso subsecutum, hic agit de gaudio concepto ex hoc profecto. Et ponitur primo materia gaudii: secundo ipsum gaudium, ibi: *Et in hoc gaudeo, etc.* Contingit autem quandoque quod aliquod gaudium provenit ex bona causa, et hoc directe, et per se, et quandoque ex mala causa, et hoc indirecte, et per accidens. Quando enim est ex bona causa, gaudendum est de effectu, et de causa, sicut de eleemosyna facta propter Deum. Sed quando est ex causa mala, tunc est gaudendum de effectu, sed de causa non: et sic de redemptione per Christum, licet fuerit ex scelere Judæ, et Judæorum. Ita contigit in ecclesia, ubi provenit utilitas quandoque per bonos prædicatores quo ad bonam intentionem, quandoque per malos quo ad malam: et de utraque gaudendum est, sicut dictum est. Et ideo dicit: *Quid enim, etc.* Per occasionem annuntiat Christum, qui non intendit hoc principaliter, sed propter aliud, puta lucrum vel gloriam. (*Prov.* 18.) *Occasionem quærit, qui recedere vult ab amico.* Per veritatem autem, quando ex recta intentione. (*Is.* 36.) *Obsecro Domine memento quæso quomodo ambulaverim coram te in veritate, et corde perfecto, etc.* Sed hoc utroque modo fit ad utilitatem ecclesiæ, ideo dicit: *Si Christus annuntietur, etc.* quia si aliud annuntiaret quam Christum, tunc multum interesset, quod fit quando falsa doctrina docetur. Aug.: Pastor qui propter veritatem annuntiat, est amandus, mercenarius qui propter lucrum est tolerandus: qui falsus, expellendus. Deinde ponit gaudium consequens, dicens: *Et in hoc*, sc. quod vincula mea manifesta sunt propter Christum, quod Christus annuntiatur, *gaudeo* in præsenti. (*Joan.* 14.) *Si diligeretis me, gauderetis utique, etc.* — *et gaudebo* in futurum. (*Is.* 51.) *Gaudium, et lætitiam obtinebunt, etc.*

Deinde cum dicit: *Scio enim, etc.* ponit fructum ex profectu suo provenientem. Et primo ponit ipsum fructum. Secundo movet quandam dubitationem, ibi: *Quod si vivere, etc.* Item primo proponit fructum. Secundo auxilium ipsum consequendi, ibi: *Per vestram orationem, etc.* Tertio assignat

materiam fructus, ibi : *Sed non in omni, etc.* Dicit ergo, gaudeo de his, et hoc propter fructum provenientem ex eis in salutem æternam. (*Is.* 45.) *Salvatus est Israel in Domino salute æterna, etc.* Et hoc ideo, quia quando nos aliqua bona facimus cooperando saluti aliorum, redundat in salutem nostram. Si enim, ut dicitur (*Matth.* 18.) *Qui scandalizaverit unum ex his pusillis, etc.* quanta gloria dignus est qui salutem multorum procurat? Auxilium autem est triplex, sc. ex parte aliorum mutua oratio. Unde dicit : *Per vestras orationes*, sc. ex quibus spero adjuvari a Deo. (*Jac. ult.*) *Orate pro invicem, ut salvemini, etc.* Ex parte Dei, de quo habemus spem salutis. (*Is.* 26.) *A facie tua Domine concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum salutis.* Et ideo dicit : *Et subministrationem spiritus Jesu Christi.* (*Rom.* 8.) *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram.* Et loquitur similitudinarie. Quando enim aliquis est debilis, indiget relevante ut sustentetur, et hoc est subministrare : et nos debiles sumus, ideo indigemus subministratione spiritus. (*Joan.* 14.) *Et suggeret vobis omnia, etc.* quasi vobis subministrando. Ex parte nostra est spes in Deo, quia (*Prov.* 11.) *Qui confidit in divitiis, corruet.* Oportet ergo quod spes nostra sit in Deo, etc. (*Ps.* 124.) *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, etc.* Et ideo dicit : Secundum expectationem, et spem meam. Sed nonne spes est expectatio, futuræ beatitudinis?

Dicendum est, quod spes est motus appetitus in bonum arduum. Et hoc dupliciter : quia quando quis sperat adipisci per se, sic spes est sine expectatione, quando autem per alium, tunc est spes cum expectatione, et sic nos expectamus spem habentes aliquid consequi per alium. (*Ps.* 39.) *Expectans expectavi Dominum, etc.* (*Rom.* 7.) *Spe salvi facti sumus.* Sed dicit : *Scio.* Et postea, *Spero, et expecto.* Nunquid certa est hæc spes? Respondet Apostolus dicens : Ita, quia in nullo confundar. (1 *Mac.* 2.) *Omnes qui sperant in illo non infirmantur.* (*Rom.* 5.) *Spes autem non confundit.* (*Eccl.* 2.) *Nullus speravit in Domino, et confusus est.* Hujus primo rationem assignat, secundo exponit eam, ibi : *Mihi enim vivere, etc.* Ratio hæc sumitur ex hoc, quod ipse totaliter ordinatur ad servitium Christi. quasi dicat : Ideo hæc mihi provenient in salutem, quia totaliter sum ad servitium Christi. Et primo ponit fiduciam, secundo perseverantiam : tertio certitudinem intentionis. Dicit ergo : Sed in omni fiducia, etc. quasi dicat : Multi persequuntur me, sed ego confido in Deum. (*Is.* 12.) *Fiducialiter agam, et non timebo.* (*Ps.* 11.) *Fiducialiter agam in eo.* Sicut semper, id est, a principio conversionis. (*Act.* 9.) Quomodo in Damasco fiducialiter egerit, etc. Ita et nunc. (*Job.* 27.) *Justificationem meam quam cœpi tenere, non deseram.* Tertio ostendit quod sit ejus recta intentio, quia magnificabitur Christus, qui cum sit verus Deus, non potest in seipso magnificari, vel minorari, sed in nobis, id est, in cognitione aliorum, tunc ergo quis magnificat Christum, quando ejus cognitionem dilatat. (*Eccl.* 43.) *Quis magnificabit eum sicuti est a principio?* Et hoc et verbo, et facto, quando magnitudo divini effectus ostendit magnitudinem ejus. Et inter effectus mirabiles justificatio est hæc, quamdiu est in corde hominis latens, non magnificabitur per eam Christus, nisi quantum ad cor illius, non quantum ad alios, sed quandocumque prorumpit in exteriora per actus corporales apparentes : tunc vere, et proprie magnificatur. Et ideo ait :

In corpore meo. In corpore nostro Christus dupliciter magnificatur. Uno modo in quantum corpus nostrum deputamus ad obsequium ejus, ministeria ejus corporaliter exequendo. (1 *Cor.* 6.) *Glorificate, et portate Deum in corpore vestro.* Alio modo corpus nostrum exponendo pro Christo. (1 *Cor.* 13.) *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, etc.* Sed primus modus fit per vitam: secundus vero per mortem. Ideo dicit: Sive per vitam, quia vivendo operatur, sive per mortem. (*Rom.* 14.) *Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus, etc.* quod etiam intelligi potest de morte spirituali. (*Col.* 3.) *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, etc.*

Deinde exponit quomodo mortificabitur per vitam, et per mortem, dicens, *Mihi enim vivere, etc.* Vita enim importat motionem quamdam. Illa enim vivere dicuntur, quæ ex se moventur. Et inde est quod illud videtur esse radicaliter vita hominis, quod est principium motus in eo: hoc autem est illud, cui affectus unitur, sicut fini: quia ex hoc movetur homo ad omnia. Unde aliqui dicunt illud ex quo moventur ad operandum, vitam suam, ut venatores venationem: et amici amicum. Sic ergo Christus est vita nostra, quoniam totum principium vitæ nostræ, et operationis est Christus. Et ideo dicit Apostolus, *Mihi enim vivere, etc.* quia solus Christus movebat eum. *Et mori lucrum*, hic Apostolus proprie loquitur. Quilibet enim sibi ad lucrum reputat, quando vitam quam habet imperfectam potest perficere. Sic infirmus ad lucrum reputat sanam vitam. Vita nostra Christus est. (*Col.* 3.) *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo, sed hic est imperfecta.* (2 *Cor.* 5.) *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino,* et ideo quando morimur corpore, perficitur nobis vita nostra, sc. Christus, cui tunc præsentes sumus. (*Ps.* 126.) *Cum dederit dilectis suis somnum, etc.* (2 *Tim.* 4.) *Ego enim jam delibor, et tempus meæ resolutionis instat, etc.*

Deinde cum dicit: *Quod si vivere, etc.* ponit dubitationem quamdam circa ea quæ dicta sunt. Et circa hoc duo facit. Primo ponit dubitationem: secundo solvit eam, ibi: *Et hoc confidens, etc.* Item prima in duas: quia primo ponit dubitationem: secundo proponit rationes ad utramque partem, ibi: *Coarctor autem, etc.* Dicit ergo: Si vivere in carne hic mihi est fructus, etc. Verum est, quod in corpore meo dum vivo, magnificatur Christus. Ergo vivere meum in carne, id est, vita mea in carne est hujusmodi fructus. Unde prædicat effectum de causa, id est, si vita affert mihi hunc fructum, ut Christus magnificetur, vita in carne est bona, et fructuosa. (*Rom.* 6.) *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, etc.* Si ergo ita est, ignoro quid eligam, utrum mori, vel vivere. (*Rom.* 8.) *Nam quid oremus sicut oportet nescimus, etc.* (*Sap.* 9.) *Cogitationes enim mortalium sunt timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.* Sed quare dubitas? quia *Coarctor, etc.* Primo ponit rationem ad partem unam: secundo ad aliam. In homine enim duplex est motus, naturæ, sc. et gratiæ. Naturæ ad non moriendum. (2 *Cor.* 5.) *Nolumus expoliari, sed supervestiri, etc.* (*Joan. ult.*) *Et alius ducet te quo tu non vis, etc.* Et gratiæ, quam suggeret charitas, quæ movet ad dilectionem Dei et proximi. Hic affectus ad dilectionem Dei movet, ut simus cum Christo. Et ideo dicit: *Desiderium habens dissolvi*, non simpliciter, *Sed esse cum Christo.* (2 *Cor.* 5.) *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus*

magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum, etc. In quo notatur falsitas opinionis Græcorum, quod animæ Sanctorum post mortem non statim sunt cum Christo. Et hoc ideo opto, quia est multo melius esse cum Christo. (*Ps.* 72.) *Quid enim mihi est in cœlo, etc. Defecit caro mea, et cor meum,* scilicet, ad habendum bonum. (*Ps.* 83.) *Melior est dies una in atriis tuis super millia, etc.* Dilectio autem proximi movet ad profectum proximi, et ideo dicit: *Permanere autem, etc.* id est, necessaria est vita mea propter utilitatem vestram. (2 *Cor.* 5.) *Sive mente excedimus Deo, sive sobrii sumus, vobis, etc.* Vel aliter, coarctor, etc. id est, ex duplici parte insurgit desiderium dissolvi, etc. melius, etc. Sententia non mutatur. Sed hoc non videtur dubitabile, quinimo videtur etiam Apostolus in priorem partem declinare. Primum enim desiderium excitat in nobis dilectio Dei, secundum dilectio proximi: Majus autem et melius est desiderium primum, igitur, etc.

Respondeo: dicendum est quod duplex est dilectio Dei, sc. dilectio concupiscentiæ, qua vult frui Deo et delectari in ipso, et hoc est bonum hominis. Item est dilectio amicitiæ, qua homo præponit honorem Dei, etiam huic delectationi, qua fruitur Deo, et hæc est perfecta charitas. Unde (*Rom.* 8.) *Neque mors, neque vita, neque Angeli, etc.* Et subdit 9 cap. *Optabam ego anathema fieri pro fratribus meis, etc.* Et hoc dixit, ut ostendat se esse perfectioris charitatis, quasi sit paratus propter amorem Dei, et gloriam carere delectatione visionis Dei, et ideo hoc elegit, et bene, tanquam magis perfectum.

LECTIO 4.

Pro eorum profectu se dicit non moriturum, seque venturum ad eos, ac ad perseverandum in Christi evangelio hortatur.

25. *Et hoc confidens scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum, et gaudium fidei.*
26. *Ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos.*
27. *Tantum digne evangelio Christi conversamini: ut sive cum venero et videro vos, sive absens, audiam de vobis quia statis in uno spiritu, unanimes, collaborantes fidei evangelii.*
28. *Et in nullo terreamini ab adversariis, quæ est illis causa perditionis, vobis autem salutis. Et hoc a Deo.*
29. *Quia vobis donatum est pro Christo non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini.*
30. *Idem certamen habentes, quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.*

Posita dubitatione et rationibus hinc inde, hic solvit dubitationem. Et primo quasi eligens unam partem, prænuntiat post futurum adventum suum ad eos quantum ad se, secundo ostendit quid requiratur ex parte eorum, ibi: *Tantum digne, etc.* Item prima in tres, quia primo præmittit futurum adventum, secundo ostendit fructum: tertio illum fructum exponit. Dicit ergo: postquam supradictum est quod permanere in carne necessarium est propter vos. Et hoc quod mea vita est fructuosa vobis, scio, ideo, sc. *Quia per-*

manebo, sed hoc quasi, *Confidens de Deo*. (*Prov.* 18.) *Justus quasi leo confidens, etc.* — *Manebo et permanebo*, id est, vivam et diu vivam. Sed contra, statim occisus est a Nerone. Respondeo: dicendum est quod epistola est facta vel scripta primo anno incarcerationis, quod fuit primo anno Neronis. Unde postea vixit septem annis. Omnibus vobis, id est, ad utilitatem omnium vestrum. (1 *Cor.* 10.) *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.* Et hoc ad profectum vestrum, id est, ut per meam exhortationem proficiatis in fide, et gaudeatis de mea vita quam audistis, sed magis gauderetis si essem præsens. (*Rom.* 1.) *Desidero autem videre vos, etc.* Deinde exponit quod dixerat, dicens: *Ut gratulatio vestra, etc.* id est, si detur ut iterum veniam ad vos, est ut gaudium abundans sim vobis. (*Ephes.* 3.) *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, etc.* Et hoc in Christo Jesu, quia hoc ipsum quod gaudebant de eo, erat propter Christum. (*Philem.*) *Fruar te in Domino, etc.*

Deinde cum dicit: *Tantum digne, etc.* ostendit quid requiratur ex parte eorum. Et circa hoc tria facit, quia primo facit hoc: secundo manifestat utilitatem inde consequentem, tertio explicat. Dicit ergo quod tantum ex parte eorum requiritur quod in evangelio Christi digne conversentur, sc. secundum quod doctrinæ tali congruit. (1 *Thess.* 2.) *Testificati sumus, ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam, etc.* (*Col.* 1.) *Ambuletis digne Deo, etc.* Ut sive cum venero ad vos et videro vos, sive absens audiam de vobis bona. Et hoc gaudium est mihi. (1 *Joan.* 3.) *Majorem horum non habeo gratiam quam ut audiam filios meos in veritate ambulare, etc.* Et nunc in speciali expetit ab eis: primo unitatem, secundo constantiam, ibi: *Et in nullo, etc.* Est autem Sanctis necessaria unitas triplex, sc. amoris: unde dicit: *Audiam de vobis*, quod sc. statis in uno spiritu, quod est per amorem. (*Ephes.* 4.) *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Et (1 *Cor.* 6.) *Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est.* Item concordiæ. Unde dicit: *Unanimes*, id est, unam voluntatem, et animum habentes. (*Act.* 4.) *Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una.* (*Ps.* 67.) *Qui inhabitare facit unius moris in domo, etc.* Item cooperationis. Unde dicit: *Collaborantes, etc.* ut sc. unus adjuvet alium. Ad hoc facit quod dicitur (1 *Reg.* 25.) *Congregatus est Israel universus, et planxerunt eum*, sc. Samuelem. (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre quasi civitas firma.* Secundo expetit constantiam, ibi: *Et in nullo, etc.* Et primo inducit ad fortitudinem: secundo ponit rationem. Dicit ergo: *Et in nullo, etc.* quia nihil possunt, nisi quantum Deus permittit. (*Luc.* 21.) *Capillus de capite vestro non peribit.* (*Ps.* 1.) *Folium ejus non defluet, etc.* (*Is.* 51.) *Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet?* Ratio autem est triplex. Prima sumitur a fructu tribulationis. Secundo ex dono duplici Dei. Tertia ab actore. Dicit ergo: *Non terreamini, quia est vobis fructus*, id est, ipsa persecutio quæ in illis, sc. persequentibus, est causa perditionis, sed vobis est causa salutis. (*Matth.* 16.) *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam, etc.* (*Joan.* 12.) *Qui amat animam suam perdet eam.* (*Oseæ* 12.) *Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me*

auxilium tuum, etc. Et hoc a Deo, a quo pro munere donatum est vobis, quod sustineatis tribulationes patienter. Secunda ratio, ut in eum credatis. (*Ephes.* 2.) *Gratia enim estis salvati per fidem*, quod est magnum et primum donum, *et etiam ut pro illo patiamini*, quod est majus donum, ut sc. curam Christi agatis, quasi athletæ ejus. (*Act.* 5.) *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, etc.* Si ergo utile est, et honorificum : ideo agatis fortiter. Tertia ratio sumitur ex exemplo: quia ita tractat eosdem sicut nos qui sumus primitiæ fidelium. Et ideo dicit : *Idem certamen habentes, quale et vidistis in me*, sc. apud vos, quando nudus fui verberatus Philippis, propter Pythonissam liberatam. (*Act.* 16.) *Et nunc audistis de me qui sum in vinculis.*

CAPUT II.

Inducit Paulus Philippenses ad suum implendum gaudium, ex devotione ad Christum, et charitate ad proximum, mutuoque alter de altero sollicitus esse precatur.

1. *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis.*
2. *Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes.*
3. *Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes.*
4. *Non quæ sua sunt, singuli considerantes, sed ea quæ aliorum.*

Supra præbuit se in exemplum patientiæ, et sanctitatis : hic ac idem adducit exempla aliorum. Et primo ponit exemplum Christi : secundo exempla suorum discipulorum, quos ad eorum confirmationem mittere promittit, ibi : *Spero autem in Domino, etc.* Circa primum tria facit : quia primo præmittit exhortationem : secundo inducit exemplum, ibi : *Hoc enim sentite, etc.* Tertio concludit propositum ex exemplo Christi, ibi : *Itaque charissimi mei, etc.* Circa primum primo est considerandum medium quo eos inducit : secundo ad quod inducit, ibi : *Implete gaudium, etc.* Utitur autem circa primum quadruplici medio. Primo ex devotione ad ipsum Christum. Secundo ex charitate proximi. Tertio ex speciali societate. Quarto ex miseratione. Dicit ergo : *Si qua ergo consolatio, etc.* Hæc quatuor media quæ hic consequenter ponuntur, omnia referuntur ad hoc quod subdit : *Implete, etc.* Et est sensus, quasi dicat : Consolari volo in vobis. *Si qua ergo consolatio*, id est, si quam consolationem mihi afferre vultis in Christo, implete meum gaudium. (*Is.* 61.) *Ut ponerem fortitudinem lugentibus Sion, etc.* (2 *Cor.* 1.) *Consolatur nos in omni tribulatione, ut et ipsi possimus consolari, etc.* Ex parte vero charitatis fraternæ, dicit ; *Si quod solatium charitatis*, sc. est, implete gaudium meum. (*Gal.* 3.) *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, etc.* (*Ps.* 132.) *Ecce quam bonum, etc.* Item ex speciali societate, et hæc est inter homines, qui communicant in rebus, sicut socii in bellicis armis : ita boni spirituales, quæ sibi communicant in spiritualibus bonis. Et ideo dicit : *Si qua societas spiritus,*

sc. est mihi ad vos, implete meum gaudium, quasi dicat: exhibui ego vobis multam consolationem vestram: si ergo socii mei estis exhibete idem, et vos mihi. (*Ephes.* 4.) *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis, etc.* (*Prov.* 18.) *Vir amicabilis ad societatem magis amicus erit quam frater.* Item ex miseratione, cum dicit: *Si qua viscera miserationis.* (*Col.* 3.) *Induite vos sicut electi Dei sancti, et dilecti viscera misericordiæ, etc.*

Deinde ponit ea ad quæ inducit. Et primo in generali, dicens: *Implete, etc*, quasi dicat: Gaudeo in vobis propter bona quæ vidi, et audivi de vobis: sed quando hæc perficientur, tunc gaudium meum crescet, et tandem perficietur. Unde illud implete, sc. proficiendo in bonum. Secundo in speciali monet ad mutuam charitatem. Cujus unitas in duobus consistit, sc. interius in affectu, et exterius in effectu. (1 *Joan.* 3.) *Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere, et veritate.* Prima designatur in objecto charitatis, cum dicit: *Idem sapite.* Sapientia enim est cognitio altissimarum causarum: quia ejus est judicare, quod nullus potest sine causa altissima. Et ideo sapientia est cognitio de divinis: *Idem ergo sapite, etc.* quasi dicat: Idem sapiatis circa ea quæ sunt fidei. (*Rom.* 15.) *Deus autem patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum, ut uno ore glorificetis Deum.* Sed hoc fit per charitatem eamdem: ideo sequitur, *Eamdem charitatem habentes.* (*Col.* 3.) *Super omnia charitatem habentes, quod est vinculum perfectionis.* Item quantum ad effectum sunt duo necessaria, sc. consensus duorum in idem ex parte affectus, et judicium rationis concors in eodem.

Quantum ad primum, dicit: *Unanimes*, sc. in agendis. (*Ps.* 65.) *Qui habitare facit unius moris in domo.* (*Rom.* 15.) *Uno ore honorificetis Deum.* Quantum ad secundum, dicit: *Idipsum sentientes.* Quod ita differt ab hoc quod dicit: *Idem sapite*, sicut hoc quod dicit: *Unanimes*, ab eo quod dicit: *Eamdem charitatem habentes.* Secundo monet ad humilitatem: circa quam primo excludit contraria humilitati: secundo monet ad eam. Contraria autem humilitati sunt quæ oriuntur ex superbia. Hæc autem sunt proprie exterior contentio, quia humiles sibi cedunt. (*Prov.* 13.) *Inter superbos semper jurgia sunt, etc.* (*Jac.* 3.) *Ubi zelus, et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum*, ideo dicit: *Nihil per contentionem.* Aliud est inanis gloria. Superbus enim inordinate appetit suam excellentiam, etiam in opinione aliorum. (*Gal.* 5.) *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes, etc.* (*Joan.* 8.) *Ego autem non quæro gloriam meam, etc.* Ideo hic dicit: *Neque per inanem gloriam.* Et sequitur monitio, sed in humilitate superiores invicem arbitrantes. Sicut enim pertinet ad superbiam quod homo se extollat supra se, ita ad humilitatem quod homo se subjiciat secundum suam mensuram. Sed quomodo superior poterit hoc implere? Aut enim non cognoscit se esse superiorem, et virtutem suam, et sic non est virtuosus, quia non est prudens. Aut scit, et sic non potest alium existimare superiorem se. Respondeo: dicendum est, quod nullus est sic bonus, quin in eo sit aliquis defectus, et nullus est sic malus, quin habeat aliquid boni. Unde non oportet, quod eum præponat sibi simpliciter, sed quantum ad hoc dicat in mente sua, sic: forte in me est aliquis defectus,

qui non est in illo. Et hoc ostendit Augustinus in libro de virginitate, quomodo virgo præferat sibi conjugatam quia forte ferventior. Sed detur quod quantum ad omnia sit ille bonus, et ille malus, nihilominus tu, et ille geritis duplicem personam, sc. tui, et Christi. Si ergo illum non præponas ratione suæ personæ, præponas ratione imaginis divinæ. (*Rom.* 12.) *Honore invicem prævenientes.* Tertio monet ad mutuam sollicitudinem, dicens: *Non quæ sua, etc.* (1 *Cor.* 12.) *Pro se invicem sollicita sunt membra, etc.* (1 *Cor.* 13.) *Charitas non quærit quæ sua sunt.*

LECTIO 2.

Ad humilitatem exemplo Christi hortatur Philippenses, cujus majestas, cujusque humilitas declaratur.

5. *Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu.*

6. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.*

7. *Sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, et habitu inventus, ut homo.*

8. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

Postquam Apostolus posuit exhortationem suam, hic hortatur ad virtutem humilitatis, exemplo Christi. Et primo inducit ad imitandum Christi exemplum. Secundo ponit ejus exemplum, ibi: *Qui cum in forma, etc.* Dicit ergo: Sitis humiles, ut dixi: ideo *Hoc sentite*, id est, experimento tenete quod fuit *In Christo Jesu.* Notandum, quod quinque modis debemus hoc sentire, sc. quinque sensibus. Primo videre ejus charitatem, ut ei conformemur illuminati. (*Is.* 33.) *Regem in decore suo videbunt, etc.* (2 *Cor.* 3.) *Nos autem omnes revelata facie gloriam Dei speculantes, etc.* Secundo audire ejus sapientiam, ut beatificemur. (3 *Reg.* 10.) *Beati viri tui et beati servi tui, hi qui stant coram te, et audiunt sapientiam tuam.* (*Ps.* 17.) *In auditu auris obedivit mihi.* Tertio odorare gratias suæ mansuetudinis, ut ad eum curramus. (*Cant.* 1.) *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum.* Quarto gustare dulcedinem ejus pietatis, ut in Deo semper dilecti simus. (*Ps.* 33.) *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* Quinto tangere ejus virtutem, ut salvemur. (*Matth.* 9.) [*Si tetigero tantum fimbriam vestimenti ejus, salva ero.* Et sic sentite quasi tangendo per operis imitationem.

Deinde cum dicit: *Qui cum in forma Dei, etc.* proponit exemplum Christi. Et primo præmittit Christi majestatem. Secundo ponit ejus humilitatem, ibi: *Semetipsum, etc.* Tertio exaltationem, ibi: *Propter quod, etc.* Et primo majestatem Christi præmittit, ut magis humilitas commendetur. Et duo proponit pertinentia ad Christi dignitatem, sc. divinæ naturæ veritatem. Secundo æqualitatem, ibi: *Non rapinam.* Dicit ergo: *qui*, sc. Christus, *Cum in forma, etc.* Unumquodque enim dicitur in natura generis vel speciei per suam formam. Unde forma dicitur natura rei. Et sic esse in forma Dei est esse

in natura Dei, per quod intelligitur quod sit verus Deus. (1 *Joan. ult.*) *Ut simus in vero filio ejus Jesu Christo.* Sed non est intelligendum, quod aliud sit forma Dei, et aliud ipse Deus: quia in simplicibus, et materialibus idem est forma: et id cujus est, maxime in Deo. Sed quare potius dicit in forma, quam in natura? Quia hoc competit nominibus propriis filii tripliciter. Dicitur enim et filius, et verbum, et imago. Filius enim est qui generatur, et finis generationis est forma. Et ideo, ut ostendatur perfectus Dei filius, dicit: in forma, quasi habens perfecte formam patris. Similiter verbum non est perfectum, nisi quando ducit in cognitionem naturæ rei, et sic verbum Dei in forma Dei dicitur, quia habet totam naturam patris. Similiter nec imago dicitur perfecta, nisi habeat formam cujus est imago. (*Hebr.* 1.) *Cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, etc.* Sed numquid habet eam perfecte? Sic: quia non rapinam, etc. Quod posset dupliciter intelligi. Uno modo de humanitate, et ita non intelligebat Paulus, quia hoc esset hæreticum: quia hoc esset rapina, si referretur ad humanitatem. Ideo exponendum est alio modo, sc. de divinitate, secundum quam dicitur de Christo. Repugnat etiam rationi aliter dicere: quia natura Dei non est receptibilis in materia: quod autem aliquis existens in natura aliqua magis vel minus participet eam, est ex materia, sed ibi non est, ergo dicendum est, quod *Arbitratus est non esse rapinam*, sc. se esse æqualem Deo, quia est in forma Dei, et cognoscit bene naturam suam. Et quia cognoscit hoc, ideo dicitur (*Joan.* 5.) *Æqualem se Deo facit*, sed hoc non fuit rapina: sicut quando diabolus, et homo volebat ei æquari. (*Is.* 14.) *Ero similis altissimo, etc.* Et (*Gen.* 3.) *Eritis sicut dii.* Hæc autem fuit rapina: ideo pro hac Christus venit satisfacere. (*Ps.* 68.) *Quæ non rapui, tunc exolvebam.*

Deinde cum dicit: *Sed semetipsum, etc.* humilitatem Christi commendat. Primo quantum ad mysterium incarnationis, secundo quantum ad mysterium passionis, ibi: *Humiliavit se, etc.* Circa primum ponit humilitatem: secundo ejus modum et formam. Dicit ergo: *Sed semetipsum, etc.* Sed quia erat plenus divinitate, numquid ergo evacuavit se divinitate? Non, quia quod erat, permansit: et quod non erat, assumpsit, sed hoc est intelligendum secundum assumptionem ejus quod non habuit, sed non secundum assumptionem ejus, quod habuit. Sicut enim descendit de cœlo, non quod desineret esse in cœlo; sed quia incœpit esse novo modo in terris, sic etiam se exinanivit, non deponendo divinam naturam, sed assumendo naturam humanam. Pulchre autem dicit: exinanivit. Inane enim opponitur pleno. Natura autem divina satis plena est, quia ibi est omnis bonitatis perfectio. (*Exod.* 33.) *Ostendam tibi omne bonum.* Natura autem humana, et anima non est plena, sed in potentia ad plenitudinem: quia est facta quasi tabula rasa. Est ergo natura humana inanis. Dicit ergo: *Exinanivit*, quia naturam humanam assumpsit. Tangit ergo primo naturæ humanæ assumptionem, dicens: *Formam servi accipiens.* Homo enim ex sua creatione est servus Dei, et natura humana est forma servi. (*Ps.* 99.) *Scitote, quoniam Dominus ipse est Deus, etc.* (*Is.* 42.) *Ecce servus meus, etc.* (*Ps.* 3.) *Tu autem, Domine, susceptor meus es, etc.* Cur dicitur convenientius formam servi, quam servum? Quia servus est nomen hy-

postasis, vel suppositi, quod non est assumptum, sed natura : quod enim suscipitur, distinguitur a suscipiente. Non ergo filius Dei assumpsit hominem : quia daretur intelligi quod homo esset aliud a filio Dei, cum tamen filius Dei factus sit homo. Accepit ergo naturam in persona sua, ut esset idem in persona filius Dei, et filius hominis. Secundo tangit naturæ conformitatem, dicens : *In similitudinem hominum factus*, sc. secundum speciem. (*Hebr.* 2.) *Debuit per omnia fratribus assimilari.* Et si dicas quod in Domino Jesu Christo non convenit speciem accipere, verum est, qua resultet ex divinitate, et humanitate, quasi divinitas, et humanitas convenissent in unam naturam communem. Unde sequeretur quod divina natura (ut ita loquar) mutaretur. Tertio naturæ humanæ conditiones ponit, dicens : *Et habitu inventus ut homo*, quia defectus omnes, et proprietates continentes speciem, præter peccatum, suscepit. Et ideo habitu inventus ut homo, sc. in exteriori conversatione, quia esuriit, ut homo, fatigatus fuit, et hujusmodi. (*Hebr.* 4.) *Tentatum per omnia pro similitudine absque peccato.* (*Baruch* 3.) *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Et sic habitum possumus referre ad exteriores habitudines. Vel habitu, quia ipsam humanitatem accepit quasi habitum.

Est autem habitus quadruplex. Unus mutat habentem, et ipse non mutatur, ut stultus per sapientiam. Alius mutatur, et mutat, ut cibus alius, qui nec mutat, nec mutatur, ut annulus adveniens digito. Alius, qui mutatur, et non mutat, ut vestimentum. Et per hanc similitudinem natura humana in Christo dicitur habitus, qui sic advenit divinæ personæ, quod non mutavit ipsam : sed mutata est in melius, quia impleta est gratia, et veritate. (*Joan.* 1.) *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiæ et veritatis.* Dicit ergo : in similitudinem hominum factus, ita tamen, quod non mutatur : quia habitu inventus est ut homo. Sed advertendum est quod ex hoc verbo habitu, etc. aliqui erraverunt. Unde tangitur triplex opinio 6 distinctio 3 sententiarum. Prima est quod humanitas Christi advenit ei accidentaliter, quod est falsum : quia suppositum divinæ naturæ factum est suppositum humanæ naturæ, et ideo accidentaliter non advenit ei, sed substantialiter, non quod divinitas naturaliter non advenit ei, sed substantialiter prædicetur de ipso. Et per hoc etiam excluditur error Fotini, qui dixit quod Christus esset purus homo, non de virgine, quia dicitur cum in forma Dei esset. Ergo prius in forma Dei erat, quam acciperet formam servi, ex qua est minor patre, quia non rapinam, etc. Vincitur ergo quod per formam servi meruit. Item excluditur error Arrii, qui dixit quod esset minor patre, quia non rapinam, etc. Item Nestorii, qui dixit, quod unio esset intelligenda secundum inhabitationem, inquantum, sc. Deus inhabitavit hominem, et quod alius est filius hominis, et alius filius Dei. Sed Rabanus dicit quod Apostolus incarnationem nominat exinanitionem. Constat autem quod pater inhabitat, et Spiritus Sanctus, et isti sunt exinaniti, quod est falsum. Item dicit : semetipsum exinanivit, ergo idem est qui exinanitus est, et exinaniens. Sed hujusmodi est filius Dei, quia ipse semetipsum exinanivit, ergo est unio in persona. Item Euthicetis, qui dixit, quod ex duabus naturis resultat etiam

una natura. Ergo non accepit formam servi, sed quandam aliam, quod est contra hoc. Item Valentini, qui dixit, quod attulit corpus de cœlo. Item Apollinaris, qui dixit, quod non habuit animam. Sic enim non esset in similitudinem hominum factus.

Deinde cum dicit: *Humiliavit semetipsum, etc.* commendat humilitatem Christi quo ad mysterium passionis ejus. Et primo ostendit humilitatem Christi, secundo modum, ibi: *Factus obediens, etc.* Est ergo homo, sed valde magnus, quia idem est Deus, et homo, et tamen humiliavit se. (*Eccl.* 3.) *Quanto major es, humilia te in omnibus.* (*Matth.* 11.) *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde.* Modus humiliationis, et signum humilitatis est obedientia: quia proprium superborum est sequi propriam voluntatem: quia superbus quærit altitudinem, ad rem autem altam pertinet quod non reguletur alio, sed ipsa alia regulet, et ideo obedientia contrariatur superbiæ. Unde volens ostendere perfectionem humilitatis, et passionis Christi, dicit quod factus est obediens, quia si fuisset passus non ex obedientia, non fuisset ita commendabilis: quia obedientia dat meritum passionibus nostris. Sed quomodo factus est obediens? Non voluntate divina, quia ipsa est regula, sed voluntate humana, quæ regulata est in omnibus secundum voluntatem paternam. (*Matth.* 26.) *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*, et convenienter introducit in passione obedientiam, quia prima prævaricatio est facta per inobedientiam. (*Rom.* 5.) Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius hominis, justi constituuntur multi. (*Prov.* 21.) *Vir obediens loquetur victorias.* Sed quod magna et commendabilis sit hæc obedientia, patet: quia tunc est obedientia magna, quando sequitur imperium alterius contra motum proprium: motus autem voluntatis humanæ ad duo tendit, ad vitam, et ad honorem: sed Christus non recusavit mortem. (1 *Petr.* 3.) *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, etc.* Item non fugit ignominiam. Unde dicit: *Mortem autem crucis*, quæ est ignominiosissima. (*Sap.* 2.) *Morte turpissima condemnemus eum.* Sic ergo nec refugit mortem, nec genus ignominiosæ mortis.

LECTIO 3.

Ad obedientiam exhortantur Philippenses, ob quam Christus exaltatus est.

9. *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen.*

10. *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum.*

11. *Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei patris.*

12. *Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis: non in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu, et tremore vestram salutem operamini.*

13. *Deus est enim, qui operatur in vobis, et velle, et perficere pro bona voluntate.*

Supra commendavit Christi humi-

litatem. Hic commendat ejus præmium : quod est exaltatio, et gloria. (*Luc.* 14 *et* 18.) *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur.* (*Job.* 22.) *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria.* Nota triplicem exaltationem Christi, sc. quantum ad gloriam resurgentis, ibi : *Propter quod, etc.* Quantum ad notificationem suæ divinitatis, ibi : *Et donavit, etc.* Et quantum ad reverentiam totius creaturæ, ibi : *Ut in nomine, etc.* Dicit ergo : *Propter quod et Deus exaltavit illum*, sc. ut de morte resurgeret. Item de mortalitate ad immortalitatem. (*Rom.* 6.) *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* (*Ps.* 117.) *Dextera Domini exaltavit me, non moriar, sed vivam.* Item, exaltavit eum in dextris suis constituendo. (*Ephes.* 1.) *Constituens illum ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, etc.* Sed verum est quod alii exaltantur in gloria, et in immortalitate, sed ille plus, quia dedit, *Ei nomen, etc.* Nomen autem imponitur ad significandam rem aliquam, et tanto nomen est altius, quanto res significata per illud est altior, et ideo nomen divinitatis est altius. (*Ps.* 8.) *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum, etc.* Ergo hoc nomen, ut Deus diceretur, et esset, dedit isti, sc. Christo pater, tanquam vero Deo. Sed Fotinus dicit, quod hoc ponitur hic sicut præmium humilitatis Christi : et dicit, quod non est verus Deus, sed quod sit sibi data quædam eminentia creaturæ, et similitudo divinitatis : quod non est verum, quia dictum est supra : Cum in forma Dei esset, etc.

Dicendum ergo est quod in Christo est duplex natura, et unum suppositum. Hæc enim persona Deus est, et homo : et ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo ut donaverit ei hoc nomen Pater, inquantum est filius Dei, et hoc ab æterno per generationem æternam : quæ donatio nihil est aliud quam æterna ejus generatio. (*Joan.* 5.) *Sicut pater habet vitam in semetipso : sic dedit et filio vitam habere in semetipso, etc.* Alio modo de Christo homine, et sic pater dedit illi homini nomen, ut Deus esset, non per naturam, quia alia est natura Dei, et alia hominis, sed ut esset Deus per gratiam non adoptionis, sed unionis, qua simul esset Deus, et homo. (*Rom.* 1.) *Prædestinatus est filius Dei in virtute,* ille, sc. qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Et hæc est expositio Augustini, secundum intentionem Apostoli. Similiter habetur (*Act.* 2.) *Certissime sciat omnis domus, etc.* Prima autem est Ambrosii. Sed quæris quantum ad utramque expositionem objiciendo, cur postquam dixit: humiliavit semetipsum, etc. sequitur hic : *Propter quod, etc.* cum præmium non præcedat meritum. Non ergo æterna generatio, nec incarnatio est præmium passionis Christi, quia præcedunt. Sed dicendum est, quod in sacra scriptura dicitur aliquid fieri, quando innotescit. Donavit ergo, id est, fecit manifestum mundo, quod hoc nomen haberet.

Hoc enim manifestum est in resurrectione, quia ante non erat sic nota divinitas Christi. Et huic concordat textus sequens, quasi non donaverit quod non haberet : sed ut hoc omnes venerentur. Et ponitur duplex veneratio, sc. in subjectione operis, et in confessione oris, ibi : *Et omnis lingua, etc.* Dicit ergo: *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen,* etiam secundum quod homo. Ideo

subdit : *Ut in nomine Jesu*, quod est nomen hominis, *omne genu flectatur.* (*Philip.* 2 *et Is.* 45.) *Mihi curvabitur omne genu, etc.* Sed hic erravit Origenes : quia cum audivit, quod omne genu flectatur, quod est reverentiam exhibere, reddidit futurum quandoque, quod omnis creatura rationalis, sive angeli, sive homines, sive dæmones subjicerentur Christo subjectione charitatis. Sed contra hoc est illud (*Matth.* 25.) *Ite maledicti in ignem æternum, etc.* Sed dicendum est, quod est duplex subjectio : una voluntaria, et alia involuntaria. Et est futurum, quod omnes angeli sancti Christo subjiciantur voluntarie, et ideo dicit : *Omne genu flectatur.* Et ponitur signum pro signato. (*Ps.* 96.) *Adorate eum omnes angeli ejus.* Item quod homines beati, et sancti ac justi hoc modo subjicientur. (*Ps.* 85.) *Omnes gentes quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum.* Sed dæmones et damnati non sic : sed involuntarie subjiciuntur. (*Jac.* 2.) *Dæmones credunt, et contremiscunt, etc.*

Deinde cum dicit : *Et omnis lingua confiteatur, etc.* ponitur exhibitio reverentiæ in confessione oris. Omnis lingua, sc. cælestium, terrestrium, et infernorum. Non de confessione laudis dicitur hoc respectu infernorum, sed de coacta, quæ fit per recognitionem Dei. (*Is.* 40.) *Videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est, etc.* (*Ps.* 98.) *Confiteatur nomini tuo magno, quoniam terribile, et sanctum est, etc.* Et hoc, *quia Dominus Jesus Christus, etc.* Iste, sc. homo, in gloria, etc. Non dicit : in simili, quia in eadem. (*Joan.* 5.) *Omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem.* Et notandum est, quod in principio dicit : *Qui cum in forma, etc.* Hic dicit in gloria, quia futurum erat quod illud quod ab æterno habuit, omnibus innotesceret, ut (*Joan.* 17.) *Clarifica me tu pater apud temetipsum claritate quam habui priusquam mundus fieret apud te.*

Deinde cum dicit : *Itaque fratres, etc.* concluditur exhortatio. Et circa hoc tria facit : quia primo hortatur ad bene agendum : secundo ostendit quomodo debent agere, ibi : *Omnia autem, etc.* Tertio, quo fructu, ibi : *Ut sitis, etc.* Item prima in tres. Quia primo commemorat præteritam obedientiam : secundo ostendit quid agere debeant, ibi : *Non in præsentia, etc.* Tertio dat fiduciam adimplendi, ibi : *Deus enim, etc.* Dicit ergo : itaque ex quo Christus sic se humiliavit, et propter hoc est exaltatus, debetis scire quod si humiliemini, et exaltabimini, et hoc debetis facere, quia semper obedivistis. Et facit mentionem de obedientia, commendando bona eorum, et hoc ideo, quia per obedientiam intelligitur omnis virtus : quia ex hoc est homo justus, quod mandata Dei custodit. (*Rom.* 6.) *Servi estis ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam, etc.* Item omne bonum quantumcumque bonum est per se, per obedientiam redditur melius. (*Prov.* 21.) *Vir obediens loquetur victorias.* Item quia obedientia inter alias est maxima. Nam offerre de rebus exterioribus est magnum, sed majus si de corpore, maximum autem si de anima et voluntate tua, quod fit per obedientiam. (1 *Reg.* 15.) *Melior est obedientia, quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum, etc.* Sed si sic fecistis, hortor ut adhuc sic faciatis de cætero.

Deinde cum dicit : *Non in præsenti, etc.* ostendit quid agere debeant. Et primo monet, ut agant fideliter : quia

servus infidelis, non servit, nisi quando Dominus videt: quia non curat, nisi placere, sed fidelis semper bene operatur, et ideo dicit: Non in præsentia mea tantum: quia sic videretur quod non faceretis ex instinctu bonæ voluntatis (*Ephes.* 6.) Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei: ex animo cum bona voluntate servientes Domino, et non hominibus. Secundo, ut humiliter, ibi: *Cum metu et tremore, etc.* Superbus enim non timet, sed humilis. (1 *Cor.* 10.) *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* (*Prov.* 28.) *Beatus homo, qui semper est pavidus.* (*Ps.* 2.) *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Tertio salubriter, ibi: *Vestram salutem operamini.* (*Matth.* 10 *et* 24.) *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Deinde cum dicit: *Deus enim, etc.* confirmat fiduciam, et excludit quatuor falsas existimationes. Unam hominum credentium, quod homo per liberum arbitrium possit salvari absque divino auxilio. Contra hoc dicit Deus, etc. (*Joan.* 14.) *Pater in me manens, ipse facit opera,* et 15. *Sine me nihil potestis facere.* Alii omnino negant liberum arbitrium: dicentes quod homo necessitatur a fato, vel a providentia divina. Et hoc excludit, cum dicit: *In vobis.* Quia interius per instinctum movet voluntatem ad bene operandum. (*Is.* 26.) *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis.* Tertia Pelagianorum, sicut et prima dicentium electiones esse in nobis, sed prosecutiones operum in Deo, quia velle est a nobis, sed perficere a Deo. Et hoc excludit, dicens: *Et velle et perficere.* (*Rom.* 9.) *Non est volentis,* sc. velle, sine auxilio Dei: *neque currentis*, sc. currere, *sed miserentis est Dei.* Quarta quod Deus facit omne bonum in nobis, et hoc per merita nostra. Hoc excludit, cum dicit: *Pro bona voluntate,* sc. sua, non pro meritis nostris, quia ante gratiam Dei nihil boni meriti est in nobis. (*Ps.* 50.) *Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua, etc.*

LECTIO 4.

Exemplo multorum discipulorum Pauli docentur Philippenses exequi opera salutis.

14. *Omnia autem facite sine murmurationibus et hæsitationibus.*
15. *Ut sitis sine querela et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.*
16. *Verbum vitæ continentes ad gloriam meam in diem Christi: quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.*
17. *Sed et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo et congratulor omnibus vobis.*
18. *Idipsum autem et vos gaudete et congratulamini mihi.*
19. *Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos, ut ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.*
20. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.*
21. *Omnes enim quæ sua sunt, quærunt, non quæ Jesu Christi.*
22. *Experimentum autem ejus cognoscite, quoniam sicut patri filius, mecum servivit in evangelio.*
23. *Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me sunt.*

24. *Confido autem in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito.*
25. *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, et ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos.*
26. *Quoniam quidem omnes vos desiderabat, et mœstus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum.*
27. *Nam et infirmatus est usque ad mortem: sed Deus misertus est ejus: non solum autem ejus, verum etiam et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.*
28. *Festinantius ergo misi illum, ut viso illo iterum gaudeatis, et ego sine tristitia sim.*
29. *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, et ejusmodi cum honore habetote.*
30. *Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleretur id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.*

Supra Apostolus induxit ad faciendum opera salutis, hic docet eos modum faciendi. Et primo docet ipsum modum. Secundo assignat rationem ejus, ibi: *Ut sitis, etc.* Docet duplicem modum faciendi, sc. sine murmure et sine dubitatione. Opera enim virtutum sunt et difficillima, et in his habet locum murmuratio. (1 *Cor.* 10.) *Neque murmuraveritis sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore.* Et ne dubitetis an fiant. (*Jac.* 1.) *Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris qui a vento movetur, et circumfertur, etc.* Ponit autem hujus rationem, et primo ex parte eorum. Secundo ex parte Apostoli, ibi: *Ad gloriam, etc.* Circa primum ponitur triplex ratio. Prima in comparatione ad fideles, cum dicit: *Ut sitis sine querela.* (*Luc.* 1.) *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela, etc.* Sine peccato autem nullus esse potest; sed bene sine querela. Unde ad hoc monet. Secundo in comparatione ad Deum, ibi: *Simplices, etc.* Filius enim est similis patri, Deus autem simplex est: unde simplices simus sicut filii Dei; quod est, quando intentio est ad unum. (*Jac.* 1.) *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis.* (*Matth.* 10.) *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Tertio in comparatione ad infideles, ibi: *Sine reprehensione, etc.* id est, ut bene se habeant ad infideles, ut, sc. sint sine offensione in medio nationis pravæ, quantum ad mala opera et perversæ quantum ad infidelitatem: et hoc est, quando non possunt infamari ab eis. (1 *Tim.* 5.) *Nullam occasionem date adversario maledicti gratia.* Et hujus ratio ponitur, ibi: *Inter quos, etc.* Quia qualitercumque mundus varietur, luminaria cœli clara manent. (*Matth.* 5.) *Vos estis lux mundi, etc.* Lucens non quantum ad essentiam, quia sic tantum Deus lux est. (*Joan.* 1.) *Et vita erat lux hominum, etc.* At vero sancti non sic. (*Joan.* 1.) *Non erat ille lux, etc.* Sed sunt lux inquantum habent aliquid lucis illius qui erat lux hominum, sc. verbi Dei irradiantis nobis. Et ideo dicit: *Verbum vitæ continentes*, sc. verbum Christi. (*Joan.* 6.) *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes.* (*Ps.* 118.) *Lucerna pedibus meis verbum tuum, etc.*

Deinde ponit rationem ex parte Apostoli, ibi: *Ad gloriam meam.* Secundo manifestat rationem, quia subditi debent bene agere, etiam ut cedat in gloriam prælatorum. Eorum enim est gloria quando subditi sunt bene instructi. (*Prov.* 10.) *Filius sapiens lætificat patrem, etc.* (1 *Thess.* 2.) *Vos enim estis gloria nostra, etc.* Et hoc, *In diem Christi*, quando sc. adducet secum fideles. Et hoc propter duo est ad glo-

riam, sc. propter laborem in prædicatione, propter passionem mortis quam sustinuit. Et ideo dicit: *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Cursum dicit prædicationem, propter agilitatem, quia a Jerusalem usque in Hispaniam. Item labores, propter contradictiones et pœnas quas pertulit, et hoc non in vacuum, immo in multum fructum. (*1 Cor.* 15.) *Gratia ejus in me vacua non fuit.* Item propter passionem, ibi: *Sed et si immolor.* Convertens enim aliquos quasi de illis quos convertit, offert sacrificium Deo. Sed quandoque offerentes a tyrannis occisi sunt supra sacrificium, sicut habetur (*Luc.* 13.) Et ideo dicit: *Offero Deo sacrificium de vobis*, sed si contingat quod et ego supra hoc immolor, id est, occasione sacrificii conversionis vestræ occidar, gaudeo propter me. (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, etc.* Et congratulor vobis, quod habetis fidem etiam cum periculo personæ meæ, cui et in hoc congratulamini. Et ideo dicit: Idipsum gaudete et congratulamini mihi. (*Rom.* 12.) *Gaudere cum gaudentibus.*

Deinde cum dicit: *Spero autem, etc.* proponit in exemplum discipulos suos. Et (*1 Tim.* 2.) Epaphroditum, ibi: *Necessarium autem, etc.* Circa primum, primo præmittit missionem Timothei: secundo commendat eum, ibi: *Neminem, etc.* Tertio innuit tempus missionis, ibi: *Hunc igitur, etc.* Dicit ergo: *Spero, etc.* Notandum est, quod Apostolus sic habuit fiduciam in Deo, quod etiam minima attribuebat Deo. (*2 Cor.* 3.) *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Littera est plana. Deinde commendat eum, et primo ex charitate ad eos: secundo ex devotione ad Apostolum, ibi: *Experimentum, etc.* Et sic facit bonus mediator, quia illos diligit, hunc veneratur. Item primo ponit commendationem: secundo exponit, ibi: *Omnes enim quæ, etc.* Dicit ergo: *Mitto, etc.* Quia neminem, etc. sc. in profectum vestrum. (*Ps.* 67.) *Qui inhabitare facit unius moris in domo.* – *Qui sollicitus sit.* (*Rom.* 12.) *Qui præest in sollicitudine.* – *Sincera affectione*, quia solum propter Deum. (*2 Cor.* 1.) *Ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.* Ratio autem quare, *Neminem, etc. Quia omnes quæ, etc.* id est, non quæ ad salutem proximorum sunt, et ad honorem Dei, quærunt, sed quæ ad lucrum et gloriam, et quæ sua sunt. Sed numquid Lucas et Epaphroditus, et alii qui erant cum Apostolo quærebant quæ sua sunt?

Respondeo: dicendum est, quod in societate Apostoli plures erant, qui hoc quærebant, qui et deseruerunt eum. (*2 Tim.* 4.) *Demas enim me dereliquit, diligens seculum, et abiit Thessalonicam: Crescens in Galatiam: Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus.* Sed consuetudo est, quod aliquando scriptura loquitur de nonnullis, sicut de omnibus. (*Jer.* 6.) *A minori quippe usque ad majorem omnes avaritiæ student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum, etc.* Et ideo est distributio accommoda. Et si vultis scire, quomodo se habet ad me? Respondeo: Experimentum, etc. id est, quasi esset specialis filius. (*1 Cor.* 4.) *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus et fidelis in Domino, etc.* Hunc ergo sic sollicitum pro vobis, sic mihi charum, spero, etc. Sed quare non statim? Et sciendum, quod aliter est de Christo et de aliis sanctis. In Christo enim est plenitudo gratiarum, unde habuit semper notitiam omnium: non sic alii sancti Unde

Apostolus prævidebat aliqua de futuris circa se, aliqua ignorabat. Et sic non revelatum erat sibi, an deberet liberari de vinculis. Et ideo dicit: *Mox, etc.* Quia si detur facultas, personaliter veniam. Et ideo confido, etc. Sed tamen liberatus a vinculis non fuit. (*Ps.* 17.) *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine, Deus meus, illumina tenebras meas.* Semper enim aliquid tenebrosum est in sanctis.

Deinde cum dicit: *Necessarium, etc.* proponit in exemplum alium suum discipulum, sc. Epaphroditum. Et primo describit ipsum: secundo ostendit quomodo suscipiatur, ibi: *Excipite, etc.* Circa primum duo facit, quia primo commendat eum: secundo ostendit causam missionis, ibi: *Quoniam quidem, etc.* Tertio eam exponit, ibi: *Nam et infirmatus est, etc.* Dicit ergo: *Necessarium, etc.* Nominat autem eum fratrem propter fidem. (*Matth.* 23.) *Omnes vos fratres estis, etc.* Cooperatorem, sc. in labore prædicationis. (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre quasi civitas firma.* — *Et commilitonem, etc.* Quia simul passi tribulationem. (2 *Tim.* 2.) *Labora sicut bonus miles Christi Jesu, etc.* — *Apostolum*, id est, doctorem. Hic fuit episcopus Philippensium, et missus ab eis, ut serviret Apostolo, et ideo dicit: Ministrum necessitatis meæ. (*Inf.* 4.) *Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quem misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.* Sed quare? ad satisfaciendum desiderio, quo desiderio desiderabat videre vos. (*Rom.* 1.) *Desidero enim vos, etc.* Item ad subveniendum suæ tristitiæ, quia tristis erat de vestra tristitia, quam conceperatis, quando audistis eum infirmari: et exponit causam, dicens: Nam et infirmatus est usque ad mortem, sc. secundum judicium medicorum, non autem secundum providentiam divinam, sed ad honorem Dei. (*Joan.* 11.) *Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei.* Ideo sequitur: *Sed Deus misertus est ejus.* (*Ps.* 6.) *Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum, etc.* — *Et non solum, etc.* Quia tristitiam temporalem et naturalem habuit de afflictionibus suis, sicut et Christus legitur aliquando habuisse.

Consequenter concludit missionem, et patet littera, et ostendit quomodo recipiatur, et secundo hujus causam. Recipiendus est honorifice in Domino, cujus est minister. (*Gal.* 4.) *Sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum.* (1 *Tim.* 5.) *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo et doctrina, etc.* Et hoc, *Propter, etc.* id est propter Deum et salutem fidelium usque ad mortem accessit. (*Joan.* 15.) *Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis, etc.* — *Tradens.* (*Joan.* 10.) *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis.* Et hoc, *Ut impleret, etc.* Quod vos personaliter non potuistis circa meum obsequium.

CAPUT III.

Gaudendum in Domino dicit: non in legalibus observantiis, ostenditurque, quanti faciat Christum.

1. *De cætero fratres mei, gaudete in Domino: eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium.*
2. *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem.*
3. *Nos enim sumus circumcisio: qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes:*
4. *Quanquam et ego habeo confidentiam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis.*
5. *Circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis.*
6. *Secundum legem pharisæus, secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei, secundum justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela.*
7. *Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum, detrimenta.*
8. *Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam.*
9. *Ut et inveniar in illo.*

Proposuit exempla, quæ sequi deberent, hic ostendit quorum exempla debent vitare. Et circa hoc tria facit: quia primo præmittit quos vitare debent: secundo exemplum vitandi per conversationem sanctorum, ibi: *Vos enim, etc.* Tertio inducit ad vitandum eos quos illi reputabant imitabiles, ibi: *Imitatores, etc.* Iterum prima pars dividitur in tres particulas: quia primo præmittit finem hujus doctrinæ: secundo scribendi necessitatem, ibi: *Eadem vobis, etc.* Tertio necessitatis rationem, ibi: *Videte, etc.* Intentio admonitionis est removere fideles gentes a legalibus, ad quæ quidam eos inducebant. Et ideo dicit: *O fratres*, sc. per fidem, *De cætero*, id est, postquam vos monui, ut supra, *Gaudete in Domino* tantum, non in legalibus observantiis. (*Abac.* 3.) *Ego autem in Domino gaudebo et exultabo in Deo Jesu meo, etc.* Et hoc, quia *Eadem*, quæ dixi in præsentia, *Non est mihi pigrum vobis scribere* in absentia. Verba enim de facili transeunt, sed scripta manent. (*Eccl.* 38.) *Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, etc.* (*Judæ* 1.) *Omnem sollicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute necesse habui scribere vobis, etc.* (*Rom.* 15.) *Audacius scripsi vobis fratres, ex parte tanquam in memoriam vos reducens, etc.* Et causa hujus necessitatis est, quia instant seductores; et ideo oportet instantius veritatem scribere, unde dicit: *Videte*, id est, observate, etc. Et tria de his dicit: sc. sævitiam cordis irrationabilem, unde dicit: *Canes.* Gloss. Natura canis est, ut statim ex ira latret, non ex ratione, sed ex consuetudine. Sic et illi (*Is.* 56.) *Canes impudentissimi nescierunt saturitatem, ipsi pastores nesciverunt intelligentiam, etc.* (*Apoc. ult.*) *Foris canes, etc.* Secundo perversæ doctrinæ seminationem, ibi: *Malos operarios*, quia non fideliter in vinea Domini laborant, nec bonum semen in agro mittunt. (*Matth.* 13.) *Inimicus homo hoc fecit, etc.* (2 *Tim.* 2.) *Cura teipsum probabilem exhibere Deo,*

etc. Tertio dissensionis, ibi: *Concisionem.* Et hoc verbo utitur in eorum sugillationem. Prædicant enim circumcisionem, quæ non potest stare cum gratia Christi. (*Gal.* 5.) *Si circumcidamini Christus nihil vobis proderit:* unde alludens vocabulo, dicit: Concisionem, quasi non circumcisionem, sed concisionem habeant.

Deinde cum dicit: *Nos autem, etc.* ostendit quomodo vitentur a sanctis. Et primo quomodo ab omnibus. Secundo quomodo ab ipso, ibi: *Quapropter, etc.* Dicit ergo: Ego dico quod illi sunt concisio, sed nos vera circumcisio. Qui spiritu, etc. Est autem duplex circumcisio, sc. corporalis, et spiritualis. (*Rom.* 2.) *Non enim, qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio, sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera, etc.* Circumcisio enim carnis est, quæ est de superfluo carnis, sed circumcisio spiritus, per quam Spiritus Sanctus abscindit superfluas interiores concupiscentias. Et ideo dicit: *Nos sumus, etc.* id est, qui interius circumcidit nos Deo. (*Rom.* 2.) *Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in evangelio filii ejus, etc.* (1 *Cor.* 14.) *Psallam spiritu, psallam et mente, orabo spiritu, orabo et mente, etc.* Data est autem circumcisio, ut ostenditur (*Rom.* 4.) Ut signum fidei Abrahæ ostenderetur, ut sc. ejus fides ostenderetur vera, quæ fuit fides de futuro semine. (*Gal.* 3.) *Abrahæ dictæ sunt promissiones, etc.* Est ergo circumcisio signum fidei Abrahæ de Christo. Ille ergo circumciditur, qui interius per Spiritum Sanctum renovatur in Christo, qui est veritas circumcisionis. (*Col.* 2.) *Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, etc.* — *Et non habentes fiduciam in carne,* id est, in carnali circumcisione, quia ut dicitur (*Joan.* 6.) *Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quicquam.* Sumitur autem caro aliquando in nobis pro carnali concupiscentia, quandoque pro carnis cura. Et quandoque pro carnali observantia. Et utrumque debemus circumcidere, nec in eis gloriari.

Deinde cum dicit: *Quamquam ego, etc.* ponit exemplum proprium, et primo præmittit eminentiam suam, quam habebat in statu legali. Secundo ostendit quomodo eam contempsit, ibi: *Sed quæ, etc.* Primum proponit primo in generali. Secundo explicat per partes, ibi: *Circumcisus, etc.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit fiduciam, quam habere potuit in legalibus, dicens: Non debemus habere fiduciam in legalibus: *Quamquam habeam,* id est, possem habere si vellem, quia in quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego, etc. ut dicitur (2 *Cor.* 11.) Et hoc etiam excellentius, quia *ego magis* (2 *Cor.* 11.) *Ut minus sapiens dico plus ego, etc.* Et hoc totum adducit, ut efficacius destruat observationes legales. Multi enim contemnunt, quæ nesciunt, vel non habent, et hoc non valet, sed tunc quando aliquis habet et contemnit, et non gloriatur in eis. Sic si Apostolus non habuisset locum in statu legalium, poterat dici, quod ideo ad statum evangelii venit. Et ideo ostendit per hoc eminentiam suam in statu illo. Et primo quantum ad genus, secundo quantum ad conversationem, ibi: *Secundum legem, etc.*

Quantum ad primum tripliciter, quantum ad generis sacramentum, quia circumcisus octavo die. (*Gen.* 17.) *Ut sit signum fœderis inter me et vos, etc.* Et dicit: *Octava die,* quia hæc erat differentia inter proselytos, et eos qui

erant de genere Abrahæ, quia illi non octava die, sed jam adulti quando convertebantur: sed isti secundum legem octava die. (*Gen.* 17.) *Infans octo dierum circumcidetur ex vobis.* Sic ergo non ut proselytus, sed ut vere Israelita fuit. Secundo quantum ad ipsum genus, et primo quantum ad gentem, cum dicit: Ex genere Israel. Ex Abraham enim duæ gentes descenderunt: una per Isaac, et alia per Ismael. De primo, duæ, una per Esau, et alia per Jacob. Sed duæ, sc. quæ ex Esau, et Ismaelitæ non sunt consecutæ hæreditatem, sed solus Jacob, qui et Israel. Ideo dicit: Ex genere Israel. (2 *Cor.* 11.) *Israelitæ sunt, et ego.* Item quantum ad tribum, quia in tribu Israel erant quidam de ancillis, sc. de Bala et Zelpha, quidam de liberis, sc. Lia et Rachel, et inter istos quidam semper erant in cultu Dei, sc. Levi, Juda, et Benjamin. Aliæ tempore Hieroboam conversæ sunt ad idola. Et ideo tribus Benjamin privilegiata erat, quia in fide et dilectione uxoris, et in ea templum. (*Deut.* 33.) *Benjamin amantissimus Domini habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet, etc.* (*Gen.* 49.) *Benjamin lupus rapax mane comedet prædam et vespere dividet spolia.* Quo figurabatur Paulus, qui fuit quandoque contra ecclesiam. Tertio quantum ad nomen et linguam, cum dicit: Hebræus. Aliqui dicunt, quod Hebræus dicitur ab Abraham, et hoc dicit Augustinus, sed postea retractat. Sed dicitur ab Heber, de quo (*Gen.* 11.) Quod autem non ab Abraham, patet, quia etiam Abraham dicitur Hebræus. (*Gen.* 14.) *Nuntiavit Abrahæ Hebræo.* Dicit Gloss. super (*Gen.* 11.) quod tempore Heber divisum est labium gentium omnium, et illa lingua, quæ prius erat, remansit in familia Heber, et in cultu unius Dei, et inter omnes Hebræos. Natus est etiam ex parentibus Hebræis, et ideo dicit: Ex Hebræis.

Deinde ostendit suam eminentiam quo ad conversationem. Et primo quantum ad sectam, cum dicit: *Secundum legem Pharisæus.* Apud Judæos siquidem erant tres sectæ, sc. Pharisæorum, Saducæorum et Essenorum. Sed Pharisæi magis ad veritatem accedebant, quia Saducæi negabant resurrectionem, neque credebant esse Angelos, neque spiritus. Pharisæi autem utrumque confitentur, ut dicitur (*Act.* 23.) Et ideo in hoc commendabilior est secta Pharisæorum. Quomodo autem Pharisæus fuerit, dicitur (*Act.* 26.) *Quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi pharisæus.* Secundo quantum ad æmulationem quam habuerunt Judæi, licet non secundum scientiam in persequendo Christianos, ideo dicit: Persequens ecclesiam Dei. (*Gal.* 1.) *Qui persequebatur nos aliquando, nunc autem evangelizat fidem quam aliquando expugnabat.* Et (*Act.* 26.) *Et ego quidem existimaveram me adversus nomen Jesu Nazareni debere multa contraria agere, quod et feci Hierosolymis, et multos sanctorum, ego in carceribus inclusi, etc.* (1 *Cor.* 15.) *Non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei.* Tertio quantum ad innocentiam conversationis. Ideo dicit: *Secundum justitiam, etc.* Hæc justitia consistit in exterioribus, sed justitia fidei est cordis. (*Act.* 15.) *Fide purificans corda eorum.* Nam quantum ad justitiam exteriorem Apostolus innocenter vixit. Et ideo dicit: *Sine querela, etc.* Non autem ait, sine peccato, quia querela est peccatum scandali proximorum in his, quæ sunt exteriora. (*Luc.* 1.) *Incedentes in omnibus man-*

datis et justificationibus Domini sine querela, etc. Et ideo non est contrarium, quod dicitur (*Eph.* 2.) *In quibus et nos ambulavimus,* quia veram justitiam fidei, quæ facit hominem purum, tunc non habuit, sed solum legis.

Deinde cum dicit: *Sed quæ mihi, etc.* ostendit contemptum suæ eminentiæ in legalibus. Et primo ostendit propter quid legalia contempsit in generali, secundo in speciali, ibi: *Verumtamen, etc.* Dicit ergo: *Hæc quæ fuerunt, etc.* id est reputabam, magna, sc. quod Pharisæus, etc. Hæc sum arbitratus propter Christum mihi detrimenta, id est, reputo quod sunt mihi in detrimentum. Legales enim observantiæ, quæ tempore legis erant efficaces, post Christum factæ sunt noxiæ. Et ideo dicit: *Detrimenta.* Et finis hujus est Christus. Et ideo dicit: *Propter Christum.* Et exponit, quia primo propter Christum cognoscendum, secundo propter Christum adipiscendum. Quantum ad primum, dicit: *Verumtamen existimo omnia detrimenta esse*: verum est, si eis inniteretur. Et hoc quod aliquando feci, reputo mihi detrimentum, et hoc propter desiderium rectæ scientiæ Christi Domini mei. (1 *Cor.* 2.) *Nihil reputavi me scire nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.* Et hoc propter eminentem scientiam, etc. Quia hæc superat omnes alias scientias. Nihil enim melius potest sciri, quam verbum Dei, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi. (*Col.* 2.) Quantum ad secundum dicit: *Propter quem omnia, etc.* Et primo ostendit, quod propter Christum adipiscendum contempsit legalia. Secundo ostendit, quod possit Christum adipisci, ibi: *Non habes, etc.* Dicit ergo: Omnia detrimentum facio, habendo me ad ea sicut ad detrimentum, et vilia, et hoc ut Christum lucrifaciam, id est adipiscar ipsum et adjungar ei per charitatem.

LECTIO 2.

Ostendit quomodo Christum lucrari percupiat, quod fieri optat cum per justitiam, tum per tolerantiam passionis.

9. *Non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Jesu, quæ ex Deo est justitia in fide.*
10. *Ad cognoscendum illum, et virtutem resurrectionis ejus, et societatem passionis illius, configuratus morti ejus.*
11. *Si quomodo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.*
12. *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim. Sequor autem si quomodo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu.*
13. *Fratres ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens me ipsum.*
14. *Ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.*

Ostendit supra, præterita lucra contemnere propter Christum, et ostendit quod intendebat Christum cognoscere, et Christum lucrari, et hoc intendit hic specialiter exponere. Et primo quomodo desiderat Christum lucrari et inveniri in eo per justitiam. Secundo per passionis tolerantiam, ibi: *Configuratus, etc.* Circa primum, primo

ostendit, quæ sit justitia, quam dereliquit. Secundo quæ sit quam quærit, ibi: *Sed, etc.* Sciendum est autem, quod justitia quandoque sumitur, ut est specialis virtus, per quam homo ponit rectitudinem in his, quæ sunt ad communem convictum, et secundum quod est in his directiva. Nam temperantia est circa interiores passiones. Justitia autem est ad alterum. Alio modo justitia dicitur virtus generalis, secundum quod homo servat legem propter bonum commune, et hoc modo frequenter in scriptura sacra ponitur pro observantia divinæ legis. (*Ps.* 118.) *Feci judicium et justitiam*, id est, legem, quam servabat ex amore, quasi motus ex se: et sic est virtus. Non autem si alio modo, id est, ex aliqua exteriori causa, sc. vel propter lucra, vel propter pœnas, et si observatio ei displiceat. Et secundum hoc est duplex modus justitiæ, unus est justitiæ moralis, alius est justitiæ legalis, per quam, legem non ex amore, sed timore servat. Et ideo dicit: *Non habens meam justitiam, quæ ex lege est*, quia ut dicit Augustinus: Brevis differentia legis et evangelii, est amor et timor. (*Rom.* 8.) *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis, etc.* Sed si tua est, quomodo est ex lege?

Respondet, imo est mea, quia humana virtute absque habitu gratiæ interioris justificantis facio talia opera, sed ex lege est, sicut a docente. Vel mea est, quod præsumo per me eam servare. (*Rom.* 10.) Moyses enim scripsit, quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea. De hac justitia, quam quærit, tria dicit: sc. modum adipiscendi, actorem, et fructum. Modus est, quia non adipiscitur, nisi ex fide Christi. (*Rom.* 5.) *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum.* (*Rom.* 3.) *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes, et super omnes, qui credunt.* Actor autem est Deus, et non homo. (*Rom.* 8.) *Deus qui justificat.* (*Rom.* 4.) *Credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam, secundum propositum gratiæ Dei.* Et ideo dicit: *Quæ ex Deo est, etc.* (*Act.* 5.) *Et Spiritus Sanctus quem dedit Deus omnibus, etc.* Fructus est cognitio ejus, et virtus resurrectionis ejus, et societas sanctorum ejus. Et de hujusmodi, secundum duplicem cognitionem, potest dupliciter agi. Uno modo exponendo de cognitione viæ, et sic oportet tria cognoscere de eo. Primo ejus personam, sc. quod est verus Deus, et verus homo. Et ideo dicit: ad cognoscendum illum. (*Joan.* 14.) *Tanto tempore vobiscum sum et non cognovistis me, etc.* Secundo gloriam resurrectionis ejus. Unde dicit: Et virtutem resurrectionis ejus, id est, resurrectionem virtuosam factam propria virtute. Tertio qualiter eum imitentur, ibi: *Et societatem*, sc. ut ei sociemur in passione. (1 *Pet.* 2.) *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus.* Secundo de cognitione experimentali, et incipit a posteriori, quod est ultimum in executione, et primum in intentione. Primum est agnitio Dei per essentiam, ad quam ducit fides. (*Jer.* 31.) *Omnes cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, dicit Dominus, etc.* Et ideo dicit: ad cognoscendum illum. Secundo quia non solum anima glorificatur, sed ex hoc etiam corpus erit gloriosum. Ideo dicit: *Et virtutem resurrectionis ejus*, sc. ex qua resurgemus. (1 *Cor.* 15.) *Si Christus non resurrexit, vana est fides nostra, etc.* Tertio societatem,

quia per experientiam habebimus quantum valeat societas passionis ejus. (1 *Cor.* 1.) *Fidelis autem Deus per quem vocati estis in societatem filii ejus Jesu Christi Domini nostri.*

Deinde cum dicit: *Configuratus, etc.*, ostendit quomodo velit lucrari et inveniri in eo per tolerantiam passionis. Et primo ponit tolerantiam, secundo fructum, ibi: *Si quo modo, etc.* Dicit ergo: Inveniar non solum habens justitiam, sed configuratus morti ejus, ut patiar propter justitiam et veritatem, sicut Christus. (*Gal. ult.*) *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.* Fructus vero est, si quo modo, etc. Ex passionibus enim hic toleratis homo pervenit ad gloriam. (*Rom.* 6.) *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.* (2 *Tim.* 2.) *Si commortui sumus, et convivemus, si sustinemus et conregnabimus.* (*Rom.* 8.) *Si tamen compatimur, ut et glorificemur.* Et dicit: *Si quo modo,* propter difficultatem, arduitatem, et laborem. (*Matth.* 7.) *Arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam, etc.* (*Amos.* 4.) *Præpara te in occursum Dei tui Israel, etc.* Christus enim surrexit per potentiam propriam, homo autem non propria potestate, sed gratia Dei. (*Rom.* 8.) *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis.* Vel potest intelligi de occursu sanctorum, quando occurrent Christo descendenti de cælo ad judicium.

Deinde cum dicit: *Non quod jam, etc.*, ostendit quomodo differtur suum desiderium. Et primo ostendit quid de se sentit, secundo hortatur alios ut idem de se sentiant, ibi: *Quicumque enim perfecti, etc.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quomodo deficit a perfectione interna. Secundo hoc exponit, ibi: *Fratres, ego me, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit se non pervenisse ad perfectionem. Secundo quod ad eam tendit, *Sequor autem, etc.* Tendens in aliud duo intendit, sc. adipisci quæsitum, et frui illo. Frustra enim quæreret, si non eo frueretur et inhæreret. Et ideo dicit: *Non quod jam acceperim,* sc. gloriam quam quæro. (*Sap.* 5.) *Accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Dei sui.* Aut jam perfectus sim. (1 *Cor.* 13.) *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Sed contra: *Estote perfecti.* (*Matth.* 5. *et Gen.* 17.) *Esto perfectus.* Respondeo: dicendum est, quod duplex est perfectio, sc. patriæ et viæ. Perfectio namque hominis consistit in hoc, quod adhæreat Deo per charitatem, quia unumquodque est perfectum secundum modum quo adhæret suæ perfectioni. Anima autem potest adhærere Deo dupliciter perfecte. Uno modo, ut totam actionem suam referat in Deum actualiter, et cognoscat, ut cognoscibilis est, et hæc est patriæ. Sed inhæsio viæ est duplex. Una de necessitate salutis, ad quam omnes tenentur, sc. ut in nullo cor suum quis applicet ad id quod est contra Deum, sed habitualiter referat totam vitam in eum. Et isto modo dicit Dominus. (*Matth.* 22.) *Diliges Dominum Deum tuum, etc.* (*Deut.* 6.) Alia est supererogationis, quando quis ultra communem statum inhæret Deo, quod fit removendo cor a temporalibus, et sic magis appropinquat ad patriam, quia quanto deficit cupiditas, tanto plus crescit charitas. Quod ergo hic dicitur, intelligitur de perfectione patriæ.

Deinde cum dicit: *Sequor autem, etc.* ostendit conatum ad eam, dicens: *Sequor,* sc. Christum. (*Joan.* 8.) *Qui*

sequitur me, non ambulat in tenebris, etc. (*Joan.* 10.) *Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur.* Et hoc, *Si quo modo comprehendam.* (1 *Cor.* 9.) *Sic currite, ut comprehendatis.* Sed contra, quia Deus est incomprehensibilis, quia (*Jer.* 31.) dicitur: *Si mensurari potuerint cœli desursum, et investigari fundamenta terræ deorsum, etc.* Respondeo: dicendum est, quod comprehendere uno modo est includere, sicut domus comprehendit nos. Alio modo idem est, quod attingere et tenere. Primo ergo modo est incomprehensibilis, quia non potest includi in intellectu creato, cum sit simplicissimus, quia non perfecte vides eum nec amas, sicut est visibilis et amabilis, sicut qui nescit demonstrationem, nescit demonstrative, sed opinative. Deus autem perfecte seipsum cognoscit ut cognoscibilis est. Cujus ratio est, quia res cognoscitur secundum modum sui esse et veritatis. Deus autem lux est et veritas infinita, sed nostrum lumen est finitum. Et ideo dicit: *Sequor si quo modo comprehendam,* hoc intelligendo secundo modo, sc. attingendo. (*Cant. ult.*) *Tenui eum, nec dimittam, etc.* In quo et comprehensus sum. Quod tripliciter intelligitur. Nam tota gloria est in dicta Dei comprehensione, ut sc. Deus sit præsens animæ nostræ. Sed non omnes habent æqualem beatitudinem, quia quidam clarius vident, sicut etiam quidam ardentius amabunt et plus gaudebunt. Unde quilibet habebit certam mensuram, et hoc ex prædestinatione divina. Et ideo dicit: *In quo et comprehensus sum,* quasi dicat: in tali mensura intendo comprehendere, secundum quod mihi dispositum est a Christo. Vel sequor ut comprehendam sicut comprehensus sum, quasi dicat: Ut videam eum sicut ipse me videt. (1 *Joan.* 3.) *Videbimus eum sicuti est,* id est, non per similitudinem, sed per essentiam. Vel comprehendam videndo Christum gloriosum. In quo comprehensus sum, id est, in illa gloria qua apparuit quando conversus sum.

Deinde cum dicit: *Fratres ego, etc.,* exponit quæ dixerat: et primo de defectu perfectionis, secundo de sequela, ibi: *Unum autem, etc.* Dicit ergo: *Ego, etc.,* quasi dicat: Non sum sic superbus, quod attribuam mihi, quod non habeo, sed sequor, etc. quod tripliciter legitur. Uno modo sic, unum arbitror, sc. quod quæ retro sunt, etc. Vel non arbitror me comprehendisse, sed prosequor unum, sc. ad destinatum, etc. Vel non arbitror me comprehendisse illud supra. (*Ps.* 26.) *Unam petii, etc.* Et tunc ostendit quod deseruit, quia vel temporalia lucra, vel temporalia bona, vel merita præterita, quia non debet homo comparare Deo merita præterita. Secundo ostendit ad quid tendit, sc. ad ea, etc. id est, vel quæ pertinent ad fidem Christi, vel majora merita, vel cælestia. (*Ps.* 83.) *Ascensiones in corde suo disposuit, etc.* Et dicit: Extendens. Qui enim aliquid vult capere, extendit se quantum potest. Sed debet cor extendere se per desiderium. (*Sap.* 6.) *Concupiscentia sapientiæ ducit ad regnum perpetuum, etc.* Sed ad quid tendit? Ad destinatum bravium, quod est præmium solius currentis. (1 *Cor.* 9.) *Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium.* Dico autem ad hoc bravium destinatum mihi a Deo, quod est supernæ vocationis Dei. (*Rom.* 8.) *Quos prædestinavit, hos et vocavit, etc.* Et hoc in Christo Jesu, id est, per fidem Christi.

LECTIO 3.

Ultima, ac perfecta perfectione vitæ se imperfectos existimare monet Philippenses Apostolus, atque a malis sibi cavere, sui ipsius, et cæterorum exemplo.

15. *Quicumque ergo perfecti sumus hoc sentiamus: et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit.*

16. *Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.*

17. *Imitatores mei estote fratres, et observate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram.*

18. *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico: inimicos crucis Christi.*

19. *Quorum finis interitus: quorum Deus venter est: et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.*

20. *Nostra autem conversatio in cœlis est. Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.*

21. *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua etiam possit subjicere sibi omnia.*

Supra proposuit quomodo ab ultima perfectione deficiebant, nunc hortatur alios ad idem sentiendum. Et primo ponitur exhortatio: secundo quid ab eis necessario exigatur, ibi: *Verumtamen ad quod pervenimus, etc.* Dicit ergo: Quicumque, etc. sc. quod ego sentio, sc. quod non sum perfectus. Quomodo ergo si perfecti sumus, sentimus, quasi non perfecti? Respondeo: dicendum quod perfecti perfectione viæ, sed non perfecti perfectione comprehensionis, quando, sc. tota intentio fertur actu in Deum. In via vero habitualiter, quod sc. nihil contra Deum faciamus. Et dicit, quicumque, quia quanto quis est perfectior, tanto imperfectum se magis cognoscit. (*Job. ult.*) *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te. Idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere, etc.* (*Hebr.* 5.) *Perfectorum est solidus cibus*: eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali. *Et si quid aliter, etc.* In Gloss. quatuor modis dicitur et primo ponuntur duo sensus magis litterales. Unus talis, dico quod vos sentiatis quod ego, sc. vos esse imperfectos: tamen si quid aliter, id est, melius de vobis sapiatis, quam ego de me, hoc ipsum est vobis per revelationem divinam donatum. Et quando altius est vobis revelatum aliquid quod non mihi, non contradico, sed cedo vestræ revelationi: verumtamen nolo, quod propter hanc revelationem ab unitate ecclesiæ discedatis: sed teneamus ex unitate illud ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, etc. Quæ unitas ecclesiæ consistit in unitate veritatis fidei, et rectitudinis bonæ operationis. Et utraque servanda est. (2 *Cor. ult.*) *Perfecti estote, exhortamini, idem sapite, etc.* Et eadem regula bonæ vitæ et operationis. (*Gal. ult.*) *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia, etc.* Vel aliter, dico, etiam si vos propter ignorantiam, vel infirmitatem aliter sapitis, quam veritas habet, humiliter confiteamini, nec

proterve defendatis. (*Matth.* 11.) *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, etc.* Vel aliter, dico, quod idem sentiamus, sc. nondum comprehendisse, sed si quid aliter nunc sapiatis, quam sapiendum sit in futuro, quia nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem Deus revelabit in futuro. (*Ps.* 28.) *Revelabit condensa, etc.* Vel aliter, sive sapiatis hic obscure, sive in futuro manifeste, Deus revelabit, quia fides ex Deo est. *Verumtamen, etc.* non mutatur.

Deinde cum dicit : *Imitatores, etc.* inducit ad sui et aliorum imitationem, ut caveat malos. Et primo proponit intentionem : secundo rationem, ibi : *Multi enim, etc.* Dicit ergo : quia hæc reputo ut stercora, etc. In hoc imitatores, etc. (*Joan.* 10.) *Vocem ejus audient, etc.* Ego sum pastor, vos oves meæ per imitationem. (1 *Cor.* 4 *et* 11.) *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi, etc.* Et observate, id est, diligenter considerate, qui ita ambulant, sicut ego. Et vos scire potestis ex regula et doctrina mea. (1 *Tim.* 4.) *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate.* (1 *Petr.* 5.) *Forma facti gregis ex animo.*

Deinde cum dicit : *Multi, etc.* ponitur ratio monitionis : et primo ex parte vitandorum : secundo ex parte imitandorum, ibi : *Nostra autem conversatio, etc.* Ne autem hæc videatur ex odio dicere, præmittit suam affectionem. Secundo ostendit quales sunt vitandi, ibi : *Inimicos, etc.* Dicit ergo : dico quod imitandi indigent observatione : quia quidam aliter incedunt, sc. de malo in pejus. (*Ps.* 28.) *In tenebris ambulant, etc.* — *Quos, etc.* Vobiscum præsens, *Nunc autem et flens,* præ compassione. (*Jer.* 9.) *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos populi mei?* Et hujus rationem ostendit, dicens : *Inimicos, etc.* quos describit. Primo ex opere : secundo ex intentione, ibi : *Quorum Deus, etc.* Item circa primum, primo proponit opus : secundo eventum operis ostendit, ibi : *Quorum finis, etc.* Opus eorum est exercitium inimicitiæ contra crucem Christi, sc. dicentium, quod nullus potest salvari sine legalibus, in quo evacuant virtutem *Crucis Christi.* (*Gal.* 2.) *Si enim ex lege justitia, ergo Christus gratis,* id est, sine utilitate, *mortuus est.* (1 *Cor.* 1.) *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est : his autem, qui salvi fiunt,* id est, nobis, *virtus Dei est.* Et quid eveniet? Certe nobis vita per crucem Christi : illis autem contrarium, quia incurrent mortem. Unde dicit : *Quorum finis interitus,* sc. mortis æternæ. (*Job.* 28.) *Lapidem caliginis et umbram mortis dividit, etc.*

Deinde describit eos quantum ad intentionem. Et primo manifestat eorum intentionem : secundo ostendit intentionis eventum, ibi : *Et gloria, etc.* Dicit ergo : *Quorum Deus, etc.* quasi dicat : Ideo hoc disseminant, sc. legalia esse observanda propter lucrum et gloriam propriam, ut satisfaciant ventri. (*Rom. ult.*) *Domino non serviunt, sed suo ventri, et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium.* (*Eccl.* 6.) *Omnis labor hominis in ore ejus, sed anima illius non implebitur.* Et dicit, Deus, quia proprium Dei est, ut sit principium primum et finis ultimus. Unde qui pro fine habet aliquid, illud est Deus suus. Item quærunt gloriam suam contra illud (*Joan.* 8.) *Ego gloriam meam non quæro, est qui quærat et judicet, etc.* Sed eventus eorum erit in con-

fusione. (*Oseæ* 4.) *Gloriam eorum in ignominiam commutabo.* Et hoc eorum, qui terrena sapiunt, id est, quibus terrena placent et ea quærunt. Et hi confundentur, quia status eorum transit. (*Rom.* 8.) *Si secundum carnem vixeritis, moriemini, etc.* Gloss. Quorum Deus, etc. Dei proprium est justificare: qui ergo in cibis justificationem ponebant, dicebant Deum ventrem. Item est in confusione, quia in confusibilibus, sc. in circumcisione pudendorum, et occisione brutorum.

Consequenter ostendit quales sunt imitandi, ibi: *Nostra autem conversatio, etc.* Et primo describit in eis cœlestem conversationem. Secundo expectationem, ibi: *Unde etiam salvatorem, etc.* Tertio utilitatem, ibi: *Qui reformabit corpus humilitatis.* Dicit ergo: illi terrena sapiunt, sed non est sic de nobis, quia nostra conversatio in cœlis est, id est, perficitur per contemplationem. (2 *Cor.* 4.) *Non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur, etc.* Item per affectionem, quia sola cœlestia diligimus. Item per operationem, in qua est cœlestis repræsentatio. (1 *Cor.* 5.) *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.* Sed quare est ibi conversatio? quia inde expectamus optimum auxilium. (*Ps.* 120.) *Levavi oculos meos in montes, etc.* (*Matth.* 6.) *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Unde dicit: *Unde expectamus salvatorem nostrum.* (*Is.* 30.) *Beati omnes qui expectant eum.* (*Luc.* 12.) *Similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis, etc.* Tria autem facit iste adventus. Primo communem resurrectionem. Ideo dicit: reformabit corpus humilitatis, id est, abjectionis, quia est mortalitati subjectum. (*Job.* 25.) *Homo putredo et filius hominis vermis.* (1 *Cor.* 15.) *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute.* Hoc corpus sic abjectum reformabit, id est, ad propriam formam reducet. (*Rom.* 8.) *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, etc.* Secundo sanctorum imitationem. Ideo dicit: *Configuratum corpori claritatis suæ.* Corpus siquidem Christi est glorificatum per gloriam divinitatis suæ, et hoc meruit per suam passionem: quicumque ergo participat virtutem divinitatis per gratiam, et passionem Christi imitatur, glorificabitur. (*Apoc.* 3.) *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici, et sedi cum patre meo in throno ejus.* (1 *Joan.* 3.) *Similes ei erimus.* (*Matth.* 13.) *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris eorum.* Et hoc facit secundum operationem divinitatis suæ, id est, per virtutem in ipso, per quam possit sibi subjicere omnia. Omnes enim Christo subjicientur, quidam quantum ad salutem, quidam quantum ad pœnam, in primis exercebit misericordiam, in secundis justitiam. (*Ps.* 8.) *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, etc.* (1 *Cor.* 15.) *Pater subjecit omnia filio.* (*Joan.* 5.) *Quæcumque pater facit et filius similiter facit.*

CAPUT IV.

Explicat sui affectum erga Philippenses, qui monentur ad perseverantiam in virtutibus, quibus gaudium in Christo consequentur.

1. *Itaque fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino charissimi.*
2. *Euchodiam rogo et Syntychem deprecor, idipsum sapere in Domino.*
3. *Etiam rogo et te Germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in evangelio cum Clemente et cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.*
4. *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete.*
5. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus enim prope est.*
6. *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.*
7. *Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu.*
8. *De cætero fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate.*
9. *Quæ et didicistis et accepistis, audistis et vidistis in me: hæc agite, et Deus pacis erit vobiscum.*

Supra proponit eis exempla sequenda, hic per admonitionem moralem ostendit qualiter se debeant habere. Et primo ostendit qualiter se habeant in futurum. Secundo commendat eos de præterito, ibi: *Gavisus sum autem, etc.* Circa primum duo facit. Primo monet ad persistendum in jam habito. Secundo ad proficiendum in melius, ibi: *Gaudete in Domino semper, etc.* Iterum prima dividitur in duas partes. Quia primo inducit ad perseverandum in generali. Secundo ponit speciales modos ad singulares personas, ibi: *Euchodiam rogo, etc.* Circa primum, primo commemorat ad eos suum affectum. Secundo ponit monitionem, ibi: *Sic state, etc.* Affectum autem suum commendat quintupliciter. Primo secundum fidem ostendens eos sibi dilectos. Unde dicit: *Fratres*, sc. per fidem. (*Matth.* 23.) *Omnes vos fratres estis.* Secundo per charitatem. Unde dicit: *Charissimi.* (1 *Cor.* 10.) *Charissimi mihi, etc.* Tertio secundum desiderium. Unde dicit: *Desideratissimi.* (*Supra* 1.) *Testis est mihi Deus quomodo cupiam, etc.* Et ideo desideratissimi, quia desidero vos, vel quia me desideratis. Quarto per gaudium. Unde dicit: *Gaudium meum.* Et hoc, sc. quia estis boni. (*Prov.* 10.) *Filius sapiens lætificat patrem, etc.* Quinto per rationem gaudii. Unde dicit: *Corona mea.* (1 *Thess.* 2.) *Quæ est enim spes nostra aut gaudium, aut corona gloriæ, nonne vos? etc.*

Deinde cum dicit: *Sic state, etc.* ponit monitionem de perseverantia, dicens: *Sic state, etc.* id est, sicut ego perseverate, vel sic, sicut statis (*Matth.* 10.) *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Deinde cum dicit: *Euchodiam rogo, etc.* singulares monitiones ponit. Et primo de concordia. Secundo de sollicitudine adjutorii, ibi: *Etiam rogo et te.* Hæ duæ mulieres sanctæ minis-

trabant sanctis in civitate Philippensi: et forte erat aliqua discordia inter eas: ideo eas ad concordiam revocat. (2 *Cor. ult.*) *Idem sapite.*

Deinde cum dicit: *Etiam rogo et te, etc.* quemdam rogat ut adjuvaret quasdam personas. Et dicit compar, quia socius erat prædicationis ejus. (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre quasi civitas fortis.* Adjuva illas, etc. Et ad hoc rogo omnes quorum nomina, etc. Quod ponit ne si alios non nominaret, turbarentur, quasi dicat: Non est magnum si non scribo omnium nomina, quia sunt scripta in meliori loco. (*Matth.* 5.) *Gaudete et exultate, etc.* Liber vitæ secundum Gloss. est prædestinatio sanctorum, et hoc est verum secundum rem, sed differt ratione. Sciendum est autem, quod olim erat consuetudo, quod qui ordinabantur ad aliquod officium, vel dignitatem, scribebantur in matricula, sicut milites et senatores, qui palatio conscripti erant. Omnes autem sancti prædestinati eliguntur a Deo ad magnum, sc. ad vitam æternam. Et hæc ordinatio est prædestinatio. Conscriptio hujus ordinationis dicitur liber vitæ: hæc conscriptio est in memoria divina, quia inquantum ordinat, prædestinat. Inquantum vero immobiliter scit, dicitur esse præscriptio. Firma ergo notitia de prædestinatis dicitur liber vitæ. Sed nunquid aliqui inde delentur? Sciendum est, quod aliqui sunt scripti simpliciter, aliqui secundum quid. Sunt enim aliqui prædestinati a Deo, ut habituri simpliciter vitam æternam, et isti sunt scripti indelebiliter. Aliqui ut habeant vitam æternam non in se, sed in sua causa, inquantum ordinantur ad justitiam præsentem, et tales dicuntur deleri de libro vitæ, quando excedunt a præsenti justitia.

Deinde cum dicit: *Gaudete in Domino, etc.* hortatur eos ad proficiendum in melius, et primo ordinat eorum animum ad proficiendum in melius. Secundo actum eorum, ibi: *De cætero, etc.* Animum autem ordinat tripliciter, et primo quantum ad spirituale gaudium, secundo quantum ad spiritualem quietem, ibi: *Nihil solliciti, etc.* Tertio quantum ad pacem, ibi: *Et pax, etc.* Circa primum primo describit quale debeat esse nostrum gaudium. Secundo ostendit gaudii causam, ibi: *Dominus prope, etc.* Necessarium est enim cuilibet volenti proficere, quod habeat spirituale gaudium. (*Prov.* 17.) *Animus gaudens ætatem floridam facit, etc.* Conditiones autem quatuor veri gaudii tangit Apostolus, et primo quod debet esse rectum, quod est, quando est de proprio bono hominis, quod non est quid creatum, sed Deus. (*Ps.* 72.) *Mihi adhærere Deo bonum est, etc.* Tunc autem rectum est quando in Domino. Ideo dicit: in Domino. (*Nehem.* 8.) *Gaudium Domini est fortitudo vestra.* Item continuum. Unde dicit: *Semper.* (1 *Thess. ult.*) *Semper gaudete,* quod fit quando non interrumpitur peccato: tunc enim est continuum. Aliquando vero interrumpitur per tristitiam temporalem, quod significat imperfectionem gaudii. Cum enim quis perfecte gaudet, non interrumpitur ejus gaudium, quia parum curat de re parum durante. Et ideo dicit: *Semper.* Item multiplicatum debet esse, si enim gaudes de Deo, imminet tibi gaudere de ejus incarnatione. (*Luc.* 2.) *Evangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est, etc.* Item ut gaudeas de actione. (*Prov.* 21.) *Gaudium est justo facere judicium, etc.* Imminet etiam tibi gaudium de contemplatione. (*Sap.* 8.) *Non habet amaritudinem conversatio illius.* Item si gau-

des de bono proprio, imminet tibi gaudere similiter de bono aliorum. Item si de præsenti, imminet etiam de futuro: et ideo dicit: *Iterum, etc.* Item debet esse moderatum, ne sc. effluat per voluptates sicut facit gaudium mundi. Et ideo dicit: *Modestia vestra, etc.* quasi dicat: Ita sit moderatum gaudium vestrum, quod non vertatur in dissolutionem. (*Judith ult.*) *Populus erat jocundus secundum faciem sanctorum, etc.* (*Prov.* 12.) *Qui suavis est, vivit in moderationibus.* Et dicit: *Nota sit omnibus hominibus,* quasi dicat: Vita vestra sic moderata sit in exterioribus, ut nullius offendat aspectum: impediret, enim, conversationem vestram.

Deinde cum dicit: *Dominus enim prope est*, tangitur causa gaudii. Homo, enim gaudet de propinquitate amici. Dominus quidem prope est præsentia majestatis. (*Act.* 17.) *Non longe est ab unoquoque.* Item, est prope propter propinquitatem carnis. (*Ephes.* 2.) *Qui eratis longe, facti estis prope.* Item est prope per inhabitantem gratiam. (*Jac.* 4.) *Appropinquate Deo et appropinquabit vobis.* Item per exauditionis clementiam. (*Ps.* 144.) *Prope est Dominus invocantibus eum.* Item ad remunerandum. (*Is.* 14.) *Prope est, ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur, etc.*

Deinde cum dicit: *Nihil solliciti, etc.* ostendit quod mens nostra debet esse quieta: et primo ostendit superfluam sollicitudinem. Secundo ostendit quid loco ejus in mente succedat, ibi: *Sed in omni oratione, etc.* Et satis convenienter subdit: *Nihil solliciti, etc.* ad hoc quod dixerat, Dominus prope est, quasi dicat: ipse omnia tribuet, unde non necesse est quod sitis solliciti. (*Matth.* 6.) *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini, etc.* Sed contra, quia dicitur (*Rom.* 12.) *Qui præest in sollicitudine.* Respondeo: dicendum est, quod sollicitudo quandoque importat diligentiam quærendi quod deest, et hoc est commendabile, et opponitur negligentiæ: quandoque anxietatem animi cum defectu spei et timore de obtinendo id, circa quod sollicitatur, et hanc prohibet Dominus (*Matth.* 6.) Et hic Apostolus quia non debet desperare quin Dominus det necessaria. Sed loco sollicitudinis debemus habere recursum ad Deum. (1 *Petr. ult.*) *Omnem sollicitudinem projicientes in eum, quoniam ipsi est cura de vobis.* Et hoc fit orando. Et ideo dicit: *Sed in omni, etc.* Et convenienter postquam dixit: Dominus prope est, subdit de petitione. Novo enim Domino venienti porriguntur petitiones. Et ponit quatuor quæ necessaria sunt in qualibet oratione. Oratio enim importat ascensum intellectus in Deum. Et ideo dicit: *In omni oratione.* (*Eccl.* 35.) *Oratio humiliantis se nubes penetrabit, etc.* Item debet esse cum fiducia impetrandi, et hoc ex Dei misericordia. (*Dan.* 9.) *Neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis, etc.* Et ideo dicit obsecratione, quæ est contestatio per Dei gratiam, et ejus sanctitatem, et ideo se humiliantis est. (*Prov.* 18.) *Cum obsecratione loquitur pauper.* Et hoc fit cum dicimus, per passionem et crucem tuam, etc. Quia vero ingratus de beneficiis acceptis, indignus est, ut alia accipiat, ideo subdit: cum gratiarum actione. (1 *Thess. ult.*) *In omnibus gratias agite.* Et tunc proponit petitionem. Et ideo dicit: *Petitiones vestræ.* (*Matth.* 7.) *Petite et accipietis.* Et hæc quatuor si bene consideremus, habent omnes orationes ecclesiæ. Primo

enim invocatur Deus, post commemoratur divinum beneficium. Tertio petitur beneficium. Quarto ponitur obsecratio, per Dominum nostrum, etc. Sed notandum quod dicit, petitiones vestræ innotescant apud Deum. Nunquid Dominus nescit hoc? Ideo hoc tripliciter exponitur in Gloss. Primo, *Innotescant*, id est, approbentur ante Deum, et appareant quasi dignæ et sanctæ. (*Ps.* 140.) *Dirigatur, Domine, oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, etc.* Vel innotescant nobis ipsis, quod semper sint apud Deum, quasi dicat: Non oretis propter favorem populi. (*Matth.* 6.) *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito, etc.* Vel innotescant his qui sunt apud Deum, id est, angelis, per quorum ministerium deferuntur Deo, non quasi ignoranti, sed quia intercedunt pro nobis. (*Apoc.* 8.) *Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo, etc.*

Deinde cum dicit: *Et pax, etc.* ordinat animum quantum ad pacem per illa supradicta, dispositum. Et hanc per modum orantis optat. Pax secundum Augustinum est tranquillitas ordinis, perturbatio enim ordinis est destructio pacis. Hæc ordinis tranquillitas tripliciter consideratur. Primo prout est in principio ordinis, sc. in Deo. (*Rom.* 13.) *Quæ a Deo sunt, ordinata sunt, etc.* Ab isto profundo in quo est pax derivatur, primo et perfectius in beatos, in quibus nulla est perturbatio, et nec culpæ, nec pœnæ, et consequenter derivatur ad sanctos viros. Et quanto est magis sanctus, tanto minus patitur perturbationem mentis. (*Ps.* 118.) *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum,* sed perfecta est in beatis. (*Is. ult.*) *Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, etc.* Quia vero cor nostrum ab omni perturbatione non potest esse alienum nisi per Deum, oportet quod per ipsum fiat. Unde dicit: *Dei.* Et hoc secundum quod consideratur in ipso principio, exuperat omnem sensum creatum, quia ut dicitur (*1 Tim. ult.*) *Lucem habitat inaccessibilem,* (*Job.* 36.) *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram, etc.* Et secundum quod est in patria, superat omnem sensum angelorum, sed secundum quod est in sanctis in via exuperat omnem sensum humanum non habentium gratiam. (*Apoc.* 2.) *Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum, etc.* Hæc ergo pax *custodiat corda vestra,* id est, affectus vestros, ut in nullo declinetis a bono. (*Prov.* 4.) *Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit.* Item *intelligentias vestras*, sc. ut in nullo devietis a vero. Et hoc in Christo Jesu. Per cujus, sc. charitatem conservatur affectus a malo, et per cujus fidem intellectus perseverat in vero.

Deinde cum dicit: *De cætero, etc.* ordinat actum, et primo inducit eos ad bene agendum, ubi ponit actionis objectum, sc. bonum quod agitur. Secundo motivum actus. Tertio actum. Quarto fructum actus. Hæc quatuor sunt hic. Objectum autem boni actus, vel est objectum cognitionis, vel affectionis. Quantum ad intellectum est verum, quantum ad affectum est bonum. Et ideo dicit; *De cætero,* id est, ex quo sic estis firmati, *Cogitate quæ sunt vera per fidem.* (*Zach.* 8.) *Pacem et veritatem diligite, etc.* Quantum autem ad affectum, sciendum est, quod quædam sunt de necessitate virtutis, quædam superaddita. De necessitate virtutis sunt tria. Primo ut

integer sit in se, et quantum ad hoc dicit : *quæcumque pudica*, id est, casta. (*Jac.* 3.) *Quæ desursum est sapientia, primum quidem pudica est, etc.* Item quod sit directus ad proximum. Unde dicit : *Quæcumque justa, etc.* (*Matth.* 5.) *Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam, etc.* Item ordinatus ad Deum. Unde dicit: *Sancta.* (*Luc.* 1.) *Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris, etc.* Objecta autem necessitati superaddita sunt duo, id est, quod sit inductivum ad amicitiam. Secundo quod sit conservativum bonæ famæ.

Quantum ad primum dicit : *Quæcumque amabilia*, id est, quæ inducunt ad mutuam amicitiam. (*Eccl.* 7.) *Non te pigeat visitare infirmum. Ex his enim in dilectione firmaberis.* (*Prov.* 18.) *Vir amicabilis ad societatem magis amicus erit quam frater.* Quantum ad secundum dicit : *Quæcumque bonæ famæ.* Multa enim possent fieri cum bona conscientia, quæ tamen propter famam sunt dimittenda. (*Eccl.* 41.) *Curam habe de bono nomine. Hoc enim magis permanebit, quam mille thesauri magni et pretiosi.* Motivum ad operandum est duplex. Primo inclinatio interioris habitus. Secundo exterior disciplina seu instructio. Quantum ad primum dicit: *Si qua virtus*, id est, habitus virtutis est in vobis, sc. inducat vos ad hoc. (*Eccl.* 44.) *Divites in virtute pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis.* Quantum ad secundum dicit : *Si qua laus*, id est, laudabilis disciplina, sc. est in vobis, facite bona. (*Ps.* 118.) *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me, etc.* Et exponit, qualis sit ista disciplina, dicens : *Hæc cogitate*, sc. quæ didicistis me docente. (*Matth.* 11.) *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, etc.* et (1 *Thess.* 2.) *Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei, etc.* Et vidistis per exempla. Sic enim patet motivum actus et objectum, quia disciplina habetur per doctrinam. Et oportet quod primo capiatur. Unde dicit ; *Hæc cogitate.* Item quod ei assentiatur. Unde dicit : *Et didicistis et accepistis.* Item habetur per auditum et visum. Unde dicit : *Quæ audistis et vidistis.* Bonus actus est duplex, sc. unus interior, qui ponitur, ibi : *Hæc cogitate.* (1 *Tim.* 4.) *Hæc meditare* : exterior, ibi ; *Agite.* (*Is.* 1.) *Quiescite agere perverse, discite benefacere, etc.* Fructus est Deus, ibi : *Et Deus pacis, etc.* quasi dicat : Si hoc feceretis, erit vobiscum Deus. (2 *Cor. ult.*) *Pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.*

LECTIO 2.

Memor beneficiorum Paulus, quibus ipsum prosecuti sunt Philippenses, beneficium commendat, ac demum gratiam per Christum eis optando, epistolam signat.

10. *Gavisus sum in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut et sentiebatis, occupati autem eratis.*
11. *Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse.*
12. *Scio et humiliari, scio et abundare. Ubique et in omnibus institutus sum, et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati.*
13. *Omnia possum in eo, qui me confortat.*
14. *Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.*
15. *Scitis autem et vos Philippenses, quod in principio evangelii quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli.*
16. *Quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis.*
17. *Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra.*
18. *Habeo autem omnia, et abundo. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.*
19. *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum secundum divitias suas in gloria in Christo.*
20. *Deo autem et patri nostro gloria in secula seculorum. Amen.*
21. *Salutate omnem sanctum in Christo Jesu.*
22. *Salutant vos omnes qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt.*
23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.*

Superius ostendit Apostolus qualiter fideles se debeant habere in futurum, hic commendat eos de præterito sibi impenso beneficio. Et primo ponit commendationem, secundo, terminat epistolam in oratione et salutatione, ibi: *Deus autem, etc.* Circa primum duo facit. Primo commendat eos de beneficio impenso; secundo beneficium diffusius exponit, ibi: *Non quasi, etc.* Item prima pars dividitur in tres particulas, quia primo ponit gaudium conceptum ex eorum beneficio: secundo commendat eorum beneficium, ibi: *Quoniam tandem, etc.* Tertio excusat tarditatem, ibi: *Occupati, etc.* Dicit ergo: moneo ut gaudeatis, sed ego gavisus sum propter ea quæ fecistis, non in rebus, sed in Domino. (*Abac.* 3.) *Ego autem in Domino gaudebo, etc.* Gavisus sum inquam vehementer, quia propter filios meos.

Deinde ponitur materia gaudii, ibi: *Quoniam tandem, etc.* Bona opera sunt opera misericordiæ, et dicuntur flores, quia sicut ex flore fructus provenit, ita ex eis fruitio vitæ beatæ percipitur. (*Eccl.* 24.) *Flores mei fructus honoris et honestatis.* Quando ergo opus bonum intermittitur, et postea resumitur, dicitur reflorere. Isti autem aliquando providerant Apostolo, et iterum nunc providerunt, ideo dicit eos refloruisse, et hoc exponit, cum subdit: *Pro me sentire*, id est, mihi compati. (*Supra*

1.) *Sicut est mihi justum hoc sentire pro omnibus vobis, etc.* (1 *Mach.* 10.) *Quæ nostra sunt sentias nobiscum, ut conserves amicitias ad nos, etc.* Sicut et olim sentiebatis, sc. quando mihi providistis. Et hoc tandem aliquando, quia licet tarde, tamen aliquando fecistis. (*Rom.* 1.) *Si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam, etc.*

Deinde cum dicit: *Occupati, etc.*, excusat tarditatem, quasi dicat: Non imputo negligentiæ vel culpæ, sed necessitati, quia eratis occupati propter tribulationes quas passi estis. (*Eccl.* 40.) *Occupatio magna creata est omnibus hominibus, etc.*

Deinde cum dicit: *Non quasi propter*, beneficium exponit, et primo causam gaudii, secundo beneficium quo floruerunt, ibi: *Scitis autem et vos.* Tertio commemorat beneficium præsens, ibi: *Habeo autem omnia.* Item primo excludit causam gaudii æstimatam. Secundo declarat propriam mentis constantiam, ibi: *Ego enim didici, etc.* Tertio approbat beneficentiam, ibi: *Verumtamen bene fecistis.* Dicit ergo: non gaudeo propter penuriam a vobis propulsam, quæ gravis erat. (*Is.* 48.) *Elegi te in camino paupertatis.* Sed tamen non deprimit animum, nisi eorum qui in divitiis delectantur, aut qui gloriantur in substantia. Et hoc ideo, quia Apostolus non tristatur de paupertate, cujus ratio est constantia mentis ejus quam primo ponit. Secundo causam ejus, ibi: *Omnia possum, etc.* Item primo ponit constantiam in speciali casu. Secundo generalitatem in omnibus, ibi: *Ubique, etc.* Dicit ergo: paupertatem non timeo, quia didici, etc. Nihil demonstrat ita mentem sapientis perfecti, sicut quod sciat uti quolibet statu. Sicut enim est bonus dux qui in quolibet exercitu operatur secundum exigentiam ejus: et coriarius qui ex quolibet corio facit optimos sotulares, sic ille perfectus est qui scit uti quolibet statu, ut si sit in magno non elevetur, et si in minimo non dejiciatur. Et ideo dicit: *Didici, etc.* (*Is.* 50.) *Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii, etc.* Et hoc sufficit si parum habeo, si multum, scio me contemperare. Et ideo se exponit, dicens: *Scio humiliari.* Humilitas autem quandoque dicit virtutem quamdam. (*Luc.* 14 *et* 18.) *Qui se humiliat exaltabitur.* Quandoque dejectionem. (*Ps.* 104.) *Humiliaverunt in compedibus pedes ejus.* Et sic loquitur hic, dicens: *Scio humiliari*, id est, abjectionem sustinere moderate, sicut oportet. Et quia homines exaltantur per divitias, et deprimuntur per paupertatem, ideo exaltationem vocat abundantiam. Et in utroque est periculum, quia ex abundantia erigitur animus contra Deum, ex paupertate dejicitur. Et ideo dicitur (*Prov.* 30.) *Paupertatem et divitias ne dederis mihi.* Sed Apostolus loquitur melius, quia virtute in utroque scit uti, et hoc ubique, id est, in omni loco, negotiis, statibus, et conditionibus institutus sum. (2 *Cor.* 6.) *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, etc.*

Deinde cum dicit: *Omnia possum, etc.* ponit causam suæ constantiæ, dicens: *Omnia possum*, quasi dicat: Non possem hos insultus sustinere, nisi manu Dei me confortante. (*Ezech.* 3.) *Manus Domini erat mecum.* (*Is.* 40.) *Qui sperant in Domino, habebunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, etc.* Sed nunquid superfluit quod misimus cum scias egere? Non, quia licet sciam, *Penuriam pati*, quod

est virtus, tamen non debet mihi subventio subtrahi. (*Rom.* 12.) *Necessitatibus sanctorum communicantes.* (*Hebr.* 10.) Nam et vinctis compassi estis, et sic patet causa gaudii. Secundo commemorat præteritum beneficium, ibi : *Scitis autem.* A quibusdam enim nihil accipiebat, scilicet Corinthiis et Thessalonicensibus, et quia Corinthii erant avari, et cum turbatione ministrassent, et quia Thessalonicenses erant otio dediti, laborabat, dans eis exemplum laborandi. Isti vero erant boni in absentia et præsentia. Unde dicit (2 *Cor.* 11.) *Alias ecclesias expoliavi accipiens stipendium ad ministerium vestrum.* In ratione dati spiritualis et accepti temporalis. (1 *Cor.* 9.) *Si nos vobis spiritualia seminavimus, non magnum est si nos carnalia vestra metamus?* Quia et Thessalonicam, etc. Et hoc est argumentum, quod Papa potest ab una ecclesia accipere in subsidium aliarum, non autem sine quacumque causa. Sciendum est autem, quod cum quis dat aliquid alicui, duo sunt consideranda, sc. substantia muneris et meritum dantis. Qui gaudet de temporalibus, gaudet de substantia muneris, nec quærit nisi dantem, et hic est mercenarius : qui autem quærit dantis meritum, quærit fructum virtutis et justitiæ, et talis est pastor. Fructum, inquam, qui abundat in ratione vestra. Ratio dicitur dupliciter, vel secundum quod est virtus animæ, et sic omnis virtus est rationis. (*Rom.* 12.) *Rationabile obsequium vestrum.* Quandoque est ratiocinatio et computatio. (*Matth.* 18.) *Qui voluit rationem ponere cum servis suis.* Ideo dicit abundantiam in ratione, quia plus dabant, quam tenerentur, quia quidam tantum in præsentia, sed isti etiam mittebant Romam. Habeo autem quæ misistis. Repletus sum acceptis, sc. his quæ misistis : *In odorem, etc.* (*Lev.* 3 *et* 4.) *Offerte holocaustum in odorem suavitatis Domino.* Est enim odor Deo suavis devotio offerentium, et inter omnes hostias multum valent eleemosynæ. (*Hebr.* 13.) *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci, talibus enim hostiis promeretur Deus.*

Deinde cum dicit : *Deus autem, etc.*, finit epistolam in oratione, et primo ponit orationem, *Deus autem meus.* Unus Deus est omnium per creationem et potentiam, sed meus, quia singulariter ei servio. (*Rom.* 1.) *Testis enim est mihi Deus cui servio.* Impleat, etc., quia implestis meum. Et hoc potest Dominus, quia abundat secundum divitias. (*Rom.* 10.) Item *Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum, etc.* Et hoc verum in gloria, sc. sua, quia ibi implebitur totum desiderium. (*Ps.* 16.) *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* (*Ps.* 102.) *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Et hoc est in Christo, id est, per Christum. (2 *Petr.* 1.) *Per quem maxima nobis et pretiosa donavit.* Et de omnibus his sit Deo Trinitati et patri nostro gloria. (1 *Tim.* 1.) *Soli Deo honor et gloria in secula seculorum.* Seculum est spacium seu duratio generationis aut memoriæ hominum. Posita primo oratione, et secundo gratiarum actione, tertio ponit salutationem dicens : *Salutate omnem sanctum*, id est, fideles in Christo, quia per Christum sanctificati. (*Hebr.* 13.) *Ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* — *Maxime, etc.* Et per hoc intelligitur, quod multos de familia Cæsaris convertit, supra 1, ut vincula mea manifesta in Christo fierent in omni prætorio, et cæteris hominibus, etc. Quamvis autem (*Matth.* 11)

dicatur : Qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt, tamen ad promovendum bonos, et impediendum malos, videtur licitum sanctis in curiis regum commorari, sed non propter delitias et concupiscentiam voluptatum. Et dicit : qui de Cæsaris domo sunt, ut eos animet ad gaudium et ad fidem. Deinde ponit suam salutationem de manu sua, dicens : *Gratia Domini, etc.*

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

SUPER EPISTOLAM

S. PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

PROLOGUS.

Protegebat castra gladio suo, etc. (1 *Mac.* 3.) Hæc verba congruunt materiæ hujus epistolæ ad Colossenses, quia totus status hujus vitæ est in pugnatione militantium, quorum habitacula castra dicuntur. (*Job.* 7.) *Militia est vita hominis super terram*, ideo habitacula fidelium nomine castrorum figurantur. Unde ecclesia similitudinem habet castrorum. (*Gen.* 32.) *Castra Dei sunt hæc.* Hæc castra tripliciter impugnantur. A quibusdam quasi obsidentibus, qui manifeste se erigunt contra ecclesiam. (*Apoc.* 20.) *Ascenderunt super latitudinem terræ, et circuierunt castra sanctorum et civitatem dilectam.* Ab aliis latenter decipitur, sicut ab hæreticis. (*Rom. ult.*) *Per dulces sermones et benedictiones seducunt corda hominum, etc.* (2 *Tim.* 3.) *Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes.* A quibusdam, sc. domesticis, per diversas corruptelas peccatorum, quæ sunt ex corruptione carnis. (*Gal.* 5.) *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.* (*Eph. ult.*) *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes, etc.* Prælati ecclesiæ sunt duces. (*Ps.* 67.) *Principes Juda duces eorum.* Ad quorum officium pertinet contra omnia prædicta castra ecclesiæ munire. Contra peccata quidem per exhortationes. (*Is.* 58.) *Annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum.* Contra hæreticos, per sanam doctrinam. (1 *Tim.* 1.) *Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, etc.* Contra persecutores, exemplo, sc. patienter tolerando. Sic Paulus protexit gladio spirituali quia in suis epistolis corripiebat peccata, confutabat hæreses, animabat ad patientiam. De primo, (*Eph.* 5.) *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia, nec nominetur in vobis, etc.* De secundo, (*Tit.* 3.)

Hæreticum hominem post primam et secundam correptionem devita, etc. De tertio (2 *Cor.* 11.) per totum patet quomodo animabat ad patientiam. Et sic tanguntur duo in verbis propositis, sc. ecclesiæ status, cum dicitur Castra, et Apostoli studium, ibi: Protexit. In castris autem debet esse sollicitudo ad mala vitanda. (*Deut.* 23.) *Ut sint castra tua sancta et nihil in eis appareat fœditatis.* Item ordo ad ducem et ad se. (*Cant.* 7.) *Quid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum?* (*Gen.* 32.) *Castra Dei sunt hæc.* Item terror ad hostes. (*Cant.* 6.) *Terribilis ut castrorum acies ordinata.* Sed Apostolus circa protectionem erat sollicitus tanquam pastor, cujus est dirigere oves diligenter ne errent. (*Joan.* 10.) *Ante eas vadit, etc.* Et sic Apostolus faciebat. (*Phil.* 3.) *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Item pascere abundanter, ne deficiant. (1 *Pet.* 5.) *Pascite qui in vobis est Domini gregem, etc.* Et sic Apostolus faciebat. (1 *Cor.* 3.) *Tanquam parvulis lac dedi vobis.* Item defendere potenter, ne pereant. (*Eccl.* 7.) *Noli velle fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* (1 *Reg.* 17.) *Pascebat servus tuus patris sui gregem, et veniebat leo, vel ursus, etc.* Et ideo dicit, quod Apostolus protegebat castra, id est, ecclesiam Dei gladio, quod est verbum Dei, ut dicitur (*Eph.* 6. *Hebr.* 4.) *Vivus est enim sermo Dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti, etc.* Sic ergo materia hujus epistolæ est hæc. Quia in epistola ad Ephesios ostendit modum ecclesiasticæ unitatis. In epistola ad Philippenses ostendit ejus profectum et conservationem. In hac autem agit de ejus conservatione contra hæreticos, qui depravaverant eos seducendo, etc.

CAPUT I.

Gratiam et pacem Colossensium optat per Jesum Christum, cujus per voluntatem Dei se profitetur Apostolum.

1. *Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei et Timotheus frater.*
2. *His qui sunt Colossis sanctis, et fidelibus fratribus in Christo Jesu.*
3. *Gratia vobis et pax a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.*

Dividitur autem hæc epistola in salutationem, et tractatum, ibi: *Gratias, etc.* Item primo ponuntur personæ salutantes. Secundo personæ salutatæ, ibi: *His qui sunt.* Tertio bona optata, ibi: *Gratia vobis.* Circa primum, primo ponitur principalis persona. Secundo adjuncta, ibi: *Et Timotheus.* Principalis primo tangitur ex nomine Paulus, id est, humilis. Tales enim percipiunt sapientiam. (*Matth.* 11.) *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Et ideo docet eam. Secundo ab officio, sc. Apostolus, id est, missus, sc. ad procurandum salutem fidelium. (*Act.* 13.) *Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos.* (*Joan.* 20.) *Sicut misit me pater, et ego mitto vos.* Et Apostolus, non cujuslibet, sed Jesu Christi, cujus gloriam quærit, non sui ipsius. (2 *Cor.* 4.) *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum.* Sed quidam aliquando perveniunt ad officium ex ira Dei propter peccatum populi.

(*Job.* 34.) *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* (*Os.* 13.) *Dabo tibi regem in furore meo.* Et ideo dicit: *Per voluntatem Dei,* sc. ejus beneplacitum. (*Jer.* 3.) *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.* Persona adjuncta est Timotheus, ut sc. in ore duorum vel trium stet omne verbum, ut dicitur (*Deut.* 17.) (*Prov.* 18.) *Frater qui juvatur a fratre quasi civitas firma.* Personæ salutatæ ponuntur, ibi: *His, etc.* Sancti dicuntur majores. (*Luc.* 1.) *Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso.* Fideles dicuntur minores, qui saltem veram fidem tenent, quia sine fide impossibile est placere Deo, ut dicitur (*Hebr.* 11.) Vel sanctis, id est, in baptismo sanctificatis, et fidelibus, id est, permanentibus in fide accepta. (*Prov.* 28.) *Vir fidelis multum laudabitur, etc.*

Deinde ponuntur bona optata, sc. gratia, quæ est principium omnis boni. (*Rom.* 3.) *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Pax, quæ est finale bonum omnium. (*Ps.* 147.) *Qui posuit fines tuos pacem.* Et per consequens optat omnia bona media. Et hoc a Deo. (*Ps.* 83.) *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* Patre Domini nostri Jesu Christi, sc. per naturam, sed nostro per gratiam. Et Domino Jesu Christo, et sic patre nostro, sc. Deo in Trinitate, et Domino Jesu Christo, quantum ad naturam assumptam.

LECTIO 2.

Lætatur Apostolus Colossenses profecisse in fide, agitque gratias Deo de charitate, qua erga sanctos afficiuntur.

3. *Gratias agimus Deo et patri Domini nostri Jesu Christi semper pro vobis orantes.*
4. *Audientes fidem vestram in Christo Jesu, et dilectionem quam habetis in sanctos omnes.*
5. *Propter spem quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis evangelii.*
6. *Quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat et crescit, sicut in vobis, ex ea die qua audistis et cognovistis gratiam Dei in veritate.*
7. *Sicut didicistis ab Epaphra charissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu.*
8. *Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu.*

Hic accedens ad propositum incipit epistolarem tractatum. Et primo commendat evangelii veritatem. Secundo contra contrariantia protegit veritatem status hujus in 2 capite, ibi: *Volo enim scire vos.* Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicæ fidei veritatem. Secundo actorem hujus status, ibi: *qui est imago.* Item prima in duas, quia primo agit gratias pro beneficiis specialiter exhibitis Colossensibus. Secundo pro exhibitis generaliter ecclesiæ, ibi: *Gratias agentes.* Circa primum duo facit, quia primo commendat gratiarum actionem Deo pro istis. Secundo ostendit orationis materiam, ibi: *Audientes.* Iterum prima in duas, quia primo præmittit gratiarum actionem. Secundo orationem, ibi: *Orantes.* Dicit ergo: *Gratias agimus Deo,* actori gratiarum. (1 *Thess. ult.*) *In omnibus gratias agite.* Et hoc semper, pro præteritis et futuris. Licet enim non continue in actu possimus orare, tamen semper ex habitu charitatis debemus

orare. (1 *Thess. ult.*) *Sine intermissione orate.* (*Luc.* 18.) *Oportet semper orare.*

Deinde ponitur materia, et primo gratiarum actionis. Secundo orationis, ibi : *Ideo et nos.* Circa primum primo commemorat bona eorum. Secundo quomodo fuerunt ea adepti, ibi : *quam audistis.* Bonum nostrum principaliter, est in fide, spe et charitate : per fidem enim habemus notitiam Dei, per spem elevamur in ipsum, sed charitate unimur ei. (1 *Cor.* 13.) *Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria hæc, etc.* Et ideo de istis tribus gratias agit, primo quod fidem habent. Non enim ipse prædicaverat eis, sed quidam discipulus Epaphras nomine, et postea Archippus. Et ideo dicit : *Audientes fidem,* quæ est principium spiritualis vitæ. (*Abac.* 2.) *Justus meus ex fide vivit.* (*Hebr.* 11.) *Accedentem ad Deum oportet credere, etc.* Sed hæc fides sine dilectione operante, est mortua, ut dicitur (*Jac.* 2.) Et ideo oportet, quod adsit dilectio operans. (*Gal. ult.*) *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque præputium, sed nova creatura.* Et ideo dixit : *Et dilectionem quam habetis, etc.* Est autem quædam dilectio charitatis, et quædam mundana, sed mundana non se extendit ad omnes, quia dilectio talis ad illos est cum quibus est communio, quæ est causa dilectionis, et hæc causa in dilectione mundana non se habet ad omnes, sed tantum est cum consanguineis et mundanis, sed dilectio charitatis se extendit ad omnes. Et ideo dicit : *In omnes.* Nam et si peccatores diligantur per charitatem, hoc est, ut sint aliquando sancti. (1 *Joan.* 3.) *Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Item dilectio mundi habet fructum in hoc mundo, sed charitas habet in vita æterna. Et ideo tertio subdit, de spe, dicens : *Propter spem quæ reposita est,* id est, propter gloriam æternam, quæ ideo dicitur spes, quia pro certo custoditur. (*Job.* 19.) *Reposita est hæc spes mea in sinu meo.*

Deinde cum dicit : *Quam ante audistis,* ostendit quomodo adepti sunt ista. Et primo commendat doctrinam evangelicam. Secundo ministerium, ibi : *Sicut didicistis.* Item primo commendat doctrinam a veritate. Secundo ab ejus dilatatione, ibi : *Quod pervenit.* Tertio a profectu, ibi : *Et fructificat.* Dicit ergo : *quam audistis,* sc. spem, vel rem speratam. Et hoc : *In verbo veritatis evangelii.* Hæc enim excedit omnia. (1 *Cor.* 2.) *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, etc.* Et ideo Deus eam revelat. (*Matth.* 3.) *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.* Hæc autem est spes vera, non autem est vana (sicut quando promittens est mendax) quia in verbo veritatis. (*Joan.* 17.) *Sermo tuus veritas est.*

Deinde cum dicit : *quod pervenit,* commendatur doctrina Christi a dilatatione, quia non solum pervenit ad vos, sed in universo mundo. (*Ps.* 18.) *In omnem terram exivit sonus eorum, etc.* (*Matth.* 24.) *Oportet hoc evangelium regni prædicari in universo orbe, et tunc erit consummatio.* Sed quomodo nondum est consummatio, cum sit prædicatum in universo mundo ? Respondeo : Aliqui dicunt, quod Evangelium Christi non est Evangelium regni. Sed hoc est falsum, quia Dominus dicit hoc Evangelium regni. Sed dicendum est secundum Chrysostomum, quod adhuc viventibus Apostolis Evangelium Christi est divulgatum per totum mundum, saltem quantum ad famam, quod est valde miraculosum, quod in quadraginta annis sic creverit

doctrina Christi. Et sic dicit in universo mundo, quantum ad famam, et tunc erit consummatio, id est, destructio Jerusalem. Secundum Augustinum autem hoc non est verum, quia adhuc tempore suo erant aliquæ gentes, in quibus nondum erat ecclesia. Et ideo ipse dicit hoc esse intelligendum quando prædicabitur. Ita quod quando in omnibus Gentibus ecclesia erit fundata, licet aliqui sint credentes, aliqui non, tunc erit finis, et hoc non tempore Apostoli: sed circa finem mundi, et sic quando hic dicitur in universo mundo, loquitur Apostolus de futuro sicut de præsenti propter certitudinem eventus. (*Ps.* 18.) *In omnem terram exivit sonus eorum, etc.* Potest tamen dici, quod secundum famam est divulgatum per totum mundum, sed non secundum fundationem.

Deinde commendat doctrinam Christi quantum ad fructum per bona opera, ibi: *Et fructificat.* (*Eccl.* 24.) *Flores mei fructus honoris et honestatis, etc.* (*Matth.* 13.) *Fructum affert et facit aliud quidem centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum.* Et crescit, sc. in multitudine credentium. (*Act.* 2.) *Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum.* Et hoc magnæ potestatis fuit, quia sicut in vobis, ita et in aliis. Audistis prædicationem, et cognovistis approbando. Consequenter commendat ministerium tripliciter, Primo per comparationem ad se. Secundo per comparationem ad ipsos. Tertio quantum ad utrosque. Dicit ergo: Edocti estis per evangelium, sicut ab Epaphra didicistis conservo. (*Apoc. ult.*) *Conservus tuus sum et fratrum tuorum.* Qui est fidelis minister, sc. non quærens quæ sua sunt. (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei, etc.* Qui est fidelis, sc. mediator inter Apostolum et istos. Qui etiam manifestavit, id est, significavit, etc.

LECTIO 3.

Orat pro eis Apostolus, petens, ut impleantur cognitione voluntatis Dei, gratias referens pro beneficiis quibuslibet Christianis exhibitis.

9. *Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes et postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia et intellectu spirituali.*
10. *Ut ambuletis digne, Deo per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, et crescentes in scientia Dei.*
11. *In omni virtute confortati secundum potentiam claritatis ejus, in omni patientia et longanimitate, cum gaudio.*
12. *Gratias agentes Deo et patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.*
13. *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum et transtulit in regnum filii dilectionis suæ.*
14. *In quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum.*

Supra posuit materiam gratiarum actionis, ostendens pro quibus bonis gratias egit, hic ostendit orationem, innuens quid pro eis petit. Et primo præmittit conditiones orationis. Secundo subdit bona petita, ibi: *Ut impleamini.* Oratio tres habet conditiones. Primo quod sit tempestiva. Unde subdit: *Ex qua die, etc.*, supple cœpi-

mus orare. (*Jer.* 31.) *Ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus, etc.* Secundo quod sit continua, ibi: *Non cessamus, etc.* (1 *Reg.* 12.) *Absit autem a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis.* (*Rom.* 1.) *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.* Tertio multiplex et perfecta, ibi: *Orantes et postulantes.* Oratio est ascensus mentis in Deum. Postulatio est rerum petitio. Oratio debet præcedere ut devote petens exaudiatur, sicut petentes præmittunt persuasionem ut inclinent, sed nos debemus præmittere devotionem et meditationem Dei et divinorum, non ut eum flectamus, sed ut nos erigamus in eum. Tria autem petit, sc. cognitionem veritatis, ibi: *Ut impleamini.* Operationem virtutis, ibi: *Ut ambuletis.* Tolerantiam malorum, ibi: *In omni patientia.* Triplicem vero cognitionem optat, sc. agendorum. Unde dicit: *Ut impleamini agnitione, etc.*, id est, ut plene cognoscatis voluntatem Dei. (1 *Thess.* 4.) *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis, etc.* Ille ergo cognoscit voluntatem Dei, qui in sanctitate vivit. Qui ergo peccat, non cognoscit voluntatem Dei, quia omnis peccans est ignorans. (*Rom.* 12.) *Ut probetis quæ sit voluntas Dei, etc.* Item cognitionem divinorum, ibi: *In omni sapientia,* quæ est cognitio divinorum, secundum August. (*Sap.* 1.) *Sentite de Domino in bonitate.* Item spiritualium donorum, ibi: *Et intellectu spirituali,* id est, non harum corporalium rerum. (1 *Cor.* 2.) *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est.* Et apte conjunguntur hæc duo, sapientia et intellectus, quia minor est sapientia si intellectu careat (ut dicit Gregorius.) Et inutilis est intellectus sine sapientia, quia sapientia judicat, et intellectus capit, et non valet capere nisi judicet, et e converso. Glossa dicit quod primum sumitur generaliter. Secundum pertinet ad activam vitam. Tertium ad contemplativam. Nec sufficit cognoscere, quia scienti bonum et non operanti, peccatum est illi, ut dicitur (*Jac.* 4.) Unde oportet quod adsit virtuosa operatio, quam primo tangit, ibi: *Ut ambuletis digne Deo.* Indigne enim ambulat qui non vivit sicut decet filium Dei. (2 *Cor.* 6.) *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, etc.* (1 *Thess.* 4.) *Sicut prædiximus et testificati sumus.* Secundo tangit rectam intentionem, ibi: *Per omnia placentes.* (*Sap.* 4.) *Placens Deo factus est dilectus.* Tertio studium proficiendi, ibi: *In omni opere bono, etc.* Semper enim homo debet niti ad ulterius bonum. (*Eccl.* 24.) *Flores mei fructus honoris et honestatis.* (*Rom.* 6.) *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, etc.* Ad fructificationem sequitur augmentum scientiæ, ideo dicit: *Et crescentes, etc.* Ex hoc enim quod aliquis studet implere mandata disponitur ad cognitionem. (*Ps.* 118.) *Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi.* (*Sap.* 1.) *Non habitabit in corpore subdito peccatis.* Et dicit: Dei, non mundi. (*Sap.* 10.) *Dedit illi scientiam sanctorum, etc.*

Deinde tangit tolerantiam malorum, quia ad virtutem non sufficit scire vel velle, nisi immobiliter operetur, quod non potest esse sine patientia et malorum tolerantia. Et ideo dicit: *In omni virtute confortati.* (*Eccl.* 47.) *Divites in virtute pulchritudinis studium habentes.* Quæ virtus est a Deo. Unde dicit: *Secundum potentiam claritatis ejus.* (*Eph.* 6.) *Confortamini in Domino,* sed addit: *Claritatis ejus,* id est, Christi, qui est claritas patris,

quia pergere ad peccatum, est pergere ad tenebras. (*Sap.* 7.) *Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera.*

Deinde cum dicit: *In omni patientia, etc.*, petit eis tolerantiam in adversis. Quidam enim deficiunt vel propter difficultatem adversorum, et ideo oportet habere patientiam. (*Luc.* 21.) *In patientia vestra possidebitis animas vestras.* Vel propter dilationem præmii. Et ideo dicit: *Et longanimitate*, quæ facit sustinere rem promissam. (*Ab.* 2.) *Si moram fecerit expecta eum, etc.* (*Hebr.* 6.) *Longanimiter ferens adeptus est repromissionem.* Sed aliqui hæc duo vitant, sed cum tristitia. Contra hoc dicit: *Cum gaudio.* (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate fratres, cum in varias tentationes incideritis, etc.*

Deinde cum dicit: *Gratias agentes, etc.*, agit gratias pro beneficiis exhibitis omnibus fidelibus. Et hoc pro beneficio gratiæ quod primo ponit. Secundo pro fructu gratiæ, ibi: *Qui eripuit.* Dicit ergo: *Oramus pro vobis agentes gratias Deo*, sc. creanti: *Et patri*, sc. adoptanti, *Qui dignos, etc.* Dixerunt aliqui quod dona gratiarum dantur pro meritis, et quod Deus dat dignis gratiam, non autem indignis, ideo hoc excludit Apostolus, quia quicquid habes dignitatis et gratiæ, hoc Deus fecit in te, ergo et effectus gratiæ. Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit, etc.* (2 *Cor.* 3.) *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, etc.* In partem sortis sanctorum, etc. Omnes homines de mundo secundum naturam sunt boni. Et ideo justum est eos aliquam partem habere Dei. Mali quidem partem habent voluptates et temporalia. (*Sap.* 2.) *Hæc est pars nostra et hæc sors nostra.* Sancti vero habent ipsum Deum partem. (*Thren.* 3.) *Pars mea Dominus.* (*Ps.* 15.) *Dominus pars hæreditatis meæ.* Et ideo dicit: *Qui dignos, et cætera.* Et addit, *Sortis*, quia dupliciter aliquid dividunt. Quandoque per electionem, quando unus hanc, alius illam partem elegit. Aliquando sorte. (*Prov.* 18.) *Contradictiones comprimit sors.* Hæc autem pars cedit sanctis non per electionem propriam. (*Joan.* 15.) *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos*, sed quia ipse Deus elegit vos. Sors enim nihil aliud est quam committere aliquid divino judicio. Sors autem triplex est, sc. consultoria, divinatoria, et divisoria. Prima autem in temporalibus non est mala. Secunda vana est et mala. Tertia in necessitatibus aliquando permittenda, sed hæc per se est possessio luminis. (1 *Tim. ult.*) *Lucem habitat inaccessibilem.* (*Job.* 36.) *In manibus abscondit lucem, etc.* Et ex hac parte sequitur effectus gratiæ, sc. translatio de tenebris ad lucem. Et ideo primo ponit translationem. Secundo modum, in quo homines ante gratiam sunt servi peccati. Nam cum peccatum sit tenebræ, ideo sunt in potestate tenebrarum, sive dæmonum, sive peccatorum. (*Eph. ult.*) *Adversus rectores mundi tenebrarum harum, etc.* (*Is.* 49.) *Captivitas a forti tollitur, etc.* Et transtulit, etc., id est, ut essemus regnum Dei. (*Joan.* 19.) *Regnum meum non est de hoc mundo, etc.* Et hoc fit quando liberamur a peccato. (*Ap.* 5.) *Fecisti nos Deo nostro regnum, etc.* vel ad litteram, ut vitam æternam. (*Matth.* 3. 4. *et* 10.) *Appropinquabit regnum cœlorum.* Et hoc est quod dicit: *Regnum filii dilectionis suæ.* Dilectio, ut dicit Aug. in Glossam, quandoque dicitur Spiritus Sanctus qui est amor patris et filii. Sed si dilectio sic semper, teneretur personaliter, tunc filius esset filius

Spiritus Sancti, sed quandoque dicitur essentialiter, ut dicitur in Gloss. Filii ergo dilectionis suæ, dicitur, id est, filii sui dilecti, vel filii essentiæ suæ. Sed numquid hæc est vera? Filius est filius essentiæ patris. Dicendum est quod si genitivus designat habitudinem causæ efficientis, est falsum, quia essentia non generat, nec generatur. Si autem designat formam, id est, habens essentiam suam quasi materialiter, sicut dicitur aliquid egregiæ formæ, id est, habens egregiam formam, sic est vera. (*Joan.* 3.) *Pater diligit filium, et omnia dedit in manu ejus.*

Deinde cum dicit: *In quo habemus, etc.* ostendit modum translationis. Homo enim existens in peccato dupliciter tenebatur subditus, sc. per servitutem. (*Joan.* 8.) *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Item erat reus pœnæ, et aversus a Deo. (*Is.* 59.) *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret.* Hæc duo removet Christus, quia inquantum homo, factus est pro nobis sacrificium, et redemit nos in sanguine suo. Et ideo dicit: In quo habemus redemptionem. (1 *Cor.* 6.) *Empti estis pretio magno.* Sed inquantum est Deus, habemus per eum peccatorum remissionem, quia reatus peccati solutus est per eum.

LECTIO 4.

Gratiæ auctorem commendat, qui Christus est, qui etiam commendatur, per comparationem ad Deum, et ad totam creaturam.

15. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ.*
16. *Quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis, et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt.*
17. *Et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.*

Postquam superius commemoravit gratiæ beneficia specialia et universalia, hic commendat auctorem hujus gratiæ, sc. Christum. Et primo per comparationem ad Deum, secundo generaliter per comparationem ad totam creaturam, ibi: *Primogenitus,* tertio specialiter per comparationem ad ecclesiam, ibi: *Et ipse est caput.* Circa primum notandum est quod Deus dicitur invisibilis, quia excedit capacitatem visionis cujuscumque intellectus creati, ita quod nullus intellectus creatus naturali cognitione potest pertingere ad ejus essentiam. (*Job.* 36.) *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* (1 *Tim. ult.*) *Lucem habitat inaccessibilem.* Videtur ergo a beatis ex gratia, non ex natura. Ratio hujus assignatur a Dionysio, quia omnis cognitio terminatur ad existens, id est, ad aliquam naturam participantem esse. Deus autem est ipsum esse, non participans, sed participatum, ergo est incognitus. Hujus ergo Dei invisibilis filius est imago. Sed videndum est quomodo dicatur imago Dei, et quare dicatur invisibilis. Et quidem de ratione imaginis sunt tria, sc. quod sit ibi similitudo, quod deducta sit, vel expressa ex eo cum quo est similitudo, et quod deducta sit in aliquo pertinente ad speciem vel signum speciei. Si enim sunt duo similia, quorum unum non derivetur ab alio, neutrum

dicimus alterius imaginem, sicut ovum non dicitur imago ovi. Et ideo ab imitando dicitur imago. Item si sit simile, sed non quantum ad speciem, vel signum speciei, tunc nec imago dicitur, sicut in homine multa sunt accidentia, ut color, quantitas, et hujusmodi, et secundum nullum horum dicitur imago. Sed si figuram ejus accipiat, sic potest esse imago, quia figura est signum speciei, filius autem est similis patri, et pater similis filio, sed filius habet hoc a patre, pater autem non a filio. Et ideo proprie loquendo dicimus filium imaginem patris, et non e converso, quia deducitur et derivatur hæc similitudo a patre. Item hæc similitudo est secundum speciem, quia filius in divinis repræsentatur aliquo modo, sed deficienter per verbum mentis nostræ. Verbum autem mentis nostræ est, quando formamus actu formam rei cujus notitiam habemus, et hoc significamus verbo exteriori. Et hoc verbum sic conceptum est quædam rei similitudo quam in mente tenemus, et simile secundum speciem. Et ideo verbum Dei imago Dei dicitur: Quantum ad secundum, sciendum est quod Arriani hoc verbum male intellexerunt, judicantes de Dei imagine secundum imagines, quæ fiebant ab antiquis, ut viderent in eis charos suos subtractos sibi, sicut et nos facimus imagines sanctorum, ut quos non videmus in substantia, videamus in imagine. Et ideo dicunt quod invisibile est proprium patri, filius autem est primum visibile, in quo manifestatur bonitas patris, quasi pater sit vere invisibilis, filius vero visibilis, et sic alterius essent naturæ. Hoc autem excludit Apostolus ad (*Hebr.* 1) dicens: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, etc.* Et sic est imago non solum Dei invisibilis, sed etiam ipse est invisibilis, sicut pater. (*Col.* 1.) *Qui est imago invisibilis Dei.*

Deinde cum dicit: *Primogenitus, etc.*, commendat Christum per comparationem ad creaturam. Et primo facit hoc, secundo exponit, ibi: *Quia in ipso.* Circa primum sciendum est quod Arriani sic intelligunt, quasi dicatur primogenitus, quia sit prima creatura, sed hic non est sensus, ut patebit. Et ideo duo sunt videnda, sc. quomodo hæc imago sit genita, et quomodo primogenita creaturæ. Quantum ergo ad primum, sciendum est, quod in unaquaque re generatio est secundum modum sui esse et suæ naturæ. Alius enim modus generationis est in hominibus, et alius in plantis, et sic de aliis. Natura autem Dei est ipsum esse intelligere, et sic oportet quod ejus generatio, vel conceptio intellectualis, sit generatio vel conceptio naturæ ejus. In nobis autem conceptio intelligibilis non est conceptio naturæ nostræ, quia in nobis aliud est intelligere et natura nostra. Et ideo cum hæc imago sit verbum et conceptio intellectus, oportet dicere quod sit germen naturæ, et sic de necessitate genitus, quia accipit naturam ab alio. Secundo videndum est quomodo dicatur primogenitus. Deus enim non alio se cognoscit et creaturam, sed omnia in sua essentia sicut in prima causa effectiva. Filius autem est conceptio intellectualis Dei secundum quod cognoscit se, et per consequens omnem creaturam. Inquantum ergo gignitur, videtur quoddam verbum representans totam creaturam, et ipsum est principium omnis creaturæ. Si enim non sic gigneretur, solum verbum patris esset primogenitus patris, sed non creatura. (*Eccl.* 24.) *Ego ex ore altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam, etc.*

Deinde cum dicit: *Quia in ipso, etc.*,

exponit quod dixerat, sc. quod sit primogenitus, quia sc. est genitus ut principium creaturæ. Et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad rerum creationem. Secundo quantum ad earum distinctionem, ibi: *In cœlis*. Tertio quantum ad conservationem in esse, ibi: *Et omnia in ipso, etc.* Dicit ergo: Est primogenitus creaturæ, quia est genitus, ut principium omnis creaturæ. Et ideo dicit: *Quia in ipso, etc.* Circa quod sciendum est, quod Platonici ponebant ideas dicentes: quod quælibet res fiebat ex eo quod participabat ideam, puta, hominis vel alicujus alterius speciei. Loco enim harum idearum nos habemus unum, sc. filium verbum Dei. Artifex enim facit artificium ex hoc quod facit illud participare formam apud se conceptam quasi involvens eam exteriori materiæ: sicut si dicatur quod artifex facit domum per formam rei quam habet apud se conceptam. Et sic Deus omnia in sua sapientia dicitur facere, quia sapientia Dei se habet ad res creatas, sicut ars ædificatoris ad domum factam. Hæc autem forma et sapientia est verbum, et ideo omnia in ipso condita sunt, sicut in quodam exemplari. (*Gen.* 1.) *Dixit et facta sunt*, quia in verbo suo æterno creavit omnia ut fierent.

Quantum autem ad rerum distinctionem, sciendum est quod aliqui sicut Manichæi erraverunt dicentes hæc corpora terrena, quia corruptibilia, facta esse a malo Deo, cælestia vero, quia incorruptibilia, a bono Deo, sc. patre Christi. Sed mentiuntur, quia in eodem sunt utraque creata. Ideo dicit: *In cœlis, etc.* Et hæc est distinctio secundum partes naturæ corporeæ. (*Gen.* 1.) *In principio*, id est, in filio, *creavit Deus, etc.* Platonici etiam dicunt quod Deus per se creavit creaturas invisibiles, sc. angelos, et per angelos creavit naturas corporeas. Sed hoc excluditur hic, quia dicitur: Visibilia et invisibilia De primo *Hebr.* 11. *Fide intelligimus esse aptata secula, ut ex invisibilibus visibilia fierent.* De secundo autem (*Eccl.* 34.) *Pauca vidimus operum ejus, omnia autem Dominus fecit, etc.* Hæc autem distinctio est secundum creaturarum naturam. Tertia distinctio est ordinis, et gradus in invisibilibus, cum dicit: *Sive throni, etc.* Platonici etiam errant hic: dicebant enim in rebus diversas esse perfectiones, et quamlibet attribuebant uni primo principio, et secundum ordines earum perfectionum ponebant ordines principiorum, sicut ponebant primum ens, a quo participant omnia esse, et illud principium ab isto, sc. primum intellectum, a quo omnia participant intelligere, et aliud principium vitam, a quo omnia participant vivere. Sed nos non sic ponimus, sed ab uno principio res habent, quicquid in eis perfectionis est. Et ideo dicit: *Sive throni, etc.* quasi dicat: Non dependent ab aliis principiis ordinatis, sed ab ipso uno solo vero Deo. Sed quid est quod dicit: (*Eph.* 1) *Ipsum dedit caput, etc.* ubi quædam diversitas videtur esse ab istis. Solutio. Hic enim enumerat descendendo, quia ostendit progressum creaturæ a Deo, ibi ascendendo, quia ostendit quod filius Dei secundum quod homo super omnes creaturas est. Sed tamen ibi principatus ponuntur sub potestatibus, et virtutes inter dominationes et potestates, hic principatus super potestates, et principatus medium inter dominationes et potestates. Et secundum hoc diversæ sunt sententiæ Gregorii et Dionysii. Dionysius enim ordinat eos secundum quod dicitur ad Ephesios, quia in secunda hierarchia ponit dominationes, virtutes, et potestates. Gregorius vero ordinat eos

sicut hic habetur, quia in secunda hierarchia ponit dominationes, principatus et potestates, in tertia vero virtutes, archangelos, et angelos. Sed sciendum est, quod sicut Gregorius et Dionysius dicunt, hæc dona spiritualia ex quibus nominantur hi ordines, communia sunt omnibus, tamen quidam nominantur a quibusdam, quidam ab aliis, cujus ratio accipitur ex dictis Platonicorum, quia omne quod convenit alicui, convenit tripliciter, quia aut essentialiter, aut participative, aut causaliter. Essentialiter quidem quod convenit rei secundum proportionem suæ naturæ, sicut homini rationale. Participative autem quod excedit suam naturam, sed tamen aliquid de illo participat, sed imperfecte, sicut intellectuale homini, quod est supra rationale, et est essentiale angelorum et idem aliquid participat homo. Causaliter vero quod convenit rei supervenienter, sicut homini artificialia, quia in eo non sunt sicut in materia, sed per modum artis. Unumquodque autem denominatur solum ab eo quod convenit ei essentialiter. Unde homo non dicitur intellectualis nec artificialis, sed rationalis. De dictis autem donis in angelis, ea quæ conveniunt superioribus essentialiter, inferioribus conveniunt participative, quæ vero inferioribus essentialiter conveniunt, superioribus causaliter conveniunt. Et ideo superiores denominantur a superioribus donis. Supremum autem in creatura spirituali est quod attingit Deum et quodammodo participat eum. Et ideo denominantur superiores ex hoc, quod attingunt Deum. Seraphin quasi ardentes Deo vel incedentes. Cherubin quasi scientes Deum. Throni quasi habentes in seipsis sedentem Deum.

Tripliciter enim aliquid potest ab alio participare. Uno modo accipiendo proprietatem naturæ ejus. Alio modo, ut recipiat ipsum per modum intentionis cognitivæ. Alio modo ut deserviat aliqualiter ejus virtuti, sicut aliquis medicinalem artem participat a medico, vel quia accipit in se medicinæ artem, vel accipit cognitionem artis medicinalis, vel quia deservit arti medicinæ. Primum est majus secundo, et secundum tertio. In sacra autem scriptura significatur aliquid divinum per ignem. (*Deut.* 4.) *Dominus Deus tuus ignis consumens est, etc.* Et ideo supremus ordo dicitur Seraphin, quasi ardentes Deo et continentes aliquam divinam proprietatem. Secundus ordo est Cherubin, consequentes eum cognitive. Et tertius Throni, ejus virtuti deservientes. Alii autem ordines non nominantur ex attingendo Deum, sed per aliquam ejus operationem. Et aliqui ut dirigentes, et sic sunt dominationes. Alii exequentes : et horum quidem ut principaliores, ut principatus. (*Ps.* 67.) *Prævenerunt principes, etc.* Alii secundum executionem, et sic sunt exequentes supra spirituales creaturas, ut sunt potestates quæ arcent dæmones, si supra naturalia, sunt virtutes, quæ miracula faciunt : si supra homines, sunt archangeli ad magna, si angeli, ad minima. Et sic concludendo dicit : *Omnia per ipsum*, sicut per causam effectivam, *Et in ipso*, sicut per causam exemplarem. (*Joan.* 1.) *Omnia per ipsum facta sunt, etc.* Sed quia posset aliquis dicere : Nunquid omnia sunt æterna? Ideo Apostolus quasi respondens ad hoc, dicit quod non, sed ipse est *Ante omnia*, sc. tempora et res alias. (*Prov.* 8.) *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, etc.* Vel ante dignitatem (*Ps.* 81.) *Quis similis Deo, etc.* Quan-

tum ad conservationem dicit: *Et omnia in ipso constant*, id est, conservantur. Sic enim se habet Deus ad res sicut sol ad lunam, quo recedente deficit lumen lunæ. Et sic si Deus subtraheret suam virtutem a nobis, in momento deficerent omnia. (*Hebr.* 2.) *Portans omnia verbo virtutis suæ.*

LECTIO 5.

Commendat Christum per comparationem ad totam Ecclesiam, ac demum ipsum commendat in ordine ad Ecclesiam Colossensium.

18. *Et ipse est caput corporis ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis: ut sit in omnibus ipse primatum tenens:*
19. *Quia in ipso complacuit, omnem plenitudinem divinitatis inhabitare.*
20. *Et per eum reconciliare omnia in ipsum pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.*
21. *Et vos cum essetis aliquando alienati et inimici sensu in operibus malis.*
22. *Nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, ut exhiberet vos sanctos et immaculatos et irreprehensibiles coram ipso.*
23. *Si tamen permanetis in fide fundati, et stabiles et immobiles a spe evangelii quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura, quæ sub cœlo est.*

Postquam Apostolus commendavit Christum per comparationem ad Deum et ad totam creaturam, hic commendat ipsum in comparatione ad ecclesiam. Et primo generaliter. Secundo specialiter quantum ad Colossenses, ibi: *Et vos cum essetis.* Tertio quantum ad suam personam singulariter, ibi: *Cujus factus sum.* Circa primum duo facit, quia primo proponit habitudinem Christi ad totam ecclesiam: secundo exponit, ibi: *Qui est principium.* Dicit ergo: Iste in quo habemus redemptionem Christus est primogenitus creaturæ. Sed secundum quod hujusmodi factus est caput ecclesiæ, duo occurrunt hic exponenda. Et primo quomodo corpus sit ecclesia, et secundo quomodo Christus est caput. Ecclesia dicitur corpus ad similitudinem unius hominis, et hoc dupliciter, sc. et quantum ad distinctionem membrorum. (*Ephes.* 4.) *Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas, etc.* Et quantum ad servitia, quæ licet sint distincta, tamen unum servit alteri. (1 *Cor.* 12.) *Pro invicem. sollicita sint membra.* (*Gal.* 6.) *Alter alterius onera portate, etc.* Item sicut constituitur unum corpus ex unitate animæ, ita ecclesia ex unitate spiritus. (*Ephes.* 4.) *Unum corpus et unus spiritus.* (1 *Cor.* 10.) *Unus panis et unum corpus multi sumus, etc.* Item est alia consideratio membrorum ad caput ecclesiæ, sc. ad Christum. Ipse enim Christus est caput ecclesiæ. (*Ps.* 3.) *Tu exaltas caput meum, etc.* Et exponit quid est esse caput, dicens: *Qui est principium, etc.*, caput enim respectu aliorum membrorum habet tria privilegia. Primo, quia distinguitur ab aliis ordine dignitatis, quia est principium et præsidens. Secundo in plenitudine sensuum, qui sunt omnes in capite. Tertio in quodam influxu sensus et motus ad membra. Et ideo primo ostendit quomodo Christus est caput ratione dignitatis, secundo ratione plenitudinis gratiarum, ibi: *Quia in*

ipso complacuit. Item tertio rationę influentiæ, ibi: *Et per eum.* Ecclesia quidem habet duplicem statum, sc. gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro, et est eadem ecclesia, et Christus est caput secundum utrumque statum: quia primus in gratia, et primus in gloria. Quantum ad primum dicit: qui est principium, quia non solum est in gratia secundum quod homo, sed etiam omnes sunt justificati per fidem Christi. (*Rom.* 5.) *Per obedientiam unius hominis justi constituuntur multi.* Et ideo dicit: *qui est principium,* sc. justificationis et gratiæ in tota ecclesia, quia etiam in veteri testamento sunt aliqui justificati per fidem Christi. (*Joan.* 8.) *Ego principium qui loquor, etc.* (*Ps.* 109.) *Tecum principium, etc.* Item est principium quantum ad statum gloriæ. Ideo dicit: primogenitus ex mortuis. Quia enim resurrectio mortuorum est quasi quædam secunda generatio, quia homo in ea ad vitam æternam reparatur. (*Matth.* 19.) *In regeneratione, cum sederit filius hominis, etc.,* et præ omnibus primus est Christus: ideo est primogenitus ex mortuis, id est, eorum qui sunt geniti per resurrectionem. Sed contra de Lazaro. (*Joan.* 11.) Respondeo: dicitur quod iste et alii non resurrexerunt ad illam vitam immortalem, sed ad mortalem, sed Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, ut dicitur (*Rom.* 6. *Apoc.* 1.) *Primogenitus mortuorum, etc.* (1 *Cor.* 15.) *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientum.* Et hoc, ut in omnibus sit ipse principatum tenens, quantum ad dona gratiæ, quia ipse est principium: quantum ad dona gloriæ, quia ipse est primogenitus. (*Eccl.* 24.) *In omni gente et in omni populo primatum habui, etc.*

Deinde cum dicit: *Quia in ipso, etc.,* ostendit dignitatem capitis quantum ad plenitudinem gratiarum omnium. Alii enim sancti habuerunt divisiones gratiarum, sed Christus habuit omnes. Ideo dicit: *quia in ipso, etc.* Singula verba pondus suum habent, *Complacuit,* designat quod dona hominis Christi non erant ex fato seu meritis, ut dicit Fotinus, sed ex divinæ voluntatis complacentia assumentis hunc hominem in unitatem personæ. (*Matth.* 3.) *Hic est filius meus, etc.* Item dicit *Omnem,* quia alii habent hoc donum, alii aliud. (*Joan.* 13.) *Omnia dedit in manus ejus.* Item dicit: *Plenitudinem,* quia aliquis aliquod habuit donum, sed non plenitudinem ejus, seu virtutis: quia forte invitus in aliquo defecit. Sed (*Joan.* 1.) dicitur de Christo: *Vidimus eum plenum gratiæ et veritatis.* (*Eccl.* 24.) *In plenitudine sanctorum detentio mea.* Item dicit habitare. Alii enim acceperunt usum gratiæ ad tempus, quia spiritus prophetarum non semper adest prophetis, sed in Christo est habitualiter, quia semper ad votum in Christo est dominium hujus plenitudinis. (*Joan.* 1.) *Super quem videris spiritum descendentem, et in eo manentem, etc.*

Deinde cum dicit: *Et per eum, etc.,* ostendit Christum esse caput ecclesiæ ratione influxus. Et hæc est tertia ratio capitis. Et primo ostendit influxum gratiæ. Secundo exponit quod dixerat, ibi: *Pacificans.* Dicit ergo primo: dico quod complacuit, non solum quantum ad hoc quod haberet in se, sed etiam ut per eum ad nos derivaret. Unde dicit: *Et per eum reconciliare omnia in ipsum.* (2 *Cor.* 5.) *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Exponit autem qualis sit ista reconciliatio: et quomodo omnia reconciliata. In reconciliatione autem sunt duo consideranda. Primo

in quo conveniunt qui reconciliantur. Discordes enim diversas habent voluntates. Reconciliati autem consentiunt in aliquo uno. Et sic voluntates prius discordes, concordant in Christo. Et hujusmodi voluntates sunt et hominum, et Dei, et angelorum. Hominum, quia Christus homo est: Dei, quia Deus est. Item discordia erat inter Judæos qui volebant legem, et Gentiles qui non volebant legem: sed utrosque Christus concordat, quia ex Judæis est, et quia absolvit observantias legis. Et hæc concordia est facta per sanguinem, etc. Inter Deum enim et hominem causa discordiæ fuit peccatum: inter Judæos et Gentiles lex. Christus per crucem destruxit peccatum, et implevit legem. Et ita removit causam discordiæ. (*Hebr.* 12.) *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis Jerusalem, etc.* Et sic reconciliati sumus. Et ista sunt pacata, sive quæ in cœlis, ut angeli et Deus, sive quæ in terris, sc. Judæi et Gentiles. Ideo Christo nato dicitur (*Luc.* 2.) *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus, etc.* Item in resurrectione dixit: *Pax vobis, etc.*, ut habetur (*Joan.* 20. *Ephes.* 2.) *Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum, etc.*

Deinde cum dicit: *Et vos, etc.*, ponitur commendatio Christi per dona eis collata. Ubi primo commemorat statum præteritum: secundo Christi beneficium, ibi: *Nunc autem, etc.* Tertio quid exigatur ab eis, ibi: *Si tamen, etc.* Status enim præteritus habuit tria mala. Quantum enim ad intellectum erant ignorantes: quantum ad effectum inimici justitiæ: quantum ad actum in multis peccatis. Quantum ad primum dicit: *Alienati, etc.*, quantum ad secundum: *Et inimici sensus*, secundum unam litteram, et ostendit defectum sapientiæ quam prædicabant Judæi de uno Deo. (*Joan.* 3.) *Dilexerunt magis tenebras quam lucem.* Sed nunquid tenebantur ad legem Moysi? Dicendum est quod sic, quantum ad cultum unius Dei. Vel alienati sensu, id est, ex electione contradicentes ei ex malitia. (*Job.* 34.) *Qui quasi de industria recesserunt ab eo.* Quantum ad tertium dicit: *In operibus malis.* (*Joan.* 3.) *Erant enim eorum opera mala, etc.*

Deinde cum dicit: *Nunc autem*, ponit beneficia Christi. Et primum est reconciliatio in corpore ejus. Et dicit: *In corpore carnis*, non quod aliud sit corpus, et aliud caro, sed ad ostendendum quod accepit corpus in esse naturæ. (*Joan.* 1.) *Et verbum caro factum est, etc.* Et idem corpus carnis, id est, mortale. (*Rom.* 8.) *Deus filium suum mittens in similitudinem peccati, etc.* Secundum est sanctificatio. Unde dicit: *Ut exhiberet vos sanctos.* (*Hebr.* 13.) *Jesus ut sanctificaret populum, etc.* Tertium est ablutio a peccatis ibi: *Et immaculatos.* (*Hebr.* 9.) *Sanguis Christi per Spiritum Sanctum semetipsum obtulit Deo, emundabit conscientiam nostram, etc.* Item quantum ad futura, ibi: *Et irreprehensibiles.* (2 *Petr.* 3.) *Satagite immaculati et inviolati ei inveniri in pace, etc.* Et addit: *Coram ipso.* (1 *Reg.* 16.) *Homo videt quæ foris patent, Dominus autem intuetur cor.* Exigit a nobis firmitatem fidei et spei. Ideo subjungit, dicens: *Si tamen permanetis in fide fundati.* Fides est sicut fundamentum, ex cujus firmitate tota firmatur ecclesiæ structura. Item *Et stabiles* in spe non moti a seipsis. *Et immobiles*, quasi non excidentes a spe per alios. *A spe*, inquam, *Evangelii*, id est, quam dat evangelium de bonis regni cælorum. (*Matth.* 4.) *Pœnitentiam agite, appro-*

pinquabit enim regnum cœlorum. Nec est excusatio, quia est prædicatum, videlicet per Apostolos. Utitur præterito pro futuro, propter certitudinem ejus, *In universa creatura, quæ sub, etc.*, id est, omni creaturæ novæ, id est, fidelibus quibus paratum erat.

LECTIO 6.

Evangelii se fidelem ministrum dicit, quod manifestatum nunc est, licet fuerit a seculis absconditum, pro quo etiam gloriatur vincula pati.

23. *Cujus factus sum ego Paulus minister.*
24. *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore ejus, quod est ecclesia.*
25. *Cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, ut impleam verbis Dei,*
26. *Mysterium quod absconditum fuit a seculis et generationibus: nunc autem manifestatum est sanctis ejus.*
27. *Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in Gentibus, quod est Christus in vobis spes gloriæ.*
28. *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, et docentes in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu.*
29. *In quo et laboro certando; secundum operationem ejus, quam operatur in me in virtute.*

Postquam commendavit Christum in comparatione ad Deum et ad universam creaturam, ad totam ecclesiam et ad ipsos Colossenses, hic commendat eum in comparatione ad seipsum, ostendens se ejus ministrum. Et primo ponit ministerium: secundo ostendit fidelitatem ministrando, ibi: *Qui nunc gaudeo.* Tertio ministerii magnitudinem, ibi: *Cujus factus sum.* Dicit ergo: dico quod prædicatum est in universa creatura, cujus evangelii factus sum minister prædicandi, non mea auctoritate, sed prædicationi ministerium exhibens. (1 *Cor.* 4.) *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores, etc.* Sed est minister fidelis, quod patet, quia non refugit pati pericula quin diligenter exequatur. Unde primo ostendit quo affectu sustinet passiones: secundo quo fructu, ibi: *Adimpleo, etc.* Affectu quidem læto, quia nunc gaudeo, etc. pro vobis, id est, propter vestram utilitatem. (2 *Cor.* 1.) *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, etc.* Et propter gaudium vitæ æternæ quod inde exspecto, quod est fructus ministerii ejus. (*Jac.* 1.) *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes, etc.* (*Philip.* 2.) *Si immolor super sacrificium fidei vestræ, gaudeo et congratulor, etc.* Et etiam hoc fructu, ut adimpleam ea, quæ desunt passionum Christi, etc. Hæc verba secundum superficiem malum possent habere intellectum, sc. quod Christi passio non esset sufficiens ad redemptionem, sed additæ sunt ad complendum passiones sanctorum. Sed hoc est hæreticum, quia sanguis Christi est sufficiens ad redemptionem, etiam multorum mundorum. (1 *Joan.* 2.) *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, etc.* Sed intelligendum est, quod Christus et ecclesia est una persona mystica, cujus

caput est Christus, corpus omnes justi: quilibet autem justus, est quasi membrum hujus capitis. (1 *Cor.* 12.) *Et membra de membro.* Deus autem ordinavit in sua prædestinatione quantum meritorum debet esse per totam ecclesiam, tam in capite quam in membris, sicut et prædestinavit numerum electorum. Et inter hæc merita præcipue sunt passiones sanctorum Martyrum. Christi, sc. capitis, merita sunt infinita, quilibet vero sanctus exhibet aliqua merita secundum mensuram suam. Et ideo dicit: *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi*, id est, totius ecclesiæ, cujus caput est Christus, *Adimpleo*, id est, addo mensuram meam. Et hoc *In carne*, id est, ego ipse patiens. Vel quæ passiones desunt in carne mea. Hoc enim deerat, quod sicut Christus passus erat in corpore suo, ita pateretur in Paulo membro suo, et similiter in aliis. Et pro corpore, quod est ecclesia, quæ erat redimenda per Christum. (*Ephes.* 5.) *Ut exhiberet ipse sibi ecclesiam gloriosam non habentem maculam neque rugam.* Sic etiam omnes sancti patiuntur propter ecclesiam: quæ ex eorum exemplo roboratur. Glossa. Passiones adhuc desunt, eo quod paritoria meritorum ecclesiæ non est plena, nec adimplebitur, nisi cum seculum fuerit finitum. Paritoria autem est vas, vel domus, ubi pariter multa inferuntur.

Deinde cum dicit: *Cujus sum, etc.* ostendit dignitatem ministerii tripliciter. Primo ex materia adoptionis: secundo ex fine ad quem dicitur, ibi: *Ut impleamini, etc.*; tertio ex usu, ibi: *Quoniam vos, cum, etc.* Sed diceret aliquis. Estne magnum hoc ministerium? Et respondet dicens: ita est, quia ·itum est mihi secundum dispen- ıem. Quod dupliciter potest exponi, sc. active: et sic est sensus, id est, ut dispensem vobis divina, fideliter tradens ea, et hæc potestas data est mihi. Vel passive, et tunc est sensus, id est, secundum quod mihi dispensatum est a Deo. (*Ephes.* 4.) *Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam prophetas, etc.* (*Act.* 13.) *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos, etc.* Ecce quis est finis, certe non pecunia, nec gloria propria, sed aliquod magnum, ad quod accepi, quia ut impleam, etc. Et primo ostendit dignitatem ejus ad quod accepit: secundo ostendit quod est illud, quod est Christus. Item primo commendat magnitudinem ejus ex diffusa prædicatione, et occultatione, et manifestatione. Accipitur autem ad conversionem Gentilium. Unde ut adimpleam verbum non prædicationis, sed dispensationem æternam Dei, id est, ut mea prædicatione impletum ostendam verbum Dei, id est, Dei dispensationem, et præordinationem et promissionem de verbo Dei incarnando, vel dispensationem Dei æternam, qua disposuit ut Gentes per Christum converterentur ad fidem veram Dei. Et hoc oportebat impleri. (*Num.* 23.) *Dixit ergo et non faciet, locutus est, et non implebit?* (*Is.* 55.) *Verbum quod egredietur de ore meo non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur, etc.* Sed hoc disposuit impleri per ministerium Pauli. Unde dicit: *Ut impleam hoc mysterium*, sc. inquantum est res abscondita: quia mysterium quod est absconditum est hoc verbum. (*Is.* 24.) *Secretum meum mihi est, etc. – Quod absconditum fuit a seculis*, id est, a principio seculorum, et omnibus generationibus hominum, qui hoc scire non potuerunt. (*Ephes.* 3.) *Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a se-*

culis in Deo. Nam et si philosophi antiqui quædam de Christi deitate videantur dixisse vel propria, vel appropriata : sicut Augustinus invenit in libris Platonis. In principio erat verbum, etc., tamen quod verbum caro factum est , nullus scire potuit. Sed dicis : Nonne fuit scitum per prophetas ? Respondeo : dicendum est quod sic, tamen inquantum pertinebat ad evangelium, vel non ita aperte sicut Apostoli sciverunt.

Deinde cum dicit: *Nunc autem, etc.*, agit de manifestatione ejus, et primo ostendit quibus manifestatum est, secundo ostendit quare manifestatum est eis, ibi: *Quibus voluit.* Dicit ergo: *Manifestatum est nunc*, sc. tempore gratiæ. (2 *Cor.* 3.) *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Hæc autem est scientia sanctorum. (*Sap.* 10.) *Dedit illi scientiam sanctorum, etc.* (*Job.* 36.) *Annuntiat de ea amico suo, etc.* Sed hoc non propter eorum merita, sed propter beneplacitum suum. Unde dicit: *Quibus voluit Deus, etc.* (*Joan.* 15.) *Quæ audivi a patre meo, nota feci vobis, etc.* Et subdit: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, etc.* (*Matth.* 11.) *Ita placitum fuit ante te.* — *Notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus,* quia per hoc quod ista fuerunt occulta, Deus apparet abundanter gloriosus. Nam olim notus in Judea Deus, sed per hoc sacramentum conversionis gentilium gloria Dei notificatur per totum mundum. (*Joan.* 17.) *Ego te clarificavi, etc.* Et hoc *In gentibus,* sc. quod completur in eis. (*Rom.* 5.) *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Et (*Rom.* 11.) *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei.* Hoc verbum est quod est Christus, id est, quod per Christum adipiscimur, sc. spem gloriæ, quæ olim videbatur promissa solum Judæis. (*Act.* 10.) *Mirabantur quod et in nationes diffusa est gratia, etc.* (*Rom.* 5.) *Justificati ex fide pacem habeamus, etc.* Et post, *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei, etc.* (*Is.* 11.) *Radix Jesse qui stat in signum populorum, etc.* Sic ergo ostenditur origo ministerii et finis. Sed subdit usum ejus, cum dicit: *Quem nos, etc.* Et circa hoc tria facit, quia primo ostendit usum ejus, secundo fructum, ibi: *Ut exhibeamus, etc.*, tertio auxilium sibi impensum ad consequendum usum, ibi : *In quo et laboro.* Usus ejus est nuntiare Christum. Et ponit usum et modum utendi. (*Ps.* 9.) *Annuntiate inter gentes studia ejus, etc.* (1 *Joan.* 1.) *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis, etc.* Modus ponitur, ibi: *Corripientes, etc.*, quod est perfecta annuntiatio, quia omni homini, non solum Judæis. (*Matth. ult.*) *Docete omnes gentes, etc.* Modus etiam ejus est docere veritatem, et refellere falsitatem. Et ideo dicit: *Corripientes omnem hominem,* vel infideles in vita. (2 *Cor.* 10.) *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Dei ad destructionem munitionum, consilia destruentes, etc.* — *Et docentes omnem hominem in omni sapientia,* sc. quæ est cognitio Dei. (*Sap.* 15.) *Nosse enim te, consummata justitia est, et scire justitiam et veritatem tuam radix est immortalitatis, etc.* Et (1 *Cor.* 2.) *Sapientiam loquimur, etc.* Fructus autem hic est quod homines ducuntur ad perfectum. Unde dicit: *Ut exhibeamus omnem hominem*, sc. cujuscumque conditionis, perfectum, non in lege, sed in Christo. (*Matth.* 5.) *Estote perfecti, etc.* Sed numquid quilibet tenetur ad perfectionem ? Non, sed intentio prædicatoris ad hoc debet esse. Est autem duplex perfectio charitatis. Una de necessitate præcepti, sc. ut in corde nihil admittat contrarium Deo. (*Matth.* 22.) *Dili-*

ges Dominum Deum tuum ex tote corde tuo, etc. Alia de necessitate consilii, ut abstineat etiam a licitis, et hæc est perfectio supererogationis. Sed ad hoc habuit auxilium a Deo. Unde dicit: *In quo laboro certando* contra infideles et peccatores. (2 *Tim.* 2.) *Labora sicut bonus miles Christi, etc.* Item *ejusdem* 4. *Bonum certamen certavi, etc.* Et hoc *Secundum operationem ejus.* (1 *Cor.* 15.) *Gratia Dei mecum,* quam operatur in me, quia hoc facit Deus in me in virtute miraculorum, sc. præbendo virtutem. (*Luc. ult.*) *Sedete in civitate donec induamini virtute ex alto.*

CAPUT II.

Sollicitum se dicit de statu eorum, cupiens ab eis videri, ut eos consoletur, ac tueatur contra hæreticos.

1. *Volo enim vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis et pro his qui sunt Laodiceæ, et quicumque non viderunt faciem meam in carne.*
2. *Ut consolentur corda ipsorum instructi in charitate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus in agnitionem mysterii Dei patris et Jesu Christi.*
3. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.*
4. *Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.*

Supra commendavit statum fidelium, qui est gratiæ, et actorem, sc. Christum, hic protegit eos contra contrariantia huic statui, et primo contra doctrinam corrumpentem, secundo contra perversos mores, 3 capite, ibi: *Igitur si consurrexistis.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit sollicitudinem de eorum statu, secundo tuetur eos contra malam doctrinam, ibi: *Hoc autem dico.* Iterum prima pars dividitur in tres particulas. Quia primo ponit sollicitudinem, secundo personas de quibus sollicitatur, ibi: *Pro vobis*; tertio de quo sit sollicitus, ibi: *Ut consolentur.* Dicit ergo: *Volo enim vos scire qualem habeam sollicitudinem,* sc. magnam. Et hoc pertinet ad bonum prælatum. (*Rom.* 12.) *Qui præest in sollicitudine.* (*Luc.* 2.) *Pastores erant in eadem regione vigilantes et custodientes vigilias noctis supra gregem suum.* Et non solum pro a se conversis et sibi præsentibus, sed etiam pro aliis. Unde dicit: *Pro vobis,* sc. quos non vidi corpore, sed mente, et non solum pro istis, *Sed etiam pro illis qui non viderunt, etc.* Sollicitus quippe erat pro toto mundo. (*Sap.* 18.) *In veste poderis Aaron totus erat orbis terrarum, etc.* Sic in mente Apostoli. (2 *Cor.* 11.) *Præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana sollicitudo omnium ecclesiarum, etc.* Sed de quibus magis sollicitatur? Respondeo, de non visis, quantum ad aliquid, quia nesciebat quid fieret circa eos, non autem simpliciter.

Deinde cum dicit: *Ut consolentur,* ostendit de quo sollicitus sit, sc. de eorum consolatione. Et primo hoc ponit, secundo, quomodo possit hoc haberi, ibi: *Instructi.* Dicit ergo: *Ut consolentur,* id est, per me habeant consolationem spiritualem, cujus consolationis factivum est bonum. Est enim factivum gaudii, ut qui tristatur de aliquo, consoletur de alio æque bono. Duo autem sunt quæ consolantur nos,

sc. meditatio sapientiæ. (*Sap.* 8.) *Erit allocutio cogitationis et tædii mei.* Aliud est oratio. (*Jac.* 5.) *Tristatur quis in vobis, oret; æquo animo est, psallat.*

Consequenter cum dicit: *Instructi, etc.* ponit specialiter sapientiæ instructionem. Duplex est hic littera, sc. quæ dicta est, et quæ habetur in Glossa sic: Ut consolentur corda ipsorum instructorum, etc. ad cognoscendum, etc. Et est idem sensus. Instructio ergo sapientiæ consolatur contra mala temporalia. Debet autem hic esse instructus de via, et ideo dicit in charitate, quæ sc. est via ad Deum. (1 *Cor.* 12.) *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro, si linguis, etc.* Instructi ergo in charitate qua Deus nos diligit, et qua nos eum diligimus. Utrumque enim nos consolatur, sc. et quia Dominus diligit nos. (*Gal.* 2.) *Vivo ego, etc.* Et post, *qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me, etc.* (*Ephes.* 2.) *Dives in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, etc.* Item qua nos Deum diligimus nos consolamur, quia consolatio est amici si pro eo sustineat mala. (*Eccl.* 22.) *Et si evenerint mihi mala, propter illum sustinebo.* Et subdit, *Et in omnes divitias*, id est, in omni capacitate. Intellectus enim noster est in potentia ad aliquid cognoscendum, sed intellectus angeli in sua creatione impletus est scientia intelligibilium. Et ideo oportet quod nostro intellectui humano superveniat scientia, vel per disciplinam, sed hæc est insufficiens, quia nunquam aliquid tantum potest sciri sic, quod capacitatem ejus impleat, vel per revelationem divinam et donum Dei. Et hæc est sufficiens. (*Eccl.* 15.) *Implevit eum Dominus spiritu sapientiæ et intellectus, etc.* Et ideo dicit: *Plenitudinis intellectus*, id est, in copiam. (*Sap.* 8.) *Quid sapientia locupletius?* (*Is.* 33.) *Divitiæ salutis sapientia et scientia.* Instructi ergo in copia divinæ sapientiæ, quæ copia implet intellectum. Et hoc habebimus cognoscendo Deum. Et ideo dicit: *In agnitionem mysterii, etc.*, id est, ad cognoscendum veritatem sacramenti hujus occulti, sc. quod Deus sit pater Jesu Christi. Vel mysterii Dei patris, quod est Christus. Ideo dicitur (*Matth.* 11.) de apostolis, *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Vel in agnitione æternæ generationis et incarnationis Christi. (*Sap.* 6.) *Cogitare ergo de illa sensus est consummatus.* Aug. Beatus qui te novit, infelix qui te non novit. Per cognitionem Dei habet homo omnem plenitudinem. (*Joan.* 17.) *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, etc.* Sed nunquid per cognitionem Christi impletur intellectus?

Respondeo sic, quia in eo sunt omnes thesauri, etc. Deus habet omnium rerum notitiam, et hæc notitia comparatur thesauro. (*Sap.* 7.) *Infinitus enim est thesaurus hominibus, etc.* Thesaurus est divitiæ congregatæ, sed effusæ non dicuntur thesaurus, sed quæ in uno sunt. Deus enim sapientiam suam sparsit super omnia opera sua. (*Eccl.* 1.) Et secundum hoc non habet rationem thesauri, sed secundum quod hujusmodi rationes uniuntur in uno, sc. sapientia divina, et omnes hujusmodi thesauri sunt in Christo. Sapientia enim est cognitio divinorum, scientia vero est creaturarum cognitio. Quicquid autem de Deo potest sciri pertinens ad sapientiam, totum Deus abundanter in se cognoscit. Item quicquid potest cognosci de creaturis cognoscit in se supereminenter. Quicquid autem in sapientia Dei est, est in verbo suo uno, quia uno simplici actu intellectus cognoscit om-

nia, quia in eo non est scientia in potentia nec in habitu. Et ideo in isto verbo sunt omnes thesauri, etc. Sed addit: *Absconditi*, quia quod mihi aliquid absconditur, contingit dupliciter, sc. vel propter debilitatem intellectus mei, vel propter velamen oppositum, sicut quis non videt candelam, vel quia cæcus est; vel velata est. Ita in verbo Dei sunt omnes thesauri sapientiæ, et scientiæ sed absconditi nobis qui non habemus limpidos oculos, sed lippos. (*Joan.* 12.) *Adhuc modicum lumen in vobis est*, et quia est velatum duplici velamine, sc. creaturæ, quia intellectus noster nunc ad illam cognitionem non potest nisi per similitudinem creaturarum. (*Rom.* 1.) *Invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, etc.* Secundo est velatum in carne. (*Joan.* 1.) *Et verbum caro factum est.* Et si aliquid videmus de Deo, non tamen totum. (*Is.* 45.) *Vere tu es absconditus.* (*Num.* 20.) *Aperi eis thesaurum tuum.* Ponamus quod aliquis habeat candelam velatam, non quæreret aliunde lumen, sed potius quod habitum ab eo reveletur, et ideo non oportet sapientiam quærere nisi in Christo. (1 *Cor.* 1.) *Non existimavi me aliquid scire nisi Christum Jesum, etc.* Et (1 *Joan.* 3.) *Cum apparuerit*, id est, revelabitur, *similes ei erimus*, sc. omnia scientes, sicut qui haberet librum ubi esset tota scientia, non quæreret nisi ut sciret illum librum, sic et nos non oportet amplius quærere nisi Christum.

Deinde cum dicit: *Hoc autem dico, etc.*, instruit et monet eos contra doctrinam corrumpentem. Seducebantur autem a quibusdam philosophis contra fidem, et ab hæreticis qui docebant observantias legalium. Ideo primo instruit eos contra philosophos, secundo contra judaisantes, ibi: *In quo et circumcisi.* In scientia vero mundana duo continentur, quia est quædam scientia loquendi, et quædam scientia rerum, et ideo dupliciter possunt decipere. Ideo primo munit eos contra philosophos decipientes eos per scientiam loquendi, secundo contra decipientes eos per scientiam rerum, ibi: *Videte ne quis.* Primo manifestat deceptionem, secundo assignat rationem, ibi: *Nam si corpore.* Dicit ergo: Dico quod in Christo est omnis scientia. Et hoc dico, ne quærentes alibi scientiam decipiamini. Et dicit: *Ut nemo*, id est, nec Demosthenes, nec Tullius vos decipiat in sublimitate sermonis. (*Is.* 33.) *Populum imprudentem non videbis, populum alti sermonis, etc.* Sed nunquid est peccatum uti sermonibus sublimibus? Respondeo: Non, quia etiam sancti viri elegantius loquuntur quam etiam rhetores mundi, sicut Ambrosius, Hieronymus, et Leo papa. Nam si licet uti ad persuadendum in malo ornata locutione, multo magis in bono.

LECTIO 2.

Perseverantiam docet, qua in bonis proficiant, monetque sibi cavendum a fallaciis sophistarum, ac philosophorum rationibus.

5. *Nam et si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens, et videns ordinem vestrum et firmamentum ejus quæ in Christo est, fidei vestræ.*
6. *Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate.*
7. *Radicati et superædificati in ipso, et confirmati in fide sicut et didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione.*
8. *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum.*
9. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.*
10. *Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis.*

Supra monuit ne per aliquam fallaciam sermonis decidant a fide, hic ponit rationem monitionis, quæ sumitur ex bonis quæ in istis erant: quæ non debebant perdere, sed proficere in eis. Et primo commemorat bona habita, secundo ostendit quomodo in eis proficiant, ibi: *Sicut ergo.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit qualiter sunt sibi nota bona eorum. Secundo quæ bona in eis sunt, ibi: *Gaudens.* Dicit ergo: *Nam et si, etc.* quasi dicat: Licet non prædicaverim vobis nec vestra facta oculis videam, tamen spiritu vobis intersum per affectionem gaudens de bonis vestris. (1 *Cor.* 5.) *Absens quidem corpore, præsens vero spiritu.* (*Prov.* 10.) *Filius sapiens lætificat patrem, etc.* Et hoc quia revelabatur sibi per Spiritum Sanctum, et ideo dicit: *Sed spiritu vobiscum sum.* (4 *Reg.* 5.) *Nonne cor meum in præsenti erat quando reversus est homo de curru in occursum tui, etc.* — *Gaudens,* inquam, sum, quia videns sum *Ordinem,* id est, ordinatam vestram conversationem. (1 *Cor.* 14.) *Omnia honeste et secundum ordinem fiant in vobis.* (*Judic.* 5.) *Stellæ manentes in ordine et cursu suo, etc.* — *Et firmamentum, etc.* (1 *Tim.* 2.) *Firmum fundamentum Dei stat, etc.* Et hoc: *In Christo.* (*Eph.* 3.) *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris, etc.* Ecclesia enim est spirituale ædificium. (*Eph.* 2.) *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino.* Hujus autem bonitas consistit in debito fundamento, quod est fides, et in debita superædificatione. Et ideo hæc duo posuit.

Deinde cum dicit: *Sicut ergo, etc.* monet eos ad hæc servanda. Et primo ad proficiendum, secundo ad persistendum, tertio ad gratias agendum. Dicit ergo: *Sicut accepistis Christum Dominum nostrum non pervertendo in ipso ambulate.* (*Rom.* 11.) *Adhærentes bono.* Ecclesia quandoque comparatur spirituali ædificio. (1 *Cor.* 3.) *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Quandoque arbori, quia fert fructum. Et eadem est comparatio fundamenti ad domum, et radicis ad arborem, quia utriusque firmitas est radix et fundamentum Christus. (*Is.* 11.) *Erit radix Jesse quæ stat in signum populorum.* (1 *Cor.* 3.) *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod po-*

situm est, quod est Christus Jesus. Ideo dicit: *Radicati*, sc. sicut boni rami. Et superædificati in ipso, et confirmati, sc. sicut boni lapides, hoc est si perstiteritis, *In fide* ejus. (1 *Petr. ult.*) *Adversarius vester, etc.* Et post, *Cui resistite fortes in fide, etc.* Et hoc: *Sicut didicistis*, sc. in vera fide. (*Gal.* 1.) *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, etc.* — *Abundantes in illo in gratiarum actione*, id est, gratias agentes abundanter. (1 *Thess. ult.*) *In omnibus gratias agite.* (2 *Mac.* 1.) *De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi, etc.*

Deinde cum dicit: *Videte*, monet ne decipiantur per vanam sapientiam. Et primo ponit monitionem, secundo rationem, ibi: *In ipso.* Circa primum, primo docet vitare quod potest decipere, secundo ostendit quare illud decipiat, ibi: *Secundum traditiones.* Sed quod aliquis decipiatur per sapientiam secularem, dupliciter contingit, sc. quandoque per principia realia philosophiæ, quandoque per sophisticas rationes. Et utrasque docet cavere. Unde dicit: *Ne quis, etc.* id est, per philosophica documenta. (*Is.* 47.) *Sapientia tua et scientia hæc, decepit te.* Multi enim sunt propter philosophiam decepti a fide deviantes. (*Jer.* 10.) *Stultus est factus omnis homo a scientia sua.* Quantum ad secundum dicit: *Et inanem fallaciam*, quæ non fundatur nisi super apparenti involutione verborum. (*Ephes.* 5.) *Nemo vos seducat inanibus verbis.* Sed quomodo seducens? Qui seducit, oportet habere aliquid apparens, et aliquid non existens. Ideo primo ponit principium apparentiæ. Secundo defectum existentiæ. Principium apparentiæ est duplex, id est, auctoritas Philosophorum, et quantum ad hoc dicit: *Secundum traditionem hominum*, id est, secundum ea quæ aliqui tradiderunt propria ratione. (*Ps.* 93.) *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.* Aliud est adinventio rationis, quando, sc. aliquis vult metiri ea quæ sunt fidei secundum principia rerum, et non secundum sapientiam divinam. Ex hoc enim multi decipiuntur. Et ideo dicit: *Secundum elementa mundi, etc.* (*Sap.* 13.) *Neque operibus attendentes cognoverunt quis esset artifex, etc.* Quanto enim causa est altior, tanto habet superiorem effectum. Unde qui voluerit considerare effectus superiores secundum causas inferiores decipitur, ut si quis considerat motum aquæ secundum virtutem aquæ, non potest scire causam refluxus maris, sed sic, si considerat eum secundum virtutem Lunæ. Unde multo magis decipitur qui considerat proprios Dei effectus secundum elementa mundi. Et hæc est causa apparentiæ. Sed nunquid sunt semper respuendæ traditiones hominum et rationes? Respondeo: Non, sed tunc quando procedit physica ratio secundum illas et non secundum Christum. (*Infra eodem.*) *Non tenentes caput ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* Vel potest exponi secundum elementa mundi mensurando, sc. veritatem fidei secundam veritatem creaturarum. Vel hoc dicit propter idololatras colentes idola, et dicentes, jovem cælum. Vel secundum Judæos, ut sit sensus: *Per Philosophiam*, id est, per rationem volentium trahere ad legalia, secundum elementa mundi, id est, secundum observationes corporales. (*Gal.* 4.) *Sub elementis mundi eramus servientes.* Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit: *Quia in ipso,*

etc., ponit rationem prædictorum, dicens : Quidquid non est secundum Christum respuendum est. Sed nunquid est Christus tantus, ut pro eo omnia respui debeant ? Et respondet quod ita : quod ostendit tripliciter. Primo per comparationem ad divinitatem : secundo per comparationem ad fideles, ibi : *Et estis* ; tertio per comparationem ad Angelos, ibi : *Qui est caput.* Dicit ergo : ideo respuendum est quod est contra eum, quia ipse est Deus. Unde plus est ei standum quam omnibus. *Quia in ipso habitat, etc.* Deus enim est in omnibus, sed in quibusdam per participationem similitudinis suæ bonitatis, ut in lapide et aliis hujusmodi. Et talia non sunt Deus, sed habent in se aliquid Dei, non ejus substantiam, sed similitudinem ejus bonitatis. Et ideo non habitat in eis plenitudo divinitatis, quia non est ibi secundum substantiam. Item est in mentibus Sanctis per operationem, quæ per amorem et cognitionem attingunt Deum. Et ideo Deus est in eis secundum gratiam, sed non corporaliter, sed secundum effectum gratiæ : nec est plenitudo, sed secundum aliquos effectus terminatos. Sed in Christo est corporaliter, quod exponitur tripliciter. Corpus enim dividitur contra umbram, (*Infra eodem,*) *quæ sunt umbra futurorum, etc.* Et sic Deum contingit dupliciter inhabitare, vel secundum umbram, vel corporaliter, id est, realiter. Primo modo inhabitabat in veteri lege, sed in Christo inhabitabat corporaliter, id est, realiter et secundum veritatem. Secundo modo exponitur, quia alii sancti inhabitantur solum secundum animum, non secundum corpus. (*Rom.* 7.) *Scio quod non habitat in me*, id est, in carne mea *bonum*, sed in Christo divinitas inhabitat corporaliter: quia inhabitatio Dei, qua Sanctos inhabitat, est per operationem, id est, per amorem et cognitionem, quod est opus solius mentis rationalis, sed in Christo inhabitat per assumptionem hominis in unitatem personæ. Unde quidquid pertinet ad hominem, totum inhabitatur a Deo : et ideo caro, et mens inhabitatur, quia ambo sunt unita verbo. (*Joan.* 1.) *Et verbum caro factum est.* Sed tertio modo est sensus. Tribus enim modis est Deus in rebus. Unus est communis per potentiam, præsentiam, et essentiam. Alius per gratiam in Sanctis. Tertius modus est singularis in Christo per unionem. Corpus autem tres dimensiones habet. Et plenitudo divinitatis, his modis in Christo superabundat, ideo corporaliter dicitur in eo esse. Et primus quidem modus est quasi longitudo, quia se extendit ad omnia. Item latitudo est per charitatem. Item quantum ad profundum incomprehensibilis. Sed ex hoc Nestorius errat, dicens unionem factam per inhabitationem tantum, dicens verbum inhabitasse carnem. Sed contra hoc est quod Apostolus dicit (*Philip.* 2.) *Exinanivit semetipsum, etc.* Habitare autem hominem non est exinanire, sed hominem fieri, et subdit, in similitudinem hominum factus, et ideo habitabilis dicitur Christus, non quasi alius sit qui habitat et qui inhabitatur, sed ipse est et homo et Deus, in quo habitat plenitudo divinitatis.

Deinde cum dicit : *Et estis in illo, etc.* ostendit idem per comparationem ad alios. Quasi dicat: omnia accepistis. (*Joan.* 1.) *De plenitudine ejus, etc.* Sciendum est autem quod Platonici dicunt, quod divina dona perveniunt ad homines mediantibus substantiis separatis. Et hoc est verum etiam secundum Dionysium, sed hoc est quod-

dam speciale, quia ab eo immediate qui replet Angelos. (*Joan.* 1.) *Unigenitus Dei filius qui est in sinu patris ipse enarravit, etc.* (*Hebr.* 2.) *Cum initium accepisset enarrari per Dominum ab his qui audierunt, etc.* Et ideo dicit: *Qui est caput omnis principatus et potestatis,* inquantum est rex eorum et Dominus: non per conformitatem naturæ, quia sic caput est hominum. Et tangit istos ordines, qui videntur habere quandam præeminentiam.

LECTIO 3.

Per circumcisionem docet legalia esse impleta in Christo, in quo eos circumcisos affirmat, ac omnem noxam sibi donatam, deleto chirographo, dicit.

11. *In quo et circumcisi estis circumcisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi.*
12. *Consepulti ei in baptismo: in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis.*
13. *Et vos cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo: donans vobis omnia delicta.*
14. *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.*
15. *Et expolians principatus et potestates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in seipso.*

Supra munivit fideles contra deceptiones secularis sapientiæ, hic instruit et munit eos contra hæreticos, volentes eos ad legalia trahere, quos primo docet vitare: secundo excludit eorum falsam seductionem, ibi: *Nemo, etc.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit legalia esse impleta in Christo: secundo ea excludit ostendens quod non tenentur ad ipsa, ibi: *Nemo vos.* Inter legalia autem primum est circumcisio, in qua Judæi profitebantur observantiam veteris legis: sicut nos in baptismo profitemur observantiam novæ legis. (*Gal.* 5.) *Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* Unde dicit quod fideles sunt circumcisi quadam spirituali circumcisione. Ex quo sequitur quod illa cessat. Unde primo ostendit quali circumcisione sunt circumcisi. Secundo in quo accipitur hæc circumcisio, ibi; *Consepulti.* Tertio assignat rationem hujus circumcisionis, ibi: *Et vos cum mortui.* Circa primum sciendum est quod duplex est circumcisio, sc. carnalis et spiritualis. Per Christum vero sumus circumcisi, non circumcisione carnali, sed spirituali. Et ideo primo excludit carnalem: secundo astruit spiritualem. Dicit ergo: *In quo*, sc. Christo, *Circumcisi estis circumcisione non manufacta.* (*Rom.* 2.) *Non enim qui in manifesto Judæus est: neque quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu non littera, etc.*

In expoliatione corporis carnis. Hoc dupliciter potest legi. Uno modo sic. Dico: *Circumcisi, non manufacta circumcisione*, vos dico manentes, *In expoliatione, etc.* id est, carnalis corruptionis, secundum illud (1 *Cor.* 15.) *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, etc.* quasi dicat: Ideo circumcisi, quia non habetis jam vitia

carnis. (*Infra* 3.) *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, etc.* Vel dico circumcisione non manufacta, quæ circumcisio manufacta consistit in expoliatione corporis carnis, quæ abscinditur ab alia. Unde alia littera habet: Cutis carnis, sc. corporis carnis, id est particulæ corporis, quæ est caro, non quod aliud sit corpus et aliud caro. Et dicit carnis, alludens legi, ubi fit mentio de carne. (*Gen.* 17.) *Circumcidetis carnem præputii vestri, etc.* Et hoc ut ostenderet, quod est quædam carnalis observantia. Sed nos non tali sumus circumcisi, sed circumcisione Christi. Sicut enim Christus assumpsit similitudinem carnis peccati, id est carnem passibilem, ut a peccato liberaret, ita et remedia legis ut a legis observantia liberaret. Vel quam Christus facit in nobis, quæ est spiritualis circumcisio, ut dicitur (*Rom.* 2.) *Non littera, sed spiritu.* Secundo ostendit quod adepti sumus eam in baptismo, et sic baptismus est spiritualis circumcisio. Et primo ostendit quod in baptismo exhibetur figura mortis Christi. Secundo quod in eo accipitur conformitas ad resurrectionem Christi, ibi: *In quo et resurrexistis.* Dicit ergo: *Consepulti, etc.* Quia in eo exprimitur similitudo mortis Christi, ut sicut Christus ponitur primo in cruce, et postea in sepulchro: ita qui baptizatur, ponitur sub aqua, et ter, sicut stetit Christus triduo in sepulchro. Consepulti etiam, id est, baptizati ad similitudinem mortis Christi, ut sicut in ea destruxit peccatum, ita et in baptismo. Et sicut resurrexit de sepulchro, ita et nos a peccatis in re, et a corruptione carnis in spe. Et hoc, *Per fidem operationis Dei*, quia virtute Dei resuscitatus est. (*Ps.* 40.) *Resuscitame, et retribuam eis, etc.* Et credens hanc resurrectionem fit particeps hujus resurrectionis. (*Rom.* 8.) *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Sed et Christus resuscitavit se. Eadem est enim operatio patris et filii. (*Ps.* 107.) *Exurgam diluculo, etc.*

Deinde cum dicit: *Et vos cum, etc.* ostendit rationem similitudinis: et primo ostendit similitudinem, secundo modum dictorum, ibi: *Delens, etc.* Littera non est difficilis. Dixi vos circumcisos, quia consepulti estis Christo in baptismo. Et comparavit baptismum sepulturæ et morti. Sed potest dici quod ad propositum magis esset si dicatur, quod primo ostenditur quod baptismus sit circumcisio: secundo ostendit rationem quare, quia, sc. peccatum est superfluitas, et caro præputii est superfluitas. Idem ergo est deponi peccatum, et præputium. Sed in baptismo deponitur peccatum, ergo est idem quod circumcisio. Et ideo dicit: *Cum essetis mortui in delictis*, id est, propter delicta vestra. (*Ps.* 33.) *Mors peccatorum pessima.* — *Et præputio carnis vestræ*, id est, carnalis concupiscentiæ, quod pertinet ad originale, quasi astricti reatu malorum actuum et peccati mortalis, hoc faciens Christus convivificavit, etc. (*Ephes.* 2.) *Cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, etc.* Et hoc removens a vobis omne peccatum, condonans et remittens vobis omnia delicta. Idem est igitur circumcidi et convivificari, et hoc in baptismo per remedium mortis peccati, et cum circumcidimur per remotionem peccati originalis. Sed quomodo condonavit?

Respondeo: dicendum est quod homo peccando duo incurrit, sc. reatum culpæ, et servitutem diaboli. Et ideo dicit quomodo sunt peccata condonata. Primo quantum ad remotionem servitutis diabolicæ: secundo ponit

ablationem reatus culpæ, ibi: *Expolians, etc.* Dicit ergo: *Delens, etc.* Quod decretum dupliciter potest intelligi. Uno modo lex vetus. (*Ephes.* 2.) *Legem mandatorum decretis evacuans, etc.* Et sic loquitur hic ad Judæos, quasi dicat: Et vos convivificavit. Chirographum est scriptura manualis, et proprie fit pro cautione contractuum. Quicumque frangit decretum Dei, efficitur reus culpæ. Et hic reatus consistit et in memoria hominis inde perturbata et maculata, et in memoria Dei judicaturi, et dæmonum qui cruciaturi sunt. Hoc ergo remanens in memoria, vocatur chirographum: Christus ergo est qui condonavit omnia, et hoc delens chirographum, id est, memoriam transgressionis, quod chirographum, vel decretum, erat adversus nos, quia utrumque erat contra nos. Lex quidem, quia faciebat cognitionem peccati, et non juvabat. Chirographum autem, quia memoria transgressionis ad puniendum erat. Et dicit decreti, quia non remittit sic ut faciat quod non peccaveris, sed quia non est in memoria Dei ad puniendum, nec in dæmonis memoria ad accusandum, nec in te ad contristandum. (*Ps.* 31.) *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata, etc.* Vel communiter loquitur non solum ad Judæos, sed ad omnes. Unum decretum factum est primo homini. (*Gen.* 2.) *Ex omni ligno paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas. In quacumque die comederis, morte morieris.* Sed hujusmodi decretum est homo transgressus, et propter hoc in memoria est chirographum contrarium nobis, quod Christus delevit. Et quomodo? *In cruce*, quando tulit ipsum de medio, etc. Consuetudo enim erat quod solvens omnia ad quæ quis tenebatur, scindebatur chirographum. Homo autem erat in peccato, sed Christus solvit pro bonis patiendo. (*Ps.* 68.) *Quæ non rapui, tunc exolvebam.* Et ideo simul cum morte Christi, hoc chirographum est destructum, et ideo dicit: tulit de medio, id est, sustulit de rerum natura, et hoc affigens illud cruci, per quam satisfaciens Deo tulit peccatum nostrum.

Deinde cum dicit: *Expolians, etc.* ostendit quomodo liberavit a servitute peccati. Detur enim quod usurarius propter cautionem teneat hominem captum, non sufficeret destructio cautionis nisi liberaretur. Sic et Christus: Et ideo dicit: *Expolians, etc.* Hæc expoliatio refertur ad Sanctos mortuos ante passionem Christi, et sic Christus eos de inferno expoliando liberavit. (*Zach.* 9.) *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua.* (*Is.* 49.) *Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur.* Si autem intelligatur de vivis, sic expoliavit eos, sc. dæmonibus. (*Luc.* 11.) Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet. (*Joan.* 12.) *Princeps hujus mundi ejicietur foras.* Dicit ergo: *Expolians principatus et potestates*, id est, ipsos dæmones. (*Ephes. ult.*) Adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, etc. Traduxit ipsos Sanctos confidenter tanquam auctoritatem habens, in cælum quantum ad mortuos: et quantum ad vivos, in regnum gloriæ vel gratiæ suæ. Vel traduxit, id est, extra duxit, id est, expulit principatus ex homine. (*Is.* 51.) *Induere fortitudinem brachium Domini, etc.* — *Palam*, id est,

evidenti judicio, quo cognoscatur quod traducti sunt. Olim enim totus mundus servivit idolis, nunc non. Vel *Palam*, id est, coram multitudine Angelorum, tum quia descendit ad infernum Sanctorum, tum quia ascendit in cælum. Et hoc *Triumphans in semetipso*, id est, in sua virtute. (*Philip.* 3.) *Secundum operationem qua possit etiam subjicere sibi omnia.* Alia littera sic habet: et exuens se carne, principatus et potestates exemplavit fiducialiter triumphans. Et exponitur sic: *Exuens se carne*, id est, mortalitate. (*1 Cor.* 15.) *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, id est, mortalitas carnalis corruptionis. (*Rom.* 6.) *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* (*2 Cor.* 5.) *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus.* — *Exemplavit*, id est, in se exemplum præbuit, quomodo sunt vincendi. Reliqua non mutantur.

LECTIO 4.

Concludit, fideles ad legalium observantiam minime teneri, monetque eos, ne seducantur a pseudo, et seductos reprehendit.

16. *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum.*
17. *Quæ sunt umbra futurorum: corpus autem Christi.*
18. *Nemo vos seducat volens in humilitate et religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ.*
19. *Et non tenens caput ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.*
20. *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo discernitis?*
21. *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis.*
22. *Quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum.*
23. *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate, et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.*

Supra ostendit legalia esse impleta in Christo propter circumcisionem in eo impletam, quæ est legalium professio: hic concludit eos non obligari ad legalia præcepta cerimonialia. Cerimonialia vero erant quatuor, sc. sacrificia, sacra, sacramenta, et observantiæ. Sacrificia immolabantur Deo, ut oves, vituli, et hujusmodi. Sacra erant, sicut vasa, et solemnia tempora. Sacramenta erant tria, sc. circumcisio, agnus paschalis, et consecratio sacerdotum. Observantiæ autem erant ea, quæ pertinebant ad singulare in conversationem populi Israel, ut cibi, vestes, et hujusmodi. Quædam vero prædictorum pertinebant ad quosdam, ut sacrificia, vasa, et alia hujusmodi, quædam ad omnes. De primis autem non facit mentionem, sed de tangentibus totum populum, sicut nunc baptismus. Facit autem mentionem de observantiis, quia abstinebant a certis cibis. (*Lev.* 11.) Ut de quadrupedibus, ab his quæ ungulam non dividunt. In potu etiam, vas quod non haberet operculum immundum erat, et quicquid in eo erat. Et ideo quantum ad hoc dicit: *Nemo vos judicet in cibo*, id est, condemnabiles putet

in hoc quod utimini cibis vel potibus prohibitis in lege. (*Rom.* 14.) *Qui non manducat, manducantem non judicet, etc.* Item facit mentionem de sacris ad temporum solemnitatem pertinentibus. In veteri autem lege erat solemnitas jugis, ut sacrificium vespertinum et matutinum, quædam autem quæ certis temporibus fiebant, et horum, quædam fiebant pluries in anno, quædam semel tantum, sicut pascha, scenophegia, et pentecoste, sed sabbatum, et neomenia pluries, quia istud qualibet hebdomada, illud semel in mense. Et hujus ratio erat, quia omnia festa tendunt ad honorem Dei. Impendimus autem Deo honorem, vel propter aliquod æternum, et sic est juge sacrificium, vel propter aliquod temporale, et hoc quantum ad totum hominum statum, et sic sunt duo, sc. creationis beneficium, et sic est sabbatum. (*Ex.* 20.) *Memento ut diem sabbati sanctifices.* Et ratio ponitur, ibi: quia septimo die requievit. Et ratio allegorica est, quia significat quietem Christi in sepulchro. Et anagogice, quietem animæ in Deo. Aliud est beneficium propagationis et conservationis, quod etiam fit per tempus. Et quia Judæi observabant tempora a Luna, ideo dicit: Festum neomeniæ, id est, novæ Lunæ. Sunt etiam aliæ causæ, sc. liberationis specialis, et sic superadditæ sunt aliæ solemnitates, et ideo dicit: *Aut in parte diei festi, aut neomeniæ*, quæ fit quolibet mense. (*Lev.* 3.) *Aut sabbatorum*, pro qualibet septimana. Et dicit sabbatorum, quia sabbatum est requies, et isti habebant plura sabbata, quia septimum diem et septem septimanas, sc. pentecosten, quæ in septima septimana est a pascha, quæ est principium anni, et septimum mensem, et septimum annum, in quo fit remissio debitorum. Item septima septimana annorum, id est, in jubileo. Et ideo dicit: Sabbatorum, quasi dicat: Nullus vos condemnet, quia hæc non observatis. Et hoc ideo, quia sunt umbræ futurorum, sc. Christi. Et ideo veniente veritate, debet cessare umbra, *Corpus autem Christi*, id est, corpus pertinens ad Christum. Quando quis videt umbram sperat quod corpus sequatur. Legalia autem sunt umbra præcedens Christum, et eum figurabant venturum. Et ideo dicit: Corpus, id est, veritas rei pertinet ad Christum, sed umbra ad legem.

Deinde cum dicit: *Nemo vos seducat, etc.* loquitur contra seductores et deceptores. Et primo monet ut non decipiantur, secundo arguit deceptos, ibi: *Si ergo mortui.* Item primo reddit cautos a seductione. Secundo ostendit per quid seducantur, ibi: *Volens in humilitate*; tertio in quo deficiat, ibi: *Quæ non vidit.* Dicit ergo: *Nemo vos seducat*, sc. a veritate quam dixi. (*Eph.* 5.) *Nemo vos seducat inanibus verbis.* Seducunt enim in humilitate isti pseudo-Apost. introducentes legalia, quia utebantur simulata sanctitate. Sanctitas autem in duobus consistit, sc. in humili conversatione, et cultura Dei. Isti autem ostendebant humilem conversationem, cum apparebat eos non curare de rebus mundi. Et ideo dicit: *In humilitate.* (*Eccl.* 19.) *Est qui nequiter se humiliat, et interiora ejus plena sunt dolo.* Item dicebant se prædicare ad reverentiam Dei. Et ideo dicit: *Et religione Angelorum.* Religio enim est secundum Tullium, quæ cuidam naturæ, quam divinam vocant, cultum et cærimoniam affert. (2 *Tim.* 3.) *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.* Et secundum Gloss. legitur sic in religione, etc. quia per hoc intendunt,

quod videantur esse Angeli, id est, nuntii Dei. (*Matth.* 7.) *Attendite a falsis Prophetis, etc.* Vel in religione Angelorum ad litteram, quia vetus lex est tradita per Angelos in manu mediatoris, ut dicitur (*Gal.* 3. *Hebr.* 2.) *Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, etc.* Et isti dicebant cultum legis observandum, quia tradita erat per Angelos. Sed tamen triplex est eorum defectus, sc. scientiæ, justitiæ et fidei. Et quantum ad primum, dicit: *Volens quæ non vidit*, id est, intellexit persuadere, et semper repetere: Nemo vos seducat. Isti enim nesciebant quo fine data esset lex. (1 *Tim.* 1.) *Volentes esse legis Doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* Quantum ad secundum, dicit: *Ambulans frustra inflatus*, licet sic humilitatem prætendant. Et ponit duo, sc. quod religio eorum sit inutilis, quia ambulant frustra, sc. operantes opera quæ non prosunt ad vitam æternam. (*Sap.* 3.) *Inutilia sunt opera eorum.* (*Job.* 39.) *Frustra laboravit nullo timore cogente.* Item quod prætendunt falsam humilitatem. Unde dicit: *Inflatus, etc.* Differentia est inter inflatum et pinguem, quia pingues, veritatis sunt pleni, inflati vero vacui, sed vento extensi. Qui ergo vere sunt humiles sunt pleni, sed qui apparent tantum inflati, sunt vacui. (*Sap.* 4.) *Dirumpe illos inflatos sine voce.* Hoc sensu intelligitur illud: Scientia inflat. (1 *Cor.* 8.) *Hæc sapientia est gravis*, sc. quia inflat, non quæ ex Deo. (*Matth.* 16.) *Caro et sanguis non revelavit tibi, etc.* Quantum ad tertium dicit: *Non tenens caput*, sc. Christum per fidem. Et talis decipitur, quia sine Christo est in tenebris. (1 *Tim.* 6.) *Si quis non acquiescit sanis verbis, etc.* Sed quare est caput? Respondet, dicens: Quia ab eo dependet totum bonum corporis, sc. Ecclesiæ. In corpore enim naturali sunt duo bona, sc. compactio membrorum, et augmentum corporis. Et hoc habet Ecclesia a Christo. Ex eo enim dependet totum corpus. (*Rom.* 12.) *Multi unum corpus sumus in Christo.* Et ideo dicit: *Conjunctiones*, in corpore enim est duplex conjunctio membrorum, sc. secundum contractum, quia manus est conjuncta ulnæ, hæc pectori, et sic de aliis. Alia est connexio seu conjunctio nervorum. Et ideo dicit: *Conjunctum et connexum.* Sic in Ecclesia est conjunctio per fidem et scientiam. (*Eph.* 4.) *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Sed hoc non sufficit, nisi sit connexus charitatis, et connexio sacramentorum, et ideo dicit: *Subministratum per nexus*, quia per charitatem, unus subministrat alteri. Augetur etiam per Christum, qui *Crescit*, sc. corpus, constructum sic. *In augmentum Dei*, id est, quod Deus facit in nobis. (*Ps.*) *Beatus vir cujus est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit, etc.* Vel *Dei*, id est, Christi, qui Deus corpus auget, dum augetur Ecclesia. (*Eph.* 4.) *Ad consummationem Sanctorum in opus ministerii in ædificationem corporis Christi, etc.*

Deinde cum dicit: *Si ergo mortui, etc.*, arguit etiam deceptos. Et primo ponit rationem redargutionis ex conditione deceptorum. Secundo ex conditione eorum in quibus decipiebantur, ibi: *Quæ omnia sunt.* Conditio eorum erat libertas, quia sicut erant mortui peccato, ita et legi. Unde servare eam non debebant. Dicit ergo: *Si ergo mortui estis cum Christo*, mortui lege, *Ab elementis mundi*, id est, a legalibus observantiis, quia Judæi serviebant Deo vero, non tamen sub elementis, sed Gentiles sub ipsis elementis. *Quid ad-*

huc veritate cognita, *Tanquam viventes in mundo*, ut Judæi, *Discernitis* tangenda et comedenda, sc. dicentes: *Ne tetigeritis hoc*, quia peccatum est, *Neque gustaveritis* de porco et anguilla. (*Lev.* 11.)

Deinde cum dicit: *Quæ omnia, etc.*, ostendit qualia sunt ex parte legalium, dicens, quod sunt noxia, et vana, et gravia. Unde dicit: *Quæ omnia sunt in interitu*, quia mortifera post passionem Christi ponentibus spem in eis, sed post tempus gratiæ divulgatæ simpliciter omnibus sunt mortifera. Quod dico propter opinionem Hieronymi et Augustini, quæ supra ad Gal. 2 cap. ponitur. Ad interitum ergo et in mortem perducentia sunt. Et si dicatur, quare ergo legimus vetus testamentum? dico quod legimus ad testimonium, non ad usum. Et ideo dicit: *Sunt in interitu ipso usu*, id est non assumuntur ad testimonium, sed ad usum. Item sunt vana, quæ non innituntur rationi nec auctoritati, sed hæc non innituntur auctoritati divinæ, sed humanæ. Unde dicit: *Secundum præcepta*. Sed nunquid non sunt præcepta a Deo? Respondeo sic ad tempus, quousque venerit veritas. (*Matth.* 15.) *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras*. Item non innituntur rationi, quia sunt habentia rationem sapientiæ in superstitione, quasi dicat: Non habent rationem, quæ inducant nisi ad superstitionem, id est, ad religionem supra modum, et extra tempus ipsorum observatum. *Et in humilitate*, sc. simulata tantum secundum dejectionem, quia qui liberatur per Christum a servitute legis, non debet se iterum supponere servituti. (*Gal.* 5.) *Nolite iterum sub jugo servitutis contineri*. Servantur tamen aliqua, quæ et si non auctoritate divina, tamen humana ratione sunt utilia, sed hoc deficit hic. Sunt enim gravia hæc, secundum se considerata. Tria autem desideramus, sc. quietem, honorem, et sufficientiam, quæ hæc legalia non habent. Subtractio enim ciborum contraria est saturitati. Inducunt etiam laborem, propter observantias multiplices. Nec sunt ad honorem, sed ad confusionem multam, ut illa aspersio cineris, et hujusmodi. (*Act.* 15.) *Hoc est onus, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus.* — *Non ad parcendum corpori*, id est, Ecclesiæ. *Non in honore aliquo*, id est, non ad honorem Dei, sed *Ad saturitatem carnis*, id est, ad implendum carnalem affectum.

CAPUT III.

In novitate vitæ permanere hortatur, ac vitia morti tradere.

1. *Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est, in dextera Dei sedens.*
2. *Quæ sursum sunt sapite : non quæ sunt super terram.*
3. *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.*
4. *Cum autem Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.*
5. *Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus.*
6. *Propter quæ venit ira Dei in filios incredulitatis.*
7. *In quibus ambulastis aliquando, cum viveretis in illis.*

Supra Apostolus monuit fideles contra seducentes; hic instruit eos contra perversitatem morum. Et primo proponit generalem doctrinam. Secundo specialem, ibi : *mulieres subditæ*. Circa primum duo facit, quia primo instruit eos de habenda recta intentione finis. Secundo de rectitudine humanæ actionis, ibi : *Mortificate*. Iterum prima dividitur in duas partes, quia primo ponit modum instructionis. Secundo assignat rationem, ibi : *Mortui enim*. Circa primum, primo ponit susceptum beneficium. Secundo ex hoc concludit instructionis documentum, ibi : *Quæ sursum*. Beneficium est, quod surreximus cum Christo resurgentes, sed hoc dupliciter : Uno modo per spem corporalis resurrectionis. (1 *Cor.* 15.) *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quoniam resurrectio mortuorum non est?* Item cum eo resurgente reparamur ad vitam justitiæ. (*Rom.* 4.) *Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram*, quasi dicat : Si Christo resurgente et vos resurrexistis. (2 *Cor.* 4.) *Qui suscitavit Dominum Jesum, et nos cum Jesu suscitabit.*

Deinde cum dicit : *Quæ sursum, etc.* concludit documentum debitum fini. Et primo per comparationem ad finem, et ut finem principaliter aliquis intendat, secundo ut secundum finem de aliis judicet. Dicit ergo : *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite.* (*Matth.* 6.) *Primum quærite regnum Dei et justitiam ejus, etc.* Hic enim est finis. (*Ps.* 26.) *Unam petii a Domino, etc.* Et ideo hoc quærite : *Ubi Christus sedet in dextera.* (*Marc. ult.*) *Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis assumptus est in cœlum, et sedet a dextris Dei.* (*Ps.* 109.) *Sede a dextris meis.* Et intelligenda est dextra, non pars aliqua corporalis, sed similitudinaria. Dextra enim est potior pars hominis. Christus ergo sedet ad dextram, quia secundum quod homo, in potioribus bonis patris est. Et sic sit ordo in vobis, ut quia Christus est mortuus, et surrexit, et sic est assumptus a dextris Dei, ita et vos moriamini peccato, ut postea vivatis vita justitiæ, et sic assumamini ad gloriam. Vel nos resurreximus per Christum ; ipse autem ibi sedet, ergo desiderium nostrum debet esse ad ipsum. (*Matth.* 24.) *Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ, etc.* (*Matth.* 6.) *Ubi est thesaurus*

tuus, ibi est et cor tuum. Item debemus judicare de aliis secundum ipsum. Et ideo dicit: *Quæ sursum sunt sapite, etc.* Astruit unum, et aliud negat. Sapit autem quæ sursum sunt, qui secundum supernas rationes ordinat vitam suam, et de omnibus judicat secundum eam. (*Jac.* 3.) *Hæc est sapientia de sursum descendens.* Sapit autem quæ sunt super terram, qui secundum terrena bona omnia ordinat et judicat, judicans ea summa bona. (*Phil.* 3.) *Et gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt.*

Deinde cum dicit: *Mortui enim, etc.* ponit rationem monitionis. Et primo commemorat quandam mortem: Secundo innuit occultationem cujusdam vitæ, ibi: *Et vita.* Tertio docet hujus vitæ manifestationem, ibi: *Cum autem Christus.* Prius enim unum prohibuit, et aliud astruxit, et nunc ad hæc duo redit primo sic: Non sapite, quæ sunt terrena, quia mortui estis terrenæ conversationi. Mortuus enim huic vitæ non sapit ea quæ sunt hujus mundi, ita et vos, si mortui estis cum Christo, ab elementis hujus mundi. (*Rom.* 6.) *Existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo.* (*Is.* 26.) *Morientes non vivant, gigantes non resurgant, etc.* Cum autem dixit: *Existimate, etc.* Subdit: *Viventes.* Et ideo alia vita est occulta, unde etiam hic dicit: *Et vita vestra, etc.* Et hanc vitam acquirimus nobis per Christum. (1 *Pet.* 3.) *Christus pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, etc.* Quia vero hæc vita est per Christum, Christus autem est occultus a nobis, quia est in gloria Dei patris. Et similiter vita, quæ per eum nobis datur, est in occulto, ubi sc. Christus est in gloria Dei patris. (*Prov.* 3.) *Longitudo dierum in dextra ejus, et in sinistra ejus divitiæ et gloria.* (*Ps.* 30.) *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te, etc.* (*Apoc.* 2.) *Vincenti dabo manna absconditum, etc.* Ideo cum dicit: *Cum autem Christus, etc.*, ostendit quomodo manifestatur, sc. sicut et Christus, quia dicitur in (*Ps.* 49.) *Deus manifeste veniet.* Et ideo dicit: *Cum autem apparuerit Christus vita vestra,* quia ipse est actor vitæ vestræ, et quia in amore ejus et cognitione consistit vita vestra. (*Gal.* 2.) *Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus.* — *Tunc et vos apparebitis.* (1 *Joan.* 3.) *Cum apparuerit similes ei erimus,* sc. in gloria. (*Abac.* 3.) *Ab Austro veniet et sanctus de monte Pharam, etc.*

Deinde cum dicit: *Mortificate ergo,* ordinat humanam actionem. Primo per cohibitionem peccatorum. Secundo per instructionem bonorum morum, ibi: *Induite vos.* Circa primum duo facit, quia primo præmittit monitionem, secundo ejus rationem exponit, ibi: *Expoliantes vos.* Iterum prima in duas, quia primo prohibet vitia carnalia, secundo rationem assignat, ibi: *Propter quæ.* Circa primum duo facit, quia primo ponit generalem prohibitionem, secundo explicat in speciali, ibi: *Quæ sunt.* Dicit ergo: Non debetis sapere *quæ sunt super terram,* sed mortificate quicquid terrenum et specialiter membra quæ sunt, etc. Quod potest exponi similitudinarie, quia conversatio nostra est continens multos actus, sicut corpus multa membra, et in conversatione bona, prudentia est sicut oculus dirigens, fortitudo autem sicut pes portans. In mala vero, astutia sicut oculus, pertinacia vero sicut pes. Hæc ergo membra sunt mortificanda. Vel aliter de membris corporis carnalibus dixit: *Mortui estis, etc.* sc. terrenæ conversationi quomodo? Et respondens dicit: *Mortificate, etc.* In tantum

ergo morimur culpæ, inquantum vivificamur per gratiam. Vita enim gratiæ reparat nos quantum ad mentem, non totaliter quantum ad corpus propter fomitem. (*Rom.* 7.) *Ego ipse mente servio legi Dei; carne autem, legi peccati.* Et paulo ante: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, etc.* Qui ergo mortui estis quantum ad mentem, mortificate concupiscentiam in membris, quæ sunt super terram, inquantum sunt super terram, et terrena corpora. (1 *Cor.* 6.) *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, etc.*, id est, non permittendo ei se pertrahi ad carnalia. Et ideo ponit peccata in speciali. Et primo pure carnalia. Secundo media, ibi: *Et avaritiam.* Inter carnalia maxime concupiscentia inclinat ad luxuriam, ubi est actus turpis. Et hoc vel secundum naturam animalis, non dicam rationis, quia omne peccatum est contrarium rationi. Et ideo dicit: *Fornicationem.* (*Tob.* 4.) *Attende tibi ab omni fornicatione, etc.*, vel contra naturam, et sic dicit: *Immunditiam.* Item delectatio est immunda, unde dicit: *Libidinem.* Item concupiscentia prava, unde dicit: *Concupiscentiam malam.* Secundo ponit peccata media. Et primo avaritiam, cujus objectum est corporale, sc. pecunia, et completur in delectatione spirituali, sc. dominio talium. Et ideo communicat cum carnalibus peccatis. Et subdit: *quæ est idolorum servitus.* (*Eph.* 5.) *Aut avarus, quod est idolorum servitus.* Sed numquid avaritia ex suo genere est species idololatriæ, et avarus peccat tanquam idololatra? Respondeo: dicendum est: Non secundum speciem, sed secundum similitudinem, quia avarus ponit vitam suam in pecunia. Idololatra est quando quis exhibet alicui imagini honorem debitum Deo. Avarus autem honorem debitum Deo exhibet pecuniæ, quia tota sua vita circa hoc est. Quia vero avarus non intendit circa pecuniam se habere ut ad Deum, sicut idololatra, ideo est minus peccatum.

Deinde cum dicit: *Propter quæ venit ira Dei*, ostendit rationem quare vitanda sunt hæc peccata, et est duplex. Una quæ movet omnes, et alia quæ specialiter istos. Prima est vindicta Dei, quia propter carnalia venit ira, id est, vindicta Dei: *In filios diffidentiæ*, id est, peccatores qui diffidunt de Deo, quia luxuria est filia desperationis, quia multi ex desperatione spiritualium dant se totaliter carnalibus. Vel diffidentiæ, quia quantum est de se, non est confidendum ut corrigantur, et ideo venit ira Dei, sicut in (*Gen.* 6. *et* 7.) in diluvio, et 18 et 19 de Sodomitis. Alia ratio est, quia illi aliquando fuerunt tales. Unde dicit: *In quibus et vos ambulastis aliquando*, sc. de malo in pejus. Et ponit hanc rationem propter duo, sc. et propter id quod Petrus dicit (1 *Pet.* 4) *Sufficit præteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, qui ambulaverunt in luxuriis, etc.*, et quia experti estis quod in eis non est utilitas, sed confusio. (*Rom.* 6.) *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?*

LECTIO 2.

Veterem hominem exuendum monet, ut magis munditia vitæ illæsa servetur.

8. *Nunc autem deponite et vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro.*
9. *Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis.*
10. *Et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei secundum imaginem ejus, qui creavit illum.*
11. *Ubi non est masculus et fœmina, Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scytha, servus et liber: sed omnia et in omnibus Christus.*

Supra Apostolus monuit fideles contra vitia carnalia, hic monet eos contra vitia spiritualia. Et primo ponit universalem admonitionem. Secundo per partes distinguit. Dicit ergo, aliquando ambulastis in illis, sed: *Nunc deponite et vos omnia*, non solum carnalia, sed omnia. (1 *Petr.* 2.) *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et detractiones, etc.* Distinguit autem vitia spiritualia in duo. Primo in peccatum cordis, secundo oris, ibi: *Blasphemiam, etc.* Et primo ponit *Iram*. Ira enim viri justitiam Dei non operatur, (*Jac.* 1.) et hæc est deponenda. Secundo *Indignationem*, quæ oritur ex ira, quæ est quando quis reputat aliquem indignum eorum, quæ habet, vel ut comparetur alii. (*Is.* 27.) *Indignatio non est mihi.* — *Malitiam*, quæ consequitur ad hæc duo, sc. quando quis molitur malum proximo inferre. (*Jac.* 1.) *Abjicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiæ, in mansuetudine, etc.*

Deinde ponit peccata pertinentia ad peccatum oris. Et sunt tria genera peccatorum oris. Per hoc enim peccatum designatur inordinatio mentis. Et primo in comparatione ad Deum, et hæc est blasphemia. (*Lev.* 24.) *Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus.* Et sic quæcumque blasphemia, est peccatum mortale. Sed quid si sit subito? Respondeo, dicendum est quod si sit subito ita quod non percipit se blasphemare, non peccat mortaliter. Sed credo quod quantumcunque subito, si tamen percipit quod dicit verba blasphemiæ, peccat mortaliter. Secundo designat inordinationem circa concupiscentiam, dicens: Turpem sermonem de ore vestro. (*Eph.* 4.) *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, etc.* Tertio inordinationem contra proximum, et hoc est mendacium. (*Prov.* 19.) *Qui loquitur mendacium, non effugiet.*

Deinde cum dicit: *Expoliantes, etc.*, ostendit rationem quare sunt vitanda prædicta vitia, quia sc. deposita vetustate, debet indui novitas. (*Matth.* 9.) *Nemo mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus, etc.* Et primo ponit depositionem vetustatis. Secundo assumptionem novitatis, ibi: *Et induentes.* Dicit ergo: *Deponite*, hoc expoliantes, etc. Nam hoc inveteratur per peccatum. (*Hebr.* 8.) *Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Hæc vetustas propinquat corruptioni, quia peccatum est via ad corruptionem. Item per peccatum perditur virtus et decor spiritualis, quæ quidem vetustas est introducta per

primi parentis. (*Rom.* 5.)
per unum hominem pecca-
mundum intravit, et per
ita et in omnes ho-
n quo omnes pecca-
eterem hominem,
ti. (*Rom.* 6.)
ucifixus est,
ut ultra
Exuite
onite
o-

no-
manet in
judicium novi
s novum hominem;
piscis secundum desi-
nis, induis vetustatem. (*Eph.*
, induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis.

Deinde cum dicit: *Et induentes, etc.*, describit novum hominem. Et primo ostendit renovationis modum. Secundo ubi renovetur. Tertio secundum quid renovatur. Ostendit ergo quod interior homo vetus per ignorantiam Dei, renovatur per fidem et agnitionem Dei. (2 *Cor.* 3.) *In eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu.* Sed ubi est hæc renovatio? Ibi, sc. ubi est imago Dei, quæ non est in potentiis sensitivæ partis, sed in mente. Unde dicit: *Secundum imaginem*, id est, ipsa Dei imago, quæ est in nobis renovata, et hoc secundum imaginem ejus, sc. Dei qui creavit eum. Dicitur autem novus creatus, quia anima rationalis non est ex traduce, sed a Deo creata.

Deinde cum dicit: *Ubi non est, etc.*, ostendit hanc innovationem esse omnibus communem, alias non pertineret ad hominem inquantum homo. Et hoc quia facta est secundum aliquid quod convenit omnibus. Quintuplex autem hic cadit distinctio inter homines. Una secundum sexum corporeum, et hanc excludit dicens: Ubi non est masculus et fœmina, quia non differunt
ente, sed secundum sexum corpo-
n. Secunda per nationes, et hanc
it, ibi: *Gentilis et Judæus.* Isti
fidelibus, illi ex infideli-
en utrique mente rationa-
. 3.) *An Judæorum Deus tan-*
? Nonne et Gentium? Tertia secundum ritum certum et proprium, quia quidam legis professionem, et quidam ritum eumdem non habebant. (*Rom.* 10.) *Idem Dominus omnium, etc.* Alia secundum linguam, ibi: *Barbarus et Scytha.* Scytha est versus septentrionem, barbarietas autem extraneitatem dicit: Unde barbari quasi extranei. Et simpliciter est barbarus qui extraneus est ab homine inquantum homo, et hoc est inquantum rationalis. Et ideo illi barbari sunt, qui non reguntur ratione et legibus, et ideo barbari naturaliter sunt servi, et in Christo non differunt, quia et si jus civile non habent, tamen legem habent Christi. Alia secundum conditiones, quia quidam servi, quidam liberi: in Christo autem sunt omnes similes. (*Job.* 3.) *Parvus et magnus ibi sunt, etc.* Ergo non sunt hæ differentiæ in Christo, *Sed est omnia et in omnibus Christus.* Non enim est circumcisio nisi per Christum, et libertas per Christum; si non es liber, libertas

LECTIO 2.

Veterem hominem exuendum monet, ut magis munditia vitæ illæsa servetur.

8. *Nunc autem deponite et vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro.*
9. *Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis.*
10. *Et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei secundum imaginem ejus, qui creavit illum.*
11. *Ubi non est masculus et fœmina, Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scytha, servus et liber: sed omnia et in omnibus Christus.*

Supra Apostolus monuit fideles contra vitia carnalia, hic monet eos contra vitia spiritualia. Et primo ponit universalem admonitionem. Secundo per partes distinguit. Dicit ergo, aliquando ambulastis in illis, sed: *Nunc deponite et vos omnia*, non solum carnalia, sed omnia. (1 *Petr.* 2.) *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et detractiones, etc.* Distinguit autem vitia spiritualia in duo. Primo in peccatum cordis, secundo oris, ibi: *Blasphemiam, etc.* Et primo ponit *Iram*. Ira enim viri justitiam Dei non operatur, (*Jac.* 1.) et hæc est deponenda. Secundo *Indignationem*, quæ oritur ex ira, quæ est quando quis reputat aliquem indignum eorum, quæ habet, vel ut comparetur alii. (*Is.* 27.) *Indignatio non est mihi.* — *Malitiam*, quæ consequitur ad hæc duo, sc. quando quis molitur malum proximo inferre. (*Jac.* 1.) *Abjicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiæ, in mansuetudine, etc.*

Deinde ponit peccata pertinentia ad peccatum oris. Et sunt tria genera peccatorum oris. Per hoc enim peccatum designatur inordinatio mentis. Et primo in comparatione ad Deum, et hæc est blasphemia. (*Lev.* 24.) *Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus.* Et sic quæcumque blasphemia, est peccatum mortale. Sed quid si sit subito? Respondeo, dicendum est quod si sit subito ita quod non percipit se blasphemare, non peccat mortaliter. Sed credo quod quantumcunque subito, si tamen percipit quod dicit verba blasphemiæ, peccat mortaliter. Secundo designat inordinationem circa concupiscentiam, dicens: Turpem sermonem de ore vestro. (*Eph.* 4.) *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, etc.* Tertio inordinationem contra proximum, et hoc est mendacium. (*Prov.* 19.) *Qui loquitur mendacium, non effugiet.*

Deinde cum dicit: *Expoliantes, etc.*, ostendit rationem quare sunt vitanda prædicta vitia, quia se. deposita vetustate, debet indui novitas. (*Matth.* 9.) *Nemo mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus, etc.* Et primo ponit depositionem vetustatis. Secundo assumptionem novitatis, ibi: *Et induentes.* Dicit ergo: *Deponite*, hoc expoliantes, etc. Nam hoc inveteratur per peccatum. (*Hebr.* 8.) *Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Hæc vetustas propinquat corruptioni, quia peccatum est via ad corruptionem. Item per peccatum perditur virtus et decor spiritualis, quæ quidem vetustas est introducta per

peccatum primi parentis. (*Rom.* 5.) *Sicut enim per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, ita et in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* — *Hunc ergo veterem hominem*, id est, vetustatem peccati. (*Rom.* 6.) *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato, etc.* — *Exuite cum actibus suis.* (*Eph.* 4.) *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, etc.* Novus homo est animus interius renovatus, quia homo, ante gratiam, habet mentem interiorem peccato subjectam, et quando reparatur per gratiam, habet novitatem. (*Ps.* 102.) *Renovabitur ut aquilæ juventus tua.* (*Gal. ult.*) *In Christo Jesu neque circumcisio neque præputium aliquid valet, sed nova creatura.* Nova creatura est gratia innovans, sed adhuc vetustas remanet in carne. Sed si sequaris judicium novi hominis, tunc induis novum hominem; si vero concupiscis secundum desideria carnis, induis vetustatem. (*Eph.* 4.) *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis.*

Deinde cum dicit: *Et induentes, etc.*, describit novum hominem. Et primo ostendit renovationis modum. Secundo ubi renovetur. Tertio secundum quid renovatur. Ostendit ergo quod interior homo vetus per ignorantiam Dei, renovatur per fidem et agnitionem Dei. (2 *Cor.* 3.) *In eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu.* Sed ubi est hæc renovatio? Ibi, sc. ubi est imago Dei, quæ non est in potentiis sensitivæ partis, sed in mente. Unde dicit: *Secundum imaginem*, id est, ipsa Dei imago, quæ est in nobis renovata, et hoc secundum imaginem ejus, sc. Dei qui creavit eum. Dicitur autem novus creatus, quia anima rationalis non est ex traduce, sed a Deo creata.

Deinde cum dicit: *Ubi non est, etc.*, ostendit hanc innovationem esse omnibus communem, alias non pertineret ad hominem inquantum homo. Et hoc quia facta est secundum aliquid quod convenit omnibus. Quintuplex autem hic cadit distinctio inter homines. Una secundum sexum corporeum, et hanc excludit dicens: Ubi non est masculus et fœmina, quia non differunt mente, sed secundum sexum corporeum. Secunda per nationes, et hanc excludit, ibi: *Gentilis et Judæus.* Isti enim ex fidelibus, illi ex infidelibus, et tamen utrique mente rationales. (*Rom.* 3.) *An Judæorum Deus tantum? Nonne et Gentium?* Tertia secundum ritum certum et proprium, quia quidam legis professionem, et quidam ritum eumdem non habebant. (*Rom.* 10.) *Idem Dominus omnium, etc.* Alia secundum linguam, ibi: *Barbarus et Scytha.* Scytha est versus septentrionem, barbarietas autem extraneitatem dicit: Unde barbari quasi extranei. Et simpliciter est barbarus qui extraneus est ab homine inquantum homo, et hoc est inquantum rationalis. Et ideo illi barbari sunt, qui non reguntur ratione et legibus, et ideo barbari naturaliter sunt servi, et in Christo non differunt, quia et si jus civile non habent, tamen legem habent Christi. Alia secundum conditiones, quia quidam servi, quidam liberi: in Christo autem sunt omnes similes. (*Job.* 3.) *Parvus et magnus ibi sunt, etc.* Ergo non sunt hæ differentiæ in Christo, *Sed est omnia et in omnibus Christus.* Non enim est circumcisio nisi per Christum, et libertas per Christum; si non es liber, libertas

fectus alius est ut sitis grati, ideo sequitur: *Et gratiestote.* (*Sap.* 16.) *Ingrati spes tanquam hybernalis glacies tabescet et disperiet tanquam aqua supervacua.*

Deinde cum dicit: *Verbum Christi*, monet ad sapientiam, et primo docet sapientiæ originem. Secundo sapientiæ usum, ibi: *Docentes.* Ad hoc etiam quod quis habeat sapientiam veram, oportet considerare unde oriatur. Ideo dicit: *Verbum Christi.* (*Eccl.* 1.) *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis*: ergo ex verbo Christi hauriatis eam. (*Deut.* 4.) *Hæc est sapientia vestra et intellectus coram populis, etc.* (1 *Cor.* 1.) *Qui factus est nobis sapientia a Deo, etc.* Sed aliqui non habent verbum, ideo nec sapientiam. Et ideo dicit: *Habitet.* (*Prov.* 3.) *Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui, etc.* Aliquibus sufficit modicum quid de verbo Christi; sed Apostolus vult quod habeamus multum. Et ideo dicit: *Abundanter.* (2 *Cor.* 9.) *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.* (*Prov.* 2.) *Sicut thesauros effoderis eam, etc.* Et addit: *In omni sapientia*, id est, in omnibus pertinentibus ad sapientiam Christi debetis studere scire. (*Act.* 20.) *Non subterfugi, quo minus annuntiarem vobis omne consilium Dei.* (*Eccl.* 21.) *Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit, etc.*

Triplex autem est usus hujus sapientiæ, sc. instructionis, devotionis et directionis. Instructio duplex, sc. ad cognoscendum vera. Unde dicit: *Docentes*, quasi dicat: Habitet ita abundanter in vobis, ut de omnibus sitis instructi per ipsum. (2 *Tim.* 3.) *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, etc.* Item ad cognoscendum bona, ideo dicit: *Et commonentes vos metipsos*, id est, exhortantes vos ad bona opera. (2 *Pet.* 1.) *Suscitare vos in commonitione, etc.* Secundo ponit usum devotionis. Unde dicit: *In psalmis et hymnis.* In psalmis qui designant jocunditatem bonæ operationis. (*Ps.* 148.) *Laudáte eum in voce exultationis, etc.* Hymnus est laus cum cantico. (*Ps.* 148.) *Hymnus omnibus sanctis ejus, etc.* — *Et canticis spiritualibus, etc.*, quia quicquid nos facimus debemus referre ad bona spiritualia, ad promissa æterna, et ad reverentiam Dei. Et ideo dicit: *In cordibus*, et non in labiis tantum. (1 *Cor.* 14.) *Psallam spiritu, psallam et mente.* (*Is.* 29.) *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Et addit: *In gratia*, sc. recognoscentes gratiam Christi et beneficia Dei. Sunt autem cantica ecclesiæ cordis principaliter, sed oris sunt ut excitetur canticum cordis, et pro simplicibus et rudibus. Tertio ponit usum directionis in opere, dicens: *Omne quodcumque facitis, etc.*, quia etiam locutio opus quoddam est. (1 *Cor.* 10.) *Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, etc.* Sed contra: aut hoc est præceptum, aut consilium: si præceptum, peccat quicumque hoc non facit; sed peccat venialiter quando quis hoc non facit; ergo quicumque peccat venialiter peccat mortaliter. Respondeo: quidam dicunt quod hoc est consilium, sed hoc non est verum. Sed dicendum est quod non est necessarium quod omnia in Deum referantur actu, sed habitu; qui enim facit contra gloriam Dei et præcepta ejus, facit contra hoc præceptum. Venialiter autem peccans, non facit contra hoc præceptum simpliciter, quia licet non actualiter, tamen habitualiter refert omnia in Deum.

LECTIO 4.

Conjuges se invicem diligere monet, ac ostendit quomodo invicem dilectione se prosequantur, parentes et liberi, servi et domini.

18. *Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet in Domino.*

19. *Viri, diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas.*

20. *Filii, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino.*

21. *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros: ut non pusillo animo fiant.*

22. *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Dominum.*

23. *Quodcumque facitis, ex animo operamini sicut Domino, et non hominibus.*

24. *Scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo servite.*

25. *Qui enim injuriam facit, recipiet id quod inique gessit. Et non est personarum acceptio apud Deum.*

26. *Domini, quod justum est et æquum servis præstate: scientes quoniam et vos Dominum habetis in cælo.*

Posita generali instructione ad omnes, hic incipit ponere specialem. Primo dat quædam specialia documenta pertinentia ad singulos status in ecclesia. Secundo quædam communia omnibus statibus respectu certarum conditionum, in 4 cap. ibi: *Orationi instate.* Prima in tres secundum tres connexiones ex quibus domus constituitur secundum Philosophum: quarum una est viri et uxoris, secunda patris et filii: alia Domini et servi. Secunda, ibi: *Filii.* Tertia, ibi: *Servi.* Unaquæque earum dividitur in duo secundum quod monet subditos ut obediant, superiores ut moderate imperent. Dicit ergo: *Mulieres, etc.* et dicit: *Sicut oportet*, quia hæc subjectio est ex lege divina ordinata. (*Gen.* 3.) *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.* (1 *Cor.* 14.) *Mulieres in ecclesiis taceant.* Non enim permittitur eis loqui; sed subditas esse, sicut et lex dicit. Et ratio hujus est, quia regere est rationis: viri autem magis vigent ratione, et ideo præsidere debent. Item addit *In Domino*, quia omnia ordinata ad aliquos fines sunt referenda finaliter in Deum. Deinde monet viros ut diligant eas, dicens: *Viri, diligite uxores*, hoc enim est naturale: quia vir et uxor quodammodo sunt unum. (*Ephes.* 5.) *Viri diligite uxores vestras, etc.* Et prohibet ne eis sint amari. (*Mich.* 1.) *Infirmata est in bonum, quæ habitat in amaritudinibus.* (*Ephes.* 4.) *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia, tollatur a vobis, cum omni malitia.*

Deinde cum dicit: *Filii, etc.*, agit de secundo et dicit: *Filii, obedite per omnia*, sc. quæ non sunt contra Deum. (*Hebr.* 12.) *Parentes quidem carnis nostræ habuimus eruditores et reverebamur eos, etc.* Si vero præcipiant in his, quæ sunt contra Deum, sic intelligitur illud quod dicitur (*Luc.* 14.) *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, etc.*, et hoc quia hoc est placitum Domino, id est, in lege Domini, quia lex charitatis, non re-

movet legem naturæ, sed perficit. Est autem lex naturalis, quod filius subdatur curæ patris. (*Exod.* 20.) *Honora patrem tuum et matrem tuam, etc.*

Deinde cum dicit: *Patres nolite, etc.*, instruit parentes. (*Ephes.* 6.) *Et vos patres nolite ad iracundiam provocare filios, etc.*; et hoc, *Ut non pusillo animo fiant*, id est, ut non pusillanimes fiant, et hujus ratio est, quia homines retinent impressionem quam a pueritia habuerunt. Naturale autem est quod qui in servitute nutriuntur, semper sint pusillanimes. Unde ratio est cujusdam, quare filii Israel non statim in terram promissionis sunt perducti: quia fuerant nutriti in servitute, et non habuissent audaciam contra inimicos pugnandi. (*Is.* 35.) *Dicite pusillanimes, etc.* Deinde dicit: *Servi obedite*, agit de tertio, et primo de servis ponit monitionem. Secundo ostendit rationem, ibi: *Scientes.* Tertio excludit dubitationem, ibi: *Qui enim.* Circa primum duo facit: quia primo monet eos ad obedientiam. Secundo determinat obediendi modum, ibi: *Non ad oculum.* Dicit ergo: *Servi*, secundum carnalem conditionem. *Obedite per omnia*, quæ, sc. non sunt contra Deum. (1 *Petr.* 2.) *Non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis, etc.* (1 *Tim. ult.*) *Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos, omni honore dignos arbitrentur.*

Deinde cum dicit: *Non ad oculum*, docet modum obediendi. Et ostendit duos modos obediendi. Primo quod simpliciter et sine dolo. Secundo ostendit quod voluntarie. Dicit ergo: *Non ad oculum*, sc. quantum potest videri a domino. (*Ephes.* 6.) Simile. Et dicit: quasi hominibus placentes, quia non serviunt hoc modo nisi ut placeant hominibus. (*Gal.* 1.) *Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem.* Ideo addit: *Sed in simplicitate cordis etc.*, id est, absque dolo, *Timentes Dominum*, sicut (*Job.* 1.) *Erat vir ille simplex et rectus ac timens Deum.* (*Prov.* 11.) *Simplicitas justorum diriget eos, etc.* Item voluntarie, unde dicit: *Quodcumque facitis ex animo*, id est, prompte, *Operamini.* Et hoc *Sicut Domino*, quia qui servit alicui propter ordinem justitiæ, facit hoc propter Deum, a quo est hic ordo. (*Rom.* 13.) *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* (*Ephes.* 6.) *Facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut, etc.* Deinde dicit: *Scientes*, ostendit duplicem rationem hujus, et una est ex parte remunerationis, alia ex parte devotionis ad Deum. Dicit ergo: serviatis prompte, quia *a Domino accipietis retributionem hæredidatis* æternæ. (*Ps.* 15.) *Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi.* (*Ephes.* 6.) *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber.* Quorumdam enim fuit opinio quod actus justitiæ non est meritorius, quia hoc videbatur esse debitum, et hoc non est meritorium alicui dare quod suum est. Sed sciendum est quod ex hoc quod voluntarie facis, ex hoc ponis aliquid de tuo, quia de potestate tua est velle et non velle, et sic est meritorium. Servi autem ex debito serviunt Domino, et ideo ut habeant mercedem hoc faciunt voluntarie. Sed sic servite eis quod a Deo non recedatis. Item alia ratio est, quia sic servitis Domino Christo. (*Rom.* 12.) *Spiritu ferventes. Domino, etc.* Deinde dicit: *Qui enim*, removet dubitationem. Posset enim dicere servus. Quomodo serviam ei qui facit mihi injuriam? Et ideo dicit: Non est tuum ut vindices te, subtrahendo ei

quod suum est, sed expecta ab eo, qui potest, quia *Qui injuriam facit, etc.* (2 *Cor.* 5.) Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. (*Ephes.* 6.) *Et personarum acceptio non est apud Deum* (*Act.* 10.) *Non est personarum acceptor Deus.*

Deinde cum dicit: *Domini*, ostendit qualiter domini se habeant ad servos. Et circa hoc duo facit: primo dat doctrinam. Secundo reddit rationem eorum, ibi: *Scientes*. Dupliciter autem potest Dominus gravare servos, sc. faciendo contra eos quod justitia legis prohibet, quia secundum leges non licet Domino servire in servum. Ideo dicit: *Quod justum est.* Item si exigeret totum debitum, quod mansuetudo Christiana mitigat. Ideo dicit: *Et æquum.* (*Job.* 31.) *Si contempsi subire, etc.* Deinde cum dicit: *Scientes, etc.*, ponitur ratio, quia sicut tu te habes ad eos, ita Dominus ad te. (*Ephes.* 6.) *Scientes, etc.*

CAPUT IV.

Pro se orare jubet Paulus, in ecclesia Laodicensium vult hæc epistola legatur, ac tandem suo more epistolam gratia signat.

1. *Orationi instate vigilantes in ea in gratiarum actione.*
2. *Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum).*
3. *Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.*
4. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes.*
5. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.*
6. *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino.*
7. *Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, et consoletur corda vestra.*
8. *Cum Onesimo charissimo et fideli fratre, qui ex vobis est, qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis.*
9. *Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabæ (de quo accepistis mandata, si venerit ad vos, suscipite illum).*
10. *Et Jesus qui dicitur justus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei: qui mihi fuerunt solatio.*
11. *Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est servus Christi Jesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei.*
12. *Testimonium enim illi perhibeo quod habet multum laborem pro vobis et pro his qui sunt Laodiceæ et qui Hierapoli.*
13. *Salutat vos Lucas medicus charissimus et Demas.*
14. *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, et Nympham et quæ in domo ejus est ecclesiam.*
15. *Et cum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite ut et in Laodicensium ecclesia legatur, et ea quæ Laodicensium est, vobis legatur.*
16. *Et dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut impleas illud.*
17. *Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.*

Supra posuit specialia documenta

ad singulos status hominum; hic ponit pertinentia ad omnes, tamen respectu diversorum. Et primo ostendit qualiter se habeant ad alios. Secundo qualiter ad ipsos alii se habeant, ibi: *Qui circa me, etc.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quomodo se habeant ad ipsummet Apostolum eorum prælatum. Secundo quomodo ad alios, maxime infideles, ibi: *In sapientia.* Circa primum duo facit, quia primo incitat eos universaliter ad orandum. Secundo ut orent pro eo, ibi: *Orantes.* Debet autem oratio habere tria, sc. quod sit assidua, grata, et vigilans. Assidua: unde dicit: *Oratione instantes*, id est, cum perseverantia orate. (1 *Thess.* 5.) *Sine intermissione orate.* (*Luc.* 18.) *Oportet semper orare et nunquam deficere.* Item vigilans, ut animus non sit pressus. Ideo subditur, *Vigilantes.* (1 *Petr.* 4.) *Vigilate in orationibus, etc.* (*Luc.* 6) *Erat pernoctans in oratione, etc.* Item grata, id est, in gratiarum actione, alias non meretur beneficia nova si de acceptis esset ingratus. Unde sequitur: *In gratiarum actione.* (*Phil.* 4.) *Cum gratiarum actione.* (1 *Thess.* 5.) *In omnibus gratias agite.*

Consequenter rogat ut orent pro ipso, dicens: *Orantes, etc.*, quia hoc est debitum quod subditi pro prælatis orent, quia prælati custodiunt eos, et eorum bonum est commune omnium. (2 *Thess.* 3.) *Orate pro nobis ut sermo Domini currat, etc.* Et hoc, *ut Deus aperiat ostium*, id est, os, per quod sermo a corde exit, et quod Deus det gratiam digne proferendi verbum suum. In operatione etiam significatur aliquid magnum. (*Matth.* 5.) *Aperiens os suum docebat eos, etc.* Et ideo subdit: *Ad loquendum.* (1 *Cor.* 14.) *Spiritus est qui loquitur mysteria.* Et his indigeo, quia propter verbum Christi, etc. Et tribulationes patior. Ideo orandum est ut libere possim. (2 *Tim.* 2.) *Laboro usque ad vincula.* Et hoc modo ut aperiat, id est, *ut manifestet, etc.* Tria possunt esse impedimenta verbi, sc. propter timorem, ideo dicit: *Vinctus*, vel propter altitudinem, ita quod subditi nequeant intelligere, ideo dicit: *Ut manifestet*, vel propter incongruitatem temporis vel modi. Ideo dicit: *Ut oportet:* (1 *Cor.* 3.) *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, etc.* (*Luc.* 12.) *Fidelis dispensator et prudens, quem, etc.*

Consequenter cum dicit: *In sapientia, etc.*, ostendit quomodo se habeant ad extraneos, et primo in conversatione. Secundo quomodo in locutione, ibi: *Sermo vester.* Dicit ergo: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*, id est, infideles: in sapientia, id est, sapienter. (*Sap.* 7.) *Neminem diligit Deus nisi qui cum sapientia inhabitat, etc.* Et hujus causa est, *Redimentes, etc.* Redimit vexationem suam quando quis dimittit quod est de jure suo ut vitet eam. Isti vexabantur ab eis, ideo vult quod redimant eam per sapientiam. (1 *Petr.* 2.) *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam, etc.* Item docet secundo quomodo se habeant in loquendo. Et primo ut sermo sit gratus. Unde dicit: *Sermo vester semper in gratia.* (*Eccl.* 6.) *Lingua eucharis in bono homine abundabit*: secundo ut sit discretus. Unde dicit: *Sale conditus:* per salem intelligitur discretio: quia per ipsum omni cibus conditus est sapidus, ita omnis actio indiscreta est insipida et inordinata. (*Matth.* 9.) *Habete in vobis sal, et panem habete inter vos.* Et hoc, *ut sciatis, etc.* Aliter enim est respondendum sapientibus, aliter insipientibus. (*Prov.* 26.) *Non respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficia-*

r's ei similis, etc. (1 *Petr.* 3.) *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem, etc.*

Deinde cum dicit: *Quæ circa me, etc.*, ostendit quid alii agant ad ipsos, et primo ostendit quid ad eos agant illi quos ad eos mittit. Secundo quid cum Apostolo remanentes, ibi: *Salutant.* Mittit autem ad eos legatum, quem primo describit tripliciter, et primo a dilectione, dicens: *Charissimus frater*, sc. per charitatem, quæ facit hominem auro pretiosiorem. (*Is.* 13.) *Pretiosior erit vir auro et homo mundo obryzo, etc.* Item a fide. Unde dicit: *Fidelis in ministerio.* (1 *Cor.* 4.) *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Item ab humilitate. Unde dicit: *Et conservus*, sc. in executione ministerii, sed *In Domino*, quia prælatus quærere debet utilitatem eorum quibus præfertur, et Dei honorem. Sed ad quid mittitur? Ut cognoscat statum subditorum. (*Gen.* 37.) *Vade et vide si cuncta prospera sunt erga fratres tuos et pecora, et renuntia mihi quid agatur, etc.* (1 *Reg.* 17.) *Fratres tuos visitabis si recte agant, et cum quibus ordinati sunt disce.* Item ut consoletur. (*Rom.* 1.) *Desidero enim videre vos ut aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos*, id est, simul consolari in vobis, etc. Et Dominus missus a patre ad hoc venit. (*Is.* 61.) *Ut consolarer omnes lugentes, etc.* Item describit ejus societatem cum Onesimo: *Qui omnia quæ hic aguntur, etc.* Et vestra mihi, ut corrigam, et mea vobis, ut exemplum habeatis.

Deinde cum dicit: *Salutat, etc.*, ostendit quo modo salutantur a remanentibus cum Apostolo, et littera satis patet, *De quo accepistis, etc.* (*Act.* 13) dicitur quod cum Paulus et Barnabas simul irent, quidam Joan. Marcus sic se eis conjunxit quod postea recessit et iterum rediit. Et Paulus quidem noluit eum recipere, sed Barnabas. Et ideo Paulus recessit a Barnaba. Et propter hoc Apostolus scripsit Colossensibus de Marco, quod non reciperent eum, sed nunc quia conversus erat scribit ut eum recipiant: et hoc est, accepistis, etc.

Vel fratrem Barnab. de quo Barnab. accepistis, et cæt. *Et Jesus qui dicitur justus*, qui quidem erat vir sanctæ conversationis: et ideo dicitur justus. *Qui sunt ex circumcisione*, missi ad prædicandum evangelium Christi. (*Philip.* 1.) Quid enim cum omni modo sive per occasionem sive per veritatem Christus annuntietur. Et sic 1° Gentiles, 2° Judæos ponit. *Epaphras qui ex vobis, etc.*, quia Asianus erat. Et ad hoc salutant, *Ut stetis perfecti* (*Jac.* 1.) *Sitis et perfecti, etc.* — *Pleni, etc.*, id est, in omnibus, quæ pertinent ad voluntatem Dei. Item ponit Lucam qui non fuit natus ex Judæis, ut videtur, quia fuit Antiochenus, medicus arte, quem specialiter nominat, quia fuit homo bonæ auctoritatis in ecclesia propter evangelium quod scripsit Apostolo adhuc vivente.

Deinde dicit: *Salutate, etc.*, ostendit quos salutent, et primo quomodo alios alienæ ecclesiæ. Secundo quomodo eos qui sunt de sua, ibi: *Et eam quæ est Laodicensium*, ex quo habetur quod scripsit alias epistolas, quia istam de qua fit mentio hic, sc. Laodicensium, et unam aliam ad Cor. præter primam et secundam: quia in prima epist. cap. 5 dicit: Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini fornicariis, etc. Sed ratio est duplex quare non sunt in canone: quia non constabat de earum auctoritate, quia forte erant depravatæ, et perierant in ecclesiis. Vel quia non continebant aliud quam ista. *Et dicite*
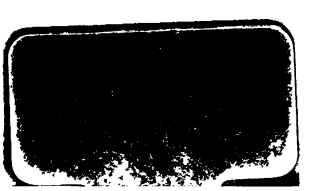
Archippo: hic fuit prælatus eorum, et mandat ut moneant ipsum dicentes: *Vide*, *etc.* (2 *Tim.* 4.) *Ministerium tuum imple.* Et quidem tunc ministerium implet quando facit illud ad quod accepit. Sed videtur quod non pertineat ad subditum monere prælatum. (*Ex.* 19.) Dicendum quod irreverenter arguere et vituperare est prohibitum, sed monere charitative potest, sicut Paulus Petrum. (*Gal.* 2.) Sed quare non scripsit prælato? Quia prælatus est propter ecclesiam, et non e converso. *Salutatio*, *etc.* Consuetudo Apostoli erat quod totam epistolam faciebat aliquem scribere: sed in fine ponebat aliquid de manu sua. (2 *Thess. ult.*) ubi dicit: *Salutatio mea manu Pauli*: idem et hic, ne fallerentur. Et dicit: *Memores, etc.*, quia Romæ vinctus erat: quia (*Jac.* 5.) *Exemplum accipite fratres exitus mali et longanimitatis et laboris et patientiæ, prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini, etc.* (*Hebr. ult.*) *Mementote præpositorum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum, conversationis imitamini fidem.* Tandem concludens optat eis bonum, dicens: *Gratia, etc.* (*Joan.* 1.) *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est:* cui sit laus et gloria, nunc et semper. Amen.